เนื่องในวาระ 72 ปี การปฏิวัติสยาม

พิมพ์ครั้งที่ 2

อวสาน สมบูรณาญาสิทธิราชย์ในสยาม

The End of the Absolute Monarchy in Siam

เบนจามิน เอ. บัทสัน

Benjamin A. Batson

บรรณาธิการแปล กาญจนี ละอองศรี ยุพา ชุมจันทร์

คณะแปล พรรณงาม เง่าธรรมสาร สดใส ขันติวรพงศ์ ศศิธร รัชนี ณ อยุธยา

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

THE FOUNDATION FOR THE PORMOTION OF SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES TEXTBOOKS PROJECT

แด่

เบนจามิน เอ. บัทสัน

นักประวัติศาสตร์ "ไทย"

ภาพปก

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงลงพระปรมาภิไธยใน "รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม" หรือรัฐธรรมนูญฉบับที่ 2 ของสยาม เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ.2475 ที่ระบุว่า "อำนาจอธิปไตยย่อมมาจากปวงชนชาวสยาม" อันเป็นผลสืบเนื่องจากที่ประเทศสยามมีการปกครองในระบอบรัฐธรรมนูญหรือประชาธิปไตย ที่นำมาโดย "คณะราษฎร" เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2475 และก่อเกิดรัฐธรรมนูญฉบับแรกในประเทศสยาม หรือที่เรียกว่า "พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว" เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ.2475 ซึ่งระบุไว้ว่า "อำนาจสูงสุดของประเทศนั้นเป็นของราษฎรทั้งหลาย" และนี้คือการยุติการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในสยาม

พิมพ์ครั้งที่ 2 เนื่องในวาระ 72 ปี การปฏิวัติสยาม

อวสานสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในสยาม

The End of the Absolute Monarchy in Siam

เบนจามิน เอ. บัทสัน

Benjamin A. Batson

บรรณาธิการแปล

กาญจนี ละอองศรี

ยุพา ชุมจันทร์

คณะแปล

พรรณงาม เง่าธรรมสาร

สดใส ขันติวรพงศ์

ศศิธร รัชนี ณ อยุธยา

จัดพิมพ์โดย

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

THE FOUNDATION FOR THE PROMOTION OF SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES TEXTBOOKS PROJECT

อวสานสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในสยาม

The End of the Absolute Monarchy in Siam

แต่งโดย

เบนจามิน เอ. บัทสัน

Benjamin A. Batson

บรรณาธิการแปล

กาญจนี ละอองศรี

ยุพา ชุมจันทร์

ผู้ช่วยบรรณาธิการแปล

พรพรรณ เกิดผล

คณะแปล

พรรณงาม เง่าธรรมสาร

สดใส ขันติวรพงศ์

ศศิธร รัชนี ณ อยุธยา

ประสานการผลิต

ธำรงศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์

แบบปกและรูปเล่ม

ลำยวน เพชรแสงสว่าง

พิมพ์ครั้งแรก : 24 มิถุนายน 2543

พิมพ์ครั้งที่สอง : 24 มิถุนายน 2547

จำนวนพิมพ์ 2,000 เล่ม

ISBN 974-91914-0-4

ราคา 290 บาท

จัดพิมพ์โดย

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

THE FOUNDATION FOR THE PROMOTION OF SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES TEXTBOOKS PROJECT

413/38 ถนนอรุณอมรินทร์ บางกอกน้อย กรุงเทพฯ 10700 โทร-โทรสาร 02-433-8713

413/38 Arun-amarin Road, Bangkok 10700, Tel.-Fax. : 02-433-8713

www.textbookproject.com

จัดจำหน่ายโดย

ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

โทร. 02-255-4433 www.chulabook.com, e-mail : cubook@chula.ac.th

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

คำแถลง

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2509 ด้วยความร่วมแรงร่วมใจกันเองเป็นส่วนบุคคล ในหมู่ผู้มีความรักในภารกิจบริหารการศึกษาจากสถาบันต่าง ๆ เมื่อเริ่มดำเนินงาน โครงการตำรามีฐานะเป็นหน่วยงานหนึ่งของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย ก่อนที่จะมีฐานะเป็นมูลนิธิฯเมื่อต้นปี พ.ศ. 2521 ทั้งนี้โดยได้รับความร่วมมือด้านทุนทรัพย์จากมูลนิธิร็อกกี้ เฟลเล่อร์ เพื่อใช้จ่ายในการดำเนินงานขั้นต้น เป้าหมายเบื้องแรกของมูลนิธิโครงการตำราฯก็คือ ส่งเสริมให้มีตำราภาษาไทยที่มีคุณภาพเฉพาะในทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ทั้งนี้ต่างก็เห็นพ้องต้องกันในระยะนั้นว่า คุณภาพหนังสือตำราไทยระดับอุดมศึกษาแขนงวิชาดังกล่าวยังไม่สูงพอ ถ้าส่งเสริมให้มีหนังสือเช่นนี้เพิ่มขึ้นย่อมมีส่วนช่วยยกระดับมาตรฐานการศึกษาในขั้นมหาวิทยาลัยโดยปริยาย อีกทั้งยังอาจช่วยการสร้างสรรค์ปัญญาความคิดริเริ่ม และความเข้าใจอันถูกต้องในเรื่องที่เกี่ยวเนื่องกับสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมืองโดยส่วนรวม

พร้อมกันนี้มูลนิธิโครงการตำราฯ ก็มีเจตนาอันแน่วแน่ที่จะทำหน้าที่เป็นที่ชุมนุมผลงานเขียนของนักวิชาการต่าง ๆ ทั้งในและนอกสถาบัน เพื่อให้ผลงานวิชาการที่มีคุณภาพได้เป็นที่รู้จักและเผยแพร่ออกไปโดยทั่วถึงในหมู่ผู้สอน ผู้เรียน และผู้สนใจงานวิชาการ การดำเนินงานของมูลนิธิโครงการ

ตำราฯ มุ่งขยายความเข้าใจและความร่วมมือของบรรดานักวิชาการออกไปในวงกว้างยิ่ง ๆ ขึ้นด้วย ไม่ว่าจะเป็นด้านการกำหนดนโยบายสร้างตำรา การเขียน การแปล และการใช้ตำรานั้น ๆ ซึ่งจะเป็นเครื่องส่งเสริมและกระชับความสัมพันธ์อันพึงปรารถนา ตลอดจนความเข้าใจอันดีต่อกันในวงวิชาชีพที่เกี่ยวข้อง

นโยบายพื้นฐานของมูลนิธิโครงการตำราฯ คือ ส่งเสริมและเร่งรัดให้มีการจัดพิมพ์หนังสือตำราทุกประเภท ทั้งที่เป็นงานแปลโดยตรง งานแปลเรียบเรียง งานถอดความ งานรวบรวม งานแต่งและงานวิจัย ในช่วงแรก ๆ เราได้เน้นส่งเสริมงานแปลเป็นหลัก ขณะเดียวกันก็ได้ส่งเสริมให้มีการจัดพิมพ์ตำราประเภทอื่น ๆ ด้วย นับแต่ได้ก่อตั้งโครงการตำราฯ มาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน โดยความร่วมมืออย่างดียิ่งของนักวิชาการหลายสถาบัน สามารถส่งเสริม-กลั่นกรอง-ตรวจสอบ และจัดพิมพ์หนังสือตำราภาษาไทยระดับอุดมศึกษาที่มีคุณภาพตามเป้าหมาย เจตนารมณ์ และนโยบาย ได้ครบทุกประเภท และมีเนื้อหาครอบคลุมสาขาวิชาต่าง ๆ ถึง 8 สาขาดังต่อไปนี้คือ (1) สาขาวิชาภูมิศาสตร์ (2) สาขาวิชาประวัติศาสตร์ (3) สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ (4) สาขาวิชารัฐศาสตร์ (5) สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา (6) สาขาวิชาปรัชญา (7) สาขาวิชาจิตวิทยา (8) สาขาวิชาภาษาและวรรณคดี นอกจากนี้เรายังมีโครงการผลิตตำราสาขาวิชาอื่น ๆ เพิ่มขึ้นด้วย เช่น สาขาวิชาศิลป ซึ่งกำลังอยู่ในขั้นดำเนินงาน และยังได้ขยายงานให้มีการแต่งตำราเป็น "ชุด" ซึ่งมีเนื้อความคาบเกี่ยวระหว่างหลายสาขาวิชา เช่น "ชุดชีวิตและงาน" ของบุคคลที่น่าสนใจ ดังที่ได้จัดพิมพ์เผยแพร่ไปแล้วบางเล่ม

ปัจจุบันมูลนิธิโครงการตำราฯ ยังคงมีเจตนาอันแน่วแน่ที่จะขยายงานของเราต่อไปอย่างไม่หยุดยั้ง แม้จะประสบอุปสรรคนานัปการ โดยเฉพาะ

อุปสรรคด้านทุนรอน เพราะกิจการของเราไม่ใช่กิจการแสวงหากำไร หากมุ่งประสงค์ให้นักศึกษาและประชาชนได้มีโอกาสซื้อหาหนังสือตำราฯในราคาย่อมเยาพอสมควร

คณะกรรมการทุกสาขาวิชาของมูลนิธิโครงการตำราฯ ยินดีน้อมรับคำแนะนำและคำวิพากษ์วิจารณ์จากผู้อ่านทุกท่าน และปรารถนาอย่างยิ่งที่จะให้ท่านผู้อ่านทุกท่านได้เข้ามามีส่วนร่วมในมูลนิธิโครงการตำราฯ ไม่ว่าจะเป็นการสนับสนุนแนะนำอยู่ห่าง ๆ ช่วยแต่ง แปล เรียบเรียง หรือ รวบรวมตำราสาขาวิชาต่าง ๆ ให้เรา หรือเข้ามาร่วมบริหารงานร่วมกับเรา

เสน่ห์ จามริก
ประธานคณะกรรมการบริหาร
มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

รายนามคณะกรรมการบริหาร
มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

(ก่อตั้ง พ.ศ.2509 โดย นายป๋วย อึ๊งภากรณ์ นายเสน่ห์ จามริก ฯลฯ)

นายเสน่ห์	จามริก	ประธาน
นางเพ็ชรี	สุมิตร	รองประธาน
นางสาวกุสุมา	สนิทวงศ์ ณ อยุธยา	กรรมการ
นายธเนศ	อาภรณ์สุวรรณ	กรรมการ
นายรังสรรค์	ธนะพรพันธุ์	กรรมการ
นายสุลักษณ์	ศิวรักษ์	กรรมการ
นายวิทยา	สุจริตธนารักษ์	กรรมการ
นายเกริกเกียรติ	พิพัฒน์เสรีธรรม	กรรมการ
นางสาวศรีประภา	เพชรมีศรี	กรรมการ
นางสาวศุภลักษณ์	เลิศแก้วศรี	กรรมการและเหรัญญิก
นายชาญวิทย์	เกษตรศิริ	กรรมการและเลขานุการ
นายธำรงศักดิ์	เพชรเลิศอนันต์	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
นายทรงยศ	แววหงษ์	กรรมการและผู้จัดการ

Benjamin Arthur Batson, Junior

(February 4, 1942-January 7, 1996)

Benjamin Arthur Batson was born in Knoxville, Tennessee, U.S.A, February 4, 1942. the son of Benjamin Arthur Batson, Senior, and Virginia Spilman Batson. His father, a civil engineer, had grown up on a family farm in the state of Illinois and his mother was a native of Knoxville, Tennessee. He was proud of his family heritage. On his mother's side he was related to U.S. President Zachary Taylor and Meriweather Lewis and his mother's family was prominent in Knoxville civic and social affairs. His father began his own business in Knoxville in the late 1940s and proved to be a very astute businessman. Ancestors fought on both sides of the Civil War in the U.S. The middle of three children (a sister, Nancy, two years older and a brother, Dan, only 13 months younger), he was a precocious child in reading and mathematics and before he entered school was able to read and to add up to five numbers in his head.

He was educated in public schools in Knoxville until the age of 18. As a child he always excelled in his studies; the only marks he received which were not superior were in "Effort"! He was a Boy Scout and achieved the highest rank, Eagle Scout. He was active in the Presbyterian denomination of the Protestant Christian Church, as was his entire family. As a teenager he learned to play chess and bridge, and excelled at both, often playing with adults much older than he, and winning. While still quite young he was the Tennessee Junior State Chess Champion. During this period he became very concerned about the plight of the people of Tibet, a country in which he always held a great interest. In high school he was the News Editor of the school newspaper and his scholarship was recognized with election to a

number of honorary societies. He always had a strong interest in foreign countries and in the summer of 1958 he lived for several weeks with a family in a small town in France as an exchange student. This trip was a great adventure for him the trip by boat across the Atlantic, the stay in France, and visiting the Brussels World's Fair. He graduated from West High School in Knoxville in 1959 and was admitted to Harvard University in Cambridge, Massachusetts.

At Harvard he was President of the Chess Club and active in Phillips Brooks House, a service organization. He was a mathematics major and volunteered to teach mathematics to inmates in a state prison in Massachusetts. He was amused that the prisoner-students always wanted news of the U.S. stock market. Apparently they had invested their ill-gotten gains! Upon graduation from Harvard in 1963 he was elected to membership in Phi Beta Kappa, a prestigious academic honorary society.

During college summer vacations he returned to his parents' home in Tennessee and during some years worked at nearby Oak Ridge as a mathematician. He learned about computers on some of the early mainframe computers and helped with the design of some of the components for the space program. He loved the mountains and lakes of east Tennessee and although he was not particularly athletic, enjoyed water skiing when at a family cottage on a nearby lake.

He never wished to be part of the Armed Forces. After graduation from Harvard, he applied to the Peace Corps and also took the U.S. State Department's rigorous Foreign Service Examination, which he passed. After turning down several assignments which did not interest him, he accepted a Peace Corps assignment to teach mathematics at the university level in Thailand, a country that had always fascinated him. After a training program in Hawaii where he studied Thai language and history, he went to Bangkok

to teach at Chulalongkorn University. Later he also taught at Thammasat University in Bangkok and Chiang Mai University in Northern Thailand. He developed a great affection for Thailand and the Thai people and after his Peace Corps service decided to return to the United States to enroll in a PhD program in Thai history at Cornell University. His PhD dissertation, which became *The End of the Absolute Monarchy in Siam,* was originally published in English by the Oxford University Press.

His teaching career took him to Canberra, Australia as a Research Fellow and finally to Singapore, where he was Senior Lecturer in the Department of History as the National University of Singapore at the time of his death in 1996. He had looked forward to his retirement in Chiang Mai where he would continue his writing about Thailand.

It is with great love that his sister and brother have sponsored this translation of his book into the Thai language so that Dr. Batson's work will be more accessible to the people he held in such great esteem.

Nancy Batson Carter, Athens, Georgia USA

C. Daniel Batson, Lawrence, Kansas USA

คำอาลัย

ดร.เบนจามิน บัทสัน หรือที่ผู้ที่รู้จักมักคุ้นจะเรียกชื่อสั้นๆ ว่า "เบน" เป็นนักประวัติศาสตร์อุษาคเนย์ ที่เลือกประเทศไทยเป็นอาณาบริเวณศึกษาเพื่อความชำนาญของเขานั้น เป็นนักประวัติศาสตร์ "ไทย" ที่ดีที่สุดคนหนึ่งที่สังคมในโลกภาษาอังกฤษของตะวันตกจะพึงผลิตขึ้นมาได้ น่าเสียดายเหลือเกินที่เบนมาด่วนถึงแก่กรรมไปเมื่อ 7 มกราคม 2539/1996 ด้วยวัย 53 ปี

เบนเป็นคนมลรัฐแคนซัส ตอนกลางของสหรัฐอเมริกา ในสมัยที่เขาเรียนปริญญาตรีด้านคณิตศาสตร์ที่มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ดนั้น เขาสามารถถอด "สแควร์รู้ท" ตัวไหนก็ได้ถ้ามีคนมาท้า แต่เขาก็เป็นนักศึกษาที่น่าทึ่งและน่าประหลาด คือเรียนวิชาประวัติศาสตร์ไปด้วยในเวลาเดียวหลายวิชา ถึงขนาดอาจารย์จับให้เขาไปช่วย "ติว" วิชาประวัติศาสตร์อเมริกันด้วยซ้ำไป เมื่อจบฮาร์วาร์ด เบนไปทำงานเป็นพนักงานคอมพิวเตอร์ให้กับองค์การ NASA ก่อนที่จะเข้าเป็นอาสาสมัคร Peace Corps ตามแบบฉบับของคนหนุ่มคนสาวยุค "60s" สมัยประธานาธิบดีจอห์น เอฟ เคเนดดี้ และยุคสมัยของสงครามเย็น และเขาก็ได้เข้ามาสอนคณิตศาสตร์ให้กับนักศึกษาไทยทั้งที่กรุงเทพฯ และเชียงใหม่ จุดนี้แหละที่ความรักและความผูกพันต่อสังคมไทยของเบนก็เริ่มขึ้น

เบนกลับจากเมืองไทยแล้วก็เริ่มเรียนปริญญาโทที่ East-West Center ในรัฐฮาวาย จากโทก็ต่อไปเอกที่โครงการเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา (Southeast Asian Studies Program) มหาวิทยาลัยคอร์แนล ที่ปรึกษาทางวิชาการของเบนก็ไม่ใช่ใครอื่น นอกเสียจากเดวิด วัยอาจ (David K. Wyatt) ปรมาจารย์ทางประวัติศาสตร์ไทยของอเมริกา เมื่อทำวิทยานิพนธ์จบ เบนไปทำงานที่ Australian National University เป็นเวลา 3 ปี และนับตั้งแต่ปี 2525/1982 เบนก็เป็นอาจารย์ประจำอยู่ที่ภาควิชาประวัติศาสตร์ ที่มหาวิทยาลัยแห่งชาติสิงคโปร์ (National University of Singapore) เป็นเวลา 10 กว่าปีจนกระทั่งเสียชีวิตด้วยโรคหัวใจ

เบนได้ชื่อว่าเป็นอาจารย์ที่นอกจากจะสอนดี เตรียมการสอนอย่างรัดกุมแล้ว ก็ยังได้ชื่อว่าเป็นอาจารย์ใจดีอีกด้วย เขามักจะเห็นใจและให้กำลังใจนักศึกษาที่ไม่ค่อยขยันขันแข็งในการศึกษาเล่าเรียนนัก ลูกศิษย์หลายคนได้กลายเป็นเพื่อน ๆ ของเบนไปด้วยซ้ำ

ในช่วงที่เบนอยู่ออสเตรเลียแล้วก็จะย้ายมาสอนที่สิงคโปร์นั้น เบนได้แก้ไขปรับปรุงวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกของเขาจนสำเร็จ และก็จัดพิมพ์เป็นครั้งแรกในปี 2527/1984 โดย Oxford University Press และหนังสือเล่มนั้นก็คือ *The End of the Absolute Monarchy in Siam* เล่มที่เรานำมาแปลเป็นภาษาไทยนี้แหละ เอาเข้าจริงแล้วหนังสือเล่มนี้ที่เกี่ยวกับการสิ้นสุดของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 7 หรือที่เราเรียกกันทั่วไปว่าเป็นเหตุการณ์ "การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475" นั้น หนังสือของเบนน่าจะเป็นหนังสือที่ดีที่สุดก็ว่าได้ ไม่ว่าจะเทียบกับงานเช่นนี้ทั้งในภาษาไทยและภาษาเทศ ความเป็นนักวิชาการที่แท้จริง ความเชี่ยวชาญในภาษาไทยทั้งอ่าน เขียน พูด ทำให้เบนสามารถที่จะค้นคว้าจากเอกสารเก่าทั้งจากหอสมุดต่าง ๆ (ทั้งไทยและเทศเช่นกัน) และที่สำคัญคือการค้นลึกลงไปในเอกสารชั้นต้นของหอจดหมายเหตุฯ และนี่ก็ทำให้งานเขียนของเบนล้ำลึก สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามของรัชกาลที่ 7 ที่จะนำสถาบันและระบอบการปกครองสมัยใหม่มาสู่สยาม ต้องล้มเหลวลงอย่างสิ้นเชิง ทั้งความปั่นป่วนและความขัดแย้งในหมู่เสนาบดีของพระองค์เอง เป็นผลทำให้คณะราษฎรยึดอำนาจได้สำเร็จ งานเขียนของเบนกลายเป็น "งานมาตรฐาน" ของเรื่องราวของรัชสมัยสุดท้ายแห่งระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้น

ผมนั้นรู้จักคุ้นเคยกับเบนในสมัยที่เราเรียนคอร์แนลด้วยกัน เรามีอาจารย์ที่ปรึกษาคนเดียวกัน เบนเป็นคนไม่ค่อยพูดเท่าไรนักโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเวลากลางวัน เขามักจะยิ้มแล้วยิ้มอีก และอย่างที่เพื่อนร่วมงานของเขาที่สิงคโปร์ ลิซ่า ฮอง ตั้งข้อสังเกตไว้คือ เบนแสนจะเป็นอเมริกันอย่างมาก ๆ คือ มักจะดื่มแต่โค้ก กาแฟ แล้วที่โปรดเป็นที่สุดก็คือเบียร์ ผมจำได้ว่าเมื่อไปเยี่ยมเบนที่สิงคโปร์ครั้งหนึ่ง เบนประดับห้องหอพักเขาด้วยกระป๋องโค้กและเบียร์ ดูลานตาไปหมด และก็เจ้าเบียร์

นี่แหละที่ทำให้เบนสนทนาพาทีได้ดี ยิ่งดีกรสชาติในการถกกันเรื่องประวัติศาสตร์ไทยก็ยิ่งมัน เราเคยถกกันจนเลยเที่ยงคืนไปก็มี ก่อนเบนเสียชีวิตเพียงไม่กี่สัปดาห์เขาโทรทางไกลมาถึงผม ถามว่าเมื่อไรจะไปสิงคโปร์ มีเรื่องจะคุยก็เยอะ มีที่จะไปก็หลาย แต่เบนก็ด่วนจากไป เขาทิ้งทั้งความทรงจำ ห้องสมุดส่วนตัวให้กับมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มรดกเงินประกันชีวิตให้มหาวิทยาลัยสิงคโปร์เพื่อสนับสนุนนักศึกษาให้เรียนประวัติศาสตร์ไทย ฯลฯ

หลังจากเบนเสียชีวิตไปอย่างน่าเสียดายไม่เท่าไร เคร็ก เรโนลส์ นักประวัติศาสตร์ศิษย์เก่าร่วมสำนักศึกษากับเรา ได้ติดต่อผ่านมาว่าพี่น้องของเบน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง Nancy Batson Carter ต้องการให้มีการแปลหนังสือเล่มสำคัญนี้ออกเป็นภาษาไทย ในด้านหนึ่งทางตระกูลของเธออยากให้สังคมไทยในวงกว้างได้รับรู้ผลงานของเบน ในอีกด้านหนึ่งก็ต้องการให้ชื่อของเบนได้เป็นที่จดจำกันไปอีกนานแสนนาน เธอและครอบครัวยินดีที่จะสนับสนุนทั้งการแปลและการพิมพ์ และนี่ก็ตรงกับวัตถุประสงค์ของมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์เป็นอย่างดี ในนามของมูลนิธิฯ และในความทรงจำต่อเบน ผมขอขอบพระคุณตระกูลบัทสัน และขอบพระคุณผู้แปล (พรรณงาม เง่าธรรมสาร สดใส ขันติวรพงศ์ และ ศศิธร รัชนี ณ อยุธยา) บรรณาธิการ (กาญจนี ละอองศรี ยุพา ชุมจันทร์) เป็นอย่างสูง ณ โอกาสนี้ เราใช้เวลากว่า 3 ปี จนหนังสือเล่มนี้แม้จะเก่าเป็นที่รับรู้ในโลกภาษาอังกฤษมาถึง 2 ทศวรรษแล้วก็ตาม เพิ่งจะถือกำเนิดขึ้นมาในบรรณพิภพไทย และก็หวังอย่างยิ่งว่างานชิ้นสำคัญของบัทสัน จะช่วยให้ภาพของยุคสมัยแห่งความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของเรากระจ่างขึ้นมากกว่าเดิม บางทีในกรณีของความขัดแย้งและมัวมน "คนนอก" อย่างเบนอาจจะมีทัศนวิสัยที่กว้างไกลกว่า "คนใน" ด้วยซ้ำไป

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ

เลขานุการ

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

คำนำของผู้แต่ง

การศึกษาเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อปี 1932 ซึ่งทำให้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในสยามสิ้นสุดลง ตามที่ปรากฏในหนังสือเล่มนี้ เน้นพัฒนาการทางการเมือง และศึกษาโดยเฉพาะถึงพระวิริยะอุตสาหะของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว กษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์พระองค์สุดท้ายของสยาม พร้อมด้วยคณะที่ปรึกษาของพระองค์ที่ดำเนินการปรับเปลี่ยนโครงสร้างการเมืองของสยาม และมุ่งหวังที่จะนำสถาบันต่าง ๆ ของการปกครองแบบตัวแทนของปวงชนให้เข้ากันได้กับระเบียบการเมือง สังคม และเศรษฐกิจแบบอนุรักษ์นิยมของสยาม ซึ่งแม้พระองค์จะทรงทำได้อย่างจำกัดแต่ก็มีนัยสำคัญยิ่ง หนังสือนี้ได้อภิปรายอย่างละเอียดถึงข้อเสนอต่าง ๆ เพื่อให้มีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในช่วงปีท้าย ๆ ของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และวิเคราะห์ถึงปัจจัยต่าง ๆ ที่ทำให้ความพยายามที่จะพระราชทานการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญล้มเหลว ทั้งยังได้วิเคราะห์อย่างสังเขปเกี่ยวกับพัฒนาการทางเศรษฐกิจและการเมือง เฉพาะที่มีผลต่อกระบวนการทางการเมือง แม้ว่าในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจปี 1931-2 พัฒนาการทางการเมืองและเศรษฐกิจจะมีความเกี่ยวพันกันอย่างแยกไม่ออก

หลักฐานต่าง ๆ ที่ใช้ในการศึกษาเรื่องนี้ส่วนใหญ่ได้จากเอกสารสมัยรัชกาลที่ 7 (1925-35) ในหอจดหมายเหตุแห่งชาติ (กรุงเทพฯ) และในหอจดหมายเหตุการทูตของอังกฤษและสหรัฐอเมริกา หลักฐานส่วนน้อยศึกษาจากวิทยานิพนธ์ และผลงานที่ตีพิมพ์ทั้งภาษาไทยและภาษาต่าง ๆ ของชาติยุโรป ลักษณะของข้อมูลส่วนใหญ่เป็นรายงานและเอกสารโต้ตอบทางราชการ ซึ่งหมายความว่ามิติต่าง ๆ มองจากทัศนะของชนชั้นนำในกรุงเทพฯเป็นหลัก ราษฎรชนบทส่วนใหญ่เข้ามาเกี่ยวข้องก็เฉพาะเมื่อราชการให้ความสนใจกับเขาเหล่านั้นเท่านั้น หนังสือเล่มนี้

มิได้ศึกษาสังคมไทยทั่วไปในยุคนั้น

อีกทั้งเมื่อมุ่งประเด็นไปที่พระมหากษัตริย์และข้าราชบริพารของพระองค์ หนังสือเล่มนี้จึงกล่าวถึงกลไกการยึดอำนาจเปลี่ยนแปลงการปกครองปี 1932 ค่อนข้างน้อย ซึ่งเรื่องราวเหล่านี้นักเขียนคนอื่น ๆ ก็ได้พรรณนาไว้มากแล้ว ที่เกี่ยวกับนายปรีดีและผู้นำคนอื่น ๆ ในคณะผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง โดยศึกษาเฉพาะในส่วนที่คนเหล่านี้เข้ามาเกี่ยวข้องกับรัฐบาลช่วงก่อนเดือนมิถุนายน 1932 ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกันแล้วก็เสมือนว่าบุคคลเหล่านี้มีบทบาทน้อย

การจัดลำดับเนื้อหาจัดเรียงคร่าว ๆ ตามลำดับเวลาที่เกิดเหตุการณ์นั้น ๆ บทนำให้ภาพกว้าง ๆ เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของราชสำนักไทย ซึ่งเป็นผลจากการที่สยามได้ติดต่อกับโลกตะวันตกอย่างกว้างขวางในศตวรรษก่อนหน้ารัชกาลที่ 7 โดยเฉพาะในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จากนั้นก็ศึกษาอย่างค่อนข้างละเอียดเกี่ยวกับปัญหาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว การปฏิรูปเศรษฐกิจและการเมืองในปีแรกเมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์ (1925-6) ในบทต่าง ๆ ที่แยกย่อยออกไปได้พรรณนาถึงการปกครองระบอบกษัตริย์ในช่วงปีท้าย ๆ ของยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ขณะเดียวกันได้เจาะลึกถึงพัฒนาการด้านสังคมและเศรษฐกิจในช่วงทศวรรษที่ 1920 และต้นทศวรรษ 1930 ควบคู่กับศึกษาเหตุการณ์การเมืองอย่างค่อนข้างละเอียด ปัจจัยภายในเน้นที่ความพยายามของพระมหากษัตริย์และคณะที่ปรึกษาของพระองค์ที่จะนำระบอบการปกครองแบบตัวแทนเข้ามาใช้ในระดับหนึ่งซึ่งจะไม่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างถอนรากถอนโคน ส่วนปัจจัยภายนอกเน้นที่ความสัมพันธ์อันขัดแย้งและยุ่งยากระหว่างสยามกับขบวนการชาตินิยมฝ่ายซ้ายในประเทศเพื่อนบ้าน และยังได้อภิปรายอย่างละเอียดถึงผลกระทบนานาประการที่สยามได้รับจากวิกฤตเศรษฐกิจทั่วโลกในตอนต้นทศวรรษที่1930 เพราะเรื่องนี้เป็นภูมิหลังสำคัญของการล้มล้างการเมืองระบบเดิมเมื่อเดือนมิถุนายน 1932 บทสรุปให้ภาพคร่าว ๆ เกี่ยวกับเหตุการณ์ทางการเมืองตั้งแต่เปลี่ยนแปลง

การปกครอง 1932 ไปจนถึงการสละราชสมบัติเมื่อเดือนมีนาคม 1935 จากนั้นก็พยายามชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของพัฒนาการในช่วงทศวรรษที่ 1925-35 ในประวัติศาสตร์ยุคใหม่ของไทย ประเด็นหลักๆ คือต้องการชี้ให้เห็นความสำคัญของการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในรัชกาลนั้น ทั้งในส่วนที่ได้ทรงพยายามดำเนินการและในส่วนที่ได้ส่งผลอย่างจริงจัง และได้ศึกษาระดับหนึ่งถึงความสนใจหลักๆ ในรัชกาลนี้ทั้งด้านการเมืองและเศรษฐกิจ ซึ่งยังคงเป็นประเด็นสำคัญของประวัติศาสตร์ไทยในช่วงห้าสิบปีต่อมา นอกจากนี้ยังได้ศึกษาอย่างกว้างขวางถึงการเลือกสรรและการตัดสินใจในช่วงวิกฤตนี้ที่มีผลอย่างสำคัญต่อพัฒนาการของประเทศในเวลาต่อมา และได้ศึกษาถึงบทบาทอันสำคัญของกษัตริย์แห่งสยามในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อเมื่อเปลี่ยนจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไปสู่การปกครองที่ทันสมัยขึ้น

อาจกล่าวได้ว่า "ประวัติศาสตร์ราชวงศ์" กลายเป็นเรื่องล้าสมัยไปทุกที ซึ่งก็ใช่ว่าไม่มีเหตุผลเสียทีเดียว แน่นอน แทบไม่มีใครมองประวัติศาสตร์ เช่น สมัยรัชกาลที่ 8 ว่าขึ้นอยู่กับลำดับเหตุการณ์ที่รัชกาลนั้นเป็นผู้กำหนดแต่เพียงอย่างเดียว แต่ตราบเท่าที่ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ยังดำรงอยู่ ก็อาจพูดได้ว่าการศึกษาตามรัชสมัยก็มีความถูกต้องน่าเชื่อถืออยู่มาก เช่น ประวัติศาสตร์การอยู่ในตำแหน่งของประธานาธิบดีอเมริกัน หรือนายกรัฐมนตรีอังกฤษ แต่บางทีประเด็นแท้จริงไม่ได้อยู่ที่กรอบลำดับเหตุการณ์เฉพาะที่เลือกศึกษา แต่น่าจะอยู่ที่วิธีศึกษาและตีความเหตุการณ์ โดยไม่สนใจลำดับเหตุการณ์ที่เน้นแต่ผลงานของ "ผู้ยิ่งใหญ่" ดังที่ *วิลเลียม คอบเบ็ต* นักหนังสือพิมพ์ชาวอังกฤษเขียนไว้ว่า:

> การที่เราจะตัดสินได้อย่างถูกต้องว่ารัฐบาลดีหรือเลวนั้น ประวัติศาสตร์หน้าสุดท้ายของแต่ละรัชกาลทำให้เรารู้ได้ว่าราษฎรได้อะไรบ้างจากการที่พวกเขาออกแรงทำงาน และเขาต้องจ่ายอะไรบ้างเพื่อจะได้อาหารมา นี่เป็นเรื่องที่น่าศึกษาให้รอบคอบกว่าประวัติศาสตร์ส่วนอื่นๆ ทั้งหมด

ปัญหาอีกอย่างก็คือเมื่อเสนอวิทยานิพนธ์นี้ต่อมหาวิทยาลัยคอร์แนล ได้ระบุปี 1977 แต่การค้นคว้าจริงๆ ส่วนใหญ่ได้กระทำระหว่างปี 1972-3 และต้นฉบับเดิมส่วนใหญ่เขียนในปีต่อมา ดังนั้นเมื่อนับจากเวลาค้นคว้าจนหนังสือได้รับการตีพิมพ์เวลาได้ผ่านไปแล้วถึงสิบปีเต็ม ปรากฏว่าในช่วงเวลาดังกล่าวได้มีการเผยแพร่เอกสารที่เกี่ยวข้องจำนวนมาก รวมทั้งบทความ และวิทยานิพนธ์ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ผู้เขียนได้พยายามนำข้อมูลใหม่เหล่านี้บางส่วนมาปรับปรุงงานเขียนชิ้นนี้ แต่แน่นอนย่อมมีบางส่วนที่ละไว้

ความช่วยเหลือสนับสนุนจากบุคคล องค์กรและโครงการต่างๆ ทำให้ผลงานชิ้นนี้สำเร็จลงได้ บุคคลแรกที่ผู้เขียนขอขอบคุณคือ ศาสตราจารย์เดวิด เค. ไวอัต ประธานคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ซึ่งได้กรุณาให้ข้อมูล ข้อเสนอแนะและคำแนะนำแก่ผู้เขียนมาเป็นเวลาหลายปี นอกจากนี้ก็มีศาสตราจารย์แห่งมหาวิทยาลัยคอร์แนลหลายท่าน รวมทั้ง โอ. ดับบลิว โวลเตอร์ส ศาสตราจารย์ไค้นท์ บิเกอร์สตาฟ และ ศาสตราจารย์วอลเตอร์ ลาเฟเบอร์ ซึ่งได้กรุณาวิจารณ์และให้คำแนะนำที่มีค่า ในการศึกษาก่อนหน้านี้ผู้เขียนเป็นหนี้บุญคุณศาสตราจารย์จอห์น เค. แฟร์แบงค์ แห่งมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด และศาสตราจารย์วอลเตอร์ เอฟ. เวลลา ศาสตราจารย์โรเบิร์ต แวน นิล แห่งมหาวิทยาลัยฮาวาย ผู้เขียนขอขอบคุณมิตรสหายหลายคนทั้งที่มหาวิทยาลัยคอร์แนลและที่อื่นๆ ผู้ได้แลกเปลี่ยนข้อมูลความคิดเห็น ความสนใจแก่กันและกัน ผู้เขียนขอขอบคุณเป็นพิเศษแก่ เดวิด บี. จอห์นสตัน, เจนนิเฟอร์ คุชแมน, อันโธนี เดย์ บาร์บารา อันดายา และจอห์น เมอร์ด็อค ผู้ล่วงลับไปแล้ว

สำหรับความช่วยเหลือและความร่วมมือล้ำค่าระหว่างที่ผู้เขียนทำวิจัยอยู่ในกรุงเทพฯ ผู้เขียนขอขอบคุณเจ้าหน้าที่สภาวิจัยแห่งชาติแห่งประเทศไทย และเจ้าหน้าที่หอสมุดแห่งชาติ และขอขอบคุณเป็นพิเศษแก่คุณชูศรี สวัสดิสงคราม ผู้อำนวยการและเจ้าหน้าที่ท่านอื่นๆ ในหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ที่ได้กรุณาให้ความช่วยเหลืออย่างเต็มที่ในหลายๆ โอกาส ผู้เขียนขอแสดงความชื่นชมและ

ขอบคุณความเอื้อเฟื้อช่วยเหลือของเจ้าหน้าที่สถาบันไทยคดีศึกษา แห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และเจ้าหน้าที่หอจดหมายเหตุแห่งชาติ และห้องสมุดสภาคองเกรสแห่งสหรัฐอเมริกา

เงินทุนสนับสนุนการวิจัยและการเขียนวิทยานิพนธ์ได้รับจาก Foreign Area Fellowship Program และ Southeast Asia Program แห่งมหาวิทยาลัยคอร์แนล โครงการเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แห่งมหาวิทยาลัยคอร์แนลยังมีเมตตาอนุญาตให้ตีพิมพ์เอกสาร (ภาคผนวก ข, ค, ง, และ จ) ซึ่งแต่เดิมตีพิมพ์ในเอกสารข้อมูลหมายเลข 96 *Siam's Political Future: Documents from the End of the Absolute Monarchy* (1974)

ผู้เขียนขอขอบคุณ Asian Studies Association แห่งออสเตรเลีย ที่ได้สนับสนุนการจัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้ (ภาษาอังกฤษ) โดยเฉพาะบรรณาธิการ อันโธนี เจ. เอส. เรด. และเดวิด จี. มาร์ แห่งมหาวิทยาลัยแห่งชาติออสเตรเลีย ผู้ให้คำวิจารณ์อันมีค่าตลอดจนความช่วยเหลืออื่น ๆ ผู้เขียนเป็นหนี้บุญคุณอย่างยิ่งต่อ ดร.เจนิเฟอร์ บริวสเตอร์ บรรณาธิการจัดเตรียมต้นฉบับ ผู้ทำหน้าที่อย่างชำนาญและอดทน ทั้งยังให้คำแนะนำหลาย ๆ อย่างเกี่ยวกับการปรับปรุงแก้ไขต้นฉบับ ขอขอบคุณเฮเลน สแกนส์ ผู้พิมพ์ต้นฉบับอย่างมีประสิทธิภาพ

ผู้เขียนเป็นหนี้บุญคุณศาสตราจารย์เบเนดิก แอนเดอร์สัน แห่งมหาวิทยาลัยคอร์แนล ที่ได้กรุณาอ่านและวิจารณ์ต้นฉบับทั้งหมดอย่างละเอียด แม้ว่าท่านไม่เห็นด้วยกับผู้เขียนในหลาย ๆ ประเด็น แต่มิติการมองและการวิเคราะห์วิจารณ์อย่างตรงไปตรงมาของท่านทำให้หนังสือเล่มนี้มีคุณค่าขึ้นอีกมาก

ชาวไทยหลายคนได้ให้ความช่วยเหลือและสนับสนุนตลอดเวลาหลาย ๆ ปีที่ผู้เขียนทำงานวิจัยอยู่ในประเทศไทย ดร.เตช บุนนาค บรรณาธิการ*วารสารสยามสมาคม* ได้ให้กำลังใจ ความคิด และข้อมูลด้วยความรู้อันกว้างขวางของท่านเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทยยุคใหม่ สนธิ เตชะนันท์ แห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และชาญชัย รัตนวิบูลย์ แห่งมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ผู้ได้แลกเปลี่ยนงานวิจัยกับ

ผู้เขียนเกี่ยวกับรัชกาลที่ 7 ดร.ชาติชาย ปานะนันท์ แห่งมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ และไพรพ รุจิโรภาส แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้ช่วยเหลือผู้เขียนในหลาย ๆ ด้าน นอกจากนี้ผู้เขียนได้ความคิดและข้อแนะนำไม่น้อยจากนักศึกษาประวัติศาสตร์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งผู้เขียนได้สอนอยู่ที่บัณฑิตวิทยาลัยหลายปี และเธอเหล่านั้นมักทำให้ผู้เขียนได้เรียนรู้มากกว่าเป็นผู้สอน

ท้ายสุดผู้เขียนรู้สึกว่าตัวเองโชคดีที่ได้รับความช่วยเหลือและความร่วมมือจากเชื้อพระวงศ์หลายพระองค์ ในบรรดาท่านทั้งหลายเหล่านั้นผู้เขียนรู้สึกสำนึกในพระคุณเป็นพิเศษต่อ พระองค์เจ้าเปรมบุรฉัตร ผู้ซึ่งเพิ่งสิ้นพระชนม์ และขอขอบพระทัย ม.ร.ว.พันธุ์ทิพย์ บริพัตร (พระชายาในพระองค์เจ้าจุมพต บริพัตร) ซึ่งพระบิดาของทั้งสองพระองค์เป็นบุคคลสำคัญท่านหนึ่งที่ผู้เขียนได้ศึกษาในงานวิจัยนี้ (แม้ว่าผู้เขียนได้รู้จักและติดต่อกับพระองค์เจ้าเปรมฯ มาก่อนหน้าการทำวิจัยเรื่องนี้) ผู้เขียนขอบพระทัย ม.จ.กรวิก จักรพันธุ์ และ ม.จ.พัสมานี จักรพันธุ์ แห่งวังศุโขทัย และเหนืออื่นใดผู้เขียนขอแสดงความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณอย่างลึกซึ้งต่อสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี สมเด็จพระราชินีแห่งสยามระหว่างปี 1925-1935 ซึ่งความสนพระทัยและพระกรุณาธิคุณได้เป็นกำลังใจและกำลังสนับสนุนแก่ผู้เขียนอย่างไม่อาจประมาณได้

แน่นอน ข้อเท็จจริง หรือการตีความที่ผิดพลาด เป็นความรับผิดชอบของผู้เขียนแต่เพียงผู้เดียว

เบนจามิน เอ. บัทสัน

สิงคโปร์

ธันวาคม 1983

เกี่ยวกับบรรณาธิการ

กาญจนี ละอองศรี, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ (Kanchanee La-ongsri)

จบการศึกษาระดับปริญญาตรีด้านประวัติศาสตร์(เกียรตินิยม)จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และปริญญาโทด้านประวัติศาสตร์ จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปัจจุบันเป็นอาจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ผลงานชิ้นสำคัญคือเป็นผู้ร่วมแปลหนังสือของ ควอริช เวลส์ เรื่อง *"การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ"* (2519) และการวิจัยเรื่อง *"การศึกษาเรื่องถิ่นกำเนิดของคนไทย"* (2525)

ยุพา ชุมจันทร์ (Yupa Chumchantra)

จบการศึกษาระดับปริญญาตรีด้านประวัติศาสตร์(เกียรตินิยม)จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และปริญญาโทด้านประวัติศาสตร์ จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปัจจุบันเป็นอาจารย์ประจำภาควิชาศึกษาทั่วไป คณะนิเทศศาสตร์และศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกริก และเคยเป็นคณบดีคณะเดียวกันนี้ในช่วงปี 2536-2537 ผลงานชิ้นสำคัญคือเป็นผู้ร่วมแปลหนังสือของ ควอริช เวลส์ เรื่อง *"การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ"* (2519)

เกี่ยวกับผู้แปล

พรรณงาม เง่าธรรมสาร, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ (Phan-ngam Gothamasan)

จบการศึกษาระดับปริญญาโทด้านประวัติศาสตร์ จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นอาจารย์สอนด้านประวัติศาสตร์ ปัจจุบันประจำสำนักวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ นครศรีธรรมราช ผลงานชิ้นสำคัญคือ ร่วมแปลเรื่อง *"สังเขปประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้"* ของ บิลตัน ออสบอร์น และเรื่อง*"ประวัติศาสตร์กัมพูชา"* ของ เดวิด แชนด์เลอร์ ซึ่งเป็นหนังสือแปลที่ได้รับรางวัล "หนังสือแปลดีเด่นประเภทสารคดี" ของกระทรวงศึกษาธิการ ประจำปีพุทธศักราช 2542

สดใส ขันติวรพงศ์, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ (Sodsai Khantiworaphong)

จบการศึกษาระดับปริญญาโทด้านประวัติศาสตร์ จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นอาจารย์สอนด้านประวัติศาสตร์ ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ สถาบันราชภัฏสงขลา ผลงานชิ้นสำคัญคือ *"ความสัมพันธ์ของไทยกับประเทศตะวันตก"* และเป็นนักแปลวรรณกรรมที่มีชื่อเสียง เช่น แปลผลงานของ เฮอร์มานน์ เฮสเส หลายเล่ม ได้แก่ *"บทเรียน"* *"สิทธารถะ"* *"นาซิสซัสกับโกลมุนด์"* *"สเตปเปนวูล์ป"* ฯลฯ และผลงานของนักเขียนอื่นๆ เช่น *"ชีวิตเลือกได้ บทสนทนาระหว่างอาร์โนลด์ ทอยน์บี กับ ไดซากุ อิเคดะ"* *"แด่คาทาโลเนีย"* ของจอร์จ ออร์เวล *"พี่น้องคารามาซอฟ"* ของ ฟีโอดอร์ ดอสโตเยฟสกี้ ฯลฯ และร่วมแปลเรื่อง *"ประวัติศาสตร์กัมพูชา"* ของ เดวิด แชนด์เลอร์ ซึ่งเป็นหนังสือแปลที่ได้รับรางวัล "หนังสือแปลดีเด่นประเภทสารคดี" ของกระทรวงศึกษาธิการ ประจำปีพุทธศักราช 2542

ศศิธร รัชนี ณ อยุธยา, รองศาสตราจารย์ (Sasitorn Rajani)

จบการศึกษาระดับปริญญาตรีสาขาภาษาอังกฤษ จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และปริญญาโทวรรณคดีอังกฤษ จากมหาวิทยาลัยฮาวาย สหรัฐอเมริกา เป็นอาจารย์สอนภาษาอังกฤษด้านการแปลและวรรณคดี ประจำภาควิชาภาษาอังกฤษ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปัจจุบันประจำภาควิชาภาษาต่างประเทศ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ นครศรีธรรมราช มีผลงานแปลด้านข่าวต่างประเทศ รวมทั้งการ์ตูนให้แก่สถานีโทรทัศน์หลายแห่ง งานแปลที่สำคัญคือ *"ในสวนรัก"*

อักษรย่อ

GB, F	Great Bretain, Public Records Office (London); Foreign Office, เอกสารโต้ตอบจากสยาม.
SP	Library of Congress (Washington), Papers of Francis B Sayre, "Siam" files
SPF	Benjamin A. Batson (ed). *Siam's Political Future : Documents from the End of the Absolute Monarchy* (Ithaca : Southeast Asia Program, Cornell University, Data Paper No. 96, 1974).
US	United States, National Archives (Washington), Department of State, เอกสารโต้ตอบจากสยาม.
ก	กระทรวงกลาโหม
กจช	กองจดหมายเหตุแห่งชาติ
กษ	กระทรวงเกษตราธิการ
ค	กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ
ต	กระทรวงการต่างประเทศ
พค	กระทรวงพาณิชย์และคมนาคม
บ	เบ็ดเตล็ด
ม	กระทรวงมหาดไทย
ย	กระทรวงยุติธรรม
ยธ	กระทรวงโยธาธิการ
รล	สำนักราชเลขาธิการ
สบ	แฟ้มเสนาบดี เอกสารชุดสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

จากซ้าย : สมเด็จฯ เจ้าฟ้าอัษฎางค์เดชาวุธ กรมขุนนครราชสีมา สมเด็จฯ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว) สมเด็จฯ เจ้าฟ้าจักรพงศภูวนาถ กรมขุนพิษณุโลกประชานาถ สมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ สมเด็จฯ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก กรมขุนเพ็ชรบูรณ์อินทราชัย สมเด็จฯ เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ กรมขุนสุโขทัยธรรมราชา (พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว)

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี ก่อนครองราชสมบัติ ทรงขับรถยนต์เที่ยวในยุโรป

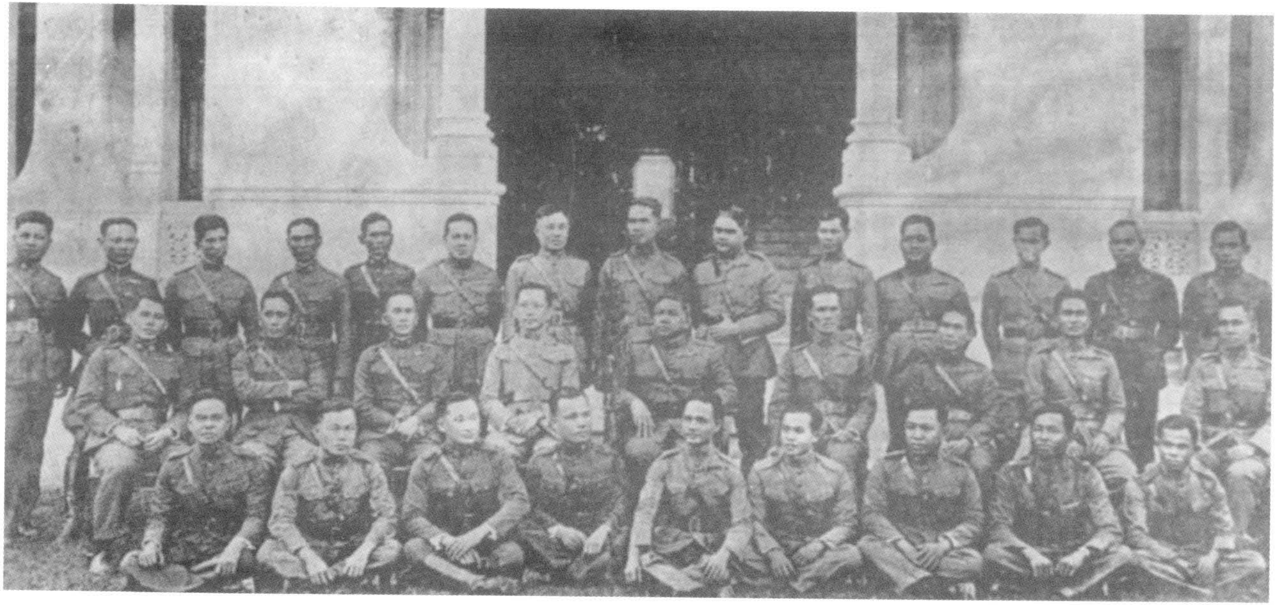
พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเครื่องบรมราชาภิเษก ประทับเหนือพระที่นั่งพุดตานกาญจนสิงหาสน์
ซึ่งพระองค์ทรงตระหนักดีว่า การขึ้นครองราชย์ของพระองค์นั้น "เป็นเสมือนม้ามืด ไม่มีประสบการณ์ด้านการบริหารประเทศ"

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี ทรงพักผ่อนพระราชอิริยาบถ ณ วังไกลกังวล หัวหิน

อภิรัฐมนตรีสภา สภาเจ้านายที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสจัดตั้งหลังจากพระมหากษัตริย์พระองค์ก่อนสวรรคตแล้ว 3 วัน "เพื่อเรียกความเชื่อมั่นของประชาชนกลับคืนมาอีกครั้ง" แต่ในระยะต่อมาพระองค์ก็ทรงตระหนักถึงปัญหาบทบาทอำนาจหน้าที่ของอภิรัฐมนตรีสภาว่า เป็นเพียง "สภาที่ปรึกษา" ของพระมหากษัตริย์ หรือเป็น "สภาบริหาร" ร่วมกับพระมหากษัตริย์

คณะราษฎรสายทหารบก (ร่วมกับสายทหารเรือและสายพลเรือน) ผู้ก่อกำเนิดรัฐธรรมนูญและระบอบประชาธิปไตยแก่ประเทศสยาม
เมื่อการปฏิวัติวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2475 ล้มเลิกการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์

แถวที่ 1 ยืนจากซ้าย : ร.อ.หลวงเชวงศักดิ์สงคราม ร.อ.หลวงเสรีเริงฤทธิ์ ร.อ.หลวงชาญสงคราม ร.ท.ขุนพิพัฒน์สรการ ร.อ.หลวงอดุลยเดชจรัส ร.อ.หลวงพรหมโยธี ร.อ.หลวงกาจสงคราม ร.ท.ขุนปลดปรปักษ์ ร.อ.หลวงชำนาญยุทธศิลป์ ร.ท.ขุนวิมลสรกิจ พ.ต.หลวงวิจักรกลยุทธ ร.ท.ทวน วิชัยขัทคะ ร.อ.ขุนสุจริตรณการ ร.ท.น้อม เกตุนุติ ร.อ.หลวงสวัสดิ์รณรงค์

แถวที่ 2 นั่งเก้าอี้จากซ้าย : พ.ต.หลวงอำนวยสงคราม ร.อ.หลวงทัศไนยนิยมศึก พ.ต.หลวงพิบูลสงคราม พ.อ.พระยาทรงสุรเดช พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา พ.อ.พระยาฤทธิอัคเนย์ พ.ท.พระประศาสน์พิทยายุทธ ร.อ.หลวงเกรียงศักดิ์พิชิต พ.ต.หลวงสฤษฎิ์ยุทธศิลป์

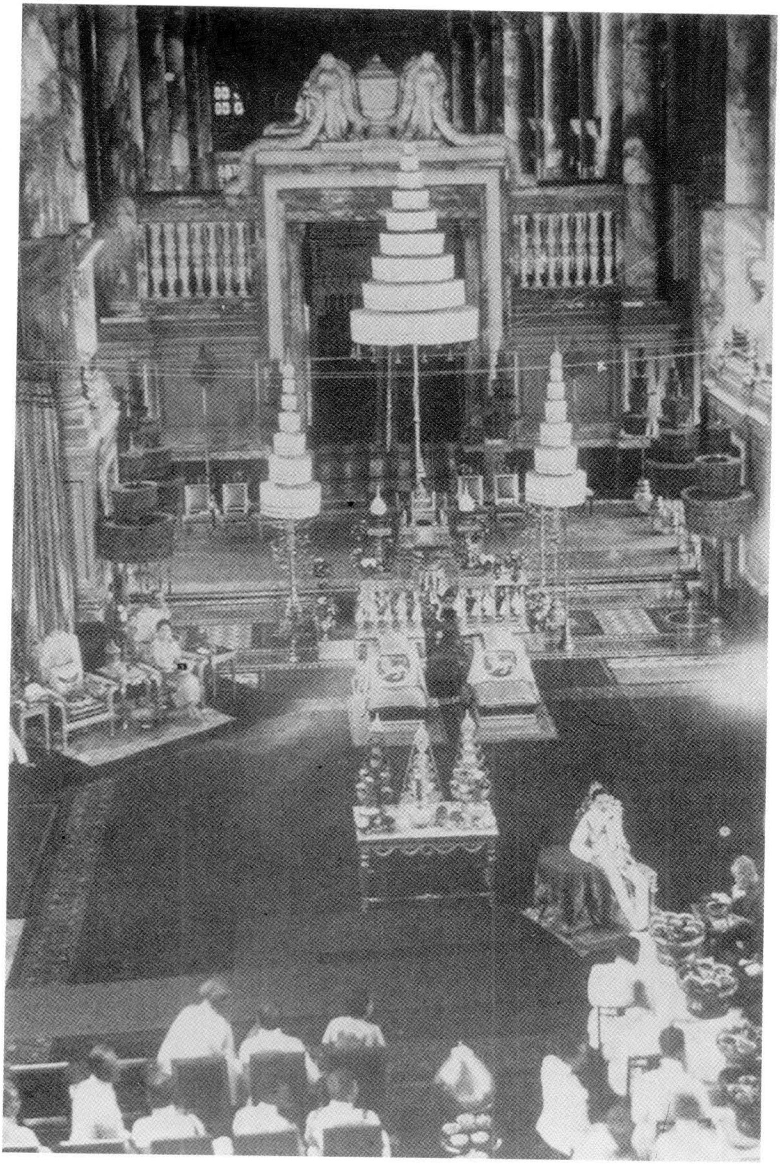
แถวที่ 3 นั่งจากซ้าย : ร.ท.ขุนจำนงภูมิเวท ร.ท.ขุนนิรันดรชัย ร.ท.ขุนเรืองวีรยุทธ์ ร.ท.ขุนศรีศรากร ร.อ.หลวงรณสิทธิพิชัย ร.ท.ไชย ประทีปะเสน ร.ต.จำรูญ จิตรลักษณ์ ร.ต.สมาน เทพหัสดิน ณ อยุธยา ร.ต.อุดม พุทธิเกษตริน

คณะราษฎรสายทหารเรือ (ร่วมกับสายทหารบกและสายพลเรือน) ผู้ก่อกำเนิดรัฐธรรมนูญและระบอบประชาธิปไตยแก่ประเทศสยาม
เมื่อการปฏิวัติวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2475 ล้มเลิกการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์

แถวหลังจากซ้ายไปขวา : นายพันตรีหลวงวิจักรกลยุทธ นายเรือเอก หลวงนิเทศกลกิจ นายเรือโท ประเสริฐ สุขสมัย นายเรือตรี ทองดี ระงับภัย นายเรือตรี ชั้น รัศมิทัต นายเรือโท วัน รุยาพร นายเรือเอก หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ นายนาวาตรี หลวงสินธุสงครามชัย นายจำรัส สุวรรณชีพ นายเรือเอก หลวงสังวรยุทธกิจ

แถวหน้าจากซ้ายไปขวา : นายเรือเอก สงบ จรูญพร นายเรือโท ทองหล่อ (ทหาร) ขำหิรัญ นายเรือโท ชลี (หลี) สินธุโสภณ นายเรือเอก หลวงนาวาวิจิตร นายเรือตรี กุหลาบ (กำลาภ) กาญจนสกุล นายเรือเอก ชลิต กุลกำม์ธร นายเรือโท จิบ ศิริไพบูลย์ นายเรือเอก ทิพย์ ประสานสุข นายเรือเอก สงวน รุจิราภา นายนาวาตรี หลวงศุภชลาศัย

รัฐพิธีเฉลิมฉลองรัฐธรรมนูญฉบับที่สองของประเทศสยาม (ฉบับ 10 ธันวาคม พ.ศ.2475) ที่เชื่อกันว่าจะ "ยืนยงอยู่คู่กับสยามรัฐราชสีมา ตราบเท่ากัลปาวสาน" รัฐพิธีในพระที่นั่งอนันตสมาคม มีรัฐธรรมนูญประดิษฐานเหนือพานแว่นฟ้าบนพระแท่นบัลลังก์ตามทฤษฎีอำนาจอธิปไตยใหม่ที่ว่า "อำนาจสูงสุดของประเทศนั้นเป็นของราษฎรทั้งหลาย" แทนทฤษฎีอำนาจอธิปไตยดั้งเดิมที่ว่า "อำนาจสูงสุดของประเทศนั้นเป็นของององค์พระมหากษัตริย์"

สารบัญ

สารบัญภาคผนวก

บทที่ 1
สยาม, ราชาธิปไตยกับมหาอำนาจตะวันตก

ประเทศสยามซึ่งตั้งอยู่ระหว่างพม่ากับอันนัม เปราะบางราว
ใยไหม แม้ถูกรุกเร้าสยามก็ยังยืนหยัดอย่างภาคภูมิ

เหลียง ฉี่ เชา, 1896

เมื่อระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์สยามได้สิ้นสุดลงในเดือนมิถุนายน 1932 นั้น ได้เกิดกลุ่มอำนาจชนชั้นปกครองใหม่ซึ่งอย่างน้อยก็ขึ้นมามีอำนาจอย่างชอบธรรมตามรัฐธรรมนูญและรัฐสภา กระนั้นก็ยังมีข้อโต้แย้ง[1] ซึ่งก็มีเหตุผลว่าการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมและการเมืองไทยอย่างถอนรากถอนโคนไม่ได้เกิดจากการปกครองคณาธิปไตย 1932 หากแต่เกิดจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 ซึ่งส่งผลต่อวิถีชีวิตทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ตลอดจนระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เองด้วย ดังเช่นที่ เดวิด เค. ไวอัต ได้อธิบายว่าประวัติศาสตร์ไทยระหว่าง 1910-1941 นั้น "ส่วนใหญ่เป็นงานการเมืองซึ่งเป็นผลจากการปฏิรูปสังคมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว"[2] ในขณะที่ เฟรด ดับบลิว. ริกส์ ซึ่งเขียนถึงการเปลี่ยนแปลงระบบราชการไทยห้าสมัยไว้เพียงสองหน้ากระดาษ ได้เขียนถึงการเปลี่ยนแปลงสมัยที่สี่ไว้แค่บรรทัดเดียวว่า "ประมาณคร่าว ๆ ว่า ปี 1900-1932...เป็นขั้นผนึกกำลัง ปรับเปลี่ยนและขยายตัว"[3] เราไม่อาจหวังให้ผู้เชี่ยวชาญประวัติศาสตร์ช่วงปีหลัง ๆ ของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เห็นด้วยกับการเขียนอย่างสรุปรวบรัดอย่างนี้ แต่ก็ไม่อาจปฏิเสธได้ว่า

แนวโน้มการพัฒนาหลัก ๆ ในสมัยรัชกาลที่ 6 รัชกาลที่ 7 (ปี 1910-25; 1925-35) ส่วนใหญ่เป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องที่ก่อตัวขึ้นในช่วงสองรัชสมัยดังกล่าว หรือถ้าจะให้ยุติธรรมกว่านี้ก็อาจพูดได้ว่า ปัญหาต่าง ๆ สมัยรัชกาลที่ 6 รัชกาลที่ 7 ที่พอกพูนจนนำไปสู่การโค่นล้มระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ปี 1932 นั้น ส่วนใหญ่เป็นผลโดยธรรมชาติของพลังต่าง ๆ ที่ขับเคลื่อนตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมาแล้ว

การเปลี่ยนแปลงทางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่ว่าเพราะทรงต้องการพัฒนาตามประเทศตะวันตก หรือเตรียมรับมือกับประเทศตะวันตกก็ตาม ล้วนเป็นปฏิกิริยาต่อแบบแผนของโลกตะวันตกขณะนั้น ยุคแรก ๆ ไทยติดต่อสัมพันธ์กับประเทศตะวันตกอย่างมากในช่วงศตวรรษที่ 17 ซึ่งนอกจากมีผลด้านบันทึกประวัติศาสตร์และวางแบบอย่างการติดต่อยุคแรก ๆ แล้ว อิทธิพลด้านอื่น ๆ และบันทึกทางประวัติศาสตร์ที่มีค่า นับว่าหลงเหลืออยู่น้อยมาก ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับเพื่อนร่วมชาติในยุคต่อ ๆ มาแล้ว ชาติตะวันตกในศตวรรษที่ 17 มาสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างมีฐานะเท่าเทียมกับคนพื้นเมืองมากกว่ามาในฐานะผู้พิชิต และมีแนวโน้มเข้ากับโลกของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้อย่างกลมกลืนมากกว่าด้วย ความเหนือกว่าด้านเทคโนโลยีของชาติตะวันตกยังไม่มากนักแน่นอนไม่มากพอที่จะทำให้ตัวเลขทางเศรษฐกิจเพิ่มได้มาก ส่วนทฤษฎีเศรษฐกิจพาณิชย์นิยม ซึ่งขึ้นอยู่กับการค้าผูกขาด สิทธิพิเศษและดุลด้านการเงิน ก็ล้วนไม่ต่างกับประเพณีปฏิบัติทางเศรษฐกิจของชาติในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากนักพ่อค้าตะวันตกยุคแรก ๆ เหล่านี้มีอิทธิพลอย่างลึกซึ้งได้เฉพาะแถบหมู่เกาะเท่านั้นในประเทศสยาม อิทธิพลดังกล่าวปรากฏอยู่ช่วงสั้น ๆ คล้าย ๆ จะส่งผลเปลี่ยนแปลงอย่างถอนรากถอนโคนทั้งด้านสังคมและการเมือง แต่ประเพณีนิยมของสยามได้แสดงตัวและบางทีผลที่ยั่งยืนและเด่นชัดที่สุดคือ ตะกอนความกลัวและระแวงชาติตะวันตกและตัวแทนชาติตะวันตกนั่นเอง

ช่วงศตวรรษที่ 18 เป็นระยะที่ชาติยุโรปและอเมริกาพอใจที่จะขยายอิทธิพลในเขตภูมิภาคของตนเองมากกว่า ในส่วนที่เกี่ยวกับเอเชีย ชาติเหล่านี้มุ่งความสนใจไปที่อินเดียและจีน ส่วนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เขามุ่งความสนใจไปที่บริเวณหมู่เกาะบนเส้นทางค้าจากอินเดียไปประเทศจีน ซึ่งเป็นแหล่งสินค้ามีค่าในตลาดยุโรป ส่วนสยามซึ่งอยู่ห่างจากเส้นทางค้าและอยู่ไกลออกมาจึงไม่เป็นที่สนใจมากนัก การต้องพึ่งพาตนเองทำให้กษัตริย์ไทยต้องทำสงครามกับอาณาจักรเพื่อนบ้าน เพื่อรักษาระบบเศรษฐกิจที่อาศัยข้าวเป็นหลัก และมุ่งเน้นความมั่นคงของประเทศมากกว่ามุ่งไปด้านการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ การค้าก็จำกัดอยู่แค่สินค้าอุปโภคบริโภคและสิ่งฟุ่มเฟือยจากต่างประเทศบางอย่างเท่านั้น สงครามหลายครั้งหลายคราได้นำมาสู่จุดสุดยอดและหายนะในปี 1767 โดยพม่าได้เผาอยุธยาซึ่งเป็นศูนย์กลางของราชอาณาจักรสยามมานานกว่า 400 ปี อย่างไรก็ตามสถานะทางการเมืองของสยามก็ได้รับการฟื้นฟูในระยะสั้น ๆ สถาปนาราชวงศ์ใหม่ได้อย่างมั่นคง สร้างราชธานีใหม่ขึ้น พระมหากษัตริย์ทรงมีพระวิริยะฟื้นฟูมรดกวัฒนธรรมที่ได้สูญเสียไปเมื่อคราวเสียกรุง จนสามารถรวบรวมหัวเมืองในราชอาณาจักรได้อีกครั้ง ศตวรรษที่ 18 จึงเป็นช่วงสำคัญในประวัติศาสตร์ไทย แต่ก็เป็นช่วงที่การท้าทายและปฏิกิริยาส่วนใหญ่เป็นไปตามแบบฉบับ ซึ่งเป็นความยุ่งยากทางการเมืองและสังคมที่เด่นชัดในศตวรรษที่ 18 ซึ่งส่วนใหญ่เป็นความยุ่งยากและการเปลี่ยนแปลงในระดับผิว ๆ ไม่ใช่เป็นการเปลี่ยนแปลงระดับรากฐานอย่างน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับการเปลี่ยนแปลงในศตวรรษที่ 19

คลื่นลูกที่สองของชาวตะวันตกที่มาถึงสยามในศตวรรษที่ 19 ต่างไปจากพวกที่มาในศตวรรษที่ 17 ในช่วงสองศตวรรษที่วิทยาศาสตร์ธรรมชาติในโลกตะวันตกก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว ประกอบกับช่วงเวลาที่วิทยาศาสตร์ในเอเชียยังค่อนข้างคงที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงมากนัก ยิ่งทำให้โลกตะวันตกมีความเหนือกว่าทางด้านเทคโนโลยีอย่างเห็นได้ชัด ช่องว่างนี้เห็นได้ชัดด้านกองทัพและอาวุธสงครามรวมทั้งการคมนาคมขนส่งทางเรือ ตลอดจนด้านวิทยาศาสตร์บริสุทธิ์และวิธีทาง

การค้าและเทคนิคด้านการจัดการ ชาวตะวันตกศตวรรษที่ 19 นี้ส่วนใหญ่ถูกฝังหัวด้วยทฤษฎีเศรษฐกิจแนวใหม่ —ทฤษฎีการค้าเสรีของอดัม สมิธ— ซึ่งขัดแย้งกับวิธีปฏิบัติของชาติในเอเชียที่ทำกันมาแต่โบราณ ชาวตะวันตกเหล่านี้นอกจากไม่ยอมค้าผูกขาดเพื่อประโยชน์ของพวกเขาเองแล้ว พวกเขายังต่อต้านพ่อค้าผูกขาดคนอื่น ๆ ที่ทำการค้าตามแนวทางนี้ โดยให้เหตุผลตามทฤษฎีของสมิธว่า การค้าเสรีจะให้ผลประโยชน์กับทั้งสองฝ่ายที่เกี่ยวข้อง พวกเขาสรุปว่าการค้าแบบผูกขาดของเอเชียนั้นไม่แค่เป็นผลเสียแก่ชาวเอเชียเอง แต่ได้ส่งผลเสียถึงผู้ที่มาค้าขายกับชาติเอเชียเหล่านั้นด้วย ดังนั้น กฎธรรมชาติไม่แค่ระบุเรื่อง*สิทธิ*ทางการค้าเท่านั้น แต่ได้พูดถึง*หน้าที่*ทางการค้าไว้ด้วย วาทะดีที่สุดเกี่ยวกับปรัชญานี้ กล่าวโดย จอห์น ควินซี่ อดัมส์ ชาวอเมริกัน ตอนเกิดสงครามฝิ่น อดัมส์กล่าวว่า ประเด็นที่แท้จริงไม่ใช่เรื่องฝิ่นแต่เป็นเรื่องการค้าเสรี ดังนั้น สหราชอาณาจักรจึงมีเหตุผลชอบธรรมที่จะทำอย่างนั้น นอกจากนี้เขายังอ้างหลักการศาสนาทางคริสต์ตามความพอใจว่า "การค้าเป็นสิทธิและหน้าที่ตามธรรมชาติของมวลมนุษย์" แต่ในระบบของชาวจีนนั้น

> ...ทุกคนมีสิทธิซื้อ แต่ไม่ใช่ทุกคนมีสิทธิขาย การค้าเป็นเรื่องของขนบธรรมเนียม ทุกฝ่ายมีสิทธิเสนอได้ แต่อีกฝ่ายจะรับหรือปฏิเสธก็ได้ และผลที่เขาจะได้รับนั้น เขาต้องพิจารณาจากผลประโยชน์ของเขาเท่านั้น ไม่ต้องสนใจผลประโยชน์หรือความประสงค์หรือความต้องการของคนอื่น
>
> เป็นระบบที่ไม่สร้างความเป็นมิตร และไม่เอื้อสังคม...
>
> หลักการสำคัญของการค้าคือ การต้องตอบสนองต่อกัน และไม่ว่าจะโดยวิธีใดก็ตาม แต่ละฝ่ายทำเพื่อตัวเขาและเพื่อผลประโยชน์ของตัวเขาเอง หน้าที่ของแต่ละฝ่ายก็คือ ต้องปฏิสัมพันธ์ทางการค้ากับฝ่ายอื่น...[4]

ดังนั้นการค้าจึงเป็นประเด็นทั้งทางด้านเศรษฐกิจและจริยธรรม ทำให้เกิดความแตกต่างระหว่างทฤษฎีชาติตะวันตกกับวิธีปฏิบัติของชาติตะวันออก ทำให้ชาติตะวันตกยิ่งเพิ่มเจตจำนงที่จะบีบบังคับรัฐต่าง ๆ ในเอเชีย ระยะนี้จึงเป็นช่วงที่ความสัมพันธ์ระหว่างชาติตะวันตกกับเอเชียไม่ค่อยราบรื่นนัก

ความพยายามอย่างดื้อรั้นครั้งแรกของโลกตะวันตก ที่จะ "เปิดประเทศสยาม" เริ่มขึ้นตอนปลายศตวรรษที่ 19 นี้เอง แต่ไม่เกิดผล ทำได้แค่การติดต่อกับพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นนักการค้าที่กระตือรือร้นมาตั้งแต่ก่อนขึ้นครองราชย์ ในรัชสมัยนี้เองที่สยามได้ลงนามสนธิสัญญาทางไมตรีฉบับแรก ๆ กับประเทศตะวันตก นั่นคือ สนธิสัญญาทางไมตรีกับสหราชอาณาจักร (ปี 1826) และสนธิสัญญาทางไมตรีกับประเทศสหรัฐอเมริกา (ปี 1833) ซึ่งมีหลักการในเรื่องของความเสมอภาค ไม่ได้ให้สิทธิพิเศษใด ๆ เหมือนสนธิสัญญาฉบับหลัง ๆ ที่ทำกับชาติในเอเชีย อิทธิพลหลัก ๆ ของชาติตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ 3 นี้ไม่ได้มาโดยพ่อค้าหรือนักการทูต แต่ผ่านทางคณะบาทหลวงสอนศาสนา แม้ไม่สามารถทำให้ชาวสยามหันไปนับถือศาสนาคริสต์ได้มากนัก แต่มิชชันนารีชาวอเมริกันและชาวฝรั่งเศส ก็ได้เป็นผู้บุกเบิกสำคัญในการนำวิทยาการด้านเครื่องยนต์กลไก ด้านการแพทย์ และการศึกษาเข้ามาในประเทศสยาม เขาเหล่านี้ได้สอนวิทยาศาสตร์และภาษาตะวันตกให้แก่ชนชั้นนำจำนวนหนึ่ง และหนึ่งในบรรดาท่านเหล่านี้ คือ เจ้าฟ้ามงกุฎ ผู้ซึ่งได้ขึ้นครองราชย์หลังจากพระเชษฐาของพระองค์สวรรคตในปี 1851

ถ้ารัชกาลที่ 3 ได้ทรงเห็นการติดต่อสัมพันธ์อย่างมากมายกับโลกตะวันตก การติดต่อนี้ก็ยังมีอิทธิพลน้อยมาก และจำกัดอยู่ในแวดวงของขุนนางและราชสำนักเท่านั้น พระราชกรณียกิจหลัก ๆ ในสมัยนี้ก็ยังเป็นไปตามแบบฉบับ คือทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม ปราบปรามหัวเมืองต่าง ๆ ที่แข็งข้อก่อกบฏ และทำสงครามอย่างยืดเยื้อกับเวียดนามเพื่อควบคุมหัวเมืองประเทศราช[5] อย่างไรก็ตามแม้จะอยู่ในสภาพอย่างนี้ ชาวไทยก็ได้แสดงให้เห็นถึงความรอบรู้เกี่ยวกับ

เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอนาคตและในเอเชียอย่างน่าสนใจ อังกฤษพิชิตพม่า ซึ่งเป็นศัตรูคู่แค้นกับสยามมาแต่โบราณ ติดตามด้วยกองทัพของโลกตะวันตกปฏิบัติการได้สำเร็จในประเทศจีน ทำให้คนไทยรู้และเข้าใจถึงภัยคุกคามของโลกตะวันตกเป็นอย่างดี รู้ว่าแทบจะเป็นไปไม่ได้เลยที่ชาติสยามจะอยู่รอดปลอดภัยโดยไม่ถูกรังแก กล่าวกันว่าตอนปลายรัชกาลที่สาม เมื่อพระองค์จะเสด็จสวรรคตนั้น ได้ทรงรับสั่งว่าศัตรูของสยามจะไม่ใช่ศัตรูที่เคยขับเคี่ยวกันมาแต่โบราณ เช่นพม่าหรือเวียดนาม แต่จะเป็นผู้รุกรานรายใหม่จากตะวันตกมากกว่า

สนธิสัญญาทางไมตรีต่าง ๆ รวมทั้งสัญญาระหว่างสยามกับสหราชอาณาจักรและสหรัฐอเมริกา ไม่ได้ทำให้การค้าต่างประเทศของสยามเฟื่องฟูขึ้นตามที่ชาติตะวันตกต้องการ แต่ตรงกันข้าม หลังจากมีสัญญาณว่าการค้าที่มีทีท่าจะไปได้ดีกลับชะงักงัน และราว ๆ ทศวรรษที่ 1840 ปริมาณการค้าที่มีการติดต่อค้าขายโดยตรงกับพ่อค้าตะวันตกแทบไม่ปรากฏ[6] สภาพการค้าเช่นนี้ทำให้พ่อค้าชาวตะวันตกกล่าวหาว่ารัฐบาลไทยปล่อยปละละเลย ไม่ปฏิบัติตามหลักประกันเกี่ยวกับการค้าเสรีตามที่ระบุไว้ในสัญญา และนำระบบการค้าผูกขาด อันเป็นระเบียบเดิมกลับมาใช้อีก การจะทำให้รัฐบาลไทยมีความเชื่อเช่นเดียวกับชาติตะวันตก เกี่ยวกับผลผลประโยชน์การค้าร่วมกัน และหลักการเรื่องสิทธิและหน้าที่ของรัฐ และการจะขยายผลประโยชน์ในอาณานิคม เข้าไปในดินแดนที่มีอาณาเขตติดต่อกับประเทศสยามให้เพิ่มขึ้นได้นั้น จะทำได้ก็ต้องใช้ความพยายามครั้งใหม่ที่จะทำให้ความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างนานาประเทศกับสยามเป็นไปอย่างน่าพอใจ เมื่อใกล้ ๆ จะสิ้นรัชกาล ทั้งสหราชอาณาจักรและสหรัฐอเมริกา ก็ได้ส่งทูตเข้ามายังกรุงเทพฯ ขอแก้ไขสนธิสัญญา แต่ปัจจัยหลาย ๆ อย่างรวมทั้งการที่รัชกาลที่ 3 ซึ่งทรงชรามากและประชวร ทำให้รัฐบาลสยามปฏิเสธข้อเสนอที่จะแก้ไขสนธิสัญญา ทูตทั้งสองประเทศจึงกลับไปโดยไม่ได้รับความสำเร็จใด ๆ[7] แต่ก็เห็นชัดว่า แม้สยามยืนกรานอย่างนั้น ก็ไม่สามารถยับยั้งความตั้งใจของชาติตะวันตกได้ตลอดไป และอำนาจตะวันตกก็คงกลับมาในไม่ช้า ไม่ได้มาขอร้อง แต่มาเรียกร้องว่าสยามต้อง

ปฏิบัติตามข้อเรียกร้องของเขา และถ้าจำเป็นเขาก็พร้อมจะใช้กำลังควบคู่ไปกับนโยบายการทูต

เมื่อรัชกาลที่ 3 เสด็จสวรรคตแล้ว เจ้าฟ้ามงกุฎได้ขึ้นครองราชย์ และแท้ที่จริงแล้ว ในช่วงต้นรัชกาล คณะขุนนางผู้สนับสนุนพระองค์ให้ขึ้นครองราชย์เป็นผู้ควบคุมนโยบายอย่างน้อยก็ระดับหนึ่ง[8] ท่านเหล่านี้มีความรู้เกี่ยวกับโลกตะวันตกและรู้ว่าสยามกำลังเผชิญกับปัญหาร้ายแรงกว่าในรัชกาลก่อน ๆ และยังได้เห็นว่าพม่าซึ่งเคยมีอำนาจยิ่งใหญ่กลับพ่ายแพ้แก่อังกฤษ จีนก็ถูกบังคับให้ยกดินแดนหลายส่วนเป็นเขตเช่าของต่างชาติอันเป็นผลจากสงครามฝิ่น ในช่วงต้นรัชกาลท่านเหล่านี้ได้เห็นชาติตะวันตกรุกคืบเข้าไปในประเทศจีน และบังคับให้ญี่ปุ่นเปิดประเทศ และได้เห็นหายนะที่เกิดกับกษัตริย์พม่าและเวียดนามเมื่อกษัตริย์ของทั้งสองประเทศทรงปฏิเสธข้อเรียกร้องของชาติตะวันตก ด้วยเหตุนี้พร้อม ๆ กับที่ชาติตะวันตกเตรียมบังคับให้สยามเปิดประเทศ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและที่ปรึกษาของพระองค์ได้ร่วมมือกันเปิดประเทศอย่างเต็มใจ อังกฤษได้รับแจ้งอย่างไม่เป็นทางการว่า ทูตคณะใหม่จะได้รับการต้อนรับอย่างดียิ่ง และในปี 1855 เซอร์จอห์น บาวริ่ง ก็ได้เดินทางมาเปิดการเจรจาครั้งใหม่ แม้ว่ายังมีปัญหาหลายอย่างที่จะต้องจัดการแก้ไข อย่างเช่น ขุนนางผู้มีอำนาจขณะนั้นคัดค้านข้อสัญญาที่กระทบกระเทือนรายได้ที่ท่านได้รับมาแต่เดิม และบาวริ่งปรารภถึงความยากลำบากที่จะทำให้ผู้นำไทยเข้าใจถึงทฤษฎีของอดัม สมิธ อย่างลึกซึ้ง แต่ท้ายที่สุดก็สามารถลงนามในสนธิสัญญาซึ่งแตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับสนธิสัญญาปี 1826 ในปีถัดมา ทาวน์เซน แฮริส ก็ได้ลงนามในสนธิสัญญาที่มีข้อความใกล้เคียงกันนี้ในนามประเทศสหรัฐอเมริกา และทศวรรษถัดมา สยามก็ได้ทำสนธิสัญญาคล้ายคลึงกันนี้กับมหาอำนาจยุโรปอีกหลายประเทศ

ลักษณะหลัก ๆ ของ "ระบบสนธิสัญญา" ที่บาวริ่งริเริ่มไว้ และสนธิสัญญาฉบับต่อ ๆ มา ได้รวมสิทธิสภาพนอกอาณาเขตสำหรับคนในบังคับชาติตะวันตกที่พักอาศัยในประเทศสยามไว้ด้วย ตลอดถึงการเก็บภาษีสินค้าขาเข้าขาออกตามอัตรา

ที่กำหนดไว้แน่นอน สิทธิที่คนต่างชาติจะพักอาศัยในเขตกรุงเทพฯ ยุติการค้าผูกขาดของรัฐบาล และการปฏิบัติต่อชาติที่ได้รับความอนุเคราะห์ยิ่ง ซึ่งสิทธิพิเศษที่ประเทศคู่สัญญาใดได้รับ ประเทศคู่สัญญาอื่น ๆ ย่อมเรียกร้องทำนองเดียวกันได้โดยอัตโนมัติ ระบบสนธิสัญญาที่เกิดขึ้นในสยามเหมือนกันทุกอย่างแม้แต่รายละเอียดกับสนธิสัญญาที่ต่างชาติทำไว้แล้วกับประเทศจีน และที่ทำกับประเทศญี่ปุ่นในเวลาต่อมา นี่ใช่แค่เพราะสนธิสัญญาทั้งหลายที่มหาอำนาจตะวันตกทำกับรัฐในเอเชียในช่วงนั้น ที่ผู้เข้ามาเจรจาล้วนมีความเชื่อว่าชาติตะวันตกมีความยิ่งใหญ่เหนือกว่าชาติอื่น ๆ เชื่อเรื่องสิทธิประโยชน์ของการค้าเสรี แต่เป็นเพราะบ่อยครั้งที่คน ๆ เดียวกันมีส่วนในการกำหนดระบบสนธิสัญญานี้ในภูมิภาคต่าง ๆ ของเอเชียด้วย ดังเช่น เซอร์จอห์น บาวริ่งมีประสบการณ์การทูตมาแล้วอย่างกว้างขวางในประเทศจีน ทั้งก่อนและหลังการเจรจาทำสนธิสัญญากับสยาม และผู้ช่วยคนสำคัญของเขา คือ แฮรี ปาร์คส์ ซึ่งเป็นตัวหลักในความสัมพันธ์ทั้งระหว่างอังกฤษกับจีน และอังกฤษกับญี่ปุ่น ทำนองเดียวกัน ทาวน์เซน แฮริส ผู้เจรจาชาวอเมริกัน ได้เดินทางจากกรุงเทพฯ ไปยังเมืองเอโดะ และได้วางรากฐานระบบสนธิสัญญาตามแนวทางของชาติตะวันตกกับญี่ปุ่นด้วยเหมือนกัน

ผลของสนธิสัญญาใหม่นี้ได้เปิดประเทศสยามให้รับการหลั่งไหลของอิทธิพลชาติตะวันตก ซึ่งในเวลาต่อมาได้เปลี่ยนระบบเศรษฐกิจ สังคม การปกครอง และแม้แต่ระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ด้วย บางทีผลที่เห็นชัดเจนที่สุดของระบบสนธิสัญญานี้ คือ ผลทางด้านการเงินการคลังของรัฐบาล การสิ้นสุดการค้าผูกขาดของรัฐบาล และการจำกัดภาษีสินค้าขาเข้า-ขาออก เป็นการปรับโครงสร้างใหม่ของระบบการเงินการคลังของรัฐบาลอย่างถอนรากถอนโคน และรัฐจำเป็นต้องหารายได้จากแหล่งใหม่ ๆ ในระยะยาวระบบสนธิสัญญานี้ได้ปฏิวัติโครงสร้างทางเศรษฐกิจส่วนรวมของประเทศด้วย ระบบสนธิสัญญามีผลในช่วงที่คนไทยนิยมปลูกอ้อย และคิดว่าน้ำตาลอาจกลายเป็นสินค้าออกที่สำคัญของประเทศ แต่ปรากฏว่าน้ำตาลของไทยไม่สามารถแข่งขันกับน้ำตาลจากประเทศอื่น ๆ โดยเฉพาะจากชวาและฟิลิปปินส์

อุตสาหกรรมน้ำตาลจึงเลิกล้มไป สินค้าออกของประเทศสยามในศตวรรษถัดมาจึงเน้นอยู่ที่ "สี่สำคัญ" คือ ข้าว ไม้สัก ดีบุก และ (หลัง 1900) ยางพารา ในบรรดาสินค้าหลัก 4 อย่างนี้ ข้าว เป็นสินค้าออกสำคัญที่สุดตลอดมา และเศรษฐกิจการค้าข้าว และการบุกเบิกที่ดินเพื่อเพาะปลูกข้าวอย่างกว้างขวางในเขตที่ราบภาคกลางอาจเป็นพัฒนาการทางเศรษฐกิจที่สำคัญในช่วงสนธิสัญญานี้ ประมาณว่าระหว่างปี 1850-1935 ประชากรสยามเพิ่มมากกว่า 2 เท่าเพียงเล็กน้อย แต่สยามส่งออกสินค้าข้าวเพิ่มขึ้นประมาณ 25 เท่าตัว สถานการณ์ในสยามเหมือนกับพัฒนาการการค้าข้าวของพม่าภายใต้การปกครองของอังกฤษในหลาย ๆ ด้าน กล่าวคือประเทศสยามส่งข้าวเป็นสินค้าออกจำนวนเล็กน้อยมาเป็นเวลาหลายศตวรรษ แต่ระหว่างปี 1850 และ 1900 เปอร์เซ็นต์การส่งข้าวออกเพิ่มจากราว ๆ 5% เป็น 50% และเป็นครั้งแรกที่เศรษฐกิจสยามเริ่มมีจุดอ่อนตามการขึ้นลงของราคาข้าวในตลาดโลก[9]

ขณะที่โรงสีข้าวและการส่งออกอยู่ในมือของพ่อค้าชาวจีนและชาวยุโรปเกือบทั้งหมด ผู้ปลูกข้าวที่แท้จริงก็ยังเป็นคนไทยล้วน ๆ ส่วนในกรณีของไม้สักและดีบุก สินค้าออกสำคัญอีก 2 อย่างในศตวรรษที่ 19 นั้น ขั้นตอนการผลิตในอุตสาหกรรมนี้ทุกอย่างคนไทยไม่มีส่วนเกี่ยวข้อง เป็นกิจการที่ควบคุมโดยคนต่างชาติ ส่วนใหญ่บริษัทชาติตะวันตกที่ได้รับสัมปทานจากรัฐบาลจะตัดไม้สักในป่าภาคเหนือ โดยจ้างแรงงานชนกลุ่มน้อยเชื้อชาติต่าง ๆ ที่ไม่ใช่คนไทย ส่วนเหมืองดีบุกทำในคาบสมุทรทางภาคใต้และส่งออกเป็นแร่ดิบ ในช่วงแรก ๆ เหมืองดีบุกใช้เทคโนโลยีง่าย ๆ มุ่งใช้แรงงานคน ตามปกติแล้วชาวจีนเป็นผู้ดำเนินการและจัดการ พอถึงตอนปลายศตวรรษ บริษัทชาวยุโรปได้เน้นการลงทุนทางเทคโนโลยีที่ทันสมัย เน้นเรื่องเงินทุน เข้ามาใช้ในอุตสาหกรรมนี้

สนธิสัญญาทั้งหลายในช่วงปลายศตวรรษที่ 19 มีผลทำให้การส่งออกและนำเข้าเพิ่มขึ้นอย่างมหาศาล สินค้านำเข้ารวมถึงสินค้าบริโภคอุปโภคมากมาย สำคัญที่สุดคือผ้า ผลิตภัณฑ์จากโรงงานเล็ก ๆ จากโลกตะวันตก ผลิตภัณฑ์ปิโตรเลียม เงินแท่ง ทองแท่ง และแผ่นทองคำเพื่อใช้ในงานพิธีการต่าง ๆ สินค้าทุนนำเข้า

เพียงเล็กน้อย การพัฒนาด้านอุตสาหกรรมส่วนใหญ่จำกัดอยู่ที่การแปรรูปผลิตภัณฑ์จากป่าและผลิตภัณฑ์จากการเกษตร เช่น ข้าว และไม้สัก เป็นต้น นอกจากผลิตภัณฑ์ปิโตรเลียมแล้ว ไม่มีสินค้าเข้าตัวไหนเป็นสิ่งจำเป็นที่ไม่อาจหาทดแทนได้อย่างง่ายดายภายในประเทศ

ทรัพยากรธรรมชาติของสยามและผลผลิตส่วนเกินด้านการเกษตร ซึ่งเป็นผลจากการที่ประชากรสยามไม่ถูกบีบคั้นจากฐานทรัพยากรด้านการเกษตร จึงทำให้ดุลการค้าเป็นที่น่าพอใจมาอย่างต่อเนื่องทุก ๆ ปี (ยกเว้นปี 1873)[10] ตัวเลขที่ได้นับจากปี 1850 มาจนถึงศตวรรษที่ 20 นั้น ดุลการค้าของสยามน่าพอใจอย่างยิ่ง ซึ่งต่างกับประเทศเอเชียอื่น ๆ อย่างเช่น จีน และข้อเท็จจริงนี้ เป็นตัวชี้ถึงสภาพการเมืองและเศรษฐกิจสยามได้เป็นอย่างดี

ส่วนใหญ่อิทธิพลของระบบสนธิสัญญามุ่งไปที่เศรษฐกิจของสยาม แต่จริง ๆ แล้วก็ได้มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตทุก ๆ ด้าน ระยะนี้ชาวตะวันตกเริ่มมาสู่สยามมากขึ้น ทั้งในฐานะพ่อค้า นักการทูต และผู้เผยแพร่ศาสนา รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นับเป็นรัฐบาลแรกที่ได้จ้างชาวต่างชาติเข้ามารับราชการในจำนวนที่น่าทึ่ง และต่อมาพัฒนาการทางเศรษฐกิจได้มีผลให้ชาวจีนที่เข้ามาในสยามมีจำนวนมากขึ้น และชาวจีนได้เข้ามาควบคุมแรงงานจ้างและเศรษฐกิจภาคต่าง ๆ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงปฏิรูปหลาย ๆ ด้าน ทั้งด้านศาสนาและฆราวาส ทั้งในแง่ของการเลียนแบบและปฏิกิริยาโต้ตอบชาติตะวันตก[11]

อย่างไรก็ตาม แม้ว่ารัชกาลที่ 4 ได้ทรงริเริ่มสิ่งใหม่ ๆ ที่น่าสนใจหลายอย่าง ทั้งด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศและกิจการภายในประเทศ แต่พระองค์ก็เป็นกษัตริย์ที่เคร่งขนบธรรมเนียมเดิมอย่างยิ่ง ตราบจนถึงรัชสมัยอันยาวนานของพระราชโอรสของพระองค์คือ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ การเปลี่ยนแปลงที่รัชกาลที่ 4 ทรงริเริ่มไว้ก็ได้เปลี่ยนโฉมหน้าสยามเก่า เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์เสด็จเสวยราชสมบัติเมื่อปี 1868 แต่พระองค์ก็ไม่ได้ทรงมีพระราชอำนาจเต็มที่จนถึงปี 1873 นับแต่ปีนั้นจนถึงปีที่เสด็จสวรรคตเมื่อปี 1910 พระองค์ได้ทรงดำเนินการปฏิรูปหลายด้าน

อย่างระมัดระวัง ด้วยสายพระเนตรยาวไกล จนทำให้รัชสมัยของพระองค์ท่านเป็นยุคที่ผู้คนศึกษาและยกย่องมากที่สุดในประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่[12] หลังจากที่ทรงค่อย ๆ ลดบทบาทและอำนาจของบรรดาขุนนางที่สืบทอดอำนาจมานาน และด้วยความช่วยเหลือของพระโอรสและพระเจ้าน้องยาเธอหลาย ๆ พระองค์ รัชกาลที่ 5 ได้ทรงริเริ่มการเปลี่ยนแปลงที่แม้อาจเน้นด้านการบริหาร แต่ได้ส่งผลอย่างมากมายต่อวิถีชีวิตของชาวไทยเกือบทุก ๆ ด้าน ซึ่งเรื่องราวเหล่านี้ ปราชญ์หลายท่านได้ศึกษาไว้แล้วอย่างละเอียด ที่สำคัญที่สุดคือการปรับโครงสร้างการบริหารราชการแผ่นดินแต่เดิมให้มี 12 กระทรวง ปรับโครงสร้างระบบการคลังของรัฐบาล ปฏิรูปการปกครองส่วนท้องถิ่น รวบอำนาจเข้าสู่ส่วนกลางด้วยการแต่งตั้งข้าราชการจากกรุงเทพฯไปทำหน้าที่แทนเจ้าเมืองที่ปกครองหัวเมืองแต่เดิม นำกิจการรถไฟและการคมนาคมทันสมัยหลาย ๆ รูปแบบเข้ามา มีการสร้างนวัตกรรมทางเทคโนโลยีใหม่ ๆ ที่ได้แบบอย่างจากประเทศตะวันตก ค่อย ๆ เลิกทาสโดยไม่ใช้ความรุนแรง ทรงเปลี่ยนการเกณฑ์แรงงานตามประเพณีเดิมเป็นเก็บภาษีรายหัวแทน เริ่มกิจการกองทัพและระบบการศึกษาที่ทันสมัย และในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ด้วยเช่นกัน ที่สยามเริ่มส่งนักเรียนไทยไปศึกษาในประเทศตะวันตกจำนวนมาก นักเรียนรุ่นแรก ๆ ส่วนใหญ่เป็นพระราชโอรสหรือพระบรมวงศานุวงศ์ไม่ก็เป็นบุตรของขุนนางระดับสูง แต่พอถึงตอนปลายรัชกาล โอกาสในการศึกษาต่างประเทศได้เปิดให้กับนักเรียนในวงกว้างมากขึ้น นโยบายส่งนักเรียนไปศึกษาที่ต่างประเทศได้มีผลอย่างลึกซึ้งทั้งด้านสังคมและการเมือง แต่ผลที่ได้รับนี้จะปรากฏเด่นชัดในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ตลอดรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ผู้ดำรงตำแหน่งสูง ๆ ในรัฐบาลส่วนใหญ่จบการศึกษาภายในประเทศ

มีผู้ตั้งข้อสังเกตว่า ในการดำเนินโครงการเปลี่ยนแปลงอย่างมุ่งมั่นของพระองค์ท่านนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและที่ปรึกษาของพระองค์ ไม่เพียงเปลี่ยนระบบเศรษฐกิจการเมืองและสังคมเท่านั้น แต่ได้เปลี่ยน

ลักษณะธรรมชาติของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เองด้วย ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของไทยแต่เดิมนั้น แม้ว่าตามทฤษฎีพระเจ้าแผ่นดินจะทรงมีพระราชอำนาจเด็ดขาดสมบูรณ์ แต่ตามข้อเท็จจริงแล้ว อำนาจของกษัตริย์ถูกจำกัดอย่างยิ่งโดยความสามารถอันจำกัดของการบริหารและควบคุมจากส่วนกลาง และการคมนาคมขนส่งที่ยากลำบาก ความแตกแยกภายในราชสำนัก และโดยทัศนะที่ว่าบทบาทของพระเจ้าแผ่นดินไม่ใช่เป็นผู้ริเริ่มแต่เป็นผู้ธำรงรักษาระบบสังคมและการเมือง ที่สืบทอดจากบูรพกษัตริย์พระองค์ก่อนๆ ดังนั้นพระราชอำนาจของพระเจ้าแผ่นดินจึงลดน้อยลงไปตามระยะทางจากเมืองหลวง และแม้แต่ในราชสำนักเองนั้นพระราชอำนาจก็ยังถูกจำกัด ดังนั้นนโยบายใหม่ๆ จะมีความชอบธรรมก็ต่อเมื่อต้องสอดคล้องกับวัฒนธรรมเดิม แต่รัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 ได้ปฏิเสธแนวคิดเกี่ยวกับระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์นี้ ทั้งโดยการออกกฎหมายอย่างเปิดเผย ประกาศเป็นพระราชกำหนดให้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างถอนรากถอนโคนในสยาม และโดยการสร้างระบบบริหารที่มีประสิทธิภาพเพื่อบังคับใช้พระราชกำหนดที่ประกาศแล้วนั้น การเปลี่ยนแปลงต่างๆ ทางเทคโนโลยีในสมัยรัชกาลที่ 5 ทำให้อิทธิพลของรัฐบาลขยายไปอย่างกว้างขวาง ขณะที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงค่อยๆ แต่งตั้งพระบรมวงศานุวงศ์และผู้สนับสนุนพระองค์ให้มีอำนาจหน้าที่แทนขุนนางที่มีอำนาจอยู่แต่เดิม ดังนั้น ในแง่หนึ่งระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในยุคนี้ จึงเป็นอำนาจที่สมบูรณ์กว่าที่เคยมีมา แต่ความมุ่งมั่นและความมีประสิทธิภาพที่จะเปลี่ยนแปลงนี้ก็ทำให้ต้องก้าวออกมาจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์แบบเดิม หลักการความชอบธรรมของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ก็เริ่มเปลี่ยนแปลงไปด้วย เพราะรัชกาลที่ 5 ทรงเห็นว่าการเป็นกษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ไม่ใช่โดย "เทวสิทธิ์" หากแต่โดยความเหมาะสมกับเงื่อนไขของประเทศสยาม และประโยชน์ที่ประชาชนจะได้รับในสมัยรัชกาลที่ 5 นั้น น้อยคนนักจะไม่เห็นด้วยกับคำกล่าวนี้ แต่ก็มีช่องให้คนรุ่นหลังต่อมาโต้แย้งว่า ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นสิ่งที่ล้าสมัยไม่เหมาะกับ

ประเทศสยามอีกต่อไป

พออย่างเข้าศตวรรษใหม่ ดูเหมือนว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและคณะที่ปรึกษาของพระองค์ได้ทำการได้สำเร็จในสิ่งที่ชาวต่างชาติทุกคนและชาวสยามหลายๆ คนคิดว่าเป็นไปไม่ได้ การปฏิรูปการบริหารราชการส่วนกลางโดยไม่เกิดความยุ่งยากทางการเมืองหรือทางสังคมอย่างร้ายแรง และสยามสามารถรักษาเอกราชไว้ได้ในยุคที่ลัทธิจักรวรรดินิยมกำลังขยายตัวอย่างกว้างขวาง แต่ในเมื่อมนุษย์ไม่อาจบรรลุเป้าหมายโดยไม่ต้องลงทุน โครงการปฏิรูปของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงเป็นไปดังที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงบันทึกไว้ในเวลาต่อมาว่า "ทำให้คนบางกลุ่มเสียประโยชน์"[13] ซึ่งอาจส่งผลรุนแรงได้ ระหว่างปี 1874-5 ความแตกแยกในกลุ่มผู้นำ ทำให้ "กษัตริย์พระองค์ที่สอง" (หรือวังหน้า) หนีไปพึ่งสถานทูตอังกฤษจนแทบเกิดสงครามกลางเมืองหรือเป็นเหตุให้ต่างชาติเข้ามาแทรกแซง แต่สุดท้ายก็ตกลงกันได้ ทำให้ฐานะของรัชกาลที่ 5 ในฐานะผู้ปกครองสูงสุดมั่นคงขึ้น กบฏหัวเมืองที่เกิดขึ้นในปี 1902 สาเหตุส่วนหนึ่งเป็นเพราะกรุงเทพฯขยายอำนาจควบคุมหัวเมืองห่างไกลอย่างได้ผลมีอำนาจควบคุมไปถึงการบริหารระดับล่างๆ ด้วย ทำให้เกิดการลุกฮืออย่างรุนแรงทางภาคเหนือ ภาคอีสาน และภาคใต้ แม้เกิดในช่วงสั้นๆ ก็ตาม[14] เมื่อมองเพียงผิวเผิน ความเป็นอิสระทางการเมืองของสยามดำรงอยู่ได้ก็เพราะต้องยอมให้สิทธิพิเศษด้านการศาลและด้านเศรษฐกิจนานาประการแก่ชาติตะวันตก ซึ่งเป็นมูลฐานของระบบสนธิสัญญา รวมทั้งต้องยอมยกดินแดนจำนวนมากตามชายขอบอาณาจักรให้แก่มหาอำนาจอาณานิคม หลายครั้งหลายหนในช่วงศตวรรษที่ 19 อาณาจักรสยามทั้งประเทศเกือบตกอยู่ภายใต้การปกครองของอังกฤษหรือฝรั่งเศส แต่วิกฤติการณ์รุนแรงครั้งสุดท้ายที่กระหน่ำก็คือ การต้องยกดินแดนลาวฝั่งซ้ายและฝั่งขวาแม่น้ำโขงให้แก่ฝรั่งเศสในปี 1893 พอถึงปี 1896 ฝรั่งเศสและอังกฤษได้ตกลงประกันเอกราชของไทย อย่างน้อยก็แถบใจกลางประเทศเขตที่ราบลุ่มน้ำเจ้าพระยา ในฐานะเขตกันกระทบระหว่างประเทศทั้งสอง ยุคล่าอาณานิคมและ

การทูตแบบเรือปืนหมดบทบาทไปอย่างเห็นได้ชัด พอถึงปี 1900 ในหมู่ผู้นำสยามก็มั่นใจได้มากขึ้นว่าสยามจะสามารถรักษาเอกราชไว้ได้ แม้จะต้องยกดินแดนชายอาณาเขตให้ต่างชาติอีกในต้นศตวรรษที่ 20 นี้ และชาวตะวันตกบางคนได้ทำนายว่า สยามถูกกำหนดให้ต้องเผชิญชะตากรรมเดียวกับชาติอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้[15] แต่ก็ไม่มีการคุกคามที่รุนแรงต่อการดำรงอยู่ของสยามอีกต่อไป

ดินแดนส่วนที่สยามเสียไปในศตวรรษที่ 19 นั้น เป็นหัวเมืองชายแดนซึ่งสยามปกครองอย่างหลวม ๆ และประชาชนไม่ใช่เชื้อชาติไทย ไม่ใช่ดินแดนส่วนในของราชอาณาจักร การมีอำนาจปกครองอย่างมั่นคงเหนือดินแดนที่ยกให้มหาอำนาจตะวันตก ทำให้เกิดความฉงนสนเท่ห์ระดับหนึ่งว่า สยามประสบความสำเร็จในการสถาปนาอำนาจปกครองได้อย่างมั่นคงเหนือดินแดนที่ยึดครองไว้ได้เสมอกัน ขณะที่สยามต้องสูญเสียกัมพูชา ลาวตะวันออก และบางส่วนของรัฐมลายูทางใต้ สยามผ่านยุคล่าอาณานิคมโดยได้รวมหัวเมืองเชียงใหม่ และแคว้นลาวเหนืออีกหลาย ๆ แคว้น ซึ่งในอดีตเคยเป็นอิสระ หรือไม่ก็อยู่ใต้การปกครองของพม่ามากกว่าอยู่ใต้การปกครองของไทย ดินแดนทั้งหมดที่ปัจจุบันคือภาคตะวันออกเฉียงเหนือของสยามซึ่งมีความผูกพันทางประวัติศาสตร์กับลาวตะวันออก และสี่รัฐมลายูทางใต้ เมื่อมองจากการเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่าเมื่อปี 1767 ติดตามด้วยยุคล่าอาณานิคมของชาติยุโรปแล้ว สยามยังสามารถควบคุมดินแดนชายอาณาเขตไว้ได้นับเป็นเรื่องน่าแปลกใจ และส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการปฏิรูปการปกครองส่วนท้องถิ่นในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งทำให้หัวเมืองไกล ๆ ได้มีความใกล้ชิดกับกรุงเทพฯมากขึ้น ทำให้เหตุการณ์รุนแรงในท้องถิ่นหรือความไม่เข้าใจจากการพัฒนา นำไปสู่การประจันหน้าอย่างรุนแรงกับประเทศเพื่อนบ้านซึ่งขณะนี้ตกเป็นอาณานิคมของต่างชาติไปหมดแล้ว

การที่ชาติยุโรปมาถึงเอเชียตะวันออกเฉียงใต้พร้อมด้วยกำลังอาวุธในตอนต้นศตวรรษที่ 19 อาจกล่าวได้ว่าเป็นผลดีแก่ประเทศสยาม เพราะว่าชาติเหล่านี้ได้ "แช่แข็ง" อาณาเขตประเทศเพื่อนบ้านที่ติดต่อกับสยาม ในช่วงที่สยามเพิ่งฟื้นตัวจากความพ่ายแพ้อย่างย่อยยับในศตวรรษก่อน สยามสามารถกลับไปอ้างสิทธิเหนือ

ดินแดนห่างไกลที่เคยปกครองก่อนศตวรรษที่ 20 ผืนแผ่นดินใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งหมดมีประชากรน้อยมาก และฐานอำนาจแต่เดิมก็คือ การคุมกำลังคนมากกว่าการครอบครองดินแดน ดังนั้น ความคิดเกี่ยวกับรัฐจึงไม่เกี่ยวข้องกับดินแดนที่มีอาณาเขตแน่นอน แต่จะหมายถึง เมืองหลวงซึ่งอำนาจและการควบคุมแผ่ออกไปปกครองดินแดนรอบ ๆ ซึ่งอำนาจจะลดน้อยลงตามระยะทาง หมายความว่า ยิ่งไกลอำนาจปกครองก็จะอ่อนลงไป ในพื้นที่บางแห่งที่ไม่ได้กำหนดขอบเขตอำนาจแน่ชัด อำนาจปกครองที่ขยับขยายได้ก็สามารถเข้าไปถึงรัฐเพื่อนบ้านได้ ดินแดนชายอาณาเขตเหล่านี้จึงมักจะขึ้นอยู่กับหลาย ๆ อำนาจ (เจ้าหลายฝ่าย) พร้อม ๆ กัน ในขณะที่หลาย ๆ อาณาจักรบนผืนแผ่นดินเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต้องจิ้มก้องหรือถวายบรรณาการแก่กษัตริย์จีน สำหรับจิตใจของชาวยุโรป ระบบอย่างนี้ดูเหมือนไม่เป็นเหตุเป็นผลหรือไม่ก็จะก่อให้เกิดความยุ่งยากได้ ชาวตะวันตกคิดว่า อาณาเขตต้องเป็นส่วนของรัฐ ถ้าไม่เป็นของรัฐนี้ก็ต้องเป็นของรัฐนั้น ดังนั้นจึงต้องกำหนดอาณาเขตให้ชัดเจนลงไป ด้วยเหตุนี้ผลอย่างหนึ่งที่ติดตามชาติตะวันตกเข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือ การสถาปนาอาณาเขตให้ชัดเจน ดังนั้น แม้ว่าสยามจะต้องเสียดินแดนบางส่วน สยามก็ยังได้เปรียบจากข้อเท็จจริงที่ว่า เหตุการณ์อย่างนี้เกิดขึ้นในขณะที่สยามสามารถอ้างสิทธิปกครองออกไปได้อย่างกว้างไกล

มีผู้กล่าวว่า ปัจจัยต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วเป็นคุณูปการแก่การดำรงอยู่ของอาณาจักรสยามในฐานะรัฐเอกราช—ฐานะทางภูมิศาสตร์ซึ่งในระยะแรก ๆ อยู่ห่างไกลจากดินแดนที่ชาติตะวันตกเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์ในเอเชีย และในระยะต่อมาที่ตั้งของสยามก็ตั้งอยู่ในจุดยุทธศาสตร์ระหว่างจักรวรรดิฝรั่งเศสที่ขยายตัวมาทางตะวันออก กับจักรวรรดิอังกฤษที่ขยายตัวทางตะวันตกและทางใต้ วิสัยทัศน์และความยืดหยุ่นของผู้นำไทย ซึ่งเต็มใจยอมเสียดินแดนให้แก่ชาติมหาอำนาจ ซึ่งตรงข้ามกับทรรศนะที่ไม่ยอมอะลุ่มอล่วยของราชสำนักพม่าและเวียดนาม[16] และการบริหารงานของรัฐบาลที่ค่อนข้างเข้มแข็งและมีประสิทธิภาพตั้งแต่ก่อนการปฏิรูป

การบริหารราชการแผ่นดินในสมัยรัชกาลที่ 5 ไม่ว่าน้ำหนักของปัจจัยเหล่านี้จะเป็นเช่นไร ความสำเร็จของสยามในการรักษาเอกราชไว้ได้ย่อมปรากฏอย่างชัดเจนทั้งแก่นักเขียนชาวไทยและชาวต่างประเทศ ทำให้ประสบการณ์ทางประวัติศาสตร์ของสยามแตกต่างจากชาติเอเชียอื่น ๆ อย่างเห็นได้ชัด กระนั้นก็อาจมีข้อโต้แย้งได้ว่าความแตกต่างนี้เป็นจริงเป็นจังตั้งแต่ปี 1900 มากกว่าที่ผ่าน ๆ มา ในปลายศตวรรษที่ 19 รัฐบาลสยามมีเป้าหมายพัฒนาทางด้านเทคโนโลยี จัดการบริหารงานอย่างถูกต้องตามเหตุผล และการขยายอำนาจปกครองของรัฐบาลกลางไปสู่ดินแดนห่างไกลจากส่วนกลาง รัฐบาลสยามมีความคล้ายคลึงกับรัฐบาลอาณานิคมในประเทศใกล้เคียงหรือประเทศเพื่อนบ้านในหลาย ๆ ด้าน และเจ้าหน้าที่ที่ส่งไปจากกรุงเทพฯ หรือข้าราชการที่กรุงเทพฯส่งไปให้คำแนะนำในการบริหารราชการที่เชียงใหม่หรืออุบลฯ เป็นคนต่างชาติ ไม่ต่างกันนักกับเจ้าหน้าที่อังกฤษในมลายาหรือข้าราชการฝรั่งเศสในอินโดจีน ทางด้านเศรษฐกิจ ความแตกต่างนี้ยิ่งเห็นชัดเจนขึ้น ในขณะที่รัฐบาลอาณานิคมสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจส่งออก ซึ่งมีความสัมพันธ์กับเศรษฐกิจแบบเมืองใหญ่ รัฐบาลสยามและกลุ่มผู้ปกครองที่ไม่ใช่เชื้อสายไทยไม่ค่อยจะตื่นตัวในเรื่องของการพัฒนาเศรษฐกิจ และทางราชการก็ไม่พยายามพัฒนาโครงสร้างทางด้านคมนาคม ไม่พัฒนาตลาดและสถาบันที่จำเป็นต่อเศรษฐกิจสมัยใหม่

ตอนต้นศตวรรษที่ 20 สถานะอันเป็นเอกลักษณ์ของสยามในฐานะเป็นรัฐเอกราชในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้มีผลอย่างลึกซึ้งต่อประวัติศาสตร์ การเมืองและสังคม ขณะที่ลักษณะเด่นของภูมิภาคอื่น ๆ ในช่วงนี้คือ การเติบโตของขบวนการชาตินิยมที่มีลักษณะต่าง ๆ กัน แต่มีจุดมุ่งหมายร่วมกันคือเรียกร้องเอกราชทางการเมือง ในสยาม ประเด็นนี้ไม่มีความสำคัญ รูปแบบพัฒนาการทางการเมืองและสังคมจึงแตกต่างไปอย่างมากมาย ได้สร้างรูปแบบ "ชาตินิยม" ของสยาม ซึ่งมีลักษณะเฉพาะที่เน้นความเป็นอนุรักษ์นิยมและมีลักษณะของระบบชั้นยศ ความสำเร็จที่เด่นชัดของสยามในการปฏิรูปประเทศให้ทันสมัย พร้อม ๆ กับพยายามหลีกเลี่ยงอันตราย 2 ประการของการครอบงำทางการเมืองจากต่างชาติ

หรือการลุกฮืออย่างรุนแรงภายในประเทศ ทำให้ต่างชาติมองสยามอย่างชื่นชม ในตอนปลายศตวรรษที่ 19 นักวิจารณ์ได้วิจารณ์ประเทศจีนซึ่งกำลังมีการปฏิรูปอย่างเดียวกัน แต่ก็ประสบความยุ่งยากและขาดความร่วมมือ ให้ดูญี่ปุ่นและสยามเป็นตัวอย่างที่จีนควรจะเอาอย่าง เหลียง ฉี่ เชา กล่าวถึงสยามว่า "แม้ถูกรุกเร้าสยามก็ยังยืนหยัดอย่างภาคภูมิ" และ เชียะ ฝู เฉิง ได้กล่าวยกย่องสยามให้จีนเอาเป็นแบบอย่าง[17] คำแนะนำนี้ไม่เป็นที่ยอมรับในแวดวงชาวจีนอนุรักษ์นิยม การเรียนรู้จากญี่ปุ่น ซึ่งมีความสัมพันธ์พิเศษแต่ด้อยกว่าจีนเป็นเรื่องที่แย่อยู่แล้ว การจะลอกเลียนประเทศราชเล็ก ๆ ซึ่งเป็น "ชนชาติป่าเถื่อนในแดนใต้" ย่อมทำให้จีนเสียหน้าอย่างยิ่ง

นอกจากนี้ มีรายงานเสนอว่า ญี่ปุ่นเองซึ่งเป็นแบบอย่างของประเทศเอเชียที่มีปฏิกิริยาตอบโต้การท้าทายของชาติตะวันตกได้สำเร็จ ก็น่าจะเรียนจากประเทศสยามด้วย ชาวญี่ปุ่นซึ่งเป็นที่ปรึกษากฎหมายให้รัฐบาลไทยได้กล่าวว่า ทูตอังกฤษประจำญี่ปุ่นได้แนะนำพระจักรพรรดิเมอิจิว่า ชาวญี่ปุ่นน่าจะศึกษาความก้าวหน้าของประเทศสยามเป็นตัวอย่าง[18] กล่าวโดยรวม ๆ พอถึงปลายรัชกาลที่ 5 ผู้ปกครองสยามก็มีเหตุผลพอที่จะภาคภูมิใจในความสำเร็จตลอดเวลา 50 ปีที่ผ่านมา และน่าจะมองเห็นอนาคตที่สดใสได้ในระดับหนึ่ง

กระนั้น การตีความ "การปฏิรูปของราชวงศ์จักรี" ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งมีความก้าวหน้าอยู่ในกรอบประเพณีไทย ทำให้นักปราชญ์ทั้งชาวไทยและชาวตะวันตกบางคนเริ่มมีคำถาม และหัวใจของการโต้แย้งซึ่งมักสะท้อนมุมมองแบบมาร์กซิสม์คือการมองว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงเชิงคุณภาพมากกว่าปริมาณ เป็นการเปลี่ยนแปลงรากฐาน ซึ่งตรงข้ามกับการเปลี่ยนแปลงในระดับพื้นผิว ตัวอย่างที่น่าสังเกตของนักวิจารณ์ผู้มองแบบแหกคอกอย่างนี้เขียนเป็นภาษาอังกฤษคือ งานวิชาการเชิงวิพากษ์วิจารณ์ของฉัตรทิพย์ นาถสุภา, สุธี ประศาสน์เศรษฐ และ นอร์แมน จาคอบส์[19] และที่วิจารณ์คล้ายคลึงกันก็มี เบเนดิก แอนเดอร์สัน ซึ่งเสนอว่า

การรวบอำนาจสู่ศูนย์กลางของราชวงศ์จักรีเป็นการรับใช้ผลประโยชน์ของ "ราชวงศ์" มากกว่าผลประโยชน์ของชาติ และเขาปฏิเสธข้อสมมติฐานซึ่งมีอยู่ทั่วไปเวลานั้นว่าผลประโยชน์ของทั้งสองฝ่ายกลมกลืนเป็นผลประโยชน์อย่างเดียวกัน[20] ข้อโต้แย้งของแอนเดอร์สันได้สะท้อนความคิดที่มีมาก่อนแล้วของนักประวัติศาสตร์ไทยที่มีทัศนะล้มล้างสถาบัน คือ พระสารสาสน์พลขันธ์ (ดูบทที่ 4) พระสารสาสน์พลขันธ์ได้วิจารณ์ราชวงศ์รวม ๆ ทั้งราชวงศ์ในโลกตะวันตกและตะวันออก แม้ว่าท่านจะยกย่องพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอยู่บ้าง แต่ก็มองว่าพระองค์ด้อยกว่าเมื่อนำไปเปรียบเทียบกับพระจักรพรรดิเมอิจิของญี่ปุ่นซึ่งอยู่ในยุคสมัยเดียวกัน เขาได้กล่าวว่า "...พระองค์ถูกหลอนตลอดเวลา ด้วยปัญหาจะรักษาอำนาจปกครองแบบรวบอำนาจเบ็ดเสร็จ ฝันร้ายนี้ทำให้พระองค์ปฏิรูปอารยธรรมของประเทศก็ต่อเมื่อการปรับปรุงนั้นจะช่วยและไม่เป็นอุปสรรคต่อฐานะกษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์"[21]

42 ปีของรัชกาลที่ประวัติศาสตร์ต้องบันทึกสิ้นสุดลง ด้วยการสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในปี 1910 และพระราชโอรสคือเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธได้เสด็จขึ้นครองราชย์ รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นรัชสมัยที่มีความซับซ้อนและมีข้อโต้แย้งมากที่สุดสมัยหนึ่ง หลังจากที่พระองค์สวรรคตไปไม่นาน หนังสือพิมพ์*บางกอกไทมส์* ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์อนุรักษ์นิยม ได้เขียนบทบรรณาธิการวิจารณ์ราชวงศ์ของสยามอย่างอ้อม ๆ เกินกว่าใครจะคาดคิดว่า

> ...พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่เพิ่งเสด็จสวรรคตนั้น ไม่ได้ทรงเป็นพระเจ้าแผ่นดินธรรมดา รัชสมัยของพระองค์จะเป็นปัญหาต่าง ๆ ให้นักประวัติศาสตร์ของประเทศนี้ได้ศึกษาและขบคิด[22]

แน่นอน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมิใช่ "กษัตริย์ธรรมดา"

พระปรีชาสามารถและความสนพระทัยของพระองค์ส่วนใหญ่มุ่งไปที่งานด้านอักษรศาสตร์ ศิลปะและการละคร ทรงเป็นนักประพันธ์ผู้ทรงพระปรีชาสามารถ มีบทพระราชนิพนธ์ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ทรงแปลผลงานจากหลาย ๆ ภาษาเป็นภาษาไทย ทรงสนพระทัยงานพระราชพิธีและพิธีการมากกว่าพระราชกิจประจำวันในการบริหารราชการแผ่นดิน พระจริยาวัตรที่ไม่เคร่งครัดของพระองค์ทำให้ผู้ที่เคร่งครัดต่อประเพณีรู้สึกแปลกแยก เช่น การที่ทรงแสดงละคร ทรงปฏิเสธการอภิเษกสมรสอยู่หลายปี และเมื่อตัดสินพระทัยแล้วก็ทรงมีปัญหายุ่งยากในชีวิตสมรส พระองค์ไม่ค่อยจะให้ความสนพระทัยกับพระบรมวงศานุวงศ์และเจ้านายขุนนางในระบบเดิม ๆ ข้าราชสำนักที่แวดล้อมพระองค์ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ชายซึ่งมีเบื้องหลังไม่แน่ชัด การที่พระองค์ทรงจัดตั้งกองกำลังกึ่งทหารที่เรียกว่า "ทหารเสือป่า" ทำให้เกิดความเป็นปฏิปักษ์ต่อกองทัพ ผลก็คือ ได้มีการวิพากษ์วิจารณ์พระเจ้าแผ่นดินกับแวดวงของพระองค์อย่างมาก ทำให้เกียรติภูมิของสถาบันกษัตริย์เสื่อมคลายลงอย่างมาก[23] แม้แต่ผู้มาเยือนกรุงเทพฯเมื่อพระองค์สวรรคตไปแล้วไม่นานก็ได้รายงานว่า "มีความลับที่เปิดเผยว่า ราชวงศ์ที่ปกครองประเทศอยู่ในปัจจุบันเกือบ ๆ เข้าสู่ห้วงหายนะในรัชสมัยของพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ก่อน"[24] และอย่างน้อยสองครั้งในรัชสมัยของพระองค์ คือในปี 1912 และปี 1917 ฝ่ายตรงข้ามได้ก่อการกบฏเพื่อล้มล้างราชบัลลังก์[25]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงได้รับการศึกษาในประเทศอังกฤษ ทรงเป็นกษัตริย์สยามพระองค์แรกที่ได้ไปศึกษายังต่างประเทศ[26] และแม้ว่าพระองค์ได้พระราชทานพระกระแสพระราชดำรัสที่โด่งดัง ณ สถานทูตไทยในกรุงลอนดอนว่า "พระองค์จะกลับสู่ประเทศสยามและจะยิ่งเป็นชาวสยามยิ่งกว่าตอนที่ข้าพเจ้าจากมา" แต่ปรากฏว่า พระองค์ได้รับอิทธิพลจากตะวันตกอย่างมากตามวันเวลาที่พระองค์ประทับอยู่ในต่างประเทศ ผลอย่างหนึ่งก็คือ ทรงเน้นในงานพระราชนิพนธ์หลายชิ้น ว่าหากสยามหยิบยืมวัฒนธรรมจากต่างชาติมากเกินไปไทยจะไม่สิ้นความเป็นไทยหรือ ซึ่งนี่เป็นคำถามที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า

เจ้าอยู่หัวและคนในรุ่นของพระองค์ผู้อยู่อย่างมั่นคงปลอดภัยในความเป็นเอกลักษณ์ของตนเองไม่เคยถาม ก็เช่นเดียวกันกับขบวนการ "เสริมสร้างพลังให้ตนเอง" ในประเทศจีน ขบวนการพัฒนาประเทศให้ทันสมัยของสยามในระยะแรก ๆ ตั้งอยู่บนข้อสมมติฐานที่ว่า เราสามารถหยิบยืมเทคโนโลยีและองค์กรของตะวันตกมาใช้ได้โดยไม่มีผลกระทบอย่างลึกซึ้งต่อธรรมชาติวัฒนธรรมดั้งเดิม พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวอยู่ในหมู่คนแรก ๆ และแน่นอนทรงเป็นผู้มีอิทธิพลมากที่สุดในหมู่ผู้นำสยามผู้เริ่มมีคำถามต่อข้อสมมติฐานนี้ และจุดเน้นของพระองค์ในงานพระราชนิพนธ์เกี่ยวกับการรักษาวัฒนธรรมและประเพณีไทยประสานกับธาตุแห่งมโนทัศน์ตะวันตก เกี่ยวกับรัฐชาติเป็นหนึ่งในไม้ค้ำทางปัญญาของขบวนการ "ชาตินิยม" ระยะแรก ๆ เมื่อเริ่มมีการเรียกร้องเรื่องรัฐธรรมนูญ[27]

โดยฐานันดรของพระองค์แล้ว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีชื่อเสียงในฐานะนักชาตินิยมรุ่นแรก ๆ ของไทย แต่บทพระราชนิพนธ์ของพระองค์ส่วนหนึ่งเป็นปฏิกิริยาตอบโต้งานของนักเขียนรุ่นก่อน ๆ ตัวอย่างปราชญ์ชาตินิยมยุคแรก ๆ ที่เด่น ๆ สองท่านคือ *ก.ศ.ร. กุหลาบ* (กุหลาบ ตฤษณานันท์) กับ*เทียนวรรณ* (ท.ว.ส. วรรณาโภ) คนทั้งสองมีลักษณะเหมือน ๆ กันหลายอย่าง คือทั้งคู่เป็นสามัญชน เคยบวชเป็นพระ ได้รับการศึกษาด้านพุทธศาสนาตามขนบเดิม ๆ และมีการคบหาติดต่อกับชาวตะวันตกอย่างกว้างขวาง เปิดตัวพร้อมศึกษา "ความรู้เกี่ยวกับชาติตะวันตก" เคยเดินทางไปต่างประเทศเมื่อครั้งทำงานอยู่กับบริษัทการค้าต่างประเทศ ทั้งคู่เคยมีเรื่องปะทะกับ "สถาบัน" ราชบัณฑิตแห่งกรุงเทพฯ (เทียนวรรณถูกจำคุก 17 ปีเพราะงานเขียนของท่าน) และทั้งคู่มีบทบาทอย่างเข้มแข็งอยู่ในยุคเดียวกัน คือตอนปลายรัชกาลที่ 5 และต้นรัชกาลที่ 6[28] ก.ศ.ร. กุหลาบเป็นที่รู้จักในฐานะนักเขียนประวัติศาสตร์ที่ทำให้ผู้คนมีความเห็นโต้แย้งกันไปได้ต่าง ๆ นานา แต่ตามถ้อยคำของการศึกษาเรื่องนี้ในยุคหลัง ๆ ว่า เขา "มีส่วนปลุกความรู้สึกชาตินิยมบางครั้งพูดในฐานะนักชาตินิยมทางวัฒนธรรม"[29] เทียนวรรณเขียนเรื่องราวได้หลายประเภท โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับอนาคตทางสังคมและการเมืองของสยามใน

บริบทการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วที่กำลังเกิดขึ้นขณะนั้นทั่วทั้งเอเชียและทั่วโลก พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นพระองค์หนึ่งที่งานพระราชนิพนธ์มุ่งตอบโต้งานเขียนของเทียนวรรณโดยตรง

ทั้ง ก.ศ.ร. กุหลาบและเทียนวรรณเป็นนักเขียนใหญ่ที่ไม่มีใครทราบภูมิหลังแน่ชัด เป็นส่วนหนึ่งของ "ชนชั้นกลาง" ที่กำลังเติบโตในสยามในช่วงรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6 เป็นกลุ่มคนที่ค่อนข้างได้รับการศึกษาดีและมีฐานะ แต่ไม่เป็นเชื้อพระวงศ์ หรือสืบทอดสายเลือดขุนนางชั้นนำ มีชีวิตและทัศนะผูกพันกับเมืองใหญ่ ส่วนใหญ่เป็นเสมียนหรือเป็นเจ้าหน้าที่ระดับล่าง ๆ ในหน่วยราชการทหารและพลเรือนหรือในธุรกิจการค้า ชนชั้นกลางที่เผยโฉมขึ้นมานี้รวมทั้งคนที่มีภูมิหลังเป็นชาวจีนและคนต่างเชื้อชาติอื่น ๆ ซึ่งยังมีจำนวนน้อย ขณะที่คนเหล่านี้มีอำนาจทางเศรษฐกิจอยู่พอประมาณ ส่วนใหญ่พวกเขาไม่เข้ามายุ่งเกี่ยวกับการเมืองตอนปลายรัชกาลที่ 5 ต้นรัชกาลที่ 6 การก่อกวนเริ่มจากกลุ่มสนใจการเมืองซึ่งมีฐานอย่างกว้างขวางในสยาม ความก้าวหน้าของสยามภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ถูกมองและตีค่าโดยเปรียบเทียบกับความก้าวหน้าของประเทศอื่น ๆ ภายใต้การปกครองระบบอื่น ตัวอย่างที่นำมากระตุ้นเร่งเร้าและศึกษากันก็คือญี่ปุ่น ซึ่งคณะผู้ปกครองได้นำสถาบันประชาธิปไตยพร้อม ๆ กับยังรักษาธรรมเนียมเดิมไว้ ได้ปฏิรูปประเทศให้ทันสมัยอย่างถอนรากถอนโคน ต้นศตวรรษนี้เศรษฐกิจญี่ปุ่นเติบโตอย่างรวดเร็ว อำนาจทางทหารปรากฏอย่างเด่นชัด ส่วนด้านการเมืองญี่ปุ่นก็สามารถยกเลิกข้อจำกัดตามระบบสนธิสัญญาได้ การที่ญี่ปุ่นร่วมเป็นพันธมิตรกับอังกฤษในปี 1902 เท่ากับตีตราให้เป็นที่ยอมรับทั่วไปว่า ญี่ปุ่นมีฐานะเท่าเทียมกับชาติมหาอำนาจตะวันตก นักการทูตชาวอเมริกันในยุคนั้นตั้งข้อสังเกตว่า "สิทธิสภาพนอกอาณาเขตทำให้สยามอึดอัดเมื่อนึกเปรียบเทียบความก้าวหน้าของประเทศตนกับเอกราชที่ญี่ปุ่นเพิ่งได้รับ"[30]

การเกิดชนชั้นกลางพร้อม ๆ กับการพิมพ์ซึ่งเริ่มเข้ามาและพัฒนาในสยามทำให้มีทางเป็นไปได้ที่ทำให้สยามมีทางเลือกใหม่สำหรับระเบียบทางสังคมและการเมือง

ปี 1836 ดร. ดี. บี. แบรดลีย์ นักสอนศาสนาชาวอเมริกันได้ตีพิมพ์หนังสือพิมพ์ภาษาไทยเป็นครั้งแรกในสยาม พอถึงปลาย ๆ รัชกาลที่ 5 ได้มีการตีพิมพ์หนังสือจุลสาร วารสารและหนังสือพิมพ์กันอย่างมากมาย ทำให้เกิดกลุ่มและเวทีสาธารณะพูดคุยแลกเปลี่ยนความเห็นและกระจายความคิดใหม่ ๆ ออกไป[31] ทั้ง ก.ศ.ร. กุหลาบและเทียนวรรณเป็นบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ ก.ศ.ร. กุหลาบได้รับยกย่องว่า "เหนืออื่นใดคือท่านเป็นนักหนังสือพิมพ์"[32] และความสำคัญของท่านก็คือเป็นคนแรก ๆ ในสยามที่ตระหนักถึงอำนาจของสิ่งพิมพ์ ผู้สืบราชบัลลังก์ต่อจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงบันทึกไว้ในเวลาต่อมาว่า "การเกิดหนังสือพิมพ์*ฟรีเพรส* ยิ่งทำให้อะไรต่าง ๆ เลวร้ายลง"[33] และตลอดรัชกาลที่ 7 เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวหรือผู้นำคนอื่น ๆ ในคณะรัฐบาลอ้างว่า "สาธารณชนต้องการอะไร" หรือ "ประชาชนจะว่าอย่างไร" แทบพูดได้เลยว่าข้อความทำนองนี้ได้ปรากฏอยู่ หรือคาดว่าจะปรากฏอยู่ในหนังสือพิมพ์ในกรุงเทพฯ

ในช่วงหลาย ๆ ปีตอนปลายรัชกาลที่ 6 ความขัดแย้งทางการเมืองที่รุมเร้าพระเจ้าแผ่นดินและราชสำนักยิ่งซับซ้อนมากขึ้นเพราะวิกฤตเศรษฐกิจของชาติ ตั้งแต่ปี 1922/3 เป็นต้นมา งบประมาณแผ่นดินขาดดุลอย่างรุนแรง ต้นปี 1924 พระเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯแต่งตั้งคณะกรรมาธิการซึ่งประกอบด้วยเจ้านายชั้นสูงสามพระองค์ให้ศึกษาหามาตรการแก้ไขปัญหาดังกล่าว[34] และเมื่อใกล้สิ้นรัชกาลสถานการณ์เศรษฐกิจยิ่งทรุดหนัก และหลายคนได้พุ่งเป้าตำหนิว่าปัญหาดังกล่าวเกิดจากการที่ราชสำนักใช้จ่ายเกินตัว

ตั้งแต่ต้นจนถึงกลางปี 1925 สถานการณ์การเงินและการคลังกลายเป็นประเด็นให้มีการโต้เถียงกันอย่างเผ็ดร้อนในคณะรัฐบาล วันที่ 8 พฤษภาคม คณะเสนาบดีประชุมเกี่ยวกับปัญหาการเงินและการคลัง โดยมีเจ้าฟ้าประชาธิปกทรงเป็นประธาน ที่ประชุมเสนอให้ตัดงบประมาณจำนวนมากโดยเฉพาะค่าใช้จ่ายของราชสำนัก แม้แต่เจ้าพระยายมราชซึ่งนักการทูตอังกฤษคนหนึ่งกล่าวว่า "ได้ชี้แจงปกป้องราชสำนักอย่างคมคาย" สุดท้ายก็เห็นด้วยกับมติของที่ประชุมส่วนใหญ่[35] มี

เพียงสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดชพระองค์เดียวเท่านั้น ที่ทรงไม่เห็นด้วยกับการท้าทายพระเจ้าแผ่นดินอย่างไม่เคยปรากฏเช่นนี้[36] วันที่ 26 พฤษภาคม คณะเสนาบดีได้ประชุมเกี่ยวกับสถานการณ์การเงินและการคลังอีกครั้งและได้ข้อสรุปเหมือนกัน[37]

อย่างไรก็ตามเสียงที่ยืนกรานเรียกร้องให้รัฐบาลตัดรายจ่าย คือ เซอร์ เอ็ดเวิร์ด คุก ที่ปรึกษาการเงินคนใหม่ ก่อนมารับราชการในราชอาณาจักรสยาม เซอร์ เอ็ดเวิร์ด คุก เคยเป็นเจ้าหน้าที่การเงินและการคลังที่โดดเด่นของอังกฤษในอินเดีย และหลังจากรับราชการอยู่ในสยามได้ 5 ปี เขาได้ไปรับตำแหน่งนายธนาคารกลางแห่งอียิปต์[38] เหตุผลที่เซอร์ เอ็ดเวิร์ด คุกมาสยามเพราะเขามีคดีอื้อฉาว หย่ากับภรรยาถึงสองครั้งที่อินเดีย ทั้งเขาและภรรยาคนใหม่ต้องการมาหาที่อยู่อย่างสงบชั่วคราว เพื่อจะได้ห่างไกลจากเสียงครหาของสังคมชาวอังกฤษในอาณานิคม (นักการทูตชาวอังกฤษคนหนึ่งเขียนว่า "พระเจ้าเท่านั้นจะทรงทราบว่าเมื่อมาถึงกรุงเทพฯแล้วไม่มีอะไรที่เขาต้องกลัว")[39] รายงานและบันทึกช่วยจำของเซอร์ เอ็ดเวิร์ด คุก เป็นที่ยอมรับว่าเขียนได้ชัดเจน น่าเชื่อถือ และในสมัยรัชกาลที่ 7 เขาเป็นที่ปรึกษาที่มีอิทธิพลมากที่สุดในคณะรัฐบาล

อย่างไรก็ตาม ในปี 1925 เขาพบปัญหามากมาย แม้แต่จะเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็เป็นเรื่องยาก ยิ่งเกี่ยวกับนโยบายแล้วเขาแทบไม่มีเสียงเอาเสียเลย วันที่ 1 มิถุนายนได้ยื่นบันทึกช่วยจำยาวเหยียด เรื่อง *"ข้อสังเกตเกี่ยวกับฐานะการคลังของสยาม"* เสนอต่อเสนาบดีกระทรวงพระคลังฯ[40] เริ่มด้วยการนำเสนอว่า "สยามใช้จ่ายเกินตัว" เซอร์ เอ็ดเวิร์ด คุก ชี้ให้เห็นว่าในช่วงหลายปีก่อนหน้านั้นรายจ่ายของประเทศเพิ่มขึ้นอย่างมหาศาล ทำให้เงินคงคลังเหลือน้อย สยามจึงจำเป็นต้องหาทางเพิ่มเงินคงคลังอย่างเร่งด่วน "นี่เป็นทางรอดสุดท้ายที่จะไม่ทำให้รัฐบาลล้มละลาย" ซึ่งหากเป็นเช่นนั้น "เกียรติภูมิและความน่าเชื่อถือของสยามก็จะลดลงไปอยู่ระดับเดียวกับจีน" เซอร์ เอ็ดเวิร์ด คุก ให้ความเห็นว่า สาเหตุของวิกฤติการณ์เกิดจากค่าใช้จ่ายที่เพิ่มอย่างรวดเร็ว โดย

เฉพาะค่าใช้จ่ายในเรื่องที่ไม่ก่อให้เกิดผลผลิต ในตารางแสดงงบประมาณด้านการทหารและราชสำนัก เขาเปรียบเทียบระหว่างค่าใช้จ่ายของสยามกับญี่ปุ่น เดนมาร์ก เนเธอร์แลนด์ สเปน และนอร์เวย์ งบประมาณด้านกองทัพของประเทศเหล่านี้เรียงจากต่ำสุดดังนี้ 8.45% ของงบรายจ่ายของประเทศไปจนถึงสูงสุดคือ 20.62% ขณะที่ตัวเลขของสยาม 23.3% ส่วนรายจ่ายของราชสำนักเรียงจาก 0.13%-0.33% ตัวเลขของสยาม 10.7% แม้จะออกตัวว่าเป็นเรื่องยากที่จะแสดงความเห็นเกี่ยวกับรายจ่ายของกษัตริย์ กระนั้น เซอร์ เอ็ดเวิร์ด คุกก็ยังตั้งข้อสังเกตว่า รายจ่ายส่วนนี้มากกว่างบประมาณด้านการศึกษา 4 เท่า และมากกว่างบประมาณสร้างถนนหนทางถึง 5 เท่า และว่า "ถ้าปล่อยให้เรื่องละเอียดอ่อนนำไปสู่การเก็บกดและปิดบังข้อเท็จจริงนี้ ก็จะได้ทัศนะที่ผิดเกี่ยวกับฐานะการคลังของประเทศและวิธีใช้ทรัพยากร" ยิ่งกว่านั้นบางเรื่องที่ควรรวมอยู่ในงบประมาณราชสำนักก็ถูก "หมกเม็ด" เป็นงบประมาณรายจ่ายปกติของประเทศ ส่วนค่าใช้จ่ายอื่นๆ ของราชสำนักก็แอบแฝงเป็น "เงินกู้" หรือ "เงินจ่ายล่วงหน้า"

ในรายงานอีกฉบับหนึ่งซึ่งเสนอเมื่อเดือนมิถุนายน เซอร์ เอ็ดเวิร์ด คุก ได้แนะนำว่า

> น่าจะกราบทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอย่างนอบน้อม ว่ารายได้ของพระองค์และของประเทศ จำเป็นต้องปฏิบัติตามหลักการที่ว่ารายจ่ายทั้งหมดของราชสำนักควรแยกจากรายจ่ายปกติของประเทศและควรจ่ายแยกจากงบประมาณพลเรือน[41]

ในบันทึกช่วยจำอีกฉบับหนึ่งซึ่งเขียนไม่นานก่อนพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคต เซอร์ เอ็ดเวิร์ด คุก เขียนว่า เขา "ไม่สงสัยเลยว่าด้วยคำแนะนำของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และเห็นตัวอย่างจากพระองค์" เจ้าหน้าที่จึงทำงบประมาณเสียใหม่ให้ตัวเลขเกินงบ[42]

ปฏิกริยาที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีต่อคำวิจารณ์พระเจ้าแผ่นดินและราชสำนักอย่างรุนแรงของข้าราชการและเจ้านายชั้นสูงก็คือทรงกริ้วอย่างหนัก ในการประชุมคณะเสนาบดีเมื่อวันที่ 4 มิถุนายน 1925 พระองค์มีรับสั่งว่าพระองค์จะยังคงเป็น "ผู้นำฝ่ายบริหาร" ต่อไป ว่าคณะกรรมาธิการงบประมาณเป็นเพียงที่ปรึกษาเท่านั้น และว่าพระองค์ไม่ทรงมีพระประสงค์จะปล่อยให้ใครหรือคณะกรรมาธิการใดควบคุมนโยบายของรัฐบาลและเขี่ยพระองค์ออกนอกทางเหมือน "มิกาโดะ (พระจักรพรรดิ) ในญี่ปุ่น"[43] ปฏิกิริยาเช่นนี้จากพระเจ้าแผ่นดินทำให้ทุกอย่างหยุดชะงัก และต้นเดือนสิงหาคมทูตอังกฤษคิดว่าสถานการณ์คงจะเป็นอยู่อย่างนั้น

> พระเจ้าแผ่นดินไม่เคยหมดความน่าเชื่อถืออย่างนี้มาก่อน แต่ไม่มีใครกล้าใช้มาตรการรุนแรงยุติการปกครองของพระองค์ หรือทำให้ไม่มีการปกครอง และความพยายามของข้าราชการที่ดี ๆ ก็ดูเหมือนมุ่งจะใช้เซอร์ เอ็ดเวิร์ด คุกเป็นคานงัด แต่ก็ยากจะกำจัดราชสำนัก ทำได้คล้าย ๆ แค่ควบคุมการเงินการคลัง ข้าพเจ้าค่อนข้างเชื่อว่าจะไม่มีเหตุการณ์รุนแรงหรือการปฏิวัติ ถ้าพระเจ้าแผ่นดินไม่สวรรคตไปตามธรรมชาติเสียก่อน ทุกอย่างก็จะทรงตัวและทรุดลงไปเรื่อย ๆ[44]

สามเดือนเศษต่อมาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคตไปตามธรรมชาติ ซึ่งทูตอังกฤษได้บรรยายไว้ว่า "เป็นสิ่งที่กษัตริย์ผู้ล่วงลับได้รับใช้ราษฎรของพระองค์ได้ดีที่สุด"[45] คนอื่น ๆ อาจตัดสินความสำเร็จของกษัตริย์ผู้มีความซับซ้อนพระองค์นี้ได้ดีกว่านี้ ความสำคัญของพระองค์ในฐานะนักประพันธ์เป็นที่กล่าวอ้างกัน พระองค์มีส่วนสร้างความตื่นตัวทางการเมืองในหมู่คนไทยได้ระดับหนึ่ง เป็นจุดเริ่มของสิ่งที่เรียกกันว่า "*ชาตินิยมศักดินา*"[46] สร้างทัศนะวิพากษ์วิจารณ์

และมองตะวันตกอย่างทะลุปรุโปร่ง และรื้อฟื้นค้นหาอดีตของชาติ 15 ปีที่ทรงครองราชย์ได้ทรงประกาศใช้กฎหมายทางสังคมที่สำคัญ ๆ และสร้างความต่อเนื่องในการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยด้านเทคโนโลยีซึ่งได้เริ่มมาแล้วตั้งแต่ศตวรรษที่ 19 ส่วนนโยบายต่างประเทศทรงประสบความสำเร็จอย่างเห็นได้ชัด ตรงข้ามกับนโยบายภายในหลายประการ ทรงมีพระปรีชาสามารถนำประเทศเข้าร่วมรบในสงครามโลกครั้งที่หนึ่งร่วมกับฝ่ายสัมพันธมิตร ทั้ง ๆ ที่แต่เดิมมานโยบายของไทยมีอคติและต่อต้านชาวฝรั่งเศส ส่วนกองทัพก็เห็นใจเยอรมัน สยามลงทุนน้อยแต่สามารถเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ทางการเมืองได้อย่างเป็นกอบเป็นกำ จากฐานะอันเข้มแข็งตรงนี้ ประกอบกับความก้าวหน้าของสยามในหลายทศวรรษที่ผ่านมา ทำให้พระองค์สามารถรณรงค์ให้มีการปรับปรุงแก้ไขสนธิสัญญาไม่เสมอภาคที่ให้สิทธิพิเศษแก่มหาอำนาจตะวันตกในสยาม และเมื่อพระองค์สวรรคตไปแล้ว การเจรจาอันยืดเยื้อและยากลำบากหลายครั้งหลายคราก็ใกล้ ๆ ได้ข้อตกลงที่สัมฤทธิ์ผล[47]

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตเมื่อพฤศจิกายน 1925 ทรงทิ้งปัญหาเศรษฐกิจและการเมืองที่ยังไม่ได้รับการแก้ไขไว้ให้ผู้ที่จะขึ้นครองราชย์ต่อจากพระองค์ พร้อม ๆ กับมอบมรดกความสำเร็จที่ไม่อาจเพิกเฉยได้

เชิงอรรถบทที่ 1

1. ดูตัวอย่างได้ใน F. W. Riggs, *Thailand: The Modernization of a Bureaucratic Polity* (Honolulu, 1966), 93, 96, 112, 130

2. ใน D. J. Steinberg (ed.) *In Search of Southeast Asia* (New York, 1971), 313

3. Riggs, เล่มเดิม, หน้า 110-12

4. W. LaFaber (ed.), *John Quincy Adams and American Continental Empire* (Chicago, 1965), 49-50

5. ดูประวัติศาสตร์ย่อ ๆ ของรัชกาลนี้ได้ใน W. F. Vella, *Siam Under Rama III* (Locust Valley, N.Y., 1957)

6. ยากที่จะระบุปริมาณสินค้าของชาติตะวันตกที่มีการค้าขายทางอ้อมกับสยามโดยพ่อค้าชาวจีนและชาติอื่น ๆ โดยผ่านเมืองท่าตัวกลาง เช่น สิงคโปร์

7. เกี่ยวกับการการเจรจาการทูตครั้งนี้ดูได้ใน Vella, เล่มเดิม, หน้า 130-40

8. การเมืองไทยในช่วงนี้อภิปรายไว้อย่างแจ่มแจ้งใน David K. Wyatt, "Family Politics in Nineteenth Century Thailand", *Journal of Southeast Asian History* 9, 2 (1968), 202-28

9. หนังสือที่ให้ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับเศรษฐกิจไทยสมัยใหม่ คือ J. C. Ingram, *Economic Change in Thailand, 1850-1970* (Stanford, 1971); ตัวเลขการส่งออกข้าวได้จากหน้า 37 กับ 52 เกี่ยวกับพัฒนาการธุรกิจการค้าข้าว ดู D. B. Johnston "Rural Society and the Rice Economy in Thailand, 1880-1930" วิทยานิพนธ์ปริญญาเอก เสนอต่อมหาวิทยาลัยเยล,1975; ส่วนที่เกี่ยวกับการขยายพื้นที่การเพาะปลูกในพม่า ดู M. Adas, *The Burma Delta: Economic Development and Social Change on an Asian Rice Frontier* (Madison, 1974), และ Cheng Siok-Hwa, *The Rice Industry of Burma, 1852-1940* (Kuala Lumpur, 1968)

Johnston เน้นว่า แม้จะมีวัฒนธรรมการขยายพื้นที่ปลูกข้าวเพื่อการค้าอย่างกว้างขวางทั้งในพม่าและสยาม แต่รายละเอียดสำคัญ ๆ ในกระบวนการขยายพื้นที่เพาะปลูกแตกต่างกันมาก จึงส่งผลทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมต่างกัน

10. Ingram, เล่มเดิม, หน้า 332-4 (เกี่ยวกับการนำเข้าและส่งออกสินค้าอุปโภคบริโภคโดยเฉพาะ)

11. รายละเอียดเกี่ยวกับเจ้าฟ้ามงกุฎและรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดูผลงานของ Constance M. Wilson และ A. B. Moffatt, และผลงานแปลพระราชพงศาวดารประจำรัชกาลนั้นฉบับภาษาอังกฤษโดย Jadin Flood

12. ดูเรื่องราวที่เกี่ยวข้องเป็นภาษาอังกฤษได้ในผลงานของ David K. Wyatt, Craig J. Reynolds, Ian Brown, Noel Battye, Tej Bunnag, Nigel Brailey, David M. Engel และ David B. J. Adams

13. B. A. Batson (ed.), *Siam's Political Future: Document from the End of the Absolute Monarchy* (Data Paper No. 96, Southeast Asia Program, Cornell University, 1974), 53, ซึ่งต่อจากนี้ไปจะใช้ตัวย่อ *SPF*

14. ในบทความภาษาไทย 3 บท เตช บุนนาคได้กล่าวถึงกบฏเหล่านี้เป็นเรื่องๆ ไป และเพิ่งตีพิมพ์รวมเล่ม บทความทั้งสามในหนังสือ *กบฏ ร.ศ.121* [กบฏ ค.ศ.1902] (กรุงเทพ 1981) อ่านกบฏภาคอีสานภาษาอังกฤษได้ใน J. B. Murdoch, "The 1901-1902 "Holy Man's" Rebellion", *Journal of Siam Society* 62, 1 (1974), 47-66

15. ในผลงานตีพิมพ์เมื่อปี 1902 ที่ปรึกษาชาวอังกฤษผู้หนึ่งได้กระตุ้นรัฐบาลสยามให้ตระหนักว่าความหวังเพียงอย่างเดียวของสยามอยู่ที่ต้องเป็นรัฐในอารักขาของอังกฤษ (J. G. D. Campbell, *Siam in the Twentieth Century* [London, 1902], 318, 320-21), ส่วนรายงานของนักการทูตชาวอเมริกัน ว่าจนถึงปี 1913 แล้ว W. A. Graham ที่ปรึกษาชาวอังกฤษอีกผู้หนึ่งและเป็นผู้เขียนเรื่องราวสังเขปเกี่ยวกับสยามไว้จำนวนมาก ก็ยังคิดว่าสยามน่าจะตกอยู่ใต้การอารักขาของฝรั่งเศส อังกฤษ หรือทั้งสองประเทศร่วมกันดูแล (US, 892.00/24, 29 January 1913)

ก่อนหน้านี้เจ้าหน้าที่อังกฤษผู้หนึ่งได้วิจารณ์การที่รัฐบาลสยามสร้างทางรถไฟจากกรุงเทพฯไปยังโคราชในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (สร้างเสร็จปี 1900) ว่าไม่ช้าโคราชจะตกเป็นของฝรั่งเศส

16. ตอนที่นายพลแกร้นท์มาเยือนสยามในปี 1879 นั้น ว่ากันว่า สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ซึ่งทำหน้าที่ผู้สำเร็จราชการแผ่นดินแทนพระองค์ และเป็นบุคคลสำคัญในคณะรัฐบาลระหว่างทศวรรษที่ 1850-1870 ได้กล่าวถ้อยคำตามที่ล่ามชาวอเมริกันคนหนึ่งได้แปลเป็นภาษาอังกฤษ ดังนี้:

[สยาม]ดำรงอยู่ได้ก็เพราะมิตรภาพของมหาอำนาจ ตลอดมานโยบายของข้าพเจ้ามุ่งสร้างสรรค์มิตรภาพนี้ ไม่ทำสิ่งใดที่จะล่วงเกินมหาอำนาจต่างประเทศ หลีกเลี่ยงความขัดแย้ง ยอมตามเขาทุกอย่างเพื่อเขาจะได้ไม่นำมาเป็นข้ออ้างรุกรานไทย ดูๆ ไปการทำอย่างนี้เหมือนเราโง่ แต่นี่เป็นนโยบาย...(J. F. Packard, *Grant's Tour Around the World* [Philadelphia,1880], 667)

17. S. Teng และ J. K. Fairbank (ed.s), *China's Response to the West; A Documentary Survey 1839-1923* (Cambridge, Mass., 1954), 155, 141

18. *Journal of the Siam Society 3*, (1906), 106-07 ข้อความนี้พูดจากันหลังการนำเสนอบทความเรื่อง "The Economical Development of Siam During the Last Half Century" โดย J. H. Van der Heide ผู้เชี่ยวชาญการชลประทานชาวดัทช์ซึ่งรัฐบาลสยามจ้าง ที่ปรึกษาชาวญี่ปุ่นไม่ได้ระบุวันที่กล่าวถึงนี้ แต่ เซอร์ แฮรี ปาร์กส์ (1828-85) นักการทูตชาวอังกฤษที่ถูกเอ่ยถึงมีบทบาทสำคัญในการเจรจาระหว่างสยามกับอังกฤษเมื่อปี 1855-6 ซึ่งหลังจากนั้นได้ไปทำหน้าที่ในประเทศจีนและญี่ปุ่น (1865-83)

19. ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และ สุธี ประศาสน์เศรษฐ์ (บก.) *The Political Economy of Siam, 1850-1910* (กรุงเทพ n.d. [1978] โดยเฉพาะบทนำ (หน้า 1-52) N. Jacobs, *Modernization Without Development: Thailand as an Asian Case Study* (New York, 1971)

20. B.R.O'G. Anderson, "Studies of the Thai State: The State of Thai Studies", ใน E.B. Ayal (ed.), *The Study of Thailand* (Ohio University,1978), 193-247

21. พระสารสาสน์พลขันธ์, *My Country Thailand*, พิมพ์ครั้งที่ 6 (กรุงเทพ, 1964), 130 หนังสือเล่มนี้พิมพ์ครั้งแรกที่โตเกียวเมื่อปี 1942

22. *Bangkok Times*, 25 มีนาคม 1926 หนังสือพิมพ์*บางกอกไทมส์* ได้แสดงสำนึกทางประวัติศาสตร์อย่างต่อเนื่องน่าชมเชย หนังสือพิมพ์ฉบับนี้ได้แสดงทัศนะมาตั้งแต่ปี 1888 ว่าประเทศไทยจำเป็นต้องมีนักประวัติศาสตร์ไทย และชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการศึกษาประวัติศาสตร์เพื่อการพัฒนาประเทศ (*Bangkok Times*, 17 March 1888)

23. หอจดหมายเหตุการทูตของอังกฤษในยุคนั้น มีเอกสารวิจารณ์พระเจ้าแผ่นดินและราชสำนักอย่างโผงผางมากที่สุด ตามที่ปรากฏใน Batson, *SPF*, เล่มเดิม, หน้า 2-3 เชิงอรรถที่ 3, "โดยทั่วๆ ไปแล้วนักการทูตอังกฤษล้วนวิจารณ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า

เจ้าอยู่หัวอย่างรุนแรง พวกเขาคิดเหมือนกับที่คนไทยหลายคนคิดว่า พระองค์ทำพระองค์ไม่สมเป็นกษัตริย์ น่าสังเกตด้วยว่าส่วนใหญ่ชาวอังกฤษตัดสินรัชกาลที่ 6 ตามบันทึกเกี่ยวกับเรื่องเศรษฐกิจและการบริหารราชการแผ่นดิน ซึ่งไม่ใช่เป็นจุดแข็งของพระองค์ และส่วนใหญ่ไม่เข้าใจถึงสิ่งที่พระองค์ได้ทรงมีคุณูปการแก่ชาวไทยไม่ว่าด้านวรรณคดี ศิลปะ ตลอดจนความคิดทางการเมืองและสังคม"

คุณสมบัติเพียงอย่างเดียวของรัชกาลที่ 6 ที่บรรดานักการทูตอังกฤษชมเชยก็คือการที่พระองค์ทรงนิยมอังกฤษอย่างยิ่ง หลังจากเสด็จสวรรคตไม่นาน ทูตอังกฤษที่กรุงเทพฯได้บันทึกว่า "ไม่ว่าพระองค์จะทรงมีจุดอ่อนแค่ไหน และใครๆ ก็ได้ฟังมาว่ารัชสมัยของพระองค์นับเป็นความโชคร้ายทั้งแก่ราชวงศ์และแก่ประเทศชาติ แต่พระองค์ก็ทรงนิยมอังกฤษ บางทีอาจมากกว่าเจ้าฟ้าพระองค์ใดๆ ในรุ่นเดียวกัน..." (GB, F 4200/183/40, 24 July 1925, จาก Greg ถึง Chamberlain)

เกี่ยวกับความเสื่อมพระเกียรติของราชสำนักรัชกาลที่ 6 ดูได้ในบทที่ 2 และสำหรับทัศนะของชาวต่างประเทศ L. Robert-Martignan, *La Monarchie Absolue Siamoise de 1350 à1926* (Cannes, 1939) บทที่ 18 "Les Brillantes Apparences et Declin de la Monarchie Absolue sous le Regne du Roi Vajiravudh (Rama VI) 1910-1925"

24. P.D. Cravath, *Note on the Cruise of Warrior in the Far East, 1927* (New York, 1927), 133 ผู้เขียนเรื่องนี้เป็นเพื่อนกับ Reymond B. Stevens, ชาวอเมริกัน ซึ่งเป็นที่ปรึกษารัฐบาลสยามเกี่ยวกับกิจการต่างประเทศ

25. ผู้มีส่วนในการกบฏทั้งสองครั้งส่วนใหญ่เป็นข้าราชการทหาร ในการก่อการปี 1922 แม้ได้วางแผนอย่างจริงจังที่จะโค่นล้มระบบกษัตริย์ แต่เกิดความผิดพลาด ทำให้ผู้วางแผนการกบฏจำนวนหนึ่งถูกจับกุมคุมขัง แต่แม้ล้มเหลวการกบฏครั้งนี้ได้กลายเป็นสัญลักษณ์ต่อต้านระบบกษัตริย์ ซึ่งคณะก่อการปี 1932 มักจะยกมาเป็นตัวอย่างเสมอ ดู แถมสุข นุ่มนนท์, *ยังเติร์กรุ่นแรก: กบฏ ร.ศ.130* (กรุงเทพ 1979) และ W. F. Vella, *Chaiyo!: The Role of King Vajiravudh in the Development of Thai Nationalism* (Honolulu, 1978)

แม้ว่าบางครั้งการวางแผนการกบฏปี 1917 ยังเป็นที่สงสัย แต่มีหลักฐานอยู่ที่หอจดหมายเหตุการทูตอเมริกัน (US, 892.00/30, 7 มิถุนายน 1917) ว่ากันว่าการวางแผนครั้งนี้ดำเนินโดยทหารบกและทหารเรือที่สนับสนุนเยอรมัน ซึ่งผู้นำล้วนได้รับการศึกษาจากเยอรมัน ต่อต้านกษัตริย์และราชสำนักซึ่งสนับสนุนฝ่ายสัมพันธมิตร ถูกกล่าวหาว่ามีจุดมุ่งหมายจะยกสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์ฯ ซึ่งได้รับการศึกษาจากเยอรมันขึ้นเป็นกษัตริย์

26. ควรจะสังเกตด้วยว่า แต่เดิมนั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ได้ทรงตั้งพระทัยจะส่งรัชทายาทไปศึกษาในประเทศตะวันตก ตอนเจ้าฟ้าวชิรุณหิศสยามมกุฎราชกุมารสิ้นพระชนม์เมื่อปี 1895 นั้นทรงศึกษาอยู่ในกรุงเทพฯ โดยพระอาจารย์ซึ่งรัชกาลที่ 5 ทรงจ้างมาโดยเฉพาะ ส่วนเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธนั้นก็ทรงศึกษาอยู่ในประเทศอังกฤษอยู่แล้วเมื่อได้รับแต่งตั้งเป็นรัชทายาทต่อจากพระเชษฐาต่างพระมารดา แต่ก็น่าสังเกตว่าเมื่อทรงได้รับการสถาปนาเป็นสยามมกุฎราชกุมารแล้ว เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธไม่ได้ถูกเรียกตัวกลับจากอังกฤษหากแต่ยังทรงศึกษาอยู่ที่นั่นต่อไปอีกแปดปี

27. Vella, เล่มเดิม

28. คนทั้งสองเสียชีวิตถัดกันคนละปี คือ 1913-14 เทียนวรรณอายุ 73 ปี ส่วนกุหลาบอายุ 79 ปี น่าสังเกตว่าคนทั้งสองใช้อักษรย่อประกอบชื่อ (เทียนวรรณใช้อักษรย่อประกอบนามแฝง) รูปแบบอย่างนี้ไม่เป็นที่รู้จักกันในสยามมาก่อน นอกจากใช้เขียนคำนำหน้าพระราชวงศ์ชั้นรองๆ ลงมา ลักษณะเช่นนี้เป็นลักษณะ "ตะวันตก"

งานเขียนภาษาอังกฤษว่าด้วยเรื่องของกุหลาบ คือบทความของ C. J. Reynolds, "The Case of K.S.R. Kulap: A Challenge to Royal Historical Writing in Late Nineteenth Century Thailand" *Journal of the Siam Society* 61, 2 (July 1973), 63-90 ในบรรดาผู้ศึกษาเกี่ยวกับเทียนวรรณในระยะหลังๆ นี้มี ชัยอนันต์ สมุทวณิช (บก.) *สรรนิพนธ์ของเทียนวรรณ* (กรุงเทพ, 1974) ซึ่งได้รวบรวมชีวประวัติ (หน้า 1-227) และบทวิเคราะห์ผลงานของท่าน (หน้า 29-67) หนังสือเล่มนี้ได้ตีพิมพ์ครั้งใหม่โดยได้รวมเรื่องราวเกี่ยวกับกุหลาบไว้ด้วย ในหนังสือชื่อ *เทียนวรรณและก.ศ.ร. กุหลาบ* (กรุงเทพ 1979)

29. Reynolds, เล่มเดิม, หน้า 87

30. หนังสือจาก Hamilton King ทูตสหรัฐอเมริกาประจำสยามส่งถึงรัฐมนตรีต่างประเทศ John Hay ลงวันที่ 21 ธันวาคม 1899 ซึ่ง B. A. Batson คัดลอกไว้ใน "American Diplomats in Southeast Asia in the Nineteenth Century: The Case of Siam", *Journal of the Siam Society* 64, 2 (1976), 101

31. ประวัติการพิมพ์ยุคแรกๆ ของสยามอย่างย่อดูได้ใน Reynolds, เล่มเดิม, หน้า 63-8

32. เล่มเดิม, หน้า 87-8

33. ภาคผนวก ข, หน้า 288

34. สมาชิกทั้งสามพระองค์คือ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ สมเด็จเจ้าฟ้าฯ

กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช เกี่ยวข้องกับใครบ้างดูได้ในบทที่ 2

35. ในหมู่ข้าราชบริพารที่ใกล้ชิดรัชกาลที่ 6 มากที่สุด มีเจ้าพระยายมราชซึ่งเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยมาตั้งแต่ปี 1922 และเป็นผู้มีอิทธิพลมากที่สุดผู้หนึ่งในรัชกาลนั้นกับพี่น้องของเจ้าพระยารามราฆพซึ่งเป็นลูกเขยของเจ้าพระยายมราช และพระยาอนิรุทธเทวา เจ้าพระยายมราชเป็นตัวอย่างที่หายากของผู้ได้เลื่อนฐานะทางสังคมอย่างสูงในระบบราชการไทยที่กึ่งๆ ระบบสืบสายเลือด พื้นเพเดิมท่านเป็นมาอย่างไรไม่แน่ชัด แล้วได้รับการแต่งตั้งเลื่อนฐานะจนได้อยู่ในตำแหน่งขุนนางชั้นสูงสุด

รายงานของอังกฤษเกี่ยวกับการประชุมคณะเสนาบดีเมื่อวันที่ 8 พฤษภาคมอ้างว่าได้จากแหล่งข้อมูล "เชื่อถือได้อย่างยิ่ง" ใน GB, F 2461/72/40, 21 May 1925, รายงานจาก Greg ถึง Chamberlain; รายงานการประชุม (ภาษาไทย) มีอยู่ใน กจช. ร7. ค.15.3/1

36. เป็นที่รู้กันว่าสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช พระอนุชาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเป็นพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ในยุคนั้นทรงเป็นนักอนุรักษ์นิยม ทูตอังกฤษคิดว่าการวิพากษ์วิจารณ์พระเจ้าแผ่นดินอย่างเปิดเผยเช่นนี้ทำให้พระองค์ทรงตกตะลึงสุดขีด แม้จะทรงเข้าพระทัยดีว่าทั้งหมดนั้นใช่จะไม่มีมูลเสียทีเดียว (GB, F 2461/72/40, 21 พฤษภาคม 1925, Greg ถึง Chamberlain)

เมื่อวันที่ 11 พฤษภาคม Greg เขียนถึง Francis B. Sayre ซึ่งขณะนั้นอยู่ในยุโรปและกำลังเจรจาขอแก้ไขสนธิสัญญาระหว่างสยามกับมหาอำนาจตะวันตกว่า "...วิกฤตเศรษฐกิจที่ค่อนข้างรุนแรงที่นี่ และความไม่ต่อเนื่องของรัฐบาลยิ่งเห็นชัดมากขึ้นทุกทีนับแต่สมเด็จฯ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการสิ้นพระชนม์ ซึ่งถ้าจะว่าไปพระองค์นั่นแหละคือนายกรัฐมนตรี" (SP Box 14, "Siam" File 1[1924-29], Greg to Sayre, 11 May 1925) สมเด็จฯ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการทรงเป็นพระอนุชาต่างพระมารดากับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศเกือบสี่สิบปี และสิ้นพระชนม์เมื่อปี 1923 พระองค์ทรงเป็นหนึ่งในพระบรมวงศานุวงศ์ไม่กี่พระองค์ที่รัชกาลที่ 6 ทรงโปรดและทั้งๆ ที่ทรงเป็นเจ้าชั้นรองลงมา แต่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงก้าวไกลถึงกับโปรดเกล้าฯ ให้ท่านทำหน้าที่แทนเมื่อพระองค์ไม่ได้ประทับอยู่ในพระนคร

37. รายงานการประชุมมีอยู่ใน กจช. ร.7 ค.15.3/1 และรายงานของอังกฤษใน GB, F 2745/72/40, 27 May 1925, Greg to Chamberlain ทูตอังกฤษรายงานว่าทุกฝ่ายคัดค้านการแก้ปัญหาการเสียดุลการเงินด้วยการเพิ่มภาษี บางรายเกรงว่ารายได้ที่เพิ่มขึ้นอาจยิ่งทำให้

พระเจ้าแผ่นดินทรงสุรุ่ยสุร่ายจ่ายพระราชทรัพย์บำรุง "คนโปรดไร้ค่า" หลายคนตำหนิว่าราชสำนักใช้จ่ายมากเพราะพระเจ้าแผ่นดินพระทัยกว้างเกินไปและความไม่รู้จักอายของข้าราชบริพารบางคนที่แวดล้อมพระองค์ และทูตอังกฤษช่างวิจารณ์คนนี้ยังได้ตั้งข้อสังเกตว่าพระราชนิยมของรัชกาลที่ 6 นั้นเป็นอย่างพื้น ๆ (GB, F 4422/183/40, 6 August 1925, Greg to Chamberlain)

38. เซอร์ เอ็ดเวิร์ด คุก เดินทางกลับออกไปจากสยามเมื่อต้นปี 1930 ท่ามกลางเสียงยกย่องสรรเสริญในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจของสยาม ก่อนที่เศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกจะส่งผลกระทบอย่างรุนแรง นักเขียนฝรั่งเศส "Pol d'Aramée" จึงได้ตั้งข้อสังเกตภายหลังว่า "บางคนก็โชคดีตลอด" (*Bangkok Times*, 4 June 1932) ความชื่นชมที่เขียนกันตอนเซอร์ เอ็ดเวิร์ด คุก เดินทางกลับนั้นอ่านได้ใน "Sir Edward Cook" ซึ่งสอ เสถบุตรคัดจากหนังสือพิมพ์ *Bangkok Daily Mail*, 5 May 1930 มาตีพิมพ์ซ้ำใน *In Retrospect* (กรุงเทพ, 1929), 104-6 ซึ่งแม้กล่าวชมเซอร์ เอ็ดเวิร์ด คุก ก็ได้เพิ่มเติมว่าที่ปรึกษาคนนี้เทียบไม่ได้กับที่ปรึกษาชาวต่างประเทศที่สยามเคยมีมา อย่างเช่นฟอลคอน นักเผชิญโชคชาวกรีกในคริสต์ศตวรรษที่ 18 โรลัง ยัคมินส์ ชาวเบลเยียมซึ่งเป็นที่ปรึกษาคนสำคัญในสมัยรัชกาลที่ 5 หรือฟรานซิส บี. แซยร์ ชาวอเมริกัน ที่ปรึกษากิจการต่างประเทศในสมัยรัชกาลที่ 6 รายงานของอังกฤษประจำปี 1927 ระบุว่านอกจากคุณสมบัติดีด้านอื่น ๆ แล้ว เซอร์ เอ็ดเวิร์ด คุกยังเป็นแหล่งข้อมูลมีค่าให้กับสถานทูตอังกฤษ (GB, F 1903/1903/40, 28 January 1927)

39. GB, F 4201/183/40, 23 July1925, Greg to Waterlow

40. ตัวบทบันทึกช่วยจำนี้มีอยู่ใน กจช. สบ.2.37/35 ข้อวิจารณ์เกี่ยวกับผลของบันทึกช่วยจำนี้ดู US, 892.51/78, 27 June 1925

41. กจช. สบ.2.37/35

42. กจช. สบ.2.42/6 ในสำเนาบันทึกช่วยจำที่เซอร์ เอ็ดเวิร์ด คุก ส่งมาถวายสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ เมื่อเดือนธันวาคม 1925 หลังจากรัชกาลที่ 6 สวรรคต เซอร์ เอ็ดเวิร์ด คุก ได้เขียนเพิ่มเติมอย่างมีนัยน่าฉงนว่าเขา "พยายามระลึกถึงนัยบางอย่างที่ท่านได้ประทานแก่กระหม่อมเกี่ยวกับในหลวงที่เพิ่งสวรรคต"

43. กจช. ร.7 ค.15.3/1 มีรับสั่งของรัชกาลที่ 6 เกี่ยวกับคณะเสนาบดี 2 ฉบับ ซึ่งข้อความไม่เหมือนกัน

44. GB, F 4422/183/40, 6 August 1925, Greg to Chamberlain เซอร์ เอ็ดเวิร์ด คุก พยายามเลี่ยงไม่แสดงตัวชัดเจนว่าเป็นฝ่ายค้านพระเจ้าแผ่นดิน หรือแสดงตัวว่าใกล้ชิดกับกลุ่มใด ๆ

สองสัปดาห์ก่อนหน้านั้นทูตอังกฤษ ได้ส่งเอกสารทำนองเดียวกันรายงานเกี่ยวกับพระเจ้าแผ่นดินสยามว่า "ข้าพเจ้าคิดว่าการเสด็จสวรรคตเท่านั้นที่จะทำให้สถานการณ์ดีขึ้น แต่ข้าพเจ้าไม่คิดว่าพระองค์จะถูกลอบปลงพระชนม์" GB, F 4201/183/40, 23 July 1925, Greg to Waterlow)

45. GB, F 6257/183/40, 26 November 1925, Greg to Chamberlain

46. ดูเหมือน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, สุธี ประศาสน์เศรษฐ์ และมนตรี เจนวิทย์การ (บก.) ใช้วลีที่อธิบายได้อย่างชัดเจนนี้ครั้งแรกในคำนำ (หน้า 24) *เศรษฐกิจการเมืองของสยาม 1910-1932* (กรุงเทพ 1978) บางครั้งใช้ *ศักดินา* กันทั่วๆ ไปในความหมายแสดง "ฐานันดรศักดิ์" ของบุคคล ซึ่งธรรมเนียมปฏิบัติแต่เดิมจัดราษฎรในราชอาณาจักรเข้าอยู่ในระบบชั้นยศของราชการ เรียงไปตามลำดับ จากทาสซึ่งมีศักดินา 5 ไร่ ไปจนถึงอุปราชซึ่งมีศักดินาถึง 100,000 ไร่ (ดูบทที่ 2) (พระเจ้าแผ่นดินเป็นเจ้าของแผ่นดินทั้งหมดในราชอาณาจักร) แต่ในระยะหลังๆ นี้ โดยเฉพาะนักวิเคราะห์ฝ่ายซ้าย ผู้วิเคราะห์สังคมไทยยุคก่อน มักใช้คำศักดินาในความหมายเดียวกันกับ *"feudal"* ในภาษาอังกฤษ (ซึ่งความหมายไม่เหมือนกันทีเดียว)

ดังนั้นชาตินิยมศักดินา จึงหมายถึงอุดมการณ์ของรัชกาลที่ 6 ที่เน้นระบบชั้นยศและประเพณีเดิม และอาจกล่าวเพิ่มเติมได้ว่า บรรณาธิการทั้งสามท่านที่กล่าวมาแล้วไม่ได้เน้นคำนี้เป็นพิเศษ และจริงๆ แล้วคำศักดินาที่มีความหมายด้านลบเป็นคำคุณศัพท์ที่ทำให้นึกไปถึงสยามตามขนบเดิม

47. แม้นักการทูตอังกฤษและคนอื่นๆ ได้วิจารณ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวแรงๆ แต่ผู้ชื่นชมพระองค์ก็มีอยู่ ตัวอย่างดูได้จากคำวิจารณ์ของพระองค์เจ้าธานีนิวัต เมื่อพระเจ้าอยู่หัวสวรรคต กจช. ร.7 รล.19.2/1 และบทความจากหนังสือพิมพ์ภาษาไทยใน กจช. ร.7 ม.25.5/81 ซึ่งได้อภิปรายถึงพระปรีชาสามารถของรัชกาลที่ 6 และเสนอให้รัฐบาลสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ให้ใหญ่เท่ากับพระบรมราชานุสาวรีย์รัชกาลที่ 5

แม้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจะไม่ค่อยใส่พระทัยเกี่ยวกับการบริหารราชการแผ่นดิน ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นเพราะพระนิสัยส่วนพระองค์ และเหตุผลส่วนหนึ่งที่สำคัญก็คือทรงหมดเวลาไปกับงานพระราชพิธีต่างๆ ซึ่งเสียเวลามาก โดยเฉพาะงานพระเมรุ แม้ว่าพระองค์เองไม่มีพระราชโอรสพระราชธิดาจวบจนใกล้เวลาสวรรคต แต่พระประยูรญาติชั้นผู้ใหญ่มักมีโอรสธิดากันพระองค์ละหลายๆ ท่าน ในสมัยรัชกาลที่ 6 พระบรมวงศานุวงศ์ชั้นผู้ใหญ่มีเป็นจำนวนมาก ในช่วงเจ็ดปีสุดท้ายของรัชกาล งานพระศพและงานพระเมรุอันวิจิตรซับซ้อนจึงมีอย่างต่อเนื่อง ทำให้ทรงหมดเวลาไปกับพระราชพิธีเหล่านี้

บทที่ 2
ปีแรกในรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

เมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์ (พระเจ้าอยู่หัว) ทรงได้รับมรดกน่าเศร้า เพราะพระราชวงศ์ตกต่ำราษฎรหมดความเคารพเชื่อถือ สมบัติเกือบหมดพระคลัง รัฐบาลฉ้อฉล การบริหารราชการยุ่งเหยิง

สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ 1926

พระเจ้าแผ่นดินทรงอยู่ในฐานะลำบาก ความคิดเห็นของราษฎรที่เคลื่อนไหวอยู่ในประเทศนี้ เป็นสัญญาณบ่งชัดว่าการปกครองระบอบราชาธิปไตยใกล้ถึงจุดจบเต็มที ถ้าจะให้ราชวงศ์ดำรงอยู่ต่อไปจะต้องทำให้ฐานะของกษัตริย์มั่นคงกว่านี้

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว 1926

ปัญหาการสืบราชสมบัติเป็นหนึ่งในหลาย ๆ ความยุ่งเหยิงในปลายรัชสมัยรัชกาลที่ 6 วิธีปฏิบัติเท่าที่ผ่านมา การสืบราชสันตติวงศ์ไม่ได้สืบทอดโดยสายเลือดแล้วแต่กษัตริย์ที่ปกครองอยู่เวลานั้น ๆ จะโปรดเกล้าฯให้พระบรมวงศานุวงศ์ พระเจ้าน้องยาเธอหรือพระโอรสสืบราชสมบัติต่อจากพระองค์ก็ได้ ถ้าพระเจ้าแผ่นดินสวรรคตโดยไม่ได้ระบุองค์รัชทายาทไว้ ที่ประชุมขุนนางชั้นผู้ใหญ่ พระบรมวงศานุวงศ์และตัวแทนสงฆ์จะเป็นผู้เลือกองค์รัชทายาท ซึ่งส่วนมากก็จะถวายตำแหน่งนี้แก่เจ้านายระดับสูงสุด อย่างเช่น พระราชโอรสของพระอัครมเหสี เป็นต้น แต่ก็ไม่ได้

ปฏิบัติตามนี้เสมอไป เช่นรัชกาลที่ 3 ได้รับเลือกเป็นกษัตริย์แทนที่พระเจ้าน้องยาเธอซึ่งพระชนนีเป็นถึงพระอัครมเหสี ตามประเพณีแล้วกษัตริย์ไทยสามารถมีพระอัครมเหสี พระสนมและเจ้าจอมได้หลายคน พระอัครมเหสีหรือพระสนมบางองค์ได้มาก็ด้วยเหตุผลการเมือง นอกจากนี้ทรงมีพระโอรสธิดาอีกมากมายหลายพระองค์ ดังนั้นพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นสูงที่มีโอกาสเป็นรัชทายาทจึงมีได้หลายพระองค์ ยิ่งถ้ารวมเชื้อพระวงศ์ห่าง ๆ ออกไปแล้วด้วย จำนวนผู้มีสิทธิ์ในราชบัลลังก์ก็ยิ่งขยายวงกว้างขวางออกไปอีก แต่ทั้งหมดนี้ก็ล้วนต้องเป็นผู้ชาย ประเพณีไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัย มาจนถึงอยุธยาและกรุงเทพฯล้วนไม่เปิดโอกาสให้สตรีได้ครองราชย์

พอถึงคริสต์ศตวรรษที่ 19 ทัศนะเกี่ยวกับราชวงศ์ของชาวตะวันตกเริ่มเข้ามามีอิทธิพลต่อวิธีปฏิบัติของสยามแต่เดิมมา ลักษณะหนึ่งของระบบราชวงศ์สยามที่ชาวตะวันตกมองว่าเป็นเรื่องผิดปกติก็คือ ตำแหน่งอุปราช คือพระบรมวงศานุวงศ์ที่ในระดับหนึ่งทรงมีเกียรติยศและอำนาจเท่าเทียมกษัตริย์ และชาวตะวันตกมักเรียกกันว่า “กษัตริย์พระองค์ที่สอง” ซึ่งส่วนมากมักเป็นพระอนุชาของพระเจ้าแผ่นดิน แต่การที่พระองค์จะได้ครองราชย์หรือไม่นั้นเป็นเรื่องไม่แน่นอน เท่าที่เป็นมาในประวัติศาสตร์พระอุปราชบางองค์ได้ทรงเป็นกษัตริย์ในเวลาต่อมา แต่บางพระองค์ไม่มีโอกาสอย่างนั้น สมัยต้นรัตนโกสินทร์มีพระอุปราชทุกรัชกาล แต่พระอุปราชล้วนสิ้นพระชนม์ก่อนพระเจ้าแผ่นดิน จึงไม่มีปัญหาเกิดขึ้น[1] ยกเว้นปีแรก ๆ ในสมัยรัชกาลที่ 4 ที่พระอุปราชเป็นพระเจ้าน้องยาเธอร่วมพระมารดาของพระองค์เอง และอย่างน้อยฐานะของพระอุปราชก็เท่าเทียมกับพระองค์ แต่ตลอดคริสต์ศตวรรษที่ 19 ตำแหน่งนี้ก็มีแนวโน้มลดความสำคัญและเกียรติภูมิลงไป ตอนต้นรัชกาลที่ 5 พระโอรสของพระอุปราชสมัยรัชกาลที่ 4 ได้รับแต่งตั้งให้สืบทอดตำแหน่งนี้ต่อจากพระบิดา ซึ่งนับเป็นการเปลี่ยนแปลงจากวิธีปฏิบัติเท่าที่ผ่านมา และเป็นตัวบ่งชี้ชัดเจนว่า ในกรณีของพระเจ้าแผ่นดิน การสืบสันตติวงศ์ในอนาคตน่าจะสืบทอดจากพระบิดาสู่พระราชโอรส แต่พระอุปราชพระองค์นี้ก็กลายเป็น

พระอุปราชองค์สุดท้ายในสายนั้น เพราะพระองค์เข้าไปมีส่วนในความขัดแย้งเรื่องอำนาจกับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวระหว่างปี 1874-5 ซึ่งต่อมาแม้สามารถตกลงกันได้ โดยพระอุปราชยังคงเกียรติยศในนามอยู่เหมือนเดิม แต่อำนาจและเกียรติภูมิของตำแหน่งนี้ลดไปมาก แม้ก่อนพระอุปราชจะสิ้นพระชนม์ในปี 1886 ก็เป็นที่ชัดเจนว่าจะไม่มีการแต่งตั้งให้ผู้ใดดำรงตำแหน่งต่อจากพระองค์ ดังนั้นวิธีปฏิบัติก็น่าจะเป็นว่ากษัตริย์พระองค์ต่อไปคือพระราชโอรสของกษัตริย์ที่ทรงครองราชย์อยู่นั่นเอง

ในทางปฏิบัติแล้วการเปลี่ยนจากระบบเดิมที่ไม่มีความแน่นอน มาสู่รูปแบบใหม่ของการสืบราชสันตติวงศ์โดยมกุฎราชกุมารตามแบบตะวันตกได้เป็นไปแล้วตั้งแต่ก่อนประกาศตามทฤษฎี เมื่อปี 1851 เจ้าฟ้ามงกุฎเป็นเจ้าฟ้าชั้นสูงสุด ซึ่งพระบรมวงศานุวงศ์และขุนนางเวลานั้นมองว่าเป็นรัชทายาทอันชอบธรรมของรัชกาลที่ 2 ได้รับเลือกโดยที่ประชุมขุนนางชั้นผู้ใหญ่ให้ขึ้นครองราชย์ต่อจากรัชกาลที่ 3 ซึ่งทรงเป็นพระเชษฐาธิราช แม้มีหลักฐานว่ารัชกาลที่ 3 ก็ทรงพระประสงค์จะให้พระราชโอรสพระองค์ใดองค์หนึ่งของพระองค์ขึ้นครองราชย์ แต่ในปี 1868 เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งใกล้จะสวรรคต ทรงมีพระราชปรารภว่าไม่ได้เสนอพระนามเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ซึ่งขณะนั้นยังทรงพระเยาว์ ยังไม่มีประสบการณ์เป็นผู้สืบราชสมบัติต่อจากพระองค์ แต่คณะที่ปรึกษาของพระองค์ก็ยืนกรานเสนอพระนามเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ เหตุผลส่วนหนึ่งเป็นเพราะเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์เป็นพระราชโอรสพระองค์โตของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและมีพระยศชั้นเจ้าฟ้า ซึ่งจะทำให้ชาติตะวันตกยอมรับว่าพระองค์ทรงเป็นรัชทายาทอย่างถูกต้องชอบธรรม ปี 1887 ได้มีการเปลี่ยนระบบการสืบราชสันตติวงศ์อย่างเป็นทางการ โดยทรงโปรดเกล้าฯสถาปนาเจ้าฟ้าวชิรุณหิศพระราชโอรสเป็นสยามมกุฎราชกุมารพระองค์แรกอย่างเป็นทางการ แต่เจ้าฟ้าวชิรุณหิศก็สิ้นพระชนม์ไปเสียก่อนตั้งแต่ปี 1895 และแม้พระองค์จะทรงมีพระอนุชาร่วมพระชนนี คือเจ้าฟ้ามหิดล แต่ขณะนั้นมีพระชนมายุ 2 พรรษา รัชกาลที่ 5 ได้ทรงตัดสินพระทัย

เปลี่ยนสายรัชทายาทไปเป็นพระราชโอรสของสมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรีพระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรีมีพระโอรสเก้าพระองค์ เป็นชาย 5 พระองค์และทั้งหมดยังมีพระชนม์ชีพอยู่ พระเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธพระโอรสองค์โตเป็นสยามมกุฎราชกุมารสืบต่อจากเจ้าฟ้าวชิรุณหิศในปี 1895 นั้นเอง[2] ขณะนั้นเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธมีพระชนมายุ 14 พรรษา กำลังศึกษาอยู่ในประเทศอังกฤษ พระองค์เสด็จนิวัตกลับประเทศในปี 1903 โดยผ่านทางสหรัฐอเมริกาและญี่ปุ่น

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคตในปี 1910 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเถลิงถวัลย์ราชสมบัติเป็นกษัตริย์รัชกาลที่ 6 แห่งราชวงศ์จักรี ตอนขึ้นครองราชย์นั้นพระองค์ยังไม่ได้ทรงอภิเษกสมรส ก่อนรัชกาลที่ 5 เสด็จสวรรคต พระองค์ทรงแสดงพระประสงค์ให้การสืบราชสันตติวงศ์ผ่านสายพระโอรสของพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี[3] ก็เป็นที่มองกันว่าพระโอรสพระองค์ที่สองคือเจ้าฟ้าจักรพงศ์ภูวนาทน่าจะเป็นรัชทายาทพระองค์ต่อไป แต่สถานการณ์กลับซับซ้อนเมื่อเจ้าฟ้าจักรพงศ์ภูวนาททรงอภิเษกสมรสกับสตรีชาวรัสเซีย และสุดท้ายก็ทรงหย่าร้างกัน และเมื่อพระองค์สิ้นพระชนม์ในปี 1920 ฐานะของพระองค์จึงกลายเป็นกรณีถกเถียงทางวิชาการ เมื่อเจ้าฟ้าจักรพงศ์ภูวนาทสิ้นพระชนม์ก็เสมือนว่าพระโอรสพระองค์ที่สามคือเจ้าฟ้าอัษฎางคธาวุธน่าจะเป็นรัชทายาทองค์ต่อไป กฎมณเฑียรบาลใหม่ว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ปี 1924 ได้ปรับปรุงระเบียบการสืบราชสันตติวงศ์ให้ผ่านสายพระโอรสสมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรีอย่างเป็นทางการ แต่กฎหมายยังได้ระบุว่าจะใช้กฎมณเฑียรบาลนี้ก็ต่อเมื่อพระเจ้าแผ่นดินไม่ทรงใช้ราชสิทธิ์ระบุนามผู้ที่ทรงประสงค์จะให้เป็นพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ต่อไป และเจ้าฟ้าจักรพงศ์ภูวนาทก็หมดคุณสมบัติที่จะสืบสันตติวงศ์เพราะทรงอภิเษกสมรสกับชาวต่างชาติ ระหว่างนั้นพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระอัครชายาหลายพระองค์ แต่เมื่อไม่ทรงมีพระโอรสธิดา เจ้าฟ้าอัษฎางคธาวุธจึงอยู่ในฐานะรัชทายาทพระองค์ต่อไป

ในปีท้าย ๆ แห่งรัชกาล ได้มีเหตุการณ์หลายอย่างในราชสำนักที่มีผลต่อการสืบราชสมบัติ เจ้าฟ้าอัษฎางคธาวุธสิ้นพระชนม์ต้นปี 1925 พระโอรสพระองค์ที่สี่คือเจ้าฟ้าจุฑาธุชสิ้นพระชนม์ไปแล้วตั้งแต่ปี 1923 เมื่อเจ้าฟ้าอัษฎางคธาวุธมาสิ้นพระชนม์ลงเช่นนี้ก็เหลือแต่พระโอรสองค์ที่ห้าซึ่งเป็นองค์สุดท้องก็คือเจ้าฟ้าประชาธิปก แต่เจ้าฟ้าจุฑาธุชก็ทรงมีพระโอรสซึ่งขณะนั้นอยู่ในฐานะจะเป็นรัชทายาทได้ (พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์โอรสของเจ้าฟ้าจักรพงศ์ภูวนาถหมดสิทธิ์ในราชบัลลังก์เพราะพระมารดาเป็นชาวต่างชาติ) แต่โอรสพระองค์นี้ก็ยังทรงพระเยาว์และพระมารดาไม่ได้เป็นเจ้าราชนิกูล จึงเป็นที่คาดกันว่าถ้าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ทรงมีพระโอรส เจ้าฟ้าประชาธิปกพระอนุชาของพระองค์จะเป็นผู้สืบราชสมบัติต่อไป แต่เมื่อเจ้าฟ้าอัษฎางคธาวุธสิ้นพระชนม์ไม่นาน ก็มีประกาศพระราชสำนักว่าพระอัครชายาพระองค์หนึ่งของรัชกาลที่ 6 ทรงพระครรภ์ การสืบราชสันตติวงศ์จึงกลายเป็นเรื่องให้สงสัยกันต่อไป เมื่อพระประสูติกาลใกล้เข้ามารัชกาลที่ 6 ทรงประชวรหนัก พระราชธิดาทรงพระราชสมภพเมื่อวันที่ 24 พฤศจิกายน ไม่มีสิทธิ์ขึ้นครองราชย์ และอีกสองวันต่อมารัชกาลที่ 6 ก็เสด็จสวรรคต และได้ทรงมีพระราชหัตถเลขาระบุให้เจ้าฟ้าประชาธิปกเป็นรัชทายาทสืบราชบัลลังก์ต่อจากพระองค์[4]

เจ้าฟ้าประชาธิปกขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดินสยามด้วยเงื่อนไขที่ไม่อำนวยนานาประการ ในฐานะที่เป็นหนึ่งในพระโอรสหลาย ๆ พระองค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเป็นพระโอรสพระองค์สุดท้องในสายสมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี จึงไม่น่าเป็นไปได้ที่พระองค์จะได้ขึ้นเป็นกษัตริย์ จนเมื่อเจ้าฟ้าอัษฎางคธาวุธสิ้นพระชนม์ในปี 1925 พระองค์จึงอยู่ในฐานะน่าจะได้เป็นรัชทายาทจากนั้นการรอคอยพระประสูติกาลของพระอัครชายาในรัชกาลที่ 6 ทำให้ปัญหารัชทายาทเป็นเรื่องให้คาดคะเนกันไปต่าง ๆ นานา จนเมื่อพระธิดาประสูติและรัชกาลที่ 6 เสด็จสวรรคตสองวันหลังจากนั้น เจ้าฟ้าประชาธิปกจึงกลายมาเป็นรัชทายาทอย่างสมบูรณ์

นอกจากไม่ทรงหวังว่าจะได้เป็นกษัตริย์แล้ว เห็นได้ชัดว่าเจ้าฟ้าประชาธิปกไม่ทรงประสงค์จะเป็นด้วย เมื่อทรงทราบพระบรมราชวินิจฉัยในรัชกาลที่ 6 ให้พระองค์เป็นกษัตริย์พระองค์ต่อไป พระองค์ทรงปฏิเสธอ้างว่าพระองค์ยังทรงพระเยาว์และขาดประสบการณ์ ทรงเสนอจะหลีกทางให้สมเด็จฯ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธ์พระเชษฐาต่างพระชนนี ซึ่งทรงเจริญวัยกว่าและมีประสบการณ์ด้านการบริหารราชการมามากกว่า หรืออาจเป็นพระบรมวงศานุวงศ์ท่านอื่นที่อาวุโสกว่าพระองค์[5] เจ้าฟ้าประชาธิปกได้ทรงบันทึกถึงสถานการณ์ช่วงสุดท้ายของรัชกาลที่ 6 ไว้เมื่อปี 1926 ว่า

> ...เมื่อใกล้ ๆ สิ้นรัชกาล ประชาชนเริ่มหมดความเชื่อถือกษัตริย์พระองค์ก่อน และปัญหาการสืบราชบัลลังก์เป็นเรื่องที่หลายคนวิตกกันอย่างมาก เจ้านายชั้นสูงพระองค์เดียวที่ทรงมีพระเกียรติยศอยู่บ้างก็คือเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธ์ หลาย ๆ คนอยากเห็นราชบัลลังก์ตกแก่พระองค์ แต่ก็เป็นที่รู้กันดีว่าพระเจ้าแผ่นดินทรงรอคอยพระประสูติกาลของพระอัครชายา และถ้าทารกพระองค์นั้นไม่ใช่พระโอรส ราชบัลลังก์ก็จะตกแก่พระอนุชาของพระองค์ ซึ่งข้าพเจ้าเสียใจที่จะบอกว่า คนส่วนใหญ่ไม่เคยคิดถึง เพราะข้าพเจ้าเองนั้นเหมือนม้าดำ ไม่มีประสบการณ์ด้านการบริหารประเทศ[6]

เมื่อเจ้าฟ้าประชาธิปกขึ้นครองราชย์ปกครองประเทศในระบอบราชาธิปไตยซึ่งมีเหลืออยู่เพียงประเทศเดียวในโลกนั้น พระองค์เพิ่งมีพระชนมายุ 32 ปีเต็ม ทรงได้รับการศึกษามาด้านการทหาร ทรงใช้ชีวิตอยู่ในประเทศอังกฤษหลายปี ทรงศึกษาที่โรงเรียนอีตันและที่สถาบันการทหารวูลวิช และหลังจากทรงศึกษาอยู่ที่โรงเรียนการทหารชั้นสูงในฝรั่งเศสอยู่หลายปี สุดท้ายได้เสด็จนิวัตจากยุโรป (ผ่านทางสหรัฐอเมริกาและญี่ปุ่น) เมื่อปี 1924[7] หลังจากเจ้าฟ้าอัษฎางคเดชาวุธ

สิ้นพระชนม์ชีพแล้วพระองค์จึงได้เริ่มเข้ามามีบทบาทในคณะรัฐบาล เมื่อรัชกาลที่ 6 ทรงแสดงท่าทีว่าจะเสนอเจ้าฟ้าประชาธิปกเป็นรัชทายาท แต่งตั้งให้พระองค์ทรงปฏิบัติหน้าที่แทนเมื่อพระมหากษัตริย์ทรงประชวรหรือไม่ได้ประทับอยู่ในพระนคร เจ้าฟ้าประชาธิปกเคยทรงผนวชระยะสั้นๆ เมื่อปี 1917 ซึ่งเป็นช่วงที่พระเชษฐาทั้งสี่พระองค์ยังทรงพระชนม์อยู่ และไม่มีทีท่าว่าพระองค์จะได้ทรงเป็นกษัตริย์ สมเด็จพระสังฆราชวชิรญาณวโรรสได้ทูลขอให้พระองค์ทรงอยู่ในสมณเพศต่อไป เผื่อว่าวันข้างหน้าพระองค์จะได้เป็นสมเด็จพระสังฆราชเสียเอง แต่เจ้าฟ้าประชาธิปกได้ทรงลาสมณเพศหลังจากทรงผนวชอยู่ 3 เดือน และปีต่อมาได้ทรงอภิเษกสมรสกับพระองค์เจ้ารำไพพรรณีพระขนิษฐภคินีของพระองค์[8]

กษัตริย์พระองค์ใหม่ ซึ่งพระชนม์ชีพยังน้อย ขาดประสบการณ์ และเป็น "ม้าดำ" ต้องทรงเผชิญกับปัญหาการเมืองที่รุนแรงและปัญหาเศรษฐกิจนานัปการ ซึ่งเริ่มพอกพูนมาตั้งแต่ปีปลายรัชสมัยรัชกาลที่ 6 สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงกล่าวว่า เมื่อขึ้นครองราชย์นั้นพระองค์ได้รับ "มรดกน่าเศร้า... พระราชวงศ์ตกต่ำ ราษฎรหมดความเคารพเชื่อถือ สมบัติเกือบหมดพระคลัง รัฐบาลฉ้อฉล การบริหารราชการยุ่งเหยิง"[9] รัชกาลที่ 7 ทรงอุทิศช่วงเดือนแรกๆ ในการเปลี่ยนแปลงการเมืองและเศรษฐกิจ เพื่อจัดการกับปัญหาเหล่านี้

การเปลี่ยนแปลงอย่างแรกที่สำคัญดำเนินการภายในสามวันหลังรัชกาลที่ 6 สวรรคต พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ประกาศพระบรมราชโองการแต่งตั้งอภิรัฐมนตรี เพื่อทำหน้าที่ถวายคำปรึกษาแก่พระเจ้าแผ่นดิน สมาชิกประกอบด้วยพระบรมวงศานุวงศ์อาวุโส 5 พระองค์ มีบทบาทสำคัญในการกำหนดนโยบายของรัฐบาล ตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเถลิงถวัลย์ราชสมบัติมาจนถึงเดือนมิถุนายน 1932 รัชกาลที่ 7 ได้ทรงมีลายพระราชหัตถเลขาในเวลาต่อมาว่า พระองค์ทรงมีพระราชดำริเกี่ยวกับสภานี้ "มาตั้งแต่ข้าพเจ้ายังไม่ทันคิดว่าข้าพเจ้าจะมีโอกาสจัดตั้งสภานี้ด้วยตัวเอง" และเมื่อเกียรติภูมิของราชสำนักเริ่มตกต่ำลงในรัชกาลก่อน "เมื่อข้าพเจ้าขึ้นครองราชย์ ก็คิดว่าจำเป็น

อย่างยิ่งที่ต้องกระทำบางสิ่งบางอย่างอย่างทันท่วงทีเพื่อเรียกความเชื่อมั่นของประชาชนกลับคืนมาอีกครั้ง"[10] พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกล่าวด้วยว่าคณะอภิรัฐมนตรีทั้งห้าพระองค์ที่ทรงเลือกนั้น "พิจารณาจากประสบการณ์ของแต่ละท่านที่ผ่านมาตามฐานะความรับผิดชอบตั้งแต่สมัยพระราชบิดาของข้าพเจ้า"[11] คือสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ท่านทั้งห้านี้ไม่เพียงแต่เป็นพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นผู้ใหญ่และมีตำแหน่งสูงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเท่านั้น ต่างล้วนไม่เป็นที่ทรงโปรดในช่วงปลายรัชกาลที่ 6 ด้วย

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดชเป็นพระอนุชาร่วมพระชนนีกับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ในเวลานั้น[12] มองกันว่าท่านทรงเป็นอนุรักษ์นิยมและเป็นผู้พิทักษ์พระราชอำนาจแห่งราชวงศ์[13] เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงหารือพระองค์เกี่ยวกับการจัดตั้งอภิรัฐมนตรีไม่นานก่อนรัชกาลที่ 6 เสด็จสวรรคต กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดชไม่ทรงเห็นด้วย เพราะพระองค์คิดว่าจะยิ่งทำให้พระราชอำนาจของพระเจ้าแผ่นดินลดลงไป[14] กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดชเคยปฏิบัติหน้าที่สำคัญ ๆ หลายตำแหน่งในสมัยรัชกาลที่ 5 และแม้เมื่อพ้นหน้าที่ราชการมาแล้ว พระยศและความนิยมที่ผู้คนมีต่อพระองค์ ทำให้ทรงเป็นพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีอิทธิพลมากที่สุดพระองค์หนึ่ง[15]

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต เป็นพระโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นพระเชษฐาต่างพระมารดากับรัชกาลที่ 7 ซึ่งแม้ในสมัยรัชกาลที่ 6 ใคร ๆ ก็มองว่า "พระองค์เป็นเจ้าฟ้ามีอำนาจมากที่สุดในประเทศ" ในฐานะที่ทรงเป็นทหารอาชีพ พระองค์ไม่ค่อยมีความสัมพันธ์ที่ดีนักกับพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และตอนปลายรัชกาลที่ 6 ตำแหน่ง

ราชการของท่านก็มีความสำคัญลดน้อยลงกว่าฐานะที่เคยดำรงอยู่ก่อนหน้านั้น[16] ในการประชุมคณะเสนาบดีเมื่อเดือนพฤษภาคม 1925 พระองค์ได้วิจารณ์ถึงการใช้จ่ายพระราชทรัพย์ของราชสำนักอย่างรุนแรง และหลังรัชกาลที่ 6 สวรรคตไม่นานพระองค์ทรงมีรับสั่งกับทูตอังกฤษเกี่ยวกับผู้ที่จะมาเป็นกษัตริย์พระองค์ต่อไป กล่าวกันว่าพระองค์ได้รับสั่งว่า "ต่อไปนี้ไม่มีรามาแล้ว เบื่อเต็มที ต่อไปจะต้องไม่เป็นอย่างนี้อีก"[17] ซึ่งทูตอังกฤษตีความว่าพระองค์คงเปรยถึงปลายรัชกาลที่แล้ว กรมพระนครสวรรค์ฯ มีพระชนมายุมากกว่าและมีประสบการณ์งานราชการมากกว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งรัชกาลที่ 7 เองก็ได้ทรงมีลายพระราชหัตถเลขาว่า "พระบรมวงศานุวงศ์ชั้นสูงที่มีพระเกียรติยศอยู่บ้างก็คือ กรมพระนครสวรรค์ฯหลายคนอยากให้พระองค์เป็นพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ต่อไป" นอกจากนี้เซอร์ เอ็ดเวิร์ด คุก ได้กล่าวกับทูตอังกฤษว่า ตามข้อมูลที่ตนได้รับไม่มีคนไทยคนไหนอยากให้พระองค์ครองราชย์ คนรุ่นเก่าเกรงว่าพระองค์จะมีอำนาจมากเกินไปจะเป็นพระเจ้าแผ่นดินที่ข่มคนอื่น ส่วนคนรุ่นใหม่ที่ได้รับการศึกษาจากต่างประเทศอยากให้การปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์สิ้นสุดลง กลุ่มหลังนี้จึงดีใจที่รัชกาลที่ 6 ทำให้ราชวงศ์ตกต่ำ แต่กลัวกรมพระนครสวรรค์ฯจะกลายเป็นกษัตริย์ที่เข้มแข็งและประสบความสำเร็จ ซึ่ง "จะยืดชีวิตการปกครองแบบเอกาธิปไตยในสยามออกไปอีก"[18] อย่างไรก็ตามแม้จะมีข่าวลือมากมายเกี่ยวกับความเนื้อหอมของกรมพระนครสวรรค์ฯ[19] พระองค์ก็ยังภักดีและยอมรับว่าเจ้าฟ้าประชาธิปกทรงเป็นรัชทายาทที่ถูกต้องชอบธรรมตามที่พระเจ้าแผ่นดินพระองค์ก่อนได้ทรงเลือกไว้ และต่อมารัชกาลที่ 7 เองได้ทรงบันทึกว่ากรมพระนครสวรรค์ฯได้ "สนับสนุนพระองค์อย่างดีที่สุด"[20]

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เป็นหนึ่งในพระโอรสชั้น "เจ้าฟ้า" ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ยังมีพระชนม์อยู่เพียงสองพระองค์ (อีกพระองค์หนึ่งคือกรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช)[21] และเช่นเดียวกับสมาชิกพระองค์อื่น ๆ ในอภิรัฐมนตรี พระองค์เคยดำรงตำแหน่งสำคัญ ๆ มาแล้วในสมัย

รัชกาลที่ 5 แต่ช่วงปี 1925 นั้นพระองค์ได้พ้นจากหน้าที่ราชการไปแล้ว นอกจากที่ ได้รับแต่งตั้งเมื่อปี 1924 ให้ปฏิบัติหน้าที่ร่วมกับสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช และสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพในคณะกรรมาธิการงบประมาณแผ่นดิน เป็นที่รู้กันดีว่าพระองค์ทรงเชี่ยวชาญเกี่ยวกับศิลปะและวัฒนธรรมไทย

สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เป็นพระอนุชาต่างพระมารดาของรัชกาลที่ 5 และเป็นบุคคลสำคัญที่สุดพระองค์หนึ่งในสมัยนั้น หลังจากปฏิบัติหน้าที่สำคัญทางด้านการทหารและการศึกษาแล้ว พระองค์ยังได้ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยอยู่หลายปี ดำเนินการปฏิรูปสำคัญ ๆ ในการบริหารราชการแผ่นดินของสยาม พระองค์อยู่ในตำแหน่งนี้มาจนถึงปี 1915 จึงถูกรัชกาลที่ 6 ถอดจากตำแหน่ง[22] ทั้งสองพระองค์จึงมีความสัมพันธ์ที่ไม่ค่อยดีต่อกันนัก แม้ว่าต่อมาพระองค์จะได้ปฏิบัติหน้าที่ในตำแหน่งไม่สำคัญนักหลาย ๆ ตำแหน่งในสมัยรัชกาลที่ 6 ในช่วงทศวรรษหลังปี 1915 พระองค์จึงทุ่มเทความสามารถและความอุตสาหะไปในการศึกษาประวัติศาสตร์และโบราณคดี[23] จนเมื่อเจ้าฟ้าประชาธิปกขึ้นครองราชย์ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพจึงกลับมาอยู่ที่ศูนย์กลางของอำนาจอีกครั้ง และแม้ไม่ได้มีตำแหน่งเป็นเสนาบดีในสมัยรัชกาลที่ 7 พระองค์ก็เป็นคนสำคัญที่สุดท่านหนึ่งในคณะรัฐบาลมาจนถึงปี 1932[24] ทั้งคนอื่น ๆ และสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพมักจะอธิบายถึงตัวพระองค์เองว่าเป็นอนุรักษ์นิยม นิยมเจ้า เป็นที่รู้กันว่าพระองค์มีความสัมพันธ์ฉันมิตรใกล้ชิดกับชาวตะวันตก โดยเฉพาะชาวตะวันตกอย่างชาวอังกฤษซึ่งแสดงความเป็นชาติตนด้วยขนบประเพณีแบบราชสำนัก[25]

สมาชิกดั้งเดิมคนที่ห้าในคณะอภิรัฐมนตรีคือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาท[26] ทรงเป็นพระโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติตั้งแต่ปี 1908-1923 เมื่อทรงขัดแย้งกับรัชกาลที่ 6 จนถูกถอดออกจากตำแหน่ง หลังจากเสด็จไปประทับอยู่ในยุโรปชั่วระยะหนึ่ง พระองค์เสด็จกลับประเทศสยามเมื่อฤดูร้อนปี 1925

นักการทูตชาวอังกฤษรายงานว่า พระองค์ทรงเป็นผู้นำ "ฝ่ายค้านพระเจ้าแผ่นดิน" และราชสำนัก[27] มีรายงานว่าพระองค์มีพรรคพวกผู้สนับสนุนกระจายอยู่ทั่วไปในหลาย ๆ กระทรวง[28]

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช สิ้นพระชนม์ในปี 1928 และพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาท สิ้นพระชนม์ปี 1931 ส่วนสมาชิกชุดแรกในคณะอภิรัฐมนตรีอีกสามพระองค์ได้ปฏิบัติหน้าที่ต่อมาจนถึงเดือนมิถุนายน 1932[29]

หลังจากทรงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง "คณะเสนาบดีพิเศษ" ประกอบด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ทั้งห้าพระองค์แล้ว รัชกาลที่ 7 ยังโปรดเกล้าฯให้เปลี่ยนตัวเสนาบดีกระทรวงอื่น ๆ ทุกกระทรวง ซึ่งตามธรรมเนียมที่เคยปฏิบัติมาจะไม่มีการถอดถอนเปลี่ยนแปลงเสนาบดีในรัชกาลก่อนจนกว่างานพระบรมศพของกษัตริย์พระองค์นั้นจะผ่านพ้นไปแล้ว และงานพระบรมศพรัชกาลที่ 6 ก็กระทำกันในเดือนมีนาคม 1926 เสนาบดีที่รัชกาลที่ 6 ทรงแต่งตั้งจึงยังปฏิบัติหน้าที่ตลอดเดือนแรก ๆ ในสมัยรัชกาลที่ 7 แต่พอถึงเดือนเมษายนเสนาบดีเก่าส่วนใหญ่ถูกถอดจากตำแหน่ง เสนาบดีชุดใหม่ส่วนใหญ่เป็นพระบรมวงศานุวงศ์คนสำคัญที่ต้อง "เกษียณ" ตัวเองก็คือเจ้าพระยายมราช และผู้ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยแทนท่านก็คือสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ ส่วนกระทรวงพาณิชย์ซึ่งมีรายงานว่าก่อตั้งขึ้นเพื่อหาตำแหน่งให้กรมพระจันทบุรีฯ หลังจากทรงพ้นตำแหน่งที่กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ถูกยุบรวมเข้ากับกระทรวงคมนาคมกลายเป็นกระทรวงพาณิชย์และคมนาคม และกรมพระกำแพงเพ็ชรอัครโยธิน ซึ่งดำรงตำแหน่งหัวหน้าการรถไฟของประเทศมาหลายปี ได้เป็นเสนาบดีกระทรวงใหม่นี้[30] หลายเดือนต่อมา กรมพระนครสวรรค์ฯขึ้นดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงกลาโหม จึงทรงเป็นสมาชิกพระองค์เดียวในคณะอภิรัฐมนตรีที่ดำรงตำแหน่งเสนาบดีไปพร้อม ๆ กัน พระองค์เจ้าธานีนิวัตทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงธรรมการ[31] จึงเหลือเสนาบดีในคณะรัฐบาลชุดเดิมเพียง 3 พระองค์อยู่ในคณะ

รัฐบาลใหม่นี้ คือ หม่อมเจ้าไตรทศประพันธ์ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ[32] พระองค์เจ้าศุภโยคเกษม เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ และเจ้าพระยาพลเทพ เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ[33]

ครอบครัวหนึ่งที่มีความสำคัญพิเศษตอนต้นรัชกาลที่ 7 และถูกกำหนดมาให้มีบทบาทสำคัญในประวัติศาสตร์สยามในช่วงปลายสมัยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์และปีแรก ๆ ในการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญคือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศร์วรฤทธิ์ พระโอรสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้สิ้นพระชนม์ไปในปี 1925 ต้นปี 1926 ทูตอังกฤษประจำกรุงเทพฯได้รายงานว่าพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใหม่เสด็จประทับที่ตำหนักชายทะเลของเจ้าฟ้าพระองค์ที่เอ่ยถึง“ซึ่งโอรสของพระองค์ล้วนเป็นพระสหายกับพระเจ้าอยู่หัว...คนในตระกูลนี้เก่ง ๆ และฉลาดอย่างน่าทึ่ง ดูท่าจะกลับมาอยู่แนวหน้าอีกครั้งในรัชกาลใหม่นี้” ปีถัดมาทูตอังกฤษอีกคนหนึ่งได้รายงานว่า “ดาวแห่งตระกูลพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศร์วรฤทธิ์กำลังขึ้น...เมื่อมองจากอิทธิพลของตระกูลพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศร์วรฤทธิ์ที่กำลังเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ก็น่าจับตามองการงานของ ม.จ.อมรทัต และพี่น้องของท่าน”[34] ม.จ.อมรทัตเป็นราชองครักษ์คนสำคัญของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวกันว่า “พระเจ้าอยู่หัวทรงไว้วางพระทัย เป็นผู้ที่มีคนเคารพนับถือมากที่สุดในสยาม”[35] และต่อมาได้เป็นทูตไทยประจำสหรัฐอเมริกาและฝรั่งเศส ในบรรดาพี่น้องของ ม.จ.อมรทัต คนสำคัญที่สุดคือ ม.จ.ขจรศักดิ์ ผู้พิพากษาชั้นนำซึ่งถึงแก่กรรมในปี 1925 ส่วน ม.จ.จรูญศักดิ์ นักการทูตอาวุโสของไทย ซึ่งเป็นทูตอยู่ที่ปารีสในช่วงกลางทศวรรษที่ 1920 และเป็นแกะดำของนายปรีดี พนมยงค์กับนักเรียนไทยหัวก้าวหน้าในฝรั่งเศส นอกจากนี้ ม.จ.จรูญศักดิ์ยังทำหน้าที่เป็นตัวแทนประเทศไทยในองค์การสันนิบาตชาติด้วย นอกจากนี้ก็มี ม.จ.สิทธิพร[36] และ ม.จ.บวรเดช ม.จ.บวรเดชเป็นนายทหารอาชีพดำรงตำแหน่งสำคัญ ๆ หลายตำแหน่ง รวมทั้งตำแหน่งข้าหลวงเทศาภิบาลปกครองหัวเมืองเชียงใหม่ด้วย แต่ได้เกษียณราชการในปี 1922 มีรายงานว่าท่านถูกเรียกตัว

จากเชียงใหม่ภายในวันหรือสองวันทันทีที่รัชกาลที่ 7 เสด็จขึ้นครองราชย์[37] ได้รับแต่งตั้งให้มีตำแหน่งสูงในกองทัพ และในปี 1928 เมื่อสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์ฯย้ายจากกระทรวงกลาโหมไปดูแลกระทรวงมหาดไทย ม.จ.บวรเดชก็ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงกลาโหมต่อ แม้ว่าต่อมาได้มีความเห็นขัดแย้งกันระหว่างรัชกาลที่ 7 กับ ม.จ.บวรเดช (ดูบทที่ 7-8) ปีแรก ๆ ในรัชสมัยนี้ ม.จ.บวรเดชเป็นที่ปรึกษาที่มีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อพระเจ้าแผ่นดินซึ่งมีภูมิหลังด้านการทหารมาด้วยกัน[38] และในปี 1929 ม.จ.บวรเดชได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯสถาปนาเป็นพระองค์เจ้า

การก่อตั้งอภิรัฐมนตรีและการเปลี่ยนคณะเสนาบดี ติดตามด้วยโครงการเข้มงวดทางเศรษฐกิจของรัฐบาล ซึ่งแม้จะรู้กันน้อยแต่ก็มีลักษณะและขนาดพอ ๆ กับ "การตัดทอนรายจ่าย" ปี 1931-32 งบประมาณของหน่วยงานรัฐถูกตัดทุกแผนกที่ถูกตัดมากที่สุดคืองบประมาณของราชสำนัก (ดูบทที่ 4) กระทรวงมุรธาธรถูกยุบรวมอยู่ในกรมราชเลขาธิการ กระทรวงพาณิชย์กับกระทรวงคมนาคมยุบรวมเข้าด้วยกัน ยุบและรวมมณฑลต่าง ๆ เข้าด้วยกันให้มีจำนวนน้อยลง ทำให้ลดตำแหน่งบริหารได้หลายตำแหน่ง หน่วยงานรัฐบาลที่เหลืออยู่ก็ถูกลดจำนวนข้าราชการเป็นจำนวนมาก ลูกจ้างชาวยุโรปและอเมริกันได้รับผลกระทบอย่างรุนแรง ทั้งนี้เนื่องจากความเชื่อที่สะพัดไปเรื่อย ๆ ตามถ้อยคำของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ ที่ว่า "สยามควรเป็นเรื่องของชาวสยาม"[39] และเนื่องจากคนเหล่านี้ได้รับเงินเดือนสูงจึงยิ่งเป็นเป้าให้ถูกโจมตีในยุคเศรษฐกิจวิกฤตเช่นนี้ จำนวนข้าราชการที่ลาออกไปหรือถูกให้ออกจากราชการมีจำนวนเกือบ ๆ หมื่นคน กว่าสิบเปอร์เซ็นต์ของการจ้างของรัฐบาล[40] พร้อม ๆ กับที่ประกาศตัดงบรายจ่ายอย่างมากมายนี้ คณะกรรมาธิการงบประมาณซึ่งแต่เดิมมีสมาชิก 3 ท่านเปลี่ยนเป็นคณะกรรมาธิการการคลังประกอบด้วยสมาชิก 5 ท่าน คือ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ สมเด็จฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ซึ่งเป็นสมาชิกอยู่ในคณะกรรมาธิการทั้งสอง สมเด็จฯ เจ้าฟ้าจันทบุรีนฤนาท พระองค์เจ้าศุภโยคเกษม และเจ้าพระยามหิธร[41]

ความขัดแย้งเกี่ยวกับงบประมาณในปี 1925-6 ไม่เพียงรัฐบาลควรใช้จ่ายสักเท่าไรจากงบประมาณทั้งหมดของรัฐ แต่ต้องดูด้วยว่ารัฐบาลควรทำอะไรก่อนหลังในการจัดสรรงบประมาณให้กระทรวงต่าง ๆ ขณะที่ เซอร์ เอ็ดเวิร์ด คุกยืนกรานว่าจำเป็นต้องตัดรายจ่ายในภาพรวม แต่ก็เน้นว่าควรตัดรายการที่ไม่ก่อให้เกิดการผลิต เช่นงบประมาณราชสำนักและงบประมาณด้านการทหาร ทั้งยังแนะนำว่าควรเพิ่มงบประมาณให้บางหน่วยงานโดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรและการศึกษา ในบันทึกช่วยจำซึ่งประทับตรา "ลับ" ว่าด้วยงบประมาณปี 1926-7 ซึ่งเขานำเสนอเมื่อต้นเดือนมีนาคม 1926 เขาบันทึกว่าควรตัดงบประมาณราชสำนักจาก 10.8 ให้เหลือ 6.8 ล้านบาท ทั้งยังกล่าวยกย่องการเสียสละของพระเจ้าแผ่นดิน "ซึ่งเป็นไปได้ที่จะประกาศงบประมาณต่อสาธารณชน ที่แสดงให้เห็นถึงการเสียสละเพื่อประเทศสยาม ซึ่งจะทำให้นักวิจารณ์ทั้งหลายพากันงุนงง" แต่เขาก็เสียใจที่งบประมาณด้านการเกษตรซึ่งเป็น "เลือดหล่อเลี้ยงประเทศ" น้อยกว่าหนึ่งในห้าของรายจ่ายด้านการทหารทั้งหมด และงบประมาณใหม่นี้ทำให้กระทรวงเกษตราธิการเดือดร้อนหนักเพราะ "ถูกตัดงบประมาณสัดส่วนสูงสุดในบรรดากระทรวงพลเรือนที่สำคัญ ๆ"[42] พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นด้วยกับเซอร์ เอ็ดเวิร์ด คุก เกี่ยวกับความสำคัญด้านการเกษตร (ดูบทที่ 4) ดังนั้นในปลายเดือนมีนาคมและต้นเดือนเมษายน พระองค์จึงได้มีรับสั่งพิเศษถึงสองครั้งให้พัฒนาด้านการเกษตรด้วยการส่งเสริมการชลประทานที่มีประสิทธิภาพ[43]

การใช้จ่ายของกองทัพเป็นปัญหาหนัก ชาวต่างประเทศเห็นว่ากองทัพไทยใหญ่เกินไปถ้าแค่ทำหน้าที่รักษาความสงบภายในประเทศ และก็เล็กเกินไปถ้ามีเหตุขัดแย้งกับมหาอำนาจยุโรป ซึ่งขณะนั้นเสมือนเป็นเรื่องไกลเกินกว่าจะเป็นไปได้ในเมื่อเพื่อนบ้านที่มีอาณาเขตติดต่อกับสยามก็มีแต่อาณานิคมของอังกฤษและฝรั่งเศส จึงไม่ชัดเจนว่ากองทัพไทยเตรียมต่อสู้กับศัตรูตัวไหน ด้วยเหตุนี้จึงมีผู้เสนอให้ลดขนาดกองทัพให้เล็กลงพอเหมาะที่จะจัดการกับความวุ่นวายภายในประเทศ ประหยัดงบประมาณไว้ลงทุนในส่วนที่จะเพิ่มผลผลิตได้มากขึ้น[44] แต่คนไทย

หลายคนรู้สึกว่าการจัดตั้งทัพเข้มแข็งจำเป็นต่อเกียรติภูมิของชาติ และกองกำลังที่ส่งไปร่วมรบกับฝรั่งเศสในสงครามโลกครั้งที่หนึ่งทำให้สยามได้รับประโยชน์ด้านการเมืองเป็นอย่างมาก แม้ว่าแทบไม่มีความหมายด้านการสู้รบ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งมีภูมิหลังเกี่ยวข้องกับด้านการทหารจึงมักเห็นใจกองทัพและไม่เต็มพระทัยให้ตัดงบประมาณทหารอย่างเข้มงวด พระราชหัตถเลขาที่ส่งไปถึงฟรานซิส บี. แซยร์เมื่อปี 1926 ทรงอธิบายถึงฐานะอันไม่ชัดเจนของพระองค์ว่า:

> ปัญหาสำคัญอย่างหนึ่งก็คือ การแบ่งสรรทรัพยากรที่มีอยู่ให้แก่กระทรวงต่าง ๆ ให้ได้อย่างเหมาะสมได้อย่างไร ข้าพเจ้ารู้ว่าตามความเห็นของท่าน เราใช้จ่ายด้านการทหารมากเกินไป ข้าพเจ้าค่อนข้างเห็นด้วยกับท่านในแง่นี้ แต่การตัดงบประมาณด้านการทหารเป็นความรับผิดชอบที่หนักหนาสาหัสทีเดียว น้อยคนจะกล้าพูดถึงเรื่องนี้ เพราะเรามีประสบการณ์มามากเกี่ยวกับนโยบายอันธพาลของประเทศเพื่อนบ้าน[45]

มาตรการเข้มงวดทางเศรษฐกิจที่จะรักษาดุลงบประมาณ นำไปสู่อันตรายทางการเมืองที่อาจเป็นไปได้ นักเขียนในหนังสือพิมพ์สิงคโปร์บรรยายโครงการตัดทอนงบประมาณรายจ่าย ตามด้วยสิ่งที่เขาบอกว่าเป็นทัศนะของชาวไทยระดับนำคนหนึ่ง:

> แล้วคนอีกมากมายที่มีการศึกษาล่ะ พูดง่าย ๆ การกำจัดคนพวกนี้จะไม่มีอันตรายเลยรึ...ผมไม่ได้พูดว่าเหตุร้ายกำลังจะเกิดขึ้นแต่คุณคิดไหมว่าคนเป็นหมื่น ๆ ที่ถูกให้ออกจากงาน มีรายได้เล็กน้อยอย่างหมดความหวังนั้นเป็นคนมีการศึกษา พวกเขาทุกคนมีโอกาสก่อการปฏิวัติได้ทั้งนั้น และพวกเขาก็หาพวกได้ด้วย ถ้าเขารวมตัวกันได้ —อะไรจะเกิดขึ้น[46]

แต่หลายคนก็มองว่านี่เป็นการกลัวจนเกินเหตุ และก็มองกันว่านโยบายเศรษฐกิจและการเมืองในรัชกาลใหม่นี้มีประสิทธิภาพ ได้รับความสำเร็จไม่ว่าในสายตาของชาวสยามเองหรือชาวต่างชาติ หนังสือพิมพ์ฝรั่งเศสยกสยามเป็นตัวอย่างประเทศที่ "ตัดทอนรายจ่าย" ได้โดยไม่มีการปฏิวัติหรือเผชิญปัญหาวิกฤต[47] ส่วนชาวอังกฤษที่วิพากษ์วิจารณ์เหตุการณ์ปลายรัชกาลที่ 6 ก็สรรเสริญกษัตริย์พระองค์ใหม่และการเปลี่ยนแปลงนโยบายอย่างรอบด้าน—ซึ่งอาจเปรียบได้ว่าเป็น "ย้อนยุคแผ่นดินของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว"[48] การถือคติ "การกลับคืนสู่จุฬาลงกรณ์" อยู่ที่นโยบายเศรษฐกิจของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เพราะพระองค์ทรงเชื่อมั่นพระบรมวงศานุวงศ์ รวมทั้ง—พระองค์รับสั่งเอง—ว่าการเลือกอภิรัฐมนตรี "พิจารณาจากประสบการณ์ที่ผ่านมาเกี่ยวกับหน้าที่ความรับผิดชอบตั้งแต่รัชสมัยพระราชบิดาของข้าพเจ้า" สำหรับชาวอังกฤษแล้ว อย่างน้อยนี่ก็เป็นศักดิ์ศรีและเกียรติยศของราชสำนัก ต้นปี 1926 ทูตอังกฤษสรุปเกี่ยวกับรัชกาลใหม่นี้ว่า:

> สิ่งที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำเนินการคือด้านเศรษฐกิจ ความเรียบง่ายและการเข้าถึงองค์พระเจ้าแผ่นดินได้ง่าย พระราชประสงค์ของพระองค์ก็คือ หวนกลับไปสู่ยุคทองในสมัยพระราชบิดาของพระองค์ คือพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวให้มากที่สุด ทั้งๆ ที่ดูเหมือนว่าพระองค์ทรงโปรดพระเชษฐาธิราชที่เพิ่งสวรรคตไป แต่สิ่งที่พระองค์ทรงรับสั่งและกระทำ ตรงข้ามอย่างสิ้นเชิงกับสิ่งที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรับสั่งและกระทำ[49]

อาจพูดได้ว่ายุคแรกของรัชกาลนี้สิ้นสุดลงเมื่อฤดูฝนปี 1926 ดูเหมือนนโยบายเศรษฐกิจที่ดำเนินการอยู่ในฤดูร้อนจะได้ผล และงบประมาณแผ่นดินก็

ไม่เสียดุล ขณะที่นโยบายลดทอนรายจ่ายทำให้มีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเมือง ซึ่งคล้ายกับว่าไม่น่าจะส่งผลกระทบทางการเมืองที่รุนแรงแต่อย่างใด เสมือนว่าพระมหากษัตริย์พระองค์ใหม่เป็นรูปแบบที่กษัตริย์พึงเป็น การวิพากษ์วิจารณ์พระเจ้าแผ่นดินและราชสำนักที่แพร่สะพัดไปอย่างกว้างขวางตอนปลายรัชกาลที่ 6 จางหายไป คณะอภิรัฐมนตรีได้รับความนิยมอย่างทันท่วงที กลุ่มผู้มีประสบการณ์และเป็นที่ยกย่องนับถืออย่างสูงในราชอาณาจักรช่วยเพิ่มพูนเกียรติภูมิของรัฐบาลมากยิ่งขึ้น กล่าวรวม ๆ แล้ว รากฐานการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ดูเหมือนจะมีความมั่นคง ทั้งด้านการเมืองและเศรษฐกิจมากกว่าที่เคยเป็นมานับแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เดือนมิถุนายน 1926 ฟรานซิส บี. แซยร์ อดีตที่ปรึกษากระทรวงการต่างประเทศ ผู้ทำหน้าที่เจรจาสัญญาใหม่ระหว่างประเทศสยามกับมหาอำนาจยุโรปในตอนปลายรัชกาลที่ 6 ได้เดินทางมากรุงเทพฯ ตามคำขอร้องของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว[50] ความสำเร็จของแซยร์ในการจัดการกับความยุ่งยากในการต่อรองทำสนธิสัญญา ทำให้นักการทูตอังกฤษพูดถึงเขาอย่างไม่สบายใจว่า เป็น "คนเดียวที่มีอิทธิพลต่อรัฐบาลสยาม"[51] และท่านได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น "พระยากัลยาณไมตรี"[52] การที่รัชกาลที่ 7 ทรงเชิญแซยร์กลับมาที่กรุงเทพฯ เพราะทรงมีพระราชประสงค์จะถามความคิดเห็นของแซยร์เกี่ยวกับเรื่องราวต่าง ๆ ของรัฐบาล ซึ่งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีพระราชหัตถเลขานำเสนอเรื่องราวต่าง ๆ ไว้อย่างน่าสนใจในบันทึกช่วยจำ หัวข้อ "ปัญหาของสยาม" ซึ่งพระองค์ได้ทรงตั้งคำถามไว้เก้าประเด็น ที่ทรงเห็นว่าเป็นปัญหารุนแรงที่ราชอาณาจักรสยามกำลังเผชิญหลังจากที่ทรงครองราชย์มาได้ 8 เดือน ในพระราชหัตถเลขาที่ทรงมีไปถึงแซยร์นั้น พระองค์ทรงเตรียมที่จะอภิปรายบันทึกช่วยจำนี้กับแซยร์ และแซยร์ได้มีหนังสือกราบบังคมทูลมาเมื่อวันที่ 27 มิถุนายน ทั้งความเห็นของแซยร์และพระราชดำริของพระเจ้าอยู่หัวถูกส่งต่อไปยังสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯก็ได้เสนอความเห็นไว้ใน

บันทึกช่วยจำลงวันที่ 1 สิงหาคม

ปัญหาสองข้อแรกในพระราชหัตถเลขาช่วยจำของพระเจ้าอยู่หัว ทรงกังวลเกี่ยวกับการสืบราชสันตติวงศ์ว่าควรจัดการกันอย่างไร จากนั้นพระองค์ได้ทรงอภิปรายถึงอันตรายต่อระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์หากพระเจ้าแผ่นดินที่อยู่ในราชบัลลังก์ไม่ทรงพระปรีชาสามารถ ทรงตั้งข้อสังเกตว่าแท้ที่จริงแล้วเกียรติภูมิของราชสำนักสยามได้เสื่อมทรามไปมาก

> ...สิ่งต่าง ๆ ได้เริ่มเปลี่ยนแปลงไป ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเจ้าแผ่นดินยังเป็นที่เคารพและเกรงกลัวอยู่มาก แม้ว่าในตอนปลายรัชกาลจะมีกลุ่มคนหนุ่มกลุ่มหนึ่งเริ่มวิพากษ์วิจารณ์พระมหากษัตริย์ในหลาย ๆ ด้านแต่ก็มิได้เป็นไปอย่างเปิดเผย ในรัชสมัยที่เพิ่งสิ้นสุดหลายสิ่งหลายอย่างได้ทวีความเลวร้ายไปมาก เนื่องจากเหตุหลายประการซึ่งข้าพเจ้าไม่จำเป็นต้องเล่าด้วยท่านเองก็ทราบดีแก่ใจเพียงพอแล้ว...กำเนิดของหนังสือพิมพ์ฟรีเพรสทำให้สถานการณ์ในขณะนั้นขยายตัวเลวร้ายมากขึ้น ฐานะของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นสิ่งหนึ่งที่ตกอยู่ในสภาวะลำบาก ความเคลื่อนไหวทางความคิดในประเทศแสดงให้เห็นอย่างชัดแจ้งว่าเวลาของระบอบเอกาธิปไตยเหลือน้อยลงเต็มที ถ้าจะให้ราชวงศ์นี้ดำรงอยู่ต่อไปก็จะต้องทำให้พระสถานะของพระเจ้าแผ่นดินมั่นคงกว่านี้จึงต้องหาทางป้องกันต่อต้านพระเจ้าแผ่นดินที่ไม่ทรงพระปรีชา

ดังนั้นรัชกาลที่ 7 จึงทรงถามในปัญหาที่สามและที่สี่ว่า สักวันหนึ่งสยามควรมีระบบรัฐสภาหรือไม่ และขณะนั้นประเทศพร้อมที่จะมีรัฐบาลจากตัวแทนของประชาชนหรือไม่ ต่อปัญหาแรกพระองค์ทรงแสดงความไม่แน่พระทัย ส่วนปัญหาที่สอง "ตามความเห็นส่วนตัวแล้วข้าพเจ้าขอย้ำว่า*ไม่* "

จากนั้นพระองค์ได้อภิปรายเกี่ยวกับอภิรัฐมนตรีว่า เป็นสถาบันสำหรับ

ตรวจสอบพระราชอำนาจของพระเจ้าแผ่นดินไม่ให้ทรงใช้พระราชอำนาจอย่างผิด ๆ หลังจากทรงอธิบายเหตุผลที่ทำให้พระองค์ทรงจัดตั้งสภานี้และประโยชน์ที่ได้รับแล้ว พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงบันทึกว่าอภิรัฐมนตรี "ได้แสดงความเห็นไว้มากทีเดียว" น่าตั้งข้อสังเกตว่าพระราชหัตถเลขานี้ส่งไปถึงแซยร์เมื่อวันที่ 23 มิถุนายน 1926 และเพียงห้าวันก่อนหน้านั้น คือเมื่อวันที่ 18 มิถุนายน เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสงชูโต) ซึ่งมีตำแหน่งสูงทางด้านการทหารในสมัยรัชกาลที่ 5 พร้อมกับสมาชิกสภากรรมการองคมนตรีสภาอีกสี่ท่านได้มีหนังสือกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ชี้หลายประเด็นวิจารณ์อภิรัฐมนตรี พร้อมกับแนะนำให้รวมอภิรัฐมนตรีเข้ากับหน่วยงานอื่น ๆ จัดตั้งเป็นสภาที่ปรึกษาขึ้นใหม่ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชหัตถเลขาตอบเมื่อวันที่ 22 มิถุนายน ว่าพระองค์ได้ทรงพิจารณาการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของรัฐบาลหลาย ๆ อย่าง แต่ก่อนอื่นต้องชั่งน้ำหนักได้เสียให้ดีพอ และว่าแม้หลายเสียงต่างวิพากษ์วิจารณ์อภิรัฐมนตรี แต่พระองค์ทรงรู้สึกว่าสภานี้เป็นสถาบันมีประโยชน์ พระองค์ทรงยอมรับว่าพระเจ้าแผ่นดินต้องรับผิดชอบทุกสิ่งทุกอย่างแม้แต่เรื่องลมฟ้าอากาศ และแม้ไม่ได้ชื่อเสียงในความสำเร็จ แต่ผลที่ออกมาดีก็เป็นการตอบแทนอย่างเพียงพอแล้ว แม้ว่าชื่อเสียงจะไปตกอยู่กับคนอื่นก็ตามที พระราชหัตถเลขาทั้งสองฉบับมีเนื้อหาและถ้อยคำใกล้เคียงกันกับพระราชหัตถเลขาช่วยจำ จึงไม่น่าสงสัยว่าขณะทรงพระอักษรพระองค์ทรงมีเรื่องนี้อยู่ในพระทัย[53]

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวยังได้ทรงมีพระบรมราชาธิบายให้กับข้อวิจารณ์เหล่านั้นในหลาย ๆ ประเด็น รวมทั้ง

> ที่ว่าการมีอภิรัฐมนตรีทำให้เกียรติภูมิของพระเจ้าแผ่นดินลดลงนั้น ข้าพเจ้ายอมรับว่าเป็นความจริง แต่ข้าพเจ้ามองว่าเกียรติภูมิของสถาบันกษัตริย์ในประเทศนี้ไม่เคยตกต่ำอย่างที่เป็นอยู่เวลานี้เลย ข้าพเจ้าเคยอธิบายแล้วว่าทำไมข้าพเจ้าจึงสงสัยว่าจะเรียกเกียรติภูมิเดิม ๆ

> กลับมาได้หรือไม่ ข้าพเจ้าคิดว่าวิวัฒนาการความคิดของสาธารณชนในกรุงเทพฯ และของชนชั้นมีการศึกษาได้ไปไกลแล้ว การจะเรียกความรุ่งโรจน์เดิม ๆ กลับมาก็เหมือนการไล่ล่าห่านป่ากระนั้น

หลังจากทรงตั้งข้อสังเกตว่าพระเจ้าแผ่นดินไม่ได้ชื่อได้เสียงในความสำเร็จ แต่เวลาผิดพลาดขึ้นมาก็ถูกกล่าวหาว่าตกอยู่ใต้อิทธิพลของคนเลว ๆ แล้ว รัชกาลที่ 7 ยังทรงเพิ่มเติมว่า "ดูเหมือนประชาชนจะคิดว่าพระเจ้าแผ่นดินไม่เป็นตัวของตัวเอง ใครจะครอบงำอย่างไรก็ได้ คิดว่าพระองค์ไม่มีความคิดของตัวเอง คำพูดนี้อาจฟังเกินเลยไปบ้าง แต่ก็เกือบเป็นความจริงทีเดียว"

พระราชหัตถเลขาส่วนนี้สรุปลงด้วยคำถามที่ห้า อภิรัฐมนตรีควรมีรูปแบบอย่างไร ควรเป็นสถาบันถาวรหรือไม่ ต้องระลึกไว้ด้วยว่าอภิรัฐมนตรีตั้งขึ้นตามพระบรมราชโองการทันทีที่รัชกาลที่ 7 เสด็จขึ้นครองราชย์ แต่ยังไม่มีกฎหมายรองรับฐานะและหน้าที่ของสภานี้ ตอนแจกจ่ายร่างกฎหมายเกี่ยวกับสภานี้ในสภาสูง ๆ ของรัฐเมื่อเดือนมีนาคม-เมษายน 1926 ได้เกิดกระแสการอภิปรายกันอย่างกว้างขวางว่า อภิรัฐมนตรีควรเป็นสถาบันถาวรหรือเป็นสถาบันชั่วคราวที่ตั้งขึ้นเพื่อช่วยเหลือกษัตริย์พระองค์ใหม่จนกว่าพระองค์จะทรงมีประสบการณ์เพียงพอ อภิรัฐมนตรีควรทำหน้าที่เป็น "คณะเสนาบดีพิเศษ" หรือ "คณะเสนาบดีในพระองค์" อภิรัฐมนตรีควรจะรวมหรือแยกจากคณะเสนาบดีบริหารกระทรวงต่าง ๆ ในระดับใด[54] เมื่อรัชกาลที่ 7 ทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงแซยร์ในเดือนมิถุนายน ทรงรับสั่งว่า "ร่างกฎหมายได้จัดทำแล้ว แต่มีความเห็นขัดแย้งกันมากว่า อภิรัฐมนตรีควรมีหน้าที่อะไร ตอนนี้ข้าพเจ้าเก็บร่างกฎหมายไว้บนหิ้งจนกว่าจะมีความคิดชัดเจนว่ารูปแบบที่ดีที่สุดของสภานี้น่าจะเป็นอย่างไร"[55]

ปัญหาที่หกและที่เจ็ดถามว่า สยามควรมีอัครมหาเสนาบดีและสภานิติบัญญัติหรือไม่ คำถามที่แปดทรงมีพระราชกระแสสั้น ๆ เกี่ยวกับนโยบายเศรษฐกิจ ทรงเริ่มโดยรับสั่งว่า "ข้าพเจ้าจะไม่พูดมากเกี่ยวกับปัญหาเศรษฐกิจ เพราะข้าพเจ้า

รู้สึกว่าข้าพเจ้าไม่มีความสามารถทางด้านนี้" และหลังจากทรงชมเซอร์ เอ็ดเวิร์ด คุก ที่ได้กราบทูลเสนอความเห็นเกี่ยวกับการใช้จ่ายด้านการทหารตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงบันทึกว่า พระองค์ทรงคิดถึงความเป็นไปได้ที่จะค่อย ๆ นำระบบการเลือกตั้งผู้บริหารเทศบาลเข้ามาในสยาม เพราะ "จะทำให้พวกหัวก้าวหน้าในประเทศพอใจ และเป็นตัวอย่างที่ดีให้เห็นว่าราษฎรพร้อมจะมีเสียงในกิจการของรัฐจริง ๆ หรือไม่"

ปัญหาสุดท้ายก็ทรงมีพระราชกระแสอย่างสั้น ๆ เช่นเดียวกัน เกี่ยวกับชนกลุ่มน้อยชาวจีนซึ่งมีอยู่จำนวนมากในสยาม หลังจากทรงชี้ให้เห็นว่านับแต่มีการปฏิวัติในประเทศจีน ชาวจีนจำนวนมากได้นำภรรยาจากเมืองจีนมาด้วย แทนที่จะแต่งงานกับผู้หญิงไทย พวกเขาส่งเสริมการเรียนภาษาจีน และ "ตั้งใจคงความเป็นจีนไว้" พร้อมด้วยอันตรายที่ติดตามมากับ "ความคิดใหม่ ๆ ในจีนที่แทรกซึมเข้ามา" ทรงปรารภว่า "จะทำอย่างไรจึงจะทำให้ชาวจีนกลายเป็นชาวสยามเหมือนในอดีตที่ผ่านมา"

ในกราบบังคมทูลที่เขียนอย่างยืดยาว แซยร์ได้ตอบทุกคำถามของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ยกเว้นคำถามสุดท้ายที่เกี่ยวกับชาวจีน ซึ่งท่านออกตัวว่าต้องใช้เวลาศึกษาก่อนจะแสดงความเห็นใด ๆ ได้ ข้อแนะนำของท่านส่วนใหญ่เกี่ยวกับการเสนอให้มีการสืบราชสันตติวงศ์โดยพระเจ้าแผ่นดินทรงเลือกรัชทายาทตามคำแนะนำและการยินยอมของสภากรรมการองคมนตรีในช่วงเวลาที่กำหนดไว้ และยังได้ยกข้อดีจากการนำระบบรัฐบาลที่มีอัครมหาเสนาบดีมาใช้บริหารประเทศ รวมทั้งได้เสนอเค้าโครงร่างรัฐธรรมนูญที่มีสถาบันการเมืองตามที่ท่านเสนอ

สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯทรงกล่าวตั้งแต่ต้น ว่าพระองค์จะอภิปรายเฉพาะประเด็นที่จะมีผลกระทบในตอนนั้นอย่างจริงจังเท่าที่แซยร์ยกขึ้นมาเท่านั้น และพระนิพนธ์ช่วยจำของพระองค์ส่วนใหญ่คัดค้านข้อเสนอของแซยร์ เกี่ยวกับการเลือกตั้งอัครมหาเสนาบดีขึ้นมารับผิดชอบงานบริหารราชการประจำวันของรัฐบาล ในบรรดาข้อคัดค้านส่วนใหญ่มีอยู่เรื่องหนึ่งที่สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯทรงมีอยู่ใน

พระทัยตลอดเวลาคือ ทรงเกรงว่าการแต่งตั้งอัครมหาเสนาบดีจะทำให้พระเกียรติยศและพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ลดลงไปอย่างไม่มีทางเลี่ยง[56]

ทัศนะของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเกี่ยวกับปัญหาที่สยามเผชิญอยู่ในช่วงกลางปี 1926 น่าสนใจทั้งในส่วนที่พระองค์รวมและไม่ได้รวมไว้ในคำถามทั้งเก้านั้น คำถามเจ็ดข้อแรกล้วนเกี่ยวข้องกับโครงสร้างของสถาบันการเมืองในสยาม และสิ่งที่ซ่อนอยู่ระหว่างบรรทัดก็คือทรงเห็นว่าเกียรติภูมิของสถาบันกษัตริย์จะเสื่อมลง และเห็นว่าสยามเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องเปลี่ยนจากระบอบอัตตาธิปไตยไปเป็นการปกครองที่มีสถาบันรัฐบาลที่มีฐานกว้างขึ้น และแสวงหารูปแบบสถาบันที่เหมาะสม ที่จะทำให้การเปลี่ยนแปลงนี้เป็นไปได้โดยไม่ก่อให้เกิดความวุ่นวายทางการเมืองและสังคม ปัญหาที่แปดพูดถึงนโยบายเศรษฐกิจและปัญหาสุดท้ายเกี่ยวกับปัญหาชาวจีน แต่เห็นได้ชัดว่าสถานการณ์เศรษฐกิจไม่ใช่เป็นเรื่องใหญ่อีกแล้วในพระราชหัตถเลขาช่วยจำนี้ไม่มีการเอ่ยถึงการพัฒนาให้ทันสมัย ไม่เอ่ยถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมหรือสถาบันนอกเหนือจากแวดวงการเมือง ในการจัดลำดับคำถามทั้งเก้านี้ รัชกาลที่ 7 ทรงสรุปว่า

> ทั้งหมดนี้เป็นปัญหาที่ข้าพเจ้ายังไม่พบคำตอบน่าพอใจ บ้างก็เป็นปัญหาที่สงสัยว่าจะหาทางจัดการให้เหมาะสมได้อย่างไร บางปัญหาเป็นเรื่องที่กำลังดำเนินการแก้ไข หรือกำลังจะแก้ไขได้สำเร็จ[57]

ประเด็นเหล่านี้ทั้งหมดมุ่งไปที่ความพยายามจะนำการเปลี่ยนแปลงทางสถาบันบางอย่างมาใช้เพื่อธำรงไว้ซึ่งระบอบราชาธิปไตยที่ทันสมัย และรักษาเสถียรภาพทางการเมืองและเศรษฐกิจพร้อมกันไปด้วย นี่เป็นสิ่งที่ทำให้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและคณะที่ปรึกษาของพระองค์ต้องทุ่มเทพลังกายพลังใจไปอีกสี่ปี จนเกิดสถานการณ์โลกที่ยุ่งยากเกินกว่าที่สยามจะผลักดันสถานการณ์เศรษฐกิจให้ไปอยู่แนวหน้าได้

เชิงอรรถบทที่ 2

1. มียกเว้นอยู่บ้างก็ในสมัยรัชกาลที่ 1 ซึ่งหลังจากพระอุปราช (พระอนุชาของพระเจ้าแผ่นดิน) สิ้นพระชนม์ไปแล้วสามปี พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งพระราชโอรสให้ดำรงตำแหน่งนี้ พระราชโอรสพระองค์นี้ต่อมาได้เสด็จเสวยราชย์เป็นพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 แห่งราชวงศ์จักรี

2. M. Smith, *A Physician at the Court of Siam* (London 1947) เป็นข้อมูลชั้นต้นเขียนโดยแพทย์ชาวอังกฤษว่าด้วยเรื่องราวชีวิตของสมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรีและพระบรมวงศานุวงศ์ใกล้ชิดสมเด็จพระนางฯ

3. เล่มเดิม, หน้า 133-4

4. พระราชหัตถเลขาเขียนก่อนพระราชธิดาประสูติ ทรงระบุให้เจ้าฟ้าประชาธิปกเป็นประธานคณะผู้สำเร็จราชการถ้าเป็นพระราชโอรส ดู พระองค์เจ้าธานีนิวัต "พระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว" ใน *ชุมนุมนิพนธ์* (กรุงเทพ 1964) น. 8-9.

5. ดูอ้างอิงในภาคผนวก ข ข้อ 4 ข้อมูลที่ขัดแย้งกันมีก็แต่ใน R. W. Mendelson, *I Lost a King* (New York, 1964) ผู้เขียนเป็นหนึ่งในคณะแพทย์ที่ถวายการรักษาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อทรงประชวรครั้งสุดท้าย เขาให้ภาพว่าในช่วงวันท้ายๆ ก่อนพระประสูติกาลและก่อนรัชกาลที่ 6 สวรรคต เจ้าฟ้าประชาธิปกทรงกระตือรือร้นและกังวล (หน้า 221-31) Mendelson ชื่นชมรัชกาลที่ 6 และเป็นคนหนึ่งที่ถูก "ดุลออกจากราชการ" ในช่วงต้นรัชกาลที่ 7 เป็นไปได้ว่าเขาตีความท่าทีของเจ้าฟ้าประชาธิปกผิดไป

6. ภาคผนวก ข, หน้า 289 ในจดหมายภาษาอังกฤษที่พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์เขียนถึงพระบิดา ได้พรรณนาถึงการเสด็จสวรรคตของรัชกาลที่ 6 และเจ้าฟ้าประชาธิปกทรงมีลายพระหัตถเลขาตอบ ลงวันที่ 7 พฤษภาคม 1926

...มีข่าวลือไปทั่วว่า หลายๆกลุ่มคบคิดกัน สถานการณ์ไม่แน่นอน แต่อาก็อุ่นใจว่าเจ้านายทุกพระองค์รักชาติ ไม่คิดถึงเรื่องอื่นนอกจากผลดีที่จะตกแก่ประเทศ ท่านเหล่านั้นไม่เคยคิดทะเยอทะยานเพื่อประโยชน์ส่วนตน ทุกพระองค์เมตตาอามาก อารู้สึกว่าด้วยจิตใจอย่างนี้ของพระบรมวงศานุวงศ์ สยามและราชวงศ์จักรีจะดำรงต่อไปได้ไม่ว่าอะไรจะเกิดขึ้น ดู Prince Chula Chakrabongse, *Lords of Life*, 2nd ed. (London,1967), 301 ผู้เขียนได้ให้พระราชสมัญญาแต่ละรัชกาลในสมัยราชวงศ์จักรีตั้งแต่รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 7 ว่า

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็น "เสรีนิยม" ส่วนสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็น "นักปรัชญา" เพราะพระองค์ "ทรงเห็นทั้งสองด้านของทุกปัญหา คุณสมบัติที่ทำให้พระองค์ทรงเป็นนักปรัชญา แต่ไม่เป็นกษัตริย์ที่เด็ดขาด" (Prince Chula Chakrabongse, *The Twin Have Met* [London, 1956] ซึ่งอาจแย้งได้ว่าพระราชสมัญญาของทั้งสองรัชกาลนี้น่าจะกลับกันเสีย)

7. กจช. ร.7 รล.10.3/1 รวบรวมรายงานหลายฉบับเกี่ยวกับการศึกษาของเจ้าฟ้าประชาธิปกที่ École Supérieure de Guerre ซึ่งส่วนหนึ่งของรายงานประจำปี 1922-3 กล่าวว่า "ทรงฉลาด มีชีวิตชีวา...สนพระทัยไม่สะทกสะท้านไม่ว่าปัญหาการทหาร การเมือง เศรษฐกิจ สังคม วรรณคดี หรือศาสนา พระหทัยแจ่มใส แม้ไม่ทรงสันทัดภาษาของเรานัก แต่เมื่อทำได้ไม่ดีก็ทรงพยายามใหม่" แต่พอถึงปี 1923-24 รายงานเขียนว่า "เจ้าฟ้าประชาธิปกทรงแสดงออกทางภาษาฝรั่งเศสได้อย่างคล่องแคล่ว"

8. Chula Chakrabongse, *Lords of Life*, เล่มเดิม, หน้า 287 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นกษัตริย์พระองค์แรกในราชวงศ์จักรีที่มีพระราชนิยมอย่างชาวตะวันตกเกี่ยวกับการมีพระชายาพระองค์เดียว (รัชกาลที่ 6 ทรงประกาศเจตจำนงว่าจะทำอย่างนั้น แต่สุดท้ายก็ทรงมีพระอัครชายาหลายพระองค์ ซึ่งอาจเป็นเพราะพระบุคลิกภาพส่วนพระองค์หรือพระประสงค์จะมีรัชทายาทก็ตามแต่) รัชกาลที่ 7 กับสมเด็จพระราชินีไม่ทรงมีพระโอรสพระธิดา แต่หลังจากสละราชสมบัติเมื่อปี 1935 ได้ทรงรับพระองค์เจ้าจิรศักดิ์พระญาติรุ่นหลานซึ่งทรงชุบเลี้ยงเสมือนเป็นพระโอรสมานานเป็นพระโอรสบุญธรรม

9. ภาคผนวก ข, หน้า 296

10. ภาคผนวก ข, หน้า 289

11. จากพระราชดำรัสของพระเจ้าแผ่นดินในการจัดตั้งสภาใหม่ ใน *Bangkok Times* (30 November 1925)

12. การจัดลำดับอาวุโสในราชวงศ์ของไทยขึ้นอยู่กับการเกิดก่อนหลัง และยศศักดิ์มากกว่านับตามลำดับการสืบราชสันตติวงศ์

13. ตามที่กล่าวมาแล้วในบทที่ 1 ว่าสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ไม่ทรงร่วมวิจารณ์การใช้จ่ายของราชสำนัก ในการประชุมคณะเสนาบดีเมื่อเดือนพฤษภาคม 1925 แต่ทูตอังกฤษกล่าวว่า ที่ท่านทำอย่างนั้นน่าจะเกิดจากการที่ท่านรักและเทิดทูนราชวงศ์ในฐานะสถาบันมากกว่าจะเห็นแก่รัชกาลที่ 6 เพราะหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 1932 ไม่นาน หนังสือพิมพ์ *Bangkok Times* รายงานว่า "เราได้ข้อมูลจากแหล่งน่าเชื่อถือว่า

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดชที่เพิ่งสิ้นพระชนม์ ได้เคยกล่าวมากกว่าหนึ่งครั้งว่า การปกครองโดยคนคนเดียวอย่างที่เป็นไปในรัชกาลก่อน ทำให้แนวโน้มการปกครองแบบสาธารณรัฐมีทางเป็นไปได้" (2 July 1932)

14. ภาคผนวก ข, หน้า 288

15. มีชีวประวัติ (ภาษาไทย) ของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช เขียนโดยพระองค์เจ้าดำรัศดำรงค์ ข้าราชการกรมพระราชวังในสมัยรัชกาลที่ 7 (ดูบรรณานุกรม)

16. ความขัดแย้งอย่างเห็นได้ชัดนี้อธิบายได้ด้วยข้อเท็จจริงที่ว่า แม้จะไม่เป็นที่โปรดปรานของรัชกาลที่ 6 —โดยเฉพาะหลังจากสมเด็จฯ เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถ และสมเด็จฯ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการสิ้นพระชนม์ในปี 1920 และ 1923 ตามลำดับแล้ว (ดูบทที่ 1) ไม่มีพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ท่านใดมีบทบาทสำคัญในคณะรัฐบาล— สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์ฯ เป็นผู้นำคนสำคัญในฝ่ายค้านพระเจ้าแผ่นดินและราชสำนัก และใคร ๆ ก็มองกันว่าท่านเป็นคนที่จะมีบทบาทสำคัญในอนาคต ข้อความที่คัดมานี้ได้จาก GB, F 181/181/40,11 December 1924, Johns to Chamberlain

17. GB, F 260/78/40, 18 December 1925, Greg to Chamberlain พระราชสมัญญานามของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ "รามาที่หก" พระเจ้าแผ่นดินพระองค์ก่อน ๆ ในราชวงศ์จักรีมีพระสมัญญานามอย่างนี้มาตั้งแต่ "รามาที่หนึ่ง" มาจนถึง "รามาที่ห้า" พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ทรงใช้ "รามาที่เจ็ด" และพระมหากษัตริย์พระองค์ต่อ ๆ มาก็ไม่ทรงใช้เช่นกัน กระนั้นบางครั้งก็อาจพบว่าหนังสือของชาวตะวันตกที่เขียนเกี่ยวกับสยามบางเล่มยังใช้พระสมัญญานามของพระเจ้าแผ่นดินพระองค์หลัง ๆ ว่า "รามาที่เจ็ด" "รามาที่แปด" และ "รามาที่เก้า"

18. GB, F 6257/183/40, 26 November, 1925 Greg to Chamberlain

19. เล่มเดิม

20. ภาคผนวก ข, หน้า 289 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกล่าวถึงสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์ฯ ว่า "กระตือรือร้น" เกี่ยวกับการจัดตั้งคณะอภิรัฐมนตรี ชีวประวัติของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์ฯ ที่เป็นมาตรฐานอ่านได้ใน ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม *พระเกียรติประวัติของจอมพลเรือ จอมพลสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานครสวรรค์วรพินิต...* (กรุงเทพ 1965), 905 หน้า ชีวประวัติที่เขียนสั้นกว่านี้ซึ่งส่วนใหญ่พูดถึงพระภารกิจด้านการทหารเรือที่หาอ่านได้ในเมืองไทยคือ กองทัพเรือ *พระประวัติและจริยาวัตรของจอมพลเรือสมเด็จเจ้าฟ้าบริพัตร*...(กรุงเทพ 1950) และอ่านบันทึกความทรงจำของหม่อมเจ้าประสงค์สม

บริพัตร, *บันทึกความทรงจำบางเรื่อง* (กรุงเทพ 1956)

21. สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ไม่ได้ประสูติเป็นเจ้าฟ้า แต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนพระยศจากชั้นพระองค์เจ้าเป็นเจ้าฟ้าในปี 1925 (พระมารดาของรัชกาลที่ 5 เป็นพระพี่นางของพระมารดาของพระองค์เจ้านริศฯ)

22. ดูตัวอย่างได้ใน GB, F 260/78/40, 18 December 1925, Greg to Chaimberlain และคำวิจารณ์ของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพใน Batson, *SPF*, เล่มเดิม, หน้า37-41

23. ต่อมาทูตอังกฤษคิดว่า แม้การแต่งตั้งท่านกลับไปเป็นสมาชิกในคณะกรรมาธิการงบประมาณในปี 1924 ก็ไม่ได้แสดงว่าท่านจะกลับไปเป็นที่โปรดปรานของรัชกาลที่ 6 แต่เป็นความพยายามของรัชกาลที่ 6 ที่จะเอาใจสาธารณชน GB, F 1903/1903/40, 28 January 1927, Waterlow to Chamberlain

24. ในร่างจดหมายที่สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ เขียนถึง Mrs. Hamilton King ภรรยาม่ายของทูตอเมริกันประจำกรุงเทพฯ 1898-1912 ลงวันที่ 5 มิถุนายน 1926 สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ เขียนว่า "ข้าพเจ้ายังรับใช้ประเทศชาติในฐานะคณะอภิรัฐมนตรี ตำแหน่งประธานที่ปรึกษาของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว" (กจช. สบ.2.50/81) ในร่างจดหมายถึง Dr. Elton R. James อดีตที่ปรึกษากระทรวงการต่างประเทศชาวอเมริกัน เขียนเมื่อปี 1924 สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ ก็ได้อธิบายฐานะของท่านว่า เป็นประธานที่ปรึกษาให้กับสมเด็จเจ้าฟ้าอัษฎางคเดชาวุธเมื่อพระองค์รักษาราชการในยามที่พระเจ้าแผ่นดินไม่ได้ประทับอยู่ในกรุงเทพฯ (กจช. สบ.2.50/123) ส่วนในลายพระราชหัตถเลขาจากเจ้าฟ้าประชาธิปกถึงสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ ลงวันที่ 20 เมษายน 1925 พระองค์ทรงแจ้งว่า พระองค์ทรงแต่งตั้งสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ ให้เป็นประธานคณะที่ปรึกษา เมื่อพระองค์ทรงว่าราชการแทนรัชกาลที่ 6 เมื่อพระเจ้าแผ่นดินไม่ได้ประทับอยู่ในพระนคร (กจช. สบ.2.53/89) รัชกาลที่ 7 ทรงอธิบายถึงสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ ว่าเป็น "ผู้สนับสนุนที่หนักแน่น" ในความคิดที่จะจัดตั้งอภิรัฐมนตรี (ภาคผนวก ข, หน้า 288)

25. อย่างไรก็ตามในจดหมาย ปี 1924 ตามที่กล่าวถึงในเชิงอรรถที่ 24 ข้างต้น สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ เขียนว่า ท่านเชื่อว่า "สยามควรเป็นเรื่องของชาวสยาม" ว่าไม่ควรจ้างชาวต่างประเทศทำสิ่งที่คนไทยสามารถทำเองได้ "พูดถึงตัวข้าพเจ้าเอง ข้าพเจ้าขอลาออกจากตำแหน่งที่ได้รับแต่งตั้ง ดีกว่ายอมให้ที่ปรึกษาชาวต่างชาติมาสั่งข้าพเจ้า"

26. ในบรรดาหลายสิ่งหลายอย่างที่รัชกาลที่ 5 ทรงหยิบยืมธรรมเนียมปฏิบัติของราชสำนักอังกฤษมาใช้ คือการยกย่องพระโอรสด้วยการสถาปนาพระยศ "เจ้าฟ้า..." ให้ทรงกรม

ตามชื่อหัวเมืองสำคัญๆ เช่น สมเด็จเจ้าฟ้าจักรพงศ์ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ สมเด็จเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมหลวงนครสวรรค์วรพินิต และเจ้าฟ้าประชาธิปกก่อนเสด็จเสวยราชย์ และหลังจากสละราชสมบัติแล้ว ดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าประชาธิปก กรมหลวงสุโขทัยธรรมราชา พระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้ากิติยากรวรลักษณ์ เป็น พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ เป็นต้น

27. GB, F 3129/72/40, 11 June 1925, Greg to Chamberlain ในเอกสารที่ส่งไปได้รวมบทแปลภาษาอังกฤษพระราชนิพนธ์บทละครของรัชกาลที่ 6 *Coup d'État* ทั้งยังรายงานเพิ่มเติมว่าในฉบับภาษาไทยเนื้อหาส่วนใหญ่เป็นการแสดงตลกล้อเลียนบรรดาเสนาบดีกระทรวงต่างๆ และบทละครเรื่องนี้จะแสดงต่อหน้าผู้ชมที่คัดเลือกให้เข้าชมเป็นพิเศษเท่านั้น (ที่ลอนดอนมีคนเขียนเติมลงไปว่า "บทละครไม่มีค่าน่าอ่าน แต่รายงานที่ส่งมาสมควรอ่าน")

28. GB, F 1903/1903/40, 28 January 1927, Waterow to Chamberlain

29. รายละเอียดเกี่ยวกับคณะอภิรัฐมนตรีที่แต่งตั้งเพิ่มเติมในช่วงหลัง ตลอดจนพัฒนาการของสภานี้ทั้งในเชิงภารกิจหน้าที่และความเป็นสถาบันอ่านบทที่ 3 และบทที่ 5

30. ชื่อกระทรวงใหม่นี้แต่เดิมเรียกว่ากระทรวงคมนาคมและพาณิชย์ แต่รัชกาลที่ 7 ทรงสลับคำเสียใหม่เป็นกระทรวงพาณิชย์และคมนาคมโดยทรงให้เหตุผลว่าการค้าสำคัญกว่า พระองค์เจ้าบุรฉัตร พระโอรสในรัชกาลที่ 5 ทรงกรมเป็นกรมพระกำแพงเพ็ชรอัครโยธิน รายละเอียดเกี่ยวกับพระบรมวงศานุวงศ์พระองค์นี้อ่านบทที่ 4

31. *Bangkok Times*, 4 August 1926 กระทรวงธรรมการดูแลรับผิดชอบทั้งกิจการศาสนาและการศึกษา

32. หม่อมเจ้าไตรทศฯ เป็นโอรสของสมเด็จฯ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ ซึ่งดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศอยู่เป็นเวลานาน เมื่อท่านสิ้นพระชนม์ในปี 1923 หม่อมเจ้าไตรทศฯ ได้รับตำแหน่งสืบต่อมา ปี 1929 หม่อมเจ้าไตรทศฯ ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นเทววงศ์วโรทัย ท่านจึงเป็นที่รู้จักกันในนามนี้ ท่านรับราชการอยู่ในกระทรวงการต่างประเทศมาจนถึงเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองเดือนมิถุนายน 1932 เป็นเสนาบดีคนเดียวที่ดำรงตำแหน่งมาอย่างต่อเนื่องนับแต่เริ่มรัชกาลจนสิ้นสุดการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ก่อนหน้านี้ท่านรับราชการในฐานะนักการทูตประจำอยู่ต่างประเทศ ธิดาท่านหนึ่งของท่านได้เขียนไว้ว่า เมื่อปี 1912 ตอนจะเดินทางจากประเทศอังกฤษเพื่อไปรับตำแหน่งในสหรัฐอเมริกา ช่างตัดเสื้อในกรุงลอนดอนตัดเสื้อให้ท่านเสร็จไม่ทันตามกำหนด ท่านจึงพลาดกำหนดการที่ต้องเดินทางไปกับเรือ*ไททานิค*

(ม.ร.ว.พันธุ์ทิพย์ จุมพต *ชีวิตและความสนใจของข้าพเจ้า* [กรุงเทพ 1926] ตัวบทมีทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ หน้า "ช")

งานมงคลสมรสของ ม.ร.ว.พันธุ์ทิพย์ ธิดาองค์โตของสมเด็จฯ กรมหมื่นเทววงศ์วโรทัย กับพระองค์เจ้าจุมพตบริพัตร พระโอรสและทายาทของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์ฯ ในปี 1930 นั้นมองกันว่ามีนัยสำคัญทั้งในส่วนของราชวงศ์และสังคมโดยรวม เป็นที่คาดหมายกันมาหลายปีว่าสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์ฯ อาจได้เป็นรัชทายาทที่จะสืบราชบัลลังก์ต่อไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังจากที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงสงขลานครินทร์สิ้นพระชนม์ในปี 1928 แล้ว จึงเป็นไปได้ว่าสักวันหนึ่งพระโอรสของท่านอาจได้เป็นกษัตริย์ แต่เนื่องจากหม่อมเจ้าไตรทศฯ ซึ่งเพิ่งได้เลื่อนพระยศเป็นพระองค์เจ้าในปี 1922 นั้นเกิดในราชสกุลชั้นรองลงมา ธิดาของท่านมีศักดิ์เพียงหม่อมราชวงศ์ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ (*Brought Up in England* [London, 1943], 154-5) จึงเขียนว่าอาจเป็นด้วยเหตุนี้ที่ตอนแรกรัชกาลที่ 7 ทรงคัดค้านการสมรสครั้งนี้

33. พระองค์เจ้าศุภโยคเกษมซึ่งมองกันว่าเป็นผู้อยู่ในพระอุปถัมภ์ของ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ยังดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงพระคลังต่อมาจนถึงปี 1929 เดือนเมษายน 1932 ท่านได้รับแต่งตั้งให้อยู่ในตำแหน่งเดิมอีกครั้ง และรับราชการมาจนถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อเดือนมิถุนายน

เจ้าพระยาพลเทพ (เฉลิม โกมารกุล ณ นคร) เป็นเสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการมาจนถึงปี 1931

ภาคผนวก ก ให้รายพระนามและรายนามเสนาบดีก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 7 ไว้แล้ว

34. GB, F 847/78/40, 29 January 1926, Greg to Chamberlain; GB, F1903/1903/40, 28 January 1927, Waterlow to Chamberlain นักการทูตชาวอเมริกันเขียนทำนองเดียวกันไว้ในปี 1928 ว่าหม่อมเจ้าอมรทัต "แสดงออกถึงความฉลาดหลักแหลมซึ่งเป็นลักษณะประจำตระกูลท่านอย่างไม่มีข้อยกเว้น" (US, 892.00 P.R./10, 6 November 1928)

35. US, 892.00 P.R./10, 6 November 1928

36. ม.จ.สิทธิพรเป็นข้าราชการระดับสูง เป็นนักเขียน นักธุรกิจ นักการเมือง และเหนืออื่นใดคือเป็นเกษตรกร ท่านเป็นผู้มีบทบาทนำในด้านการเกษตรสมัยใหม่อยู่เกือบห้าสิบปี รายละเอียดบทบาทสำคัญๆ ของท่านในช่วงปีท้ายๆ ของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อยู่ในบทที่ 4 และบทที่ 5 ในช่วงทศวรรษที่ 1920 ม.จ.สิทธิพรได้ทำเกษตรกรรมในไร่ขนาดใหญ่

วิจัยด้านการเกษตรอย่างเข้มข้น เขียนหนังสือ ให้คำบรรยายและเป็นบรรณาธิการจัดพิมพ์หนังสือ และได้มีส่วนร่วมในองค์กรการเมืองหลายองค์กร แต่นักการทูตอังกฤษมักบรรยายถึงท่านว่า "ตอนนี้เกษียณตัวเองไปอยู่เงียบ ๆ" (ดูตัวอย่างได้ใน GB, F 1903/1903/40, 28 January 1927, Waterlow to Chamberlain) ซึ่งแสดงให้เห็นถึงทัศนะที่ข้าราชการชั้นนำส่วนใหญ่ทั้งชาวไทยและชาติตะวันตกมีต่อการเกษตร

37. GB, F 1903/1903/40, 28 January 1927, Waterlow to Chamberlain เมื่อทูตอังกฤษสังเกตเห็นเสน่ห์ ความมีอารมณ์ขัน และการใช้ภาษาอังกฤษ ภาษาฝรั่งเศสได้คล่องแคล่วของพระองค์เจ้าบวรเดช เขายังได้เขียนต่อไปว่า "แต่ท่านก็เป็นฝ่ายปฏิกิริยาเผด็จการทางความคิด (แม้ท่านคิดว่าท่านเป็นประชาธิปไตย) ความซื่อสัตย์เปิดเผยของท่านที่ทำให้ชาวต่างประเทศยกย่องท่าน กลับกลายเป็นอุปสรรคในความสัมพันธ์ระหว่างท่านกับคนร่วมชาติ"

38. ดูตัวอย่างบันทึกช่วยจำปี 1928 (ภาษาอังกฤษ) ของพระองค์เจ้าบวรเดช "Considerations Affecting the Fighting Value of the Troops" ซึ่งมีรายละเอียดค่อนข้างยาว พร้อมลายพระหัตถเลขาสวยงามน่าชมของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ใน กจช. ร.7 ก.1/26 ได้อภิปรายรายละเอียดเกี่ยวกับบันทึกช่วยจำนี้อยู่บ้างในบทที่ 3

39. ดูเชิงอรรถที่ 25

40. ตัวเลขของทางราชการแสดงให้เห็นว่าระหว่างปี 1925/6 จำนวนข้าราชการมากสุดมีอยู่ราว ๆ 86,500 คน พอถึงปีแรกในรัชกาลที่ 7 จำนวนข้าราชการลดลง 6,000 คน ปี 1928/9 เหลือข้าราชการอยู่ราว ๆ 77,200 คน จากนั้นตัวเลขค่อย ๆ เพิ่มขึ้น จนเกิดวิกฤตเศรษฐกิจตอนต้นทศวรรษที่ 1930 ตัวเลขจึงลดลงอย่างมากอีกครั้ง (กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ *สถิติรายปีของสยาม ค.ศ. 1931-33*, 491)

ในรายงานการทูตของสหรัฐอเมริกา, US, 892.51/83, 8 February 1926 มีรายงานของสถานกงสุลเรื่อง "Financial Situation of Siam at the Beginning of the New Reign" อภิปรายถึงความพยายามของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวในการตัดทอนรายจ่ายของรัฐบาล รวมทั้งการเสด็จไปตรวจประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของข้าราชการตามกรมกองต่าง ๆ โดยไม่ทรงแจ้งล่วงหน้า

41. พระองค์เจ้าศุภโยคเกษมเป็นเสนาบดีกระทรวงพระคลังฯ และเจ้าพระยามหิธร (ลออ ไกรฤกษ์) เป็นเสนาบดีกรมราชเลขาธิการ มีอัตตชีวประวัติสั้น ๆ ของเจ้าพระยามหิธรเป็นภาษาอังกฤษอยู่ใน กจช. ร.7 รล.1/89 และดูหนังสือที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพ

ตามที่คัดมาลงไว้ในบทที่ 3 เชิงอรรถที่ 12

42. กจช. ร.7 รล.6/1

43. กจช. ร.7 กษ.1/2

44. อ่านข้ออภิปรายเกี่ยวกับปัญหานี้ใน *Bangkok Times*, 20 August 1924 และ 2 March 1926 บทบรรณาธิการเรื่อง "An Old Topic" ซึ่งนำบทวิจารณ์บทความเกี่ยวกับกองทัพไทย เขียนโดย H. Cucherousset ใน *L'Éveil Économique* มาอ้างอิงเป็นครั้งที่สอง ดังข้อความว่า:

> นอกจากอื่นๆ แล้วมีข้อเสนอแนะที่ค่อนข้างทำได้ยาก ว่าสยามน่าจะมีเหตุผลพอที่จะพิจารณาความเป็นไปได้ว่าวันหนึ่งฝรั่งเศสอาจทำให้ประชาชนในอินโดจีนได้รับเอกราชอย่างสมบูรณ์ เมื่อถึงเวลานั้นก็อาจเกิดสภาพไร้ระเบียบขึ้นในกัมพูชา ลาว หรืออันนัม ซึ่งจะทำให้ประเทศเพื่อนบ้านของดินแดนที่วุ่นวายเหล่านี้มีเหตุผลพอที่จะเตรียมพร้อมระวังตน

45. ภาคผนวก ข, หน้า293 หม่อมเจ้าบวรเดชในฐานะเสนาบดีกระทรวงกลาโหมเป็นตัวตั้งตัวตีเสนอเพิ่มงบประมาณของกองทัพ และครั้งหนึ่งเคยเสนอว่ากองทัพสยามน่าจะเตรียมตัวให้พร้อมเสมือนว่าสยามกำลังทำสงครามกับจีน (กจช. สบ.2.42/270)

46. อย่างไรก็ตามผู้เขียนคิดว่า "เพื่อนชาวสยามของเรามีทัศนะที่หม่นหมอง แต่เขาควรรู้ว่า การจงรักภักดีต่อราชบัลลังก์อย่างเหนียวแน่น และการรังเกียจบางสิ่งบางอย่างอย่างเช่นการปฏิวัติ เป็นลักษณะตามแบบฉบับของชาวสยาม" จากหนังสือพิมพ์ *Singapore Free Press* ซึ่งหนังสือพิมพ์ *Bangkok Times* คัดมาลงไว้ในฉบับวันที่ 15 เมษายน 1926 ปกติหนังสือพิมพ์ *Bangkok Times* ไม่ค่อยวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาล แต่มักนำบทวิจารณ์หรือประเด็นขัดแย้งต่างๆ จากหนังสือพิมพ์ต่างประเทศมาตีพิมพ์ซ้ำ ซึ่งบางกรณีอาจเป็นการแสดงถึงทัศนะที่แท้จริงของหนังสือพิมพ์ฉบับนั้นก็ได้ ข้อมูลทำนองนี้ส่วนใหญ่ได้จากหนังสือพิมพ์ในสิงคโปร์หรือปีนัง ซึ่งหนังสือพิมพ์ส่วนใหญ่มักต่อต้านไทย

47. ตีพิมพ์อยู่ใน *Bangkok Times*, 7 May 1927

48. GB, F 78/78/40, 3 December 1925, Greg to Chamberlain

49. Gb, F 847/78/40, 29 January 1926, Greg to Chamberlain จริงๆ แล้วอังกฤษเห็นม่านหมอกอย่างเดียวตรงขอบฟ้า ก็คือตัวสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ

สวัสดิวัดนวิศิษฏ์ เป็นพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นสูง เคยรับราชการตำแหน่งต่างๆ มามากมาย แม้อังกฤษจะยอมรับความสามารถของท่านแต่ก็คัดค้านท่านอย่างรุนแรง เกรงกันว่าการที่ท่านมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับรัชกาลที่ 7 —ท่านเป็นทั้งพระปิตุลาและพระสัสสุระของรัชกาลที่ 7— จะทำให้ท่านมีอิทธิพลเหนือกษัตริย์พระองค์ใหม่อย่างยากจะควบคุม ทั้งๆ ที่ท่านไม่ได้เป็นคณะอภิรัฐมนตรี ซึ่งก็มีรายงานว่าทำให้ท่าน "กริ้ว" มาก (GB, F 6257/183/40, 26 November 1925, Greg to Chamberlain; GB, F 78/78/40, 3 December 1925, Greg to Chamberlain) ภาพของกรมพระสวัสดิวัดนวิศิษฏ์ ที่น่าเห็นใจกว่านี้ ดู A. A. Freeman, "A Tabloid in Bangkok", *Asia*, August-September 1930 ฟรีแมนใช้เวลาอยู่ในสยามหนึ่งปีในฐานะบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ *Bangkok Daily Mail* หนังสือพิมพ์ซึ่งตีพิมพ์ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ซึ่งตอนแรกๆ พระคลังข้างที่เป็นเจ้าของกิจการ บริหารงานโดยกรมพระสวัสดิวัดนวิศิษฏ์ และต่อมาบุคคลกลุ่มหนึ่งซึ่งนำโดยกรมพระสวัสดิวัดนวิศิษฏ์ ได้ซื้อกิจการมาดำเนินการเอง นอกจากนี้ฟรีแมนยังได้เขียนเล่าประสบการณ์ของเขาในสยามอย่างเฟื่องๆ แต่มีชีวิตชีวา ในหนังสือ *Brown Women and White* (New York, 1932)

แม้ว่าในช่วงทศวรรษที่ 1920 กรมพระสวัสดิวัดนวิศิษฏ์ มักจะถูกมองว่าอนุรักษ์นิยมและเป็นอัตตาธิปไตย แต่ในสมัยรัชกาลที่ 5 ท่านเป็นหนึ่งในชาว "เสรีนิยม" ผู้ได้ถวายฎีกาต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเรียกร้องการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญ (ดู บทที่ 5) และเป็นผู้อุปถัมภ์นักเขียนหัวก้าวหน้าอย่างเทียนวรรณด้วย

50. ข้อมูลเกี่ยวกับสถานการณ์แวดล้อมขณะท่านกลับมาเยี่ยมประเทศสยาม ดูได้จากอัตตชีวประวัติของท่านเอง *Glad Adventure* (New York, 1957; ฉบับแปลภาษาไทย, กรุงเทพ 1972) ดู Batson, *SPF*, เล่มเดิม, หน้า 9-12 แซยร์ยังได้เขียนบทความสองเรื่อง ซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีเกี่ยวกับประสบการณ์การรับราชการในสยาม "Siam", *Atlantic Monthly* 137 (1926), 841-51 และ "Siam's Fight for Sovereignty", *Atlantic Monthly* 140 (1927), 674-89 ในสองหน้าสุดท้ายของบทความชิ้นหลัง แซยร์ได้อภิปรายถึงการเสด็จสวรรคตของรัชกาลที่ 6 และเขียนอย่างเห็นด้วยกับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและเศรษฐกิจที่รัชกาลที่ 7 ได้ทรงริเริ่มกระทำ ท่านได้สรุปว่า "ดาวสยามกำลังรุ่ง" และท่านยังได้กล่าวอ้อมๆ ถึงการสนทนาและการเขียนบันทึกโต้ตอบกับพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวในฤดูฝนปี 1926 (ดู ภาคผนวก ข ข้อ 5; มีพระราชหัตถเลขาของรัชกาลที่ 7 และบันทึกของข้าราชการระดับสูงวิจารณ์ร่างบทความนี้ใน กจช. ร.7 รล.19.1/4)

51. GB, F 3572/78/40, 29 July 1926, Waterlow to Chamberlain

52. พระยา ซึ่งเป็นยศขุนนางสูงสุดอันดับสอง และเป็นยศสูงสุดที่เคยพระราชทานแก่ชาวต่างประเทศ ซึ่งก็มีน้อยมาก "กัลยาณ" แปลว่า สวย, เลิศ "ไมตรี" แปลว่า มิตรภาพ ก่อนหน้านี้ที่ปรึกษาชาวอเมริกันที่ได้รับบรรดาศักดิ์เดียวกันนี้คือ Jens I. Westengard (1871-1918)

53. พระราชหัตถเลขาทั้งสองฉบับ (ภาษาไทย) อยู่ใน กจช. ร.7 รล.7/2 อ่านรายละเอียดเพิ่มเติมในบทที่ 5 เชิงอรรถที่ 13

54. ดูเอกสารใน กจช. สบ.2.7/11.

55. ภาคผนวก ข, หน้า 290-1.

56. พระราชหัตถเลขาช่วยจำฉบับเต็ม คำกราบบังคมทูลของแซยร์ และคำวิจารณ์ของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ อยู่ใน Batson, *SPF*, เล่มเดิม, หน้า 13-41 ส่วนบทนำหน้า 9-12 ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับภูมิหลังเพิ่มเติม บันทึกช่วยจำทั้งสามฉบับเขียนเป็นภาษาอังกฤษ ต้นฉบับเดิมอยู่ใน กจช. สบ.2.47/32 ดูภาคผนวก ข ประกอบ

ตามที่ Batson ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ใน *SPF* ว่าไม่แน่ชัดว่าในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับแซยร์นั้น พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงถามความเห็นของที่ปรึกษาท่านอื่น ๆ นอกเหนือจากสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ บ้างหรือไม่ ไม่มีหลักฐานที่จะสรุปได้แน่ชัด แต่เอกสารเกี่ยวกับเรื่องราวสำคัญ ๆ มักจะส่งเวียนให้คณะอภิรัฐมนตรีได้อ่านกันทุกคน และมีหนังสือ (ภาษาไทย) ลงวันที่ 8 ตุลาคม 1926 จากเจ้าพระยามหิธรถึงสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ แจ้งว่าพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งให้รวบรวมเอกสาร "ต่าง ๆ" ที่เกี่ยวข้องกับพระราชหัตถเลขาช่วยจำไว้ด้วย (กจช. สบ.2.47/32)

57. อย่างไรก็ตามในพระราชหัตถเลขาปะหน้าพระราชหัตถเลขาช่วยจำที่พระราชทานไปถึงแซยร์ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงเขียนอย่างระมัดระวังว่า พระองค์ทรงส่ง "พระราชหัตถเลขาช่วยจำเกี่ยวกับปัญหาบางประการของสยาม"

บทที่ 3
พระมหากษัตริย์กับพระราชอาณาจักร: สมบูรณาญาสิทธิราชย์ยามสนธยา

> สยามไม่เคยปกครองอย่างมีประสิทธิภาพ ฉลาดและประหยัดเหมือนเช่นที่เป็นอยู่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ใครกล้ากระซิบกระซาบก็ทำไป มาตรฐานเหล่านี้ไม่เคยมีมาเลยนับแต่...พระองค์เสด็จสวรรคตที่ประเทศอังกฤษ และตอนนี้เองที่ชาวสยามเริ่มตระหนักว่าพระองค์เป็นพระเจ้าแผ่นดินที่ดี ซื่อสัตย์และทรงพระปรีชา
>
> เจอร์รัลด์ สปาโรว์, 1960, 1961[1]

มีรายงานมากมายในสมัยรัชกาลที่ 7 ที่ให้ภาพละเอียดเกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์สยามที่เป็นไปในปลายสมัยของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ โครงสร้างของรัฐบาลเป็นรูปปิรมิดใหญ่ที่ข้อมูลต่าง ๆ คำแนะนำและคำร้องขอวิ่งขึ้นสู่ยอด ส่วนการบังคับบัญชาและคำสั่งต่าง ๆ วิ่งลงสู่ฐาน และบนยอดสุดของปิรมิดนี้คือพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งตามทฤษฎีทรงเป็นเจ้าชีวิตมีอำนาจเบ็ดเสร็จ แต่ตามข้อเท็จจริงแล้วสิทธิต่าง ๆ ของพระองค์มักถูกจำกัดโดยราชประเพณี โดยระบบราชการที่ไม่ยืดหยุ่นโดยราชวงศ์หรือพระบรมราชวินิจฉัยส่วนพระองค์ โดยความเห็นของสาธารณชนหรือข้อจำกัดทั้งจากภายในและภายนอกประเทศ

การสื่อสารระหว่างพระเจ้าแผ่นดินกับโลกภายนอกต้องติดต่อผ่านกรมราชเลขาธิการ และยกเว้นบางกรณีสำหรับคนบางคนซึ่งมีฐานันดรสูงมากแล้วตามปกติการติดต่อกับราชสำนักทั้งหมดจะต้องผ่านองค์กรที่ค่อนข้างอึมครึมนี้ เจ้าพระยามหิธรเสนาบดีกรมราชเลขาธิการตลอดรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้า

เจ้าอยู่หัวเป็นผู้หนึ่งที่มีฐานะสูงอยู่ในคณะรัฐบาล การจะติดต่อกับพระเจ้าแผ่นดินหรือนำพระราชกระแสกลับลงมาเป็นเรื่องที่จะต้องผ่านบุคคลท่านนี้ทั้งสิ้น และที่อยู่ใต้บังคับบัญชาของท่านก็คือราชเลขานุการอีกหลาย ๆ ท่าน ซึ่งมีหน้าที่หลักคือจัดเตรียมข่าวสารทั้งหมดที่ได้รับเพื่อนำทูลเกล้าฯ ถวายพระเจ้าแผ่นดิน (ซึ่งถ้าข่าวสารที่จะนำทูลเกล้าฯ ถวายมีรายละเอียดยาวมาก ๆ ก็มักมีเอกสารสรุปแนบไปด้วย และถ้าจำเป็นก็ต้องแปลเอกสารเหล่านั้นด้วย) และเมื่อพระเจ้าแผ่นดินทรงมีพระบรมราชวินิจฉัยให้กระทำการสิ่งใด เจ้าหน้าที่เหล่านี้ก็จะเตรียมเอกสารดำเนินการและถวายคำแนะนำตามความจำเป็น พระราชหัตถเลขาและพระบรมราชโองการต่าง ๆ ที่โปรดเกล้าพระราชทานลงมามักทรงใช้ภาษาไทยที่เรียบง่ายชัดเจนแล้วราชเลขาธิการก็จะนำมาเรียบเรียงและเขียนใหม่โดยใช้ราชาศัพท์ เช่นปกติพระเจ้าแผ่นดินรับสั่งว่า "ฉันเห็นว่า" ก็จะนำมาเขียนเป็น "ทรงพระราชดำริว่า" เป็นต้น นอกจากดำเนินการเกี่ยวกับการติดต่อกับราชสำนักแล้ว กรมราชเลขาธิการยังมีหอจดหมายเหตุหลวง สำหรับเก็บบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ในรัชสมัยนั้น ปัจจุบันเอกสารเหล่านี้ส่วนใหญ่เก็บไว้ที่หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ซึ่งผู้วิจัยประวัติศาสตร์หรือต้องการภูมิหลังเกี่ยวกับเรื่องราวในรัชกาลนี้ที่ยังค้างคาไม่ได้ข้อสรุปได้ไปศึกษาค้นคว้ากัน[2]

องค์กรหลักทำหน้าที่ให้คำปรึกษาคือ อภิรัฐมนตรี ซึ่งเป็นหน่วยงานเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ 7 และอยู่นอกโครงสร้างรูปทรงปิรมิดของรัฐบาล เพราะสภานี้มีหน้าที่อย่างเดียวคือถวายคำปรึกษาแก่พระเจ้าแผ่นดิน องค์กรบริหารหลักคือคณะเสนาบดี ซึ่งตามทฤษฎีเป็นองค์กรที่แยกออกไปต่างหาก แต่ตามข้อเท็จจริงแล้วหน่วยงานเหล่านี้ก็ทำงานซ้อนทับกันอยู่ เพราะเพื่อความสะดวกพระเจ้าแผ่นดินจึงทรงรวมอภิรัฐมนตรีไว้ในคณะเสนาบดีด้วย และหลาย ๆ ครั้งที่คณะอภิรัฐมนตรีดำรงตำแหน่งเสนาบดีพร้อม ๆ กันไปด้วย ตามปกติพระเจ้าแผ่นดินทรงเป็นประธานการประชุมของหน่วยงานทั้งสองนี้ แต่ในสถานการณ์พิเศษบางครั้งอาจทรงมอบอำนาจให้ผู้อื่นทำหน้าที่แทนพระองค์ได้[3] โครงสร้างความ

สัมพันธ์ระหว่างอภิรัฐมนตรีกับเสนาบดีสภาเป็นไปตามที่รัชกาลที่ 7 ทรงรับสั่งว่า พระองค์ทรงประสงค์ให้เสนาบดีเป็นผู้ริเริ่มเสนอ เพราะท่านเหล่านี้รู้กิจการของกระทรวงต่างๆ อย่างละเอียด ส่วนคณะอภิรัฐมนตรีมีหน้าที่ให้คำปรึกษาและแสดงความเห็นแก่คณะเสนาบดี[4]

แม้ว่าเสนาบดีส่วนใหญ่ในรัชกาลที่ 7 ล้วนเป็นพระบรมวงศานุวงศ์ แต่ก็ไม่เป็นจริงตามที่บางครั้งมีผู้กล่าวหาว่าข้าราชการระดับสูงจำกัดอยู่แต่สมาชิกราชวงศ์เท่านั้น อย่างเช่นเมื่อเกิดเหตุการณ์ยึดอำนาจในปี 1932 เสนาบดีสี่ท่านไม่ได้เป็นเชื้อพระวงศ์ และมีเจ้าพระองค์หนึ่งก็ได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีชั่วคราวเพียงสั้นๆ แทนที่สามัญชน[5]

ถัดจากคณะเสนาบดีลงมาก็คือข้าราชการ ความสำเร็จด้านนิติบัญญัติที่สำคัญอย่างหนึ่งของรัชกาลนี้ก็คือพระราชบัญญัติข้าราชการพลเรือนฉบับใหม่ซึ่งประกาศใช้เมื่อปี 1929[6] ระบบราชการถูกกล่าวหามานานว่ามีการฉ้อราษฎร์บังหลวงเป็นระบบอุปถัมภ์ และทำงานไม่มีประสิทธิภาพ และเมื่อมีการอภิปรายเกี่ยวกับการปฏิรูประบบข้าราชการ นักการทูตอังกฤษคนหนึ่งเขียนว่า "บางคนอาจสงสัยว่าเป็นไปได้หรือที่จะทะลายระบบ ซึ่งเจ้านายมองข้าราชการว่าเป็นเครื่องมือให้พวกเขาดำรงอยู่อย่างมีความสำคัญต่อไปได้ ระบบศักดินาคงไม่ตายไปง่ายๆ ในหมู่ชาวเอเชีย"[7] แต่กฎหมายใหม่และการดุลข้าราชการครั้งใหญ่ตามพระราชดำริในปี 1925-6 และอีกครั้งในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจปี 1931-2 ทำให้มาตรการนี้ได้ผลอย่างน่านิยมทีเดียว หลังจากนั้นแล้วระบบข้าราชการไทยก็เป็นอยู่อย่างนั้นไม่เปลี่ยนแปลงตลอดรัฐบาลภายใต้ระบอบรัฐธรรมนูญ[8]

ระบบราชการสาขาพิเศษอย่างหนึ่งคือ การบริหารราชการส่วนภูมิภาค ภายใต้ความดูแลของเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ราชการแบ่งเขตการปกครองประเทศออกเป็นมณฑล แต่ละมณฑลประกอบด้วยหลายจังหวัด และแต่ละจังหวัดประกอบด้วยหลายอำเภอ แต่ละอำเภอก็ยังแบ่งย่อยเป็นตำบลและหมู่บ้าน ตอนต้นรัชกาลมีทั้งหมด 18 มณฑล แต่เพื่อประหยัดงบประมาณจึงยุบลงเหลือเพียง 14 มณฑล

และก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองไม่นานก็ได้ลดลงอีกเหลือเพียง 10 มณฑล[9] รัฐบาลภายใต้รัฐธรรมนูญยกเลิกโครงสร้างระบบมณฑล และนับแต่ปี 1932 เป็นต้นมา จังหวัดกลายเป็นหน่วยบริหารราชการส่วนภูมิภาคหน่วยใหญ่ที่สุดในสยาม กำนันเป็นตำแหน่งที่ได้มาโดยวิธีเลือกตั้งมานานแล้ว แต่ข้าราชการระดับสูงในจังหวัดเป็นตำแหน่งแต่งตั้งจากกรุงเทพฯทำให้เกิดระบบชั้นยศในการบริหารราชการ ซึ่งอย่างน้อยในแง่ทฤษฎีแล้วก็ถือว่าเป็นการรวมศูนย์อำนาจอย่างยิ่ง

นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานของรัฐอีกหลายหน่วย ที่อยู่นอกโครงสร้างของระบบราชการตามปกติไม่มากก็น้อย หนึ่งในจำนวนนั้นก็คือกลุ่มที่ปรึกษาชาวต่างประเทศที่กระจายอยู่ตามกระทรวงต่าง ๆ ตามข้อมูลของอังกฤษระบุว่า ในปี 1927 ที่ปรึกษาเหล่านี้มี 124 คน เป็นชาวอังกฤษ 64 คน[10] แต่จำนวนที่ปรึกษาชาวต่างประเทศก็มีแนวโน้มลดลงตลอดรัชกาล ทั้งนี้เพราะเหตุผลหนึ่งคือ ค่าจ้างที่ปรึกษาเหล่านี้ค่อนข้างสูง พวกเขาจึงเป็นเป้าหลักของโครงการประหยัดและอดออม นอกจากนี้เพื่อให้สอดคล้องกับ "จิตวิญญาณสยาม" เพื่อชาวสยามนั่นเอง สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงมีพระอักษรถึงอดีตที่ปรึกษากระทรวงการต่างประเทศชาวอเมริกันเมื่อปี 1924 ว่า "พูดถึงตัวข้าพเจ้าเอง ข้าพเจ้าขอลาออกจากตำแหน่งที่ได้รับแต่งตั้ง ดีกว่ายอมให้ที่ปรึกษาชาวต่างชาติมาสั่งข้าพเจ้า"[11] และเจ้าพระยามหิธรเขียนถึงบุตรชายเมื่อปี 1931 แสดงความเห็นว่าสยามมีที่ปรึกษาชาวต่างชาติมากเกินไปว่า สยามสามารถบริหารประเทศได้แม้มีที่ปรึกษาเหล่านี้เพียงครึ่งเดียว[12]

นอกจากนี้ก็มีชาวสยามเด่น ๆ หลายท่านที่ถือว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญวิชาการสาขาต่าง ๆ ท่านต้องให้คำแนะนำอยู่เสมอเมื่อมีผู้ไปปรึกษาเกี่ยวกับความรู้เฉพาะที่ท่านเหล่านั้นสนใจ อย่างเช่น สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพแม้ไม่ได้ดำรงตำแหน่งเสนาบดี ก็มักมีผู้ไปขอคำแนะนำเกี่ยวกับประวัติหรือแบบอย่างที่เคยทำกันในรัชกาลก่อน ๆ[13] ในส่วนที่เกี่ยวกับศิลปะก็มักอ้างสมเด็จฯ เจ้าฟ้านริศรานุวัดติวงศ์อยู่เป็นประจำ

สถาบันการเมืองอีกอย่างหนึ่งที่อยู่นอกโครงสร้างปกติของรัฐบาล คือบรรดาเจ้า หรือทายาทของเจ้าเชื้อสายลาวที่เคยปกครองหัวเมืองในสี่แคว้นทางภาคเหนือ คือ เชียงใหม่ ลำพูน ลำปางและน่าน พอถึงสมัยรัชกาลที่ 7 อำนาจของเจ้าเหล่านี้ถูกจำกัดลงมาก และเห็นชัดว่าต่อไปฐานะของเจ้าเหล่านี้ก็คงหมดไปอย่างสมบูรณ์[14]

ในระบบนี้พระเจ้าแผ่นดินมีบทบาทสำคัญ ทรงมีฐานะเป็นอัครมหาเสนาบดีของพระองค์เองด้วย หรือตามที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงรับสั่งว่า "ตอนนี้ข้าพเจ้าเป็นอัครมหาเสนาบดีของข้าพเจ้าเอง มีฐานะเหมือนกับนายกรัฐมนตรีของอังกฤษทุกอย่าง แต่นายกรัฐมนตรีอังกฤษแค่ดูแลตัวเองกับเรื่องสำคัญ ๆ ส่วนข้าพเจ้าต้องรู้รายละเอียดแม้เรื่องเล็กน้อยที่สุด"[15] ในสมัยรัชกาลที่ 7 นี้ก็เช่นกัน พระเจ้าแผ่นดินทรงมีพระราชภาระ "แม้เรื่องเล็กน้อยที่สุด" ไม่มีใครมีอำนาจตัดสินใจแทนพระองค์ได้ แม้แต่เรื่องไม่สำคัญอันใดก็ต้องมีพระบรมราชวินิจฉัย หรืออย่างน้อยก็ต้องมีพระราชดำริเห็นชอบด้วยพระองค์เอง ผลก็คือทำให้ต้องมีงานเอกสารมากมาย ตัวอย่างก็คือฎีกา หรือการถวายคำร้องขอต่อพระเจ้าแผ่นดิน ราษฎรมีสิทธิถวายฎีกาได้ทุกเรื่อง จึงมีฎีกานับพัน ๆ ฉบับทะลักเข้าไปในกรมราชเลขาธิการ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งปกติทรงมีน้ำพระทัยเต็มเปี่ยมอยู่แล้ว จึงทรงพระอักษรฎีกาทุกฉบับ และมักจะมีลายพระราชหัตถเลขาแสดงพระราชดำริหรือพระบรมราชวินิจฉัยยาว ๆ ประกอบการจัดอันดับฎีกาเหล่านั้น น้อยครั้งที่พระองค์จะทรงมีพระราชปรารภว่าฎีกามีมากเกินกว่าจะทรงอ่านได้หมด ครั้งหนึ่งผู้หญิงคนหนึ่งได้ถวายฎีการ้องเรียนเรื่องความประพฤติของสามี พระเจ้าอยู่หัวทรงมีลายพระราชหัตถเลขาว่าพระองค์ไม่สามารถเข้าไปจัดการเรื่องราวในบ้านของทุกบ้านได้ ทรงแนะนำให้ผู้หญิงคนนั้นนำเรื่องไปฟ้องศาล[16] ด้วยพระราชอำนาจที่มีอย่างไม่จำกัดตามทฤษฎี หน้าที่ความรับผิดชอบจึงตามมาอย่างไม่จำกัดด้วย พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชปรารภมากกว่าหนึ่งครั้งว่า ถ้ามีเรื่องไม่ดีเกิดขึ้นพระเจ้าแผ่นดินถูกตำหนิทุกเรื่อง แต่ไม่เคยได้ชื่อในความสำเร็จหรือถ้าจะได้ก็น้อยมาก[17]

นี่เป็นระบบรัฐบาลที่ต้องยึดอยู่กับประเพณีและขนบธรรมเนียมที่บูรพกษัตริย์เคยปฏิบัติกันมา บางครั้งจึงมีเรื่องแปลก ๆ เกิดขึ้น ตัวอย่างเช่นเมื่อสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์ฯ ทรงดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแผ่นดินและเป็นประธานคณะเสนาบดีด้วย[18] หอจดหมายเหตุจึงมีพระนิพนธ์จากสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์ฯ (ในฐานะเสนาบดีมหาดไทย) กราบทูลสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์ฯ (ในฐานะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์) ขอพระมติเกี่ยวกับการดำเนินการเรื่องหนึ่ง กรมพระนครสวรรค์ฯ (ในฐานะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์) ทรงอนุญาต แล้วราชเลขาธิการมีหนังสือกราบทูลกรมพระนครสวรรค์ฯ(ในฐานะเสนาบดีมหาดไทย) ให้ทรงทราบถึงการตัดสินพระทัยของกรมพระนครสวรรค์ฯ ในฐานะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ เป็นต้น[19] แม้ความเป็นอนุรักษ์นิยมได้ติดแนบแน่นมากับระบบนี้ กระนั้นการที่พระเจ้าแผ่นดินทรงมีอำนาจรวมศูนย์อย่างยิ่ง ก็หมายความว่าเมื่อพระองค์ทรงประสงค์ให้มีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ ๆ อย่างรวดเร็ว ทุกอย่างก็มีทางเป็นไปได้ เช่นการที่ทรงโปรดเกล้าฯ จัดตั้งคณะอภิรัฐมนตรีทันทีหลังจากรัชกาลที่ 6 เสด็จสวรรคต เมื่อที่ปรึกษากระทรวงการคลังได้อภิปรายอย่างขมขื่นเกี่ยวกับนโยบายเศรษฐกิจเมื่อปี 1932 (ดูบทที่ 7) และเขียนว่า “ระบบการเงินของสยามไม่ยืดหยุ่น” เสนาบดีกระทรวงพาณิชย์และคมนาคมทรงตอบกลับไปว่า “ในสยามพระเจ้าแผ่นดินสามารถออกพระราชบัญญัติภาษีอากรให้ได้ “ในชั่วข้ามคืน” และมีประเทศไหนบ้างล่ะที่ระบบสามารถยืดหยุ่นได้มากกว่านี้”[20]

ในส่วนที่เกี่ยวกับปัญหาสำคัญ ๆ ที่ต้องตัดสินใจ หลักฐานที่มีทำให้อาจตีความไปได้ต่าง ๆ กัน ข้อเขียนในเวลาต่อมาหลายชิ้นเกี่ยวกับรัชกาลที่ 7 ให้ภาพว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีเจตนาดีแต่อ่อนแอ ถูกที่ปรึกษาอาวุโสครอบงำ ที่ชัดเจนที่สุดคือกรมพระนครสวรรค์ฯ พระเจ้าอยู่หัวไม่ทรงสามารถหรือไม่เต็มพระทัยเสนอพระราชดำริของพระองค์เอง แต่รัชกาลที่ 7 ได้ทรงมีลายพระราชหัตถเลขาไปถึงแซยร์เมื่อปี 1926 ว่า:

> ผู้คนมักคิดว่าพระเจ้าแผ่นดินไม่เป็นตัวของตัวเอง ใครจะจูงไปทางไหนก็ได้ ซึ่งพระองค์ไม่มีความเห็นของตัวเอง คำพูดนี้ฟังคล้ายว่าพูดเกินไป แต่ก็ใกล้เคียงความจริงอยู่ทีเดียว[21]

พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์ กฤดากร ได้ทรงมีหนังสือลับกราบบังคมทูลรัชกาลที่ 7 เมื่อเดือนพฤศจิกายน 1926 ทรงสอนตรงๆ ว่า "ขอใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทคงพระราชดำริของพระองค์ไว้ อย่าให้บุรุษหรือสตรีใดมาข่มพระองค์ได้"[22] ภาพพจน์ความไม่เป็นพระองค์ของพระองค์เองยิ่งเป็นจริงมากขึ้น เมื่อทรงปรากฏพระองค์ในที่สาธารณะในลักษณะสง่าสำรวมยิ่ง[23]

แต่รายงานที่บันทึกเกี่ยวกับเหตุการณ์ในช่วงนี้ได้แสดงให้เห็นภาพที่ซับซ้อนไปกว่านั้น ไม่สงสัยเลยว่าพระเจ้าแผ่นดินถูกชักนำไปตามความเห็นของพระประยูรญาติอาวุโสที่มีประสบการณ์ แต่หลายๆ ครั้งพระองค์ก็สามารถข่มแม้ทัศนะของที่ปรึกษาอาวุโสสูงสุด รัชกาลที่ 7 ทรงมีลายพระราชหัตถเลขาเปิดเผยเรื่องนี้เมื่อปี 1926 แม้จะทรงวิจารณ์อย่างคลุมเครือก็ตามที

> ทั้งในเสนาบดีสภาและในคณะอภิรัฐมนตรี พระบรมราชวินิจฉัยของพระเจ้าแผ่นดินเท่านั้นที่ต้องมาก่อน แม้ว่าในเหตุการณ์ทั่วๆ ไป พระเจ้าแผ่นดินยอมปรับตามความเห็นของที่ประชุมส่วนใหญ่ แต่เมื่อทรงมีพระราชอำนาจสิทธิขาดพระองค์ไม่จำเป็นต้องทำอย่างนั้นก็ได้[24]

ปีเดียวกันนั้นนักการทูตชาวอังกฤษเขียนถึงพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว วิจารณ์ว่าพระองค์ "ทรงมีความรับผิดชอบอย่างจริงใจ เขาแสดงความเห็นว่า การเป็นพระเจ้าแผ่นดินที่มีอำนาจสิทธิ์ขาด ไม่ใช่เรื่องสนุกนัก ถ้าพระองค์ตัดสินพระทัยจะประสานทุกหน่วยงานของรัฐอย่างเท่าเทียมกัน และมี

พระบรมราชวินิจฉัยในทุกเรื่องที่สำคัญ"[25] ปีถัดมานักการทูตคนเดียวกันนี้ได้รายงานว่า ในการทรงกีฬากอล์ฟ สมเด็จพระราชินี "ทรงเหนือชั้น" กว่าพระเจ้าอยู่หัว แต่

> ในเรื่องสำคัญ ๆ กว่านั้นดูเหมือนพระเจ้าอยู่หัวทรงไปได้ดี ทฤษฎีหนึ่งก็คือ "พระเจ้าแผ่นดินพระองค์น้อยผู้น่าสงสาร" ไม่เป็นพระองค์ของพระองค์เอง ทรงเคลื่อนอยู่ในพลังสามขั้ว ซึ่งมีตัวแทนคือพระปิตุลาซึ่งมีอำนาจล้นทั้งสามพระองค์ คือสมเด็จฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ซึ่งเป็นใหญ่ในหมู่พระประยูรญาติทั้งปวง ท่านคุมกิจการทุกอย่างของราชวงศ์ สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ซึ่งทรงรับภาระการเมืองที่กว้างออกไปทุกประการ ส่วนพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาทคุมข้าราชการทั้งหมด[26] แต่ข้าพเจ้าไม่ค่อยอยากเชื่อเรื่องนี้ ม.จ.อมรทัตผู้ซึ่งเป็นราชองครักษ์และราชเลขานุการส่วนพระองค์ ซึ่งเป็นคนฉลาด และสนิทสนมดีกับข้าพเจ้า ยืนยันกับข้าพเจ้าว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริและพระบรมราชวินิจฉัยของพระองค์เอง ทรงตั้งพระทัยที่จะไม่เป็นแค่เจว็ด และในการตัดสินพระทัยเรื่องสำคัญ ๆ พระองค์มักปฏิบัติตามคำแนะนำที่มีผู้เสนอซึ่งส่วนมากมักจะถูกเสียด้วยจริงอยู่พระองค์ทรงเนิบช้า และไม่ค่อยมั่นพระทัยนัก แต่นั่นก็คือพระปรีชาของพระองค์ เมื่อมองในแง่ว่าพระองค์ยังทรงมีประสบการณ์น้อย และพร้อม ๆ กันนั้นพระองค์ทรงมีพระราชสำนึกใหญ่ยิ่ง ข้าพเจ้าไม่มีข้อมูลอื่นที่จะทำให้สงสัยความถูกต้องของข้อมูลนี้ ซึ่งอาจเป็นไปได้ว่าข้าราชสำนักที่จงรักภักดีต่อพระองค์ได้เติมสีสันเข้าไปบ้าง[27]

ปัจจัยประการหนึ่งที่ช่วยเสริมพระราชอำนาจของพระเจ้าแผ่นดิน คือจะต้องกราบบังคมทูลข้อราชการทุกเรื่องให้ทรงทราบก่อน และพระองค์ทรงใช้

พระบรมราชวินิจฉัยว่าจะทรงปรึกษาข้อราชการนั้นกับใครหรือหน่วยงานใด หลายๆ กรณีทรงตัดสินพระทัยด้วยพระองค์เอง บ่อยๆ ที่ทรงมีพระบรมราชวินิจฉัยตามวิธีที่มีผู้เสนอ (ถ้ามี) แต่บางครั้งก็ทรงเลือกหนทางอื่น แล้วทรงมีรับสั่งให้ร่างวิธีปฏิบัติที่เหมาะสม ส่วนเรื่องอื่นๆ โดยเฉพาะที่ทรงพิจารณาเห็นว่าจะมีผลอย่างสำคัญ ก็ทรงมีรับสั่งให้เสนอไปที่คณะเสนาบดีหรืออภิรัฐมนตรี หรือเสนอไปทั้งสองที่ หรือบางครั้งให้ส่งบุคคลต่างๆ ที่มีความรู้ความชำนาญพิเศษในเรื่องประเด็นปัญหานั้นๆ ดังบันทึกของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวที่อ้างถึงข้างต้น เมื่อมีการอภิปรายเรื่องต่างๆ ในที่ประชุมเสนาบดีสภาหรืออภิรัฐมนตรีแล้ว ปกติแล้วพระองค์จะทรงทำตาม "ความเห็นของที่ประชุมส่วนใหญ่" แม้ไม่จำเป็นจะต้องทรงทำอย่างนั้น และการตัดสินใจครั้งสุดท้ายอยู่ที่พระเจ้าแผ่นดิน บันทึกการประชุมเสนาบดีสภาและคณะอภิรัฐมนตรีในหอจดหมายเหตุรัชกาลที่ 7 ซึ่งมีอยู่มากมายมักไม่มีข้อความชัดเจนว่า "ความเห็นของที่ประชุมส่วนใหญ่" ตัดสินกันอย่างไร บันทึกแค่แสดงสถานะต่างๆ ของปัญหาเหล่านั้น แล้วก็ตามด้วย "ที่ประชุมเห็นด้วยว่า" แต่มีหลักฐานว่าบางกรณีได้มีการลงมติกันอย่างเป็นทางการ อย่างเช่น เมื่อเดือนมีนาคม 1930 คณะเสนาบดีออกเสียง 7 ต่อ 4 เห็นด้วยกับการตัดเงินเดือนข้าราชการ และพระเจ้าแผ่นดินก็ทรงเห็นด้วยกับการตัดสินใจครั้งนี้[28] ในการประชุมคณะเสนาบดีเมื่อวันที่ 2 มิถุนายน 1931 ว่าด้วย "กรณีพระองค์เจ้าบวรเดช" (ดูบทที่ 7) สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์ฯ ในฐานะผู้สำเร็จราชการแผ่นดินแทนพระองค์ทรงเป็นประธาน ได้มีการออกเสียงลงมติเกี่ยวกับข้อเสนอหลายๆ ประเด็นที่มีผู้เสนอกัน[29] และในเดือนมิถุนายน 1927 คณะกรรมาธิการซึ่งกรมพระนครสวรรค์ฯ ทรงเป็นประธาน ได้ยอมรับข้อเสนอของ ม.จ.สิทธิพรเกี่ยวกับสภากรรมการองคมนตรี (ดูบทที่ 5) ด้วยการลงมติ 6 ต่อ 3

มีตัวอย่างมากมายที่แสดงว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิเสธที่จะปฏิบัติตามคำแนะนำของพระประยูรญาติชั้นผู้ใหญ่ ในกรณีของ ม.จ.สิทธิพรตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น พระองค์ไม่สนพระทัยความเห็นเดิมของ

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์ฯ และในการวางแผนจัดงานฉลองครบรอบ 150 ปีของราชวงศ์จักรี พระเจ้าแผ่นดินทรงมองข้ามข้อเสนอของคณะกรรมาธิการ ซึ่งกรมพระนครสวรรค์ฯ ทรงเป็นประธาน และทรงมีรับสั่งให้สร้างสะพานพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกแทนที่จะทำโครงการอื่นๆ ตามที่คณะกรรมาธิการเห็นชอบ[30] นอกจากนี้ยังทรงปฏิเสธเมื่อสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ ทรงคัดค้านอย่างรุนแรงไม่ให้ย้ายกรมพระนครสวรรค์ฯ ไปจากกระทรวงกลาโหมไปเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย[31] พระองค์ทรงแสดงความไม่พอพระทัยกรมพระกำแพงเพ็ชรฯ อย่างยิ่งเมื่อทรงทราบข่าวเกี่ยวกับความเป็นไปได้ที่ชาวต่างประเทศอาจได้ขยายสิทธิถือครองที่ดินในสยาม จากบทความหนังสือพิมพ์*บางกอกไทมส์* ทรงรับสั่งว่าต่อไปข้างหน้าเรื่องราวทำนองนี้ต้องกราบบังคมทูลให้ทรงทราบอย่างละเอียด[32] ทรงตั้งข้อสังเกตว่ามีการถกเถียงเรื่องนี้กันมาตั้งแต่ปี 1926-1927 แต่พระองค์ไม่ทรงทราบจนถึงปี 1928 จึงรับสั่งให้ราชเลขาธิการตรวจสอบว่ามีผู้รายงานเรื่องนี้เข้ามาบ้างหรือไม่ เมื่อราชเลขาธิการกราบทูลว่าจากการตรวจค้นไม่พบรายงานแต่อย่างใดพระองค์ทรงสั่งให้รายงานอย่างละเอียด "ทันที" และเมื่อพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นเทววงศ์วโรทัยกราบทูลว่า ที่ยังไม่กราบทูลให้ทรงทราบเพราะเรื่องนี้ยังไม่เป็นที่ตกลงกัน พระเจ้าแผ่นดินทรงวิจารณ์ว่า "ถ้าเกิดเรื่องขัดแย้งกับต่างประเทศแล้วท่านรอจนตกลงกันได้จึงจะรายงาน ท่านก็คงต้องรอจนกว่าเขา "ประกาศสงคราม" เรียกทูตกลับไป แล้วจึงจะแจ้งให้เราทราบอย่างนั้นรึ การเจรจากับต่างชาติทุกขั้นตอนต้องแจ้งให้เรารับรู้"[33]

เมื่อเกิดเรื่องขัดแย้งระหว่างเสนาบดีกระทรวงกลาโหมกับเสนาบดีกระทรวงพระคลังฯ เมื่อปี 1930 พระองค์ทรงตำหนิเสนาบดีว่า "เถียงกันเหมือนนักเรียน" ทรงไม่เห็นด้วยกับข้อความที่เขียนตอบโต้กัน โดยเฉพาะเมื่อเสนาบดีกระทรวงพระคลังฯ เขียนอย่าง "มีอารมณ์" ทรงรับสั่งว่าการกระทำอย่างนี้เหมาะที่จะอภิปรายในสภานักเรียน แต่ไม่ใช่ในเอกสารจากเสนาบดี[34] พระองค์ถึงกับทรงตำหนิระบบราชการของพระองค์เองว่าเป็น "เผด็จการทางการบริหาร" และ

"ละเลยหน้าที่ที่ต้องทำอย่างเลวร้าย"[35] และเมื่อทรงวิจารณ์บันทึกช่วยจำของพระองค์เจ้าบวรเดช เรื่อง "ปัจจัยที่มีผลต่อค่านิยมการต่อสู้ในกองทัพ" เมื่อปี 1928 พระองค์ทรงมีลายพระราชหัตถเลขาวิจารณ์หลายเรื่องเกี่ยวกับจิตวิญญาณและการฝึกกำลังพลของกองทัพไทยไว้ข้าง ๆ ตัวบท และทรงย้ำหลายครั้งหลายหนว่าในการปฏิบัติต่อกำลังพลและการเลื่อนตำแหน่งนายทหารจะต้องไม่มี "การเกรงใจ" หรือการชอบพอเป็นส่วนตัว[36] ทรงตำหนิพระองค์เองเมื่อรัฐบาลล้มเหลว อย่างเช่นเมื่อเกิดวิกฤตเศรษฐกิจเมื่อปี 1931-2 (ดูบทที่ 7) หรือความล้มเหลวของรัฐบาลที่ไม่เตรียมวางแผนใช้จ่ายงบประมาณปี 1928/9 อย่างได้ผลคุ้มค่า[37]

แต่ก็มีบางครั้งเหมือนกันที่เสมือนว่าพระเจ้าแผ่นดินทรงไม่ตัดสินพระทัยแน่นอน ประเด็นที่ยกขึ้นมาว่าเป็นเรื่องเร่งด่วนอาจถูกปล่อยทิ้งไว้อย่างเนือย ๆ[38] และบ่อย ๆ ที่พระองค์ทรงปล่อยให้อภิรัฐมนตรีลงความเห็น เช่นทรงยอมให้สภากรรมการองคมนตรีลงมติยกเลิกพระราชดำริของพระองค์ เกี่ยวกับการแต่งตั้ง ม.จ.เจ้าสิทธิพร เป็นเสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ (ดูบทที่ 4) และครั้งหนึ่งเมื่ออภิรัฐมนตรีปฏิเสธข้อเสนอซึ่งพระองค์ทรงสนับสนุนเกี่ยวกับการแต่งตั้งคณะกรรมาธิการศึกษาระบบการคลังของสยาม สุดท้ายพระเจ้าอยู่หัวทรงยอมจำนนได้แต่ทรงปรารภอย่างปลง ๆ ว่า "แม้แต่ความต้องการเล็ก ๆ น้อย ๆ อย่างนี้ข้าพเจ้าก็ทำอะไรไม่ได้"[39]

นอกเหนือจากต้องทรงงานมากมายเกี่ยวกับเรื่องรัฐบาลแล้ว พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนพระทัยรายละเอียดเกี่ยวกับระเบียบราชการอยู่ไม่น้อย โดยเฉพาะการต้องปฏิบัติให้ถูกต้องเหมาะสมตามแบบแผน อย่างเช่นครั้งหนึ่งเมื่อพระราชทานคำแนะนำอย่างละเอียดว่าต้องบันทึกการประชุมอย่างไร พระองค์ได้ทรงวิจารณ์ไว้ด้วยว่าทรงประสงค์จะให้บันทึกนี้เป็น"เอกสารประวัติศาสตร์" ด้วย[40] พระองค์ทรงมีลายพระราชหัตถเลขาปรารภไว้ข้าง ๆ ตัวบทเอกสารเกี่ยวกับภาษาที่ราชเลขาธิการใช้กัน หรือเมื่อทรงเห็นว่าสรุปมาไม่ถูกต้อง[41] นอกจากนี้เคยทรงแก้การใช้คำภาษาไทยในร่างสุนทรพจน์ของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระยา

นริศรานุวัดติวงศ์ซึ่งทรงเป็นปราชญ์โดยพระองค์เองอยู่แล้ว[42] พระเจ้าอยู่หัวทรงคืนร่างกฎหมายฉบับหนึ่งซึ่งแปลเป็นภาษาอังกฤษกลับมาว่า "แปลไม่ดีเลย" และทรงมีรับสั่งให้แปลใหม่[43] พระองค์ไม่ให้ใช้ภาษาไทยในเอกสารราชการฉบับหนึ่งด้วยเหตุผลว่าภาษาที่ใช้เหมือนแปลจากภาษาอังกฤษ[44] และแม้ว่าในพระราชหัตถเลขาของพระองค์จะมีภาษาอังกฤษปนอยู่มาก บางครั้งพระเจ้าอยู่หัวก็ไม่ยอมให้ใช้คำภาษาอังกฤษในเอกสารไทย หรือห้ามใช้คำไทยที่แปลจากภาษาอังกฤษอย่างโต้ง ๆ[45]

เมื่อครั้งที่ทูตสยาม ณ กรุงโตเกียวได้ทูลเกล้าฯ ถวายเอกสารการทูต พระองค์ทรงวิจารณ์อย่างพอพระทัย และได้ทรงอธิบายโครงร่างของรายงานที่พระองค์ทรงประสงค์จะได้รับจากตัวแทนประเทศสยามที่ไปประจำอยู่ต่างประเทศ[46] ในข้อสังเกตเกี่ยวกับฎีกาว่าด้วยภาษีที่ดิน พระองค์รับสั่งว่าในกรณีอย่างนี้ อย่าว่าแต่ฟังความเห็นของผู้ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องเลย แค่ฟังความเห็นจากเสนาบดีกระทรวงพระคลังก็ย่อมไม่เพียงพอ ทรงเห็นว่ากรมราชเลขาธิการต้องฟังความเห็นจากกระทรวงอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องด้วย[47]

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงย้ำอยู่เสมอ ถึงความจำเป็นที่ต้องป้องกันไม่ให้ความลับของรัฐบาลรั่วไหล ข้าราชการกรมราชเลขาธิการต้องสาบานตนว่าจะรักษาความลับ ด้วยการกล่าวคำปฏิญาณที่มีข้อความวิจิตรพิสดาร[48] หนังสือหรือเอกสารราชการมักจัดเป็นหมวดหมู่ตามตราประทับ "ลับ" หรือ "ลับที่สุด" ครั้งหนึ่งเมื่อเอกสารฉบับหนึ่งซึ่งมีข้อความยาว และเตรียมอย่างดี เขียนลายมือบรรจงตามระเบียบราชการถูกนำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายเพื่อทรงลงพระปรมาภิไธย พระเจ้าอยู่หัวขีดย่อหน้าหนึ่งออก รับสั่งให้คัดลอกเอกสารนี้ใหม่ ทรงมีพระบรมราชาธิบายว่า ย่อหน้าที่ขีดออกไปนั้นเป็นข้อความได้จากรายงานลับ จึงต้องส่งรายงานนี้เป็นเรื่องลับแยกออกไปต่างหาก การนำสองเรื่องมารวมกัน "ไม่ถูกเรื่อง"[49] และระหว่างที่เกิดวิกฤตเศรษฐกิจเมื่อตอนต้นปี 1932 ทรงมีรับสั่งห้ามเปิดเผยตัวเลขบางอย่างเกี่ยวกับเศรษฐกิจของสยามแม้กับที่ปรึกษาระดับสูงสุด แต่ทรง

มอบอำนาจให้บางคนทำหน้าที่ที่กระทรวงพระคลังฯ ดูแล[50]

การประสานความใส่พระทัยในรายละเอียด การพอกพูนความซับซ้อนของการปกครองในช่วงต้นศตวรรษที่ 20 การรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางอย่างเข้มข้น และแม้แต่เรื่องเล็กๆ น้อยๆ ก็ต้องได้รับพระมติจากพระเจ้าแผ่นดิน ทำให้พระราชภารกิจของพระองค์มีมากล้น และหมายกำหนดการพระราชกรณียกิจเหล่านี้ก็ต้องสอดคล้องไปกับพระราชภาระอื่นๆ ของกษัตริย์ (ดูข้างหน้า) ชาวต่างประเทศคนหนึ่งซึ่งมาเยือนกรุงเทพฯ ในรัชกาลนี้รายงานว่า:

> ในหลวงทรงมีเวลาว่างน้อยมาก พระองค์ทรงงานหนักกว่าข้าราชบริพารทุกคน การเรียกร้องความต้องการที่จะได้รับจากพระองค์มีมากมายไม่หมดสิ้น แต่พระองค์ก็ทรงตอบสนองทุกอย่าง[51]

พระองค์ทรงอุทิศเวลาวันละหลายๆ ชั่วโมงให้กับการประชุมข้อราชการ ต้อนรับผู้เข้าเฝ้า และทรงพระอักษรเอกสารราชการ[52] และน้อยครั้งที่พระองค์จะพระราชทานเอกสารคืนมาโดยไม่ทรงอ่าน อย่างกรณีรายงานยาวเหยียด 197 หน้าเกี่ยวกับการชลประทาน ที่นำทูลเกล้าฯ ถวายก่อนเสด็จประพาสเชียงใหม่และหัวเมืองภาคเหนือ[53] เป็นต้น เพิ่งหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่ออำนาจและความรับผิดชอบเปลี่ยนไปอยู่ในมือผู้อื่นแล้วเท่านั้น ที่มีหลักฐานว่าพระองค์ทรงอุทิศพระองค์ให้กับกิจการของรัฐน้อยลง หนังสือกราบบังคมทูลในช่วงนี้มักจะปรากฏพระบรมราชวินิจฉัยแค่ทราบ พระปรมาภิไธยก็ทรงใช้พระปรมาภิไธยย่ออย่างที่รู้จักกัน[54]

ในบรรดาเอกสารสมัยรัชกาลที่ 7 ที่อนุญาตให้อ่านได้ มีแฟ้มเกี่ยวกับคำร้องขอ คำเชิญ และฎีกากราบบังคมทูลพระเจ้าแผ่นดินจากนานาประเทศ ในฐานะที่ทรงเป็นกษัตริย์พระองค์เดียวในโลกที่ทรงนับถือศาสนาพุทธนิกายเถรวาท และเป็นกษัตริย์พระองค์สุดท้ายในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พระบาทสมเด็จ

พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงมักทรงได้รับคำกราบบังคมทูลหลายเรื่องหลายราวที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา ทรงได้รับคำกราบบังคมทูลจากชาวต่างประเทศจำนวนมากที่อ้างว่าตนเป็นพระประยูรญาติ หรือเคยเป็นข้าราชสำนัก (โดยเฉพาะกับราชสำนักที่สิ้นอำนาจไปเช่นราชสำนักรัสเซียและเยอรมัน เป็นต้น) นอกจากนี้ยังทรงได้รับคำกราบบังคมทูลร้องขอจากตัวแทนหลายหน่วยงานที่ทำงานเพื่อสาธารณะประโยชน์ จากพวกหิวเงิน และคนประหลาดๆ จำนวนมาก ช่างขุดบ่อว่างงานชาวเยอรมันขอกู้เงิน "เพียงสองสามปี" ส่วนสุภาพสตรีชาวเยอรมันแนบภาพถ่ายของเธอมาพร้อมกับขอพระราชทานทุนเพื่อเรียนขับร้อง[55] นักเผชิญโชคชาวมลายาขอพระราชทานปืนไรเฟิลเพื่อเขาจะได้เป็น "ผู้ชายคนแรกในเอเชียที่สามารถเดินทางรอบโลกโดยไม่มีเงินสักสลึงเดียว"[56] คำกราบบังคมทูลจากศรีลังกาในฐานะทรงเป็น "พระพุทธราชาพระองค์เดียวในโลก" เห็นชัดว่าชาวยุโรปคนหนึ่งไม่รู้จักคำสอนในพุทธศาสนาเลย เขากราบบังคมทูลพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นองค์อุปถัมภ์ชมรมกีฬาล่าสัตว์[57] ฎีกาจากชาวรัสเซียซึ่งอาศัยอยู่ในฝรั่งเศสกราบบังคมทูลรัชกาลที่ 7 ให้พระราชทานทุนสนับสนุนการเดินทางสำรวจขั้วโลกเหนือ ราชเลขาธิการตอบเป็นภาษาฝรั่งเศสกลับไปว่า "พระเจ้าอยู่หัวไม่ทรงสนพระทัยเรื่องนี้"[58] อีกคนหนึ่งทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาขอพระราชทานตำแหน่งนักเป่าปี่สก๊อต[59]

คำกราบบังคมทูลจากสหรัฐอเมริกาซึ่งดูจะเป็นความกล้าของผู้เขียน พิพิธภัณฑ์ไม่มีชื่อเสียงแห่งหนึ่งในนิวยอร์คกราบบังคมทูลเชิญพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวไปในพิธีทูลเกล้าฯ ถวายสิ่งของ แล้วยังเขียนต่อไปว่า "ถ้าพระองค์ไม่อาจเสด็จไปได้..."[60] ชาวเท็กซัสคนหนึ่งเขียนหนังสือผิดๆ ถูกๆ ตามคำแนะนำของ "มิตรที่ดีมากคนหนึ่ง" ผู้ไม่ต้องการเปิดเผยชื่อตอนนี้เพราะเหตุผลการเมือง ขอพระราชทานเงิน 10,000 เหรียญสหรัฐไปเป็นทุนสร้างเครื่องมือผสมสบู่ ซึ่งเขาขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตตั้งชื่อเครื่องมือนี้ว่า "ประชาธิปก" เขาคาดการณ์ว่าจะได้กำไรหลายล้านเหรียญ ซึ่งเขาจะทูลเกล้าฯ ถวายรัชกาลที่ 7 ครึ่งหนึ่ง และเพื่อแสดงความมั่นใจเกี่ยวกับเรื่องนี้เขาได้ทูลเกล้าฯ ถวายตั๋วเงิน

จำนวน 10,000 เหรียญมาด้วย[61] สมาคมนักธุรกิจและอาชีพสตรีกูทรีแห่งโอกลาโฮมา ไม่รู้ว่ารัชกาลที่ 6 สวรรคตไปแล้วเกือบปี ไม่รู้ว่ากรุงเทพฯอยู่ที่ไหน ได้มีหนังสือกราบบังคมทูลมาเมื่อเดือนกันยายน 1926 จ่าหน้าถึง "รัชกาลที่หก กรุงเทพฯ สเปน" ขึ้นต้นจดหมายอย่างสนิทสนมว่า "ในหลวงที่รัก"[62] คณะนี้ได้ขอพระราชทานศิลปะไทยเพื่อไปประดับสำนักงานใหม่ของสมาคม และสรุปว่า "โปรดส่งของพระราชทานไปในนามของ..."

> ที่น่าแปลกใจไม่ใช่อยู่ที่การได้รับคำกราบบังคมทูลเหล่านี้ แต่อยู่ที่พระเจ้าอยู่หัวทรงรับทราบทุกกรณี(ปกติจะทรงมีพระราชวินิจฉัยว่า "ไม่สนใจ") คำร้องขอและคำกราบบังคมทูลเชิญเหล่านี้จึงยิ่งเพิ่มงานเอกสารให้มากขึ้นไปอีก

นอกเหนือจากทรงเป็นประธานในที่ประชุมต่างๆ เสด็จออกเมื่อมีผู้เข้าเฝ้า และจัดการกับเอกสารซึ่งมีอย่างมากมายแล้ว พระราชภาระของพระองค์รวมทั้งหมายกำหนดการกิจกรรมอื่นๆ ซึ่งล้วนต้องใช้เวลามากๆ อย่างเช่นงานพระราชพิธีประจำปีต่างๆ รวมทั้งงานเฉลิมพระชนมพรรษาขององค์พระเจ้าแผ่นดินเอง พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ และพระราชพิธีถวายน้ำพระพิพัฒน์สัตยาของเหล่าข้าราชการเป็นต้น ทรงเป็นประธานในพิธีโกนจุก งานมงคลสมรส งานพระเมรุและงานพระราชทานเพลิงพระศพของพระบรมวงศานุวงศ์ซึ่งงานใหญ่ในสมัยรัชกาลที่ 7 นี้ก็คือ งานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว งานพระเมรุสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช และสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงสงขลานครินทร์ งานพระราชพิธีเดียวที่วิจิตรตระการที่สุดในรัชสมัยนี้ก็คือพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ซึ่งมีทั้งพิธีพุทธและพิธีพราหมณ์ต่อเนื่องกันหลายวัน[63] พระราชพิธีที่สำคัญอื่นๆ รวมทั้งทรงรับการถวายราชสักการะจากเจ้าเมืองเหนือ[64] และรับการทูลเกล้าฯ ถวายลูกช้างเผือกซึ่งเกิดที่เชียงใหม่เมื่อปี 1926 และนำลงมา

กรุงเทพฯ[65]

นอกเหนือจากทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจตามโบราณราชประเพณีแล้ว พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงริเริ่มกิจกรรมใหม่ๆ ในรัชกาลนี้หลายอย่าง เสด็จไปฟังการบรรยายของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ศาสตราจารย์เซเดส์และนักปราชญ์ท่านอื่นๆ ทรงเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์แรกที่เสด็จไปเยี่ยมสยามสมาคม ทรงรับคำกราบบังคมทูลเชิญไปเสวยพระกระยาหารตามสถานทูตต่างๆ ซึ่งเป็นประเพณีที่ไม่เคยมีมาก่อน[66]

พระองค์ทรงเตรียมการต่างๆ อย่างละเอียด รวมทั้งการก่อสร้างสะพานแห่งแรกเพื่อการจราจรทางรถยนต์ข้ามแม่น้ำเจ้าพระยา[67] ซึ่งกำหนดจะมีพระราชพิธีเปิดสะพานเฉลิมฉลองงานครบรอบ 150 ปีแห่งราชวงศ์จักรีในเดือนเมษายน 1932 การเตรียมการเกี่ยวกับงานนี้ค่อนข้างยุ่งยากซับซ้อนเนื่องด้วยพระพลานามัยของพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงสุขภาพไม่ดีมาตั้งแต่เมื่อครั้งยังทรงผนวชอยู่[68] โดยเฉพาะสายพระเนตรที่เสื่อมลงเรื่อยๆ และมีทีท่าว่าอาจทำให้สายพระเนตรบอดได้ปี 1930 ได้ทรงมีลายพระราชหัตถเลขาถามผู้เชี่ยวชาญชาวดัตช์ ว่า "ข้าพเจ้าจำเป็นต้องรู้ว่าสภาพของสายตาเป็นอย่างไรในเดือนเมษายน 1932 เพราะปีนั้นจะมีงานสำคัญทั้งงานสังคมและงานของประเทศ" ในโทรเลขพระราชทานไปยังทูตไทย ณ กรุงวอชิงตันในปีเดียวกันนั้น ทรงรับสั่งว่า "เป็นไปได้มากที่ตาข้างขวาของเราจะใช้งานไม่ได้ในปี 1932 หมายความว่าจะต้องผ่าตัดก่อนปีนั้น ซึ่งกำหนดจะมีพิธีเปิดสะพานพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก" และในระหว่างหารือกันถึงข้อเสนอให้เสด็จไปทรงรับการผ่าตัดที่สหรัฐอเมริกา พระเจ้าอยู่หัวทรงสรุปว่า "เราต้องกลับมาให้ทันเดือนเมษายน 1932"[69]

นักสังเกตการณ์หลายคนมองว่าเมื่อเปรียบเทียบกับพระเจ้าอยู่หัวพระองค์ก่อน พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ทรงนิยมพระราชพิธีที่โอ่อ่า[70] มีรายงานว่าพระองค์ทรงรับสั่งกับผู้เข้าเฝ้าชาวต่างประเทศคนหนึ่งว่า "ข้าพเจ้าไม่ชอบงานประจำในราชสำนักเลย แต่ไม่รู้จะทำอย่างไรได้ ปุบปับจะปฏิเสธธรรมเนียมประเพณีที่

เคยทำกันมาไม่ใช่เรื่องดี”[71] ตอนเสด็จขึ้นครองราชย์ใหม่ ๆ ทรงรับสั่งให้สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ คิดหาวิธีปรับปรุงทำให้พระราชพิธีต่าง ๆ เสียเวลาน้อยลง[72] และในปี 1931 ระหว่างเสด็จประพาสคานาดา พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีลายพระราชหัตเลขาจากเมืองบานฟ์ถึงฟรานซิส บี. แซยร์ ทรงเล่าให้ฟังว่าพระองค์ทรงโปรดประทับอยู่ในกระท่อมไม้ซุง ได้ทรงเบ็ดและทรงม้าไปตามภูเขา “นี่เป็นวันที่ข้าพเจ้าได้พักผ่อนจริง ๆ”[73]

นอกเหนือจากงานพระราชพิธีและงานประจำมากมายในราชสำนักแล้ว พระองค์ยังต้องทรงมีพระราชภาระรับผิดชอบพระราชวงศ์ ซึ่งในช่วงนั้นมีกิจกรรมเหลือคณานับ การตัดสินใจเกี่ยวกับเรื่องสำคัญ ๆ ของพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นสูง ไม่ว่าเรื่องการอภิเษกสมรส การศึกษาเล่าเรียน หรือการเดินทางไปต่างประเทศ ล้วนต้องได้รับความเห็นชอบจากพระเจ้าแผ่นดิน หรือในกรณีที่พระประยูรญาติถูกกล่าวหาว่ามีส่วนพัวพันกับอาชญากรรมหรือความประพฤติไม่เหมาะสม ทั้งหมดนี้ก็ต้องกราบบังคมทูลให้ทรงทราบเช่นกัน พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงย้ำหลายครั้งหลายคราว่า เกิดเป็นชนชั้นสูงย่อมต้องมีความรับผิดชอบควบคู่มากับอภิสิทธิ์ เมื่อมีรายงานเกี่ยวกับพระประยูรญาติที่ไปศึกษาอยู่ในยุโรปเมื่อปี 1929 พระองค์ทรงวิจารณ์ว่าหม่อมเจ้าหลายพระองค์ยังไม่ทรงเลือกสาขาวิชาที่เรียน ทรงขอให้ท่านเหล่านั้นระลึกไว้เสมอว่าเมื่อเกิดเป็นเจ้า ท่านเหล่านั้นควรเตรียมตัวกลับมารับราชการ ถ้าราชการไม่ต้องการท่านก็เป็นอีกเรื่องหนึ่ง แต่ท่านทั้งหลายเหล่านั้นควรเล่าเรียนวิชาที่สามารถนำมาใช้ในการราชการได้[74]

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จประพาสสถานที่ต่าง ๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศอย่างกว้างขวาง ตลอดเวลาที่ครองราชย์อยู่ 15 ปี พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงจากพระนครไปเพียงครั้งเดียว เมื่อคราวเสด็จประพาสประเทศมลายูเมื่อปี 1924 แต่ในช่วงหกปีครึ่งของรัชกาลที่ 7 ก่อนการสิ้นสุดระบอบราชาธิปไตย พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จประพาสสิงคโปร์ และหมู่เกาะอีสต์อินเดียของดัตช์ (1929)[75] อินโดจีนของฝรั่งเศส

(1930) ญี่ปุ่น คานาดาและสหรัฐอเมริกา (1931)[76] ส่วนภายในประเทศก็เสด็จไปทั่วตั้งแต่ใต้ไปจนจดเหนือสุด ทรงเยี่ยมเยือนทุกภูมิภาคของประเทศยกเว้นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ[77] นับแต่สมัยพระเจ้าตากสินเมื่อต้นคริสต์ศตวรรษที่ 18 แล้ว รัชกาลที่ 7 ทรงเป็นกษัตริย์พระองค์แรกที่เสด็จประพาสเมืองเชียงใหม่ขณะทรงครองราชย์ (รัชกาลที่ 6 เสด็จไปเมืองนั้นเมื่อครั้งดำรงพระยศพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร) พระองค์เสด็จไปถึงเชียงแสน ซึ่งเป็นศูนย์กลางของชนชาติไทยในยุคต้น ๆ บนฝั่งแม่น้ำโขงตรงส่วนเหนือสุดของประเทศ[78] การเสด็จประพาสหัวเมืองเหนือครั้งนี้เสด็จโดยทางรถไฟ ทรงแวะตามจุดสำคัญ ๆ เช่นที่ พิษณุโลก แพร่ ลำปางและเชียงใหม่ เมื่อเสด็จถึงเชียงใหม่เมืองหลวงของภาคเหนือ เจ้าหลวงแห่งเชียงใหม่ ลำพูน ลำปางและน่าน ได้จัดขบวนช้างอันโอ่อ่ามารับเสด็จ จากนั้นเสด็จโดยทางรถยนต์จากลำปางไปเชียงแสน ซึ่งมีรายงานว่ารถยนต์วิ่งด้วยความเร็วถึง 124 กิโลเมตรต่อชั่วโมง[79]

สุดท้ายที่นอกเหนือจากพระราชภาระเกี่ยวกับการบริหารประเทศ งานพระราชพิธี พระราชภารกิจเกี่ยวกับราชวงศ์และการเสด็จประพาสตามสถานที่ต่าง ๆ แล้ว ส่วนหนึ่งของหมายกำหนดการคือการทรงงาน ทรงอุทิศให้กับการทรงงานพระราชนิพนธ์ และพระราชทานพระบรมราโชวาทในโอกาสต่าง ๆ พระองค์ไม่ทรงตั้งพระทัยให้งานพระราชนิพนธ์ตีพิมพ์เผยแพร่ต่อสาธารณะมาก เหมือนที่บูรพกษัตริย์สามพระองค์ก่อนหน้านี้คือพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกระทำ โดยเฉพาะกษัตริย์สองพระองค์หลังนี้ทรงเป็นนักประพันธ์ที่มีงานพระราชนิพนธ์มากมายเลยทีเดียว กระนั้นรัชกาลที่ 7 ก็ทรงพระราชนิพนธ์คำนำสั้น ๆ ให้กับผลงานของผู้อื่น ในบรรดาผลงานเหล่านี้ที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักคือคำนำพระบรมราชาธิบายของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเกี่ยวกับการปฏิรูปการปกครอง ซึ่งพระองค์ทรงเรียกการปฏิรูปการปกครองสมัยรัชกาลที่ 5 ว่าเป็น "การพลิกแผ่นดิน" ทรงยกย่องโดยเปรียบเทียบรัชสมัยนี้กับยุคก้าวหน้า

สมัยเมอิจิของญี่ปุ่น[80] นอกจากนี้พระองค์ยังทรงพระราชนิพนธ์คำนำให้แก่หนังสือแบบเรียนพุทธศาสนาซึ่งนิพนธ์โดย ม.จ.พูนพิศมัย พระธิดาในสมเด็จฯกรมพระยาดำรงราชานุภาพซึ่งขณะนั้นยังทรงพระเยาว์[81]

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอุทิศเวลาค่อนข้างมากในการพระราชทานพระบรมราโชวาท นับแต่สมัยรัชกาลที่ 5 มาแล้ว เมื่อถึงวันฉัตรมงคลพระเจ้าอยู่หัวจะพระราชทานพระบรมราโชวาทซึ่งคล้ายๆ เป็น "สารแห่งพระราชอาณาจักร" ทรงทบทวนเหตุการณ์ต่างๆ ผลงานและความก้าวหน้าในรอบปีที่ผ่านมาในโอกาสพิเศษอื่นๆ ก็พระราชทานพระบรมราโชวาทด้วยเช่นกัน ยิ่งในช่วงที่เกิดวิกฤต พระบรมราโชวาทอาจมีส่วนสำคัญในการให้การศึกษาและประชาสัมพันธ์ผลงานของรัฐบาล อย่างเช่นพระบรมราโชวาทหลายๆ เรื่องที่พระราชทานแก่กองทัพในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจ 1931-2 รัชกาลที่ 7 ในฐานะนายทหารมาก่อนย่อมมีความสัมพันธ์กับคนกลุ่มนี้อย่างใกล้ชิด (ดูบทที่ 7) พระเจ้าอยู่หัวยังพระราชทานพระบรมราโชวาทให้แก่กลุ่มผลประโยชน์อื่นๆ อย่างทั่วถึง นับแต่สมาคมต่างๆ ของชาวจีน สโมสรโรตารี ไปจนถึงกลุ่มเด็กนักเรียน[82] ร่างพระบรมราโชวาทที่สำคัญๆ จะส่งเวียนกันอ่านในหมู่คณะที่ปรึกษา ซึ่งอาจมีการแก้เกลาอีกหลายๆ ครั้ง แต่การแก้เกลาและความเห็นครั้งสุดท้ายย่อมเป็นของพระเจ้าแผ่นดิน

บางครั้งบางคราวแม้สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเองก็ทรงเหนื่อยหน่ายกับการต้องพระราชทานพระบรมราโชวาทอย่างไม่สิ้นสุด เมื่อปี 1928 ในโอกาสฉลองครบรอบร้อยปีของคณะมิชชันนารีเพรสไบทีเรียนในสยาม คณะทำงานได้กราบบังคมทูลเชิญพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวไปร่วมงานฉลองครั้งนี้ด้วยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีลายพระราชหัตถเลขาสั้นๆ ตอบว่า "ตกลง รับคำเชิญแต่หวังว่าจะไม่มี "พระบรมราโชวาท" เจ้าพระยามหิธรเขียนตอบรับคำเชิญพร้อมระบุด้วยว่า พระองค์เข้าใจว่าจะไม่มีการพระราชทานพระบรมราโชวาท" แต่คณะเพรสไบทีเรียนไม่ยอมจำนนง่ายๆ ตอบกลับมาว่ามีกำหนดการสั้นๆ ให้หลายๆ คนกล่าวสุนทรพจน์ และ "ถ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงประสงค์จะมี

พระราชทานพระบรมราโชวาทสั้นๆ ก็จะเป็นเกียรติแก่งาน และเกล้ากระหม่อมทั้งหลายขอขอบพระทัยอย่างลึกซึ้ง" คำกราบบังคมทูลนี้ได้ผล สุดท้ายสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงยินยอม ทรงมีลายพระราชหัตถเลขาตอบไปว่า "ตกลงตามที่ขอมา เพราะ "พระบรมราโชวาท" เป็นเรื่องหนีไม่พ้นเสียแล้ว" แล้วทรงมีรับสั่งให้ราชเลขานุการเตรียมร่างพระบรมราโชวาทนั้น[83] แต่ที่ออกจะตาลปัตรสักหน่อยก็คือหลังจากงานฉลองร้อยปีผ่านไปแล้ว นักการทูตชาวอเมริกันผู้หนึ่งได้รายงานว่าเมื่อพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระบรมราโชวาทจบลงแล้วยังทรงมีพระราชกระแสเพิ่มเติมว่า "พระเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระบรมราโชวาทอย่างชัดเจนราว ๆ สิบห้านาที แต่พระราชกระแสเพิ่มเติมนั้นแสดงให้เห็นว่าทรงเตรียมพระองค์มาอย่างดี"[84]

ในพระราชกระแสนั้นพระเจ้าอยู่หัวทรงยกย่องผลงานของคณะมิชชันนารีทางด้านการศึกษาและการแพทย์ ว่าชาวพุทธยินดีต้อนรับคนทำดีทุกคน สยามไม่เพียงให้เสรีภาพทางศาสนา แต่คุ้มครองทุกศาสนาด้วย พระบรมราโชวาททำนองเดียวกันนี้ ได้พระราชทานแก่คณะลูกเสือเมื่อพระองค์พร้อมด้วยข้าราชบริพารเสด็จแปรพระราชฐานจากกรุงเทพฯ ไปหัวหินก่อนระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์สิ้นสุดลงเมื่อต้นเดือนมิถุนายน 1932:

> เดินทางโดยรถไฟ หยุดพักที่นครปฐมเพื่อเยี่ยมชมวัดมีชื่อและดูพิธีสวนสนามของลูกเสือ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระบรมราโชวาทสั้น ๆ แก่คณะลูกเสือที่ชุมนุมกันอยู่ที่นั่น นี่อาจเป็นพระบรมราโชวาทครั้งสุดท้ายในฐานะพระมหากษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พระองค์ทรงเตือนเยาวชนเหล่านั้นให้รักชาติศาสนา แต่ไม่ใช่รักจนถึงขีดที่เกลียดชังเชื้อชาติ ศาสนาและประเทศอื่น ทรงย้ำว่าศาสนายิ่งใหญ่ทั้งหลายล้วนสอนศีลธรรมอันดีงาม ทรงกระตุ้นเตือนให้ลูกเสือยกย่องชื่นชมความสำเร็จของคนอื่น ของทุกเชื้อชาติและทุกความเชื่อ อาจไม่มีใครได้สังเกต

พระบรมราโชวาทนี้นัก แต่นี่ก็เป็นสารที่แสดงถึงความมีขันติธรรม อันเป็นพระลักษณะของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และเป็นการสิ้นสุดที่เหมาะสมแก่ความยุ่งยากอันยาวนานหลาย ๆ ปีของพระองค์ ในฐานะพระมหากษัตริย์สมบูรณาญาสิทธิราชย์ในโลกที่กำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว[85]

สองสัปดาห์ต่อมาระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ก็ถึงกาลอวสาน

เชิงอรรถบทที่ 3

1. *Lawyer at Large* (London, 1960), 76; *No Other Elephant* (London, 1961) 148

2. เมื่อข้าราชการกรมราชเลขาธิการถวายสัตย์ปฏิญาณ นอกเหนือจากเรื่องอื่น ๆ แล้ว เขาต้องปฏิญาณว่าจะรักษาความลับของราชการ ไม่ขายความลับของรัฐบาล (กจช. ร.7 รล.1/60)

3. ตัวอย่างเช่น เมื่อปลายเดือนพฤษภาคม 1932 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวมีรับสั่งกับสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์ฯ ว่าพระองค์ทรงเตรียมเสด็จแปรพระราชฐานไปประทับที่หัวหิน (พระองค์ประทับอยู่ที่นี่เมื่อเกิดเหตุการณ์ยึดอำนาจเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน) ทรงขอให้สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์ฯ ว่าราชการแทนพระองค์ในการประชุมต่าง ๆ ถ้าเกิดเหตุฉุกเฉินขึ้นในพระนคร และถ้าเห็นว่าจำเป็น ท่านก็อาจเรียกประชุมคณะเสนาบดีได้ (กจช. ร.7 รล.1/46)

4. กจช. สบ.2.7/1 มีเอกสารเกี่ยวข้องกับการจัดตั้งอภิรัฐมนตรี ดูพระราชปรารภของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวใน "ปัญหาของสยาม" ประกอบ (บทที่ 2 และภาคผนวก ข, หน้า 288-92)

5. *Bangkok Times*, 29 August 1932 ภาคผนวก ก รายพระนามและรายนามเสนาบดีสภาในสมัยรัชกาลที่ 7

6. เกี่ยวกับพระราชบัญญัติข้าราชการพลเรือนฉบับใหม่ ดู W. J. Siffin, *The Thai Bureaucracy: Institutional Change and Development* (Honolulu, 1966) 211-13 (ซึ่งระบุวันประกาศใช้พระราชบัญญัติผิดว่า "วันมงคลที่ 1 เมษายน 1928" [หน้า 211] ซึ่งจริง ๆ แล้วพระราชบัญญัตินี้ประกาศใช้เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ 1929 เมื่อรัชกาลที่ 7 ครองราชย์ครบรอบสามปี) และ *งานพระราชทานเพลิงศพหลวงสุขุมนัยประดิษฐ์* (กรุงเทพ, 1967) 170 หน้า (หลวงสุขุมนัยประดิษฐ์เป็นเลขานุการคณะกรรมาธิการร่างกฎหมายฉบับนี้ คณะกรรมาธิการประกอบด้วย พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์ฯ พระองค์เจ้าศุภโยคเกษม พระองค์เจ้าเทววงศ์วโรทัย และพระองค์เจ้าธานีนิวัต ในการร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้อาศัยข้อเสนอแนะของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เซอร์เอ็ดเวิร์ด คุก และเรย์มอนด์ บี. สตีเวนส์เป็นหลัก)

ในบรรดาหลาย ๆ เหตุผลที่ทำให้ประกาศใช้พระราชบัญญัติข้าราชการพลเรือนช้า

เพราะการขยายระบบราชการออกไปอย่างกว้างขวางในสมัยรัชกาลที่ 5 ทำให้ไม่มีการ "คัดเลือก" คนที่จะเข้ามารับราชการ หากแต่รับผู้สมัครทุกคนที่พอมีคุณสมบัติทำงานได้ เพิ่งมาในทศวรรษที่ 1920 (ตามข้อสังเกตของ ม.จ.สิทธิพรและท่านอื่นๆ) เมื่อโอกาสทางการศึกษาขยายออกไป และเกิดข้อจำกัดทางเศรษฐกิจ และระบบราชการที่เติบโตออกไปเรื่อยๆ นี่เอง ที่ต้องมีการพิจารณากระบวนการคัดเลือกข้าราชการกันเป็นพิเศษ มีข้อมูลทางสถิติเกี่ยวกับการสอบเข้ารับราชการ ใน กจช. สบ.2.49/149

7. GB, F 1302/1302/40, 1 January 1927, Waterlow to King George V

8. รายงานของที่ปรึกษาด้านเศรษฐกิจเมื่อต้นปี 1931 แสดงตัวเลขว่าข้าราชการทั้งหมดมี 73,487 คน ซึ่งในจำนวนนี้ 72,781 คนมีรายได้น้อยกว่า 400 บาทต่อเดือน ตัวเลขยังได้แสดงอัตราเงินเดือนของข้าราชการ 706 คน ที่ได้รับเงินเดือนมากกว่า 400 บาทต่อเดือน (กจช. สบ.2.47/217 ดู กระทรวงพระคลัง *สถิติรายปีของราชอาณาจักรสยาม* ประกอบด้วย)

รายงานการประเมินการปฏิบัติงานของข้าราชการระดับสูงในกระทรวงต่างๆ ดู กจช. ร.7 ค.11/18

9. หัวหน้าผู้บริหารมณฑลคือข้าหลวงเทศาภิบาล ในบรรดาข้าหลวงเทศาภิบาลทั้ง 13 ท่านที่เข้ามาในพระนครในงานเฉลิมพระชนมพรรษาปี 1930 นั้น 4 ท่านเป็นเจ้านาย 9 ท่านเป็นพระยา (*Bangkok Times*, 11 November 1930)

10. GB, F1889/1889/40, 21 January 1927 ดูรายนามที่ปรึกษาการต่างประเทศใน กจช. สบ.2.47/14 ประกอบ แฟ้มนี้มีหนังสือจากเซอร์ เอ็ดเวิร์ด คุก ถึงเสนาบดีกระทรวงพระคลัง รายงานถึงสถานะของที่ปรึกษาหลายๆ คน ซึ่งมีแนวโน้มใช้สถานะนั้นแบ่งแยกกันทางสังคม เซอร์ เอ็ดเวิร์ด คุก แสดงความเห็นว่า "ข้าพเจ้าสังเกตเห็นแนวโน้มโง่ๆ ในกรุงเทพและสมาคมของชาวอังกฤษดูจะแย่ที่สุด"

11. กจช. สบ.2.50/123 ดูบทที่ 2 เชิงอรรถที่ 25

12. เจ้าพระยามหิธร *เรื่องของเจ้าพระยามหิธร* [หนังสือที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าพระยามหิธร] (กรุงเทพ 1956) 333 จดหมายทุกฉบับที่อ้างในหนังสือเล่มนี้เป็นภาษาไทย

13. ตัวอย่างเช่น ครั้งหนึ่งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวมีรับสั่งให้ส่งงบประมาณไปยังผู้มีอำนาจที่เกี่ยวข้อง และส่งไปถึงสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ ด้วยเหตุผลที่ว่า "ท่านเป็นเสนาบดีมาสามรัชกาล จึงควรรับทราบ 'นโยบาย' เกี่ยวกับเรื่องนี้" (กจช, ร.7, ค. 15.2/9)

14. ผู้ปกครองหัวเมืองเหนือเป็นเจ้าโดยกำเนิด แม้ว่าการแต่งตั้งเป็น "เจ้าหลวง" (เจ้าผู้ปกครองเมือง) และตำแหน่งพิเศษอื่นๆ ในลำดับชั้นยศของเจ้าจะต้องได้รับการรับรองจากกรุงเทพฯ เมื่อเจ้าหลวงแต่ละท่านถึงแก่พิราลัย ทำให้เกิดปัญหาว่าจะระบุชื่อทายาทที่จะสืบตำแหน่งต่อไปหรือไม่ (ดูตัวอย่างได้ใน กจช. ร.7 ม.30/8 การถกเถียงกันเมื่อปี 1931 เกี่ยวกับการแต่งตั้งทายาทเจ้าหลวงเมืองน่าน)แต่ตำแหน่งนี้ก็ยังไม่ยกเลิกไปจนถึงยุครัฐธรรมนูญ ดูเชิงอรรถ 64 ประกอบ

เพื่อตอบแทนที่เจ้าเมืองเหนือยอมยกสิทธิเกี่ยวกับป่าอันเป็นสิทธิของท่านแต่เดิมให้กับรัฐบาลกลาง รัฐบาลจึงได้จ่ายเงินรายปีให้แก่ท่าน เอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเจ้าเมืองเหนือ ดู กจช. สบ.2.46/1-11

เมืองแพร่ก็มีเจ้าหลวงของตน แต่เจ้าหลวงเมืองแพร่ถูกกล่าวหาว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับการกบฏปี 1902 จึงหนีไปขออยู่ในอารักขาของฝรั่งเศสที่หลวงพระบาง ตำแหน่งนี้จึงถูกยกเลิกไป

ทางใต้ สุลต่านแห่งไทรบุรี ซึ่งอายุมากแล้ว (บิดาของตนกู อับดุล เราะห์มาน ซึ่งต่อมาได้เป็นนายกรัฐมนตรีคนแรกของมลายา) รั้งตำแหน่งเจ้าพระยาซึ่งท่านได้รับพระราชทานมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อไทรบุรียังอยู่ในความปกครองของไทย บิดาของท่านก็ได้รับยศเจ้าพระยาเช่นกัน แม้ว่ากรุงเทพฯจะเป็นฝ่ายแต่งตั้งยศนี้ แต่ในทางปฏิบัติบางครั้งยศก็สืบทอดจากบิดาสู่บุตร

15. อ้างไว้ใน Chula Chakrabongse, *Lord of Life*, เล่มเดิม หน้า 262

16. กจช. ร.7 รล.20/27 และ 20/39 ครั้งหนึ่งเมื่อนักสู้เพื่อสิทธิสตรีรุ่นบุกเบิกทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาแก่สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี เรียกร้องการมีภรรยาหรือสามีคนเดียว รัชกาลที่ 7 รับสั่งให้ถอนฎีกานั้นด้วยเหตุผลว่าสมเด็จพระราชินีไม่มีบทบาทในคณะรัฐบาลจึงไม่อยู่ในฐานะที่จะรับฎีกาได้ (กจช. ร.7 รล.20/34)

ได้มีการออกระเบียบที่ซับซ้อนเกี่ยวกับกระบวนการถวายฎีกา รวมทั้งการกำหนดว่าการถวายฎีกาโดยตรงต่อพระเจ้าแผ่นดินจะทำได้ก็ต่อเมื่อพระองค์เสด็จประพาสตามหัวเมืองเท่านั้น ราชเลขาธิการมักเตรียมสรุปฎีกาซึ่งมีข้อความยาวๆ ก่อนนำกราบบังคมทูลพระเจ้าแผ่นดิน และขอรายงานจากเสนาบดีที่เกี่ยวข้องเพื่อแนบไปกับฎีกานั้น

17. กจช. ร.7 รล.7/2 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงเพิ่มเติมว่า ผลที่ออกมาดีก็เป็นการตอบแทนอย่างเพียงพอแล้ว แม้เกียรติจะไปตกอยู่ที่ผู้อื่น ดูภาคผนวก ข หน้า 291 ประกอบ

18. ก่อนการยึดอำนาจปี 1932 สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์ฯ ได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้เป็นผู้สำเร็จราชการทุกครั้งที่รัชกาลที่ 7 เสด็จไปต่างประเทศทั้งสามครั้ง (สิงคโปร์และหมู่เกาะอินดิสตะวันออกของดัตช์ในปี 1929 อินโดจีน 1930 ญี่ปุ่น แคนาดาและสหรัฐอเมริกา 1931) จึงยิ่งทำให้คาดการณ์กันไปว่าพระเจ้าอยู่หัวน่าจะทรงระบุให้ท่านเป็นรัชทายาทที่จะสืบราชบัลลังก์ต่อไป ตามที่กล่าวมาแล้วในบทที่ 2 ว่าสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์ฯเป็นพระเชษฐาต่างพระมารดากับรัชกาลที่ 7 (ไม่ใช่เป็นพระปิตุลาตามข้อมูลที่ชาวตะวันตกยุคนั้นมักเขียนกันอย่างผิด ๆ)

19. ดูตัวอย่างได้ใน กจช. ร.7 รล.10.1/39

20. กจช. สบ.2.47/236

21. ภาคผนวก ข, หน้า 291

22. ดูบทที่ 4 จดหมายอยู่ใน กจช. ร.7 รล.10.3/1

23. ข้าราชบริพารใกล้ชิดหลายท่านยืนยันว่า เมื่อมีเวลาส่วนพระองค์ รัชกาลที่ 7 โปรดการเสด็จประพาสไปตามสถานที่ต่าง ๆ มากกว่านี้

24. ภาคผนวก ข, หน้า 290

25. GB, F 3981/78/40, 17 August 1926, Waterlow to Chamberlain

26. จริง ๆ แล้วสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์ฯ และพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถทรงเป็นพระเชษฐาต่างพระมารดากับพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่ใช่เป็นพระปิตุลา

27. GB, F 8175/7777/40, 13 September 1927, Waterlow to Chamberlain

ในรายงานการทูตที่ส่งไปอังกฤษตอนต้นปีต่อมา ทูตอังกฤษมองสถานการณ์แง่ดีน้อยลง เขาเห็นว่าความก้าวหน้าในรัชกาลนี้เป็นไปอย่างเชื่องช้ามาก โดยเฉพาะเสนาบดีกระทรวงเกษตรซึ่งเป็นที่รู้กันว่ามีพฤติกรรมฉ้อฉลยังอยู่ในตำแหน่งต่อไป และความล้มเหลวของสภาเทศบาลหลาย ๆ แห่ง ยกเว้นบางแห่งเช่นเชียงใหม่ ซึ่งชาวตะวันตกมีบทบาทอย่างสำคัญ ทูตอังกฤษคิดว่าแม้พระเจ้าอยู่หัวจะทรงมีพระวิริยะอุตสาหะและมีเจตนาดีเป็นที่ตั้ง แต่ก็ไม่แน่ชัดว่าพระองค์จะทรงมีลักษณะรัฐบุรุษและมีพระปรีชาสามารถด้านการบริหารเฉกเช่นพระราชบิดา เขาแสดงความหวังว่าจะไม่มีเหตุการณ์รุนแรงเกิดขึ้น เพราะ “มีเหตุผลมากกว่าหนึ่งอย่างชวนให้สงสัยว่าพระเจ้าอยู่หัวจะสามารถลอยอยู่เหนือสถานการณ์รุนแรงได้หรือไม่” และเขาก็ได้สรุปว่า “ราษฎรส่วนใหญ่คาดหวังบางสิ่งบางอย่างมากกว่าความน่าจงรักภักดีที่ไม่ส่งผลอันใด” (GB, F1496/1496/40, 2 February 1928, Waterlow to Chamberlain).

มีลายมือเขียนบนปกเอกสารดังกล่าวที่กระทรวงต่างประเทศที่ลอนดอนว่า "ยุคปฏิรูปที่ดำเนินไปอย่างช้าๆ พร้อมกับการครองราชย์ของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นปรากฏการณ์ที่ต้องเร่งเอาใจใส่"

28. กจช. ร.7 ค.15.1/4

29. กจช. ร.7 ค.11/23

30. ณัฐวุฒิ เล่มเดิม หน้า 892-3 เอกสารอย่างเป็นทางการของพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 7 ว่าทรงบริจาคพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์จำนวนมากเพื่อใช้ในการสร้างสะพาน ดู มหิธร เล่มเดิม หน้า 172-4 ประกอบ

31. กจช. สบ.2.47/99 การโยกย้ายครั้งนี้เป็นพระราชดำริของพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์ฯ รับสั่งว่าท่านไม่ต้องการย้ายไปกระทรวงมหาดไทย แต่ทำตามพระประสงค์ของพระเจ้าอยู่หัว

เจ้าพระยามหิธรแสดงความเห็นว่า ท่านคิดว่าให้ความสำคัญกับกระทรวงกลาโหมเกินไป (มหิธร เล่มเดิม หน้า 305-6)

32. กจช. ร.7 รล.18/25; กจช. ร.7 ค.10/2

33. กจช. ร.7 ค.10/2 ข้อความที่คัดมาเขียนเป็นภาษาอังกฤษ จากต้นฉบับภาษาไทย

ตัวอย่างร่างหนังสือของพระองค์เจ้า กรมหมื่นเทววงศ์วโรทัยที่พระเจ้าอยู่หัวทรงตรวจแก้ อยู่ในบทที่ 6

34. กจช. สบ.2.47/202 พระเจ้าอยู่หัวทรงระบุชื่อสามัคคีสมาคม สมาคมนักเรียนไทยในอังกฤษ เสนาบดีกระทรวงพระคลังฯ มีหนังสือไปขอโทษ

35. วลีแรกได้จากร่างพระราชหัตถเลขาปี 1929 ที่ทรงมีไปถึงกระทรวงต่างๆ ทรงวิจารณ์วิธีปฏิบัติที่ทำๆ กันอยู่ตอนนั้น เมื่อข้าราชการไม่มีความสามารถหรือทุจริตก็ไม่มีการลงโทษเพียงแค่ย้ายตำแหน่ง ทรงรับสั่งว่าในอดีต "จิตวิญญาณ" ของข้าราชการมุ่ง "ขู่เข็ญ" ราษฎรมากกว่า "รับใช้ราษฎร" (กจช. ร.7 รล.1/69)

วลีที่สองได้จากพระราชหัตถเลขาริมเอกสารในพระราชหัตถเลขาช่วยจำที่ทรงมีไปถึงกระทรวงเกษตรเมื่อปี 1930 เกี่ยวกับสภาพของอุตสาหกรรมข้าว ทรงแนะนำมาตรการต่างๆ ที่ทรงเชื่อว่าน่าจะได้ทำมานานแล้ว (กจช. ร.7 พ.8.1/1 และดูบทที่ 4 หน้า 105 ประกอบ)

ทั้งสองวลีในสองกรณีที่คัดมาทรงนิพนธ์เป็นภาษาอังกฤษในต้นฉบับ

"เกรงใจ" เป็นคำไทยหมายถึง (อย่างประมาณ) อดกลั้น สุภาพ และถ่อมตนที่จะไม่ทำร้ายความรู้สึกของอีกฝ่าย

36. พระราชหัตถเลขาช่วยจำพร้อมบันทึกริมเอกสาร ทรงนิพนธ์เป็นภาษาอังกฤษ อยู่ที่ กจช. ร.7 ก.1/26

รัชกาลที่ 7 ทรงตั้งข้อสังเกตว่า ที่โรงเรียนนายร้อยทุกสิ่งทุกอย่างเลวร้ายมาก ว่าครั้งหนึ่งทรงคิดว่าอย่างเดียวที่จะทำคือปิดโรงเรียนนี้ไปเลย "จะได้ลืมตัวอย่างเลว ๆ แล้วเริ่มต้นกันใหม่" พระองค์เจ้าบวรเดชวิจารณ์นายทหารของไทยว่า "เกียจคร้านเฉื่อยชา" "เจ้าเล่ห์เพทุบาย" และ "คิดแต่จะหาเงิน" และยังกล่าวเพิ่มเติมด้วยว่า "จิตวิญญาณของนายทหารน่าสังเวชจริง ๆ ถ้าปล่อยไว้ก็จะกลายเป็นอันตราย ต้องระลึกอยู่เสมอว่า เราอยู่ในยุคที่การโฆษณาชวนเชื่อเพื่อล้มล้างการปกครองทำท่าจะระบาดไปทั่ว"

37. กจช. ร.7 ค.15.1/1 และดูบทที่ 4 หน้า 95 ประกอบ อย่างไรก็ตามในการเรียบเรียงพระราชหัตถเลขาช่วยจำเป็นจดหมาย ราชเลขานุการได้ตัดข้อความที่ทรงวิจารณ์พระองค์เองออกไป

38. ดูตัวอย่างข้อเสนอของพระยาโชฎึกราชเศรษฐีเกี่ยวกับการปฏิรูปการค้าข้าว และข้อเสนอให้จัดตั้งสำนักงานแรงงาน (กจช. ร.7 พ.8.1/1 และ 13/4)

ในอีกโอกาสหนึ่ง พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรับสั่งว่า บทความของชาวญี่ปุ่นเกี่ยวกับอนาคตเศรษฐกิจของสยามบทความหนึ่ง "สำคัญมาก" ให้ส่งสำเนาเป็นเอกสารลับแจกจ่ายแก่คณะเสนาบดีและคณะอภิรัฐมนตรี แต่ระบบราชการยุ่ง ๆ ในกรมราชเลขาธิการทำให้ส่งสำเนาได้ล่าช้า เจ้าพระยามหิธรทำหนังสือชี้แจงและกราบบังคมทูลขอพระราชทานอภัยโทษ ซึ่งพระเจ้าอยู่หัวทรงตอบว่า "จริง ๆ แล้วก็ไม่ใช่เรื่องด่วน" (กจช. ร.7 ต.21/5)

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแสดงความสนพระทัยอย่างสม่ำเสมอทุกครั้งที่มีสิ่งบ่งชี้ถึงการขยายกิจกรรมของญี่ปุ่นในสยาม

39. กจช. ร.7 ค.1/40 น่าสังเกตว่าเหตุการณ์นี้เกิดขึ้นในปี 1931 เมื่อปัญหาเศรษฐกิจที่ยากจะข้ามพ้น ได้ทำลายความเชื่อถือที่ราษฎรมีต่อข้าราชการและราชวงศ์อย่างรวดเร็ว

40. กจช. ร.7 รล.4/6 สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรับสั่งให้คณะราชเลขานุการให้รายละเอียดทัศนะที่มีผลต่อการตัดสินพระทัยครั้งสุดท้าย รวมทั้งความเห็นคัดค้านที่สำคัญ ๆ ด้วยว่าถ้าคณะราชเลขานุการ ไม่สามารถตัดสินได้ว่าอะไรสำคัญที่สุด ก็ให้รายละเอียดมากดีกว่าน้อย

41. ดูตัวอย่างได้ใน กจช. ร.7 รล.1/31

42. กจช. ร.7 รล.1/91 แสดงถึงความเปลี่ยนแปลงในภาษาไทย คือคำหนึ่งซึ่งพระเจ้า

อยู่หัวทรงขีดฆ่าคือคำเศรษฐกิจ (รับสั่งถามว่า "คำนี้มีในพจนานุกรมหรือ") ทุกวันนี้ใช้เศรษฐกิจแทนคำเดิม (โภคกิจ) ซึ่งไม่ใช้กันอีกแล้ว

43. กจช. ร.7 รล.6/4 รายงานการประชุมคณะเสนาบดี 1 กันยายน 1927

44. กจช. ร.7 ค.14/1

45. ดูตัวอย่างได้ใน กจช. ร.7 ค.1/36

46. กจช. ร.7 ต.20/14

47. กจช ร.7 รล.20.5/6

48. ดูเชิงอรรถที่ 2 ข้างหน้า

49. กจช. ร.7 ค.11/18

50. กจช. ร.7 ค.14/4 15 มกราคม 1932 ด้วยเหตุผลทำนองเดียวกัน คือเพื่อรักษาความลับ จึงไม่ได้แจกจ่ายร่างแถลงการณ์เรื่องสยามออกจากมาตราทองคำ และกำหนดค่าเงินตราตามปอนด์สเตอร์ลิง (ดูบทที่ 7) เพียงแต่อ่านร่างแถลงการณ์นั้นในที่ประชุมคณะเสนาบดี (กจช. ร.7 ค.14/7 รายงานการประชุมคณะเสนาบดี 10 พฤษภาคม 1932)

51. A. Pratt, *Magical Malaya* (Sydney, 1931), 135 แพรตได้เขียนไว้ด้วยว่า "ทั้งตอนต้นและตอนจบของทุกอย่างที่ได้ทำ ได้คิด ได้เจ็บปวด ได้ความสบายใจ หรือได้พูดในประเทศสยาม คือพระราชาผู้บอบบางและลี้ลับพระองค์นี้" (หน้า 134) แพรตเป็นชาวออสเตรเลียเข้ามาเกี่ยวข้องมีผลประโยชน์อยู่ในกิจการเหมืองแร่ เขามาเยือนสยามชั่วเวลาสั้น ๆ สิ่งที่เขาเขียนเกี่ยวกับสยามล้วนแสดงความชื่นชมอย่างไม่ยับยั้ง

Freeman พูดถึงรัชกาลที่ 7 ว่าเป็น "ผู้มีภารกิจมากที่สุดในราชอาณาจักร" ("His Majesty King Prajadhipok of Siam" *Asia* (May 1931), 278 ดูบทที่ 5 เชิงอรรถ 71 ประกอบ

52. รายละเอียดเกี่ยวกับพระราชภารกิจประจำวันในสมัยรัชกาลที่ 7 เขียนโดยพระองค์เจ้าอมรทัต สมุหราชองครักษ์คนสำคัญคนหนึ่งของรัชกาลที่ 7 ใน ศักดิ์ ศิลปอนันต์ (บก.) *มหาอานันทนุสรณ์* [หนังสือที่ระลึกงานพระบรมศพพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล] (กรุงเทพ 1946) หน้า 22-4

อย่างน้อยเมื่อเทียบกับมาตรฐานราชวงศ์จักรี หมายกำหนดการพระราชกิจประจำวันของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวค่อนข้างปกติ (เป็นที่รู้กันว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงใช้เวลากลางวันเป็นกลางคืน กลางคืนเป็นกลางวัน) คือรัชกาลที่ 7 ทรงตื่น

บรรทมเวลา 9.00 น. เสวยพระกระยาหารค่ำราว ๆ 22.00 น. (หรืออาจ 20.00 น. ขึ้นอยู่กับสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี) และเสด็จเข้าบรรทมหลังเวลาเที่ยงคืนเล็กน้อย

53. พระเจ้าอยู่หัวทรงวิจารณ์ว่า "ยาวเกินไป ไม่มีเวลาอ่าน" และรับสั่งว่า จะคุยเรื่องนี้เมื่อเสด็จกลับ (กจช. ร.7 กษ.9/6)

54. "ทราบ" มีปรากฏอยู่บ้างในเอกสารก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง แต่ปกติจะมีลายพระราชหัตถเลขาวิจารณ์หรือพระราชทานคำแนะนำยาวกว่านั้น ทำนองเดียวกันมักจะทรงลงพระปรมาภิไธย "ประชาธิปก" ไม่ทรงนิยมลงพระปรมาภิไธยย่อ

ปกติพระราชหัตถเลขาหรือเอกสารราชการจะทรงลงพระปรมาภิไธยด้วยอักษรไทย แต่เอกสารบางชิ้นที่เกี่ยวข้องกับศาสนาจะทรงลงพระปรมาภิไธยเป็นภาษาขอม มีตัวอย่างการฝึกลงพระปรมาภิไธยภาษาขอมใน กจช. ร.7 รล.1/81 รายละเอียดข้อห้ามเปลี่ยนแปลงใด ๆ ในเอกสารที่ทรงลงพระปรมาภิไธยแล้ว ดู กจช. ร.7 รล.99/33

55. กจช. ร.7 รล.11.1/9 แฟ้มนี้รวมฎีกาทำนองเดียวกันนี้ไว้หลายฉบับ

56. กจช. ร.7 รล.11.2/55

57. กจช. ร.7 รล. 11.1/12; กจช, ร.7 รล. 17/58 พระเจ้าอยู่หัวทรงรับสั่งให้ตอบปฏิเสธฎีกาฉบับหลังนี้ด้วยเหตุผลทางศาสนา.

58. กจช. ร.7 ต. 21/26 เอกสารแฟ้มนี้เกี่ยวกับความสัมพันธ์กับญี่ปุ่น เห็นชัดว่าเอาฎีกามาเข้าผิดแฟ้ม

59. กจช. ร.7 รล.11.2/47

60. กจช. ร.7 ต.35/22

61. กจช. ร.7 ต.21/30 เก็บผิดแฟ้มเช่นเดียวกับเชิงอรรถที่ 58 ราชเลขานุการตอบไปว่า "พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไม่ทรงสนพระทัยลงทุนค้าขายลักษณะนี้" และขอให้ชาวเท็กซัสคนนั้นถอนตั๋วเงินกลับไป

62. ตามปกติการติดต่อกับพระเจ้าแผ่นดินต้องผ่านทางราชเลขานุการ แต่การสื่อสารกับพระองค์โดยตรงต้องมีรูปแบบคำกราบบังคมทูล "กราบบังคมทูลใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม" จดหมายนี้อยู่ใน กจช. ร.7 รล.17/17

63. หลักฐานชั้นต้นภาษาอังกฤษเกี่ยวกับพระราชพิธีบรมราชาภิเษกในรัชกาลที่ 7 รวมทั้งพระราชพิธีอื่น ๆ ในรัชกาลนี้ ดู Princess Rudivoravan, *The Treasured One: The Story of Rudivoravan, Princess of Siam* (London, 1958) อัตตชีวประวัติเล่มนี้มีเรื่องคัดสรร แต่บางครั้งก็ฝันเฟื่อง (ผู้เขียนเล่าถึงความสัมพันธ์เชิงรัก ๆ ใคร่ ๆ กับบุคคลหลายคน

รวมทั้งพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และครั้งหนึ่งเธอถึงกับนึกฝันไปว่าเธอมีความสัมพันธ์ทำนองนั้นกับพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว) แต่ได้ให้ภาพมีค่าเกี่ยวกับชีวิตและสังคมราชสำนัก ซึ่งเขียนโดยคนที่เคลื่อนไหวอยู่ในแวดวงสูงสุดของราชสำนักสยามในสมัยรัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7

รัฐบาลจัดพิมพ์หนังสือเล่มใหญ่ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษเกี่ยวกับพระราชพิธีบรมราชาภิเษก และพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมพระนราธิปพงศ์ประพันธ์ นักอักษรศาสตร์ระดับนำ (และเป็นพระบิดาของหม่อมเจ้าฤดี วรวรรณ) ได้ทรงนิพนธ์บทร้อยกรองขนาดยาวเกี่ยวกับโอกาสนี้หนึ่งเล่ม หลักฐานของชาวตะวันตกที่เชื่อถือได้ เขียนโดยปราชญ์ชาวอังกฤษ ซึ่งอดีตเคยรับราชการอยู่ในประเทศไทย คือ H.G. Quaritch Wales, *Siamese State Ceremonies: Their History and Functions* (London, 1931)

64. รายละเอียดการเข้าเฝ้าของเจ้าเมืองเหนือเมื่อครั้งรัชกาลที่ 7 เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ ดู กจช. ร.7 ม.30/1 ในแฟ้มเดียวกันนี้ 30/2, 3, 4 มีรายงานอื่นๆ เกี่ยวกับเจ้ารวมทั้งรายงานของ W. A. R. Wood กงสุลใหญ่อังกฤษประจำเชียงใหม่เกี่ยวกับการบริหารงานของอังกฤษในแคว้นฉาน และพระบรมราชวินิจฉัยของรัชกาลที่ 7 เกี่ยวกับหัวเมืองลาวทางเหนือและอนาคตของเจ้าลาว พระบรมราชวินิจฉัยในพระราชหัตถเลขาช่วยจำนี้ ได้ตัดทอนและเรียบเรียงเป็นหนังสือจากราชเลขาธิการถึงเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ (ใน กจช. ร.7 ต.37/2 ภาษาไทย) ซึ่งพระองค์รับสั่งว่ารัฐบาลมีนโยบายทำให้ลาวกลายเป็นไทย "และเราใคร่จะค่อยๆ ยุติการแต่งตั้งเจ้าลาว จนไม่มีเจ้าเหลืออีกต่อไป ให้ท่านเหล่านั้นกลายมาเป็นสายตระกูลไทยที่มีเกียรติ"

หนังสือจากราชเลขาธิการตัดส่วนที่เกี่ยวกับการยุติแต่งตั้งเจ้าลาวออก รายงานของ Wood วิจารณ์เกี่ยวกับ "การเรียกร้องขอถนนในหัวเมืองเหนือของสยาม"

65. แน่นอน การพบช้างเผือกเป็นนิมิตมงคลของรัชกาลนั้นๆ (อย่างเช่นมีคำกล่าวมาจนถึงทุกวันนี้ ว่าไม่พบช้างเผือกในรัชกาลพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลซึ่งสืบราชสมบัติต่อจากรัชกาลที่ 7) ช้างงานของบริษัทบอร์เนียวจำกัด —ซึ่งมีผลประโยชน์มหาศาลจากการทำไม้สักในภาคเหนือ— ได้ตกลูกเป็นช้างเผือก เจ้าหน้าที่ของบริษัทซึ่งเป็นชาวตะวันตกไม่รู้จะจัดการอย่างไร จึงมีหนังสือมาทูลถามสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ ว่าจะจัดการลูกช้างให้เหมาะสมได้อย่างไร (บริษัทเสนอจะมอบลูกช้างให้เจ้าหลวงเชียงใหม่ เพราะ "ท่านเข้าใจช้างดี") และยังถามต่อไปด้วยว่า "แม่ช้างที่ตกลูกเป็นช้างเผือกจะได้ความดีความชอบพิเศษอะไรบ้าง และเมื่อเลี้ยงลูกพอสมควรแล้ว แม่ช้างจะได้กลับไปทำหน้าที่ในป่าเหมือนเดิม

หรือไม่" สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ ทรงมีหนังสือตอบพร้อมกับเล่าตำนานช้างเผือกอย่างละเอียด ทรงแจ้งไปว่าบิดาของเจ้าหลวงเชียงใหม่ท่านนี้ได้เคยถวายช้างเผือกแก่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อตอนต้นรัชกาลนั้น (กจช. สบ.2.46/3)

66. *Bangkok Times* 23 February 10 June, 10 October, และ 3 December 1927 งานเลี้ยงอาหารค่ำที่สถานทูตอังกฤษ ถูกจัดให้กลายเป็นงานสังสรรค์ "ศิษย์เก่าอีตัน" ทั้ง ๆ ที่ตามข้อเท็จจริงแล้วมีเพียงพระเจ้าอยู่หัวพระองค์เดียวที่ทรงเป็นศิษย์เก่าโรงเรียนอีตันอยู่ในงานคืนนั้น ทั้งนี้เพื่อหลีกเลี่ยงพิธีการทูต ทำให้พระเจ้าอยู่หัวไม่ต้องรับคำกราบบังคมทูลเชิญจากสถานทูตอื่น ๆ ในลักษณะนี้

67. สะพานรถไฟพระรามที่หก เริ่มก่อสร้างในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำพิธีเปิดตอนต้นรัชกาลที่ 7

68. ตอนต้นปี 1925 ทูตอังกฤษบรรยายถึงเจ้าฟ้าประชาธิปกขณะนั้นว่า "มีอาการวัณโรค พระพลานามัยไม่สมบูรณ์" (GB, F 1687/183/40, 9 April 1925, Greg to Chamberlain)

69. มีเอกสารมากมายเกี่ยวกับปัญหาพระเนตรใน กจช. สบ.2.47/192 หม่อมเจ้าอมรทัตทูตไทยประจำกรุงวอชิงตัน กราบบังคมทูลว่าน่าจะส่งผู้เชี่ยวชาญชาวอเมริกันมาสยาม ทั้งยังกล่าวด้วยว่า "เรื่องสำคัญอย่างนี้ไม่ต้องคำนึงถึงค่าใช้จ่ายเลย" พระเจ้าอยู่หัวทรงเห็นด้วย "ถ้าจะมีประโยชน์อยู่บ้าง แต่เราก็ยังไม่แน่ใจ" แต่ตอนหลังหม่อมเจ้าอมรทัตได้พยายามถอนข้อแนะนำให้เสด็จไปรักษาพระองค์ที่สหรัฐอเมริกา เพราะ "ค่าใช้จ่ายสูงเกินไป" กราบบังคมทูลให้เสด็จฝรั่งเศสแทน แต่พระเจ้าอยู่หัวทรงรับสั่งตอบ "เราไม่อยากไปยุโรปตอนนี้ เพราะถ้าไปก็ต้องไปเยือนราชสำนักต่างประเทศ เป็นไปไม่ได้ที่จะเลี่ยงงานสังคม ซึ่งเป็นเรื่องไม่เหมาะกับสภาพของเราตอนนี้...นอกจากนี้เราต้องการพบคนหลายคนที่อเมริกา...เราสนใจอเมริกา เว้นแต่ถ้าสุดวิสัยจริง ๆ"

70. ดูตัวอย่างได้ใน GB, F 1302/1302/40, 1 January 1927, Waterlow to King George V รายงานเกี่ยวกับพิธีการทางศาสนาโดยเฉพาะ

71. K. Eskulund, *My Danish Father* (New York, 1947), 122 หมอสอนศาสนาชาวเดนนิชคนนี้เป็นหมอฟันพักอยู่ในกรุงเทพฯ ในช่วงกลางทศวรรษที่ 1920 ได้ถวายการรักษาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวตั้งแต่เมื่อครั้งยังเป็นเจ้าฟ้าจนกระทั่งเมื่อทรงครองราชย์แล้ว หนังสือเล่มนี้มีข้อผิดพลาด และได้ข้อมูลไม่ถูกต้องมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อมูลเกี่ยวกับการขึ้นครองราชย์ของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ก็มี

คุณค่าในแง่ให้ภาพกว้าง ๆ เกี่ยวกับสังคมของชาวตะวันตกในสยามยุคนั้น (เรื่องหนึ่งเล่าว่าไม่นานหลังจากคนขี้เมาสองคนถูกหามออกจากสโมสรของชาวตะวันตก ชายอีกคนถูกสั่งห้ามไม่ให้เข้าไปในสโมสร เพราะเขาไม่ผูกเนคไท แล้วสรุปว่า "ชาวต่างชาติในกรุงเทพฯ เขามีมาตรฐานกันแปลก ๆ") หนังสือเล่มนี้บรรยายถึงรัชกาลที่ 7 ว่า "อาจทรงเป็นผู้แต่งพระองค์แย่ที่สุดในพระราชวัง" ชอบทรงสนับเพลาจีน และฉลองพระองค์แพรพื้น ๆ (หน้า 122)

ส่วนฟรีแมนซึ่งเชื่อถือไม่ค่อยได้พอกัน เขียนว่าพระเจ้าอยู่หัวมักจะมีบทบาทนำในเทศกาลต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับศาสนา "ซึ่งพระองค์โปรดที่จะทำ" (Freeman, "His Majesty" เล่มเดิม หน้า 278, 283)

72. ดำรงราชานุภาพ, "ความคิดแก้ระเบียบการพระราชพิธีประจำปี ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว" *ศิลปากร* 13, 6 (1970), 20-39 บทความนี้ประกอบด้วยหลักฐานจากเอกสารของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ

73. ห้องสมุดรัฐสภาอเมริกัน "Siam" File 2 (1930-9)

แต่อย่างน้อยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ฟื้นฟูประเพณีโบราณขึ้นหนึ่งพิธีนั่นคือ "พิธีถวายข้าวทิพย์" ดู Rudivoravan เล่มเดิม หน้า 138-40

74. กจช. ร.7 รล.10.3/2 เกี่ยวกับหม่อมเจ้าซึ่งเป็นศักดิ์ชั้นต่ำสุดของฐานันดรชั้นเจ้าครั้งหนึ่งพระเจ้าอยู่หัวเคยทรงตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับความเห็นของหม่อมเจ้าจรูญศักดิ์ ว่าหม่อมเจ้าเป็นเหมือนผีไม่มีศาล น่าจะยุบฐานันดรศักดิ์ชั้นนี้ แล้วใช้นามสกุลแทน (กจช. ร.7 รล.23/15)

โดยทั่วไปแล้วบุตรธิดาเชื้อพระวงศ์จะมีศักดิ์ต่ำกว่าบิดาหนึ่งชั้นเสมอ อาจมียกเว้นบ้างถ้ามารดามีศักดิ์สูงหรือต่ำมาก ๆ แต่พระเจ้าแผ่นดินทรงมีอำนาจสถาปนาหรือเลื่อนฐานะให้สูงขึ้นได้

75. ตามหมายกำหนดการเดิม วางแผนจะเสด็จในปี 1928 แต่ต้องเลื่อนออกไปเนื่องจากสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช พระบรมวงศานุวงศ์ชั้นผู้ใหญ่สิ้นพระชนม์ เมื่อหมายกำหนดการนี้รายงานไปถึงลอนดอน พระเจ้ายอร์ชที่ 5 แห่งอังกฤษทรงมีลายพระราชหัตถเลขาปะหน้ารายงานว่า "รับเสด็จพระเจ้าอยู่หัวให้สมพระเกียรติที่สิงคโปร์" (GB, F 965/855/40, 24 February 1928)

ก่อนหน้านี้ในช่วงปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทูตอังกฤษที่กรุงเทพฯรายงานว่า พระเจ้ายอร์ชที่ 5 มีรับสั่งครั้งสุดท้ายก่อนทูตเดินทางมาสยามว่า "ถ้าคนนั้น (รัชกาลที่ 6) แสดงท่าทีว่าจะมาอังกฤษ ไสหัวไป ที่นี่เราไม่ต้องการ" (GB, F4201/183/40,

23 July 1925, Greg to Waterlow)

76. รัฐบาลพิมพ์หนังสือเล่มใหญ่ (ภาษาไทย) เกี่ยวกับการเสด็จประพาสทั้งสิงคโปร์ หมู่เกาะดัตช์อีสต์อินดีส และอินโดจีน พระราชหัตถเลขาจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงพระราชธิดาในสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์ฯ (ซึ่งพระเจ้าอยู่หัวทรงเรียก "มหาวิทยาลัย") ซึ่งทรงพระราชนิพนธ์ระหว่างเสด็จประพาสสิงคโปร์ ชวา และบาหลี รวมพิมพ์ในหนังสือ *พระราชหัตถเลขาพระราชทานพระราชธิดาสมเด็จเจ้าฟ้า กรมพระนครสวรรค์วรพินิตในคราวเสด็จประพาสเกาะชวา...1929* (กรุงเทพ 1949)

ตามที่ได้ให้เชิงอรรถไว้ก่อนหน้าแล้วว่า สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์ฯ ได้รับโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็นผู้สำเร็จราชการทุกครั้งที่พระเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสต่างประเทศสามครั้งก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง

ในช่วงเสด็จประพาสแคนาดา หนังสือพิมพ์ที่เมืองมอนทรีลบรรยายถึงสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีว่า "ทรงสำราญพระราชหฤทัยสมเป็นพระราชินี" (*Bangkok Times* คัดลอกมาพิมพ์ซ้ำ 14 กันยายน 2474) แต่สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีรับสั่งกับผู้เขียนเมื่อปี 1931 ว่า "การเป็นพระราชินีไม่ใช่เรื่องสนุก"

77. ธานีนิวัต, เล่มเดิม หน้า 19-20 หมายกำหนดการเสด็จประพาสภาคตะวันออกเฉียงเหนือถูกยกเลิกไปเมื่อต้นปี 1930

78. การเสด็จประพาสเชียงแสน เปิดโอกาสให้ข้าราชการสูงอายุสองคนซึ่งรับราชการอยู่ที่เชียงแสนได้ถวายฎีกาเกี่ยวกับเงินบำนาญซึ่งถูกยกเลิกไป ฎีกานี้มีรายละเอียดน่าสนใจเกี่ยวกับชีวิตของนักบุกเบิกชาวไทยที่ถูกส่งตัวไปตั้งแต่ศตวรรษที่ 19 ให้ไปบุกเบิกสร้างเมืองที่ถูกทิ้งร้าง เนื่องจากเป็นเรื่องเก่า รัชกาลที่ 7 จึงทรงโอนเรื่องนี้ให้สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ ทรงรับผิดชอบ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯทรงสั่งให้จ่ายเงินบำนาญแก่ข้าราชการทั้งสองคนต่อไป ด้วยเหตุผลว่าเขาทั้งสองรับใช้ประเทศชาติมาอย่างดี ว่าคนทั้งสองอยู่ในฐานะพิเศษอย่างที่น้อยคนจะเคยทำมาก่อน และคนทั้งสองก็แก่มากแล้ว ดังนั้นรัฐบาลคงไม่ต้องจ่ายบำนาญไปนานนัก เอกสารมีอยู่ใน กจช. ร.7 รล.20/32 และ กจช. สบ.2.47/75

79. *Bangkok Times*, 20 January 1972 รัฐบาลตีพิมพ์หนังสือเล่มใหญ่เกี่ยวกับการเสด็จประพาสหัวเมืองเหนือ และมีเอกสารหลายร้อยหน้าเกี่ยวกับการเสด็จประพาสครั้งนี้ใน กจช. สบ.2.46/1, 2, 4, 5, 6.

80. กล่าวถึงการเปรียบเทียบประวัติศาสตร์สยามกับญี่ปุ่นในบทที่ 6 "รัชสมัยที่บันทึกไว้ในประวัติศาสตร์" ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวชวนให้มีการเปรียบเทียบ

เป็นพิเศษกับยุคเมอิจิ "ไม่แค่ว่าอยู่ในยุคสมัยเดียวกัน" (ในสยาม 1869-1910 และในญี่ปุ่น 1868-1912) แต่ทั้งสองยุคเป็นช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และกระทำสำเร็จได้เพราะการริเริ่มจากเบื้องบน ภายหลังทั้งสองประเทศจึงได้มองย้อนกลับไปหา "ยุคทอง" เมื่อสังคมตามประเพณีเดิมถูกเปลี่ยนให้เป็นรัฐทันสมัย และภัยคุกคามทางการเมืองจากตะวันตกได้หวนกลับมา (Batson, *SPF* เล่มเดิม หน้า 52 ดู บทที่ 6 เชิงอรรถ 53 ประกอบ)

มีคำนำและคำแปล พระราชนิพนธ์คำนำของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ใน Batson, *SPF*, เล่มเดิม หน้า 51-4 (คำวิจารณ์ของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ คัดไว้ในหน้า 51 แสดงว่าพระบรมราชาธิบายของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่เป็นที่รู้จัก จนเมื่อรัชกาลที่ 7 โปรดเกล้าฯ ให้ตีพิมพ์เมื่อปี 1927) มีคำแปลภาษาอังกฤษอยู่ใน *Bangkok Times* 14 ตุลาคม 1927 ร่างเดิมซึ่งเป็นลายพระราชหัตถเลขาอยู่ใน กจช. ร.7 รล.99/28

81. พระราชนิพนธ์คำนำของรัชกาลที่ 7 สรุปไว้ใน K. B. Landon, *Siam in Transition* (Chicago, 1939) 221 และพระนิพนธ์ของหม่อมเจ้าพูนพิศมัยได้พรรณนาไว้สั้น ๆ ในหน้า 221-2 ดู *Bangkok Times* 20 พฤษภาคม และ 10 ธันวาคม 1927 (ให้คำแปลภาษาอังกฤษไว้ในคำนำ) ประกอบ ตัวบทภาษาไทยตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ซึ่งตีพิมพ์ในกรุงเทพฯ ดู หนังสือพิมพ์ตัด ใน กจช. ร.7 ม.26.4/106

82. *Bangkok Times* 24 ธันวาคม 1931 และ 17 พฤศจิกายน 1932 ข้อความที่อ้างถึงในฉบับหลังเป็นพระบรมราโชวาทพระราชทานที่วชิราวุธวิทยาลัย ซึ่งสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงย้ำและยกโรงเรียนของอังกฤษมาเป็นตัวอย่างให้เห็นถึงความสำคัญของประเพณี

83. พระราชหัตถเลขาโต้ตอบ พร้อมด้วยพระบรมราชวินิจฉัย (ภาษาไทย) ในกจช. ร.7 รล.17/48 พระบรมราโชวาทเป็นภาษาอังกฤษในตัวบทภาษาไทย

84. US, 892.00 P.R./12, 8 January 1929

85. Batson, *SPF* เล่มเดิม 95 ตัวบทพระบรมราโชวาท (ภาษาไทย) ใน กจช. ร.7 รล.21/1

เนื้อหาที่ทรงรับสั่งไม่ใช่ลักษณะของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว หรือถ้าขยายให้กว้างออกไป ไม่ใช่เป็นนโยบายของรัฐบาลหลาย ๆ ชุดในยุคต้นของการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญ ไม่น่าแปลกใจที่ยุคชาตินิยมตอนปลายทศวรรษที่ 1930 และต้นทศวรรษ 1940 ได้เห็นพัฒนาการของลัทธิวชิราวุธที่กลับได้รับการยอมรับอีกครั้ง —ทั้ง ๆ ที่ตอนรัชกาลที่ 6 เสด็จสวรรคตใหม่ ๆ กระแสนี้ไม่ได้ขึ้นสูง— ส่วนพระราชดำริอันหนักแน่นของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวกลับได้รับการตอบรับค่อนข้างน้อย (เล่มเดิม หน้า 3)

บทที่ 4
โครงสร้างเศรษฐกิจและสังคม

เชียงราย ... อวดโฉมการเข้าสู่ความทันสมัยด้วยการสร้างถนนบนกำแพงเมืองเดิม

จดหมายลง*บางกอกไทมส์*
28 พฤษภาคม 1932

สมัยรัชกาลที่ 7 เริ่มขึ้นในปี 1925 ท่ามกลางวิกฤตทางเศรษฐกิจและการเมือง และระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ก็สิ้นสุดลงในปี 1932 ท่ามกลางวิกฤตทางเศรษฐกิจและการเมืองที่มีมากขึ้น แม้ว่าช่วงสุดท้ายของการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของสยามจะเริ่มต้นด้วยปัญหานานาประการสำหรับราชาธิปไตยและจบลงด้วยการที่ระบบถูกล้มล้างไป แต่ก็มีช่วงกลางของสมัยนี้คือช่วงประมาณกลางปี 1926 ถึง 1930 เมื่อปรากฏว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและคณะที่ปรึกษาจะจัดการกับปัญหาทางเศรษฐกิจและการเมืองที่พวกท่านได้รับตกทอดมาได้สำเร็จ และดูอนาคตของรัชสมัยนี้และระบอบราชาธิปไตยจะสดใส คิดว่าด้านที่ได้รับการประโคมมากที่สุดในช่วงกลางของรัชสมัยนี้ ก็คือการสรรหาโครงสร้างของรัฐธรรมนูญที่จะทำให้สยามยังสามารถได้ประโยชน์จากระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ในขณะเดียวกันปกป้องให้พ้นจากอันตรายที่ซ่อนเร้นอยู่ในระบอบการปกครองแบบนั้น พัฒนาการทางการเมืองเช่นนี้จะพูดถึงอย่างละเอียดในบทที่ 5 บทนี้จะมองถึงด้านที่ไม่ตื่นเต้นมากนักแต่ก็มีความสำคัญพอ ๆ กันของพัฒนาการด้านเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งมาพร้อมกับข้อขัดแย้งในเรื่องการเปลี่ยนแปลงระบบการเมือง

พัฒนาการที่สำคัญในปลายทศวรรษ 1920 คือ การขยายตัวของหนังสือพิมพ์ไทย และอย่างน้อยในกรุงเทพฯ "ความคิดเห็นของประชาชน" ได้มีการเจริญเติบโตขึ้น ซึ่งในกลุ่มนี้เป็นเสียงของผู้ที่มีการศึกษาเป็นส่วนใหญ่ ในการพิจารณาถึงปัญหาของสมัยรัชกาลที่ 6 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงตั้งข้อสังเกตว่า "การมีหนังสือพิมพ์โดยเสรีทำให้ปัญหามีเพิ่มขึ้น"[1] ต้นรัชสมัยรัชกาลที่ 7 มีหนังสือพิมพ์และนิตยสารเพิ่มขึ้นถึง 4 เท่าในสยาม ก่อนปี 1932 มีหนังสือพิมพ์ที่ไม่ใช่ประเภทรายวันเกิดใหม่ 136 ฉบับ และประเภทรายวันเกิดใหม่ 35 ฉบับ[2] เกือบทุกฉบับพิมพ์ในกรุงเทพฯ แต่มีบ้างบางฉบับที่พยายามจะทำให้เป็นหนังสือพิมพ์ท้องถิ่น เช่น *หนังสือพิมพ์ศรีเชียงใหม่* ออกที่เชียงใหม่ 10 วันครั้ง ซึ่งออกในปี 1927 และอยู่ได้หลายเดือน ชีวิตของหนังสือพิมพ์ใหม่ๆ เหล่านี้สั้นมาก ทำให้กงสุลอเมริกันท่านหนึ่งเขียนไว้ในช่วงกลางทศวรรษ 1920 ว่า:

> ...มีหนังสือพิมพ์ในสยามหลายฉบับที่ไม่มีอิทธิพลใดๆ นัก และไม่มีความรับผิดชอบด้วย จำนวนพิมพ์ก็น้อย พิมพ์ได้ประเดี๋ยวประด๋าวเท่านั้น เรียกได้ว่าเป็นหนังสือพิมพ์ "ดอกเห็ด"[3]

ในบรรดาหนังสือที่ออกเป็นครั้งคราว 136 ฉบับที่ออกในต้นรัชกาลที่ 7 มีไม่ถึง 20 ฉบับที่อยู่ได้นานถึง 5 ปี ในขณะที่อัตราการปิดตัวของประเภทรายวันก็มากพอๆ กัน ตัวอย่างเช่นช่วงปี 1926/7 บรรดาหนังสือพิมพ์ใหม่ประเภทที่ออกเป็นครั้งคราว 46 ฉบับ ในปีแรกปิดไป 30 ฉบับ ปีที่สองปิด 8 ฉบับ ปีที่ 3 ปิด 5 ฉบับ และปีที่ 4 ปิด 2 ฉบับ ในขณะที่วันที่ปิดของอีกฉบับหนึ่งไม่มีใครทราบ เข้าใจว่าปิดไปในปีที่ 3 สำหรับหนังสือพิมพ์รายวันที่ออกใหม่ 8 ฉบับ มี 2 ฉบับปิดไปในปีแรก 3 ฉบับปิดไปในปีที่ 2 หนึ่งฉบับปิดในปีที่ 6 ฉบับหนึ่งอยู่ได้นานมาก และวันที่ปิดก็ไม่มีใครทราบ

ในขณะที่หนังสือพิมพ์ต่างๆ เปิดบ้างปิดบ้าง แต่ความคิดเกี่ยวกับการมี

หนังสือพิมพ์ที่ยั่งยืนและเข้มแข็งก็ได้เกิดขึ้นแล้ว และบางช่วงในกรุงเทพฯ ก็จะมีหนังสือพิมพ์ภาษาไทยมากประมาณสิบถึงสิบห้าฉบับ นอกนั้นก็มีวารสารเฉพาะทางและหนังสือพิมพ์ภาษาอังกฤษหลายฉบับรวมทั้งภาษาจีนด้วย ไม่ใช่หนังสือพิมพ์ทุกฉบับจะเป็นประเภท "ดอกเห็ด" ไปเสียทั้งหมด หนังสือพิมพ์*บางกอกไทมส์* พิมพ์จำหน่ายมาตั้งแต่ 1887 โดยมีช่วงที่ปิดไปเพียงระยะสั้นๆ เท่านั้น ในขณะที่หนังสือพิมพ์ภาษาไทยศรีกรุง แม้จะเพิ่งเปลี่ยนชื่อใหม่ไม่นานมานี้ แต่ก็มีประวัติที่ยาวนานและอยู่มาจนถึงระยะหลังสงครามโลกครั้งที่สองทีเดียว[4]

หนังสือพิมพ์ภาษาอังกฤษ 3 ฉบับ ในกรุงเทพฯ ช่วงปลายทศวรรษ 1920 มี*บางกอกไทมส์ บางกอกเดลิเมล์* และ*สยามออบเซอร์เวอร์* บางกอกไทมส์นั้นนับว่าเป็นหนังสือพิมพ์เก่าแก่ที่สุดและเป็นหนังสือพิมพ์ภาษาอังกฤษที่มีอิทธิพลที่สุดในกรุงเทพฯมาเป็นเวลาหลายทศวรรษ แม้จะไม่ใช่หนังสือพิมพ์ที่มียอดจำหน่ายสูงสุดก็ตาม[5] เป็นหนังสือพิมพ์ที่ชาวอังกฤษเป็นเจ้าของและรัฐบาลสยามให้เงินอุดหนุน เป็นหนังสือพิมพ์ประเภทอนุรักษ์นิยม หรือจะพูดอีกทีคือก้าวหน้าแบบระมัดระวัง และขอใช้คำพูดของผู้สังเกตการณ์ท่านหนึ่งว่า "หัวสูง ถูกต้อง ซื่อสัตย์และสุขุม"[6] หนังสือพิมพ์ฉบับนี้จะปกป้องผลประโยชน์ของอังกฤษจากโลกภายนอกแต่จะปกป้องผลประโยชน์ของสยามเมื่อมีเรื่องขัดแย้งกับผลประโยชน์ของอังกฤษโดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าเป็นเรื่องเกี่ยวกับมลายู หรือผลประโยชน์ในบริเวณที่มีผู้ไปตั้งถิ่นฐานที่บริเวณช่องแคบ ซึ่งพวกเขาเห็นว่าเป็นอันตรายต่อสยามไม่น้อยกว่านโยบายที่รุนแรงของกลุ่มชาวฝรั่งเศสที่แข็งข้อในกรุงไซง่อน หนังสือพิมพ์*บางกอกไทมส์* มีการทำงานใกล้ชิดกับผู้ที่มีอำนาจในรัฐบาล และบทความหลายบทความถ้าเป็นหัวข้อที่เกรงว่าจะกระทบกระเทือนรัฐบาล จะมีการปรึกษากับรัฐบาลก่อนหรือไม่ก็ได้รับข้อมูลจากรัฐบาล[7]

หนังสือพิมพ์*บางกอกเดลิเมล์* ซึ่งตีพิมพ์ทั้งภาษาไทยและอังกฤษนั้นพระคลังข้างที่เป็นเจ้าของอยู่หลายปี จนกระทั่งเมื่อนายแอนดรูว์ เอ. ฟรีแมนบรรณาธิการชาวอเมริกันได้เปลี่ยนนโยบายเป็นหนังสือพิมพ์แบบตื่นเต้นเร้าใจ และ

มีความคิดเห็นขัดแย้งมากขึ้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงตัดสินพระทัยขายหนังสือพิมพ์ให้กับบุคคลกลุ่มหนึ่ง นำโดยสมเด็จฯ กรมพระสวัสดิวัดนวิศิษฎ์ (พระสัสสุระ) ของพระองค์เอง[8] รัฐบาลปิดหนังสือพิมพ์นี้ลงในเดือนตุลาคม 1933 เมื่อเกิดกบฏบวรเดช แต่นักการทูตอเมริกันท่านหนึ่งตั้งข้อสังเกตว่า การกบฏเป็นข้ออ้างที่รัฐบาลยกมาอ้างเพื่อปิดหนังสือพิมพ์เดลิเมล์มากกว่าเป็นสาเหตุ[9] สำหรับหนังสือพิมพ์ภาษาอังกฤษฉบับที่สาม คือ *สยามออบเซอร์เวอร์* นั้น ปิดตัวเองไปเมื่อเดือนมกราคม 1933 เพราะเหตุผลทางด้านการเงิน[10]

หนังสือพิมพ์ภาษาไทยที่มีอิทธิพลที่สุด 2 ฉบับ คงจะเป็น*ศรีกรุง* ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์ภาษาไทยฉบับแรกที่ "ใช้วิธีการพิมพ์และจัดจำหน่ายอย่างทันสมัย"[11] และอีกฉบับคือ *หนังสือพิมพ์ไทย* ที่รัฐบาลคอยคุม

แม้ว่าหนังสือพิมพ์ในกรุงเทพฯจะมียอดจำหน่ายค่อนข้างน้อย คือที่ขายดีที่สุดก็ขายได้เพียงไม่กี่พันฉบับ แต่ก็มีอิทธิพลในกลุ่มประชาชนที่มีปากมีเสียงทีเดียว ดังนั้นหนังสือพิมพ์จึงเป็นเรื่องที่รัฐบาลมีความกังวลมาก นโยบายที่รัฐบาลจะควบคุมหนังสือพิมพ์จึงเป็นไปในลักษณะมือหนึ่งให้ขนม มือหนึ่งถือไม้เรียว ขนมคือเงินสนับสนุนที่ให้แก่หนังสือพิมพ์ที่เห็นว่าสมควรจะได้รับ ต้นรัชสมัยรัชกาลที่ 7 มีหนังสือพิมพ์ 4 ฉบับที่ได้รับเงินอุดหนุน คือหนังสือพิมพ์ภาษาอังกฤษ 3 ฉบับที่พิมพ์ในกรุงเทพฯ และหนังสือพิมพ์ภาษาไทยคือ*หนังสือพิมพ์ไทย* หนังสือพิมพ์ภาษาอังกฤษตอบแทนรัฐบาลด้วยการให้รัฐบาลรับได้ฟรีจำนวนหนึ่ง ซึ่งในกรณีของ *บางกอกไทมส์* มีค่าถึงเศษสามส่วนสี่ของค่าเงิน 8,000 บาทต่อปีที่ได้รับการอุดหนุน เหตุผลว่าทำไมจึงให้เงินอุดหนุนนั้น หม่อมเจ้าไตรทศประพันธ์และนายเรย์มอนด์ บี. สตีเวนส์ ที่ปรึกษาชาวอเมริกัน อธิบายไว้อย่างตรงไปตรงมาในบันทึกที่เขียนในเดือนธันวาคม 1927 ว่า:

> สาเหตุที่ให้เงินอุดหนุนเพราะรัฐบาลต้องการควบคุมนโยบายของหนังสือพิมพ์ เมื่อสมัยที่ใช้นโยบายนี้มีเหตุผลที่สมควรหลาย

> ประการที่เห็นว่าควรทำ หนังสือพิมพ์ทุกฉบับพวกนี้พิมพ์เป็นภาษาอังกฤษ ดังนั้นจึงมีอิทธิพลในกลุ่มชาวต่างชาติ ในช่วงเวลานั้นความสัมพันธ์ต่างประเทศของเราลำบากมาก สนธิสัญญาเก่าๆ ก็ยังมีผลใช้ได้อยู่และถ้าหนังสือพิมพ์วิจารณ์อะไรในทำนองที่เป็นปฏิปักษ์กับรัฐบาล ก็จะทำความยุ่งยากและสร้างปัญหาให้กับรัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว[12]

เมื่อสังเกตเห็นว่าเงื่อนไขต่างๆ เปลี่ยนไปแล้ว บันทึกนั้นได้แนะนำว่าควรยกเลิกเงินอุดหนุนได้ ซึ่งภายหลังรัฐบาลก็ได้ทำตามนโยบายนี้ ส่วนหนึ่งเพราะเหตุผลดังกล่าว อีกส่วนหนึ่งเพราะหนังสือพิมพ์หลายฉบับได้ยื่นขอเงินอุดหนุนบ้าง ดังนั้นการยกเลิกให้เงินอุดหนุนจึงง่ายกว่าที่จะเลือกให้เป็นบางฉบับ และส่วนหนึ่งก็เพราะรัฐบาล*ไม่พอใจหนังสือพิมพ์บางกอกเดลิเมล์* (ซึ่งความจริงก่อนที่รัฐบาลจะยกเลิกการให้เงินอุดหนุน นายหลุย คีรีวัต แห่ง*บางกอกเดลิเมล์* ได้แจ้งกระทรวงการต่างประเทศว่าหนังสือพิมพ์ของเขาไม่จำเป็นต้องใช้เงินอุดหนุนแล้ว และในเมื่อรัฐบาลเองก็ต้องการใช้เงิน ดังนั้นทางหนังสือพิมพ์จึงอยากจะขอไม่รับเงินอุดหนุน)[13] ในการเลิกเงินอุดหนุน รัฐบาลตกลงที่จะสนับสนุนหนังสือพิมพ์ที่เห็นใจรัฐบาลด้วยการรับหนังสือพิมพ์นั้นในจำนวนที่เคยได้รับโดยไม่ต้องจ่ายเงิน ซึ่งความจริงแล้วในกรณีของ*บางกอกไทมส์* และ *สยามออบเซอร์เวอร์* ได้เพิ่มจำนวนรับมากขึ้นจนค่าหนังสือพิมพ์ที่จ่ายต่อปีนั้นพอๆ กันกับเงินอุดหนุนที่ได้เดิม อย่างไรก็ตามรัฐบาลไม่ได้ซื้อ*บางกอกเดลิเมล์* เลยแม้แต่ฉบับเดียว[14]

ในบรรดาวิธีการต่างๆ ที่รัฐบาลสามารถจะใช้ในการควบคุมหนังสือพิมพ์ให้อยู่ในขอบเขตก็คือ อำนาจในการปิดหนังสือพิมพ์ที่พิมพ์บทความที่รัฐบาลไม่พอใจ ดังเช่น *บางกอกไทมส์* เขียนไว้ในคอลัมน์บรรณาธิการในปี 1924 ว่า:

> ในโลกของราชการในประเทศนี้ มีนโยบายที่วางไว้แล้วคือ ไม่ต้องสนใจคำวิจารณ์ในหนังสือพิมพ์ —เว้นเสียแต่เมื่อเห็นว่าควรจะเรียกตำรวจ[15]

ปัญหาที่มีการโต้เถียงกันมากภายในรัฐบาลปัญหาหนึ่งในต้นสมัยรัชกาลที่ 7 คือ ควรจะต้องออกพระราชบัญญัติควบคุมหนังสือพิมพ์ที่เข้มงวดกว่าที่ใช้อยู่หรือไม่ พระองค์เจ้าบวรเดชเสนาบดีกลาโหมทรงเห็นว่า ควรจะมีพระราชบัญญัติควบคุมหนังสือพิมพ์ที่เข้มงวด แต่นายเรย์มอนด์ บี. สตีเวนส์ ที่ปรึกษาต่างประเทศคัดค้าน[16] เมื่อมีร่างเกี่ยวกับพระราชบัญญัติหนังสือพิมพ์ใหม่เสนอเข้ามา นายสตีเวนส์ ซึ่งแม้จะยอมรับว่าพระราชบัญญัติที่มีอยู่ควรจะเข้มงวดกว่านี้บ้าง แต่ก็ยังคัดค้านว่าพระราชบัญญัติที่เสนอมานี้ "เป็นพระราชบัญญัติที่บีบบังคับมากเกินกว่าประเทศใด ๆ ในโลก ...ข้าพเจ้าไม่รู้เลยว่าจะมีประเทศไหนที่รวมวิธีการต่าง ๆ ในการควบคุมหนังสือพิมพ์ไว้ในกฎหมายฉบับเดียวเช่นนี้"[17] นายสตีเวนส์และบุคคลอื่น ๆ อีกหลายคนที่เห็นว่าเสรีภาพของหนังสือพิมพ์เป็นสิ่งสำคัญมักจะเป็นเสียงส่วนใหญ่ในคณะรัฐบาล และในทางปฏิบัติแล้วนโยบายเกี่ยวกับหนังสือพิมพ์ในสมัยรัชกาลที่ 7 นับว่าค่อนข้างจะยืดหยุ่นทีเดียว ส่วนมากแล้วมักจะเป็นการตักเตือนมากกว่าจะสั่งปิด ถ้าสั่งปิดก็มักจะเป็นการชั่วคราว ยกเว้นแต่ในกรณีที่เห็นว่าทำผิดร้ายแรงทางการเมืองมาก ๆ (ดูบทที่ 5) ความใจกว้างที่รัฐบาลมีต่อหนังสือพิมพ์เช่นนี้เป็นผลสะท้อนมาจากน้ำพระทัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงสังเกตว่าหนังสือพิมพ์ภาษาไทยนั้นคุณภาพต่ำ จึงมีรับสั่งให้เสนาบดีมหาดไทยเรียกประชุมบรรณาธิการและตักเตือนไม่ให้เขียนโจมตีบุคคล หรือกระทำการใด ๆ ที่เป็นการยุยง แต่ในหมายเหตุหลังจากการประชุมทรงเสริมว่า "เราไม่ต้องการปิดปากหนังสือพิมพ์ แต่ต้องการให้ใช้ประโยชน์ได้จริง ๆ"[18] ในขณะที่นโยบายที่เป็นทางการก็เปลี่ยนไปมาบ้างเป็นครั้งคราว แต่โดยทั่วไปแล้วนับว่าหนังสือพิมพ์ในสมัยสุดท้ายของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้นเฟื่องฟู และมีเสรีภาพมากกว่าหลาย ๆ สมัยของ

รัฐบาลยุค "ระบอบประชาธิปไตย" เสียอีก[19]

ในสมัยรัชกาลที่ 7 ได้มีพัฒนาการในโลกวรรณกรรมไทยด้วย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ได้รับการยกย่องว่าเป็น "พระมหาธีรราชเจ้า" และในสมัยของพระองค์ นอกจากพระองค์ทรงนิพนธ์เรื่องต่าง ๆ ไว้มากมายแล้ว ยังทรงเป็นองค์อุปถัมภ์ศิลปะและวรรณกรรมอีกด้วย ดังนั้นยุคนี้จึงได้รับการเรียกขานว่าเป็นยุคที่เฟื่องฟูทางวรรณกรรมไทย แต่ก็น่าเสียดายที่เนื่องจากคงจะเป็นเพราะพระองค์ทรงมีอิทธิพล (ควบคุม) เหนือบรรยากาศทางวัฒนธรรมมาก ดังนั้นยุคนี้จึงไม่มีนักเขียนที่สำคัญเท่าไร กลับเป็นยุคสมัยรัชกาลที่ 7 ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและราชสำนักไม่ได้มีผลิตผลทางวรรณกรรมมากมายอะไร แต่ได้เกิดมีนักเขียนใหม่ ๆ สร้างบรรยากาศและแนวทางให้วรรณกรรมไทยสมัยใหม่ในยุคต่อ ๆ มา

โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระหว่าง 12 เดือน ของปี 1928-9 มีการตีพิมพ์ผลงาน 3 เล่มที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นนวนิยายไทยแท้เล่มแรก[20] นักประพันธ์ทั้ง 3 ท่าน คือ ม.จ.อากาศดำเกิง "ดอกไม้สด" และกุหลาบ สายประดิษฐ์ —ทั้งสามมีความคล้ายคลึงกันในหลาย ๆ ด้าน คือ ทั้งสามคนเกิดในกรุงเทพฯ ในระหว่างปี 1905-6 ทั้งสามเคยเรียนในโรงเรียนแบบตะวันตก ซึ่งเป็นผลพวงจากการปรับระบบการศึกษาที่ได้เริ่มขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 และในนวนิยายของทั้งสามคน ตัวเอกของเรื่องต่างก็เคยไปศึกษา ณ ต่างประเทศทั้งหมด และแก่นกลางของเรื่องก็ล้วนแล้วแต่เป็นเรื่องของความขัดแย้งระหว่างคุณค่าทางวัฒนธรรมของตะวันตกและวัฒนธรรมของตน

แต่ก็มีข้อแตกต่างในระดับพื้นฐานครอบครัวและอาชีพในระหว่างคนทั้งสาม ม.จ.อากาศดำเกิง และ "ดอกไม้สด" มาจากราชสกุลวงศ์ แต่กุหลาบมาจากครอบครัวธรรมดา ๆ ม.จ.อากาศดำเกิงทรงตีพิมพ์นวนิยายอีกเพียงเรื่องเดียวก่อนที่จะเสด็จเดินทางไปฮ่องกงอย่างลึกลับ และสิ้นชีพิตักษัยในเดือนพฤษภาคม 1932 อย่างกะทันหัน หรืออย่างที่หลาย ๆ คนยังยืนกรานว่าพระองค์เลือกที่จะหายไป

เฉยๆ "ดอกไม้สด" เขียนต่อมาเรื่อยๆ เป็นเวลากว่าทศวรรษ เขียนทั้งนวนิยายเรื่องสั้น เล่าเรื่องศีลธรรมความประพฤติของสังคมพวกชั้นสูงในกรุงเทพฯ การที่ตัวละครของเธอสะท้อนถึงความอาลัยในอดีต การยึดถือหลักของพระพุทธศาสนาทั้งหมดรวมกันทำให้เรื่องของเธอเป็นงานที่มีลักษณะ "อนุรักษ์นิยม" และเธอก็เป็นนักเขียนคนโปรดในวงการวรรณกรรมและการศึกษา

กุหลาบนั้นเป็นนักเขียนที่ "การเมือง" ที่สุดในสามคนนี้ นวนิยายในปี 1928 ของเขาจะเป็นเรื่องที่นิยมกันคือ "เด็กคนจนได้ดี" เป็นเรื่องที่แม้จะมีอุปสรรคและความอยุติธรรมในระบบเพียงไร พระเอกก็ยังสามารถเข้ามามีตำแหน่งสำคัญๆ ในรัฐบาลได้ (และได้รับบรรดาศักดิ์ขุนนาง) ในขณะเดียวกันก็ต้องมีกระบวนการเกี่ยวกับความรักต่างๆ เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย อย่างไรก็ตาม นวนิยายเรื่องสำคัญเรื่องต่อมาของเขาคือ *สงครามชีวิต* พิมพ์ในเดือนมิถุนายน 1932 ก่อนวันสิ้นสุดระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไม่กี่วันนั้น ได้ชื่อว่าเป็นนวนิยายเกี่ยวกับการเมืองเรื่องแรกของไทย เรื่องนี้แสดงออกให้เห็นถึงด้านที่มืดมนของสังคม มีเค้าโครงเรื่องมาจากเรื่อง*คนจน* ของ ดอสโตเย็ฟสกี้ (เป็นครั้งแรกที่ใช้ต้นแบบนวนิยายรัสเซียในนวนิยายไทย) แต่ดัดแปลงให้เข้ากับบรรยากาศแบบไทย แสดงให้เห็นว่าอำนาจเงินตราเป็นบ่อเกิดแห่งความชั่วร้าย ช่องว่างระหว่างคนรวยและคนจนนั้นกว้างเสียจนพวกเขาถูกแบ่งออกเป็น "โลก 2 โลกที่แยกกัน" ชีวิตคือการต่อสู้ เช่นเดียวกันกับธรรมชาติของคนที่ "ใหญ่" และมีอำนาจ จะฉวยโอกาสเอาเปรียบคนที่เล็กและอ่อนแอกว่า ตอนจบก็แตกต่างจากการจบอย่างสมหวังเช่นนวนิยายปี 1928 ของเขา เพราะในเรื่องนี้คนรักของพระเอกทิ้งเขาไปเพื่อแต่งงานกับเงิน

งานเขียนเรื่องต่อๆ มาของกุหลาบ ทั้งนวนิยายและที่ไม่ใช่นวนิยาย ค่อยๆ มีความคิดทางการเมืองเอนเอียงไปทางฝ่ายซ้ายมากขึ้นเป็นลำดับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังจากที่ได้ไปศึกษาที่ประเทศออสเตรเลียในปี 1947-8 ก็เริ่มแสดงออกถึงอิทธิพลของมาร์กซ์มากขึ้น ความมีหัวรุนแรงเช่นนี้ทำให้เขามีเรื่องกับรัฐบาลทหารในสมัยนั้น และทำให้เขาต้องเข้าคุกอยู่บ่อยครั้ง ในที่สุดเขาจึงลี้ภัยไปอยู่

สาธารณรัฐประชาชนจีนเป็นเวลา 16 ปี จนกระทั่งเสียชีวิตที่นั่นในปี 1974

แม้ว่าสมัยนี้รู้จักกุหลาบจากนวนิยายและเรื่องสั้นของเขาเป็นส่วนใหญ่ แต่เกือบจะตลอดชีวิตของเขา เขาเป็นที่รู้จักกันในฐานะนักหนังสือพิมพ์ ในช่วงปลายของยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และพร้อมๆ กับกลุ่มเพื่อนๆ ที่เขามักจะเป็นผู้นำ เขาได้เขียนบทความให้หนังสือพิมพ์ชั้นนำในกรุงเทพฯหลายฉบับ ซึ่งจะจ้างเขาในระยะเวลาสั้นๆ และเขามักถูกเลิกจ้างเพราะเขียนคำวิจารณ์ที่ตรงไปตรงมามากเกินไป เกี่ยวกับระบบการใช้อภิสิทธิ์ที่มีมาแต่ดั้งเดิมและระบบชั้นวรรณะในทางการเมือง สังคมและเศรษฐกิจ ทำให้ถ้าไม่ถูกรัฐบาลบีบบังคับ หน่วยงานของเขาเองก็บีบบังคับเขา ตัวอย่างเช่น ก่อนการกระทำรัฐประหารปี 1932 ไม่นาน เรื่องเป็นตอนๆ ชื่อ "มนุษยภาพ" ที่ลงใน *ศรีกรุง* ของเขา ก็ได้รับการตำหนิจากกลุ่มข้าราชการที่จงรักภักดี และมีผลให้หนังสือพิมพ์ฉบับนั้นถูกปิดชั่วคราว[21]

การมีสิ่งตีพิมพ์เกิดขึ้นมากมายในกรุงเทพฯ ทำให้เกิดสมาคมและภาคีต่างๆ ที่เป็นตัวแทนของกลุ่มอาชีพ และกลุ่มที่มีความสนใจพิเศษขึ้น ในปลายทศวรรษ 1920 ได้มีสมาคมครู วิศวกร แพทย์ พยาบาล เภสัชกร และทหารผ่านศึก แล้วยังมีสโมสรกีฬา กลุ่มพ่อค้านานาชาติ จีนและไทยอีกด้วย สยามสมาคมซึ่งเป็นสมาคมที่ตั้งขึ้นดั้งเดิมเพื่องานวิจัยเกี่ยวกับอดีตของไทย ในระยะปีหลังๆ ก็ได้ "ตื่นจากการหลับไหลเหมือนตาย"[22] และสโมสรโรตารีที่ล้มไปแล้วก็ลุกกลับมาใหม่ สมาคมบำเพ็ญประโยชน์ก็ได้รับการปรับปรุงใหม่กลายเป็นสาขาหนึ่งของ YMCA มีการจัดตั้งสมาคมภาพยนตร์ไทย โดยมีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระราชินีเป็นสมาชิกที่มีสิทธิลงคะแนนเสียงได้

การศึกษาในสยามก็ยังคงค่อยๆ ก้าวหน้าอย่างช้าๆ แต่มั่นคง ปัญหาใหญ่ที่พอจะมองเห็นได้คือ นับเป็นครั้งแรกที่มีงานไม่พอกับจำนวนคน โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานราชการซึ่งเป็นงานที่คนไทยส่วนใหญ่ต้องการ ทั้งนี้เพราะมีผู้จบการศึกษาจากชั้นมัธยมและปริญญามากขึ้น ชาวจีนมักจะเรียนโรงเรียนพาณิชย์ จึงไม่มีปัญหาเกี่ยวกับการหางานทำ[23] ดังนั้นในขณะที่รัฐบาลถูกเรียกร้องจากหลายๆ

ฝ่ายให้ใช้เงินในการสนับสนุนการศึกษาให้มากขึ้น แต่ก็ต้องเผชิญกับสภาวะคนล้นงานในบางสาขา และในขณะเดียวกันก็รู้ด้วยว่าถ้ามีกลุ่มปัญญาชนที่ว่างงานมาก พวกนี้ก็จะสร้างปัญหาทางการเมืองด้วย สถานการณ์ยิ่งทวีความรุนแรงขึ้นเพราะนโยบาย "ปลดข้าราชการ" ในต้นรัชกาล ทำให้บัณฑิตที่มีการศึกษาดีต้องว่างงานมากขึ้น หนทางแก้ไขที่รัฐบาลคิดได้วิธีหนึ่งคือ เพิ่มค่าเล่าเรียนในระดับมัธยมและอุดมศึกษา พร้อมกับลดค่าเล่าเรียนในระดับประถม เพื่อจะได้ขยายฐานทางการศึกษาระดับล่างให้กว้างขึ้นและระดับบนให้แคบลง[24]

พัฒนาการทางการศึกษาอีกด้านหนึ่งคือผู้หญิงมีโอกาสมากขึ้น จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเริ่มรับผู้หญิงเข้าศึกษา และผู้หญิงก็เริ่มเข้าทำงานในอาชีพต่าง ๆ เช่น กฎหมาย ซึ่งเดิมทีนั้นเก็บไว้ให้เฉพาะผู้ชาย ผู้หญิงได้รับอนุญาตเป็นครั้งแรกให้เข้าแข่งขันชิงทุนที่ทรงเกียรติ คือทุนคิงส์[25]

จำนวนโรงเรียนก็ค่อย ๆ มีเพิ่มขึ้นในทุกระดับ โรงเรียนมหาดเล็กหลวงเปลี่ยนเป็นโรงเรียนวชิราวุธและจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยแห่งเดียวในประเทศไทยก็ได้เริ่มขยายหลักสูตร และเริ่มกลายเป็นสถาบันที่มีผู้สังเกตการณ์ตั้งข้อสังเกตว่าเป็นมหาวิทยาลัยที่แท้จริงไม่ใช่เป็นแต่เพียงในนามเท่านั้น[26]

อย่างไรก็ตามพัฒนาการทางการศึกษาที่น่าสนใจกลับไม่ใช่ที่เกิดขึ้นในสยาม แต่เกิดขึ้นในหมู่พวกนักเรียนไทยในต่างแดน และกลายมามีผลที่สำคัญต่ออนาคตทางการเมืองของสยาม ปลายสมัยรัชกาลที่ 6 มีรายงานว่ามีนักเรียนทุน 301 คนในอังกฤษ 47 คนในสหรัฐอเมริกา และ 24 คนในฝรั่งเศส ที่เหลือนอกนั้นกระจัดกระจายกันอยู่ตามประเทศต่าง ๆ[27] นอกเหนือจากพวกนักเรียนทุนก็มีนักเรียนที่ไปโดยทุนส่วนตัว ส่วนใหญ่แล้วนักเรียนที่อยู่ในต่างประเทศมาจากพระราชวงศ์และขุนนางผู้ใหญ่ แต่ก็เริ่มมีนักศึกษาที่มาจากสังคมชั้นอื่น ๆ มากขึ้น[28] อังกฤษยังคงเป็นสถานที่ที่คนไทยชอบไปศึกษาที่สุด แต่สหรัฐอเมริกาและฝรั่งเศสที่เมื่อก่อนสงครามโลกครั้งที่ 1 ไม่ค่อยจะมีใครไป เพราะระบอบการปกครองแบบสาธารณรัฐ ก็เริ่มเป็นที่สนใจมากขึ้นของกลุ่มที่เมื่อก่อนเคยไปรัสเซีย เยอรมันหรือ

ประเทศอื่นๆ ในยุโรป[29]

สถานการณ์ทางการเงินที่ฝืดเคืองในช่วงกลางทศวรรษ 1920 เริ่มทำให้จำนวนนักเรียนทุนรัฐบาลไปต่างประเทศน้อยลง และเริ่มมีการทบทวนปัญหาของการศึกษาในต่างประเทศเพราะค่าใช้จ่ายจำนวนมากที่เข้ามาเกี่ยวข้อง ได้มีการตั้งคณะกรรมการประกอบด้วย หม่อมเจ้าไตรทศประพันธ์ (กรมหมื่นเทววงศ์วโรทัย) พระองค์เจ้าศุภโยคเกษม และพระองค์เจ้าธานีนิวัตขึ้นเพื่อพิจารณาปัญหานี้ และต้นรัชกาลที่ 7 ได้มีการขอคำแนะนำจากผู้รู้ในสาขานี้รวมทั้งจาก สมเด็จเจ้าฟ้ามหิดลอดุลยเดช พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์ นายดับบลิว. เอ. เกรแฮม นายนอร์แมน ซัทตัน อาจารย์ใหญ่โรงเรียนสวนกุหลาบในกรุงเทพฯ และ กรมพระกำแพงเพ็ชรฯ[30] ผลก็คือรัฐบาลยังคงส่งนักเรียนไปต่างประเทศ แต่ให้มีการคัดเลือก ควบคุมดูแล และจัดสรรค่าใช้จ่ายให้รัดกุมขึ้น

กลุ่มนักเรียนไทยในต่างแดนที่รัฐบาลรู้สึกเป็นห่วงมากในสมัยรัชกาลที่ 7 คือกลุ่มในประเทศฝรั่งเศส ข้อขัดแย้งระหว่างพระองค์เจ้าจรูญศักดิ์ ทูตสยามในกรุงปารีสและกลุ่มนักเรียนไทย ซึ่งมีนายปรีดี พนมยงค์ รวมอยู่ด้วยเป็นที่รู้กันทั่วไป ข้อขัดแย้งเป็นเรื่องของทั้งค่าใช้จ่ายและการที่นักศึกษาเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับการเมือง ผลก็คือรัฐบาลตัดสินใจเรียกตัวนายปรีดีกลับ[31] แต่บิดาของนายปรีดีได้ทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้บุตรชายได้ศึกษาต่อจนจบการศึกษา ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงโปรด แต่มีข้อแม้ว่าให้นายปรีดีส่งจดหมายขอประทานอภัยโทษต่อท่านทูตก่อน และพระองค์ได้ทรงมีพระราชหัตถเลขาวิจารณ์เกี่ยวกับอนาคตของผู้นำฝ่ายพลเรือนในกลุ่มคณะผู้ก่อการรัฐประหารไว้ว่า:

> นายปรีดีผู้นี้ดูจะฉลาดดี แต่ค่อนข้างเลือดร้อนซึ่งก็เป็นเรื่องปรกติของคนหนุ่ม ถ้าเขารับราชการในตำแหน่งที่ต้องรับผิดชอบคงจะทำงานได้ดี และข้าพเจ้าไม่คิดว่าเขาจะ "เป็นอันตรายต่อรัฐบาล"

> ดังที่ พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์รายงานมา ถ้ารัฐบาลไม่ใช้เขาให้เหมาะสมกับความรู้ของเขา สถานการณ์อาจจะเปลี่ยนไปในทางที่ไม่พึงปรารถนาได้[32]

การขัดแย้งกันระหว่างพระองค์เจ้าจรูญศักดิ์และนักเรียนในต่างแดน กลายเป็นโอกาสให้พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์ทรงมีจดหมายเปิดผนึกฉบับยาวทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในเดือนพฤศจิกายน 1926[33] พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์ได้เริ่มจดหมายด้วยการเล่าถึงนักเรียนทุนเล่าเรียนหลวงหลายคนในอังกฤษ และได้อ้างถึงความลำบากยากเข็ญ ในการจะเอานักเรียนไทยเข้าศึกษาในโรงเรียนของอังกฤษ โดยให้ข้อสังเกตว่าการที่พระองค์สามารถขอให้อีตันรับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็เพราะอ้างว่าพระองค์อาจจะขึ้นครองราชย์ในวันข้างหน้าก็ได้ ดังนั้น “มองในแง่การเมืองแล้ว...นับว่าเป็นเรื่องที่สำคัญมากสำหรับประเทศอังกฤษ” และอีตันก็ได้รับพระองค์เข้าทรงศึกษา แล้วพระองค์เจ้าจรูญศักดิ์ได้หันมาพูดถึงนักเรียนไทยในประเทศฝรั่งเศสและ “เหตุการณ์นั้น” พระองค์ทรงยืนยันว่าค่าใช้จ่ายที่นักเรียนทุนได้รับอยู่นั้นเพียงพอ และถ้าให้เพิ่มตามที่เรียกร้อง “พวกเขาก็จะไม่เรียนหนังสือแต่จะเอาไปเที่ยวเตร่ทำโก้กับผู้หญิงเสียเปล่า ซึ่งจะทำให้เป็นผลเสียต่อทั้งทางรัฐบาลและพ่อแม่” พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์ได้ยกตัวอย่างหลวงวิจิตรวาทการมาวิจารณ์[34] ท่านผู้นี้เป็นเลขาสถานทูตและพระองค์เชื่อว่า ได้ถือโอกาสช่วงที่ทูตไม่อยู่[35] ยุยงให้นักเรียนแข็งข้อ:

> คน ๆ นี้ได้ทำลายผลการทำงานที่พวกนักเรียนได้ทำมาถึง 13 ปี ด้วยการยุยงให้เกิดความไม่สงบ เพราะเขาให้ทุกสิ่งทุกอย่างแก่นักเรียนตามที่พวกเขาเรียกร้อง ก่อนที่เกล้ากระหม่อมฉันจะเดินทางถึง แถมยังเพิ่มค่าใช้จ่ายให้อีกไม่ว่าจะสมควรหรือไม่ก็เพิ่ม แสดงว่าเขามีแผนการณ์ไกลมากและตั้งใจจะหาเสียงจากนักเรียน ไม่ว่าจะ

เพื่อประโยชน์ต่อนักเรียนหรือไม่เขาก็ไม่คิด ก่อนหน้านี้พวกเขาก็อยู่กันมาได้อย่างพอใจและมีความเป็นอยู่ที่พอสมควรและเรียบง่าย

จากนั้น พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์ได้เบนเรื่องจากปัญหาค่ากินอยู่ไปยังปัญหาด้านการเมืองจากการประจัญหน้ากันกับนักเรียนไทย โดยอ้างถึงหลวงวิจิตรและนายปรีดีว่าเป็นตัวการสำคัญของเรื่องนี้:

> การทะเลาะกับเด็กนักเรียนเกิดขึ้นอย่างไม่รู้เนื้อรู้ตัว ข้าพระพุทธเจ้ายังไม่เคยรู้ตัวเลยว่าไม่มีใครชอบ เพราะเพิ่งจะกลับมาถึงและยังไม่ได้รู้เรื่องใด ๆ ของพวกเขาเลย เพราะจากไปตั้ง 1 ปี เพิ่งจะรู้เข้าในภายหลังว่า รายการให้แปลกใจนี้มีหลวงวิจิตรเป็นคนจัดฉาก เขาคงจะเจ็บแค้นอะไรข้าพระพุทธเจ้าไม่ทราบได้ ยิ่งสืบสาวลึกเข้าไปเท่าไรเรื่องนี้ก็ดูหนักหนาสาหัสขึ้นเท่านั้น ข้าพระพุทธเจ้าไม่สามารถจะทูลอย่างเป็นทางการได้เพราะไม่มีหลักฐานตรง ๆ แต่เข้าใจว่ามีบางสิ่งบางอย่างที่ไม่ชอบมาพากลเกิดขึ้นในสมาคม เอส. ไอ. เอ. เอ็ม. (สามัคยานุเคราะห์สมาคม และการให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกันในระหว่างนักเรียนไทยในฝรั่งเศส) อย่างน้อยก็ในกลุ่มที่มีอาวุโสหน่อย ข้าพระพุทธเจ้าเพียงได้ยินได้ฟังมาแต่ไม่มีหลักฐาน จึงไม่สามารถพูดอย่างเป็นทางการได้ แต่พวกเขามีความคิดทางการเมืองที่ก้าวหน้ามาก ไม่ใช่การเมืองต่างประเทศ แต่เป็นการเมืองของประเทศเราเอง ซึ่งทำให้ข้าพระพุทธเจ้ารู้สึกหวาดวิตกมาก เมื่อข้าพระพุทธเจ้าตั้งสมาคม เอส. ไอ. เอ. เอ็ม. ขึ้นมานั้น ก็ไม่ได้ตั้งใจให้เป็นสมาคมทางการเมือง และได้พยายามปกป้องไม่ให้มันเป็นเช่นนั้น ด้วยการห้ามมิให้ข้าราชการเข้าไปยุ่งเกี่ยวในการดำเนินงาน แต่วิจิตรได้ฝ่าฝืนกฎนี้ และเข้าไปยุ่งเกี่ยวด้วยอย่างแข็งขัน ที่จริงแล้ว

> ตัวเขากับปรีดี, ชม, จารุรัตน์ และนักเรียนทุนส่วนตัวหลายคนได้ดำเนินการในสมาคมแบบตามที่พวกเขาชอบอยู่แล้ว ข้าพระพุทธเจ้าคิดว่าวิจิตรเป็นบุคคลอันตราย และควรจะจับตามองเขาให้ดี เขาเป็นคนที่มีความทะเยอทะยานมาก ปรีดีเองก็อันตราย ในข้อที่ว่าถ้าได้รับอิทธิพลที่ผิด เพราะเขามีความ "หลงตัว" มาก คิดว่าตัวเองฉลาดเสียจนไม่ยอมฟังเหตุผล และจะดึงดันไปตามทางของตนเองไม่ว่าจะถูกหรือจะผิดก็ตาม พวกเหล่านี้อยู่ในกลุ่มที่ข้าพระพุทธเจ้าคิดว่าเป็นอันตรายต่อสยามในอนาคต กล่าวคือ กลุ่มที่มีการศึกษาครึ่ง ๆ กลาง ๆ...

หลังจากที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีรับสั่งให้ล้มเลิกสมาคม เอส. ไอ. เอ. เอ็ม. ดังที่เป็นอยู่ และให้เรียกนายปรีดี ซึ่งพระองค์เห็นว่าเป็น "ตัวการสำคัญที่ทำให้สมาคมหันเหไปจากอุดมการณ์เดิม" กลับ (ซึ่งตอนหลังเปลี่ยนพระทัย) ข้อขัดแย้งที่มีอยู่ก็สงบลง[36] แต่นักเรียนไทยในประเทศฝรั่งเศสและทัศนคติ "ทางการเมืองที่ก้าวหน้า" ของพวกเขาก็ยังทำให้รัฐบาลกังวลอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อยังมีบุคคลที่ชอบวิจารณ์ระบอบการปกครอง เช่น "555" (พระสารสาสน์พลขันธ์) ที่ยังคงทำงานด้านเปลี่ยนความคิดนักเรียนอยู่[37]

ถ้าเห็นว่านักเรียนในฝรั่งเศส "เป็นอันตรายต่ออนาคตของสยาม" ตามรับสั่งของพระองค์เจ้าจรูญศักดิ์แล้วล่ะก็ นักเรียนไทยในอังกฤษมีอิทธิพลมากกว่าในปลายสมัยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ อิทธิพลนี้มีผลต่อสยามทั้งจากนักเรียนไทยที่เดินทางกลับไปรับราชการในประเทศ และโดยทางหนังสือพิมพ์สามัคคีสาร ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์ของสมาคมนักเรียนไทยในอังกฤษ[38] ในต้นปี 1926 หนังสือพิมพ์นี้แสดงความเสียใจที่จำนวนจำหน่ายในสยามไม่ได้รับการต้อนรับเท่าที่ควร[39] แต่ในปลายทศวรรษ 1920 บทความจากสามัคคีสารมักจะได้รับการอ้างอิงและตีพิมพ์ใหม่ในหนังสือพิมพ์ในกรุงเทพฯบ่อยครั้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งใน*บางกอกไทมส์* พระบาท

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นศิษย์เก่าอีตัน และทรงเป็นองค์อุปถัมภ์ทางการเงินของ*สามัคคีสาร* ได้มีพระราชหัตถเลขาในบันทึกปี 1930 ว่าการที่พระองค์บริจาคพระราชทรัพย์ให้นั้น ไม่ใช่เพราะทรงต้องการมีอิทธิพลเกี่ยวกับนโยบายของหนังสือพิมพ์ แต่เป็นไป "เพื่อต้องการให้วารสารนี้มีบทความที่คุ้มค่าแก่การอ่าน ไม่ใช่มีแต่สิ่งเน่าๆ" หลังจากที่ทรงลงพระนามแล้วได้ทรงเขียนเพิ่มเติมภายหลังว่า "และขอเตือนบรรณาธิการด้วยว่าเพราะเป็นหนังสือพิมพ์ที่อ่านกันแพร่หลายในสยาม ถ้ามีแต่ขยะคนทั่วไปจะคิดว่านักเรียนของเรามีแต่คนเลว"[40]

แม้ว่าจะมีคนคิดว่านักเรียนไทยในอังกฤษมีความคิดค่อนข้างอนุรักษ์นิยมกว่าเพื่อนร่วมชาติในฝรั่งเศส แต่นักเขียนใน*สามัคคีสาร* ก็ได้แสดงออกถึงทัศนคติที่ทำให้รุ่นผู้ใหญ่รู้สึกสะดุ้งบ่อยครั้ง บทบรรณาธิการในปี 1928 บทความหนึ่งชื่อ "ลัทธิชาตินิยมและการเปลี่ยนแปลง" ได้โจมตีค่านิยมแบบไทยเดิมๆ อย่างรุนแรง รวมทั้งศาสนาพุทธด้วย และมองไม่เห็นว่าวัฒนธรรมและสังคมแบบเดิมจะมีอะไรที่น่าเก็บไว้แม้แต่อย่างเดียว[41] ในปี 1930 นักเขียนผู้หนึ่งโอดครวญว่า:

> อนาคตของสยามตกอยู่ในกำมือของคนรุ่นเก่าทั้งนั้น คนรุ่นใหม่ในต่างแดนอดที่จะมองดูด้วยความกังวลอย่างจริงใจไม่ได้ แม้ว่าพวกเขาจะอยู่ในสรวงสวรรค์ของ สุรา นารี และกีฬาบัตรเพื่อฆ่าเวลาทำงานก็ตาม[42]

ในฉบับเดียวกันนั้นพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ ซึ่งต่อมาได้ทรงเขียนประวัติศาสตร์ทั้งไทยและยุโรปไว้หลายเล่ม ก็ได้วิจารณ์การสอนประวัติศาสตร์แบบวิธีดั้งเดิมของสยามว่า:

> หัวข้อที่จำเป็นต้องสอนในประวัติศาสตร์ของเรา คือส่วนที่มีความสัมพันธ์กับยุโรปและอเมริกา เราควรจะเลิกใส่วัน เดือน ปี

> ประสูติของกษัตริย์สมัยอยุธยาที่ไม่มีใครรู้จักลงไปในสมองเด็กเราได้แล้ว เลิกพูดถึงได้แล้วว่าองค์ไหนได้ใครเป็นสนม ใครชิงบัลลังก์ใคร เราควรคำนึงถึงสยามในช่วง 150 ปีมานี้...อย่างไรก็ตามสิ่งที่สอนต้องเป็นความจริง มิฉะนั้นก็ไม่ต้องสอนอะไรเสียเลยจะดีกว่า[43]

บทความอื่นๆ พูดถึงความไม่ใส่ใจในศาสนาที่มีมากขึ้นทุกทีในกลุ่มรุ่นหนุ่มสาวของสยาม และมีการสนับสนุนให้นำวิธีการต่างๆ ที่ค่อนข้างจะเป็นการปฏิวัติสิ่งเก่าๆ เช่น ภาษีเงินได้ ภาษีมรดก ในขณะเดียวกันก็แนะให้ตัดงบรายจ่ายทางทหารลง[44] ทัศนคติเช่นนี้ทำให้ผู้ที่อยู่ในสยามอดคิดสงสัยไม่ได้ว่า เด็กนักเรียนที่อยู่ต่างประเทศถ้าจะกลายเป็นฝรั่งไปหมดแล้ว ทำให้เกิดการแบ่งแยกระหว่างพวก*หัวใน* คือพวกที่ได้รับการศึกษาในสยาม และพวกที่เรียนต่างประเทศคือ*หัวนอก* บรรณาธิการสามัคคีสารท่านหนึ่งตอบกลับมาด้วยการขอร้องว่า "อย่ามาทะเลาะกันด้วยเรื่องไร้สาระเลย" และได้อ้างถึงพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวแบบถ่ายถ้อยคำว่า "พวกเราหัวนอกจะกลับสยามด้วยความเป็นสยามมากกว่าเมื่อตอนมาเสียอีก"[45]

แม้ว่าบทความที่มีความหลากหลายใน*สามัคคีสาร*จะดึงดูดความสนใจมากที่สุด แต่ที่จริงแล้วหนังสือพิมพ์นี้ไม่มีนโยบายใดๆ ในบทบรรณาธิการแถลงที่ชัดเจน และนักเขียนหลายคนก็แสดงออกถึงปรัชญาและความคิดเห็นต่างๆ กัน[46]

นักเขียนที่เขียนลง*สามัคคีสาร* ในยุคนี้ ต่อมาได้กลายเป็นผู้มีชื่อเสียงในสาขาที่ตนทำงานหลายท่าน เช่น พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ ดังที่ได้เคยพูดถึงมาแล้ว นอกนั้นก็มี กรมพระนครสวรรค์วรพินิต พระองค์เจ้าเปรมบุรฉัตร ม.ร.ว.เสนีย์ และ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ม.ล.ปิ่น มาลากุล และ ม.ล.มานิจ ชุมสาย[47] การได้เป็นบรรณาธิการของ*สามัคคีสาร* ถือว่าเป็นตำแหน่งอันทรงเกียรติ และเสี่ยงพอสมควร[48] บรรณาธิการ 2 ท่าน ในสมัยนั้นเป็นบุตรชายของเจ้าพระยามหิธร ซึ่งเป็นราชเลขาธิการและเป็นผู้ใกล้ชิดเบื้องยุคลบาทของพระเจ้าแผ่นดินมากที่สุดคนหนึ่ง ซึ่งทำให้

บิดาของท่านทั้งสองต้องลำบากใจบ่อยครั้ง ในจดหมายถึงบุตรชายคนที่ 3 เขียนในเดือนตุลาคม 1926 เจ้าพระยามหิธรได้ขอให้บุตรชายคนนี้ช่วยพี่ ๆ ทำหนังสือพิมพ์ แต่ได้เตือนว่าการเขียนสิ่งตีพิมพ์ใด ๆ ก็เปรียบเสมือนดาบสองคม และอาจถูกศัตรูกล่าวหาว่าเป็นพวก "บอลเชวิค" ได้ง่าย ๆ และอาจถูกเรียกกลับ[49] ในจดหมายอีกฉบับหนึ่งเขียนในหนึ่งสัปดาห์ต่อมา เจ้าพระยามหิธรแสดงความยินดีกับบุตรชายคนที่ได้รับเลือกให้เป็นบรรณาธิการ แต่ได้เตือนว่าการรับตำแหน่งนี้ก็เสมือนถือดาบที่อันตรายอยู่ และได้นำเรื่องที่นายปรีดีถูกเรียกกลับมาพูดด้วย[50] เมื่อบุตรชายอีกคนหนึ่งได้รับเลือกให้เป็นบรรณาธิการ*สามัคคีสาร* อีกในหลายปีต่อมา เจ้าพระยามหิธรก็ได้ส่งจดหมายแสดงความยินดีไปอีกและได้เตือนให้ระวังเรื่อง "ดาบสองคม" ไว้ด้วย และเตือนลูกเกี่ยวกับว่า อาจ "ตัด" มือตัวเองได้ และได้วิจารณ์บทความของพวกรุ่นหนุ่มว่าก้าวร้าวเกินไป[51] อีกทั้งได้ยกตัวอย่างแบบการเขียนใน*บางกอกไทมส์* ว่าเป็นแบบที่ท่านเห็นว่าดี ในจดหมายฉบับเดียวกันนี้เจ้าพระยามหิธรได้บ่นว่าท่านสังเกตเห็นโรคชนิดใหม่ คือ นักเรียนไทยที่กลับจากนอกดูจะ "รู้เรื่องสยามและขนบธรรมเนียมของสยามน้อยกว่าฝรั่งที่อยู่ในสยามแค่หกเดือนเสียอีก ไม่รู้ว่านี่เป็นเพราะอุปนิสัยความเคยชินที่เปลี่ยนไปหรือเพราะความโง่เง่า แต่อย่างไรก็ตามโรคนี้เป็นโรคที่ติดมาแล้วไม่เหมาะเลย"[52]

อย่างน้อยในเรื่องเกี่ยวกับกรณีหลังนี้บุตรชายของเจ้าพระยามหิธรผู้เป็นบรรณาธิการมีส่วนเกี่ยวข้อง และมีเหตุผลที่ว่าทำไมจึงเป็นเช่นนั้น เพราะบุตรชายคนนี้เองที่เป็นบรรณาธิการ ในฉบับที่มีบทบรรณาธิการแถลงเสนอให้เก็บภาษีเงินได้ภาษีมรดก[53] และในชีวประวัติที่พิมพ์ใน*สามัคคีสาร* ในเดือนกันยายน 1932 เขาได้ตั้งข้อสังเกตว่าบางคนเห็นว่าเขาเป็น "พวกหัวรุนแรงนิยมคอมมิวนิสต์" และยังได้อ้างถึงความสัมพันธ์ของเขากับ "555" ที่อื้อฉาว และสรุปว่าเขานิยมลัทธิสังคมนิยม[54]

สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งค่อนข้างจะนิยมอังกฤษ และเป็นผู้ที่จงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาก ได้ทรงตั้งข้อสังเกตด้วย

ความพอพระทัยว่า นักศึกษาที่เล่าเรียนในอังกฤษไม่ได้มีส่วนร่วมในการกระทำรัฐประหารในปี 1932 แม้แต่คนเดียว ผู้นำส่วนใหญ่เป็นกลุ่มนักเรียนไทยที่กลับมาจากฝรั่งเศส หรือนายทหารที่ได้รับการฝึกในประเทศเยอรมนีในสมัยก่อนสงคราม[55] ปัจจัยที่ทำให้เกิดสิ่งที่ผิดกันเช่นนี้คือความแตกต่างในพื้นเพของชาติกำเนิด (นักเรียนในอังกฤษส่วนใหญ่มาจากราชตระกูลชั้นสูงหรือตระกูลขุนนาง) การศึกษาที่ต่างกันและประสบการณ์ทางสังคมในประเทศต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลกระทบต่อนักเรียนไทยในกรุงปารีส ที่มีทั้งวัฒนธรรมและการเมืองที่หลากหลายในทศวรรษ 1920[56] และความสัมพันธ์ที่ค่อนข้างจะปีนเกลียวกัน ระหว่างนักเรียนและทูตไทยในฝรั่งเศส และอีกข้อหนึ่งที่เป็นไปได้ คือการที่รัฐบาลดูจะยอมรับนักเรียนที่จบจากอังกฤษมากกว่าฝรั่งเศสเมื่อกลับมากรุงเทพฯแล้ว

ปัญหาพิเศษที่เกี่ยวข้องกับนักเรียนที่ไปศึกษาต่อต่างประเทศ คือปัญหาเรื่องความรัก และการส่งนักเรียนหญิงไปศึกษา พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ทรงให้คำแนะนำนักศึกษาร่วมรุ่นในอังกฤษว่า ให้แต่งงานกับสาวไทยและทรงเตือนว่าพวกที่ "เลือกแต่งกับสาวอังกฤษนั้นระวังจะเสียใจในภายหลัง"[57] ในขณะที่องค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ไม่ทรงโปรดให้คนไทยแต่งงานกับฝรั่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีอิสริยยศตั้งแต่หม่อมเจ้าขึ้นไป[58] และทรงคัดค้านการส่งพระบรมวงศานุวงศ์ที่เป็นผู้หญิงไปศึกษาในต่างประเทศ ยกเว้นจะมีการควบคุมจากทางครอบครัวอย่างเคร่งครัดที่สุด[59]

ในบันทึกฉบับหลัง ๆ ได้ทรงกล่าวถึงสภาพที่น่าสะเทือนใจของหนุ่มสาวรุ่นใหม่ของสยาม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงเลือกกรณีผู้หญิงสมัยใหม่และอิทธิพลของตะวันตกว่าเป็นตัวการ และได้ทรงวิจารณ์พ่อแม่ที่เล่าเรียนมาจากต่างประเทศเป็นอย่างมาก และทรงแสดงความสลดพระทัยที่คนสมัยนี้ช่างสนใจต่อลัทธิปัจเจกชนนิยมจนสนใจแต่เรื่องของตนเองมากขึ้น ทำให้ความผูกพันต่อครอบครัวมีน้อยลง[60]

ไม่เพียงแต่ความผูกพันของคนรุ่นหนุ่มสาวกับครอบครัวจะตกต่ำลงเท่านั้น

แม้แต่ด้านศาสนาก็ดูจะเสื่อมลงไปด้วย ในปลายสมัยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มีการเรียกร้องให้ฟื้นฟูและปฏิรูปพระพุทธศาสนาบ่อยครั้ง[61] พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงรับสั่งว่า พระสงฆ์สมัยใหม่ดูจะสนใจเรื่องทางโลกมากเกินไปบางรูป "สนใจแต่จะหาเงินเท่านั้น"[62] รัฐบาลได้ตีพิมพ์หนังสือทางพระพุทธศาสนาหลายฉบับ รวมทั้งพระไตรปิฎกฉบับสมบูรณ์ด้วย ซึ่งพิมพ์ขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์ถวายพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และเพื่อช่วยส่งเสริมการสอนศีลธรรมในโรงเรียน[63] สยามในฐานะที่ยังเป็นประเทศที่นับถือศาสนาพุทธนิกายเถรวาทที่ยังเป็นอิสระอยู่แต่เพียงประเทศเดียวในโลก ได้ช่วยเหลือและสนับสนุนกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาในประเทศอื่น ๆ อย่างมากมาย[64]

อย่างไรก็ตามความห่วงใยและการให้ความสนับสนุนต่อศาสนาพุทธ ไม่ได้ทำให้ศาสนาอื่น ๆ ต้องกระทบกระเทือนใด ๆ ทั้งสิ้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงย้ำถึงนโยบายของสยามตั้งแต่ดั้งเดิมในเรื่องเสรีภาพทางศาสนาเสมอ ๆ และในพระราชดำรัสต่อที่ประชุมลูกเสือในเดือนมิถุนายน 1932 ที่จังหวัดนครปฐมซึ่งคงจะเป็นพระราชดำรัสครั้งสุดท้ายของพระองค์ในฐานะองค์พระประมุขในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ก็ได้ทรงขอร้องให้ทุกคนอยู่ร่วมกันด้วยความโอบอ้อมอารีและมีความเคารพซึ่งกันและกัน ทรงเรียกร้องให้ลูกเสือรักชาติบ้านเมืองและศาสนาขณะเดียวกันก็ให้รู้จักชื่นชมความดีของมนุษย์ทุกชาติและศาสนา และให้เคารพนับถือคุณค่าทางศีลธรรมที่มีสอนในศาสนาทุกศาสนา[65]

มีหลายกรณีที่ขัดแย้งกันจนเกิดปัญหาในศาสนาพุทธของสยาม ในช่วงปลายสมัยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เรื่องหนึ่งคือการที่จะตั้งสำนักภิกษุณี ซึ่งได้กลายเป็นเรื่องที่ถกเถียงกันมากในหน้าหนังสือพิมพ์ในกรุงเทพฯก่อนที่เรื่องนี้จะถูกระงับไป[66] อีกเรื่องหนึ่งคือเรื่องของครูบาศรีวิชัย พระสงฆ์ที่มีลูกศิษย์มากมายในภาคเหนือ และเป็นพระที่ทางราชการทั้งฝ่ายสงฆ์และทางโลกเพ่งเล็งด้วยความสงสัยมากเป็นพิเศษ[67]

อีกเรื่องหนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและคณะที่ปรึกษามีความกังวล

มากเป็นพิเศษในช่วงปลายสมัยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ คือ "ปัญหาชาวจีน" ดังที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเองเคยทรงมีพระราชหัตถเลขาในปี 1926 ใน "ปัญหาของสยาม" (ดูบทที่ 2) ความคิดทางการเมืองของการปฏิวัติในประเทศจีนประกอบกับการที่ผู้หญิงชาวจีนอพยพเข้ามาในสยามมากขึ้น และความเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วของการศึกษาภาษาจีน ทำให้การที่เดิมทีนั้นจีนและไทยจะผสมกลมเกลียวกันอย่างรวดเร็วต้องลดน้อยลงไป ด้วยปัญหาทางการเมืองและทางเศรษฐกิจของจีนบนแผ่นดินใหญ่ที่ยังไม่สงบ จำนวนผู้อพยพชาวจีนที่เข้ามาในประเทศในช่วงทศวรรษ 1920 จึงมีมากเป็นประวัติการณ์[68] เริ่มมีความรู้สึกกลัวกันอีกว่าสยามจะถูกกลืนชาติในประเทศของตนเอง[69] และชาวจีนก็จะมีอิทธิพลเพิ่มขึ้นในทางเศรษฐกิจทั้งๆ ที่มีมากอยู่แล้ว และพวกที่อพยพก็อาจจะเอาความคิดทางด้านการเมืองที่รุนแรงติดมาด้วย รวมทั้งจะเอาสยามเข้าไปพัวพันกับความยุ่งเหยิงในประเทศต่างๆ เช่น ญี่ปุ่น ซึ่งชาวจีนมักจะใช้นโยบายไม่ให้ความร่วมมือหรือคว่ำบาตรอยู่เป็นระยะๆ

วิธีแก้ปัญหาที่เห็นได้ชัด คือใช้มาตรการการจำกัดการเข้าประเทศที่มีประสิทธิผล และในตอนต้นรัชกาลที่ปรึกษาฝ่ายต่างประเทศ นายเรย์มอนด์ บี. สตีเวนส์ ได้แจ้งท่านทูตอเมริกันว่าเขาได้รับคำสั่งให้ "ส่งร่างพระราชบัญญัติคนเข้าเมือง เพื่อถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและอภิรัฐมนตรี"[70] ที่จริงแล้วมีข้อโต้แย้งเพียงข้อเดียวที่เกี่ยวกับการจำกัดคนจีนอพยพ ก็คือสยามต้องพึ่งเศรษฐกิจแรงงานคนจีน ข้อโต้แย้งนี้ได้มีการตีพิมพ์ในหน้าหนังสือพิมพ์ภาษาไทย[71] และบทบรรณาธิการในบางกอกไทมส์ได้เขียนว่า สยามยังต้องการ "แรงงานจีนที่หลั่งไหลเข้ามาอยู่"[72] ข้อโต้แย้งเดียวกันนี้ได้ถูกหยิบยกขึ้นมาพิจารณาในที่ประชุมของรัฐบาลเกี่ยวกับพระราชบัญญัติคนเข้าเมืองฉบับใหม่[73] แม้พระเจ้าแผ่นดินจะทรงแสดงออกซึ่งข้อสงสัยที่ว่า ที่จริงแล้วอัตราส่วนผู้ที่เข้ามาใช้แรงงานนั้นมีประมาณเท่าไรกันแน่[74] ในที่สุดการเมืองก็อยู่เหนือเศรษฐกิจ ในปี 1927 ได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติฉบับใหม่ ในทางทฤษฎีแล้วพระราชบัญญัตินี้ใช้กับ

คนต่างชาติทุกเชื้อชาติ แต่ในเมื่อชาวจีนเป็นคนต่างด้าวชาติเดียวที่เข้ามาทีละเป็นจำนวนมาก ๆ จึงดูเหมือนว่าพระราชบัญญัตินี้มีไว้เพื่อควบคุมจำนวนชาวจีนที่จะเข้ามาในประเทศ[75] พระราชบัญญัตินี้ให้อำนาจรัฐบาลในการที่จะจัดสรรโควต้า หรือตั้งค่าธรรมเนียมการเข้าเมืองในอัตราที่จะทำให้ชาวจีนส่วนใหญ่ไม่อยากจะเข้ามา อย่างไรก็ตามในตอนแรก ๆ นั้น พระราชบัญญัติฉบับนี้ยึดปฏิบัติกันอย่างไม่เคร่งครัดนัก จึงดูจะมีผลกระทบไม่มากนัก แต่ในเดือนเมษายน 1928 กงสุลอเมริกันได้ส่งหนังสือชื่อ "ปัญหาคนเข้าเมืองของสยาม" รายงานว่ากำลังมีการพิจารณาพระราชบัญญัติใหม่ที่เข้มงวดกว่าเดิมและได้วิเคราะห์นโยบายคนเข้าเมืองของไทยว่า:

> การเข้าเมืองของชาวจีนไม่ได้ทำให้ชาวสยามไร้ที่อยู่ และไม่ได้ทำให้เกิดการแข่งขันในด้านการทำมาหากินร้ายแรง ถ้าดูดี ๆ จะเห็นว่าให้ผลในทางตรงกันข้ามและกลับมีประโยชน์ทางเศรษฐกิจและแรงงาน และการดำเนินธุรกิจที่คนไทยไม่ยอมทำด้วยซ้ำไป มันเป็นการเสริมซึ่งกันและกันมากกว่าการแข่งขันกัน ไม่ว่าการควบคุมการเข้าเมืองจะเป็นแบบใดก็ตาม วัตถุประสงค์ที่ต้องการก็คือไม่ใช่เพื่อปกป้องไม่ให้เจ้าของประเทศไร้ที่อยู่ หรือล้มละลายทางเศรษฐกิจ แต่เป็นความเร่งด่วนทางการเมืองในการรักษาไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของเชื้อชาติ... ราชอาณาจักรเล็ก ๆ นี้ตกอยู่ในอันตรายจากการถูกครอบงำโดยสิ้นเชิง หรืออย่างน้อยก็จะทำให้ความสุขสงบถูกทำลายไป และราชอาณาจักรจะถูกกลืนด้วยคนต่างชาติที่มีแต่ความขัดแย้งและสนใจแต่รัฐบาลที่เป็นระบบสาธารณรัฐ[76]

ส่วนหนึ่งของการที่พระราชบัญญัติสยามนี้ไม่เป็นไปดังคาดหวัง ก็เพราะแรงต่อต้านจากชาวจีนกลุ่มต่าง ๆ ที่รู้สึกว่าถูกกีดกัน มีรายงานฉบับหนึ่งส่งมายังรัฐบาลเมื่อต้นปี 1928 ตั้งข้อสังเกตว่าชาวจีนบางคน "รู้สึกว่ารัฐบาลสยามกำลัง

ทำตามพวก 'ประเทศจักรวรรดินิยม'" ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงรับสั่งตอบไปว่า "ที่จริงแล้วสยามอาจจะต้อง 'ทำตามประเทศจักรวรรดินิยม' เพราะชาวจีนนั้นจะเรียกทุกอย่างที่ขัดกับผลประโยชน์ของพวกตนว่า 'จักรวรรดินิยม'"[77] ในเดือนกรกฎาคม 1928 กรมพระกำแพงเพ็ชรอัครโยธิน ได้รายงานว่าถิ่นที่พักอาศัยของชาวจีนนั้นขยายอย่างรวดเร็วไปตามเส้นทางรถไฟเหมือนจะเป็น"อาณานิคม" ของจีนทีเดียว[78] ข้อเสนอแนะต่าง ๆ เกี่ยวกับการจัดการกับปัญหาชาวจีน โดยไม่ให้กระทบกระเทือนต่อเศรษฐกิจ ถูกหยิบยกขึ้นมาพูดในที่ประชุมคณะรัฐบาลเสมอ ๆ แต่ไม่มีผลที่สร้างสรรค์ใด ๆ เกิดขึ้น ต้นปี 1930 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงสังเกตอย่างอ่อนพระทัยว่า ปัญหาชาวจีนคงจะคงอยู่อีกหนึ่งปีแน่ และถ้าเราปล่อยให้เหตุการณ์เป็นเช่นนี้ไปเรื่อย ๆ ก็เหมือนกับเป็นการ "ฆ่าตัวตาย" นั่นเอง จึงมีรับสั่งให้ส่งจำนวนตัวเลขของชาวจีนที่อพยพเข้ามาแต่ละเดือนให้คณะเสนาบดีพิจารณาในที่ประชุมเสนาบดีในเดือนมิถุนายน ทรงชี้ให้เห็นว่าชาวจีนที่อพยพเข้ามาในสยามตอนนี้เป็น "จีนแท้ ๆ" ที่ไม่ต้องการจะทำตัวให้กลมกลืนกับคนสยาม และทรงเสริมว่าปัญหานี้ควรจะคิดจัดการกันเมื่อสิบปีมาแล้ว มาทำตอนนี้นับว่าสายไปสิบปี[79]

ขณะที่สมัยรัชกาลที่ 7 มีความพยายามที่จะควบคุมจำนวนชาวจีนอพยพเข้ามาในประเทศที่จริงจังเป็นครั้งแรก แต่แถลงการณ์ของรัฐสมัยนี้ก็ไม่คล้ายกับในสมัยรัชกาลที่ 6 ซึ่งได้ทรงเขียนบทความวิจารณ์ชาวจีนไว้หลายบทความ แต่กลับคล้ายสมัยของรัชกาลที่ 5 ในการเสด็จประพาสโรงเรียนของคนจีนในกรุงเทพฯ ต้นปี 1928 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงย้ำถึงความร่วมมือร่วมใจกันระหว่างชาวจีนกับชาวสยามเพื่อผลประโยชน์ร่วมกัน และการปฏิบัติต่อชาวจีนโดยเน้นที่ความยุติธรรม ปราศจากอคติ ซึ่งเป็นนโยบายที่เคยใช้มาในสมัยรัชกาลที่ 5[80]

การที่สยามมีชาวจีนเป็นชนกลุ่มน้อยในอัตราที่สูง เป็นปัญหาสำคัญที่เกี่ยวพันไปถึงความสัมพันธ์ทางด้านการต่างประเทศของสยามด้วย เมื่อประเทศจีนกลับมามีการปกครองโดยรัฐบาลกลางที่ค่อนข้างจะมีความมั่นคงในช่วงปี 1927-8

พรรคก๊กมินตั๋งและตัวแทนของพรรคต่างก็หยิบยกปัญหาของการกลับมามีความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างสยามกับจีนอีกครั้งหนึ่ง รัฐบาลจีนสมัยต่าง ๆ ล้วนแต่ได้พยายามยื่นข้อเสนอขอมีสัมพันธไมตรีด้วย ซึ่งรัฐบาลสยามได้พยายามหาข้ออ้างบ่ายเบี่ยงเรื่อยมา เพราะไม่ต้องการให้ชนกลุ่มน้อยซึ่งมีจำนวนมากและมีอำนาจมากอยู่แล้ว มีตัวแทนทางการทูตที่จะเป็นปากและเสียงแทนพวกเขา ซึ่งหลาย ๆ คนในกลุ่มนี้สยามก็เห็นว่าเป็นชาวสยามไปแล้ว ในการสนทนากันระหว่างนักการทูตชาวอเมริกันท่านหนึ่งกับพระองค์เจ้าไตรทศฯ ในปี 1927 ทรงตั้งข้อสังเกตว่าจีนได้พยายามแสวงหาความสัมพันธ์ทางการทูตตั้งแต่ก่อนการปฏิวัติเมื่อปี 1911 แล้ว และประเทศจีนได้เคยส่งร่างสนธิสัญญาทางมิตรภาพและการค้าซึ่งไม่มีข้อใด ๆ ที่น่ารังเกียจเลย "ยกเว้นแต่ข้อที่หลังจากการเกริ่นอ้อมค้อมเสียยืดยาว จีนได้เรียกสยามว่าเป็นประเทศราชของจีน" เสนาบดีกระทรวงต่างประเทศทรงเสริมว่าในระยะไม่กี่ปีที่ผ่านมานี้ ขุนศึกชาวแมนจูเรีย จางจ้อหลิน (Chang Tso-lin) ได้ติดต่อสยามพร้อมสนธิสัญญาที่ไม่มีลักษณะน่ารังเกียจใด ๆ อีก แต่สยามก็สามารถโต้แย้งไปว่าเพราะสภาวะที่ไม่มั่นคงของจีน ทำให้ควรจะเลื่อนกำหนดเรื่องการผูกสัมพันธ์ไปก่อน

พระองค์เจ้าไตรทศฯ ทรงเสริมว่าในไม่ช้าไม่นาน การเข้าไปมีความสัมพันธ์ทางการทูตกับจีนก็ต้องเกิดขึ้นแน่ เป็นเพียงเรื่องของเวลาเท่านั้นที่จะมีสถานทูตจีนในสยามเมื่อไร และรัฐบาลสยามก็พยายามประวิงเวลาให้เวลามหาภัยนี้มาถึงช้าที่สุดเท่าที่จะช้าได้[81]

ต้นปี 1929 นาย วาย. เอส. เชิง (Y. S. Cheng) มาเยือนสยามในฐานะตัวแทนจากรัฐบาลปักกิ่ง และในขณะที่รัฐบาลไทยไม่ยอมปรึกษาเรื่องสนธิสัญญาหรือความสัมพันธ์ทางการทูตใด ๆ ทั้งสิ้น แต่เขาก็ได้เฝ้า พระองค์เจ้าไตรทศฯ และได้พบปะกับผู้นำชาวจีนในสยามหลายคน ตำรวจได้จับตามองภารกิจต่าง ๆ ของคณะทูตอย่างใกล้ชิด และรู้สึกประหลาดใจที่เห็นผู้มาเยี่ยมคณะทูตผู้หนึ่ง และรายงานกรมพระนครสวรรค์ฯ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยว่า ในบรรดาผู้ที่เข้าพบ

นายเชิงนั้น มีข้าราชการหนุ่มชาวสยามจากกระทรวงยุติธรรมคนหนึ่ง คือ นายปรีดี พนมยงค์ กรมพระนครสวรรค์ฯทรงเสริมว่า พระองค์ไม่ทรงทราบว่าทั้งสองจะมีความสัมพันธ์กันอย่างไร แต่อาจเป็นไปได้ว่าเคยเป็นเพื่อนกันเมื่อสมัยเป็นนักเรียนที่ฝรั่งเศส[82]

รัฐบาลสยามปฏิเสธแรงกดดันจากจีน ที่ขอเปิดความสัมพันธ์กันได้สำเร็จตลอดสมัยรัชกาลที่ 7 แต่ "ปัญหาชาวจีน" ทั้งภายในและภายนอกก็ยังเป็นปัญหาใหญ่ประการหนึ่งของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและคณะที่ปรึกษา[83]

เศรษฐกิจของสยามในช่วงทศวรรษ 1920 ประมาณ 70 ปีหลังจากสนธิสัญญาบาวริง แม้จะไม่ถึงขนาด "แปลงโฉม" แต่ก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปมากพอสมควรจากกลางศตวรรษที่ 19 ดังที่ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ในบทที่ 1 การเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดเจน คือการขยายที่ดินเพาะปลูกข้าว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคกลาง และการส่งออกข้าวในปริมาณที่มากอย่างยิ่ง ข้าวยังคงเป็นสินค้าออกที่สำคัญของสยามประมาณมากกว่า 80% ของการส่งออกประจำปีจากท่าเรือกรุงเทพฯ เป็นเวลาหลายปีคือตั้งแต่ 1922/3-1926/7 และคิดเป็นประมาณ 70% ของการส่งออกทั้งหมดของราชอาณาจักรในยุคนั้น[84] ไม้สักที่เคยผลิตได้มากเมื่อช่วงเปลี่ยนศตวรรษ ก็เริ่มมีจำนวนลดลง และยางก็ยังไม่ได้พัฒนาขึ้นมาให้เป็นสินค้าออกที่สำคัญ ดังนั้นสินค้าส่งออกที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือดีบุก ซึ่งขุดและส่งออกจากทางภาคใต้ (และรวมเป็นสินค้าออกของสยามทั้งหมด ที่ไม่ได้ส่งตรงจากท่าเรือในกรุงเทพฯ) ตามรายงานในทศวรรษ 1920 มีปริมาณดีบุกรวมแล้วน้อยกว่า 10% ของการส่งออกทั้งหมด

ดังที่เคยตั้งข้อสังเกตก่อนหน้านี้ว่า ยกเว้นแต่การปลูกข้าว จริงๆ แล้วกลุ่มที่มีอิทธิพลเหนือการส่งออกเป็นกลุ่มคนต่างชาติ ซึ่งรวมทั้งการผลิตการดำเนินการและการขนส่ง เงินทุนส่วนใหญ่เป็นของชาวตะวันตกหรือชาวจีน และแรงงานยกเว้นในการทำไม้สักและการปลูกสวนยางแล้วก็จะเป็นชาวจีนเสียส่วนใหญ่ กิจการใหญ่ ๆ มักจะเป็นของชาวอังกฤษเช่นเดียวกันกับสถาบันธนาคารและการเงิน

และจะเห็นกันว่าแทบจะเป็นกลุ่มควบคุมเศรษฐกิจสมัยใหม่ แต่ข้อมูลจะแสดงให้เห็นภาพที่ดูแล้วซับซ้อนกว่าสักหน่อย การค้าโดยตรงระหว่างสองประเทศนี้มีน้อย ในต้นสมัยรัชกาลที่ 7 มีประมาณรวมแล้ว 14% ของการนำเข้าของสยาม และน้อยกว่า 2% ของการส่งออกของสยาม[85] สยามมีการค้ามากกับท่าเรืออังกฤษในประเทศสิงคโปร์และฮ่องกง ซึ่งเพียงแค่ใน 2 ประเทศนี้รวมแล้วก็ตกประมาณ 60% ของการส่งออกของสยามทั้งหมด และเกือบ 40% ของการนำเข้า แน่นอนที่ว่าการนำเข้าส่วนใหญ่ก็เป็นสินค้าที่มาจากอังกฤษทั้งสิ้น แต่การส่งออกของสยามซึ่งส่วนใหญ่เป็นข้าว มักจะส่งไปขายยังประเทศในเอเชียอื่น ๆ อีกทอดหนึ่ง หรือใช้เพื่อการบริโภคในหมู่ชาวจีนในประเทศสิงคโปร์และฮ่องกง[86] การค้าดำเนินไปภายใต้ร่มธงของประเทศอังกฤษ แต่ในเนื้อแท้แล้วเป็นเอเชียอยู่มาก ทำให้คิดถึงเครือข่ายการค้าสยาม-จีน ในยุคต้น ๆ ศตวรรษ เมืองท่าที่รวมสินค้าเช่นที่เมืองมะละกา ได้เคยนำเข้าข้าวสยามเพื่อให้ประชากรในเมืองใหญ่บริโภค เรือนอรเวย์มักจะมีเข้ามาที่ท่าเรือกรุงเทพฯมากกว่าของอังกฤษ และมีน้ำหนักรวมมากกว่าด้วยยกเว้นในกรณีเดียว (1930/1) (เรือสยาม —ส่วนมากจะว่าไปแล้วเกือบทั้งหมดนั่นแหละมักจะเป็นเรือจีน-สยาม จะมีจำนวนนับเป็นที่สาม ในขณะที่เรือของเดนมาร์คซึ่งใหญ่กว่ามาเป็นอันดับสามในเรื่องของน้ำหนักรวม)[87]

ชาวอังกฤษนั้นปักหลักมั่นในคาบสมุทรภาคใต้ ซึ่งการให้กู้ยืมเงินของพวกเขาช่วยทำให้มีเงินในการสร้างทางรถไฟเชื่อมประเทศสิงคโปร์และกรุงเทพฯ และมีสัมปทานป่าไม้ในภาคเหนือ บริษัทเอกชนและธนาคารของชาวอังกฤษมีฐานะมั่นคงในกรุงเทพฯ เพราะเจ้าของมีตำแหน่งสำคัญ ๆ ในรัฐบาลในฐานะที่ปรึกษา ถ้านับตามตัวเลขแล้วชาวอังกฤษจะมีมากกว่าชาวตะวันตกอื่น ๆ ที่มีตัวแทนอยู่ และพวกนี้มักจะมีตำแหน่งสำคัญ ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในตำแหน่งที่ปรึกษาทางการคลังซึ่งจะเป็นของชาวอังกฤษเป็นเวลานาน และเป็นหน่วยงานที่ชาวอังกฤษดูจะยึดครองแต่ประเทศเดียว ตำแหน่งนี้มีเสียงดังมากในการวางนโยบายทางเศรษฐกิจ

บทบาทของรัฐบาลในเรื่องเศรษฐกิจก็ได้มีการปรับเปลี่ยนไปมากหลาย

นับตั้งแต่มีการปรับโครงสร้างทางการคลังในสมัยรัชกาลที่ 4 และ 5 รายรับจากภาษีที่สำคัญในปีแรกของสมัยรัชกาลที่ 7 เทียบเป็นเปอร์เซ็นต์แล้ว (ซึ่งสำหรับปีนี้ใกล้เคียงกับรายรับจริงที่ได้เป็นจำนวนเงินนับล้านบาท) ส่วนใหญ่มาจากภาษีศุลกากร สรรพสามิตและค่าธรรมเนียมการขนส่ง (25%) การผูกขาดฝิ่น (18%) การรถไฟ (17%) ภาษีที่ดิน (12%) ภาษีรายหัว (10%) ภาษีป่าไม้และเหมืองแร่ (8%)[88] รายการทั้งหมดนี้ยังคงเป็นรายได้หลักมาจนถึงปี 1932 แต่ก็มีการเปลี่ยนแปลงบ้างในความสำคัญที่เกี่ยวพันกันไป (1) กำไรจากการรถไฟลดลงมาก และช่วงเศรษฐกิจตกต่ำในตอนต้นทศวรรษ 1930 ก็ลดลงอย่างรุนแรง เพราะกิจการทางเศรษฐกิจในระดับต่าง ๆ ล้วนแล้วแต่ลดลงอย่างมาก (2) รายรับจากภาษีฝิ่นสะท้อนให้เห็นถึงสัญญาของรัฐบาลที่จะค่อย ๆ ยกเลิกการค้าฝิ่น (ดูข้างหน้า) ก็ลดลงด้วย และเมื่อถึงปี 1932 ก็เหลือเพียงครึ่งหนึ่งของยอดในกลางทศวรรษ 1920[89] (3) เมื่อการแก้ไขสนธิสัญญา (ซึ่งชาวอังกฤษและชาวตะวันตกที่มีธุรกิจในกรุงเทพฯ ต่างก็คัดค้าน) ถูกนำมาใช้ปฏิบัติในปี 1927 ค่าธรรมเนียมการขนส่งภายใน ซึ่งเล็กน้อยมากได้หายไปเลย ขณะเดียวกันในเวลาเพียงปีเดียว ภาษีนำเข้าเพิ่มขึ้นเกือบสองเท่า และรายรับจากการส่งออก-นำเข้า ซึ่งที่แล้ว ๆ มาเคยใกล้เคียงกันกับภาษีที่เคยเก็บได้ ได้กลายมาเป็นส่วนประกอบที่มีความสำคัญมากที่สุดในกลุ่มภาษีศุลกากร ภาษีอากรและขนส่ง[90]

องค์ประกอบของรายได้ของรัฐบาลในสมัยรัชกาลที่ 7 ค่อนข้างจะแตกต่างจากที่เคยเป็นมาในทศวรรษก่อนหน้านี้ รายได้หลักของการคลังในสมัยรัชกาลที่ 5 (และในประวัติศาสตร์ย้อนไปถึงสมัยก่อนสนธิสัญญาบาวริง และแม้กระทั่งก่อนยุครัตนโกสินทร์) คือการประมูลภาษีที่อื้อฉาวและได้รับการวิพากษ์วิจารณ์มากจากชาวไทยและชาวต่างประเทศ เพราะผิดทั้งทางศีลธรรมและเศรษฐกิจ คือภาษีบ่อนเบี้ยและหวย อย่างไรก็ตามในตอนปลายสมัยรัชกาลที่ 5 สัมปทานบ่อนเบี้ยก็เหลืออยู่เพียงภายในนครหลวง และกลางสมัยรัชกาลที่ 6 ก็มีการห้ามทั้งบ่อนเบี้ยและหวยโดยเด็ดขาด และเมื่อถึงต้นสมัยรัชกาลที่ 7 มีการประมูลภาษีที่เหลืออยู่เพียง

สองประเภทคือ รังนกและไข่เต่า ซึ่งยังมีรายได้ให้อยู่เล็กน้อยเท่านั้น[91]

ดังนั้นการที่มีผู้กล่าวหาบ่อยครั้งว่ารัฐบาลเลี้ยงตัวได้เพราะอบายมุข โดยเฉพาะอย่างยิ่งอบายมุขของชาวจีน จึงค่อย ๆ ลดความเป็นจริงลงไปเมื่อกิจการทางเศรษฐกิจอื่น ๆ ขยายตัว ทำให้แหล่งหาเงินได้มีให้เลือกมากขึ้น เมื่อถึงกลางทศวรรษ 1920 มีเพียงรายได้จากฝิ่น (ซึ่งรัฐบาลสัญญาว่าจะค่อย ๆ เลิก) และสุรา (และบุหรี่) ซึ่งประกอบรวมเป็นภาษีอากรเท่านั้นที่ยังคงเรียกได้ว่าเป็น “อบายมุข” และในบรรดาสิ่งทั้งหลายเหล่านี้ก็มีเพียงฝิ่นเท่านั้นที่น่าจะเรียกได้ว่า “เป็นจีน” และในขณะที่มีการเอารัดเอาเปรียบชาวจีน (ส่วนมากโดยชาวจีนด้วยกันเอง) ในสมัยก่อนหน้านี้ ชีวิตของชาวจีนในสยามก็ไม่เคยลำบากมาก จนทำให้จำนวนชาวจีนที่เข้ามาในประเทศลดลง หรือทำให้พวกเขาส่วนใหญ่ไม่ประสบความมั่งคั่งเลย ที่เป็นเช่นนี้อาจจะเป็นเพราะรัฐบาลสยามไม่ได้กดขี่ใคร ดังนั้นแม้อาจจะดูเหมือนว่ากดขี่ชาวจีนบ้าง แต่ก็ไม่มากจนถึงกับกลายเป็นภาระหนัก รายได้ของรัฐบาลจากชาวจีนต่อหัวต่อปีตกอยู่ประมาณ 4 บาทเท่านั้นเมื่อตอนเปลี่ยนศตวรรษ และค่อย ๆ เพิ่มสูงขึ้นเป็น 10.5 บาทในปี 1927/8 ซึ่งนับว่าสูงสุด แล้วก็ลดลงเรื่อย ๆ ลงมาที่ระดับเกินกว่า 6 บาทเล็กน้อย ในปีสุดท้ายของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ตัวเลขนี้พอจะเปรียบเทียบได้กับค่าแรงเฉลี่ยต่อวันของผู้ใช้แรงงานคือ 0.75 บาทต่อวัน (แรงงานที่มีความชำนาญมีรายได้มากกว่าพวกใช้แรงงาน 2 ถึง 3 เท่า) ตอนปลายรัชกาลที่ 5 และค่อย ๆ เพิ่มสูงขึ้นเป็น 1 บาทต่อวัน ในต้นรัชกาลที่ 7 (แล้วก็ลดลงอีกไปอยู่ที่ ประมาณ 0.8 บาทต่อวัน ช่วงเศรษฐกิจตกต่ำ)[92] ตัวเลขเหล่านี้รวมถึงรายรับส่วนใหญ่ของรัฐบาล ได้มาโดยทางอ้อมจากการบริการสาธารณะ (ภาษีขาเข้า, กำไรจากกิจการรถไฟ ป่าไม้และเหมืองแร่) แสดงให้เห็นว่าเป็นภาระภาษีที่ค่อนข้างจะไม่หนักหนาอะไร แม้ว่าระบบจะล้าหลังมากก็ตาม[93]

การที่โครงสร้างการเก็บรายได้ของรัฐบาลล้าหลัง เป็นสิ่งที่ชาวไทยและต่างชาติวิพากษ์วิจารณ์กันเสมอ ตอนนี้ถูกวิจารณ์ว่าไม่ได้เป็นการแบ่งแยกเชื้อชาติแล้ว แต่แบ่งแยกชั้นวรรณะ ไม่ได้มีการเสนอแนะว่าคนรวยควรเสียภาษีมากกว่า

คนจน แต่ในหลาย ๆ กรณีพวกเขาเสียน้อยกว่ามาก ยกตัวอย่างเช่นเงินรัชชูปการซึ่งนำมาใช้แทนการเป็นไพร่เกณฑ์แบบที่เคยปฏิบัติมา และได้มีการตั้งอัตราที่เสมอกันไว้ต่อคนโดยไม่ต้องดูว่ามีรายได้เท่าไร (ซึ่งจนกระทั่งถึงปลายสมัยรัชกาลที่ 5 ชาวจีนถูกเรียกเก็บในอัตราต่ำกว่าคนไทย) ในขณะที่ธุรกิจต่าง ๆ และรายได้ประเภทอื่น ๆ (โดยเฉพาะรายได้ที่ "ได้มาเอง" ซึ่งเป็นรายได้หลักของพวกผู้ดีชั้นสูง) ถูกเรียกเก็บภาษีน้อยมาก ที่ปรึกษาชาวอังกฤษและอเมริกันเป็นกลุ่มที่วิจารณ์เรื่องการจัดเก็บภาษีอย่างตรงไปตรงมาที่สุด และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงฟังคำวิจารณ์นี้อย่างเข้าพระทัยดี แต่พระองค์รับสั่งเสมอว่า "เป็นผลประโยชน์ที่มาพร้อมชาติกำเนิด" โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีของพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ ตลอดถึงข้อจำกัดในการบริหารงานของราชการทำให้ไม่สามารถปฏิรูปมูลฐานเดิมของระบบการเก็บภาษีก่อนการรัฐประหารปี 1932 ได้ (ดูข้างหน้าและในบทที่ 7) ที่จริงแล้วแม้ว่าพวก "ผู้ดี" จะได้เปลี่ยนไปมากแล้ว ส่วนใหญ่รัฐบาลหลังปี 1932 ก็ไม่สามารถและไม่เต็มใจที่จะดำเนินการใด ๆ เกี่ยวกับปัญหาระบบการจัดเก็บภาษีที่ล้าหลัง

ในสมัยนี้รายจ่ายของรัฐบาลก็มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมากเช่นกัน ปีแรก ๆ ในสมัยรัชกาลที่ 7 งบใช้จ่ายทางทหาร (กระทรวงกลาโหมและกระทรวงทหารเรือ) เป็นงบที่ใหญ่ที่สุดประเภทเดียว (ประมาณ 20% ของงบประมาณทั้งหมด) ตามมาด้วยกระทรวงมหาดไทย (ประมาณ 15%) อย่างไรก็ตามตั้งแต่ปี 1930/1 ลำดับที่สับเปลี่ยนกัน กลายเป็นงบมหาดไทยสูงสุดกว่ากระทรวงอื่น ๆ ซึ่งไม่ได้ใช้งบประมาณมากเท่าไร แต่กระทรวงที่ตั้งใหม่คือกระทรวงพาณิชย์และคมนาคมของกรมพระกำแพงเพ็ชรฯ ได้ขยายตัวเร็วมากและในไม่ช้าก็ใช้งบประมาณเกือบ 10% ของงบทั้งหมด อย่างไรก็ตามและในทัศนคติของเสนาบดีกระทรวงพระคลัง ซึ่งคุ้นเคยกับระบบอังกฤษรู้สึกประหลาดใจมากที่ว่าในการทำสถิติเรียงลำดับอย่างละเอียดจะมีหมวดที่ค่อนข้างจะเลื่อนลอยอยู่ภายใต้ชื่อว่า "อื่น ๆ" ซึ่งจะเป็นหัวข้อสำคัญเสมอในงบค่าใช้จ่ายของรัฐบาล และเป็นเวลาหลายปีมาแล้วที่หมวดนี้เป็นหมวดที่

ใช้เงินงบประมาณมากกว่ากระทรวงใดๆ ทั้งสิ้น "อื่นๆ" ส่วนหนึ่งประกอบด้วยรายการ "ปรกติ" ประจำปี เช่น บริการหนี้สินของประเทศ (ดูข้างหน้า) ค่าบำนาญและค่าชดเชย บางครั้งก็มีรายการพิเศษๆ เช่น จ่ายหนี้ของพระคลังข้างที่เกิดจากการที่รัชกาลที่ 6 เอาเงินไปใช้ชดเชยการขาดทุนที่เกิดจากการแลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศ หรือ (เมื่องบประมาณปลายทศวรรษ 1920 มีแนวโน้มว่าจะมากเกินกว่าที่คาดการณ์ไว้) การจัดสรรไว้แต่เนิ่นๆ เพื่อการใช้หนี้ส่วนหนึ่งของประเทศ[94]

การขาดดุลในบัญชีของรัฐบาลที่เกิดขึ้นในตอนปลายรัชกาลที่ 6 ทำให้มีการวิพากษ์วิจารณ์การจัดลำดับความสำคัญการใช้เงินของรัฐบาลอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องที่ เซอร์ เอ็ดเวิร์ด คุก และหลายๆ ท่านเรียกว่า การใช้เงินที่ "ไม่มีผลิตผล" และตัวอย่างที่ยกมาอ้างเสมอๆ ก็คือค่าใช้จ่ายส่วนพระองค์และทางการทหาร รายการแรกพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรีบระงับคือรายการค่าใช้จ่ายส่วนพระองค์ ซึ่งในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้เพิ่มจาก 6 ล้าน เป็น 8 ล้านบาทต่อปี จากนั้นก็ลดลงบ้าง แต่ปลายสมัยรัชกาลที่ 6 ขึ้นไปถึง 9 ล้านบาท ในปีแรกของสมัยรัชกาลที่ 7 ได้ลดลงไปเศษหนึ่งส่วนสามเหลือเท่าสมัยรัชกาลที่ 5 คือเหลือ 6 ล้าน และอยู่ในระดับนี้มาเรื่อยจนกระทั่งถึงปี 1931/2 เมื่อคิดถึงผลกระทบของวิกฤตเศรษฐกิจได้ตัดลงเหลือ 5 ล้าน และในปีต่อมาได้ลดลงอีกเหลือเพียง 3 ล้านเศษ นอกจากรายการส่วนพระองค์ยังมีหมวด "อื่นๆ" ด้วย ซึ่งมีรายการเช่น "ค่าดูแลรักษาพระราชวัง" "เงินเดือนพระบรมวงศานุวงศ์" และรายการอื่นๆ ที่คล้ายคลึงกัน ในปลายสมัยรัชกาลที่ 6 รายการ "อื่นๆ" ขึ้นไปสูงถึง 2 ล้านบาทต่อปี แต่ในสมัยรัชกาลที่ 7 ได้มีการปลดข้าราชการออกบ้างจึงตัดไปได้ 50% ดังนั้นรายจ่ายส่วนพระองค์ที่เคยสูงถึง 11 ล้านบาทในปี 1924/5 ได้ลดลงเหลือ 7 ล้านบาทในปีแรกที่รัชกาลที่ 7 ครองราชสมบัติ และได้รักษาระดับนี้อยู่โดยมีการปรับเล็กๆ น้อยๆ ตลอดปี 1930/1 และได้ลดลงเหลือ 6 ล้านเศษในปี 1931/2 และตัดอย่างมากเหลือ 4 ล้านบาทซึ่งเป็นงบประมาณครั้งสุดท้ายก่อนการเกิดรัฐประหาร[95]

งบประมาณฝ่ายทหารลดลงน้อยกว่างบส่วนพระมหากษัตริย์ในต้นรัชกาลที่ 7 แต่ก็จะอยู่ในระดับที่ต่ำกว่าในปลายสมัยของรัชกาลที่ 6 มาโดยตลอด อย่างไรก็ตามตั้งแต่ 1930/1 เป็นต้นไปก็ลดลงอย่างมาก ซึ่งสะท้อนถึงวิกฤตทั่วๆ ไปของเศรษฐกิจอีกครั้ง และเมื่อถึงปี 1932/3 งบทหารก็เหลืออยู่เพียงเกินครึ่งหนึ่งของในปลายสมัยรัชกาลที่ 6 เล็กน้อยเท่านั้น[96] นับว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อ "วิกฤตบวรเดช" ในปี 1931 และการที่ทหารเข้ามายุ่งกับการรัฐประหารในปี 1932

ในสมัยรัชกาลที่ 7 ข้าราชการทหารมีกว่า 40% ของข้าราชการทั้งหมด มีขนาดใหญ่กว่ากระทรวงอื่นๆ แม้ว่าทหารจะเป็นหน่วยงานที่ใหญ่ที่สุดของรัฐบาล แต่ก็เป็นหน่วยงานที่ได้ค่าจ้างน้อยที่สุดด้วย อัตราเงินเดือนโดยเฉลี่ยประมาณ 200 บาทต่อปี ซึ่งตรงกันข้ามกับกระทรวงที่มีค่าจ้างแพงที่สุด คือกระทรวงต่างประเทศที่แม้จะเล็กแต่เป็นกระทรวงระดับผู้ดี อัตราเฉลี่ยเงินเดือนอยู่ที่ปีละเกิน 3,000 บาท[97]

ความผิดปกติด้านเงินของทหาร คือกระทรวงกลาโหมจะได้รับเงินเป็นก้อนเพื่อใช้จ่ายตามที่เห็นควร โดยที่ไม่ต้องให้กระทรวงพระคลังตรวจสอบ มีหลายท่านโดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ปรึกษาทางการคลังชาวอังกฤษวิจารณ์การที่กระทรวงนี้ได้รับสิทธิพิเศษเช่นนี้ แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวซึ่งทรงได้รับการฝึกอบรมแบบทหาร ก็ทรงยืนยันให้รักษาสถานภาพที่พิเศษของกองทัพไว้ตลอดรัชสมัยของพระองค์ ทรงลังเลเสมอในการลดงบประมาณทหารลง แม้สถานการณ์สุดท้ายจะบีบบังคับให้ต้องกระทำเช่นนั้นก็ตามที (ดูบทที่ 2 และ 7)

กว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ จะเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ กองทัพไทยก็ได้เปลี่ยนแปลงไปมากมาย ในตอนปลายรัชสมัยรัชกาลที่ 5 มีการเกณฑ์ทหารทั่วไปเป็นครั้งคราวในช่วงวิกฤตโดยการเกณฑ์ตามใจชอบ แทนการมีกองทัพเล็กๆ ประจำแบบเดิม (ส่วนมากไม่ใช่คนสยาม) พระสารสาสน์พลขันธ์ นักประวัติศาสตร์ผู้ชอบคัดค้านความเชื่อเดิมได้เขียนวิเคราะห์ไว้ว่า:

> พวกนักอนุรักษ์นิยมไม่อาจเข้าใจได้ว่า สิ่งที่เป็นอันตรายต่อระบบการใช้อำนาจเด็ดขาดคือการเกณฑ์ทหารโดยทั่วไป ดังนั้นจึงได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัตินี้ ประเทศสยามเริ่มมองเห็นความเสื่อมของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์แล้ว[98]

แนวโน้มอันเป็น "ประชาธิปไตย" นี้ ได้กระจายไปถึงนายทหารที่มียศสูงๆ ด้วย ซึ่งเริ่มมีนายทหารอาชีพใหม่ๆ เพิ่มขึ้น หลายคนมาจากครอบครัวที่ไม่มีชื่อเสียงแต่ได้มีโอกาสไปเล่าเรียนที่ต่างประเทศ เลื่อนยศไปสู่ระดับสูงพอประมาณ บางคนก็ได้ขึ้นเป็นผู้นำทางเสนาธิการและกำลังรบหลังกลุ่มที่กระทำรัฐประหาร อย่างไรก็ตามตำแหน่งสูงๆ ก็ยังเป็นของพระบรมวงศานุวงศ์ในราชวงศ์จักรี และเสนาบดีกระทรวงกลาโหม (และทหารเรือ) ในสมัยก่อนการรัฐประหารในสมัยรัชกาลที่ 7 ล้วนแล้วแต่เป็นเชื้อพระวงศ์ทั้งสิ้น[99]

โฉมหน้าทางการเงินของสยามที่ค่อนข้างจะหวั่นไหวไปกับการเมือง คือหนี้สินต่างประเทศ ในปลายศตวรรษที่ 19 สยามเป็นหนึ่งในบรรดาประเทศที่หาได้ยากที่ไม่มีหนี้เลย แต่ในปี 1905, 1907, 1922 และ 1924 การยืมเงินสเตอร์ลิงได้ลอยตัวในยุโรป ในขณะที่ในปี 1909 ได้มีการเจรจาขอยืมเงินสเตอร์ลิงกับมลายูของอังกฤษอีกครั้ง (เพื่อใช้ในการสร้างทางรถไฟในคาบสมุทรภาคใต้) การยืมทั้ง 5 ครั้งนี้ รวมแล้วกว่า 13 ล้านปอนด์ และการจ่ายเงินคืนก็เริ่มแล้วในทุกๆ รายการยกเว้นการยืมในปี 1924 และเมื่อถึงต้นปี 1930 หนี้สินทั้งหมดก็มีเกิน 11 ล้านปอนด์ พร้อมอัตราดอกเบี้ยตั้งแต่ต่ำสุดที่ 4% ในการกู้จากมลายูถึง 7% ของการกู้ยืมในปี 1922 ค่าใช้จ่ายหนี้สิน —ดอกเบี้ยรวมเงินต้นที่ใช้คืน— ในปลายทศวรรษ 1920 รวมแล้วต้องใช้เงินประมาณ 8-9% ของรายได้ทั้งปีของรัฐบาล[100]

หนี้สินที่พอประมาณนี้ก็ตรงกับนิสัยของสยาม ที่มีนโยบายทางการเงินแบบอนุรักษ์นิยม และเป็นมรดกที่รับช่วงมาจากการมีที่ปรึกษาทางการคลังชาวอังกฤษมาตลอด (ท่านเหล่านี้พยายามที่จะรักษาหนี้สินต่างประเทศ และเศรษฐกิจไทยด้าน

อื่น ๆ อยู่ในรูปเงินของอังกฤษเสมอ) เช่นเดียวกันเงินคงคลังเพื่อประกันธนบัตรไทยก็เก็บรักษาไว้ในรูปของเหรียญบาทในประเทศ และเป็นทองคำหรือหลักทรัพย์ที่เป็นทองคำ และเงินสดในต่างประเทศเหล่านี้เก็บรักษาไว้เกิน 100% ของธนบัตรที่พิมพ์ทั้งหมด มีเพียงเมื่อวิกฤตเศรษฐกิจรุนแรงขึ้นในปี 1931 และโดยเฉพาะเมื่อมีการลดค่าเงินปอนด์ของอังกฤษเท่านั้น (ดูบทที่ 7) ที่เงินประกันธนบัตรเริ่มหดหายไปอย่างมาก จนในที่สุดค่าเงินได้ตกลงเป็นเวลาไม่นานนักในช่วงเดือนแรก ๆ ของปี 1932 (ก่อนการลดค่าเงินบาท) ที่ได้ตกลงต่ำกว่าจุดที่ตั้งไว้ที่ 100%[101]

การอวสานของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ไม่ได้หมายความว่านโยบายการเงินแบบอนุรักษ์นิยมเช่นนี้จะสิ้นสุดลงด้วย นักเศรษฐศาสตร์ได้มีความเห็นต่างกันว่าเป็นข้อไหนแน่ระหว่างดีกับเลว แต่รัฐบาลหลังปี 1932 ก็ยังคงยึดถืออยู่เป็นส่วนใหญ่ และในระยะหลัง ๆ นี้ธนาคารแห่งประเทศไทยก็ยึดถือด้วย[102]

ดูตามหลักเศรษฐศาสตร์แล้วระยะเวลาตั้งแต่กลางปี 1926 ถึง 1930 เป็นระยะเวลาที่เกิดความสงบอย่างราบรื่นในช่วงระหว่างวิกฤตเศรษฐกิจ ซึ่งเกิดขึ้นพร้อมกับการเริ่มต้นรัชกาล ปัญหาที่จะยุ่งเหยิงขึ้นไปอีกจะรุมล้อมอยู่ในช่วงที่ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ใกล้จะสูญสิ้น อย่างไรก็ตามช่วงกลางนี้มีการพัฒนาทางเศรษฐกิจที่เงียบ ๆ แต่สำคัญ ๆ หลายด้าน

เรื่องเด่นเรื่องหนึ่งคือการให้สัตยาบันสนธิสัญญาใหม่กับมหาอำนาจตะวันตกเรื่องสุดท้ายในต้นปี 1927 ดังนั้นจึงทำให้สามารถขึ้นภาษีขาเข้าได้เล็กน้อย ซึ่งตั้งแต่กลางศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมาถูกบีบโดยสนธิสัญญาให้อยู่ที่อัตรา 3% ซึ่งต่ำมากและยังมีความหวังว่าจะได้ขึ้นอีกในภายหน้าด้วย ภาษีขาเข้าที่สูงขึ้นเป็นเพียงหนึ่งในปัจจัยอีกหลายข้อที่ทำให้สถานะทางการเงินของรัฐบาลฟื้นตัวขึ้น และในขณะที่ใน 4 ปีสุดท้ายของรัชสมัยรัชกาลที่ 6 สภาพทางการเงินติดลบตลอด ในปี 1926/7 งบประมาณก็สมดุลอย่างหวุดหวิด ในสามปีต่อมาก็เห็นว่ารัฐบาลเริ่มมีเงินเหลือในบัญชีบ้าง

เมื่อสองปีก่อน รัฐบาลต้องพยายามประหยัดเพื่อให้มีเงินพอใช้จ่าย ตอนนี้

ก็ต้องเผชิญกับปัญหาว่าจะใช้รายรับที่มีเหลืออย่างไรดี การพลิกฟื้นขึ้นนี้เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและไม่คาดฝัน จึงไม่ได้มีการวางโครงการใหม่ ๆ ไว้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงถือว่าพระองค์เป็นผู้ผิดเองในเรื่องนี้ ในเดือนมีนาคม 1928 เมื่อทรงสังเกตว่า เซอร์ เอ็ดเวิร์ด คุก ตำหนิว่าไม่มีการใช้จ่ายในโครงการที่จะให้ผลผลิตใหม่ ๆ เลยในงบประมาณปี 1928/9 พระองค์ทรงมีพระราชหัตถเลขาว่า:

> ข้าพเจ้าคิดว่าเหล่าเสนาบดีนั้นไม่ผิดหรอก—ข้าพเจ้าผิดเอง ที่ไม่ได้บอกพวกเขาว่าจะมีเงินเหลือสำหรับ "โครงการ" ใหม่ ...[103]

อย่างไรก็ตามทรงเสริมว่า เสนาบดีกระทรวงพระคลังไม่ได้แจ้งให้ทราบทั่วกันว่างบประมาณใหม่นี้มีเหลือพอสมควร และเสนาบดีทั้งหลายก็ได้รับคำเตือนอยู่เสมอว่า ให้ตัดงบประมาณลงให้เหลือน้อยที่สุดและจะไม่มีเงินเหลือสำหรับโครงการใหม่ ๆ

เมื่อคุกส่งจดหมายถึงเสนาบดีกระทรวงพระคลังเกี่ยวกับเรื่องงบประมาณใหม่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงเขียนข้อสังเกตดังกล่าวไว้ที่ริมกระดาษด้วย คุกได้อธิบายถึงข้อจำกัดของค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับโครงการที่ให้ผลผลิตใหม่ ๆ ในงบประมาณและเร่งรัดให้กระทำในสาขาเกษตรกรรม การศึกษา และสาธารณสุข คุกได้อธิบายว่า งบประมาณปี 1928/9 แสดงให้เห็นถึงเงินที่คาดว่าจะเหลือถึงเกือบ 15 ล้านบาท (ที่ริมกระดาษมีลายพระราชหัตถเลขาว่า "ทั้งข้าพเจ้าและคณะเสนาบดีไม่มีใครรู้เรื่องนี้ ที่จริงแล้วเสนาบดีกระทรวงพระคลังได้เก็บเรื่องนี้ไว้อย่างลับสุดยอด") และเมื่อไม่ได้มีโครงการใด ๆ ที่จะเป็นประโยชน์ เสนาบดีกระทรวงพระคลังได้วางแผนจะใช้เงินที่เหลือนี้ในบัญชีปรกติ เพื่อลดหนี้ของประเทศ และในการลงทุนระยะยาวในเรื่องของการรถไฟและการชลประทาน ซึ่งถ้าโดยปรกติทั่วไปแล้วจะต้องใช้เงินลงทุนจากต่างประเทศหรือเงินกู้ในประเทศ คุกได้ให้เหตุผลสนับสนุนข้อเสนอนี้ว่า "ดี" และเรียกการหลีกเลี่ยงการเป็นหนี้ต่างชาติ

ให้มากขึ้นว่า "เป็นลัทธิอนุรักษ์นิยมที่ดีที่สุด"

> แต่การระมัดระวังก็มีข้อจำกัดของมันเอง และสำหรับประเทศที่ยังใหม่ซึ่งมีเหตุผลมากที่จะหวังอนาคตที่สดใส การใช้เงินน้อยเกินไปบางครั้งก็เลวน้อยกว่าการใช้เงินเกินตัวนิดเดียวเท่านั้น

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงขีดเส้นใต้ครึ่งหลังของประโยคนี้ และเขียนคำว่า "จริงที่สุด!" เน้นลงไป คุกได้ยืนยันว่าแผนการจะใช้เงินที่เหลือของปี 1927/8 และ 1928/9 เพื่อการปลดหนี้และค่าใช้จ่ายเพื่อการลงทุนนั้น "จากความคิดเห็นทางการคลังแล้ว ดีอย่างไม่มีที่ติ" แต่ถ้าการกระทำเช่นนี้ต่อไปก็จะเกิดมีความคิดแพร่ออกไปว่ามีเงินเหลือมาก ทำให้เกิดแรงกดดันให้ใช้จ่ายฟุ่มเฟือยและอันตรายก็อยู่ที่ว่าถ้าใคร "เสียงดังที่สุด" ก็จะได้เงินทุนนั้นไป ดังนั้นคุกจึงแนะนำให้รัฐบาลมีแผนการที่คุ้มค่าเตรียมไว้ล่วงหน้า และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเสริมว่า "ข้าพเจ้าเห็นด้วยอย่างยิ่ง ด้วยเหตุนี้เองข้าพเจ้าจึงรู้สึกไม่พอใจกับวิธีการจัดสรรงบประมาณดังที่เป็นอยู่"[104]

สาเหตุหนึ่งของความกังวลเกี่ยวกับเรื่องการเงินของสยามก็คือ สัญญาที่ให้ไว้ในการเข้าร่วมกับสันติบาตชาติ ระบุว่าจะใช้วิธีการค่อย ๆ เป็นค่อย ๆ ไปในการเลิกการผูกขาดการค้าฝิ่นของรัฐบาล ซึ่งหมายความว่ารายได้หลักทางหนึ่งของรัฐบาลจะค่อย ๆ ลดลงและในที่สุดจะหมดลงเลย อย่างไรก็ตามได้ตั้งความหวังไว้ว่าภาษีขาเข้าที่สูงขึ้นรวมทั้งเงินที่เหลือมากและดูจะไว้ใจได้ของช่วงระยะเวลาปลายทศวรรษ 1920 ทำให้รายงานปี 1929 คาดการณ์ไว้ว่า "เว้นเสียแต่ว่าจะเกิดความหายนะอย่างแรงทางเศรษฐกิจ ภายในเวลาไม่กี่ปีข้างหน้านี้ สยามจะอยู่ในฐานะที่จะเลือกได้ว่าจะจ่ายคืนทั้งเงิน 7% ที่ยืมมา 2 ล้านปอนด์สเตอร์ลิง ได้ในปี 1932 และอีก 6% ที่ยืมมา 3 ล้านปอนด์สเตอร์ลิงได้ในปี 1934 อีกด้วย"[105]

ปัญหาทางเศรษฐกิจที่ทำให้ต้องปรึกษาหารือกันหนัก คือเรื่องของภาษีดังที่

ได้เคยพูดมาแล้วข้างต้นว่า เป็นที่รู้สึกกันทั่วไปว่าโครงสร้างภาษีของสยามนั้นล้าหลัง ภาระการจ่ายภาษีตกอยู่ที่คนจนมากกว่าคนรวย เงินรัชชูปการที่เป็นเรื่องคิดขึ้นใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่เรียกแทนการเกณฑ์ไพร่นั้นถูกยกตัวอย่างว่าเป็นภาษีที่ล้าหลังอย่างมาก ได้มีการเสนอภาษีต่าง ๆ เข้ามา เช่น เก็บภาษีที่ดินที่ไม่ได้ใช้เพื่อการเกษตร ภาษีเงินได้ ภาษีมรดก เป็นภาษีที่มุ่งจะผลักภาระให้คนรวย[106] พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นห่วงเป็นใยในเรื่องภาษีอย่างมาก เมื่อเสนาบดีกระทรวงพระคลังทูลขอพระบรมราชานุญาตในต้นปี 1929 ให้ส่งเจ้าหน้าที่ไปศึกษาการเก็บภาษีในดัตช์อีสต์อินดีส ก็ได้ทรงอนุญาตอย่างเต็มพระทัย และทรงเสริมว่า:

> ชวายังเก็บภาษีรายหัวอยู่ แต่กำลังคิดจะเลิกและเราก็ควรจะเลิกด้วย เราควรจะทำด้วยวิธีใดจึงจะเป็นการประกันได้ว่า การเก็บภาษีนั้นเป็นไปในอัตราที่ผู้จ่ายพอจะจ่ายได้ มีการกล่าวขวัญกันว่าภาระการเสียภาษีตกอยู่ที่คนจน และคนร่ำรวยไม่ได้ถูกเก็บในอัตราที่เหมาะสม ในชวานั้นมีภาษีที่ดินและภาษีเงินได้ และมี "อัตรา" ต่าง ๆ กัน แต่ก็มีบ้างที่คัดค้านว่าการเก็บภาษีเช่นนี้หนักเกินไป เราควรจะศึกษาระบบการเก็บภาษีของพวกเขา รวมทั้ง "อัตรา" การเก็บต่าง ๆ ด้วย แล้วเลือกที่เหมาะสมสำหรับสถานการณ์ของเรา แต่ต้องเป็นระบบที่คนร่ำรวยต้องจ่ายมากกว่าคนจน[107]

ประเด็นที่รัฐบาลโดยเฉพาะพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีความกังวลมากอีกข้อหนึ่ง คือปัญหาการโอนที่ดิน มีบุคคลกลุ่มต่าง ๆ รวมทั้งนักลงทุนชาวญี่ปุ่น[108] นักเก็งกำไรชาวจีน และบริษัทอีสต์-เอเซียติก[109] ที่รัฐบาลจับตามองอยู่ในช่วงเวลาต่าง ๆ กันเพราะความต้องการที่ไม่รู้จะจริงหรือไม่จริงก็ตามในการที่จะเป็นเจ้าของที่ดิน แต่ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มใด พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงยืนกรานที่จะไม่ยอมให้ที่ดินผืนใหญ่ผ่านมือไปเป็นของชาวต่างชาติ การที่ชาวญี่ปุ่นได้ถามมา

ในปี 1929 ว่าจะมาเพาะปลูกอ้อยในสยามได้ไหม ทำให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชปรารภว่า พระองค์อยากให้กฎหมายที่ดินใหม่ที่ได้ตั้งข้อแม้ไว้หลายข้อในการจะเป็นเจ้าของที่ดินเสร็จสมบูรณ์ และประกาศใช้ได้ในเร็ววัน และ

> สำหรับตัวข้าพเจ้าเองรู้สึกไม่เต็มใจจะให้ที่ดินของเราตกไปอยู่ในมือคนต่างชาติ หากรัฐบาลยอมให้ที่ดินตกไปอยู่ในมือคนต่างชาติมากเกินไป ถ้าประชาชนปฏิวัติเขาก็มีเหตุผลสมควรที่จะทำเช่นนั้น[110]

อีกรายหนึ่งเกิดในปี 1928 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงรับทราบผ่านทางหนังสือพิมพ์*บางกอกไทมส์* ว่าบริษัทเครดิตฟองซิเอแห่งอินโดจีน มีโครงการจะเปิดสาขาในสยาม ทรงกริ้วมาก ได้มีรับสั่ง (ผ่านทางราชเลขา) ในจดหมายถึงกรมพระกำแพงเพ็ชรฯ ว่า:

> เสนาบดีกระทรวงพาณิชย์และคมนาคม และเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศบอกว่าไม่ได้คิดว่าเรื่องนี้สำคัญ จึงไม่ได้กราบบังคมทูลให้ทรงทราบ แต่พระองค์กลับทรงคิดว่าเรื่องนี้สำคัญที่สุด เพราะเป็นเรื่องที่ชาวต่างชาติได้เปรียบในข้อที่ว่า เมื่อเราต้องการจะปรับปรุงสนธิสัญญาต่าง ๆ เราก็ต้องให้สิทธิในการเป็นเจ้าของที่ดินแก่เขา
>
> บางคนอาจคิดว่าการมี "สิทธิสภาพนอกอาณาเขต" แบบสมัยก่อนและไม่ต้องให้สิทธิชาวต่างชาติเป็นเจ้าของที่ดินนั้น ยังดีกว่าสถานการณ์ในปัจจุบันเสียอีก เพราะถ้าพวกเขาเอาดินแดนไปจากเราหมดแล้ว ดินแดนนี้จะเป็นของคนสยามได้อย่างไร ถูกที่ว่าข้อนี้เป็นการ "ขยายเกินเหตุ" แต่เราก็ต้องระมัดระวังว่าไม่ควรให้ที่ดินตกไปอยู่ในมือชาวต่างชาติมากเกินไป มิฉะนั้นแล้วลูกหลานของเรา

> จะเป็นเช่นไร ในปัจจุบันนี้คนสยามก็ไม่มีเงินทุนมากเท่าคนต่างชาติอยู่แล้ว ถ้าเราไม่ระวังไว้บ้างที่ดินดี ๆ ก็จะถูกพวกเขายึดครองไปหมด...

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเสริมว่า การที่จะบอกว่าเป็นการ "แลกเปลี่ยนกัน" นั้นไร้ความหมาย เพราะสิทธิในการเป็นเจ้าของที่ดินในต่างประเทศนั้นไม่มีประโยชน์สำหรับคนไทย ยกเว้นแต่จะมีไว้เอาหน้าเท่านั้น และทรงรับสั่งว่า ตั้งแต่นี้ต่อไป เรื่องใดก็ตามที่เกี่ยวข้องกับคนต่างชาติและที่ดินจะต้องทูลให้พระองค์ทรงทราบทันที[111]

ตลอดรัชสมัยของพระองค์มีการต่อต้านการโอนที่ดินแปลงใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่นาหรือที่ดินเพื่อการเกษตรกรรมให้กับชาวต่างชาติ แม้เจ้าของจะเป็นคนเชื้อสยาม-จีนก็ตาม

ปัญหาเรื่องเงินทุนจัดว่าเป็นอุปสรรคใหญ่ ที่ทำให้คนไทยไม่สามารถเข้าร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจได้ ในบทความที่แปลกกว่าปรกติใน*หนังสือพิมพ์อิสระ* ในปี 1931 มีนักเขียนท่านหนึ่งวิเคราะห์ว่า สยามต้องมีการพัฒนาเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในขณะที่ข้าวราคาต่ำอย่างเช่นในขณะนี้ ทำให้ชาวนามีสภาวะที่แร้นแค้น และได้วิจารณ์ว่าผู้ดีไทยไม่นำเงินมาลงทุนในกิจการที่ให้ผลผลิต ได้มีการกล่าวหาข้าราชการบำนาญที่มีตำแหน่งสูง ๆ ว่าใช้ชีวิตอย่างสุขสบายกินเงินบำนาญ โดยไม่คิดถึงความต้องการด้านเศรษฐกิจของประเทศชาติ ในขณะที่ในกลุ่มพระบรมวงศานุวงศ์มีเพียง ม.จ.สิทธิพร (ดูข้างหน้า) เท่านั้นที่เป็นตัวอย่างของผู้ที่ทำกิจการที่งอกเงย นอกจากไม่ช่วยประเทศแล้ว ที่จริงพวกชนชั้นสูงกลับเป็นผู้นำในการนำสินค้านอกเข้ามา ทำให้ซ้ำเติมเศรษฐกิจมากขึ้น นักเขียนผู้นี้สรุปด้วยการเรียกร้องให้ผู้มีอันจะกินชาวไทยรวมตัวกัน และตั้งสหกรณ์การเกษตรและโรงงาน เพื่อเป็นการสร้างงาน ผลิตสินค้าและจะทำให้เงินสะพัดมากขึ้น[112]

บทความอีกบทหนึ่งโดยนักเขียนคนเดียวกันนี้ ได้พูดถึงความทุกข์ยากของกรรมกรในสยามและเรียกร้องให้พวกเขารวมตัวกันต่อรองกับนายจ้าง เพื่อยุติการเอารัดเอาเปรียบในเรื่องแรงงาน[113] รัฐบาลเองได้หามาตรการต่าง ๆ ในอันที่จะจัดระเบียบแรงงานและสภาพการทำงาน แต่ด้วยแรงงานด้านอื่นที่ไม่ใช่เกษตรกรรมมีน้อยและส่วนมากก็ไม่ใช่คนไทย เรื่องนี้จึงไม่ใช่เรื่องใหญ่ และในปี 1928 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตั้งข้อสังเกตว่า:

> ...ยังไม่ถึงเวลาจำเป็นจริง ๆ ที่จะจัดตั้ง "อัตราค่าแรงขั้นต่ำ" หรือ "เวลาทำงาน 8 ชั่วโมงต่อวัน" แต่ควรมีมาตรการประกันความปลอดภัยให้ผู้ใช้แรงงาน[114]

สิ่งที่ควรบันทึกอีกเรื่องหนึ่งของสมัยนี้ คือ การขยายตัวของธนาคารสยามกัมมาจล ธนาคารของสยามธนาคารเดียวไปสู่ต่างจังหวัด เมื่อถึงปี 1930 ได้มีสาขาที่ทุ่งสง ซึ่งอยู่ทางใต้ (ส่วนใหญ่จะเกี่ยวพันกับการค้าดีบุก) เชียงใหม่และลำปางทางเหนือ (ส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับการค้าไม้สัก) และมีแผนการที่จะขยายสาขาไปที่โคราช ทางตะวันออกเฉียงเหนือ[115] สาขาที่เชียงใหม่นั้นเปิดมาตั้งแต่ปี 1928 โดยรัฐบาลช่วยเหลือให้เงินอุดหนุนและสาขาที่ลำปางเปิดดำเนินการในปี 1930[116]

รายละเอียดที่แปลกประหลาดเกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจในต่างจังหวัดมีอยู่ในรายงานยาวเหยียด 2 ฉบับ ของกรมพระนครสวรรค์ฯ เสนาบดีกระทรวงกลาโหม ที่ทรงบันทึกไว้หลังจากการเสด็จตรวจราชการในปี 1926-7 รายงานฉบับแรกยาว 71 หน้า เป็นรายงานเกี่ยวกับภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ครอบคลุมของการพัฒนาทุกด้าน โดยเฉพาะเกี่ยวกับเรื่องที่พระองค์ทรงเห็นว่าเป็นความล้าหลังทางการเกษตร ซึ่งมีวิธีการที่เมื่อเปรียบเทียบกับการเกษตรของมณฑลภาคกลางแล้ว เปรียบกันไม่ได้[117] ในการเสด็จตรวจราชการครั้งที่สองได้เสด็จไปหล่มสัก เลย และเพชรบูรณ์โดยทางเครื่องบิน ทรงพบบริเวณที่ "ไม่มีคน" และ

ที่เลย ซึ่งมีฝูงชนมาจับกลุ่มเฝ้าดูเจ้านายองค์แรกที่มาเยือนนั้น พระองค์รู้สึกว่า "เป็น 'ไซบีเรีย' ยิ่งกว่าหล่มสักเสียอีก" พระองค์ไม่เข้าพระทัยเลยว่าทำไมเพชรบูรณ์จึงเป็นจังหวัดได้ในเมื่อเล็กกว่ามณฑลมาก และทรงแนะนำว่าให้ลดตำแหน่งบริหารในจังหวัดนี้ลง ในความเห็นสุดท้ายของพระองค์จะเกี่ยวกับความสนใจของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม สมัยสงครามที่ว่าน่าจะย้ายเมืองหลวงไปไว้ที่เพชรบูรณ์ จะได้เป็นที่มั่นสำหรับสู้กับญี่ปุ่น พระองค์ทรงตั้งข้อสังเกตว่าดินแดนแถบนี้ไม่มีความสำคัญทางทหารเลย[118]

แต่ในขณะที่ดูเหมือนความเจริญของสยามจะก้าวไปช้า ๆ และไม่สม่ำเสมอ ผู้สังเกตการณ์ชาวต่างชาติ เช่น นายคูเชอรูเซท ชาวฝรั่งเศสได้ยกสยามขึ้นเป็นตัวอย่างที่น่าจะกระทำตาม[119] ในขณะที่นักเขียนชาวฝรั่งเศสอีกท่านหนึ่งซึ่งตั้งข้อสังเกตว่าความก้าวหน้าของประเทศในเอเชียนั้นขึ้นอยู่กับการที่จะสามารถผสมผสานสิ่งที่เป็นตะวันตกและตะวันออกให้เข้ากันให้ได้ :

> สำหรับในด้านนี้ สยามซึ่งปกครองโดยเจ้าชายสยาม สามารถก้าวไปตามทางที่ลื่นไถลเข้าสู่สมัยใหม่ได้ดีกว่าอินโดจีนซึ่งปกครองโดยชาวตะวันตก[120]

ในต้นรัชกาลที่ 7 ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีที่ยืมมาจากตะวันตกก็ยังคงมีต่อไป และที่เห็นได้เด่นชัดก็คือการนำเทคโนโลยีที่เคยใช้ในกรุงเทพฯ และภาคกลางไปสู่ชนบท มีการสร้างทางรถไฟสายตะวันออกเฉียงเหนือ รถยนต์ รถบรรทุกและรถโดยสารเริ่มมีวิ่งให้เห็นตามจังหวัดที่อยู่ห่างไกลทางภาคเหนือ ตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ การบินก็เป็นสาขาที่รัฐบาลเพิ่งจะเริ่มนำเข้ามาใช้ และฝูงชนที่อยากรู้อยากเห็นต่างก็มุงดูเครื่องบินในต่างจังหวัด[121] ในสถานที่ที่อยู่ห่างไกล เช่น น่านซึ่งเป็นเมืองเก่าทางเหนือ เครื่องบินลำแรกได้ร่อนลงก่อนยานพาหนะคันแรกเสียอีก[122] ที่จริงแล้วที่น่านนั้นการนำเครื่องบินไปร่อนลง เกิดขึ้นพร้อม ๆ กับ

โครงการกำจัดเสือที่มาทำอันตรายคน[123] วิทยุก็เริ่มแพร่ออกไปสู่ต่างจังหวัดตามด้วยภาพยนตร์ที่คนไทยทำ กรุงเทพฯก็มีวิวัฒนาการใหม่ๆ เกิดขึ้น รวมทั้งเครื่องปรับอากาศเครื่องแรกของสยามในโรงละครที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงสร้างขึ้น การตั้งโรงกลั่นเบียร์โรงแรก และการขยายตัวของระบบโทรศัพท์ที่ได้ชื่อว่า "เลวที่สุดในเอเชีย"[124] รวมทั้งข้อโต้แย้งที่ไม่จบสิ้นเกี่ยวกับการขุดคลองให้เรือผ่านที่คอคอดกระ

อย่างไรก็ตามความก้าวหน้ามักจะทำให้ต้องทำลายสถานที่สำคัญในอดีตไปบ้าง กำแพงเก่าและป้อมของกรุงเทพฯ ส่วนหนึ่งถูกรื้อทิ้งไปเพื่อสร้างอาคารพาณิชย์[125] และนักเขียนใน*บางกอกไทมส์* ท่านหนึ่งรายงานโดยไม่ได้คิดเสียดสีว่า เชียงรายเมืองประวัติศาสตร์ที่อยู่ทางเหนือ "อวดโฉมการเข้าสู่ความทันสมัยด้วยการสร้างถนนที่งดงามบนกำแพงเมืองเดิม"[126] เมื่อคณะกรรมการพิเศษที่ตั้งขึ้นเพื่อศึกษาเกี่ยวกับการวางผังกรุงเทพฯ ส่งรายงานถวายเมื่อ 1928 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตั้งข้อสังเกตว่า การวางผังเมืองขึ้นอยู่กับการที่รู้ว่าการเปลี่ยนแปลงในอนาคตจะไปทางไหนและ

> เมื่อไรควรจะเล็งถึงเหตุการณ์ในอนาคตนั้นได้ ดูเหมือนเราต้องเลิกคิดเรื่องการ "วางผังเมือง" เพราะเรามองไม่เห็น "การพัฒนาทางการเมือง" ที่แน่นอน ในเมื่อประเทศเราขาด "ความมั่นคงทางสังคม" หรือ "สถาบันการเมืองที่มั่นคง" สิ่งต่างๆ จึงเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วเสมอ ดังนั้นเราจึงคาดการณ์ภายหน้าไม่ได้ แม้จะคาดการณ์สัก 10 ปีก็ยังไม่ได้เลย ...[127]

เมื่อสังเกตว่าคณะกรรมการต้องการข้อมูลเพิ่มขึ้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งว่า ถ้าต้องเอาผู้เชี่ยวชาญชาวต่างประเทศเข้ามา พระองค์อยากได้ผู้เชี่ยวชาญทางชลประทานมากกว่า

ผู้ที่เป็นประธานในหลาย ๆ ฝ่ายของการพัฒนาทางเทคโนโลยี ที่เปรียบเสมือนเจ้าแห่งความทันสมัย คือ กรมพระกำแพงเพ็ชรฯ พระองค์ทรงเป็นพระราชโอรสพระองค์หนึ่งในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงได้รับการศึกษาจากประเทศอังกฤษ และหลังจากที่ทรงรับราชการทหารอยู่ระยะหนึ่ง ได้รับการแต่งตั้งให้ควบคุมการรถไฟในปี 1917 แม้ตามรายงานจะว่าเป็นที่ไม่ทรงโปรดนักในปีหลัง ๆ ของรัชกาลที่ 6[128] แต่ก็ยังทรงอยู่ในตำแหน่งนี้จนกระทั่งปี 1928 ในต้นสมัยรัชกาลที่ 7 ทรงมีพระราชอำนาจมากในคณะรัฐบาล เพราะทรงได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงพาณิชย์และคมนาคม และได้ทรงดำรงตำแหน่งประธานคณะกรรมการพัฒนาการพาณิชย์แทนกรมพระจันทบุรีฯ ตลอดทศวรรษ 1920 พระองค์จึงมีอิทธิพลในคณะรัฐบาลของพระองค์เพิ่มพูนขึ้นเรื่อย ๆ[129] กระทรวงพาณิชย์และคมนาคมได้ขยายกิจการเข้าไปในแขนงต่าง ๆ มากมายโดยเฉพาะอย่างยิ่งเกษตรกรรม ซึ่งก็มีเหตุผลพอเหมาะที่ตกลงเห็นพ้องต้องกันในคณะรัฐบาล[130] กรมพระกำแพงเพ็ชรฯ ทรงเป็นสมาชิกอภิรัฐมนตรี

ความวิริยะอุตสาหะและศักยภาพของกรมพระกำแพงเพ็ชรฯ เป็นที่ทราบกันดี[131] และผู้สังเกตการณ์บางท่านคิดว่าความกระตือรือร้นและความพยายามของพระองค์ทำให้ผู้ร่วมงานของพระองค์ไม่ชอบ[132] แม้ว่าพระองค์จะเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางในฐานะผู้ที่มีบทบาทในการขยายเส้นทางรถไฟของสยาม พระองค์ยังทรงเป็นบุคคลสำคัญในการพัฒนาการบินของไทย การโทรคมนาคม และสถาบันทางการเกษตร พระองค์ทรงเชื่อในคำพูดของอดัม สมิธ และสรรเสริญประโยชน์ของการค้าเสรี[133] อีกทั้งทรงเห็นพ้องกับผู้นำท่านอื่น ๆ ของรัฐบาลในทัศนะที่ว่าสยามยังไม่พร้อมจะมีการปกครองระบอบรัฐสภา[134]

กรมพระกำแพงเพ็ชรฯ ชอบถกเถียงด้วยเหตุผลด้านนโยบายพอ ๆ กับเหตุผลส่วนบุคคล ซึ่งการยืนยันถึงการก่อสร้างทางรถไฟด้วยค่าใช้จ่ายของการสร้างถนนนำไปสู่การโต้เถียงที่ถึงพริกถึงขิง ผู้ที่ไม่พอใจอ้างเหตุผลว่าในปี 1930 มีรายงานว่าทั่วราชอาณาจักรมีทางหลวงอย่างดีเพียงแค่ 88 กิโลเมตรเท่านั้น[135]

การละเลยการสร้างถนนของสยามเป็นอุปสรรคสำคัญในการพัฒนาประเทศ[136] แม้ว่ากรมพระกำแพงเพ็ชรฯ และผู้สนับสนุนยังจะยืนยันว่าถนนควรมีประโยชน์ในฐานะเส้นทางสาขาที่เชื่อมบริเวณที่ห่างไกลจากตัวเมืองกับเส้นทางหลัก ไม่ใช่ในฐานะแข่งขันกับเครือข่ายรถไฟ อีกทั้งเส้นทางรถไฟให้ผลตอบแทนโดยตรงกับเงินลงทุนในขณะที่ถนนไม่สามารถให้ได้ กรมพระกำแพงเพ็ชรฯ ทรงนิพนธ์เกี่ยวกับพระองค์ว่าพระองค์ "ถูกวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับการตัดทอนค่าใช้จ่ายในการสร้างถนนในสยามโดยเปรียบเทียบกับประเทศเพื่อนบ้าน อินโดจีนและสหพันธรัฐมาเลย์ พระองค์ทรงสังเกตว่าคำวิจารณ์ส่วนใหญ่มาจาก Motor Car Dealers และ Joy Riders"[137]

นอกจากนี้กรมพระกำแพงเพ็ชรฯ ยังทรงพัวพันในการโต้เถียงอันน่าขมขื่นกับพระองค์เจ้าบวรเดช เสนาบดีกระทรวงกลาโหม ว่าการบินของไทยควรจะอยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของพลเรือนหรือทหารบก[138] ในระหว่างปี 1931 การซื้อรถจักรดีเซลราคาแพงจำนวนมากเพื่อแล่นบนเส้นทางรถไฟของพระองค์นำไปสู่การถกเถียงกันอย่างแพร่หลายในเรื่องราคาและเงินที่รัฐบาลต้องจ่ายไปก่อน[139]

ทว่าแม้ว่าจะมีการแนะนำเทคโนโลยีและกิจกรรมทางเศรษฐกิจใหม่ ๆ แต่โดยพื้นฐานแล้วสยามยังคงเป็นประเทศกสิกรรม สิ่งที่จำกัดการเกิดขึ้นของการพัฒนาอุตสาหกรรมปรากฏอยู่ในขั้นตอนการแปรรูปผลิตผลจากทุ่งนาและป่าไม้ อาทิเช่น โรงสีข้าวและโรงเลื่อยไม้ ดังนั้นความวิตกกังวลทางเศรษฐกิจของรัฐบาลจึงมุ่งไปสู่การกสิกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งอุตสาหกรรมข้าวที่เป็นหลักสำคัญทางเศรษฐกิจของประเทศมาหลายทศวรรษ ซึ่งเป็นอาชีพของประชากรไทยส่วนใหญ่และเป็นแหล่งอาหารสำคัญของประเทศ อีกทั้งยังเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญของสยามและได้ตลาดต่างประเทศที่ใหญ่ที่สุด

ตามประเพณีแล้วรัฐบาลไม่มีบทบาทสำคัญในอุตสาหกรรมข้าว การเจริญเติบโตของกิจกรรมปลูกข้าวถูกปล่อยให้ขึ้นอยู่กับภูมิปัญญาของชาวนาไทย อีกทั้งการแปรรูปและการตลาดก็เป็นกิจการของชาวจีนและยุโรป ส่วนรัฐบาลก็พร้อมที่จะให้พรอย่างเป็นทางการผ่านทางพิธีกรรม อาทิเช่น พระราชพิธีจรดพระนังคัล

แรกนาขวัญประจำปี และเก็บภาษีจากขั้นตอนต่าง ๆ ในกระบวนการผลิตข้าว

รัฐบาลมีบทบาทสำคัญใน 2 เรื่องหลัก ๆ คือ การส่งเสริมโครงการชลประทานที่เริ่มขึ้นปลายศตวรรษที่ 19 และการส่งเสริมระบบสหกรณ์การเกษตร ที่เริ่มขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 6 โครงการทั้ง 2 นี้ยังคงดำเนินงานต่อมาในต้นรัชกาลที่ 7 รัฐบาลเริ่มเข้ามามีบทบาทสำคัญในสิ่งที่เป็นปัญหาทางเกษตรกรรมบางประการที่ถูกละเลยไปจนกระทั่งสมัยนี้

ทีแรกงานการชลประทานเป็นโครงการระยะแรกที่ประสบความสำเร็จและขยายตัวในภาคกลาง และแผนผังขนาดใหญ่ของผู้เชี่ยวชาญชาวดัตช์ชื่อ วัน เดอ ไฮเด และผู้เชี่ยวชาญชาวอังกฤษชื่อ เซอร์ โทมัส วาร์ด ที่เสนอในไว้ต้นศตวรรษยังคงรอให้นำไปปฏิบัติอย่างสมบูรณ์ เงินทุนมหาศาลของโครงการชลประทานและความยากลำบากในการเรียกทุนคืนเป็นปัจจัยหลักที่จำกัดการขยายการชลประทาน[140] พื้นฐานของมนุษย์ก็เป็นอีกประเด็นหนึ่งในการโต้แย้ง แม้แต่เจ้านายอย่างกรมพระกำแพงเพ็ชรฯ ในการเดินทางไปตรวจราชการภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของสยาม:

> ...พบชาวนา ทั้งหมดเป็นชนชั้นปัญญาชน เหนือกว่าชนชั้นผู้ใช้แรงงานทั่วไปที่พบในกรุงเทพฯ เขาเอาใจใส่ในงานของเขาอย่างแรงกล้า และให้ความสำคัญแก่อะไรก็ตามที่เกี่ยวกับการปรับปรุงกิจกรรมของพวกเขาอยู่เสมอ[141]

อย่างไรก็ตาม คนอื่น ๆ มีความหวังในชนชั้นเกษตรกรน้อยกว่า รายงานเกี่ยวกับภาคตะวันออกเฉียงเหนือของกรมพระนครสวรรค์วรพินิต บรรยายถึงชาวนาว่าถอยหลังเข้าคลองและทึบ[142] และเสนาบดีกระทรวงเกษตรก็กล่าวหาชาวนาเช่าที่โครงการชลประทานรังสิตว่าติดการพนันและไม่สมควรได้รับการช่วยเหลือ อีกทั้งเตือนว่าการแนะนำการเกษตรกรรมที่ต้องอาศัยความรู้ความชำนาญจะต้อง

ใช้เวลานานอย่างมาก[143]

ความหวังสำคัญของรัฐบาลในการพัฒนาเกษตรกรรมขึ้นอยู่กับขบวนการสหกรณ์ ภายใต้การแนะนำของกรมพระกำแพงเพ็ชรฯ และกระทรวงพาณิชย์และคมนาคมมากกว่ากระทรวงเกษตรที่เงียบขรึม[144] ทว่ามีการเห็นถึงความสำคัญของการให้มีสหกรณ์ขึ้น[145] แต่ความก้าวหน้าก้าวไปช้าๆ จนแทบหมดกำลังใจ *หนังสือพิมพ์บางกอกไทมส์* ซึ่งมองโลกในแง่สดใสเสมอได้ยังเขียนไว้ในปี 1930 ว่า จนถึงปัจจุบันนี้ การสหกรณ์ก็ยังไปไม่ถึงไหน[146] ในปีต่อมาหนังสือพิมพ์ได้ตั้งข้อสังเกตว่า บทความที่เขาลงเกี่ยวกับการสหกรณ์นั้นถูกวิจารณ์โดยบุคคลบางกลุ่มว่ามองโลกในแง่ร้ายเกินไป

> แต่แม้ที่ดีที่สุดของความก้าวหน้าที่มีรายงานมาจนถึงตอนนี้ ลองคำนวณดูแล้วรู้สึกต้องใช้เวลาสักอีกพันปีกระมังกว่าโครงการนี้จะช่วยปัญหาของประเทศได้ เราไม่สนใจว่าในอีกพันปีจะเกิดอะไรขึ้น ปัญหาเช่นนี้ไม่สามารถแก้ไขได้ภายในหนึ่งปี แต่ถ้าลงมือลงแรงจัดการกันให้จริงๆ จังๆ แล้วควรจะยกระดับสภาพทางเศรษฐกิจของกลุ่มเกษตรกรควรจะให้ผลในประเทศภายในชั่วอายุหนึ่ง หรือพูดง่ายๆ คือ 50 ปี[147]

การเงินของโครงการสหกรณ์การเกษตรในพม่าที่พังพินาศลง ก็เป็นสาเหตุให้เกิดความระมัดระวังในการพัฒนาการสหกรณ์ในสยาม และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตั้งข้อสังเกตว่าพม่าและสยามมีสถานะใกล้เคียงกัน ดังนั้นเหตุการณ์ในพม่าควรจะเป็นข้อเตือนใจให้สยามดำเนินการอย่างระมัดระวังและหลีกเลี่ยงความผิดพลาดที่คล้ายคลึงกัน[148]

ปัญหาด้านแรงงานเป็นปัจจัยใหญ่มากกว่าที่ดิน ทำให้การผลิตของสยามผลิตได้น้อยดังเช่นที่มองเห็นวิธีการควบคุมอัตราแรงงานอย่างยุ่งยากของระบบ

ชนชั้นศักดินาในสังคม[149] อย่างไรก็ตามคลื่นการเปลี่ยนแปลงที่พัดผ่านสยามในศตวรรษที่ 19 ได้ทำให้ทัศนคติดั้งเดิมเกี่ยวกับที่ดินและแรงงานเปลี่ยนไป การผลิตผลผลิตทางการเกษตรเพื่อการค้า ทำให้ราคาที่ดินในชนบทสูงขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริเวณที่นาที่มีการชลประทานในบริเวณใกล้ ๆ กรุงเทพฯ ราคาที่ดินที่แพงขึ้นนั้นได้รับแรงสนับสนุนจากการที่รัฐบาลยกที่ดินให้แก่เจ้านายขุนนางระดับสูงเป็นจำนวนหลายไร่ในที่ราบภาคกลาง ซึ่งมักจะอยู่ติดกับบริเวณที่มีการขุดคลองสายใหม่ ผลที่เกิดขึ้นคือเกิดมีเจ้าของที่ดิน (ส่วนมากเป็นคนบางกอก) ที่ไม่ได้อยู่ที่นั่น และมีการเช่านาซึ่งทำให้เกิดปัญหาทางสังคมและเศรษฐกิจตามมาทั้ง ๆ ที่ได้เป็นที่เข้าใจกันแล้วว่าต้องไม่ทำความลำบากยากแค้นให้ผู้เช่าที่ดินทำกิน[150]

รัฐบาลในสมัยรัชกาลที่ 7 ได้ตอบโต้ด้วยการนำเอาร่างพระราชบัญญัติที่ดินสาธารณประโยชน์เข้ามาใช้ เพื่อเป็นการสนับสนุนคนไทยมีที่ดินแปลงเล็ก ๆ ดังที่เคยพูดมาแล้วว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นห่วงเรื่องปัญหาที่ดินมาก และในปี 1930 ได้ทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงกรมพระกำแพงเพ็ชรฯ ซึ่งราชเลขาธิการได้ย้ำถึงความตั้งพระทัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ไม่ทรงมีพระราชประสงค์ให้ที่ดินตกไปเป็นกรรมสิทธิของคนต่างชาติหรือ "นายทุน" ที่ไม่ได้ทำการเกษตรจริง กลุ่มที่ทรงกลัวมากคือกลุ่มชาวจีนหรือไทยปนจีน ในบันทึกเกี่ยวกับพระราชบัญญัติที่ดินที่จะร่างขึ้น นายเรย์มอนด์ บี. สตีเวนส์ ได้ชี้ให้เห็นว่าไม่มีข้อใดในสนธิสัญญาที่บ่งว่าสยามต้องให้สิทธิในที่ดินแก่ชาวจีน เหมือนกับสนธิสัญญาที่มหาอำนาจตะวันตกทำให้กับประชาชนในสัญชาติเขา อย่างไรก็ตามนายสตีเวนส์ก็คัดค้านการกีดกันแต่ชาวจีน ซึ่งในอดีตก็มีสิทธิที่จะเป็นเจ้าของที่ดินได้ในจำนวนที่ไม่ใช่เท่ากับต่างด้าวอื่น ๆ แต่เท่ากับคนไทยเองด้วยซ้ำ เขาอ้างว่าข้อบังคับที่ว่าถ้าเกิดในสยามหรือมีถิ่นพำนักในสยามเป็นประจำมา 15 ปีแล้วถึงจะหาซื้อที่ดินมาเป็นกรรมสิทธิเพื่อกระทำการเกษตรได้ ก็จะเป็นการจำกัดจำนวนผู้ถือครองที่ดินลงเหลือเพียง "พวกที่เข้าใจว่าคงจะมีความรักและความผูกพันในราชอาณาจักรของใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท พอที่คิดจะอยู่ต่อไปจนตลอดแล้ว"[151]

รัฐบาลได้รับข้อเสนอของกลุ่มคริสเตียนชาวอเมริกันที่จะส่งผู้เชี่ยวชาญไปศึกษาดูงานเศรษฐกิจในชนบทของสยาม หลังจากที่มีการสับเปลี่ยนบุคลากรกันบ้าง ก็ได้เกิดมีหนังสือการสำรวจเศรษฐกิจชนบท 1930-31 ของนาย คาร์ล ซี. ซิมเมอร์แมน หนึ่งฉบับ[152] จัดเป็นหนังสือที่สำคัญในการเก็บข้อมูลในชนบทสยามอย่างเป็นระบบ และรัฐบาลเองได้ออกเงินสนับสนุนการศึกษาเฉพาะสภาพของบริเวณตะวันออกเฉียงเหนือของ นาย เรจีนัล เลอ เมย์ แห่งกระทรวงพาณิชย์และการคมนาคม[153] เดิมทีนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอดคิดไม่ได้ว่าไม่รู้ว่าพวกเหล่านี้มีความประสงค์ที่ซ่อนเร้นอะไรบางอย่างอยู่หรือไม่ ในการที่อยากจะสำรวจดูสภาวะเศรษฐกิจของถิ่นชนบท และทรงเสริมว่าเสียดายที่สยามทำเองไม่ได้และว่าเมื่อเราทำเองไม่ได้เขาขอทำก็ดีแล้ว ในที่ประชุมคณะกรรมการได้มีการหยิบยกปัญหาขึ้นมาว่าคณะสำรวจนี้ควรเรียกว่าเป็นรัฐบาลหรือเอกชนดี และในข้อวิจารณ์ที่เปิดเผยเกี่ยวกับสัมพันธภาพของรัฐบาลกับกลุ่มชนชั้นเกษตรกร "คณะกรรมการได้ตกลงว่าควรเรียกว่าเป็นหน่วยงานเอกชนเพื่อชาวนา จะได้ไม่ตกอกตกใจจนเกินไป"[154]

องค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเองนั้น แม้จะไม่ได้ทรงศึกษาหรือมีความชำนาญทางด้านการเกษตร แต่ก็ทรงเข้าพระทัยโดยสัญชาติญาณมากกว่าข้าราชการระดับสูงในรัฐบาลหลาย ๆ คน —รวมทั้งพวกที่ทำงานด้านการเกษตรเองโดยตรงด้วย— ทรงเข้าใจกระจ่างจนถึงขนาดว่าชีวิตชาวสยามนั้นขึ้นอยู่กับชาวนามากขนาดไหน และทรงให้ความสนใจส่วนพระองค์ในการที่จะย้ำให้ข้าราชการตระหนักถึงความสำคัญของการชลประทานและการสหกรณ์ และความห่วงใยที่ทรงมีต่อปัญหาเรื่องที่ดินดังเคยกล่าวมาแล้ว และพระองค์เองเป็นผู้ที่ทรงวิจารณ์นโยบายเกี่ยวกับการเกษตรของรัฐบาลของพระองค์เองอย่างมาก และทรงวิจารณ์ทั้งภายนอกและภายในรัฐบาลเองด้วย ยกตัวอย่างเช่นในปี 1930 เมื่อเสนาบดีกระทรวงเกษตรถวายบันทึกเกี่ยวกับสภาวะของกิจการค้าข้าว พร้อมกับข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการดำเนินงานหลายข้อ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงขีดเส้นใต้ข้อความในบันทึกนั้น และ

ทรงเขียนข้อวิจารณ์ไว้ด้วยถ้อยคำรุนแรงแบบที่ไม่ใช่พระวิสัยที่เคยปฏิบัติมาเลย เมื่อเสนาบดีกระทรวงเกษตรตั้งข้อสังเกตว่าวิธีการปลูกข้าวในปัจจุบันนี้ควรมีการตรวจสอบและประเมิน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเขียนไว้ที่ริมกระดาษว่า "ควรจะทำเมื่อ 10 ปีมาแล้ว ไม่เข้าใจเลยว่าทำไมถึงคิดช้าเช่นนี้ในเรื่องที่เห็น 'ชัด ๆ' อยู่แล้ว" พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงชี้ให้เป็นว่า หนังสือพิมพ์ได้เคยพูดถึงขั้นตอนต่าง ๆ ที่เสนอมานี้นานแล้ว และได้ทรงย้ำอีกว่า "ควรทำมานานแล้ว" เมื่อมีการเสนอว่าน่าจะมีการวิจัยทางวิทยาศาสตร์และตั้งฟาร์มทดลองขึ้นได้ทรงเติมว่า:

> *ควรทำมาเมื่อ 20 ปีที่แล้ว* ในการที่เห็นว่าการทำเช่นนี้ไม่ประหลาด ข้าพเจ้าอยากเรียกว่า "เป็นการละเลยหน้าที่อย่างร้ายแรง" ข้าพเจ้าต้องการให้ทำมานานแล้ว แต่เท่าที่ทำอยู่นั้นน้อยนิดมาก

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงขีดเส้นใต้ข้อความต่าง ๆ บางแห่งทรงขีดถึง 6 เส้น และทรงบ่นว่า กระทรวงต่าง ๆ ไม่ร่วมมือกันเลย และเมื่อมีการยกปัญหาของพ่อค้าคนกลางในเศรษฐกิจขึ้นมาทรงเขียนว่า:

> ทำไมไม่มีใครจัดการปัญหานี้ก่อนหน้านี้นานมาแล้ว ข้าพเจ้าเองก็ผิดด้วยเพราะควรเร่งรัดให้ทำเรื่องนี้นานมาแล้ว ปัญหานี้พูดกันมา 20-30 ปีแล้ว แต่แปลกที่ไม่มีใครทำอะไรจริง ๆ จัง ๆ เสียที นับว่าประหลาดมาก

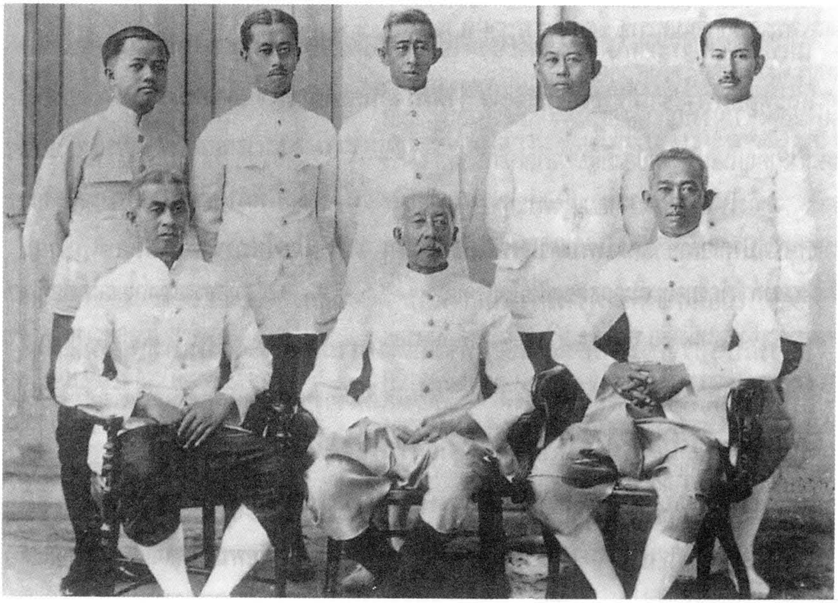
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงตั้งข้อสังเกตว่า ได้มีข้อเสนออีกข้อหนึ่งในหนังสือพิมพ์ และข้อเสนอนี้ได้รับการเย้ยหยัน ได้ทรงเสริมว่า "ความคิดของคนอื่นนั้นเลวเสมอ" เมื่อไรเราถึงจะเลิกคิดเช่นนี้และยอมฟังความคิดของคนอื่น

บ้างสักนิด"[155]

เพื่อทำตามพระราชดำริของพระองค์เอง ได้ทรงมีรับสั่งให้คณะรัฐบาลหยิบยกข้อเสนอแนะที่ส่งมาจากแหล่งต่าง ๆ มาพิจารณา แม้เสนาบดีของพระองค์จะทรงคัดค้านก็ตาม[156] พระองค์ยังได้ทรงให้ความสนับสนุนและกำลังใจแก่บุคคลต่าง ๆ เช่น ม.จ.สิทธิพร (ดูข้างหน้า) ที่พยายามจะพัฒนาการเกษตรไทยให้ทันสมัยขึ้น กรณีตัวอย่างเช่น เรื่องของนายลั่น ที่พยายามจะนำเครื่องมือมาใช้ในการทำเกษตรกรรมที่สงขลา อากาศที่ไม่เป็นใจแทบจะกวาดพืชผลของเขาไปจนหมด นายลั่นได้ทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาขอยกเว้นภาษีที่ดินต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว หลังจากที่ทรงเขียนหมายเหตุอย่างยืดยาวในฎีกานั้นแล้ว ก็ได้ทรงเขียนว่าทรงเห็นด้วยกับความเห็นของเสนาบดีกระทรวงพระคลัง ว่านายลั่นไม่อยู่ในกรณีที่จะได้รับการยกเว้นทางกฎหมาย แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีรับสั่งให้อนุญาตได้ เพราะผู้ถวายฎีกานี้แสดงให้เห็นว่าเป็นบุคคลที่มีความคิดสร้างสรรค์ ได้ยอมเสี่ยงที่จะนำวิธีการเกษตรสมัยใหม่โดยอาศัยเทคโนโลยีเข้ามา และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์จะสนับสนุนความคิดใหม่ ๆ ที่ดูแล้วจะมีประโยชน์ในระยะยาวต่อประเทศชาติ[157]

ผู้นำและสนับสนุนการพัฒนาทางเกษตรกรรมที่ไม่ใช่ในหน่วยงานของรัฐบาล คือ ม.จ.สิทธิพร กฤดากร ซึ่งเป็นพระบรมวงศานุวงศ์ในราชสกุลเดียวกันกับพระองค์เจ้าบวรเดช พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์ และ หม่อมเจ้าอมรทัต (ดูบทที่ 2) ม.จ.สิทธิพร ทำอาชีพพิเศษและแปลกกว่าเจ้านายอื่นมานานแล้ว[158] และแม้ว่าในปลายสมัยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์จะไม่ได้รับราชการ แต่ก็มีอิทธิพลต่อการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจและการเมืองของประเทศในยุคนั้นมาก

ม.จ.สิทธิพร ทรงศึกษาที่ประเทศอังกฤษ และเมื่อกลับมายังสยามก็เข้ารับราชการในกระทรวงพระคลัง นอกจากการได้เลื่อนตำแหน่งอย่างรวดเร็วแล้ว สมัยแรก ๆ ของการรับราชการของพระองค์ก็ไม่ได้แตกต่างจากพระราชวงศ์องค์อื่น ๆ ที่กลับมาจากต่างประเทศในยุคนั้น อย่างไรก็ตามในปี 1921 ทรงได้ทำให้ครอบครัว

สกุลกฤดากรที่มีบทบาททางการเมืองการบริหารในสมัยรัชกาลที่ 7

แถวหน้า จากซ้ายไปขวา

พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศวรฤทธิ์

พระองค์เจ้าบวรเดช

แถวยืน จากซ้ายไปขวา

ม.จ.อิทธิเทพสรร

ม.จ.เขจรจรัสฤทธิ์

ม.จ.สิทธิพร

ม.จ.เสรฐศิริ

ม.จ.อมรทัต

และเพื่อนฝูงตกใจด้วยการทรงลาออกจากราชการ และเสด็จออกจากกรุงเทพฯ ไปเป็นชาวนาที่ภาคใต้ ซึ่งพระองค์ไม่ได้เคยมีพื้นเพหรือความรู้ทางนี้มาก่อนเลย และตลอดพระชนม์ชีพของพระองค์ก็ได้ทรงอุทิศให้กับความก้าวหน้าของการเกษตรไทย[159]

ในต้นทศวรรษ 1920 ฟาร์มบางเบิดนั้นได้อุทิศให้กับการวิจัย การทดลองพืชใหม่ๆ และวิธีการเกษตรกรรมแบบใหม่ๆ เวลาผ่านไปนานจนถึงเดือนเมษายน 1927 เมื่อมีการตีพิมพ์วารสารด้านการเกษตรชื่อ*กสิกร* พระนามของ ม.จ.สิทธิพร ได้เริ่มเป็นที่รู้จักระดับประเทศ ที่จริงแล้วความคิดที่จะจัดพิมพ์วารสารนี้ไม่ได้เกิดขึ้นจากความคิดของพระองค์ แต่ทรงยินดีเข้าร่วมเป็นผู้ก่อตั้งและทรงยอมรับเป็นบรรณาธิการ วารสารนี้เป็นวารสารเอกชน แต่ได้รับความสนับสนุนจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยทรงรับประกันราคา 1,000 ฉบับ ความสนับสนุนนี้ให้แม้บรรณาธิการมีนโยบายที่ค่อนข้างจะเป็นไปในแนววิพากษ์วิจารณ์ผลงานทางการเกษตรของรัฐบาล เพราะ ม.จ.สิทธิพรนั้นนอกจากจะรายงานการทดลองที่ไร่บางเบิดของพระองค์แล้ว ยังมักจะโจมตีท่าทีที่ "ปล่อยเป็นการค้าเสรี" ของข้าราชการที่เคยประพฤติมาต่อการเกษตร ซึ่งส่วนมากก็เป็นผลประโยชน์ในเรื่องข้าว และกิจกรรมต่างๆ ที่จำกัดอยู่แต่เรื่องการชลประทาน พระองค์เสนอให้มีโครงการวิจัยทางการเกษตรที่รัฐบาลสนับสนุน โดยมุ่งที่จะให้ประเทศยุติการพึ่งผลิตผลเพียงชนิดเดียวเสียที[160]

แม้ว่าวารสาร*กสิกร* จะเป็นเวทีหลักของ ม.จ.สิทธิพร แต่พระองค์ก็ได้ทรงรณรงค์ให้มีการเกษตรที่เป็นวิทยาศาสตร์มากขึ้น ในวารสารและหนังสือพิมพ์ฉบับอื่นๆ บทความของพระองค์ชื่อ "ไร่และบ้าน" ได้เรียกร้องให้หนุ่มสาวชาวไทยที่มีการศึกษาหันมาหาอาชีพเกษตรกรรมบ้าง แทนที่จะมุ่งรับราชการอย่างเดียว และทรงเสนอให้รัฐบาลส่งเสริมการเกษตรที่หลากหลาย ซึ่งความคิดนี้ได้แพร่หลายอยู่ในวงการรัฐบาลมานานพอสมควรแล้ว[161] พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีรับสั่งให้ส่งบทความนี้ไปยังสมาชิกคณะอภิรัฐมนตรีทุกท่าน และทรงพระราชทานพระบรม

ราชานุญาตให้ ม.จ.สิทธิพรตีพิมพ์บทความได้ แม้จะทรงยอมรับว่าการตีพิมพ์บทความเช่นนี้ อาจจะมีผลให้รัฐบาลถูกโจมตีก็ตาม ได้มีการแปลต้นฉบับภาษาอังกฤษออกมาเป็นภาษาไทยและตีพิมพ์ลงฉบับแรกของวารสาร*กสิกร* แต่เมื่อ ม.จ.สิทธิพรทรงทูลขอพระบรมราชานุญาตตีพิมพ์ความคิดเห็นของข้าราชการต่าง ๆ เกี่ยวกับบทความนั้น กลับได้รับคำปฏิเสธ[162]

วารสาร*กสิกร* โดยเฉพาะบทความของบรรณาธิการมีผู้สนใจอ่านมาก บทความจากกสิกรได้ถูกตีพิมพ์และวิจารณ์ในหนังสือพิมพ์ ทั้งฉบับภาษาไทยและภาษาอังกฤษในกรุงเทพฯ[163] และ*สามัคคีสาร* ในลอนดอนก็ยังอ้างถึงด้วย[164] และหลังจากที่*กสิกร* ฉบับแรกออกจำหน่ายเพียง 3 อาทิตย์ หนังสือพิมพ์*ศรีเชียงใหม่*ของเชียงใหม่ ได้อ้างจากหนังสือพิมพ์ในกรุงเทพฯ ถึงสิ่งตีพิมพ์ใหม่นี้ และได้วิจารณ์ถึงสภาวะการเกษตรไทยในบทบรรณาธิการด้วย ทั้งแสดงความชื่นชมใน ม.จ.สิทธิพร และอวยพรให้พระองค์ท่านประสบความสำเร็จด้วย[165]

แรกเริ่มนั้น *กสิกร* ได้รับความสนับสนุนจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งได้ทรงซื้อและทรงแจก 1,000 ฉบับทุก ๆ ครั้ง ในเดือนสิงหาคม 1928 ม.จ.สิทธิพรทรงมีจดหมายขอให้รัฐบาลรับช่วงภาระนี้แทน โดยให้เหตุผลหลายประการว่าทำไมวารสาร*กสิกร* จึงควรได้รับความสนับสนุนจากรัฐบาล และข้อสุดท้ายคือบรรณาธิการ (คือพระองค์เอง) เป็นผู้ที่มีชื่อเสียงดี มีการศึกษาดี และเคยเป็นข้าราชการที่ประสบความสำเร็จมาแล้ว และชื่อเสียงที่ดีของบรรณาธิการย่อมเป็นหลักประกันว่าหนังสือที่พิมพ์จะต้องดี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเห็นด้วยว่า *กสิกร* สมควรได้รับความสนับสนุนต่อไป และมีรับสั่งให้รัฐบาลรับไว้ในความรับผิดชอบ[166]

ม.จ.สิทธิพรยังคงวิพากษ์วิจารณ์นโยบายด้านการเกษตรกรรมของรัฐบาลต่อไป โดยเฉพาะกระทรวงเกษตรที่มีฐานะร่อแร่ แต่ความพยายามของพระองค์ก็ไม่ได้มีผลอะไรมาเป็นเวลาหลายปี อย่างไรก็ตามในปี 1930 ผลจากเศรษฐกิจโลกตกต่ำได้มาถึงสยาม เห็นได้ชัดมากจากราคาข้าวที่ตกลงอย่างมาก เมื่อต้องเผชิญกับ

ปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจที่เลวร้ายลงเช่นนี้ รัฐบาลจึงได้ยอมอ่อนข้อลง และในฤดูใบไม้ผลิปี 1931 ได้มีการเปลี่ยนแปลงนโยบายและตัวบุคคลเป็นการใหญ่ เสนาบดีกระทรวงเกษตรเดิมเกษียณไป และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเสนอให้ ม.จ.สิทธิพรมารับตำแหน่งแทน หรือมิฉะนั้นก็ให้รวมกระทรวงเกษตรเข้ากับกระทรวงพาณิชย์และคมนาคม เพื่อกรมพระกำแพงเพ็ชรฯ จะได้เข้ามาจัดการนโยบายการเกษตรกรรม อย่างไรก็ตามคณะบุคคลในอภิรัฐมนตรีได้ขอให้ ม.จ.สิทธิพรทดลองงานในตำแหน่งที่ปรึกษาก่อน แล้วอาจจะตั้งเป็นเสนาบดีในภายหลัง[167] ในที่สุดข้าราชการผู้ใหญ่ท่านหนึ่งได้รับการโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงเกษตร ม.จ.สิทธิพรทรงเป็นที่ปรึกษาในคณะรัฐบาล และได้ปรับปรุงกรมที่มีอยู่กรมหนึ่งใหม่ ให้เป็นกรมวิจัยการเกษตร และโอนจากกระทรวงเกษตรไปอยู่กับกระทรวงพาณิชย์และคมนาคม ซึ่งมีกรมพระกำแพงเพ็ชรฯ เป็นเสนาบดี[168] หลังจากนั้นไม่นาน ม.จ.สิทธิพรทรงแจ้งว่า วารสาร*กสิกร* มีปัญหาทางการเงิน และเมื่อได้ปฏิบัติภารกิจในการให้รัฐบาลเปลี่ยนแปลงนโยบายทางการเกษตรสำเร็จแล้วก็จะขอปิดตัวเอง[169]

อย่างไรก็ตามข้อโต้แย้งเกี่ยวกับนโยบายการเกษตรก็ยังคงมีต่อไป ม.จ.สิทธิพรก็ยังคงทำหน้าที่วิจารณ์เรื่องนี้อย่างแข็งขัน และมักจะมีข้อขัดแย้งอย่างแจ่มชัดกับที่ปรึกษารัฐบาลท่านอื่นๆ อยู่เสมอ เวทีสำหรับให้พระองค์ได้ทรงแสดงความคิดเห็นต่อสาธารณชนที่แพร่หลายที่สุดคือ การบรรยายของบุคคล 3 คนติดต่อกันที่สโมสรโรตารีในกรุงเทพฯ ในฤดูร้อนของปี 1931 ผู้พูดคนแรกคือนายคาร์ล ซิมเมอร์แมน นักเศรษฐศาสตร์การเกษตรชาวอเมริกัน เป็นผู้เขียนเรื่อง*สำรวจเศรษฐกิจชนบท* 1930-31 กล่าวว่าเมื่อคิดดูถึงสิ่งที่เป็นทางการทุกวันนี้แล้ว ก็สามารถเสนอปัญหาการเกษตรสยามได้ว่า เป็นเพราะเทคนิคต่ำ วิธีการทำไร่นาไม่มีประสิทธิภาพ และองค์กรทางเศรษฐกิจไร้ประสิทธิภาพ คนที่พูดต่อจากนายซิมเมอร์แมน คือนายมอร์เดน คาร์ทิว ที่ปรึกษาคนหนึ่งของรัฐบาล ผู้มีความเห็นในทางตรงกันข้ามว่าชาวนาไทยใช้ชีวิตที่มีความสุข มีเพียงเงาของพวกคนจีนที่เป็นพ่อค้าคนกลาง

เท่านั้นที่เอารัดเอาเปรียบ ทำให้ชีวิตของพวกเขาไม่มีความสุขบ้างเป็นครั้งคราว ผู้พูดคนสุดท้ายคือ ม.จ.สิทธิพร ซึ่งไม่ทรงเห็นด้วยกับผู้เชี่ยวชาญชาวต่างประเทศทั้งสองคน ในขณะที่ทรงยืนยันว่าการทำนาของชาวนาสยามดังเช่นที่ทำอยู่นั้นแสดงออกถึงภูมิปัญญาที่สั่งสมมาหลายชั่วอายุคน มีเหตุผลและมีประสิทธิภาพภายในระบบที่เป็นอยู่ พระองค์ได้ทรงโต้แย้งว่าชาวนาสยามใช่ว่าจะมีความสุขอยู่กับโลกที่ไม่แสวงหาวัตถุ ดังเช่นที่นายคาร์ทิวได้วาดภาพไว้ แต่ที่จริงแล้วพวกเขาใกล้จะประสบกับหายนะทางเศรษฐกิจอยู่แล้ว พ่อค้าคนกลางชาวจีนนั้นที่จริงแล้วมีประโยชน์มากกว่าเอาเปรียบ และพระองค์ก็ทรงเล็งเห็นว่า โครงการสหกรณ์ให้กู้ยืมสำหรับชนบทเป็นเพียงสิ่งเดียวที่รัฐบาลได้พยายามพัฒนาการเกษตร เว้นแต่โครงการชลประทานที่มีอยู่จำกัด —นั้นถูกลิขิตให้ล้มเหลว เพราะความสามารถในการจัดการในชนบท อีกครั้งหนึ่งที่ทรงย้ำว่ามีเพียงการเปลี่ยนระบบเกษตรกรรมอย่างชนิดหน้ามือเป็นหลังมือ โดยมีรัฐบาลเป็นผู้นำและมีพื้นฐานตั้งอยู่บนโครงการวิจัยทางการเกษตรอย่างแพร่หลายเท่านั้น ที่จะทลายวงจรความยากจนในชนบทได้ แม้ว่าเรื่องที่รับสั่งนี้ปัจจุบันเป็นเรื่องธรรมดา ๆ ที่นักเศรษฐศาสตร์การเกษตรรู้กันทั่ว แต่ในปี 1931 บทสรุปที่ทรงเสนอไปนั้นเป็นการมองการเกษตรอย่างไม่มีใครเคยมองมาก่อน[170] ในไม่ช้าความคิดเห็นของ ม.จ.สิทธิพรก็มีอิทธิพลแพร่หลาย *กสิกร* ฟื้นขึ้นมาอีกครั้งในฐานะเป็นวารสารของรัฐบาล และขณะที่นโยบายลดค่าใช้จ่ายมีผลให้ตัดงบประมาณในการบริหารทุกสาขา แต่กองทุนสำหรับการวิจัยทางเกษตรกลับเพิ่มขึ้น ในเดือนเมษายน 1932 ม.จ.สิทธิพรได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมการวิจัยเกษตร[171] ในกระทรวงของกรมพระกำแพงเพ็ชรฯ และไม่นานหลังจากนั้นมีนักเขียนบทความชื่อ "ผู้ต่อต้านนักเลง" ได้วิจารณ์ว่าตอนนี้การเกษตรของสยามอยู่ "ในพระหัตถ์ของเจ้านายที่ทรงมีพระวิริยะอุตสาหะสองพระองค์"[172]

หลังจากที่ ม.จ.สิทธิพรทรงเข้ารับตำแหน่งได้ไม่ถึง 3 เดือน ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ก็ถึงแก่กาลอวสาน อย่างไรก็ตามพระองค์ยังคงสามารถ

ทำงานไปได้จนถึงเดือนตุลาคม 1933 เมื่อเกิดกบฏที่ล้มเหลวนำโดยพระองค์เจ้าบวรเดช พระเชษฐาของพระองค์เอง ทำให้พระองค์ทรงต้องถูกพิพากษาจำคุกตลอดพระชนม์ชีพ หลังจากที่ทรงใช้ชีวิตอยู่ในคุกนานถึง 11 ปีก็ได้รับการปล่อยตัวในปี 1944 พระองค์ได้ทรงเริ่มอาชีพการเกษตรและการเมืองต่ออย่างแข็งขันจนกระทั่งได้สิ้นชีพิตักษัย ในปี 1971 พระองค์ได้ทรงดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีกระทรวงเกษตรอยู่ระยะหนึ่ง และทรงเป็นที่ปรึกษาราชการหลายตำแหน่ง แต่ไม่ว่าจะทรงมีตำแหน่งหรือไม่ ม.จ.สิทธิพรหลังจากได้ทำไร่บางเบิดแล้ว ได้ทรงเป็นผู้นำที่เป็นปากเป็นเสียงให้ชาวนาไทยเป็นเวลา 5 ทศวรรษ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในตอนปลายทศวรรษ 1920 และต้นทศวรรษ 1930 ทรงมีบทบาทสำคัญในการชี้แนะนโยบายทางการเกษตรของรัฐบาล[173]

ม.จ.สิทธิพร เช่นเดียวกันกับ กรมพระกำแพงเพ็ชรฯ เป็นบุคคลที่พิเศษสุดมากกว่าจะเป็นแต่เพียงตัวแทนธรรมดาๆ อาชีพของทั้งสองพระองค์ พระองค์หนึ่งอยู่ภายในระบบราชการอย่างเดียว และอีกพระองค์หนึ่งส่วนมากอยู่นอกราชการแม้ดูแตกต่างกัน แต่ในขณะเดียวกันก็ส่งเสริมซึ่งกันและกัน เพราะด้วยผลงานของทั้งสองพระองค์รวมกัน ได้รวมกิจการต่างๆ ทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจของสยามในช่วงปลายสมัยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์

เชิงอรรถบทที่ 4

1. ในปัญหาของสยาม ภาคผนวก ข หน้า 288

2. หอสมุดแห่งชาติ (กรุงเทพ) *วารสารและหนังสือพิมพ์ในประเทศไทย ซึ่งตีพิมพ์ในระหว่าง พ.ศ.2387-2477 บรรณานุกรม* (กรุงเทพ 1970) ในช่วงเวลา 42 ปี ของการปกครองราชสมบัติของรัชกาลที่ 5 มีวารสารใหม่ๆ 47 ฉบับ และหนังสือพิมพ์รายวัน 17 ฉบับ ในขณะที่ในช่วงเวลา 15 ปีของรัชสมัยของรัชกาลที่ 6 มีวารสาร 127 ฉบับ และหนังสือพิมพ์รายวัน 22 ฉบับ

3. US, 892.911/6, 13 February 1925 หนังสือราชการนี้มีรายชื่อหนังสือพิมพ์ฉบับสำคัญๆ ในกรุงเทพฯ และยอดจำหน่ายโดยประมาณด้วย

4. ดังเช่นที่ เดวิด มาร์ ได้เคยชี้ให้เห็นในเวียดนามว่า อายุของหนังสือพิมพ์กับความสำคัญของมันไม่จำเป็นต้องสัมพันธ์กัน และที่จริงแล้วมีทฤษฎีที่มีมาก่อนด้วยซ้ำว่าความสัมพันธ์จะเป็นในทางกลับกัน

5. ในปลายช่วงทศวรรษ 1920 หนังสือพิมพ์ *Bangkok Daily Mail* มียอดจำหน่ายมากกว่า ในขณะที่ช่วงปลายทศวรรษ 1930 หนังสือพิมพ์ใหม่ *Siam Chronicle* (ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น *Bangkok Chronicle*) กลับมียอดจำหน่ายฉบับภาษาอังกฤษมากกว่า

6. ให้ดูหมายเหตุก่อนหน้าบรรณานุกรม หลักฐานยกมาอ้าง (G. Sparrow, *The Golden Orchid* [London, 1963, 1968], 43) ได้เสริมว่าหนังสือพิมพ์ *Bangkok Times* นั้น "ได้รับเงินอุดหนุนจากอังกฤษ" ข้อเท็จจริงนี้ได้รับการยืนยันจากนักการทูตชาวอเมริกันที่เคยรายงานไปก่อนหน้านี้แล้ว (US, 892.00 P. R./7, 5 September 1928) ท่านผู้นั้นเห็นว่าหนังสือพิมพ์ *Bangkok Times* นั้น (น่าเบื่อ ไร้สีสัน และเสริมว่า "ในอดีตเคยมีชื่อเสียงดี ในปัจจุบันจึงกินบุญเก่า" มีการพูดกันว่าเงินอุดหนุนจากอังกฤษนั้นได้มาปีละ 10,000 ปอนด์

7. ยกตัวอย่าง ในปี 1930 บทบรรณาธิการตอบบทความของ "Hermit" หัวข้อเรื่อง "National Foundations and Problems" ได้ถูกส่งให้กรมพระกำแพงเพ็ชรอัครโยธิน เสนาบดีกระทรวงพาณิชย์และคมนาคม พร้อมกับขอให้ทรงแก้ไขปรับปรุงก่อนที่จะส่งพิมพ์ (กจช. ร.7 พ.1/16 บทบรรณาธิการนี้ตีพิมพ์ใน *Bangkok Times* ฉบับวันที่ 9 August 1930) นักการทูตชาวอังกฤษเล่าว่า "Hermit" นั้นเป็นผู้พิพากษาอยู่ที่จังหวัดสงขลา (GB, F 1298/78/40, 19 February 1926 Greg to Chamberlain) การใช้นามแฝงเป็นเรื่องปกติของหนังสือ

พิมพ์ไทย ตัวอย่างเช่น "Patience" จะเป็นงานที่ผู้เขียนต้องการแสดงถึงปรัชญาของเขา แต่ด้วยเหตุผลที่มองเห็นไม่ชัดเจน ปรากฏว่ามีนักเขียนหลายคนใช้ตัวเลขเป็นนามปากกา โดยเฉพาะ 3 ตัวหรือ 4 ตัวซ้ำกัน ดังนั้นจึงมีนามปากกาในสมัยต้นรัชกาลที่ 7 ต่างๆ เช่น "111" "222" "555" "666" (เป็นตัวเลขไทย) "777" และแม้กระทั่ง "1111" ก็ยังมี (ทั้งหมดเป็นตัวเลขไทย) (*Bangkok Times* ; 19 April 1930 ; กจช. ร.7 ม.26.4/22, 29, 38, 59, 113, 137) เท่าที่รู้กัน "555" คือ พระสารสาสน์พลขันธ์ ซึ่งเป็นคนไทยลี้ภัยอยู่ในยุโรปในช่วงทศวรรษ 1920 ท่านนี้จะเขียนบทความทางการเมืองที่รุนแรงให้นักศึกษาภายใต้นามปากกา "555" และได้กลายมาเป็นผู้ที่บทบาทสำคัญทางการเมืองในช่วงทศวรรษ 1930 (บทความที่พูดนี้เป็นบทความเกี่ยวกับถนน กสิกรรม ภาษาและรัฐศาสตร์) ผลงานชิ้นอื่นๆ ของพระสารสาสน์พลขันธ์ที่มีประวัติศาสตร์ที่ทำลายความเชื่อแบบที่เคยยึดถือกันมาที่เขียนเป็นภาษาอังกฤษคือ เรื่อง *My Country Thailand* (ดูบทที่ 1, ก. 21) ซึ่งมีการกล่าวถึงบทบาททางการเมืองของเขาในการปลุกปั่นนักศึกษาไทยในยุโรป บทที่กล่าวถึงสมัยรัชกาลที่ 7 ในการพิมพ์ครั้งแรก (โตเกียว 1942) ของหนังสือพิมพ์เล่มนี้เชื่อว่าเป็นของภรรยาคนที่ 2 ซึ่งเป็นชาวฝรั่งเศสของเขาซึ่งแตกต่างอย่างมากจากบทที่กล่าวถึงในสมัยรัชกาลที่ 7 (ที่เชื่อว่าเป็นของพระสารสาสน์พลขันธ์เอง) ในฉบับที่พิมพ์ในกรุงเทพฯในตอนต่อมา นอกจากนี้พระสารสาสน์พลขันธ์ได้เขียนนวนิยายเรื่อง *Whom the Gods Deny* (ลอนดอน 1940) ซึ่งเป็นนิยายเปรียบเทียบเกี่ยวกับศีลธรรมทางการเมือง และเป็นการศึกษาระบบการธนาคารของญี่ปุ่น

8. ควรอ่านเรื่อง *Brown Women and White* (นิวยอร์ค, 1932) ของนาย Freeman จะได้รู้ถึงเรื่องราวเมื่อครั้งที่เขาเป็นบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ *Daily Mail* และบทความ "A Tabloid in Bangkok, Asia" (August-September, 1930) สำหรับข้อวิจารณ์ของบทความนี้หาอ่านได้ในหนังสือพิมพ์ *Bangkok Times*, 21 August ff, 1 และ 27 September 1930 สำหรับคำตอบของหนังสือพิมพ์ *Daily Mail* หาอ่านได้ใน US, 892.911/10, 17 September 1930

9. หนังสือพิมพ์ที่มีผู้จงรักภักดีที่สำคัญหนุนหลังนั้นถูกรัฐบาลมองว่าไม่เป็นฝ่ายตนมานานแล้ว ในบรรดาพวกที่ถูกจับกุมเมื่อเกิดการจลาจลขึ้นก็มี นายหลุย คีรีวัต ลูกผสมไทยฝรั่งเศส ซึ่งเป็นหนึ่งในผู้ที่เป็นเจ้าของและผู้จัดการหนังสือพิมพ์*เดลิเมล์* เขาถูกตัดสินจำคุกตลอดชีวิตด้วยข้อกล่าวหาทางการเมือง และเป็นหนึ่งในกลุ่มนักโทษ 5 คนที่หนีไปมาลายูในเวลาไม่นานนักหลังจากที่นักโทษทางการเมืองกลุ่มหนึ่ง ซึ่งมีหม่อมเจ้าสิทธิพรรวมอยู่ด้วยถูกส่งไปเกาะตะรุเตา เกาะที่อยู่ทางชายฝั่งของจังหวัดสตูลในปี 1939

10. US, 892.11/13, 13 February 1933

11. จากบทความภาษาฝรั่งเศสที่อ้างถึงใน *Bangkok Times*, 31 August 1932 อ้างว่าบรรณาธิการของหนังสือพิมพ์*ศรีกรุง* นี้เป็นสมาชิกวุฒิสภาชุดแรกและเป็นสมาชิกชั้นนำของรัฐบาลที่มีการปกครองในระบอบของรัฐธรรมนูญรุ่นแรก ๆ

12. กจช. ร.7 รล. 19/6 เอกสารชุดนี้มีทั้งหมด 115 หน้า มีรายละเอียดเกี่ยวกับเงินสนับสนุนที่ให้แก่สำนักพิมพ์ต่าง ๆ ในการประชุมเมื่อวันที่ 1 กุมภาพันธ์ 1931 ของอภิรัฐมนตรี สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงตั้งข้อสังเกตว่าในสมัยรัชกาลที่ 5 บรรณาธิการหัวดื้อของ *Siam Free Press* ได้ถูกเนรเทศออกนอกประเทศ ในขณะที่ในสมัยรัชกาลที่ 6 รัฐบาลใช้วิธีซื้อหนังสือพิมพ์ฉบับที่เห็นว่าน่าห่วง (ซึ่งคงจะหมายถึง *Bangkok Daily Mail* ดู US, 892.911/6, 13 February 1952) และจ่ายเงินเดือนให้นักเขียน “เป็นการปิดปาก”

13. สิ่งนี้ทำให้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งข้อสังเกตว่า “การที่หนังสือ *Daily Mail*” ยกเลิก “เงินสนับสนุน” ตั้งแต่ก่อนที่เราจะเลิกรับหนังสือพิมพ์ฉบับนั้นแทนที่จะยอมให้มันฉวยโอกาสจากเราได้ (กจช. ร.7 รล.19/6, ภาษาไทย) การที่หนังสือพิมพ์นี้มีความสนิทสนมกับ (กรมพระสวัสดิวัดนวิศิษฏ์) จึงเป็นไปได้ที่เขาย่อมจะรู้มาก่อนว่าเงินสนับสนุนจะถูกตัด ดังนั้นพวกเขาก็ไม่สูญเสียอะไร ดังที่พระองค์ทรงชี้ให้เห็น กลับได้ประโยชน์เสียอีกที่ทำเช่นนี้

ฟรีแมนยังยืนยันว่า (ดูข้อ 8) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไม่ได้ทรงคัดค้านการที่เขาโจมตีข้าราชการบางคนและหน่วยงานบางหน่วย และยังรับสั่งกับกรมพระสวัสดิวัดนวิศิษฏ์ ว่า “ให้บรรณาธิการของท่านสู้ต่อไปนะ เขาทำให้ข้าพเจ้าไม่ต้องทำงานสกปรกนั้น” (“A Tabloid in Bangkok,” 600) อย่างไรก็ตามแม้ว่าเอกสารในหอจดหมายเหตุจะแสดงให้เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไม่ค่อยจะวิจารณ์ *Daily Mail* มากเท่ากับที่ปรึกษาบางคนของพระองค์ท่าน แต่ก็ไม่ได้ให้หลักฐานอะไรที่จะสนับสนุนเรื่องที่ฟรีแมนกล่าวถึง

14. ภายใต้บรรณาธิการคนต่อ ๆ มา *Daily Mail* ซึ่งก็เป็นชาวอเมริกันเช่นเดียวกัน ทำให้หนังสือพิมพ์นี้เปลี่ยนแปลงน้ำเสียงและนโยบายไปมากพอสมควร ซึ่งทำให้พอจะมีข้ออธิบายได้ว่าทำไมหนังสือพิมพ์นี้จึงได้เป็นที่โปรดปรานของสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และถูกรัฐบาลภายใต้การปกครองในระบอบรัฐธรรมนูญปราม ๆ ไว้ในปี 1933 โดยหาว่าสนับสนุนเจ้า

15. *Bangkok Times*, 19 November 1924

16. กจช. ร.7 รล.19.2/7 ดู Batson, *SPF*, *ประกอบ เรื่องเดิม* 82 เป็นที่น่าสังเกตว่าในกลุ่มที่ต่อต้านการออกพระราชบัญญัติควบคุมหนังสือพิมพ์ที่เข้มงวดขึ้นนั้น กลับมีสมเด็จ

เจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์ฯ ซึ่งถูกหาว่า "ชอบใช้อำนาจบาตรใหญ่" รวมอยู่ด้วย (ดู ณัฐวุฒิ เรื่องเดิม 901-4)

17. กจช. สบ.2.42/79

18. กจช. ร.7 รล.19.1/1 ภาษาไทย ในกรณีต่อๆ มา เมื่อที่ปรึกษาบางท่านเสนอให้มีปฏิกิริยาโต้ตอบหนังสือพิมพ์ที่ช่างวิจารณ์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งกับอภิรัฐมนตรีว่า "ไม่ควรเข้าไปยุ่งกับหนังสือพิมพ์ ควรทำไม่รู้ไม่ชี้จะดีกว่า" (กจช. ร.7 รล.19.2/7 ภาษาไทย) ได้มีประกาศกฎหมายสิ่งพิมพ์ที่ค่อนข้างจะไม่เข้มงวดออกมาในปี 1927 รายละเอียดดูได้ในหนังสือเรื่อง *ประวัติหนังสือพิมพ์ในประเทศไทย* ของ สุภาพรรณ บุญสะอาด (กรุงเทพ, 1974) 99 ff.

19. ข้อสรุปที่คล้ายคลึงกันนี้พอจะมองเห็นได้จากการเปรียบตัวเลขการสั่งการของรัฐบาลต่อหนังสือพิมพ์หลังจากปฏิวัติปี 1932 ในเรื่องเดียวกันของสุภาพรรณ บุญสะอาด 102-14 นอกจากนี้ยังมีการพูดถึงเรื่องหนังสือพิมพ์ในสมัยรัชกาลที่ 7 ในเรื่องเดิมนี้ 84-101 และ *ในเรื่องวิสาสะ (ว่าด้วยการหนังสือพิมพ์ไทยยุครัชกาลที่ 5, 6 และ 7)* ของ สาธิต เสมานิน (กรุงเทพ, 1971), 305-72

20. การจะชี้ชัดลงไปว่า นวนิยายไทยเริ่มเมื่อไรจริงๆ นั้นยังเป็นข้อถกเถียงกันอยู่ เพราะมีนวนิยายประเภทเรื่องแบบดั้งเดิมและประเภทที่ดัดแปลงมาจากนวนิยายตะวันตกย้อนยุคไปถึงสมัยปลายศตวรรษที่ 19 อย่างไรก็ตามการที่เกิดมีนักแต่งนวนิยายที่สำคัญพร้อมๆ กันถึง 3 คน ในช่วงระยะระหว่างปี 1928-9 ทำให้พอจะเล็งไปได้ว่าคงจะจัดไว้ได้ในสมัยนี้ ดังเช่นที่ วิภา เสนานันท์ ยกตัวอย่างไว้ในหนังสือ *The Genesis of the Novel in Thailand* (กรุงเทพ, 1975)

21. ดูข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับ กุหลาบ สายประดิษฐ์ และบุคคลร่วมสมัยของท่านในบทความของ B. A. Batson เรื่อง "กุหลาบ สายประดิษฐ์" และ "สงครามชีวิต" *Journal of the Siam Society* 69, 1 & 2 (1981), 58-73

22. ข้อความนี้มาจากหนังสือพิมพ์ *Bangkok Times* 28 June 1927 อ้างอิงถึงการรวมกันอื่นๆ ที่กล่าวถึงหาดูได้จาก *Bangkok Times* ฉบับตั้งแต่ปี 1927-1932

23. ดูการโต้เถียงปัญหานี้ใน *Bangkok Times,* 6 June 1924

24. ให้ดูรายงานการประชุมของที่ประชุมสภาเสนาบดี วันที่ 22 February 1932 ใน กจช. ร.7 ศ.1/36 สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต คัดค้านเรื่องนี้โดยอ้างว่าประชาชนเห็นว่ารัฐบาลควรจัดการเรื่องการศึกษาให้ฟรี ในขณะที่คนอื่นๆ ตั้งข้อสังเกตว่า

วิกฤตทางเศรษฐกิจทำให้รัฐบาลต้องขึ้นราคาในหลาย ๆ เรื่องอยู่แล้ว ในที่สุดก็ได้ทิ้งค่าเล่าเรียนให้อยู่ในอัตราเดิมต่อไป

25. ดู *Bangkok Times*, 8 April และ 13 May 1927; 12 May 1928; 22 November 1928; 7 May 1929, 16 May 1931 และ 6 July 1932

26. ในสมัยรัชกาลที่ 6 ได้มีการรวมโรงเรียนหลายแห่งเข้าด้วยกันสถาปนาขึ้นเป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปี 1924 นาย W. A. Graham ที่ปรึกษาทางด้านการศึกษาของรัฐบาลได้เขียนถึงมหาวิทยาลัยแห่งใหม่นี้ว่า "ข้อผิดพลาดใด ๆ อันที่จะเกิดจากความโง่เขลาหรือขาดประสบการณ์ได้ถูกขจัดไปจนหมดสิ้น" (*Siam* 3rd ed. [London, 1924] ให้ดูรายงานเกี่ยวกับมหาวิทยาลัยในรัชกาลที่ 7 ได้ใน กจช. ร.7 ศ.5/1 และ กจช. สบ.2.47/102 และ *Bangkok Times*, 21 February 1928 และ 27 October 1930 ดูได้ใน กจช. สบ.2.42/266, กจช. สบ.2.47/102 และ *Bangkok Times*, 21 February 1930 สำหรับเรื่องงานของพระองค์เจ้าธานีนิวัตนั้นแปลจากการบรรยายภาษาไทยของอดีตอดีตรัฐมนตรีกระทรวงศึกษาธิการ ดู ม.ล.ปิ่น มาลากุล "การศึกษาขณะที่พระองค์เจ้าธานีนิวัตทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงธรรมการ" *Journal of the Siam Society* 63, 1 (1975), 9-27

สำหรับเรื่องราวเกี่ยวกับโรงเรียนของประเทศสยามในกรุงเทพฯ จากผู้ที่มีประสบการณ์โดยตรงในสมัยนี้ดูได้จากเรื่อง *Siamese Tapestry* (London, 1963) ของนาย F. K. Exell นายเอ็กเซ็ลจากอังกฤษมาประเทศสยาม ในปี 1922 และอยู่นานถึง 14 ปี ตอนแรกเข้ามาเป็นข้าราชการครูของรัฐบาลสยาม ต่อมาได้เป็นผู้จัดการสาขาของธนาคารไทยพาณิชย์ทางภาคใต้และภาคเหนือ ดังนั้นบันทึกความทรงจำที่น่าอ่านของท่านจึงกินระยะเวลาช่วงปลายรัชกาลที่ 6 และระยะเวลา 7 ปีของการครองราชย์ของรัชกาลที่ 7 การรัฐประหารในปี 1932 และปีแรก ๆ ของการปกครองในระบอบรัฐธรรมนูญ เรื่อง *In Siamese Service* (London, 1967) ของเขาได้เล่าย้อนถึงเหตุการณ์ในเรื่องแรกรวมทั้งขยายความต่ออีกด้วย

สำหรับเรื่องแต่ง แต่เป็นการเล่าอย่างรู้เรื่องดีเกี่ยวกับชีวิตชาวมิชชั่นนารีและโรงเรียนต่าง ๆ ในกรุงเทพฯ ในปีท้าย ๆ ของระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้นควรอ่านเรื่อง *Never Dies the Dream* (New York, 1949) ของ M. Landon

27. *Bangkok Times*, 15 April 1924

28. รายชื่อที่จัดไว้ในปี 1928 ของนักเรียนไทย 169 คน ในประเทศอังกฤษ มี 50 ชื่อที่เป็นเชื้อพระวงศ์ในระดับฐานันดรต่าง ๆ นอกนั้นก็มีมาจากครอบครัวที่จัดว่าอยู่ในลำดับผู้นำในจังหวัดอยู่หลายนาม (กจช. ร.7 ต.99/4)

29. ในปี 1929 สมาคมนักเรียนไทยในสหรัฐอเมริกามีสมาชิก 37 คน ในขณะที่การประชุมนักเรียนเก่าสหรัฐอเมริกาในกรุงเทพฯ มีผู้เข้าร่วมประชุม 125 คน (*Bangkok Times*, 2 March 1929, 16 January 1929)

30. แฟ้มบันทึกการประชุมของคณะกรรมการสภาเสนาบดี ข้อสังเกตของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และอื่นๆ ใน กจช. ร.7 รล.10/1 มีความหนาถึง 386 หน้า

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงสงขลานครินทร์ทรงได้รับการศึกษาทั้งในยุโรปและสหรัฐอเมริกา เริ่มแรกทรงศึกษาทางด้านการทหารต่อมาเปลี่ยนเป็นทางการแพทย์ พระองค์ทรงเป็นพระอนุชาแท้ๆ ของสมเด็จเจ้าฟ้าวชิรุณหิศ พระบรมโอรสาธิราช ซึ่งสิ้นพระชนม์ในปี 1895 ก่อนที่จะได้ขึ้นครองราชย์ และตามกฎมณเฑียรบาลว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ 1924 นับว่าทรงเป็นองค์รัชทายาทตราบใดที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่มีพระราชโอรส อย่างไรก็ตามกฎมณเฑียรบาลนี้จะใช้ได้เฉพาะในกรณีที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไม่ได้แต่งตั้งองค์รัชทายาท และเนื่องจากสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงสงขลานครินทร์ยังทรงพระเยาว์ มีประสบการณ์ด้านการปกครองน้อย และเป็นที่รู้ๆ กันว่ามีพระทัยเอนเอียงไปทางด้านความคิดทางการปกครองในระบอบประชาธิปไตยแบบอเมริกัน จึงเป็นที่คาดกันว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวคงจะแต่งตั้งสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต เป็นรัชทายาทแทน ในปี 1926 ทูตอังกฤษตั้งข้อสังเกตว่าแม้สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงสงขลานครินทร์จะเป็นผู้สืบสันตติวงศ์โดยถูกต้อง "แต่ไม่เคยมีใครคิดว่าพระองค์จะได้ครองราชย์ พระองค์เป็นบุคคลที่เฉลียวฉลาดไม่อยู่กับร่องกับรอย และแสดงออกว่าทรงนิยมความคิดก้าวหน้าแบบอเมริกัน..." ในปี 1927 ทูตอังกฤษอีกคนหนึ่งรายงานว่า "ถ้าเป็นเช่นนั้นจริงพระองค์คงเป็นคนที่จะต้องนำความคิดให้มีการใช้สิทธิเลือกตั้งเข้ามาใช้ทันที" เป็นที่น่าสงสัยว่าการขึ้นครองราชย์ของพระองค์จะเป็นสิ่งที่ดีต่อสยามหรือไม่ (GB, F 1298/78/40 19 February 1926 Greg to Chamberlain; GB, F 1903/1903/40, 28 February 1927 Waterlow to Chamberlain) ในปี 1928 ทูตอเมริกันได้รายงานว่าเป็นที่คาดกันว่าสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์ฯ จะเป็นรัชทายาท (US, 892.00 P.R./11, 11 December 1928) อย่างไรก็ตามหนังสือพิมพ์มักจะอ้างถึงว่าสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงสงขลานครินทร์ทรงเป็นรัชทายาท พระองค์มีความสนพระทัยและประสบความสำเร็จในทางการแพทย์และสาธารณสุขของสยาม

การที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงสงขลาฯ สิ้นพระชนม์ก่อนเวลาอันควรในปี 1929 ทำให้ข้อสงสัยเกี่ยวกับสถานภาพของพระองค์หมดสิ้นไป และทำให้สถานภาพของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์ฯดูจะมั่นคงขึ้น หรืออาจจะเป็นพระองค์เจ้าจุมภฏพงษ์บริพัตรพระโอรส

ก็ได้ที่น่าจะเป็นผู้สืบราชสันตติวงศ์ต่อจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

31. มีเอกสารเกี่ยวกับข้อพิพาทระหว่างพระองค์เจ้าจรูญศักดิ์กับนักศึกษาในประเทศฝรั่งเศสอยู่บ้าง ใน กจช. ร.7 รล.10/3 ดังที่ได้แสดงให้เห็นในหมายเหตุหน้าบรรณานุกรมในแฟ้ม กจช. ร.7 รล.17/27 มีหมายเหตุที่หน้าปกว่ามีเอกสารเกี่ยวกับเรื่องข้อขัดแย้งแต่เอกสารภายในหายไป

แม้จะมีหลักฐานว่าพระองค์มีความขัดแย้งกับนักเรียนในฝรั่งเศสในตอนหลัง แต่เมื่อธันวาคม 1925 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงรับฎีกาว่ามีนักเรียนจากอังกฤษ 4 คนขอย้ายไปอยู่ภายใต้การปกครองของพระองค์เจ้าจรูญศักดิ์ (กจช. ร.7 รล.10/2)

32. B.A. Batson, Review of *History of the Thai Revolution: A Study in Political Behavior*, โดย ธวัช มกรพงศ์, พิมพ์ใน *Journal of the Siam Society* 61, 2 (1973), 188-9 ข้อสังเกตของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้รวมไว้ในจดหมาย ลงวันที่ 4 เมษายน 1927 จากเจ้าพระยามหิธร ถึงรักษาการเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ข้อความในจดหมายมาจาก กจช. ร.7 รล.10.1/7

ดังที่ได้ชี้ให้เห็นจากหมายเหตุหน้าบรรณานุกรมว่าฎีกาของบิดานายปรีดีนั้นดูจะไม่ได้เป็นฎีกาที่ยาวอะไรนักในแฟ้ม กจช. ร.7 รล.20-20.5 อย่างไรก็ตามตัวนายปรีดีเองได้ตีพิมพ์โทรเลขฉบับที่เป็นทางการ ถึงการที่ทางปารีสเรียกตัวเขากลับ และรับสั่งของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยกเลิกคำสั่งนี้ หลังจากที่บิดาของเขาได้ทูลเกล้าฯถวายฎีกาใน *บันทึกนักปฏิวัติไทย* วิชัย บำรุงฤทธิ์ (เป็นบรรณาธิการ) (กรุงเทพ, 1974), 135-45 (เนื้อความเป็นภาษาอังกฤษแปลเป็นไทย) นอกเหนือจากส่วนที่เป็นของนายปรีดีแล้ว หนังสือเล่มนี้ยังมีบันทึกของพระยาทรงสุรเดชและพลเอกประยูร ภมรมนตรี อีกด้วย

33. ตัวจดหมายอยู่ใน กจช. ร.7 รล.10.3/1 ประทับตราว่า "ส่วนตัวและลับเฉพาะ" จดหมายนี้เป็นภาษาอังกฤษ เขียนที่กรุงปารีส วันที่ 3 พฤศจิกายน 1926 มีความยาว 19 หน้ากระดาษพิมพ์ พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์ ทรงหมายเหตุไว้ว่ารู้สึกว่าต้องพิมพ์ด้วยพระองค์เอง

34. หลวงวิจิตรวาทการเป็นนักเขียนที่เขียนหนังสือมากมาย เขียนทั้งบทละคร แต่งทั้งเพลง (เมื่ออายุได้ 33 ปี ได้จัดงานวันเกิดฉลองครบรอบ 3 ปีแห่งการเป็นนักเขียน โดยได้เขียนทั้งหมด 21 เล่มแล้วในตอนนั้น *Bangkok Times*, 12 August 1931) ท่านเป็นผู้ที่มีความสำคัญท่านหนึ่งในคณะรัฐบาลหลายคณะหลังการรัฐประหาร 1932 ท่านเป็นผู้นำทางอุดมการณ์ที่มีความเป็นชาตินิยมอย่างแรงในปลายทศวรรษ 1930 และต้นทศวรรษ 1940 และเป็นที่ปรึกษาทางด้านการเมืองที่มีอิทธิพลมากต่อทั้งนายกรัฐมนตรีจอมพล ป. พิบูลสงคราม

และจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์

พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์ทรงกล่าวถึงเพียงแค่ว่า "หลวงวิจิตร" แต่จริงๆ แล้วก็รู้อยู่ว่าหมายถึงวิจิตรวาทการนั่นเอง ที่เป็นเลขาสถานทูตไทยของกรุงปารีสในฤดูใบไม้ผลิปี 1926 (ดู กจช. สบ.2.42/35)

35. พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์เสด็จกลับกรุงเทพฯ เพื่อร่วมพิธีเถลิงถวัลยราชสมบัติของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (กุมภาพันธ์-มีนาคม 1926)

36. เรื่องราวเกี่ยวกับข้อขัดแย้งที่เขียนโดยนักศึกษาคนหนึ่งที่อยู่ในกรุงปารีสในช่วงกลางทศวรรษ 1920 และเป็นสมาชิกของกลุ่มนักปฏิวัติและเป็นบุคคลสำคัญในคณะรัฐบาลหลังปี 1932 และเป็นน้องเขยของพระองค์เจ้าจรูญศักดิ์ด้วยนั้น หาอ่านได้ในหนังสือ *การต่อสู้ของข้าพเจ้า* โดย นายควง อภัยวงศ์ (กรุงเทพ, 1958) 8-15 (นายปรีดี ได้หยิบยกบางส่วนในเรื่องของนายควงมาตั้งประเด็นด้วย ดูตัวอย่างในบันทึกของนายปรีดี ที่แปลไว้ใน *Thai Politics: Extracts and Documents 1932-1957* Thak Chaloemtiarana (ed.) [Bangkok, 1978]

37. หนังสือพิมพ์ *Bangkok Times* ฉบับวันที่ 1 October 1931 ได้อ้างจากหนังสือพิมพ์*สามัคคีสาร* ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์ของกลุ่มนักศึกษาไทยในอังกฤษว่า ได้มีการเอ่ยถึงว่ามีส่งใบปลิวทางการเมืองและเศรษฐกิจที่มีออกมาต่อเนื่องกันไปให้นักเรียนไทยในฝรั่งเศสโดยนาย "555" หรือ "พระสารสาสน์พลขันธ์" ใบปลิวนี้วิพากษ์วิจารณ์นักศึกษาที่เอาแต่อ่านหนังสือและมุ่งแต่วิชาการอย่างเดียว

38. แม้ว่า*สามัคคีสาร* จะมีชื่อเป็นภาษาไทย แต่ในสมัยนี้เป็นหนังสือพิมพ์ที่เป็นภาษาอังกฤษล้วน แฟ้มของสามัคคีสารที่ใช้เป็นชุด (ไม่สมบูรณ์) ที่อยู่ในห้องสมุดสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ อยู่ในอาคารที่อยู่ในบริเวณที่เคยเป็นหอสมุดแห่งชาติเดิม

39. *Samaggi Sara* 4, 3 (1926), 3

40. กจช. ร.7 รล.19.2/15 "Article" และ "rot" นั้นเป็นภาษาอังกฤษในข้อความที่ควรจะเป็นภาษาไทย

41. *Samaggi Sara* 6, 3 (1928), 1-4 ; ตัดทอนมาจาก *Bangkok Times* 4 February 1929 บทบรรณาธิการส่วนใหญ่ได้ตีพิมพ์ใหม่ใน Batson, *SPF,* เรื่องเดิม 57-9 ดูบทที่ 6 เชิงอรรถ 52 ประกอบ

42. *Samaggi Sara* 8, 2 (1930), 10

43. จากที่เดียวกัน 25-6

44. *Bangkok Times,* 17 November 1930, และ 18 May 1931

45. *Samaggi Sara* 9,1 (1931), 10

46. ดูตัวอย่างการสนับสนุนวรรณคดีไทยแบบดั้งเดิม และการวิจารณ์ผู้ที่วิพากษ์วิจารณ์วรรณคดีเหล่านั้นได้ใน *Samaggi Sara* 10,3 (1932), 45-8 โดย ม.ล.มานิจ ชุมสาย

47. พระองค์เจ้าจุมภฏพงษ์บริพัตร์ พระโอรสและผู้สืบทอดของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์ฯ และในสมัยนั้นเข้าใจว่าอาจเป็นกษัตริย์ในอนาคตของไทยก็ได้ พระองค์เจ้าเปรมบุรฉัตรพระโอรสของกรมพระกำแพงเพ็ชรอัครโยธินเป็นที่รู้จักกันดีในฐานะนักเขียน นักพิมพ์ นักวิชาการ และนักการทูต ม.ร.ว.เสนีย์ และ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช สองพี่น้องและพระราชนัดดาของรัชกาลที่ 4 ต่างก็เป็นนักเขียน และต่อมาได้เป็นนายกรัฐมนตรีทั้งสองท่าน ม.ล.ปิ่น มาลากุล เป็นนักเขียนที่มีชื่อ และเป็นรัฐมนตรีกระทรวงศึกษาธิการ และ ม.ล.มานิจ ชุมสาย ได้เขียนประวัติศาสตร์ไทยไว้มากมาย

48. มีรายชื่อจาก *Samaggi Sara* ของบรรณาธิการตั้งแต่หลังปี 1925 ทุกคนใน *Samaggi Sara* รวมทั้งความสนใจทางการเมืองของพวกเขา ตีพิมพ์ใน *Bangkok Times* วันที่ 27 February 1933

49. มหิธร เรื่องเดิม 339

50. จากที่เดียวกัน 285-6 ในจดหมายอีกฉบับหนึ่ง (ดูหน้า 279) เขียนในปี 1925 เจ้าพระยามหิธรได้ให้ภูมิหลังเกี่ยวกับความสัมพันธ์ที่เป็นทางการระหว่างท่านกับนายปรีดี

51. ในจดหมายอีกฉบับหนึ่งที่เขียนในปี 1927 (จากที่เดียวกัน 340) เจ้าพระยามหิธร ซึ่งรับราชการในกรมราชเลขาธิการ ได้ตักเตือนบุตรชายที่ศึกษาอยู่ ณ ประเทศอังกฤษให้สำนึกถึงความสำคัญของการใช้ภาษาไทยที่ถูกต้อง โดยอ้างถึงพระองค์เจ้าไตรทศประพันธ์ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ และพระองค์เจ้าวรรณฯ เป็นตัวอย่างของข้าราชบริพารที่เป็นผู้ที่ได้รับการยกย่องว่าใช้ภาษาไทยได้ดี

พระองค์เจ้าวรรณฯ นั้นเป็นทูตไทยที่กรุงลอนดอนในตอนปลายทศวรรษ 1920 และหลังจากที่ไม่เป็นที่ทรงโปรดในช่วง 7-8 ปีท้ายๆ ของสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ได้กลายมาเป็นบุคคลชั้นผู้นำในคณะรัฐบาลในช่วงระยะเวลาตั้งแต่ปี 1932-1970 นักการทูตอังกฤษในทศวรรษ 1920 มีความเห็นว่าพระองค์เป็นผู้ที่มีความสามารถ แต่ค่อนข้างจะเจ้าเล่ห์และทะเยอทะยาน แต่ขณะที่พระองค์เกษียณอายุในฐานะทูตที่อังกฤษนั้น บุตรชายเจ้าพระยามหิธรได้ยกย่องว่าพระองค์เป็นทูตที่ประสบความสำเร็จที่สุดในระยะหลัง แต่ก็ "เช่นเดียวกันกับผู้ที่มี

ความสามารถทั่ว ๆ พระองค์อดที่จะภาคภูมิในความสามารถของตนมิได้" GB, F 78/78/40, 3 December 1925 และ F 4726 3715/40, 4 October 1926; *Samaggi Sara* 9, 1 [1931], 49-50) พระองค์เจ้าวรรณฯ สิ้นพระชนม์ที่กรุงเทพฯในเดือนกันยายน 1976, พระชนมายุ 85 พรรษา

52. มหิธร เรื่องเดิม 330-1

53. มีการเสนอแนะให้ตัดเงินเดือนข้าราชการระดับสูง และได้เกิดปัญหาว่าเชื้อพระวงศ์และขุนนางจะต่อต้านการเก็บภาษีการตายหรือไม่ แน่นอน เจ้าพระยามหิธรนั้นนับว่าเป็นข้าราชการและขุนนางที่มีตำแหน่งสูงที่สุด

54. *Samaggi Sara* 10, 3 (1932), 29-31

55. GB. F 7317/4260/40, 8 September, Dormer to Orde 1932

56. ในบันทึกของนายปรีดี และนักศึกษาอีกหลายคนในประเทศฝรั่งเศสในสมัยนั้นมีหลายตอนที่มีการเอ่ยถึงการติดต่อกับชาวเวียดนามและพวกหัวรุนแรงทางการเมืองอื่น ๆอยู่บ้าง และในนวนิยายเรื่อง *สี่แผ่นดิน* ของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ซึ่งเป็นนวนิยายอิงประวัติศาสตร์ที่มีชื่อเสียง ก็ได้มีตัวละครตัวหนึ่งที่นิยมลัทธิการปฏิวัติของเวียดนาม ในสมัยที่เขาเป็นนักศึกษาที่ฝรั่งเศส ต่อมาตัวละครตัวนี้ได้เข้าร่วมในการก่อการรัฐประหาร 1932 และมีเรื่องขัดแย้งทางการเมืองกับน้องชายที่เรียนจบจากประเทศอังกฤษ

57. *Bangkok Times*, 8 Febuary 1932 อย่างไรก็ตามพระมารดาของพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์นั้นเป็นชาวรัสเซีย พระองค์เองก็มีหม่อมเป็นชาวอังกฤษ

58. กจช. ร.7 รล.10/9

59. กจช. ร.7 รล.10/5 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งว่า ถ้าบิดามารดายืนยันให้ลูกสาวของเขาไปตามลำพัง พระองค์ก็คงต้องพระราชทานพระบรมราชานุญาต แต่ "อย่างไม่เต็มพระทัย" (เน้นชัดเจนในฉบับภาษาไทย) ทรงให้เหตุผลว่า ในต่างประเทศนั้นเชื้อพระวงศ์ที่เป็นหญิงจะมีอิสระมากทางสังคม ซึ่งเมื่อกลับมายังประเทศไทยจะทำเช่นนั้นไม่ได้

นอกจากนี้ยังมีเรื่องของความรักที่อาจเกิดขึ้นได้ ทรงตั้งข้อสังเกตว่าอาจมีผู้กล่าวหาว่าพระองค์ขัดขวางการเรียนของเชื้อพระวงศ์ที่เป็นหญิงก็ได้และทรงสรุปว่า "ความคิดของข้าพเจ้าอาจจะโบราณ แต่ในขณะนี้ข้าพเจ้ายังเปลี่ยนไม่ได้ ดังนั้นจึงได้แต่แสดงความเห็นไปตามความรู้สึกจริง ๆ"

บันทึกนี้เกี่ยวข้องกับเชื้อพระวงศ์ที่เป็นหญิงที่อยู่ในระดับหม่อมเจ้า ซึ่งมีอยู่มากหลายพระองค์ในปีท้าย ๆ ของสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์

60. กจช. สบ.2.42/398 ข้อสังเกตของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงไว้เมื่อเดือนพฤษภาคม 1932 นั้น เป็นการตอบรายงานของพระองค์เจ้าธานีนิวัตเกี่ยวกับเรื่องการศึกษา

ในหมายเหตุของรายงานเกี่ยวกับระบบลูกขุนในประเทศญี่ปุ่นที่ส่งมาในปี 1928 นั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรับสั่งว่าคงจะยังอีกนานกว่าไทยจะพร้อมที่จะใช้ระบบนี้ เพราะคนไทยยังสนใจแต่เรื่องพรรคพวกและเรื่องส่วนตัวมากกว่า "เรื่องของส่วนรวม" (กจช. ร.7 ต.21/11)

ในปี 1927 หนังสือพิมพ์*ศรีเชียงใหม่* ของจังหวัดเชียงใหม่ได้อภิปรายถึงสถานภาพของหญิงไทยสมัยใหม่ และได้ให้ความเห็นชอบแม้จะอย่างระมัดระวังก็ตามว่าหญิงไทยควรจะมีเสรีภาพบ้าง แต่ก็ได้เตือนว่าให้ระวังการให้เสรีภาพจนเกินควรเอาไว้บ้าง (11 พฤษภาคม 1927, 141-2)

61. ดูตัวอย่างใน *Bangkok Times*, 27 February 1926; 14 March 1928; 21 August 1928 และ 4 March 1929 โดยอ้างถึงบทความจาก *Samaggi Sara*

บทความจาก *Samaggi Sara* อีกเรื่องคือ "Religion and Huanok" (อ้างถึงใน *Bangkok Times*, ฉบับ 17 November 1930) ไว้ส่วนหนึ่งว่า:

> ...เราพวกยุคใหม่ไม่เป็นพุทธมามกะที่เคร่งนัก... ชาวไทยยุคใหม่ไม่สนใจศาสนา ใช่ ชาวไทยสมัยใหม่โดยทั่วไปไม่ใช่เฉพาะพวกหัวนอก

ดู "Nationalism and Change" *Samaggi Sara* 6,3 (1928), 1-4; และ Batson, *SPF*, เรื่องเดิม 57-9 ประกอบด้วย

62. กจช. ร.7 รล.20/184 ในข้อสังเกตอีกข้อหนึ่งเกี่ยวกับกฎระเบียบข้อบังคับทางศาสนาพุทธในประเทศลาวซึ่งฝรั่งเศสปกครองอยู่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงตั้งข้อสังเกตว่าพวกเขาพยายามกีดกันพวกหลักลอยและพวกที่มีความประพฤติไม่เหมาะสมไม่ให้บวชเป็นพระ และถ้าพวกเขาทำได้สำเร็จพระสงฆ์ของพวกเขาจะเป็นพระที่ดีมาก "เหมาะที่จะได้รับความเคารพบูชามากกว่าของเรา" (กจช. ร.7 ต.29/12)

63. พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงเขียนคำนำให้*สาสนคุณ* หนังสือพุทธศาสนาสำหรับเยาวชน นิพนธ์โดย ม.จ.พูนพิศมัย พระธิดาของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

64. แม้ว่าพุทธศาสนาในประเทศไทยจะเสื่อมโทรมในระยะนี้ แต่ในปี 1929 มี

รายงานว่าพระสงฆ์ในประเทศศรีลังกาได้ขอให้สงฆ์ไทยเดินทางไปสอนวิธีการบวชที่ถูกต้องให้ ณ ประเทศศรีลังกา (*Bangkok Times*, 18 June 1929)

65. ดู Batson, *SPF*, เรื่องเดิม 94-5 และ ดูบทที่ 3 ประกอบด้วยสุนทรพจน์ฉบับภาษาไทย ดูได้ใน กจช. ร.7 รล.21/1

66. ดู *Bangkok Times*, 17 September 1929 และ 27 March 1930 ชายที่อยู่เบื้องหลังการเคลื่อนไหวให้มีภิกษุณี คือ นายนรินทร์ ภาษิต นักวิจารณ์จอมก่อกวน และนักเขียนหนังสือพิมพ์ที่เขียนบทความเพื่ออุดมการณ์ต่างๆ และเป็นผู้นำของ "สมาคมผู้ทำดีเพื่อชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์" แม้จะไม่มีใครยอมรับนายนรินทร์ แต่กิจกรรมด้านการประท้วงต่างๆของเขาที่ดำเนินมาเป็นเวลาหลายปีก็มักจะทำให้เกิดการปะทะกับฝ่ายปกครองอยู่บ้าง หลายครั้งที่ตัวเขาต้องเข้าคุก ดูตัวอย่างบทความของเขาได้ใน กจช. สบ.2.49/46

67. ครูบาศรีวิชัยนั้นเป็นที่รู้จักกันดีว่ามีความสามารถในการหาทุนและจัดการเรื่องการทำนุบำรุงศาสนาวัตถุ ท่านเป็นผู้นำในการบูรณะวัดเก่าๆ ในหลายจังหวัดในภาคเหนือ แต่สิ่งที่ทำให้ท่านเป็นที่รู้จักกันดีที่สุดก็คือเรื่องการตัดถนนขึ้นเขาจากเมืองเชียงใหม่ขึ้นไปวัดบนดอยสุเทพ มีพระบางรูปเห็นว่าท่านละเลยพระวินัยของเถรสมาคมสมณศักดิ์ ในขณะที่รัฐบาลมักจะไม่ค่อยจะชื่นชมบุคคลที่ได้รับความนิยมมากเกินไป เมื่อท่านมรณภาพไปแล้วได้เกิดการแย่งชิงศพของท่าน และท่านยังเป็นที่เคารพบูชาอยู่จนทุกวันนี้ ที่เชิงดอยสุเทพมีรูปปั้นของท่านประดิษฐานอยู่

ชีวประวัติครูบาศรีวิชัยหาดูได้ใน "ศิวะ รณชิต" [สุวัฒน์ วรดิลก] *พระของประชาชน* (กรุงเทพ, 1978)

มีเรื่องเกี่ยวกับข้อขัดแย้งของครูบาศรีวิชัยกับผู้ปกครองพระสงฆ์ ในรายงานของพระองค์เจ้าธานีนิวัตเกี่ยวกับการศึกษาและศาสนาในทางเหนือ (กจช. สบ.2.42/266) ดู *Bangkok Times*, 12 March 1930 ประกอบด้วย

68. ในช่วงปี 1927/8 มีชาวจีนอพยพเข้ามาถึงเกือบ 80,000 คน (การเข้ามามากเกินอัตราการออก) ซึ่งนับเป็นปีที่มีจำนวนสูงที่สุดในปีอื่นๆในช่วงกลางและปลายทศวรรษ 1920 เฉลี่ยประมาณปีละ 40,000 คน ประชากรทั้งหมดของสยามในขณะนั้นมีเพียงประมาณ 10 ล้านคน ซึ่งประมาณ 10% จะอยู่ในกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นศูนย์กลางเมืองใหญ่แต่เพียงแห่งเดียว ประมาณ 5 เปอร์เซ็นต์ของประชากรทั้งหมดเป็นชาวจีนโพ้นทะเลในขณะที่มีประมาณสองเท่าของจำนวนนี้ที่คิดว่าตนเป็น "คนจีน" รายละเอียดดูได้ในตารางและบัญชีหน้า 175 และ 183 ในหนังสือเรื่อง *Chinese Society in Thailand: An Analytical History* (Ithaca 1957)

by G.W. Skinner

69. รัฐบาลริบสิ่งตีพิมพ์จากสมาคมชาวจีนสมาคมหนึ่งที่เรียกร้องให้ชาวจีนรวมตัวกันยึดประเทศไทยและยกให้เป็นส่วนหนึ่งของประเทศจีน (กจช. สบ.2.47/53)

70. US 892.55/1, 17 June 1926 ทูตอเมริกันเสริมว่านายสตีเวนส์ "หวังว่าจะรวมลักษณะบางประการของกฎหมายคนเข้าเมืองของอเมริกา [1924] เข้ากับกฎหมายของไทย"

71. ดูตัวอย่างเช่น *บางกอกการเมือง* ที่อ้างถึงใน *Bangkok Times* วันที่ 4 March 1927 มีบทความตัดแปะรวมมาหลายชิ้นจากหนังสือพิมพ์ภาษาไทยและภาษาจีน เกี่ยวกับประเทศจีนและชาวจีนใน กจช. ร.7 ม.26.5 B

72. *Bangkok Times*, 12 April 1927

73. ดูรายงานการประชุมสภาเสนาบดีเกี่ยวกับร่างพระราชบัญญัติคนเข้าเมือง ใน กจช. ร.7 ย 2/15 และ ดู กจช. ร.7 พ. 7/10 ประกอบ

74. กจช. ร.7 พ. 13/2

75. ดูตัวอย่างใน GB, F 7775/7775/40, 12 August 1927 Waterlow to Chamberlain

76. US, 892.5593/1, 21 April 1928 ความหวั่นวิตกเกี่ยวกับอนาคตของชนชาวไทยนั้นเป็นเรื่องที่คนไทยหลายคนเป็นกังวล ในจำนวนนี้มีหม่อมเจ้าสกลฯ พระเชษฐาของพระองค์เจ้าวรรณฯ และข้าราชการระดับสูงในกระทรวงสาธารณสุขรวมอยู่ด้วย

77. กจช. ร.7 ม.18/4 คำพูดในเครื่องหมายคำพูดนั้นในต้นฉบับเป็นภาษาอังกฤษ

78. กจช. ร.7 พ.5.2/3 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตั้งข้อสังเกตที่พระราชวังไกลกังวล หัวหิน ว่าไม่มีอะไรน่าวิตกที่ชาวจีนตั้งร้านค้าหรือเริ่มเป็นพ่อค้าคนกลางเพราะถ้าพวกเขาไม่ทำ "อาจไม่มีใครทำก็ได้" แต่ถ้าเมื่อไรพวกคนจีนเริ่มซื้อที่ดินทำไร่ไถนา เมื่อนั้นแหละที่ควรวิตกว่าเราจะกลายเป็น "เมืองขึ้น" ของจีน

79. กจช. ร.7 พ.13/4 วลีว่า "ฆ่าตัวตาย" นั้นต้นฉบับเป็นภาษาอังกฤษ

80. ดูภาคผนวก ข หน้า 294 ประกอบ สาระสำคัญของพระราชดำรัส 1928 ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้นมีเป็นภาษาไทยในเรื่องเดิมของพระองค์เจ้าธานีฯ 18-19 ข้อสรุปนี้รัฐบาลได้พิมพ์ออกมาเป็นภาษาไทย จีนและอังกฤษในรัชสมัยรัชกาลที่ 7 (ดูภาคผนวก ข เชิงอรรถ 9 ประกอบ)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงคิดว่าการที่พระองค์เสด็จประพาสโรงเรียนจีนนั้นมีผลดีเกิดขึ้นบ้างในหน้าหนังสือพิมพ์จีน แต่ทรงเสียดายอยู่นิดหน่อยที่มันไม่แพร่หลายมากกว่านี้

(กจช. ร.7 รล.19.1/8) ข้อถกเถียงเกี่ยวกับปัญหาเรื่องการควบคุมโรงเรียนจีนนั้นหาดูได้ในรายงานเดือนพฤษภาคม 1927 ของพระองค์เจ้าธานีนิวัต ใน กจช. สบ.2.42/398 พระองค์เจ้าธานีนิวัตทรงตั้งข้อสังเกตว่า พระราชบัญญัติว่าด้วยเรื่องโรงเรียนนั้นเอกสารร่างขึ้นเมื่อปี 1918/19 เมื่อเกิดปัญหาเรื่องโรงเรียนของคณะมิชชันนารี และเนื่องจากมีสนธิสัญญาต่างประเทศที่ยังไม่ได้ปรับปรุงใหม่ทำให้รัฐบาลถูกกำจัดเสรีภาพในเรื่องนี้ และในขณะนั้นชาวจีนไม่ต้องการให้ลูกหลานเป็นไทยแล้ว และในโรงเรียนพวกเขาก็มักจะวิพากษ์วิจารณ์ว่าคนไทยนั้น "ถูกกดขี่" โดย "พวกล่าอาณานิคม"

81. US, 892.4016/8, 12 July 1927 ทูตอเมริกันนายเอช. โอ. แมคเคนซี ได้เขียนไว้ในปะหน้าว่า เนื่องจากเรื่องนี้เป็นความลับมากจึงได้จัดส่งด้วยตนเอง "โดยไม่ผ่านหรือให้เจ้าหน้าที่ธุรการซึ่งเป็นคนจีนปนไทย ได้รับรู้" ด้วยเหตุนี้จึงไม่มีเลขที่หนังสือหรือการลงทะเบียน

สำหรับข้อหารือเกี่ยวกับความต้องการของจีนที่จะสร้างสัมพันธ์กับไทยนั้นดูได้ในบันทึกการเจรจาปี 1929 ระหว่างทูตจีนและทูตไทยในกรุงโตเกียวใน กจช. สบ.2.42/210 ทูตไทยรายงานว่ามีรัฐบาลหลายประเทศที่สร้างสัมพันธ์กับจีนเพราะไม่ได้สนใจจีนแต่พวกเขาไม่มีทางเลือก ทั้งนี้เหมือนกันกับประเทศเยอรมัน ประเทศอังกฤษ หรือประเทศญี่ปุ่นคือพวกเขากลัวถูกจีนคว่ำบาตร หรือมิฉะนั้นก็เพราะพวกเขาทำตามประเทศอื่น ๆ "สำหรับสหรัฐอเมริกานั้นเป็นข้อยกเว้น เธอทำตามใจตนเอง ซึ่งบางครั้งก็ทำให้ประเทศอื่น ๆ อดจะรู้สึกใจหายใจคว่ำไปด้วยไม่ได้"

82. อย่างไรก็ตามพระองค์เจ้าไตรทศทรงรายงานว่า ทูตจีนนั้นพูด "ภาษาฝรั่งเศสได้เล็กน้อย" และพูดภาษาอื่น ๆ ไม่ได้เลย ดังนั้นทุกอย่างจึงต้องดำเนินการผ่านล่าม รายงานเกี่ยวกับการสัมภาษณ์และรายงานของตำรวจ ใน กจช. สบ.2.47/134

83. ได้มีการกล่าวถึงบันทึกของพระองค์เจ้าบวรเดชเกี่ยวกับการคุกคามจากจีน และความเป็นไปได้ของสงครามระหว่างไทยกับจีนในบทที่ 2 เชิงอรรถ 45 ดูเชิงอรรถ 138 ประกอบด้วย

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เคยทรงแสดงความปริวิตกครั้งหนึ่งว่าถ้าพวกปฏิวัติในเวียดนามสามารถปลดแอกจากฝรั่งเศสได้ ประเทศเวียดนามอาจตกไปเป็นเมืองขึ้นของจีนซึ่งนับว่าจะเป็นการคุกคามต่อสยาม (กจช. สบ.2.47/203) ในปี 1930 พระองค์ได้เสด็จประพาสอินโดจีนของฝรั่งเศส และรู้สึกประทับใจที่ชาวเวียดนามสามารถแข่งขันกับชาวจีนได้ในทางด้านเศรษฐกิจ เมื่อเสด็จนิวัติพระนครได้มีรับสั่งถามกรมพระกำแพงเพ็ชรฯ ถึงความเห็นว่าทำไมคนไทยกับคนเวียดนามจึงต่างกันในเรื่องนี้ ซึ่งเสนาบดีกระทรวงพาณิชย์และคมนาคมได้ทูลตอบว่านับทางวัฒนธรรมแล้วชาวเวียดนามกับชาวจีนคล้ายคลึงกันมาก และเนื่องจาก

ชาวเวียดนามอยู่กันอย่างแออัดจึงต้องมีการแข่งขันกันสูง และชาวจีนในเวียดนามก็ถูกรีดภาษีหนักมาก และในหลาย ๆ ด้านก็ไม่ได้รับการปฏิบัติอย่างดีเท่าที่ได้รับในสยาม (กจช. ร.7 ค.10/4; กจช. ร.7 พ 13/31)

ก่อนหน้านี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเคยสนพระทัยระบบการควบคุมชาวจีนในเวียดนามของฝรั่งเศส โดยใช้วิธีการให้ชาวบ้าน "รวมกลุ่มกัน" แยกกลุ่มตามภาษาถิ่นหรือศาสนา แต่ละกลุ่มมี "ผู้จงรักภักดี" เป็นหัวหน้า (กจช. สบ.2.47/162)

84. กระทรวงการคลัง *Statistical Year Book of the Kingdom of Siam, 2469 (1926/27)*; Ingram, เรื่องเดิม 94 (ตัวเลขหมายถึงค่าของสินค้าส่งออก)

85. *Statistical Year Book, 2469,* เรื่องเดิม 164-7 ตัวเลขเป็นของท่าเรือที่กรุงเทพฯ ที่สินค้าไทยส่วนมากต้องผ่านทางนี้

86. โดยเฉลี่ยในช่วงประมาณ 5 ปี คือ 1925/6-1929/30 การส่งออกข้าวของไทยตลอดปีมีประมาณต่ำกว่า 70% เล็กน้อยที่ส่งไป สิงคโปร์และฮ่องกง (ส่งสิงคโปร์มากกว่าส่งไปฮ่องกงถึง 2 เท่า) ตลาดอันดับ 3 คือ ญี่ปุ่น ซึ่งตกประมาณปีละ 6% ในช่วง 5 ปีนั้น *Statistical Year Book of the Kingdom of Siam, 2472 (1929/30)*, 147

87. *Statistical Year Book of the Kingdom of Siam 2470 (1927/28)*, 146; *Statistical Year Book of the Kingdom of Siam, 2474-75 (1931/33)*, 222

88. *Statistical Year Book*, 2469, เรื่องเดิม 44 ff

89. *Statistical Year Book, 2474-75* เรื่องเดิม 292-3; อย่างไรก็ตามในปีต่อมารายได้จากฝิ่นสูงขึ้นอีก และนับเป็นเวลา 10 ปีที่ฝิ่นยังเป็นรายได้หลัก (ที่ถูกกฎหมาย) ของรัฐบาล

90. เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน

91. *Statistical Year Book 2472* เรื่องเดิม 245 ใบอนุญาตให้มีการเล่นการพนันบางชนิดได้ยังคงมีอยู่ แต่เมื่อถึงสมัยรัชกาลที่ 7 รายได้จากใบอนุญาตนี้ก็น้อยมาก (*Statistical Year Book, 2474-75* เรื่องเดิม 922-4)

92. *Statistical Year Book, 2474-75* เรื่องเดิม 288-9 ค่าแรงในกรุงเทพฯ และค่าครองชีพ ตามปกติจะค่อนข้างสูงกว่าในต่างจังหวัด

93. สำหรับข้อสรุปที่คล้ายคลึงกันนี้ แต่มีความกว้างกว่าในด้านลำดับของเวลาและด้านภูมิศาสตร์ หาดูได้ในหนังสือของ J. C. Soft เรื่อง *The Moral Economy of the Peasant: Rebellion and Subsistence in Southeast Asia* (New Haven, 1976)

...การเก็บภาษีมักจะเป็นไปเพียงเป็นพิธีและไม่ค่อยจะมีความหมายอะไรนัก ดังนั้น นับว่ากฎระเบียบในประเทศทางเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้นดูจะน่ากลัวกว่าการปฏิบัติมากนัก... (หน้า 53)

94. *Statistical Year Book, 2474-75,* เรื่องเดิม 298-9, 311

95. จากที่เดียวกัน 310

96. จากที่เดียวกัน 298-9 "การใช้จ่ายของกองทัพ" ในที่นี้รวมทั้งของกระทรวงกลาโหมและกระทรวงราชนาวี (ซึ่งเล็กกว่า) ด้วยทั้งสองกระทรวงนี้ยุบรวมเข้าด้วยกันในปลายปี 1931

97. จากที่เดียวกัน 491-3 กระทรวงที่ใหญ่เป็นที่สองรองลงมาที่นับตามจำนวนคนคือกระทรวงมหาดไทย ซึ่งต้องรับผิดชอบอย่างกว้างขวางในด้านการบริหารงานในต่างจังหวัด

98. พระสารสาสน์พลขันธ์, *My Country Thailand,* เรื่องเดิม, 133-4

99. ผู้ที่ศึกษาเกี่ยวกับการทหารในรัชสมัยรัชกาลที่ 7 โดยใช้ข้อมูลจากกองจดหมายเหตุและเน้นเกี่ยวกับสภาพทางเศรษฐกิจและผลกระทบต่องบประมาณและบุคลากรคือ จิตราภรณ์ ไชยขัณฑ์ "การจัดราชการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2486-2477)" (วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 1977)

100. *Statistical Year Book, 2472,* เรื่องเดิม 269-72

101. จากที่เดียวกัน 283 *Statistical Year Book, 2474-75,* เรื่องเดิม 335, 538

102. สยามไม่มีธนาคารกลางจนกระทั่งสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อประเทศญี่ปุ่นสนับสนุนให้มีการตั้งธนาคารแห่งประเทศไทยขึ้น อย่างไรก็ตามในช่วงทศวรรษก่อนถึงการทำสงครามกระทรวงพระคลังมหาสมบัติได้ทำหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับสถาบันธนาคาร

103. กจช. ร.7 ค.15.1/1 คำว่า "Scheme" ใช้เป็นภาษาอังกฤษในต้นฉบับภาษาไทย อย่างไรก็ตามในร่างจดหมายจากเจ้าพระยามหิธร ถวายกรมพระจันทบุรีฯ ที่รวมพระราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเกี่ยวกับข้อความนี้ได้ถูกขีดฆ่าออก

104. กจช. ร.7 ค.15.1/1 จดหมายของคุกและข้อสังเกตของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นภาษาอังกฤษทั้งคู่ จดหมายของคุกเก็บรักษาไว้ที่ กจช. สบ.2.37/35 ด้วย

ในบันทึกลงวันที่ 1 มกราคม 1930 เกี่ยวกับเรื่องการเสนองบประมาณรายจ่ายสำหรับการรถไฟนั้น คุกได้เริ่มด้วยการตั้งข้อสังเกตถึง "สภาวะทางการคลังที่ดีของสยามในขณะนั้น..." (กจช. สบ.2.37/66)

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์ฯ ได้ยืนยันว่ารัฐบาลไม่ควรหมกมุ่นกับการใช้หนี้ของประเทศให้มากนัก เพราะดอกเบี้ยไม่สูงมาก เพราะจะทำให้ไม่สามารถดำเนินการพัฒนาที่มีประโยชน์อื่นๆ และว่ารัฐบาลไม่ควรไม่กล้ายืมเงินจากต่างประเทศมาใช้ในโครงการดีๆ (กจช. *ร.7 ค. 15.1/2)*

105. กจช. สบ.2.47/178 การกู้ยืมทั้งสองครั้งใน 1922 และ 1924 นั้น รวมเป็นหนี้ต่างประเทศส่วนใหญ่ของสยาม การกู้ยืมทั้ง 2 ครั้ง มีข้อกำหนดที่ทำให้รัฐบาลสามารถจ่ายเงินคืนทั้งหมดทีเดียวหลังสิบปีได้ การที่จะจ่ายเงินคืนแต่เนิ่นๆ ก็เพื่อจะได้ไม่ต้องจ่ายดอกเบี้ย 6% และ 7% ซึ่งถือว่า “สูง” ในขณะนั้น การยืมเงินสเตอร์ลิงในปี 1905-1907 มีอัตราดอกเบี้ยที่ 4.5% ทั้งสองครั้ง และการยืมจากการรถไฟของอังกฤษและมาลายูมีดอกเบี้ย 4%

106. ดูตัวอย่างใน *Bangkok Times,* 2, 14 และ 25 October 1926 และการโต้แย้งกันใน *Samaggi Sara* ในบทนี้

107. กจช. ร.7 ค.1/25 ภาษาไทยเน้นในต้นฉบับเดิม

108. ในขณะที่ไม่มีใครใส่ใจกับรายงานเรื่องการขยายตัวทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นว่าจะเป็นการคุกคามต่อสยามในทันที พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเตือนอยู่เสมอว่า แผนการณ์เช่นนี้อาจเป็นจริงขึ้นมาได้ในวันใดวันหนึ่ง ดังนั้นควรจับตามองสถานการณ์นี้ไว้ให้ดี (กจช. ร.7 รล.17/33 และให้ดูเอกสารประกอบใน กจช. ร.7 ต.21/5 ด้วย) แฟ้มหลังนี้มีการโต้แย้งเกี่ยวกับกรณีปัญหาการซื้อที่ดินของญี่ปุ่นที่รังสิต ซึ่งเป็นบริเวณปลูกข้าวที่อยู่ทางเหนือของกรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแย้งในที่ประชุมอภิรัฐมนตรีว่า การเกษตรถือเป็น “อุตสาหกรรมพื้นฐาน” ซึ่งต้องเก็บรักษาไว้ให้คนไทย และหลังจากนั้นไม่นานก็มีบทความในหนังสือพิมพ์ไทย ซึ่งแน่นอนว่าคงได้รับแรงสนับสนุนอย่างเป็นทางการ ออกมาโจมตีชาวไทยที่ขายที่ดินให้ชาวต่างชาติว่าเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวมากกว่าของประเทศชาติ และแทบจะใช้คำพูดเดียวกับกระแสรับสั่งของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในการโต้แย้งกลับไปว่าควรเก็บรักษาการเกษตรกรรมไว้ในมือของชาวไทย

109. บริษัทอีสต์-เอเซียติก ซึ่งเป็นของชาวเดนมาร์ก ได้ขยายกิจการจากเดิมที่เป็นบริษัทเดินเรือรับส่งสินค้าเข้า-ออก มาให้เกษตรกรกู้ยืมโดยใช้ที่ดินเป็นหลักทรัพย์ค้ำประกัน บางครั้งเมื่อชาวนาไม่สามารถจะหาเงินมาคืนได้บริษัทก็ยึดที่ดินมาเป็นของบริษัท บริษัทไม่ได้อยากได้ที่ดินนั้น แต่ต้องการหลักประกันว่าจะมีข้าวไว้ส่งออกและยินดีจะขายที่ดินคืนให้รัฐบาลในราคาทุนหรือมิฉะนั้นก็จะเลิกธุรกิจการให้กู้ยืมเสียเลย ถ้ารัฐบาลมีความประสงค์เช่นนั้น รัฐบาลไม่เคยมีความข้องใจในความตั้งใจของบริษัท และยอมรับอย่างเต็มใจว่าบริษัทได้ทำให้

ชาวนาได้กู้ยืมในอัตราต่ำ ซึ่งทั้งรัฐบาลและเอกชนอื่นๆ ไม่สามารถจะทำได้ แต่อย่างไรก็ตาม ความกังวลเกี่ยวกับเงื่อนไขที่ต้องปฏิบัติก่อนก็ยังมีอยู่ (ดูเอกสารประกอบใน กจช. ร.7 พ.13/3) นอกจากนี้ยังมีพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงนายฟรานซิส บี. แซยร์ เขียนที่เมืองแบนฟ์, ประเทศแคนาดา ลงวันที่ 26 สิงหาคม 1931 ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงไว้ว่าเพิ่งจะได้รับเรื่องจากสยามเกี่ยวกับโครงการให้กู้ยืมของบริษัทอีสท์-เอเชียติก พระองค์ได้บรรยายถึงการดำเนินงานของโครงการและทรงสรุปว่า "ข้าพเจ้าคิดว่าต้องพิจารณาเรื่องนี้ให้รอบคอบในทุกๆ ด้าน และข้าพเจ้าอดที่จะรู้สึกกังวลไม่ได้เพราะเป็นเรื่องสำคัญมาก" (SP, "File 2" [1930-9]

110. กจช. ร.7 รล.18/12

111. กจช. ร.7 รล.18/25 ดู กจช. ร.7 ค.10/2 ประกอบด้วย

112. กจช. ร.7 รล.19.1/9 ภาษาไทย (สำหรับข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับนายถวัติ ฤทธิเดช ผู้เขียน ดูได้ที่บทที่ 7, 8) ในปี 1926 พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์ มีจดหมายทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสนอโครงการใหญ่ร่วมมือระหว่างไทยกับฝรั่งเศสในการทำสวนยางในภาคใต้ พระองค์ให้เหตุผลว่า "ไม่มีอะไรจะมาโต้แย้งข้อที่ว่าเราคนไทยไม่มีทุนพอที่จะลงทุนในกิจการใหญ่ๆ ได้ ดังนั้นการหาเงินจากต่างประเทศจึงเป็นสิ่งที่จำเป็น" และทรงเสริมว่าการที่ฝรั่งเศสเข้ามาร่วมด้วย จะได้เป็นการคานอำนาจของอังกฤษทางภาคใต้ พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์สิ้นพระชนม์ก่อนที่โครงการของพระองค์จะสำเร็จเป็นรูปร่าง อย่างไรก็ตามนับเป็นโครงการที่ตั้งอยู่บนสมมติฐานที่ผิดพลาดของราคายางที่สูงในต้นทศวรรษ 1930 (กจช. ร.7 รล.10.3/1)

113. กจช. ร.7 รล.19.1/9 ภาษาไทย

114. กจช. ร.7 พ.13/1 ภาษาไทย ข้อความในเครื่องหมายคำพูดเป็นภาษาอังกฤษในต้นฉบับเดิม

115. *Bangkok Times,* 16 July 1930 สำหรับรายงานที่ชัดเจนของประสบการณ์ของผู้จัดการที่สาขาเชียงใหม่ ทุ่งสง และลำปาง ในสมัยนั้นให้ดู Exell, *Siamese Tapestry* และ *In Siamese Service* เรื่องเดิมประกอบ

116. รัฐบาลเป็นผู้ถือหุ้นรายใหญ่ของธนาคารด้วย เรื่องเกี่ยวกับสาขาที่เชียงใหม่ดูได้จากข้อวิเคราะห์ของ เซอร์ เอ็ดเวิร์ด คุก ใน กจช. สบ.2.42/136 และหนังสือพิมพ์*ศรีเชียงใหม่* ฉบับวันที่ 11 เมษายน 1927 สำหรับบทความเกี่ยวกับประเด็นทางด้านเศรษฐกิจอื่นๆใน*ศรีเชียงใหม่* ให้ดูฉบับวันที่ 11 เมษายน, 2 พฤษภาคม และ 1 มิถุนายน 1927

ตามปกติแล้วเรื่องที่เกี่ยวกับการธนาคารและเงินตรานั้นมักจะทำตามคำแนะนำของเซอร์

คุก แต่รัฐบาลไม่ได้ทำตามคำแนะนำของเขาในคำบันทึกปี 1926 ที่ว่าควรนำเงินบาทไปเชื่อมติดกับทองคำ ไม่ควรไปยึดติดกับปอนด์สเตอร์ลิง ดังที่เขาอ้างซึ่งก็เป็นไปดังที่เขาทำนายไว้ว่าเพราะเงินปอนด์สเตอร์ลิงอาจทิ้งทองคำก็ได้

117. เนื้อความ (ภาษาไทย) พร้อมลายพระหัตถ์ประกอบข้อวินิจฉัยโดยละเอียดของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวดูได้ที่ กจช. สบ.2.47/69 เฉพาะตัวรายงานได้ตีพิมพ์ในหนังสือของณัฐวุฒิ, เรื่องเดิม 665-786

118. รายงาน (ภาษาไทย, 31 หน้า) อยู่ที่ กจช. สบ.2.44/84

119. นายอังรี คูเซอรูเซ็ท ได้เขียนบทความหลายชิ้นลงในหนังสือพิมพ์ของกรุงไซ่ง่อนเปรียบเทียบการพัฒนาของสยามในแง่ดีกับของประเทศอินโดจีนของฝรั่งเศส โดยเฉพาะในเรื่องการคมนาคม (ดูตัวอย่างใน กจช. ร.7 รล.19.3/24) และในหนังสือ *Quelques information sur le Siam* (ฮานอย, 1925)

120. กจช. ร.7 รล.19.3/27 และ กจช. สบ.2.47/197 ข้อความที่อ้างถึงมาจากบทความ (ภาษาฝรั่งเศส) พิมพ์หลังการเสด็จประพาสอินโดจีนของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในปี 1930 (รายละเอียดเพิ่มเติมหาดูได้ในบทที่ 6 เชิงอรรถ 25)

ควรดูบทความที่เขียนอย่างชื่นชมของ เซอร์ เอ็ดเวิร์ด คุก เรื่อง "The Building of Modern Siam" ในวารสาร *Asiatic Review* 27, 88 (1930), 779-88 ด้วย

121. ดูเรื่อง เครื่องบินที่เมืองแพร่ ใน *Bangkok Times*, 5 February 1929 เป็นตัวอย่าง

122. *Bangkok Times*, 28 July 1926 และ 26 June 1930

123. กจช. ร.7 ม.30/4; กจช. ร.7 ม.99 มีรายงานว่าในช่วงระหว่าง 1920/1-1923/4 เสือได้กินคนไป 156 คนที่เมืองน่าน แต่หลังจากที่เจ้าผู้ครองเมืองน่านประกาศให้รางวัลนักฆ่าเสือ มีเสือ 36 ตัวถูกฆ่า และหลังจากนั้นเสือที่เมืองน่านก็ "สงบลง"

124. *Bangkok Times*, 4 July 1929

125. *Bangkok Times*, 26 March 1927; ดู *Bangkok Times*, 30 April 1927 ประกอบ

126. *Bangkok Times*, 28 May 1932

127. กจช. ร.7 ย.1/22 คำที่อยู่ในเครื่องหมายคำพูดเป็นภาษาอังกฤษในต้นฉบับเดิม ดู กจช. สบ.2.47/104 ประกอบ

อีกโฉมหน้าหนึ่งที่วัฒนธรรมเก่าและใหม่มีความขัดแย้งกันคือเรื่องของภาษา ดูตัวอย่าง

ได้ในบทความในหนังสือพิมพ์ใน กจช. ร.7 ม.26.4/13 โต้แย้งกันว่าสยามควรจะทิ้งต้นกำเนิดใน "ภาษาที่ตายแล้ว" คือภาษาบาลีและสันสกฤตของตนหรือไม่

128. ดูตัวอย่างได้ใน GB, F 1903/1903/40, 28 January 1927, Waterlow to Chamberlain

129. ดูตัวอย่างใน GB, F 4299/4299/40, 10 September, 1926, Waterlow to Chamberlain ซึ่งทูตอังกฤษรายงานว่าอิทธิพลของกรมพระกำแพงเพ็ชรฯ (เพิ่มขึ้นเป็นลำดับ)

มีรายงานที่น่าพิศวงของทูตอเมริกัน US, 892.00 P.R./13, 5 February 1929 ที่แย้งกับรายงานอื่นๆ ในข้อที่ว่า อิทธิพลของกรมพระกำแพงเพ็ชรฯ ลดน้อยลง และยังมีอีกว่า แม้ในสายตาของผู้อื่นจะดูเหมือนว่าเจ้าฟ้าที่ได้รับการศึกษาจากประเทศอังกฤษพระองค์นี้จะชื่นชมอังกฤษ แต่ที่จริงแล้ว "พระองค์ไม่ได้โปรดอังกฤษ แต่ทรงโปรดอเมริกา แต่ทรงพยายามซ่อนความรู้สึกนี้ไว้อย่างมิดชิด"

กรมพระกำแพงเพ็ชรฯ มักจะมีพระราชหัตถเลขาและมีบันทึกถึงข้าราชการไทยเป็นภาษาอังกฤษ ซึ่งอาจเป็นเพราะพระองค์ทรงคุ้นเคยกับการใช้ภาษาอังกฤษด้วย และมีหลายครั้งที่ทรงรับสั่งว่าพระองค์ไม่ถนัดในการใช้ภาษาไทยและทรงขอให้สมเด็จเจ้าฟ้าฯกรมพระนครสวรรค์ฯ แก้ไขสำนวนของพระองค์ (กจช. ร.7 รล.1/91)

130. GB, F 730/730/40, 1 January 1932, Dormer to Sir John Simon ดูข้างล่างประกอบ

131. ในปี 1927 นักเขียน "Hermit" ให้ข้อเสนอแนะว่าควรยกรัฐวิสาหกิจให้กรมพระกำแพงเพ็ชรฯ ดูแลทั้งหมด (*Bangkok Times*, 2 March 1927)

132. ทูตอังกฤษรายงานว่า "ไม่มีพระบรมวงศานุวงศ์พระองค์ไหนชอบพระองค์เลย" และทูตอเมริกันท่านหนึ่งเขียนว่า "พระองค์เป็นผู้ที่มีความเด็ดเดี่ยวที่สุดพระองค์หนึ่งในราชวงศ์ ที่จริงแล้วพระอุปนิสัยของพระองค์ทำให้พระองค์ต้องสูญเสียอิทธิพลที่เคยมีกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและเชื้อพระวงศ์องค์อื่นๆ ซึ่งพระปรีชาสามารถของพระองค์น่าจะมีส่วนช่วยเป็นหลักให้ได้" และตั้งข้อสังเกตว่าชาวตะวันตกจะชื่นชอบพระองค์มาก

> ...เพราะการตัดสินพระทัย ความคิดก้าวหน้าและวิธีการทำงานที่เป็นตะวันตก แต่สิ่งต่างๆ เหล่านี้เป็นตัวการทำให้พระองค์ไม่เป็นที่ชื่นชอบของเชื้อพระวงศ์อื่นๆ เพราะขาดความละมุนละไมซึ่งเป็นนิสัยของคนไทย ความตรงไปตรงมาของพระองค์ทำให้พระองค์ต้องเสียพระสหายไปหลายคน... (GB,

F 730/730/40 Dormer to Sir John Simon; US, 892.00 P.R./13, 5 February 1929)

133. *Bangkok Times*, 5 October 1926; กจช. ร.7 พ.7/4

134. *Bangkok Times*, 17 September 1927

135. *Bangkok Times*, 28 October 1930

136. จดหมายเหตุจากหนังสือพิมพ์ประเทศสิงคโปร์ อ้างถึงใน *Bangkok Times*, 13 May 1930 กล่าวหาว่า "การรถไฟในประเทศไทยนั้นเป็นของเล่นของผู้มีอำนาจในประเทศ และการคมนาคมประเภทอื่นๆ ก็ต้องยอมเสียสละเพื่องานอดิเรกนั้น" ในขณะที่จดหมายของชาวอังกฤษฉบับหนึ่งก็บ่นมาก "เรื่องโรคบ้าสร้างทางรถไฟ" (GB, F 3158/78/40 30 June 1926, Waterlow to Chamberlain) ดู *Siam Tapestry* เรื่องเดิม 113 ของ Exeli ประกอบด้วย

137. กจช. ร.7 พ.5/26

138. GB, F 730/730/40, 1 January 1932 Dormer to Sir John Simon ข้อขัดแย้งในปี 1930 นี้เองที่ทำให้พระองค์เจ้าบวรเดชทรงยื่นบันทึกของพระองค์เกี่ยวกับความเป็นไปได้ของสงครามระหว่างไทยและจีน พระองค์ทรงให้ข้อโต้แย้งว่า กองทัพไทย "ไม่สามารถที่จะมีแต่เพียงตำแหน่งในทางทฤษฎีดังที่เป็นอยู่เช่นนี้ได้" ทรงสนับสนุนให้มีกองทัพอากาศที่เข้มแข็งและมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันไม่ว่าจะอยู่ภายใต้กระทรวงกลาโหมหรือคมนาคมและพาณิชย์ก็ตาม ดูบทที่ 2 และ กจช. สบ.2.42/270

139. *Bangkok Times*, 22 August 1931, 30 November 1932, 10 November 1933 เมื่อวันที่ 15 January 1932 มีบทบรรณาธิการใน *Bangkok Times* ปกป้องกรมพระกำแพงเพ็ชรฯ จากข้อวิพากษ์วิจารณ์ของ "Cultivator" เกี่ยวกับเรื่องการซื้อเครื่องดีเซล และนโยบายอื่นๆ

140. สยามนั้นไม่เหมือนประเทศอื่นที่ไม่เคยมีใครเห็นว่าการเรียกเก็บเงินค่าน้ำจากชาวนานั้นเป็นเรื่องที่เป็นไปได้ทั้งในทางด้านการเมืองและการบริหาร ถึงแม้ว่าที่ดินปลูกข้าวที่อยู่ในเขตชลประทานจะถือว่าเป็นที่ดินที่ให้ผลผลิตดีกว่า ดังนั้นชาวนา (หรือเจ้าของที่ดิน) ต้องเสียค่าที่นาแพงกว่าก็ตาม

สำหรับรายละเอียดเกี่ยวกับโครงการชลประทานอื่นๆ ที่เสนอขึ้นมาหรือได้กระทำไปแล้วในสมัยนั้น ดูได้ใน กจช. ร.7 กษ.9; กจช. สบ.2.37/28, 31, 32; และ *Report on the*

Budget of the Kingdom of Siam พิมพ์โดยกระทรวงการคลังที่เขียนโดย Sir Edward Cook ในช่วงระยะเวลา 1925-30

สำหรับรายละเอียดของข้อถกเถียงกันเกี่ยวกับการชลประทานในสมัยก่อนหน้านั้น โดยเน้นบทบาทที่สำคัญของเอกชนที่จะรับสัมปทานไปดำเนินการให้ดูรายงานของจอห์นสตัน เรื่องเดิม

141. กจช. ร.7 พ.1/11

142. ดูเชิงอรรถ 117

143. กจช. ร.7 พ.7/10 เสนาบดีได้ตั้งข้อสังเกตว่าการชลประทานทำให้ราคาที่ดินสูงขึ้นในแถบรังสิต ทำให้ราคาที่นาเพิ่มขึ้นจากไร่ละ 4 บาท เป็นไร่ละ 30-40 บาท

ท่านเสนาบดียังได้อ้างอีกด้วยว่า การที่คุณภาพของข้าวไทยลดลงเป็นเพราะขาดแรงงานเก็บเกี่ยว และให้เหตุผลที่ประหลาดว่า ทั้งนี้เป็นเพราะการสร้างทางรถไฟในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ท่านอ้างว่าก่อนที่จะมีการสร้างทางรถไฟ การคมนาคมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือไม่สะดวก ดังนั้น ชาวลาวในแถบนี้จึงปลูกข้าวเพื่อใช้สำหรับบริโภคกันเอง และพอถึงฤดูเก็บเกี่ยวก็จะลงมาทำงานในทางภาคกลาง แต่พอมีทางรถไฟขึ้นทางภาคนั้นก็ได้ปลูกข้าวเพื่อการค้าด้วย ทำให้ทางภาคกลางขาดแคลนแรงงาน (ดู *Bangkok Times* วันที่ 2 December 1924 มีรายงานเกี่ยวกับราคาข้าวที่เชียงใหม่ ว่าเพิ่มขึ้นเป็น 3 เท่านับตั้งแต่มีทางรถไฟ และให้ดูข้อโต้แย้งของ Van der Heide เกี่ยวกับผลกระทบของการคมนาคมที่ดีขึ้นต่อการผลิตใน *Journal of the Siam Society* 3,2 [1906], 91 ประกอบ)

เสนาบดีกระทรวงเกษตรได้รายงานด้วยว่าผู้เช่านาที่รังสิตไม่ยอมพัฒนาที่นาเพราะถ้าผลผลิตเพิ่มขึ้นพวกเขาต้องเสียค่าเช่าเพิ่มขึ้นด้วย

ข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับความขัดแย้งและความลำบากเกี่ยวกับโครงการที่รังสิตให้ดูได้ในบันทึกปี 1922 ของ นายดับบลิว. เอ. เกรแฮม ใน กจช. สบ.2.37/31 นายเกรแฮม รายงานว่าสัมพันธภาพระหว่างชาวนาและเจ้าของที่ดินนั้นเลวมาก และทั้งสองฝ่ายต่างไม่มีใครยอมปรับปรุงที่ดิน เพราะต่างฝ่ายต่างเชื่อว่าจะเป็นประโยชน์ของฝ่ายตรงข้าม

144. ดูข้อสรุปเป็นภาษาอังกฤษเกี่ยวกับความขึ้นๆ ลงๆ ของกระทรวงเกษตรนับตั้งแต่วันที่ตั้งขึ้นจนถึงปัจจุบันได้ในเรื่องของนาย Riggs เรื่องเดิม 119-31

145. มีรายงานอย่างละเอียดเกี่ยวกับความเคลื่อนไหวของการสหกรณ์ใน กจช. ร.7 พ.9 โดยเฉพาะให้ดูแฟ้ม 9/3 เกี่ยวกับพระราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเกี่ยวกับเรื่องความสำคัญของสหกรณ์การเกษตร ซึ่งรวมถึงความหวังของพระองค์ด้วยว่า กระทรวงพาณิชย์

และคมนาคม "คงจะเห็นว่าโครงการการสหกรณ์นี้น่าจะเป็นหน้าที่สำคัญของตน" และความเห็นที่คล้ายคลึงกันในเรื่องนี้ของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพใน ร่างของข้อบันทึกใน กจช. สบ.2.47/223

146. *Bangkok Times*, 19 March 1930

147. *Bangkok Times*, 17 July 1931

148. กจช. ร.7 พ.9/3 ดู *Bangkok Times*, 29 May 1931 ประกอบ

149. ดู บทที่ 1 เชิงอรรถ 46, การศึกษาเกี่ยวกับระบบศักดินาของ ม.ร.ว.อคิน รพีพัฒน์, *The Organization of Thai Society in the Early Bangkok Period, 1782-1873* (Ithaca, 1969) ในบั้นปลายของพระชนม์ชีพ ม.จ.สิทธิพรได้ทรงตั้งข้อสังเกตว่าสยามนั้นโชคดีที่ไม่เคยมีระบบศักดินาในเรื่องของที่ดิน มีแต่ในเรื่องของคนเท่านั้น ("Historical Background of Siamese Farmers"; *Solidarity* [Manila, 1970], 29-30)

จนกระทั่งถึงปลายสมัยรัชกาลที่ 7 ข้าราชการยังมีศักดินาเป็นตัวเลขอยู่ แม้ว่าชั้นของบรรดาศักดิ์จะเลิกมีความสัมพันธ์กับที่ดินและจำนวนคนไปนานแล้วก็ตาม

150. ภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งปกติเป็นภาคที่ยากจนที่สุด เป็นภาคที่มีการเช่าที่ดินน้อยที่สุดด้วย ทั้งนี้เพราะที่ดินส่วนใหญ่เป็นผืนดินที่กันดารจนไม่มีผู้มีอำนาจมาสนใจจับจองที่ดินที่มีผลผลิตเพียงแค่พอเลี้ยงตัวได้ไม่สามารถรับระบบมีเจ้าของที่ดินให้เช่าทำกินได้ ในขณะที่ผืนดินทางภาคกลางให้ผลผลิตมากและเป็นที่ดินที่มีผู้เช่าทำกินมากที่สุดในบริเวณผืนที่เกษตรกรรมที่อุดมสมบูรณ์ทั้งหลาย

151. กจช. ร.7 พ.9/1; กจช. สบ.2.42/351 ดู กจช. สบ.2.47/177 ประกอบด้วย

152. C. C. Zimmerman, *Siam, Rural Economic Survey, 1930-31* (Bangkok, 1931)

153. R. Le May, *The Economic Conditions of North-Eastern Siam* (Bangkok, 1932)

154. เอกสารเกี่ยวกับข้อเสนอให้สำรวจที่ดินต่างจังหวัดมีอยู่ใน กจช. ร.7 ต.35/21 ดู *Bangkok Times*, 17 December 1930 ประกอบด้วย

155. กจช. ร.7 พ.8.1/1 คำในเครื่องหมายคำพูดนั้นในต้นฉบับเดิมเขียนเป็นภาษาอังกฤษ ให้ดูข้อสรุป 2 หน้า ซึ่งเป็นพระราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในบันทึกที่อยู่ในแฟ้มเดียวกันนี้

สำหรับข้อโต้แย้งทั่วไปเกี่ยวกับการค้าข้าว ชนิดของข้าว ภาษีขาออกของข้าวไทย ฯลฯ

ดูได้ในพระยาอินทรมนตรี (F. H. Giles) "Note on Rice and Paddy" ซึ่งเป็นภาษาอังกฤษ 16 หน้า, 1 July 1930 ใน กจช. ร.7 พ.8.1/1

156. ดูตัวอย่างของการทำบันทึกที่ยาวเหยียดเกี่ยวกับโครงการตลาดข้าวเสนอโดยพระยาโชฎึกได้ใน กจช. ร.7 พ.8.1/1 ในระหว่างการปรึกษาหารือเกี่ยวกับข้อเสนอนี้ในตอนต้นปี 1931 ที่คณะอนุกรรมการได้สรุปว่าเศรษฐกิจโลกอยู่ในสภาวะที่ "ไม่ปกติ" มาตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่ 1 และวิกฤตเศรษฐกิจในตอนต้นทศวรรษ 1930 ก็ได้แสดงออกถึง "การผันผวนกลับสู่สภาวะปกติอย่างกะทันหัน" (ดู Batson, *SPF,* เรื่องเดิม, 73) คณะอนุกรรมการได้ให้ข้อสังเกตไว้ด้วยว่ารัฐบาลจะตัดกำไรของคนกลางในเรื่องการค้าขายไม่ได้ ยกเว้นแต่รัฐบาลพร้อมที่จะรับภาวะในทุกๆ ด้านที่คนกลางเคยกระทำ เช่น ให้เงินชาวนากู้ และถึงแม้พ่อค้าคนกลางจะเอารัดเอาเปรียบมากแต่พวกเขาก็มีบทบาทที่สำคัญในทางเศรษฐกิจ

157. กจช. ร.7 รล.20.5/8

158. บทสรุปสั้นๆ และการประเมินเกี่ยวกับการทำงานของ ม.จ.สิทธิพร ดูได้ใน B.A. Batson, "Review article on Anusorn Mom Chao Sittiporn Kridakara [Prince Sithiporn Memorial Volume]", *Journal of the Siam Society* 61, 1 (1973), 302-9 ดู อนุสรณ์ ม.จ.สิทธิพร กฤดากร (Bangkok, 1971) ประกอบชุดอนุสรณ์นี้เป็นหนังสือที่ระลึกถึง ม.จ.สิทธิพร ซึ่งเป็นหัวข้อของบทวิจารณ์ และมีบทความต่างๆ มากกว่า 50 บทความเกี่ยวกับการทำงานด้านต่างๆ ของพระองค์ ม.จ.สิทธิพรสิ้นชีพิตักษัยในปี 1971 พระชนมายุได้ 88 พรรษา

159. อาชีพการงานของ ม.จ.สิทธิพรนั้นค่อนข้างจะแปลกไปจากที่เป็นอยู่ แต่ก็ไม่ใช่ว่าจะไม่เคยมีคนกระทำมาก่อน ก่อนหน้านี้ ม.ล.สาย สนิทวงศ์ ได้เคยลาออกจากราชการเพื่อไปจับงานด้านเกษตรกรรมมาแล้ว และเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาการชลประทานในเขตรังสิต ม.ล.สายถึงแก่อนิจกรรมในปี 1912 แต่มีบุตรชาย คือ ดร.ใหญ่ สนิทวงศ์เป็นผู้รับช่วงซึ่งนับเป็นผู้บุกเบิกเกี่ยวกับวิธีการปลูกข้าวที่ดีขึ้นมีเรื่องเกี่ยวกับอาชีพการงานของดร.ใหญ่ลงใน *Bangkok Times*, 21 January 1927 เป็นคำไว้อาลัย ดู หนังสือเรื่อง *The Rice of Siam* (ภาษาไทยและอังกฤษ)(Bangkok)ตีพิมพ์เป็นหนังสือที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพของท่านรวมทั้งประวัติของท่านที่เป็นภาษาไทย นิพนธ์โดยสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพประกอบด้วย

160. Batson, บทวิจารณ์; เรื่องเดิม 305

161. เอกสารนี้เดิมที่เขียนเพื่องานแสดงที่สวนลุมพินี ในปี 1926 เตรียมไว้เฉลิมฉลองการครองราชย์ครบ 15 ปี ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ต้องล้มเลิกไป

เพราะเสด็จสวรรคตเสียก่อนในเดือนพฤศจิกายน 1925 แต่ถึงแม้ว่างานแสดงจะล้มเลิกไปแต่ได้มีหนังสือเล่มใหญ่ชื่อ *Souvenir of the Siamese Kingdom Exhibition at Lumpini Park B.E. 2468* (ภาษาไทยและภาษาอังกฤษ) (Bangkok) ตีพิมพ์ออกมา มีข้อมูลต่าง ๆ มากมายเกี่ยวกับสยามในยุคต้นศตวรรษที่ 20 หนังสือเล่มนี้ได้ตีพิมพ์ขึ้นใหม่ในปี 1976

162. ตัวเอกสารพร้อมทั้งพระราชวินิจฉัยของทั้งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์ฯ, กรมพระกำแพงเพ็ชรฯ และคนอื่น ๆ นั้นอยู่ใน กจช. ร.7 พ.1/9 บทความนี้ใช้นามปากกาว่า "ไร่บางเบิด" ม.จ.สิทธิพรนั้นทรงเขียนบันทึกต่าง ๆ ให้รัฐบาลหลายชิ้น และในแฟ้มเดียวกันนี้ก็มีต้นฉบับของเอกสารที่กรมพระกำแพงเพ็ชรฯ ทรงรับสั่งว่า "ข้อสังเกตที่ค่อนข้างยาว" ของสิทธิพรเขา เกี่ยวกับเรื่องยาสูบและพืชไร่ทางเหนือชนิดอื่น ๆ

163. ตัวอย่างของการโต้แย้งกันของ *กสิกร* และงานนิพนธ์ของ ม.จ.สิทธิพร ในหนังสือพิมพ์ไทยนั้นหาดูได้ในแฟ้มของกระทรวงมหาดไทย กจช. ร.7 ม.26.4/38, 80 ในขณะที่หนังสือพิมพ์ *Bangkok Times* มักจะพิมพ์บทความจากหรือเกี่ยวกับ *กสิกร* เสมอ ๆ ในช่วงปลายทศวรรษ 1920 และต้นทศวรรษ 1930

164. ดู *Bangkok Times*, 18 May 1931

165. ดู *ศรีเชียงใหม่*, 21 April 1927, 57-60

166. กจช. ร.7 รล.19/6

167. กจช. ร.7 พ.2/13

168. ปัญหาข้อหนึ่งของเสนาบดีคนใหม่ของกระทรวงเกษตรคือ การที่ท่านไม่รู้ภาษาอังกฤษจะเป็นข้อเสียเปรียบหรือไม่ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ ทรงคิดว่าไม่ และทรงตั้งข้อสังเกตว่า การรู้ภาษาอังกฤษไม่ได้ทำให้เสนาบดีคนเก่าประสบความสำเร็จ (กจช. ร.7 พ.13/2)

169. *อนุสรณ์ ม.จ.สิทธิพร กฤดากร [Prince Sithiporn Memorial Volumn]* (Bangkok 1971), 19; *Bangkok Times*, 6 May 1931 อย่างไรก็ตามใน "บันทึกเรื่องยาสูบและพืชพื้นที่ระดับสูงชนิดอื่น ๆ " หน้า 20 ม.จ.สิทธิพรทรงเขียนไว้ว่า "ข้าพเจ้าและเพื่อนร่วมงานในกลุ่มกสิกรพร้อมที่จะช่วยโรงเรียน (เกษตรกรรม) แต่ละโรงด้วยการบริจาคเครื่องมือที่เราซื้อจากเงินทำไร่ของเรา" (กจช. ร.7 พ. 1/9) บันทึกข้อความนี้ลงวันที่ 18 สิงหาคม 1931

170. Batson, "Review Article...", เรื่องเดิม, 306-7 รายงานของปาฐกถาทั้ง 3 เรื่องมีอยู่ใน *Bangkok Times*, 1 August, 15 August และ 12 September 1931

171. ในเดือนกุมภาพันธ์ ขณะที่เรื่องการแต่งตั้งของพระองค์ยังคาราคาซังอยู่

ม.จ.สิทธิพรได้ส่งจดหมายส่วนพระองค์ถวาย ม.จ.วิบูลย์สวัสดิวงศ์ หนึ่งในราชเลขาส่วนพระองค์ ขอร้องให้พระองค์กราบถวายบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้มากที่สุดเท่าที่พระองค์เห็นสมควร ในจดหมายนี้ ม.จ.สิทธิพรทรงเขียนถึงข้อขัดแย้งกับที่ปรึกษาของรัฐบาลบางคนและแผนงานที่พระองค์ทรงตั้งพระทัยที่จะดำเนินการและทรงเสริมว่า "ไม่มีประโยชน์อะไรที่จะจ้างคนที่ต้องรับเงินเดือนสูงเช่นข้าพเจ้าถ้าไม่มีงานมากพอให้กระทำ"

> สิ่งที่ข้าพเจ้าข้องใจอยู่ในขณะนี้คือสมมติว่าแผนงานของข้าพเจ้าถูกล้มเลิกไป ข้าพเจ้าจะผิดไหมที่จะปฏิเสธงานนี้ นั่นคือสิ่งที่ข้าพเจ้าคิดจะทำและการกระทำนี้คงเป็นสิ่งที่ทำให้เป็นที่ขัดเคืองพระหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นอันมาก ข้าพเจ้าไม่รู้เรื่องการยื่นคำขาดใดๆ เพียงแต่มองดูจากทางด้านเศรษฐกิจเพื่อรักษาผลประโยชน์ของรัฐบาล แต่ถ้ามองอีกแง่หนึ่งและรัฐบาลคิดจะดึงข้าพเจ้าให้เข้ามาทำงานเพื่อให้ประชาชนพอใจ แต่แล้วไม่ให้งานอะไรทำมันก็จะดูเหมือนข้าพเจ้าจะกลายเป็น "คนเลี้ยงเด็ก" ซึ่งดูไม่ค่อยจะยุติธรรม แต่เป็นอะไรไม่รู้ (กจช. ร.7 พ.2/33)

จดหมายฉบับนี้ลงวันที่ 24 กุมภาพันธ์ 1932 และแม้จะเป็นของ ม.จ.สิทธิพร ถึงข้าราชการไทย แต่จดหมายนี้กลับเขียนเป็นภาษาอังกฤษ

172. *Bangkok Times*, 2 June 1932 ดู US, 892.02/12, 9 March 1932, ซึ่งมีรายงานว่าประกาศเมื่อเดือนกุมภาพันธ์เกี่ยวกับเรื่องการอาจจะแต่งตั้ง ม.จ.สิทธิพรนั้นได้รับการต้อนรับ "อย่างดีมาก" และว่าการแต่งตั้ง "เป็นไปตามนโยบายของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในการที่จะนำวิธีการทางวิทยาศาสตร์เข้ามาทำการเกษตรเพื่อจะได้ลดต้นทุนการผลิตข้าวซึ่งเป็นสินค้าออกที่สำคัญของไทย"

173. เป็นที่น่าสังเกตว่าถึงแม้ว่าตลอดพระชนม์ชีพที่ทรงอุทิศให้กับการเกษตรกรรมจนกระทั่งได้รับรางวัลแม็กไซไซ สำหรับงานเพื่อสาธารณชนในปี 1967 ม.จ.สิทธิพรกลับประสูติและสิ้นชีพิตักษัยในฐานันดร หม่อมเจ้า ในขณะที่พระเชษฐาทั้งสองพระองค์ คือ ม.จ.จรูญศักดิ์ และ ม.จ.บวรเดช กลับได้รับการเลื่อนอิสริยยศเป็นพระองค์เจ้า ทั้งพระองค์เจ้าจรูญศักดิ์และพระองค์เจ้าบวรเดชต่างก็มีอาชีพการงานที่หลากหลายและโดดเด่น แต่พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์กลับเป็นที่จดจำในประวัติศาสตร์เพียงแต่เรื่องที่พระองค์ทรงมีเรื่องขัดแย้งกับนักเรียนไทยในประเทศฝรั่งเศส ซึ่งกลายมาเป็นเครื่องช่วยให้เกิดการรัฐประหารในปี 1932

ส่วนพระองค์เจ้าบวรเดชก็เป็นที่จดจำในประวัติศาสตร์ในฐานะผู้นำการกบฏที่จะล้มล้างรัฐบาล การที่ทั้งสองพระองค์ได้รับอิสริยยศที่สูงขึ้นดูจะเป็นอีกหนึ่งตัวอย่างของความไม่ยุติธรรมในการให้ความดีความชอบในระบบราชการ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวท่ามกลางข้าราชบริพาร ขณะทรงแสดงละครเรื่อง "พระร่วง" โดยทรงแสดงเป็นนายมั่น ปืนยาว ณ พระที่นั่งสโมสรเสวกามาตย์ พระราชนิเวศน์มฤคทายวัน แต่ยุคสมัยของพระองค์ได้รับการประเมินในรัชสมัยถัดมาว่าเป็นยุคสมัยที่ทำให้ประชาชนขาดความเชื่อถือในระบอบการปกครองของสมบูรณาญาสิทธิราชย์

บทที่ 5
โลกทางการเมือง

เป็นไปไม่ได้ที่จะพยายามทำนายอนาคตของพัฒนาการทางการเมืองในสยาม ทุกวันนี้ดูจะเป็นเรื่องแปลกที่ประชาชนซึ่งได้ก้าวถึงการพัฒนาระดับหนึ่งแล้วของสยาม จะว่าไม่มีความเห็นหรือความใฝ่ฝันทางการเมือง แต่เท่าที่ข้าพเจ้าทราบ มันเป็นเช่นนั้น และดูเหมือนว่าพวกเขาจะมีความสุขยิ่งกว่าเสียอีก

ดี บูร์ค - บอร์โรว์ส (D. Bourke - Borrowes), 1928

ในช่วงปลายสมัยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พัฒนาการทางการเมืองเป็นประเด็นที่อภิปรายกันอย่างเปิดเผยน้อยกว่าประเด็นทางเศรษฐกิจ แม้กระนั้นก็เป็นเรื่องที่รัฐบาลใส่ใจอย่างสม่ำเสมอ และโต้แย้งได้ว่าโดยรวมแล้วมีความสำคัญมากกว่า เป้าหมายสำคัญทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและที่ปรึกษาของพระองค์ ก็คือการสร้างความทันสมัยและสร้างความเข้มแข็งให้กับสถาบันกษัตริย์ ผ่านการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ทางสถาบันไปสู่การมีส่วนร่วมในการปกครองที่กว้างขึ้น แต่ต้องไม่ปล่อยให้เกิดพลังต่างๆ ซึ่งจะสร้างความแตกแยกให้กับระเบียบทางการเมือง สังคมและเศรษฐกิจของสยาม ขณะเดียวกัน ภายนอกประเทศก็รักษาความเป็นกลางอย่างสุขุมรอบคอบ ระหว่างอำนาจที่กำลังอับแสงลงของอาณานิคมตะวันตกในเอเชีย และกระแสชาตินิยมแบบเอียงซ้ายของเอเชียที่กำลังเฟื่องฟู (ดูบทที่ 6) แนวทางไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองอย่างค่อยเป็นค่อยไปนี้ได้พิสูจน์ว่า ไม่สามารถรักษาระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไว้ได้ และในฐานะระบบการเมืองหนึ่ง ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์กำลังถูกโดดเดี่ยวยิ่งขึ้น

และกลายเป็นสิ่งตกทอดจากอดีตที่ไม่เข้ากับยุคสมัย[1] อย่างไรก็ดีปัญหาหลายประการที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าและที่ปรึกษาของพระองค์ต้องเผชิญยังไม่ได้รับการแก้ไข และความสับสนวุ่นวายหลังปี 1932 ในประวัติศาสตร์การเมืองของสยามก็ได้ยืนยันให้เห็นถึงประเด็นทางการเมืองหลาย ๆ ประเด็นที่ยังดำเนินต่อมานั้นได้ถูกหยิบยกขึ้นมาอภิปรายกันในช่วงปลายระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเองทรงตระหนักอย่างดีว่า การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้และจำเป็น หากต้องการรักษาสถาบันกษัตริย์ไว้ พระองค์ได้ทรงบันทึกไว้ในกลางปี 1926 ดังที่ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ก่อนหน้านี้แล้วว่า:

> ...ฐานะของพระมหากษัตริย์ต้องตกอยู่ในความยากลำบากอย่างยิ่ง ความเคลื่อนไหวทางความคิดในประเทศนี้ได้ชี้ให้เห็นสัญญาณอันแน่ชัดว่า วันเวลาของการปกครองแบบผู้นำถืออำนาจสิทธิ์ขาดแต่ผู้เดียวใกล้จะหมดลงทุกที ถ้าราชวงศ์นี้จะอยู่ได้ตลอดรอดฝั่งก็จะต้องทำให้ฐานะของพระมหากษัตริย์มั่นคงกว่าที่เป็นอยู่[2]

กฎหมายฉบับแรกที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงลงพระปรมาภิไธยในเวลาเพียงสามวันหลังจากเสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติก็คือการประกาศตั้งอภิรัฐมนตรี[3] การตั้งสภาที่ปรึกษาซึ่งประกอบด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ เป็นก้าวสำคัญจากการปกครองโดยคนคนเดียวไปสู่การปกครองแบบคณาธิปไตยโดยกลุ่มเจ้านาย ในพระราชดำรัสเปิดการประชุมครั้งที่สองของอภิรัฐมนตรี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงเน้นถึงเหตุผลประการหนึ่งที่ทรงตั้งสภานี้ ว่าเพื่อสร้างสถาบันที่จะถ่วงดุลย์การใช้อำนาจโดยไม่ชอบของพระมหากษัตริย์ที่ไม่ดีซึ่งเป็นอันตรายที่เห็นมาโดยตลอดในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์แบบสืบสันตติวงศ์[4] สำหรับคำถามสำคัญที่สุดเรื่องกระบวนการตัดสินใจในอภิรัฐมนตรี พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงมี

พระราชวิจารณ์ดังนี้:

> ...การตัดสินใจทั้งในเสนาบดีสภาและในอภิรัฐมนตรี เป็นไปตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเท่านั้น แม้ว่าในการดำเนินการทั่วไป พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะโปรดให้เสียงส่วนใหญ่ในที่ประชุมถวายความเห็นเป็นหลัก แต่ก็ทรงอำนาจเด็ดขาดที่จะไม่ทรงใช้[5]

ในทางปฏิบัติดูเหมือนว่าน้อยครั้งที่พระมหากษัตริย์จะทรงกลับมติของฝ่ายข้างมากในอภิรัฐมนตรี แม้ว่าบันทึกของสภาตามปกติจะมีข้อความหลากหลายแสดงจุดยืนตรงตาม "ที่ประชุมได้ตกลงว่า..." แต่มักไม่ได้ชี้ว่าจะบรรลุข้อตกลงที่ว่าได้อย่างไร[5]

ปฏิกิริยาทันทีทันใดต่อการแต่งตั้งอภิรัฐมนตรีเป็นไปในทางเห็นด้วยอย่างเป็นเอกฉันท์ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงมีพระราชดำรัสต่อที่ประชุมครั้งที่สองของสภาว่าการตั้งสภานี้นั้น "เป็นที่พอใจของประชาชนทุกชนชั้น"[7] ในขณะเดียวกันทูตอังกฤษก็ได้ส่งรายงานสี่วันก่อนหน้านั้นถึงการตั้ง "สภาสูงแบบหนึ่ง" และเสริมว่า:

> ...ข้าพเจ้าไม่อาจนึกว่าจะมีการคาดคะเนอะไรที่ดีไปกว่าการกระทำอย่างมีวิจารณญาณในส่วนของพระมหากษัตริย์ เพื่อฟื้นฟูความมั่นใจและเพิ่มเกียรติภูมิให้แก่ราชบัลลังก์และรัฐบาล ไม่ช้าหลังจากการสิ้นพระชนม์ของรัชกาลที่แล้ว สีสันและเรื่องราวของรัชกาลใหม่นำมาซึ่งความสุขโดยเฉพาะ พอ ๆ กับความสั่นสะเทือนที่ก่อให้เกิดขึ้น[8]

อีกสองเดือนต่อมาทูตอังกฤษก็รายงานว่า:

> ...จนถึงบัดนี้อาจกล่าวได้ดีที่สุดสำหรับกษัตริย์องค์ใหม่ว่าทรงเป็นประธานที่ทรงมงกุฎของอภิรัฐมนตรีซึ่งประกอบด้วยเจ้าฟ้าถึงห้าพระองค์ที่ทรงเลือกสรรแล้ว สภานี้เป็นกลุ่มทางการบริหารปกครองที่ซื่อสัตย์และปรีชาญาณที่สุดของประเทศ ...ฉะนั้นการผนวกเอากษัตริย์และเจ้าฟ้าชั้นนำเข้าด้วยกันจึงใช้การได้ดีสำหรับเวลานี้ แม้ว่ามันจะขัดขวางไม่ให้งานเร็วและเฉียบขาด และเน้นความปลอดภัยยิ่งกว่าความก้าวหน้า[9]

เอกสารข้างต้นยังอภิปรายต่อถึงคณะอภิรัฐมนตรีเป็นรายบุคคล สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ทรงถูกมองว่าเป็น "ผู้มีอิทธิพลที่สุดในประเทศอย่างไม่ต้องสงสัย" และเป็นผู้ดูแลรับผิดชอบพิเศษงานด้านทหารและความยุติธรรม ขณะที่สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงดูแลความสัมพันธ์กับต่างประเทศและการบริหารภายใน พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงดูแลด้านการคลัง การพาณิชย์และการคมนาคม และสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ผู้ซึ่งทรงเป็น "ผู้ค้นพบที่ยิ่งใหญ่แห่งยุค...ในช่วงหลายปีที่ผ่านมาได้ทรงเกษียณจากราชการ แต่ทรงกลับมาปรากฏพระองค์อีก และได้รับยกย่องจากประชาชนว่าทรงปราดเปรื่องและมีพระปรีชาญาณ" ทรงเป็นประธานสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์และสำนักพระราชวัง[10]

ทั้งๆ ที่เป็นที่นิยมอย่างรวดเร็ว แต่ไม่ช้าอภิรัฐมนตรีก็ถูกวิจารณ์ในข้อกล่าวหาต่างๆ นานา เฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องฐานะอันเป็นพิเศษของพระบรมวงศานุวงศ์ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้ทำบัญชีข้อกล่าวหาที่มีต่อสภามาตั้งแต่ฤดูร้อนปี 1926[11] ต่อมาอภิรัฐมนตรีและโดยเฉพาะอย่างยิ่งสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์ฯ ได้ทรงตกเป็นเป้าหลักของกลุ่มก่อการรัฐประหาร หลายปี

ต่อมาพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ได้ทรงนิพนธ์ถึงการตั้งอภิรัฐมนตรีไว้ว่า:

> ...พระราชดำรินั้นเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปในขณะนั้น และไม่มีใครหยั่งได้ถึงผลระยะยาว มาตอนนี้สิบหกปีภายหลัง เราจึงเห็นว่าการที่ยุวกษัตริย์ออกมายอมรับต่อสาธารณะว่าทรงอ่อนประสบการณ์เกินกว่าจะปกครองโดยลำพัง ได้สั่นสะเทือนพื้นฐานของระบบเอกาธิปไตยโดยตรง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงร่วมงานกับสามัญชนที่มีตำแหน่งสูงพอ ๆ กับเจ้าฟ้าทั้งหลายในการบริหารปกครองประเทศ แต่อภิรัฐมนตรีไม่มีสมาชิกที่เป็นรัฐบุรุษสามัญชนที่มีประสบการณ์แม้แต่คนเดียว และนี่ก็จะพิสูจน์ว่าเป็นปัจจัยสำคัญในอนาคต อย่างไรก็ดี ในขณะนั้นรัชกาลใหม่ได้เริ่มต้นด้วยนิมิตหมายที่ดี และบ่งบอกถึงยุคสมัยที่เงียบสงบและรุ่งเรืองไพบูลย์[12]

อภิรัฐมนตรีได้รักษาบทบาทหน้าที่ในฐานะองค์กรหลักที่ตัดสินด้านนโยบายของรัฐบาลจวบจนถึงเดือนมิถุนายน 1932 โดยมีการเปลี่ยนแปลงบางประการในเรื่องสมาชิกภาพ[13] ตอนที่โปรดให้ตั้งอภิรัฐมนตรีใน 1925 นั้น ไม่เป็นที่ชัดเจนว่าสภานี้จะเป็นสถาบันถาวรของรัฐบาลหรือองค์กรชั่วคราวเพื่อวางทิศทางให้กับรัชกาลใหม่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอภิปรายปัญหานี้ในพระราชบันทึกในปี 1926 เรื่อง “ปัญหาของสยาม”[14] และปัญหานี้ก็ได้ถูกหยิบยกมาพิจารณาอีกครั้งด้วยความจำเป็นรีบด่วนใหม่ เมื่อสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดชสิ้นพระชนม์ในเดือนมิถุนายน 1928 ในการประชุมอภิรัฐมนตรีในวันที่ 20 มิถุนายน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงยกปัญหาขึ้นว่า สมควรจะแต่งตั้งผู้สืบตำแหน่งต่อไปหรือไม่ และทรงให้ข้อสังเกตว่าหากไม่มีใครได้รับเสนอชื่อ ประชาชนก็จะ

คิดว่าอภิรัฐมนตรีเป็นเพียงองค์กรชั่วคราวที่ตั้งขึ้นเพื่อ "ผลประโยชน์ทางการเมือง" มากกว่าเพื่อเป็น "สถาบันถาวร" อย่างไรก็ดี สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ ได้ทูลว่า ตามที่ได้ตกลงกันว่าจะมีสมาชิกสี่ถึงหกคน ก็ยังอยู่ในจำนวนที่กำหนด และเนื่องจากไม่มีผู้ได้รับเสนอชื่อคนใดเหมาะสม ก็จะเป็นการดีกว่าที่จะรอไปก่อน ในเดือนพฤศจิกายน 1929 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้หยิบยกปัญหาการเสนอชื่อผู้สืบตำแหน่งต่อจากสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระยาภาณุพันธุฯ ขึ้นพิจารณาอีกครั้ง ทรงตั้งข้อสังเกตว่าถ้าเรื่องนี้ถูกเลื่อนไปอีก ประชาชนก็จะคิดว่าองค์กรนี้เป็นองค์กรชั่วคราว แต่สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ ก็ทรงให้เหตุผลการเลื่อนจนเป็นผลสำเร็จอีกครั้ง สุดท้ายในเดือนมีนาคม 1930 จึงเป็นที่ตกลงว่า สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงลพบุรีฯ จะทรงเข้าดำรงตำแหน่งที่ว่างอยู่ และได้มีประกาศอย่างเป็นทางการในวันปีใหม่ วันที่ 1 เมษายน[15] ครั้นถึงเดือนตุลาคม 1931 หกเดือนหลังการสิ้นพระชนม์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงเพ็ชรอัครโยธิน (พระองค์เจ้าบุรฉัตรไชยากร) และพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นเทววงศ์วโรทัยก็ทรงได้รับโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็นคณะอภิรัฐมนตรีจนถึงการสิ้นพระชนม์ของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงลพบุรีฯ ในอีกหกเดือนต่อมา จำนวนสมาชิกในอภิรัฐมนตรีมีทั้งหมดรวมหกพระองค์ด้วยกัน[16]

ในเดือนสุดท้ายของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มีสิ่งบ่งชี้ถึงการเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปได้ในบทบาทของอภิรัฐมนตรี แผนงานที่จะมีรัฐบาลภายใต้รัฐธรรมนูญซึ่งร่างขึ้นในเดือนมีนาคม 1932 (ดูข้างหน้า) จะทำให้อภิรัฐมนตรีเป็นเพียงองค์กรที่ปรึกษา ซึ่งแยกอย่างเด็ดขาดจากคณะรัฐมนตรีและฝ่ายบริหารของรัฐบาล[17] หลักฐานของอังกฤษก็รายงานในทำนองเดียวกันในเดือนพฤษภาคม 1932 ว่า ในอนาคตอภิรัฐมนตรีจะประกอบด้วยบรรดาเจ้าซึ่งปราศจากตำแหน่งหน้าที่ระดับกระทรวง และตามความเห็นของที่ปรึกษาด้านการเงิน นาย อี. แอล. ฮอล-แพ็ทช์ (E. L. Hall-Patch) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งว่า การเปลี่ยนแปลงนี้มุ่งไปที่กรมพระกำแพงเพ็ชรฯ "ผู้จะทรง 'สุรุ่ยสุร่าย' เสมอตราบเท่าที่ทรงดำรง

ตำแหน่งบริหาร"[18]

อย่างไรก็ตาม เมื่อถึงเดือนมิถุนายน ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ก็ถึงกาลอวสานพร้อมกับนฤมิตกรรมทางการเมืองที่มีลักษณะพิเศษเฉพาะตัวและเป็นที่ถกเถียงของรัชกาลที่ 7 เป็นเวลาเกือบเจ็ดปีที่อภิรัฐมนตรีได้ทำหน้าที่เป็นองค์กรตัดสินใจด้านนโยบายสูงสุดในประเทศสยาม ยกเว้นบางกรณีที่หายากซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทรงแย้งมติของบรรดาเจ้าฟ้าที่ปรึกษาเหล่านี้ ประวัติศาสตร์ทางการเมืองของสยามจะเป็นอย่างไรหากปราศจากอภิรัฐมนตรีเป็นเรื่องยากจะกล่าว แต่ไม่เป็นที่สงสัยเลยว่าการที่พระมหากษัตริย์และนโยบายของประเทศอยู่ภายใต้อิทธิพลของเจ้าฟ้าระดับอาวุโสที่มีลักษณะอนุรักษ์นิยมกลุ่มเล็ก ๆ เป็นสาเหตุหนึ่งของความไม่พอใจที่มีต่อระบอบการปกครอง ซึ่งเกิดขึ้นในปลายสมัยของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ การที่ที่ประชุมอภิรัฐมนตรีคัดค้านแผนงานของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่จะประกาศใช้เค้าโครงร่างรัฐธรรมนูญในต้นปี 1932 (ดูข้างหน้า) อาจขัดขวางเงื่อนไขปัจจัยที่น่าจะช่วยสกัดกั้นไม่ให้เกิดการปฏิวัติเดือนมิถุนายน[19]

การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่สำคัญลำดับสองในรัชกาลที่ 7 เกิดขึ้นในปี 1927 พร้อม ๆ กับการตั้งสภากรรมการองคมนตรี[20] และจริง ๆ แล้วเป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งสุดท้ายก่อนสิ้นสุดระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ สภากรรมการองคมนตรีเป็นหนึ่งในสภาที่ปรึกษาและสภานิติบัญญัติหลายสภาที่ตั้งขึ้นในรัชกาลที่ 5[21] แต่ก็เกือบจะหมดอายุไปในรัชกาลนั้นเอง ในตอนต้นรัชกาลที่ 7 สภากรรมการองคมนตรีมีสมาชิกกว่า 200 คน ทั้งหมดเป็นเจ้านายหรือไม่ก็ข้าราชการที่มีบรรดาศักดิ์[22] และการได้สมาชิกภาพแสดงถึงความโปรดปรานจากราชสำนักและนำมาซึ่งเกียรติยศ แต่ตำแหน่งเหล่านี้กลับไม่มีบทบาททางการปกครองที่สำคัญ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งข้อสังเกตในพระบรมราโชวาทที่พระราชทานต่อที่ประชุมนัดแรกของสภากรรมการองคมนตรีว่า ในรัชกาลที่ 6 "จำนวนสมาชิกของสภาองคมนตรีได้เพิ่มขึ้นอย่างมาก และเนื่องจากส่วนใหญ่ท่านเหล่านี้มีประสบการณ์ในการดำเนินการประชุมกลุ่มใหญ่น้อย ผลของการอภิปราย

จึงไม่ค่อยมีความสำคัญ และสุดท้ายแทบไม่มีการเรียกประชุมเลย”[23]

ในช่วงเดือนแรก ๆ ของสมัยรัชกาลที่ 7 ได้มีการอภิปรายกันพอควรในรัฐบาลถึงความเป็นไปได้ที่จะตั้งองค์กรกึ่ง-นิติบัญญัติ ซึ่งจะมีขนาดเล็กกว่าและอุ้ยอ้ายน้อยกว่าสภากรรมการองคมนตรี แต่จะใหญ่กว่าและมีตัวแทนมากกว่าอภิรัฐมนตรีหรือเสนาบดีสภา แต่ไม่ถึงเดือนหลังจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นครองราชย์ สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิตได้ทรงพบกับทูตอังกฤษ และตามหลักฐานของฝ่ายอังกฤษนั้น:

> ...สุดท้ายพระองค์ท่านทรงแตะเรื่องการปฏิรูปรัฐธรรมนูญ และตรัสว่า ได้มีการตัดสินใจที่จะให้มีสภานิติบัญญัติหรืออะไรทำนองนั้น ซึ่งอาจประกอบด้วยองคมนตรีต่าง ๆ เรื่องนี้จำเป็นต้องเริ่มอย่างช้า ๆ ด้วยโครงการที่จำกัดและอยู่ในระดับกลาง ซึ่งสามารถค่อย ๆ ขยายออกไปเพื่อให้เข้ากับจิตวิญญาณใหม่ที่จะเกิดขึ้นจากการศึกษาภาคบังคับ พระองค์ท่านตรัสว่าทรงตั้งพระทัยไม่ให้ถูกจับผิด ไม่ให้ล้ำหน้าหรือล้าหลังความคิดเห็นของสาธารณะ[24]

ในปี 1926 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ว่าทรงกำลังพิจารณาที่จะตั้งรัฐสภา[25] และใน “ปัญหาของสยาม” ก็ทรงอภิปรายปัญหานี้อย่างยืดยาว[26] ขณะเดียวกันสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ ก็ทรงเสนอแนะการตั้งสภานิติบัญญัติใหม่ด้วย แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะได้แสดงความไม่แน่พระทัยในประโยชน์ขององค์กรนี้นัก[27] ส่วนเจ้าพระยามหิธรได้อภิปรายข้อเสนอของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ ในจดหมายถึงบุตรชายลงวันที่ 24 ตุลาคม 1926 และบอกว่าตัวท่านเองได้รับเสนอเป็นหัวหน้าองค์กรใหม่นี้ พร้อมทั้งเสริมว่า ท่านคิดว่าสภานี้ “จะล้มเหลวเหมือนครั้งก่อน ๆ” และดังนั้นท่านจึงพยายามทัดทานความคิดนี้[28]

สามวันต่อมาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราชโองการเรียกประชุมสภากรรมการองคมนตรีทั้งชุด เพื่อทรงดูว่าการพิจารณาของสภาจะเป็นผลสำเร็จแค่ไหน และทรงเสนอปัญหาเพื่อเป็นหัวข้อให้สภาอภิปราย ว่าสยามสมควรใช้ธงไตรรงค์ที่ใช้มาในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 1 หรือควรหันกลับไปใช้ธงช้างแบบเก่า[29] ที่ประชุมตัดสินใจให้ใช้ธงใหม่[30] แต่สันนิษฐานได้ว่าองค์กรที่ใหญ่เช่นนี้คงไม่เป็นเวทีที่น่าพึงพอใจสำหรับการอภิปรายปัญหาระดับชาติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงเดินหน้าต่อไปกับแผนตั้งองค์กรใหม่ที่เล็กกว่า

ในต้นปี 1927 คณะกรรมการ 9 คน นำโดยสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต และมีพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าธานีนิวัต หม่อมเจ้าสิทธิพรกฤดากร ทรงได้รับการแต่งตั้งให้พิจารณาการจัดตั้งสภาใหม่ คณะกรรมการได้เริ่มการพิจารณาในเดือนเมษายน และถึงต้นเดือนมิถุนายนงานก็สำเร็จลุล่วงไป พระองค์เจ้าธานีฯ ทรงเป็นปากเสียงหลักในเรื่องความละเอียดละออและความถูกต้องตามจารีตประเพณี ในการประชุมครั้งแรกทรงแสดงความสงสัยว่า "อุดมคติประชาธิปไตย" เป็น "World axiom"* ที่สามารถปรับใช้ได้อย่างเป็นสากลจริงหรือ และทรงชี้ให้เห็นความล้มเหลวของระบบรัฐสภาแบบตะวันตกในลาตินอเมริกา ฝรั่งเศสและจีน ทรงโต้แย้งว่า แม้แต่ในญี่ปุ่นซึ่งมีรัฐสภา จริง ๆ แล้วก็เป็นระบบเอกาธิปไตย พระองค์ทรงเสนอว่าการปกครองแบบพ่อขุนเหมาะสมกับประชาชนชาวตะวันออกยิ่งกว่าสถาบันแบบประชาธิปไตยที่ยืมมาจากตะวันตก[31] แต่คณะกรรมการโดยรวมสนับสนุนพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่จะให้มีการตั้งสภาใหม่ และเห็นด้วยให้มีจำนวนสมาชิกสี่สิบคน ซึ่งรู้จักกันในนามสภากรรมการองคมนตรี หลังจากที่คณะกรรมการได้สรุปงานแล้วหม่อมเจ้าสิทธิพรก็ได้ทูลเกล้าฯ เสนอจดหมายลงวันที่ 7 มิถุนายน 1927 แย้งข้อเสนอแนะบางส่วนของคณะกรรมการ หม่อมเจ้าสิทธิพรทรงชี้ให้เห็นความแตกต่างระหว่างสภา advisory* และสภา consultative* โดยแบบแรกในบางสถานการณ์อาจเรียกประชุมกันได้เอง

---

* ในต้นฉบับภาษาไทย ใช้ทับศัพท์ภาษาอังกฤษ - ผู้แปล

แต่แบบหลังจะอภิปรายได้เฉพาะเรื่องที่พระมหากษัตริย์มีพระราชกระแสลงมาเท่านั้น และสภาใหม่ตามที่วางแผนไว้จะเป็น consultative body* หม่อมเจ้าสิทธิพรทรงแย้งว่าระบบกษัตริย์ในสยามมีความเหมาะสมและเป็นที่นิยมของประชาชน และสยาม "'ยังต้องเป็น' ระบอบกษัตริย์แบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์" ต่อไปอีกเป็นเวลานาน แม้กระนั้นก็มีอันตรายบางประการที่แฝงอยู่ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และหากองค์กรใหม่จะป้องกันไม่ให้เกิดการใช้อำนาจของกษัตริย์ในทางที่ผิด และเพื่อให้เป็นย่างก้าวที่นำไปสู่ประชาธิปไตย องค์กรนี้ก็ควรเป็นสภาที่ปรึกษา ด้วยเหตุนี้หม่อมเจ้าสิทธิพรจึงทูลเสนอว่า ในบางสถานการณ์สภาใหม่ควรจะจัดประชุมกันเองได้[32]

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์ฯ ได้ทูลเกล้าฯ เสนอความเห็นของหม่อมเจ้าสิทธิพรต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพร้อมด้วยเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับองค์กรใหม่ และได้กราบทูลว่าไม่ได้นำเสนอจดหมายของหม่อมเจ้าสิทธิพรต่อคณะกรรมการทั้งชุด ด้วยทรงพิจารณาว่างานของคณะกรรมการได้เสร็จสิ้นไปแล้ว อย่างไรก็ดีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริว่า ข้อเสนอของหม่อมเจ้าสิทธิพร "สำคัญมาก" และทรงมีพระราชกระแสให้คณะกรรมการจัดประชุมเพื่อพิจารณาอีกครั้ง พร้อมทั้งพระราชทานข้อเสนอแนะให้มีการปรับแก้ โดยหากสมาชิก 15 คนขององค์กรใหม่ร้องขอให้มีการประชุมนัดพิเศษในบางประเด็น ประธานสภากรรมการองคมนตรีก็สามารถขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตจัดการประชุมขึ้นได้ คณะกรรมการได้ประชุมกันในวันที่ 20 มิถุนายน เพื่อพิจารณาข้อเสนอใหม่ ครั้งนี้พระองค์เจ้าธานีฯ ทรงคัดค้านว่า:

> การสนับสนุนให้พวกที่อยู่ในตำแหน่งต่ำ ๆ คัดค้านอำนาจสูงสุดของแผ่นดิน ข้อเสนอเพิ่มเติมของหม่อมเจ้าสิทธิพรเดินไปในทางประชาธิปไตย ดังนั้นพระองค์จึงไม่ทรงโปรดและไม่ทรง

---

* ในต้นฉบับภาษาไทย ใช้ทับศัพท์ภาษาอังกฤษ - ผู้แปล

เห็นด้วยโดยสิ้นเชิง พระราชกระแสเพิ่มเติมของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็อยู่บนหลักการเดียวกัน เพียงแต่ไปไม่ไกลเท่าของท่านสิทธิพร ด้วยเหตุนี้พระองค์จึงทรงถูกคัดค้านทำนองเดียวกัน

อย่างไรก็ดี ด้วยคะแนนเสียง 6 ต่อ 3 โดยมีสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต และหม่อมเจ้าสิทธิพรร่วมอยู่ในกลุ่มเสียงข้างมาก คณะกรรมการได้ยอมรับข้อเสนอแนะของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แต่จำนวนรายชื่อที่ต้องใช้ในการขอพระบรมราชานุญาตเปิดการประชุมนัดพิเศษได้ลดลงจาก 15 เป็น 5 การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจึงไม่ใช่เพื่อสนับสนุนให้เกิดการถกเถียงในประเด็นคำถามระดับชาติ แต่เพราะกลัวว่าจำนวนลายเซ็นที่มากเพื่อการทูลเกล้าฯ ถวายคำร้องจะก่อให้เกิดความรู้สึกว่าประเด็นสำคัญ ๆ อยู่ในภาวะเสี่ยง[33]

คำถามอีกข้อหนึ่งซึ่งก่อให้เกิดการถกเถียงไม่น้อยก็คือ การเลือกสมาชิกจำนวน 40 คนขององค์กรใหม่นี้ใช้อะไรเป็นฐาน พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเองได้ทรงบันทึกเรื่องนี้ไว้อย่างยืดยาว และพระราชทานข้อเสนอแนะหลายประการ ประการหนึ่งก็คือผู้ที่ไม่ได้เป็นข้าราชการ เช่น “นายเลิด” ผู้ประกอบธุรกิจบุกเบิกรถเมล์ในกรุงเทพฯน่าจะมีโอกาสได้เป็นสมาชิก[34] อย่างไรก็ดีท้ายที่สุดผู้ได้รับเลือกมีจำนวน 40 คน ทุกคนเป็นสมาชิกในราชวงศ์หรือไม่ก็เป็นขุนนางข้าราชการ ทั้งที่ยังแข็งขันและเกษียณแล้ว

ทูตอังกฤษได้บรรยายถึงคนกลุ่มนี้ว่าเป็น “การผสมผสานที่แปลกประหลาดของบรรดาเจ้าที่ทรงอิทธิพล เสนาบดีที่เกษียณไปแล้ว กับข้าราชการชั้นผู้น้อยทั้งที่ออกไปแล้วและยังคงอยู่” เขายังรายงานต่อว่า:

> ไม่ว่ากรณีใด ยากที่จะเห็นว่าองค์กรนี้จะเข้าไปมีบทบาทในการทำงานของรัฐบาลส่วนไหนจริง ๆ แต่การมีองค์กรนี้ก็อาจหยุดปากพวกที่โวยวายหาสถาบันผู้แทน องค์กรนี้ยากจะสร้างความไม่สะดวก

> หรือถ่วงดุลย์ระบอบกษัตริย์แบบเอกาธิปไตย ด้วยไม่สามารถอภิปรายอะไรได้โดยปราศจากการแทรกแซงจากพระมหากษัตริย์ ดังนั้นจึงอาจถูกมองข้ามได้ตลอดเวลา[35]

การประชุมสภากรรมการองคมนตรีครั้งแรกเริ่มในวันที่ 30 เดือนพฤศจิกายน 1927 โดยเจ้าพระยามหิธรเป็นผู้อ่านพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งกล่าวถึงประวัติของสภาต่าง ๆ ที่มีมาในรัชกาลที่ผ่านมาแล้วสั้น ๆ และชี้ให้เห็นพระราชประสงค์ในการตั้งองค์กรใหม่นี้ว่า:

> ความตั้งใจของเราก็คือ ดัดแปลงสภาองคมนตรีให้ดีขึ้นให้เป็นไปตามความต้องการและสภาพที่เหมาะแก่ประเทศของเรา เรามีความประสงค์ที่จะทดลองและปลูกฝังการศึกษาในวิธีการปรึกษาโต้เถียงให้สำเร็จเป็นมติตามแบบอย่างที่ประชุมใหญ่ เพื่อที่ถ้าหากถึงเวลาอันควรที่จะเปลี่ยนแปลงวิธีการปกครองประเทศต่อไป ก็จะทำได้โดยสะดวก[36]

ปฏิกิริยาของสาธารณชนต่อสภาใหม่เป็นความเห็นด้วยอย่างถ้วนหน้า ในวันที่ทำพิธีเปิดการประชุม *บางกอกเดลิเมล์* ได้แสดงความเห็นด้วยกับอำนาจอันน้อยนิดขององค์กรใหม่นี้ และเสริมว่า:

> ก่อนหน้านี้มีเสียงร้องเรียกหาสภานิติบัญญัติ แต่ประสบการณ์ของยุคต่าง ๆ ทางการเมืองได้พิสูจน์อย่างเพียงพอ ว่าไม่มีอะไรโง่ไปกว่าการที่ประเทศหนึ่งนำเอาระบอบการปกครองแบบให้ประชาชนเลือกตัวแทนมาใช้ ก่อนที่จะมีการศึกษาโดยทั่วถึงจนถึงขั้นที่นำมาใช้ได้...[37]

ผู้เขียนบทความใน *สยามออบเซอร์เวอร์* ได้พูดถึงสมาชิกแรกเริ่มว่า "ปัญญาชนสี่สิบคนเหล่านี้" และแสดงความสงสัยว่า "ที่สำคัญคือ จะมีใครสามารถรวมผู้ที่เป็นตัวแทนในราชอาณาจักรได้มากไปกว่านี้"[38] หนังสือพิมพ์ฉบับนี้ได้รายงานวาระการเปิดประชุมสภากรรมการองคมนตรี ว่าเป็น:

> เหตุการณ์ที่สำคัญยิ่งนักสำหรับประวัติศาสตร์สยาม และจะเป็นที่สนใจอย่างลึกซึ้งของนักประวัติศาสตร์ ด้วยเป็นที่แน่นอนว่าความก้าวหน้ามากมายในอนาคตของประเทศนี้ จะมาจากที่นี่

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงได้รับการยกย่องสำหรับความเป็นเสรีนิยมและพระราชหฤทัยที่กว้างขวางในการตั้งสภาใหม่นี้ หนังสือพิมพ์นี้ได้สรุปว่านวัตกรรมนี้มีความสำคัญในตัวมันเอง:

> เราคิดว่า ความสำคัญของมันอยู่ตรงที่ว่า มันเป็นพื้นฐานให้กับการสร้างองค์กรที่ทรงอำนาจอย่างกว้างขวาง ซึ่งถึงเวลาหนึ่งข้างหน้าจะเข้าถึงเสียงของประชาชนอย่างใกล้ชิด[39]

สภาใหม่ที่เสนอได้รับการกล่าวถึงอย่างดีในหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นชื่อ *ศรีเชียงใหม่* ซึ่งได้ตีพิมพ์บทความจากหนังสือพิมพ์กรุงเทพฯชื่อ *ศรีกรุง* เรียกร้องให้กระทรวงธรรมการสอนเรื่องสิทธิและหน้าที่ของราษฎรให้แก่นักเรียน และชี้ว่า "เราทุกคนเป็นผู้ปกครองประเทศด้วยกัน ไม่ใช่ลำพังเพียงพระมหากษัตริย์" และประชาชนเป็นนายของรัฐบาล ไม่ใช่ตรงกันข้าม[40]

อย่างไรก็ตามทั้งๆ ที่มีการพยากรณ์ไปในทางที่ดี สภากรรมการองคมนตรีก็ไม่ได้พัฒนาเป็นองค์กรสภาผู้แทนหรือมีอำนาจมากขึ้น สภานี้ดำรงอยู่อย่างมีประโยชน์แต่ไม่มีอะไรน่าตื่นเต้นเป็นเวลาสี่ปีครึ่ง และแล้วก็ถูกล้มอย่างปัจจุบัน

ทันด่วนหลังการรัฐประหารเดือนมิถุนายน 1932 อย่างไรก็ดีสมควรบันทึกไว้ว่า สมาชิกสภากรรมการองคมนตรีหลายคนต่อมาได้เป็นบุคคลสำคัญในรัฐบาลและรัฐสภายุคแรก ๆ ภายใต้ระบอบรัฐธรรมนูญ แม้ว่าทูตอเมริกันจะได้พยากรณ์ว่า "ความแตกต่างในทัศนะความคิดเห็นจะถูกแสดงออก เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการเกาะกลุ่มของความคิดจนเป็นมติเอกฉันท์ในท้ายที่สุด"[41] แต่จริง ๆ แล้วมีความคิดเห็นและประเด็นที่แตกต่างกันอย่างชัดเจนซึ่งต้องอาศัยการตัดสินโดยการลงมติ แต่ประเด็นเหล่านั้นไม่ใช่ประเด็นสำคัญ หากเป็นคำถามเกี่ยวกับการทบทวนร่างพระราชบัญญัติบางฉบับ เช่น พระราชบัญญัติครอบครัวฉบับใหม่ และระเบียบด้านภาษีเล็ก ๆ น้อย ๆ ซึ่งรัฐบาลพิจารณาว่าสมควรที่จะเสนอให้มีการอภิปรายต่อสาธารณะ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงชมเชยงานของกรรมการสภาองคมนตรีตามโอกาส[42] และก็ทรงวิพากษ์วิจารณ์ความล้มเหลวด้วยเช่นกัน[43]

ความไม่สำคัญเชิงเปรียบเทียบของสภากรรมการองคมนตรีนี้ เห็นได้จากการแต่งตั้งสมาชิกใหม่เมื่ออายุของสมาชิกชุดแรกหมดลงในปี 1931 เมื่อได้สอบถามความเห็นไปยังอภิรัฐมนตรี สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ในตอนแรกทรงผลัดผ่อนการให้คำตอบ และในที่สุดก็ทรงตอบโดยเสนอแนะให้แต่งตั้งคณะกรรมการใหม่ทั้งชุด เนื่องจากการเอาบางคนออกและเก็บบางคนไว้อาจนำไปสู่การโต้แย้ง และไม่ว่าจะอย่างไรก็ไม่ค่อยมีงานให้สมาชิกทำอยู่แล้ว ดังนั้นไม่ว่าใครจะได้รับเลือกก็ไม่สำคัญเท่าไร[44] สมาชิกใหม่คนหนึ่งที่ได้รับการแต่งตั้งในฤดูใบไม้ผลิ 1931 คือ เจ้าพระยาพลเทพ ผู้ซึ่งเพิ่งถูกถอดจากตำแหน่งเสนาบดีว่าการกระทรวงเกษตรท่ามกลางเสียงวิพากษ์วิจารณ์อย่างหนาหูในอภิรัฐมนตรี ในข้อกล่าวหาว่าขาดความสามารถและไร้สมรรถภาพ[45]

ในทำนองเดียวกันการถกเถียงกันว่าสภากรรมการองคมนตรีควรเป็นadvisory หรือ consultative body ก็ไม่มีผลในทางปฏิบัติ แต่ข้อเสนอของหม่อมเจ้าสิทธิพรก็ทำให้เกิดการถกเถียงที่เพิ่มความชัดเจนให้กับสภาสูงต่าง ๆ ของรัฐบาลในเรื่องอนาคตทางการเมืองของสยาม และที่สำคัญที่สุดก็คือทำให้พระบาทสมเด็จพระเจ้า

อยู่หัวทรงมีพระราชบันทึกที่น่าสนใจในหัวข้อ "ประชาธิปไตยในสยาม"[46] พระราชบันทึกนี้เป็นการประเมินความสามารถในการทำงานของสถาบันผู้แทนราษฎรในสยามอย่างค่อนข้างมองในแง่ร้าย แต่ก็ยอมรับว่าแรงกดดันของสาธารณชนอาจบีบให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง และดังนั้นจึงควรมีการวางพื้นฐานให้กับการเปลี่ยนแปลงที่เป็นสายกลางและค่อยเป็นค่อยไป ดังบางตอนในพระราชบันทึกซึ่งมีความว่า:

> ...มีหลายประเทศที่เล่นกับการมีรัฐสภา ข้าพเจ้ารู้สึกว่าไพ่นี้เราจะต้อง*เล่น* เกมแบบนี้ในสยาม ในเวลาใดเวลาหนึ่ง...
>
> ...ถ้ามีการยอมรับกันว่า ไม่วันใดวันหนึ่งเราอาจจะต้องถูกบังคับให้มีประชาธิปไตยแบบใดแบบหนึ่งในสยามเราจะต้องเรียนรู้และทดลองเพื่อที่จะมีความคิดว่าระบอบการปกครองแบบรัฐสภาจะเป็นไปได้อย่างไรในสยาม เราต้องพยายามให้การศึกษาแก่ประชาชนที่จะมีความสำนึกทางการเมือง...

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงยอมรับว่า สภากรรมการองคมนตรีที่เสนอนั้น "ไม่ใช่ตัวแทนผลประโยชน์ของประชาชนจริง ๆ" แต่ทรงมีพระราชดำริว่ามันอาจจะให้ประสบการณ์ที่มีค่าในแง่ของวิธีการอภิปรายในรัฐสภา ทรงโต้แย้งว่าการปกครองแบบเลือกตั้งควรนำมาใช้ในระดับเทศบาลเป็นเบื้องต้น และ "ถ้าการปฏิรูปเหล่านี้ได้เริ่มใช้ทีละเล็กทีละน้อยค่อยเป็นค่อยไปเช่นวิธีนี้ การปกครองระบอบประชาธิปไตยก็สามารถจะถูกนำมาใช้โดยไม่มีผลเสียมากนัก" จากนั้นพระองค์ทรงมีพระราชปรารภเรื่องอันตรายที่มีอยู่ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (ดูบทที่ 2) โดยทรงตั้งข้อสังเกตว่า:

> ...สมบูรณาญาสิทธิราชย์ เช่นเดียวกับประชาธิปไตย อาจกลายเป็นภัยได้ ไม่ว่าเวลาใด เพราะหลักการทั้ง 2 ต่างขึ้นกับความสมบูรณ์ของธรรมชาติมนุษย์ ซึ่งเป็นสิ่งที่เปราะเหลือเกินที่จะอาศัยพึ่งได้

สภากรรมการองคมนตรีที่พระองค์ทรงตั้งขึ้น ทรงตั้งพระทัยให้เป็นเครื่องมือเพื่อป้องกันการใช้อำนาจในทางที่ผิดของกษัตริย์ที่ไม่ดี และในบริบทนี้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงรับเอารูปแบบที่ปรับแล้วของหม่อมเจ้าสิทธิพรที่จะให้สภากรรมการองคมนตรีมีอำนาจตัดสินการดำเนินงานด้วยตนเอง[47]

สภากรรมการองคมนตรีถูกวาดหวังให้เป็นผู้เบิกทางให้กับรัฐสภาหรือสภาแห่งชาติ ในช่วงเวลาเดียวกันก็มีการอภิปรายอย่างกว้างขวางภายในรัฐบาล ถึงการทดลองที่เป็นไปได้กับองค์กรเลือกตั้งระดับท้องถิ่น เพื่อนำไปสู่ "ประชาธิปไตยจากเบื้องล่าง"[48] จริง ๆ แล้วในสยาม การปกครองในระดับล่างสุดมีหัวหน้าหมู่บ้านที่มาจากการเลือกสรรกันอย่างกว้างขวางนานแล้ว ส่วนในระดับสูงขึ้นมา ย้อนหลังไปถึงรัชกาลที่ 5 ก็มี "การประชาภิบาล" หรือ "สภาเทศบาล" ตามที่อ้างถึงอยู่บ่อย ๆ ในเอกสารสมัยนั้น อย่างไรก็ดีรูปแบบของประเภทหลังมีลักษณะดังนี้ 1) มาจากการแต่งตั้ง จึงเป็นองค์กรของทางราชการเสียเป็นส่วนใหญ่ 2) ชื่อในภาษาอังกฤษค่อนข้างจะชวนให้เข้าใจผิด เนื่องจากมีอำนาจจำกัดมาก ส่วนใหญ่จะอยู่ในเรื่องของสาธารณสุข ชื่อที่ถูกต้องกว่าน่าจะเป็น "บอร์ดอนามัย" 3) ถูกจำกัดโดยทางภูมิศาสตร์ให้อยู่เฉพาะตัวจังหวัดบางแห่งเท่านั้น และ 4) เท่าที่มีอยู่ก็มีประสิทธิภาพน้อย ในรายงานเรื่อง "เทศบาลในสยาม" เซอร์ เอ็ดเวิร์ด คุก พบว่าเทศบาลบางแห่งมีแต่ชื่อเท่านั้น และประสบความล้มเหลวในการใช้ประโยชน์จากรายได้อันจำกัด ซึ่งมาจากภาษีท้องถิ่นบางรายการที่รัฐบาลแบ่งสรรให้เพื่อการดำเนินงาน เขาสรุปว่า โดยรวมสภาเทศบาลมีความก้าวหน้าน้อยในเรื่องสาธารณสุข และในทางปฏิบัติไม่มีการพัฒนาทางการเมืองเลย[49] เฉพาะในท้องถิ่นไม่กี่แห่ง เช่น ที่เชียงใหม่

ซึ่งมิชชันนารีทางการแพทย์แผนตะวันตกแข็งขันในโครงการสาธารณสุขของเทศบาลเท่านั้น ที่ถือได้ว่าสภาเทศบาลประสบความสำเร็จแม้จะอยู่ในขอบเขตของกิจกรรมแคบ ๆ ก็ตาม[50]

แต่ทั้ง ๆ ที่สภาต่าง ๆ ที่มีอยู่ประสบความล้มเหลวตามที่เห็นกัน การปกครองระดับเทศบาลก็ถูกมองว่าเป็นระดับที่เหมาะสมด้วยเหตุผลต่าง ๆ สำหรับเป็นการทดลองในระยะแรกเริ่มให้กับสถาบันผู้แทนราษฎร ในพระราชบันทึกปี 1926 เรื่อง "ปัญหาของสยาม" พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงพระราชนิพนธ์เกี่ยวกับ "ปัญหาภายใน" ไว้ว่า:

> ...การเปลี่ยนแปลง[51] ที่สำคัญซึ่งข้าพเจ้ากำลังตรึกตรองอยู่ในเวลานี้ ก็คือการจัดการปกครองเทศบาล ข้าพเจ้าคิดว่าควรจัดตั้งสภาเทศบาลขึ้นก่อนอื่น จากนั้นเราจึงจะทดลองให้มีการเลือกตั้งเทศบาล สิ่งนี้จะทำให้ได้ความคิดในเรื่องความเป็นไปได้ ที่จะเริ่มรูปแบบการปกครองแบบสภาผู้แทนราษฎรรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง ซึ่งจะเป็นที่พอใจของฝ่ายที่มีความเห็นก้าวหน้า และจะเป็นการแสดงให้ประจักษ์อย่างดีว่าประชาชนพร้อมจริงหรือไม่ที่จะมีส่วนมีเสียงในกิจการของประเทศ[52]

ปีรุ่งขึ้นใน "ประชาธิปไตยในสยาม" พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอภิปรายเรื่ององค์กรเลือกตั้งระดับท้องถิ่นอีกครั้ง ว่าเป็น "ขั้นต่อไปในการศึกษาที่จะก้าวไปสู่ประชาธิปไตย" ต่อจากการแต่งตั้งกรรมการสภาองคมนตรีในระดับชาติ[53] และในทำนองเดียวกัน ในพระราชวิจารณ์ร่างบทความหนึ่งของพระยากัลยาณไมตรี (ดร.ฟรานซิส บี. แซยร์) ที่ตีพิมพ์ใน *แอตแลนติกมันธ์ลี่* พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงมีพระบรมราชาธิบายว่า การปกครองท้องถิ่นเป็น "พื้นฐาน" เพื่อไปสู่สถาบันผู้แทนในระดับสูงกว่านั้น[54] และในเดือนเมษายน 1931 ขณะเสด็จประพาส

สหรัฐอเมริกา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานสัมภาษณ์แก่หนังสือพิมพ์อเมริกา และได้ทรงเอ่ยถึงการปกครองระดับท้องถิ่นที่มาจากการเลือกตั้งอีกครั้งว่าเป็นก้าวแรกที่จะไปสู่การปกครองแบบผู้แทนราษฎรในสยาม[55] คนอื่น ๆ ก็แสดงความเห็นในทำนองเดียวกัน เป็นต้นว่า คำวิจารณ์ของที่ปรึกษาต่างประเทศนายเรย์มอนด์ บี. สตีเวนส์ และพระยาศรีวิสารวาจา ที่มีต่อร่างรัฐธรรมนูญซึ่งมีรับสั่งให้ร่างขึ้นในต้นปี 1932 (ดูข้างหน้า) ทั้งสองคนได้ยกประสบการณ์ของประเทศอื่น เช่น พม่า และอินเดีย มาเทียบเคียงให้ข้อเสนอแนะว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนในการปกครองนั้นควรเริ่มต้นที่ระดับท้องถิ่น[56]

ความหวังนานาประการเหล่านี้ ที่เชื่อว่าการปกครองตนเองระดับท้องถิ่นน่าจะเป็นการเตรียมขั้นตอนที่ "ปลอดภัย" ก้าวแรกเพื่อไปสู่สถาบันผู้แทนในระดับสูงกว่า นำไปสู่การแต่งตั้งคณะกรรมาธิการเทศบาลขึ้น ·มีนาย อาร์. ดี. เครก ที่ปรึกษากระทรวงมหาดไทยเป็นหัวหน้า และในท้ายที่สุดก็มีการร่างพระราชบัญญัติจัดตั้งสภาเทศบาลที่มาจากการเลือกตั้งในเมืองใหญ่ ๆ บางเมือง[57] อย่างไรก็ดีร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้ได้ถูกวิพากษ์วิจารณ์ในหลายประเด็น บันทึกในอดีตของสภาเทศบาลที่มาจากการแต่งตั้งในสยามได้ถูกยกมาชี้ให้เห็นว่า มีหลักฐานน้อยมากที่สนับสนุนการมองในแง่ดีว่า เทศบาลอาจปรับเปลี่ยนไปสู่องค์กรผู้แทนที่ส่งผลอย่างจริงจังกว่า นอกจากนั้นร่างพระราชบัญญัติซึ่งเอาตามอย่างกฎหมายอาณานิคมของอังกฤษ ก็เน้นเงื่อนไขด้านการพำนักอาศัยมากกว่าสถานภาพของความเป็นประชาชน (ที่คงลักษณะนี้ไว้ในส่วนหนึ่งก็เพื่อเปิดทางให้กับบริการของคนบางกลุ่ม เช่น หมอมิชชันนารีที่เชียงใหม่ ซึ่งหากกำหนดให้ใช้ความเป็นประชากรก็จะถูกกันออกไป) อย่างไรก็ตามกฎหมายนี้มีเจตนาที่จะนำไปปรับใช้กับเขตเมืองของสยามและหลายคนเกรงว่าลงท้ายผลก็อาจกลายเป็นการบริหารการปกครองของ "ชาวจีน" ในกรุงเทพฯ ภูเก็ต และเมืองที่เป็นศูนย์รวมใหญ่ ๆ อื่น ๆ ที่ประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวจีน ท้ายที่สุดขณะที่ร่างพระราชบัญญัตินี้กำลังอยู่ระหว่างการพิจารณา ปัญหาเศรษฐกิจในต้นทศวรรษ 1930 ก็เริ่มโหมกระหน่ำ หลายคนจึงคัดค้านการทดลองนี้

ท่ามกลางปัญหาทางเศรษฐกิจและความไม่แน่นอน แต่หลายคนก็เชื่อว่าหากต้องการเห็นการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองเกิดขึ้น บรรยากาศของวิกฤตก็เรียกร้องนวัตกรรมที่เป็นพื้นฐานมากกว่าแค่แผนเพื่อการปกครองท้องถิ่นแบบจำกัด สุดท้ายมีคำถามว่าสภาเทศบาลทั้งหลายที่เสนอกันขึ้นมาจะมีเงินสนับสนุนอย่างไร เมื่อรัฐบาลกลางเองก็ถูกบีบให้ต้องเผชิญกับรายได้ที่ลดลง การขาดดุลที่เพิ่มขึ้น และแนวโน้มที่จะต้องเรียกเก็บภาษีรูปแบบใหม่ ๆ

ผลของปัจจัยเหล่านี้และอื่น ๆ ก็คือปุจฉาเกี่ยวกับการปกครองตนเองระดับท้องถิ่นได้ถูกเก็บลืม ส่วนตัวร่างพระราชบัญญัติก็ถูกแช่ไว้ที่กระทรวงเป็นเวลาหลายปี (จนถึงเมื่อเกิดการรัฐประหารก็ยังอยู่ที่นั่น) เมื่อเจ้าพระยามหิธรได้ถามขึ้นหลายครั้งต่อมาว่าเรื่องไปถึงไหนแล้ว ก็ได้รับคำตอบว่ากระทรวง "ยุ่ง" อยู่กับกฎหมายอื่นและพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ไม่ได้ทรงใช้มาตรการที่มีประสิทธิภาพอื่นเพื่อเร่งเรื่องนี้ พร้อม ๆ กันนั้นความสนใจอย่างจริงจังในประเด็นการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในเดือนหลัง ๆ ก่อนการสิ้นสุดระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ก็หันกลับไปสู่ระดับชาติอีกครั้ง (ดูข้างหน้า)

ในช่วงเวลาเดียวกับที่การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองกำลังเป็นที่ถกเถียงกันภายในรัฐบาลในหมู่สื่อมวลชน นักเขียนหลายคนก็กำลังอภิปรายกันถึงอนาคตทางการเมืองของประเทศ ความสนใจทางการเมืองมีมากเป็นพิเศษในหมู่หนังสือพิมพ์ในกรุงเทพฯ ระหว่างปี 1925-7 แล้วหลังจากนั้นก็มีช่วงว่างด้วยเหตุผลที่ยังไม่เป็นที่ปรากฏ จนถึงเหตุการณ์ในเดือนมิถุนายน 1932 จึงเกิดการเฟื่องฟูของหนังสือพิมพ์การเมืองอีกครั้ง

ในบรรดานักเขียนทางการเมืองที่สติเฟื่องที่สุดของหนังสือพิมพ์ภาคภาษาอังกฤษในช่วงปลายรัชกาลที่ 6 และต้นรัชกาลที่ 7 นั้น "เฮอร์มิท" (Hermit) เป็นคนหนึ่ง เขาเห็นว่าแม้สยามจะยังไม่พร้อมสำหรับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองแต่สุดท้ายประเทศนี้ก็ต้องมีการปกครองแบบระบอบประชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญและ "นโยบายที่ดีที่สุดของประเทศสยามก็คือ การเตรียมการอย่างค่อยเป็นค่อยไป

แต่ทว่ามั่นคง เพื่อการเปลี่ยนแปลงที่จะมาถึงอย่างแน่นอนในวันหนึ่งข้างหน้า"[58] ระบอบประชาธิปไตยและการดำเนินการของระบบที่เป็นประชาธิปไตยได้ถูกหยิบขึ้นมาอภิปรายในหนังสือพิมพ์ภาษาไทยเองด้วย[59] แต่ระบอบประชาธิปไตยก็ใช่จะไร้ผู้วิจารณ์ ต้นปี 1926 *บางกอกไทมส์* ได้ตั้งข้อสังเกตว่าความเลื่องชื่อระดับโลกของประชาธิปไตยกำลังตกต่ำ และยังเสริมอีกว่ารูปแบบใด ๆ ของรัฐบาลก็เป็นที่ยอมรับได้ ถ้ามันทำให้การบริหารการปกครองดี[60] ถึงปีรุ่งขึ้นนักเขียนเชิงอนุรักษ์ "เพเชี่ยนส์" (Patience) ก็ได้เขียนปกป้อง "สมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่ทรงคุณธรรม" และวิพากษ์วิจารณ์การปกครองแบบประชาธิปไตย[61] แม้แต่ในหนังสือพิมพ์ไทยหลายฉบับในต้นปี 1929 ก็มีการลงตีพิมพ์บทความหลายตอน อภิปรายว่า อย่างไรจึงเป็น "เผด็จการ" และระบบการปกครองแบบ "เผด็จการ" นั้น ๆ จะมีประโยชน์ต่อประเทศสยามหรือไม่[62] "ผู้เผด็จการ" ถูกมองกันว่าก็คือรัฐมนตรีสูงสุดหรือนายกรัฐมนตรี หรือตัวแทนของราษฎรแบบใดแบบหนึ่งที่ทำหน้าที่ปกครอง และมีการหยิบยกเป็นคำถามขึ้นว่า พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็น "เผด็จการ" อยู่แล้วหรือไม่ หรือว่าสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิตผู้ที่ถือกันว่าเป็นผู้ทรงอำนาจของรัฐบาลจะเป็นตัวเลือกที่เหมาะสมกับการเป็น"เผด็จการ" คนแรกของสยาม หนังสือพิมพ์*หลักเมือง* ไปไกลถึงขั้นที่ประกาศภายใต้พาดหัวข่าวตัวใหญ่ว่า ตาม "ข่าวที่เชื่อถือได้" สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์ฯ กำลังจะกลายเป็น "เผด็จการ" โดยตำแหน่งเสนาบดีมหาดไทยของพระองค์จะมีสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงสงขลานครินทร์ ดำรงตำแหน่งแทน และยังเน้นอีกว่า "ขอให้ข่าวนี้เป็นจริงทุกกรณี!"[63]

ปีท้าย ๆ ของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และโดยเฉพาะเมื่อปัญหาทางเศรษฐกิจเริ่มมีความสำคัญเหนือเรื่องอื่น งานเขียนทางการเมืองในหนังสือพิมพ์ในกรุงเทพฯ ก็ลดลงอย่างเห็นได้ชัด ในปี 1929 "คอมมอนเนอร์" (Commoner) ได้ตัดพ้อใน *บางกอกไทมส์* ถึงการที่ "เฮอร์มิท" และนักเขียนอื่น ๆ ได้หยุดเขียนมากว่าสองปีแล้ว และเสริมว่าเขาไม่คิดว่าเนื่องมาจากรัฐบาลคัดค้านงานเขียนของ

บุคคลเหล่านี้ และนอกจากนั้นที่ไหนที่ไม่มีระบบรัฐสภา หนังสือพิมพ์มีหน้าที่เป็นเวทีสาธารณะเพื่อการอภิปรายประเด็นปัญหาของชาติ[64] แต่นอกเหนือไปจากการยกเอานักเขียนทางการเมืองขึ้นมาอ้างเป็นครั้งคราวแล้ว[65] การถกเถียงทางการเมืองที่เป็นสาธารณะก็เงียบเหงาไปจนถึงเดือนมิถุนายน 1932

แม้ว่ากฎระเบียบของรัฐบาลในการควบคุมหนังสือพิมพ์ในช่วงปลายของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ จะผ่อนปรนอยู่บ้างเมื่อเทียบกับบางช่วงเวลา (ดูบทที่ 4) แต่ในสองสามกรณีของข้อโต้แย้งด้านความคิดทางการเมืองที่รุนแรงก็ส่งผลให้มีการปราบปรามสื่อสิ่งพิมพ์[66] ในเดือนกรกฎาคม 1927 *สยามรีวิว* รายสัปดาห์ได้ตีพิมพ์บทความที่เสนอว่า การเปลี่ยนแปลงจะเป็นไปได้ก็เฉพาะเมื่อผ่าน "เลือดและเหล็ก" เท่านั้น และได้ยกเอาชะตากรรมของพระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ 2 แห่งรัสเซียขึ้นมาชี้ว่า หากพระองค์ยังทรงมีพระชนม์ชีพก็คงเสียพระทัยที่ทรงกระทำการช้าไป พร้อมทั้งแจงว่าพระราชาองค์อื่น ๆ พึงระมัดระวังและฟัง "เสียงประชาชน" บทความดังกล่าวได้ยืนยันว่าหนังสือพิมพ์ในกรุงเทพฯ ทั้งหมด ยกเว้นหนังสือพิมพ์ที่อยู่ใต้การควบคุมหรือการสนับสนุนของรัฐบาล กำลังพูดคุยกันถึงสิทธิของราษฎรและความต้องการให้รัฐบาลจัดตั้ง "รัฐสภา" จากนั้นก็ชี้ให้เห็นถึงความก้าวหน้าทางการเมือง ซึ่งรวมถึงในดินแดนอาณานิคมด้วย และสุดท้ายได้เร่งรัดให้ "รัฐบาลที่เรารัก" โปรดฟังความต้องการของสาธารณชน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและคณะเสนาบดีได้ทรงสงวนพระองค์ต่อถ้อยคำที่ว่าด้วย "เลือดและเหล็ก" รวมทั้งการอภิปรายเกี่ยวกับพระเจ้าซาร์นิโคลัส แต่นอกเหนือไปจากนั้นได้ทรงแสดงข้อกังขาว่าพระราชบัญญัติว่าด้วยสิ่งพิมพ์ในขณะนั้นให้อำนาจในการปราบปรามหนังสือพิมพ์หรือไม่ มีการเสนอแนะให้นำกรณีนี้ขึ้นสู่ศาล เนื่องจากหากรัฐบาลแพ้ความก็จะได้มีข้อโต้แย้งที่นำไปสู่การร่างพระราชบัญญัติสิ่งพิมพ์ที่เข้มงวดกว่าเดิมได้ และถ้าหากรัฐบาลชนะ หนังสือพิมพ์อื่น ๆ ก็จะระมัดระวังมากขึ้นในการเลือกใช้ภาษา อย่างไรก็ดีในท้ายที่สุดคณะเสนาบดีก็ตกลงสั่งปิด *สยามรีวิว* โดยตรงมากกว่าที่จะใช้กระบวนการทางกฎหมายต่าง ๆ[67]

บทความที่ไม่ธรรมดาอีกบทความใน *สยามรีวิว* ฉบับเดียวกัน อภิปรายเรื่องประโยชน์ของการปกครองแบบมีผู้แทนราษฎร โดยยกตัวอย่างสหรัฐอเมริกาว่าสหรัฐฯได้อิสรภาพจากอังกฤษในช่วงเวลาเดียวกับที่สยามได้เอกราชกลับคืนมาภายหลังการเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่า และประเทศทั้งสองต่างก็อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากร แต่เหตุใดสหรัฐอเมริกาจึงก้าวหน้าอย่างรวดเร็วยิ่งกว่าสยาม? สรุปได้ว่าเป็นเพราะการปกครองที่แตกต่างกันของประเทศทั้งสองใช่หรือไม่ กล่าวคือ สหรัฐอเมริกามีสถาบันผู้แทนราษฎร ส่วนสยามมีระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งผลก็คือช่องว่างระหว่างรัฐบาลและประชาชน[68]

ปีรุ่งขึ้นนักเขียนชื่อ "ธารตทุกขโร" ได้เขียนบทความในหนังสือพิมพ์*ราษฎร* ในหัวข้อทำนองเดียวกับบทความข้างต้นที่นำไปสู่การปิด*สยามรีวิว* อย่างไรก็ดี จากการใช้คำรหัสยนัยทางพุทธที่คลุมเครือ จึงทำให้เกิดการโต้ตอบที่เป็นทางการน้อยกว่าหนังสือพิมพ์ที่ระมัดระวังการใช้คำน้อยกว่าเช่น *สยามรีวิว*[69] สารที่ผู้เขียนซึ่งไม่ปรากฏนามแสดงออกโดยอาศัยการเปรียบเทียบเป็นหลักมีว่า เสรีภาพและความเท่าเทียมกันนั้นเป็นผลจากมิคสัญญี

> มิคสัญญีไม่เกิด ความเสมอภาคก็ไม่มี เนื่องจากลักษณะที่แท้จริงของความเสมอภาคเหมือนกับยาผงที่ได้บดแล้วอย่างละเอียด วัตถุทุก ๆ อย่างย่อมไม่เท่ากัน ต่อเมื่อบดกันเข้าละเอียดแล้ว จึงเท่ากัน ดังนี้เป็นความเสมอภาค

อย่างไรก็ดี มีผู้อ่านชาวไทยน้อยคนที่จะพลาดโอกาส มองไม่เห็นการกล่าวพาดพิงถึงราชาธิปไตยอย่างไม่ค่อยซ่อนเร้น ในข้อความต่อไปนี้:

> ในที่ใดมีต้นไม้ใหญ่ปกคลุมอยู่ ต้นไม้อื่นจะเกิดขึ้นไม่ได้ เพราะต้นไม้ใหญ่แย่งเอาอาหารไปกินเสียหมด ถ้าเราโค่นต้นไม้ใหญ่

นั้นลงเสีย เราจะเห็นพันธุ์ไม้อื่นเกิดขึ้นอีกมากมาย

ในคารมทางการเมืองที่โจ่งแจ้งยิ่งกว่าข้างต้น ชี้ถึงคำสอนเกี่ยวกับความก้าวหน้าอันจะมาถึงภายหลังการเปลี่ยนแปลงอย่างถอนรากถอนโคน ผู้เขียนได้ย้ำว่า "ท้ายที่สุด พวกคนจนก็จะตระหนักว่า ทรัพย์สมบัติทั้งหมดเป็นของกลางสำหรับโลก... พวกคนจนก็จะรวมกำลังกันทำลายพวกที่มีอำนาจมั่งมี" กระแสการพัฒนาต่าง ๆ ในเวทีการเมืองโลกขณะนั้นได้ถูกหยิบยกมาสนับสนุนทัศนะด้านการปฏิวัติของผู้เขียน รวมไปถึงสนธิสัญญาสันติภาพเคลล็อกซ์ (Kellogg Peace Treaty) การหันมาสั่งสมอาวุธของสหรัฐอเมริกา และการแข่งขันทางอาวุธของโลก โดยเฉพาะสถานการณ์ในจีน ดังความต่อไปนี้:

> เรามองไปยังจีนว่าเป็นดินแดนแห่งกลียุคหรือทุกขยุค แหล่งระบาดของสงครามล้างผลาญกันเอง แต่ข้าพเจ้าไม่คิดว่าจีนกำลังไปถึงวาระสุดท้าย ข้าพเจ้ากล้าที่จะเถียงว่าจีนจะเป็นมหาอำนาจในอนาคต ทั้งนี้เนื่องจากจีนกำลังเปลี่ยนจากระบบเก่าไปสู่ระบบใหม่[70]

ตัวอย่างสุดท้ายของงานเขียนทางการเมืองในหนังสือพิมพ์ในกรุงเทพฯ ในช่วงเวลานั้นได้ก่อให้เกิดความสับสนทางประวัติศาสตร์ขึ้น กล่าวคือในช่วงเวลาที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสประเทศสหรัฐอเมริกาใน 1931 นายแอนดรู เอ. ฟรีแมน ซึ่งเคยเป็นบรรณาธิการของหนังสือพิมพ์*บางกอกเดลิเมล์* (ดูบทที่ 4) ได้เขียนบทความเกี่ยวกับพระองค์ โดยตั้งข้อกล่าวหาว่าพระองค์ทรงใช้พระนามแฝงตีพิมพ์บทความเกี่ยวกับการพัฒนาการเมืองในสยามในหนังสือพิมพ์*เดลิเมล์* ฟรีแมนได้เล่าถึงเบื้องหลังบทความที่อ้างว่าเป็นของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แล้วตามด้วยข้อความในอัญญประกาศต่อไปนี้:

หลังการเสด็จขึ้นเสวยราชย์ของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ในปี 1925 ได้ไม่นานนัก บรรดานักเขียนที่สนับสนุนสภาที่มาจากการเลือกตั้งของประชาชนก็เริ่มตีพิมพ์บทความในเอกสารที่ไม่ใช่ของทางราชการ ว่าด้วยประโยชน์ของสถาบันกษัตริย์ที่มีอำนาจจำกัด รวมทั้งการที่อาจถวายคำแนะนำได้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงถือเอาการเรียกร้องที่ค่อนข้างเล็กน้อยเหล่านี้เป็นเรื่องจริงจัง ทรงโต้แย้งประเด็นต่างๆ ด้วยพระองค์เอง และโปรดให้ตีพิมพ์พระราชดำริเป็นภาษาไทย ฉบับแปลได้ตีพิมพ์โดยไม่ใช้พระนามของพระองค์ในหนังสือพิมพ์เดลิเมล์ ดังข้อความดังนี้

"คำถามของประเทศนี้ไม่ใช่ประเด็นว่า เราต้องการประชาธิปไตยหรือไม่ แต่เป็นประเด็นว่า รัฐบาลประชาธิปไตยที่แท้จริงตอนนี้เป็นไปได้หรือไม่ และการที่ประชาชนจะสามารถออกเสียงเลือกตั้งโดยมีความรู้ถึงผลพวงของการกระทำของเขาหรือไม่ก็ขึ้นกับมาตรฐานการศึกษาและอายุของเขา เมื่อความจริงมีอยู่ว่า ประชาชนเราจำนวนมากยังขาดการศึกษา สิ่งที่ตามมาก็คือ ถ้ามีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญในประเทศนี้ กฎหมายนั้นก็จะต้องหาวิธีการใดวิธีการหนึ่งที่จะทำให้ประชาชนส่วนใหญ่ของเราขาดคุณสมบัติในการลงคะแนน ประชาชนเหล่านี้จึงจะไม่มีผู้แทนโดยสิ้นเชิง

สยามไม่ได้ทำอะไรเลยเพื่อไปสู่ประชาธิปไตย แต่มันเป็นสิ่งที่สยามน่าจะทำได้ที่สุดในสถานการณ์ปัจจุบัน..."[71]

แม้ว่าความคิดบางประการที่ปรากฏข้างต้น จะใกล้เคียงกับพระราชดำริในพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ไม่เคยเป็นที่ทราบกันว่าทรงพระราชนิพนธ์ให้กับหนังสือพิมพ์ จริงๆ แล้วทรงพระราชนิพนธ์ส่งลงพิมพ์น้อยมาก อีกทั้งไม่เคยเป็นที่ทราบว่าทรงใช้พระนามแฝง และเป็นไปได้น้อยมากที่

จะทรงพระราชนิพนธ์บทความเป็นภาษาไทยแล้วตีพิมพ์เป็นภาษาอังกฤษ อนึ่งด้วยเหตุที่ไม่มีการอ้างอิงที่เป็นที่ทราบกันถึงบทความข้างต้นในหอจดหมายเหตุ หรือในแหล่งเอกสารทั้งที่เป็นภาษาไทยหรืออังกฤษอื่นใด และงานของฟรีแมนที่เกี่ยวกับสยามก็หาเที่ยงตรงทุกครั้งไปไม่ จึงน่าจะเป็นการรอบคอบกว่าหากจะเลื่อนการตัดสินว่าเอกสารนี้เป็นของแท้หรือไม่ จนกว่าจะมีหลักฐานอื่นเพิ่มเติม[72]

ต้นรัชกาลที่ 7 ได้เกิดมีกิจกรรมของ "คอมมิวนิสต์" หรือ "บอลเชวิค" ในสยามขึ้นแล้ว ในกลุ่มชนเชื้อชาติที่ไม่ใช่ไทย ซึ่งมีผลประโยชน์ทางการเมืองอยู่นอกราชอาณาจักรสยาม (ดูบทที่ 6) ชาวสยามและชาวต่างชาติน้อยคนมองเห็นถึงภัยคุกคามของคอมมิวนิสต์ที่มีต่อประเทศสยามเอง และผู้สังเกตการณ์ชาวต่างชาติส่วนใหญ่ก็ไม่ค่อยตระหนักถึงข้อถกเถียงเกี่ยวกับอนาคตของสยามที่เกิดขึ้นในกลุ่มผู้บริหารของรัฐบาลและในหนังสือพิมพ์ภาษาไทย ดังนั้นส่วนใหญ่จึงมองว่าสยามเป็นดินแดนแห่งความมั่นคงและสงบสุขห่างไกลจากกลียุคทางการเมืองที่สั่นสะเทือนหลาย ๆ ส่วนของเอเชียในทศวรรษ 1920 นั้น อาคันตุกะที่มาเยือนกรุงเทพฯ ในกลางทศวรรษนั้นได้บันทึกไว้ว่า:

> มีหลักฐานน้อยมากถึงการปลุกระดมทางการเมือง และหนุ่มสาวชาวสยามที่เดินทางไปยุโรปด้วยเป้าหมายเพื่อการศึกษา ก็ยังคงปลอดจากโรคติดเชื้อทางการเมืองที่ว่าด้วยทฤษฎีประชาธิปไตยแบบตะวันตก... บรรดาเจ้าฟ้าชาวสยามทั้งหลายที่ข้าพเจ้าได้ร่วมสนทนาด้วยในปี 1925 ได้แสดงความเห็นว่าความเติบโตของชนชั้นทางการเมืองจะเป็นไปอย่างเชื่องช้า และถ้าราชวงศ์นี้ตัดสินใจอย่างชาญฉลาดเพื่อรองรับความต้องการประชาธิปไตยที่เป็นที่นิยมแบบใดแบบหนึ่งที่เป็นไปได้ ก็จะไม่มีการปฏิวัติแบบที่นำความหายนะมาสู่สยาม เว้นเสียแต่ว่า การเติบโตของการศึกษาจะกระตุ้นให้เกิดความตื่นตัวในด้านการเมืองขึ้นในหมู่ประชาชน มีเหตุผลที่จะเชื่อได้ว่า

> ระบอบสถาบันกษัตริย์ของสยามในรูปแบบปัจจุบันจะยังคงทนถาวรต่อไปอีกหลายปี[73]

อาคันตุกะต่างชาติอีกคนหนึ่งได้แสดงความเห็นว่า ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ท้ายที่สุดจะเปิดทางให้กับรูปแบบการปกครองแบบประชาธิปไตยอย่างสันติ[74] ส่วนที่ปรึกษาด้านป่าไม้คนก่อนของรัฐบาลไทยได้แสดงความประหลาดใจตามข้อความที่ยกมาเป็นคำนำของบทนี้ ว่า "คนสยามตามที่เห็นน่าจะไม่มีทัศนะหรือความมุ่งมาดปรารถนาใด ๆ ทางการเมือง"[75] แม้แต่นักสังเกตการณ์ที่รู้กว้างอย่างเซอร์ เอ็ดเวิร์ด คุก ก็เขียนไว้ใน 1930 สรรเสริญความเหมาะสมของสถาบันทางการเมืองที่มีอยู่ของสยาม และเสริมต่อด้วยข้อความที่ว่า:

> นี่ไม่ใช่การพูดว่าชาวสยามขาดจิตสำนึกทางการเมือง แต่พวกเขามีความรักและเคารพต่อราชวงศ์อย่างลึกซึ้ง และตั้งใจมั่นที่จะไม่ยอมให้ประเทศของตนติดเชื้อจากไวรัสมอสโคว์หรือกวางตุ้ง เป็นที่แน่นอนว่าข้าพเจ้าเองไม่สังเกตเห็นแม้ในหมู่ชาวสยามที่เป็นหนุ่มสาวถึงความปรารถนาใด ๆ ที่จะนำเข้าซึ่งสถาบันทางการเมืองแบบตะวันตกทั้งเรื่องหยิบยืมมาเต็มรูปแบบหรือนำมาก่อนเวลาอันควร พวกเขาได้สังเกตเห็นการชะงักงันของรัฐบาลที่มีการปกครองแบบประชาธิปไตยตามที่เข้าใจกันก่อนหน้านั้น และที่เป็นอยู่ในขณะนี้ในหลายประเทศ พวกเขาได้เฝ้ามองการทดลองของอินเดียด้วยความสนใจอย่างสูงและไม่ประทับใจในความสำเร็จที่ปรากฏ...[76]

ดังนั้นเซอร์ เอ็ดเวิร์ด คุก จึงสรุปว่า แม้จะเป็นไปไม่ได้ที่จะทำนายอนาคตของพัฒนาการทางการเมือง แต่ลักษณะบุคลิกของชาวสยาม ศาสนา ความเป็นเอกราชของชาติ รวมถึงมาตรฐานการครองชีพที่สูงของชาวสยามโดยเปรียบเทียบ

กับส่วนอื่นๆ ของเอเชียก็ "ไม่ประกอบเป็นพื้นฐานที่เอื้อต่อการเผยแพร่การปฏิวัติ และดูท่าทีว่าการเปลี่ยนแปลงใดๆ ที่จะเกิดขึ้นจะเติบโตช้า และจะไม่นำมาซึ่งการแตกหักอย่างเฉียบพลันจากความต่อเนื่องกับอดีต"

การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองครั้งสำคัญที่เป็นที่พิจารณากันอย่างจริงจังในเดือนสุดท้ายของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ก็คือความเป็นไปได้ที่จะมีการพระราชทานรัฐธรรมนูญที่เป็นลายลักษณ์อักษรให้แก่สยามเป็นครั้งแรก อันที่จริงมีข้อเสนอให้มีรัฐธรรมนูญมาหลายครั้งย้อนไปได้ไกลถึงสมัยรัชกาลที่ 5[77] และเมื่อเวลาผ่านไปพร้อมๆ กับการแพร่ขยายของการศึกษา การได้สัมพันธ์แลกเปลี่ยนมากขึ้นกับแนวความคิดตะวันตก รวมถึงการที่ระบอบกษัตริย์ที่ทรงอำนาจอย่างไม่จำกัด ซึ่งยังคงเหลืออยู่เพียงไม่กี่แห่งในโลกกำลังเป็นเรื่องผิดสมัยยิ่งขึ้นทุกที ทั้งหมดนี้ผนวกกันเพิ่มความปั่นป่วนให้กับการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง มีสิ่งที่ชี้ให้เห็นหลายประการว่าความเป็นไปได้ของรัฐธรรมนูญกำลังได้รับการพิจารณาอย่างจริงจังนับตั้งแต่ตอนต้นรัชกาลที่ 7 ในเดือนมิถุนายน 1932 ภายหลังการรัฐประหารซึ่งปิดฉากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ (หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ) ได้ประทานพระดำรัส ณ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยว่า พระองค์ท่านได้ทูลเสนอต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้ทรงปรับเปลี่ยนการปกครองเพื่อไปสู่ระบอบรัฐธรรมนูญ เป็นเวลาถึงเจ็ดปีก่อนหน้านั้น และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงมีพระราชดำริเห็นชอบด้วย แต่อภิรัฐมนตรีได้คัดค้าน[78] ส่วนพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงเพ็ชรอัครโยธินก็เคยทรงมีพระวิจารณ์อย่างคลุมเครือต่อ "เค้าโครงรัฐธรรมนูญ" ประทานแก่ทูตอังกฤษในต้นรัชกาลที่ 7 เช่นกัน ตามที่ได้นำมากล่าวไว้ในตอนต้นของบทนี้แล้ว อย่างไรก็ดีหลักฐานที่มีน้ำหนักมากกว่าชี้ว่า ในต้นรัชกาลที่ 7 ไม่มีบุคคลผู้มีอิทธิพลในฝ่ายรัฐบาลคนใด ที่มองเห็นถึงการใกล้เข้ามาของการรับเอานวัตกรรมทางการเมืองที่รุนแรงเช่นเรื่องรัฐธรรมนูญ จนกระทั่งถึงเดือนสุดท้ายของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และในบรรยากาศของวิกฤตทางการเมืองและเศรษฐกิจ

จึงเกิดความเคลื่อนไหวที่สำคัญไปสู่การเริ่มต้นการปกครองตามระบอบรัฐธรรมนูญ

ดังตัวอย่างกรณีเจ้าพระยามหิธร เจ้ากรมราชเลขาธิการผู้ใกล้ชิดพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่สุดคนหนึ่ง ได้เขียนจดหมายถึงบุตรชายในต้นปี 1927 บอกว่า "ผู้ทรงอิทธิพล" ในสยามทราบดีว่าเวลาสำหรับรัฐธรรมนูญจะมาถึงในท้ายที่สุด แต่เวลานั้นยังมาไม่ถึง เจ้าพระยามหิธรได้เตือนบุตรชายไม่ให้สรุปโดยใช้วิธีเปรียบเทียบระบบการเมืองของสยามกับอังกฤษ เนื่องจาก "สยามไม่ใช่อังกฤษ และอังกฤษก็ไม่ใช่สยาม"[79] เดือนสิงหาคมปีเดียวกัน คณะกรรมการพิจารณาการออกพระราชบัญญัติปราบปราม "ลัทธิคอมมิวนิสต์ บอลเชวิค และการโฆษณาชวนเชื่ออื่น ๆ ที่เป็นอันตราย" ได้แถลงไว้ในรายงานว่า:

> จะอย่างไรก็ตามที คณะกรรมการมีความเห็นว่าพระราชบัญญัติที่จะออกใหม่ไม่ควรจำกัดอยู่เพียงแค่การปราบปรามคำสอนหรือทฤษฎีซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับความรุนแรงและการปฏิวัติ ยังมีอันตรายอีกประการหนึ่งสำหรับสยาม กล่าวคือ... การปลุกปั่นที่ไม่ฉลาดและก่อนเวลาอันควร เพื่อเรียกร้องการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของการปกครอง ในช่วงเวลานั้นอาจมีความปรารถนาโดยทั่วไป เพื่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการปกครองรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง หรือเพื่อควบคุมอำนาจของพระมหากษัตริย์ในบางเรื่อง อย่างไรก็ดีประชาชนส่วนมากของสยามยังไม่ได้รับการฝึกมาในเรื่องความคิดทางการเมืองหรือทางเศรษฐกิจ ถึงตอนนี้และในช่วงเวลาหนึ่งที่จะมาถึง ยังไม่มีและจะไม่มีการเปลี่ยนแปลงระดับพื้นฐานใด ๆ เกิดขึ้นในการปกครองของประเทศสยาม อันตรายจึงอยู่ที่ว่าการปลุกปั่นด้านการเมืองอาจนำไปสู่ความไม่สงบ และเป็นไปได้ที่จะมีความพยายามก่อนเวลาเพื่อให้เกิดมีการเปลี่ยนแปลงรัฐธรรมนูญของประเทศนี้ และนี่เป็นคำถามที่จะนำไปสู่ความยุ่งยากอันแท้จริง[80]

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงไม่แน่พระทัยว่าสถาบันทางการเมืองแบบตะวันตกเหมาะสมกับสยาม ดังปรากฏในพระราชบันทึกเรื่อง "ปัญหาของสยาม" (1926) และ "ประชาธิปไตยในสยาม" (1927) ซึ่งข้าพเจ้าได้อภิปรายไปแล้วในตอนก่อนหน้านี้ (บทที่ 2 และบทนี้) และตามที่ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ในบทที่ 4 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ได้ทรงมีพระราชวิจารณ์ไว้ในปี 1928 ถึงความยากลำบากในการวางแผนเมืองในสยาม ดังข้อความที่ว่า:

> ...เราไม่อาจทำนาย "พัฒนาการทางการเมือง" ของเราได้ด้วยความแน่นอน เนื่องจากประเทศของเราขาด "โครงสร้างทางสังคมที่มีเสถียรภาพ" หรือขาด "สถาบันทางการเมือง" ที่มั่นคง สิ่งต่าง ๆ กำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วมาก จนกระทั่งเราไม่อาจทำนายอะไรแม้เพียง 10 ปีข้างหน้าจากนี้ไป...[81]

อย่างไรก็ตามพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดให้มีรับสั่งให้เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ กรมหมื่นเทววงศ์วโรทัย ศึกษาสถาบันทางการเมืองแบบสภาผู้แทนราษฎรตามรูปแบบการบริหารปกครองอาณานิคมของดัตช์ ขณะติดตามพระองค์เสด็จประพาสชวา ในปี 1929[82]

ในทำนองเดียวกัน ที่ปรึกษากระทรวงต่างประเทศผู้ทรงอิทธิพล คือ นายเรย์มอนด์ บี. สตีเวนส์ ก็ได้ทูลพระองค์เจ้าบวรเดชในปี 1930 ว่า "ข้าพเจ้ามีความเห็นหลังจากรับสนองพระมหากรุณาธิคุณในสยามมาเป็นเวลา 4 ปี ว่าระบอบกษัตริย์ทรงอำนาจโดยไม่จำกัดเป็นรูปแบบการปกครองที่ดีที่สุดในช่วงระยะเวลาหนึ่งสำหรับประเทศนี้แน่นอน"[83]

ในฤดูใบไม้ผลิปี 1931 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จประพาสประเทศแคนาดา และสหรัฐอเมริกาเพื่อรักษาพระเนตร ขณะประทับอยู่ในสหรัฐฯ ได้พระราชทานพระราชกระแสหลายครั้งที่ชี้ให้เห็นว่า ทรงได้ปรับเปลี่ยน

พระราชดำริที่มีก่อนหน้านั้นเกี่ยวกับการไม่เปิดรับคำปรึกษาในการทดลองสถาบันทางการเมืองแบบมีสภาผู้แทนราษฎรในสยาม ตามที่ได้ตั้งข้อสังเกตมาข้างต้นแล้วว่า ในการพระราชทานสัมภาษณ์ที่เมืองนิวยอร์คในเดือนเมษายน พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ได้มีพระราชดำรัสกับผู้สื่อข่าวว่า พระองค์ทรงวางแผนที่จะนำเอาสิทธิในการเลือกตั้งมาใช้ในประเทศสยามอย่างเป็นขั้น ๆ ไป โดยเริ่มด้วยการเลือกตั้งระดับท้องถิ่น ในเดือนกันยายนนักการทูตอเมริกันคนหนึ่งได้รายงานถึงการคาดการณ์กันในกรุงเทพฯ ว่าอาจมีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองเกิดขึ้นภายหลังการเสด็จพระราชดำเนินกลับของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และชี้ว่าอาจมีการเคลื่อนไหวไปสู่ระบอบกษัตริย์แบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่เด็ดขาดน้อยลง รวมทั้งการแต่งตั้งนายกรัฐมนตรี[84] พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระราชินีได้เสด็จกลับกรุงเทพฯราวกลางเดือนตุลาคม และไม่นานจากนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงมีรับสั่งให้กรมหมื่นเทววงศ์วโรทัย เสนาบดีกระทรวงต่างประเทศเตรียมร่างรัฐธรรมนูญ โดยท่านเสนาบดีได้โอนเรื่องการร่างรัฐธรรมนูญไปให้กับนายเรย์มอนด์ บี. สตีเวนส์ และพระยาศรีวิสารวาจา[85]

เรย์มอนด์ บี. สตีเวนส์ เป็นชาวอเมริกันที่แข็งขันทางการเมืองของพรรคเดโมเครต เคยทำงานในสภาคองเกรสสหรัฐอเมริกา ได้เข้ามาเป็นที่ปรึกษาของกระทรวงต่างประเทศในสยามตั้งแต่ปี 1926 และตามที่ได้เคยชี้ให้เห็นข้างต้นแล้วว่าเขาได้แสดงความเชื่อบ่อยครั้งว่า สำหรับอนาคตอันใกล้ ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในสยามนั้นเป็นรูปแบบการปกครองที่เหมาะสมกับสภาพการณ์ของสยามที่สุด ส่วนพระยาศรีวิสารวาจาได้รับการศึกษาจากอังกฤษและกลับมารับราชการที่กระทรวงต่างประเทศ ในปี 1925 ขณะที่พระยาศรีวิสารวาจายังมีบรรดาศักดิ์เป็น "หลวง" ดร.ฟรานซิส บี. แซยร์ ได้มีสาส์นถึงกระทรวงต่างประเทศว่า "ในบรรดาผู้ที่รับราชการอยู่ในขณะนี้ หลวงศรีวิสารวาจาซึ่งอยู่ ณ กรุงปารีสเป็นผู้ที่มีความสามารถที่สุดในทุกด้าน เขาไม่เพียงวางใจได้และมีความสามารถ แต่เร็วมากด้วยนับเป็นคนที่มีคุณค่าที่สุดคนหนึ่ง"[86] ในปี 1928 หลวงศรีวิสารวาจาได้รับพระราชทาน

เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็น "พระยา" และเป็นปลัดทูลฉลองกระทรวงต่างประเทศ ภายหลังรัฐประหาร 1932 ซึ่งปิดฉากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พระยาศรีวิสารวาจาได้เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างประเทศคนแรกของระบอบการปกครองใหม่ แม้ว่าการแต่งตั้งครั้งนั้นดูเหมือนจะเพื่อให้ความมั่นใจแก่มหาอำนาจตะวันตกเป็นสำคัญ และเพื่อลดโอกาสของการแทรกแซงจากต่างชาติที่อาจมีต่อรัฐบาลใหม่ในเดือนกรกฎาคม พระยาศรีวิสารวาจาเองได้บอกกับทูตอังกฤษว่า ตัวท่านได้รับเชิญเป็นรัฐมนตรีกระทรวงต่างประเทศด้วย "ดาบปลายปืน"[87]

"เพื่อให้เป็นไปตามพระราชประสงค์" ในต้นปี 1932 ทั้งนายสตีเวนส์และพระยาศรีวิสารวาจาได้ทูลเกล้าฯ ถวาย "เค้าโครงร่างรัฐธรรมนูญ" พร้อมทั้งคำวิจารณ์ต่อ "เค้าโครงฯ"[88] นั้นที่แยกต่างหาก เค้าโครงร่างรัฐธรรมนูญของทั้งสองท่านนี้เหมือนกันกับฉบับที่ระบอบการปกครองภายใต้รัฐธรรมนูญนำมาใช้จริงอย่างน่าสะดุดใจ ข้อเสนอแนะหลักของเค้าโครงของสตีเวนส์และพระยาศรีวิสารวาจาก็คือการแต่งตั้งนายกรัฐมนตรีและการปลดเปลื้องพระราชภารกิจจากการบริหารงานรายวันของรัฐ (นับแต่รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ เป็นต้นมา พระมหากษัตริย์ราชวงศ์จักรีจริง ๆ แล้วทรงเป็นนายกรัฐมนตรีด้วยพระองค์เอง) นายกรัฐมนตรีจะเป็นประธานคณะรัฐมนตรีและรับผิดชอบต่อสภานิติบัญญัติ ซึ่งประกอบไปด้วยสมาชิกจำนวนเท่ากันระหว่างสมาชิกที่มาจากการแต่งตั้งและเลือกตั้ง สมาชิกที่มาจากการเลือกตั้งจะใช้วิธีเลือกตั้งทางอ้อม ความแตกต่างหลักระหว่างเค้าโครงฯนี้กับรัฐธรรมนูญที่ได้นำมาใช้จริงภายหลังการรัฐประหารในเดือนมิถุนายน 1932 ก็คืออภิรัฐมนตรีควรมีอยู่ต่อไป โดยปรับปรุงเรื่องสมาชิกภาพและหน้าที่ ส่วนอำนาจอันกว้างขวางอย่างน้อยในเรื่องการ "ออกเสียงคัดค้าน" จะสงวนไว้สำหรับองค์พระมหากษัตริย์ ในคำวิจารณ์ต่อ "เค้าโครงฯ" ที่แยกต่างหาก ทั้งนายสตีเวนส์และพระยาศรีวิสารวาจาได้ยืนยันว่า การจัดตั้งระบอบการปกครองแบบกษัตริย์อยู่ใต้รัฐธรรมนูญในสยาม ไม่ใช่เพียงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้เท่านั้น แต่ยังพึงประสงค์อีกด้วย แม้กระนั้นทั้งสองก็ได้แสดงความสงสัยว่าเวลาอันสมควรนั้น

มาถึงแล้วหรือยัง และยังได้ชี้ให้เห็นถึงระดับของการศึกษาโดยทั่วไป และผลจากความแตกแยกที่อาจเกิดขึ้น จากการเปลี่ยนแปลงการปกครองท่ามกลางมรสุมรุมเร้าของปัญหาเศรษฐกิจ ข้อเสนอแนะของทั้งสองท่านก็คือ นโยบายค่อยเป็นค่อยไปทำนองเดียวกับที่นำมาใช้ในการปกครองตนเองของพม่า ทั้งสองคนรู้สึกว่าคำถามเรื่องการมีรัฐสภาแห่งชาติสมควรรอไว้ก่อน และทั้งสองสนับสนุนให้นำสภาเทศบาลระดับท้องถิ่นมาใช้ในทันที[89] นายสตีเวนส์และพระยาศรีวิสารวาจารู้สึกว่าความปรารถนาที่จะมีการปกครองโดยประชาชนมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง (Popular government) ไม่ได้เป็นที่แพร่หลายในสยาม และสตีเวนส์ยังเพิ่มเติมอีกว่า "ยากยิ่งที่จะดึงอำนาจทางการเมืองคืนมา เมื่อได้ให้ประชาชนไปแล้ว" และยังเห็นว่าเป็นการไม่ฉลาดที่จะพยายามบรรเทาความเดือดร้อนชั่วคราวอันมีรากเหง้าใหญ่มาจากเศรษฐกิจ โดยทำการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่ส่งผลกว้างไกล อย่างไรก็ดีทั้งสองคนเต็มใจที่จะทดลองกับการปกครองแบบสภาเลือกตั้งตัวแทนในระดับท้องถิ่น ซึ่งนโยบายนี้พ้องกับคำให้สัมภาษณ์ที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานแก่นักข่าวชาวอเมริกันในปี 1931

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งพระราชหฤทัยที่จะพระราชทานรัฐธรรมนูญให้กับประเทศ โดยเป็นส่วนหนึ่งของงานวันมหาจักรีและงานพระราชพิธีฉลองกรุงครบ 150 ปีของราชวงศ์จักรี ซึ่งตรงกับวันที่ 6 เมษายน 1932[90] "เค้าโครงร่างรัฐธรรมนูญ" ของนายสตีเวนส์และพระยาศรีวิสารวาจา รวมทั้งคำวิจารณ์ของทั้งสองคนลงวันที่ 8 และ 9 มีนาคม ในเอกสารนั้นพระยาศรีวิสารวาจาได้บันทึกไว้ว่า "เนื่องด้วยเรามีเวลาจำกัด งานนี้จึงดำเนินไปด้วยความรีบเร่ง" ในวันที่ 12 มีนาคม สำเนาเอกสารทั้งสามฉบับได้ถูกส่งถวายสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทางไปรษณีย์ประทับตรา "ลับ" และ "เฉพาะสมเด็จฯเท่านั้น" พร้อมหนังสือกราบทูลแนบไปด้วยจากเจ้าพระยามหิธรราชเลขาธิการ ทูลว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดฯให้ส่งเอกสารนี้มาเพื่อที่จะได้ทรงพิจารณานำเข้าหารือกับคณะอภิรัฐมนตรี[91] เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตั้งทรงพระราชหฤทัย

ว่าจะให้มีการพระราชทานรัฐธรรมนูญในต้นเดือนเมษายน การอภิปรายในอภิรัฐมนตรีจึงคาดว่าน่าจะเกิดขึ้นในปลายเดือนมีนาคมนั่นเอง แต่ไม่เป็นที่ชัดเจนว่าได้มีการจัดประชุมอภิรัฐมนตรีอย่างเป็นทางการขึ้นเพื่ออภิปรายเค้าโครงฯหรือพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้สอบถามความคิดเห็นของคณะอภิรัฐมนตรีเป็นรายบุคคล แต่หากได้มีการจัดการประชุมอย่างเป็นทางการขึ้น รายงานการประชุมนั้นก็ไม่เป็นที่รู้กันว่ามีอยู่ และหากการประชุมอย่างเป็นทางการมีขึ้นเป็นไปได้ว่าสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงลพบุรีราเมศร์ผู้ซึ่งกำลังประชวร รวมไปถึงสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ผู้ทรงขาดประชุมบ่อยครั้ง ทุกพระองค์ที่กล่าวนามนี้ล้วนไม่ได้ทรงเข้าร่วมประชุมด้วย[92]

อย่างไรก็ดี มีหลักฐานอยู่บ้างเกี่ยวกับทัศนะของคณะอภิรัฐมนตรี จากตำหนักที่ประทับริมทะเลระหว่างทรงพักฟื้น สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงร่างลายพระหัตถ์ถึงเจ้าพระยามหิธร แจ้งว่าเพิ่งจะทรงได้รับและทอดพระเนตรเอกสาร และพระองค์ทรงเห็นพ้องกับสตีเวนส์และพระยาศรีวิสารวาจาว่าเวลายังมาไม่ถึงที่จะปฏิบัติตามเค้าโครงฯนั้น มีรับสั่งกับเจ้าพระยามหิธรโดยเฉพาะให้ทูลให้ทรงทราบหากจะมีการพิจารณาเค้าโครงฯนี้โดยเร่งด่วน และหากเป็นเช่นนั้นก็จะยอมเสด็จกลับกรุงเทพฯทันที เพื่อทูลเสนอความเห็นของพระองค์ต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มิฉะนั้นก็จะทูลลาพักผ่อนต่อไปและจะเสด็จกลับตามกำหนดเดิมในวันที่ 29 มีนาคม[93]

ยังมีเอกสารภายหลังต่อมาอีกชิ้นหนึ่งที่ชี้ให้เห็นการตัดสินใจซึ่งส่งผลไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในฤดูใบไม้ผลิปี 1932 กล่าวคือ สี่วันภายหลังการรัฐประหารวันที่ 24 มิถุนายน ซึ่งปิดฉากการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ อุปทูตอังกฤษได้เข้าพบกรมหมื่นเทววงศ์วโรทัย และได้รับแจ้งว่า ถึงแม้จะได้รับทูลขอให้ทรงอยู่ในตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศต่อไป พระองค์ก็จะไม่ทรงรับเนื่องจาก "ไม่ทรงสามารถทำงานกับพวกที่อยู่ในอำนาจเหล่านั้นได้" และ

> แล้วพระองค์ก็ทรงเอ่ยถึงเค้าโครงร่างรัฐธรรมนูญ ตรัสกับข้าพเจ้าว่า ราวหกเดือนที่แล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้มีรับสั่งให้พระองค์ร่างรัฐธรรมนูญขึ้นเพื่อทรงมอบให้แก่ประชาชนในโอกาสวันมหาจักรีและงานพระราชพิธีฉลองกรุงครบ 150 ปี ซึ่งก็คือในวันที่ 5 เมษายน (ระบุตามต้นฉบับ-บรรณาธิการ) ที่ผ่านมา อย่างไรก็ดีพระองค์ได้ทรงคัดค้านเค้าโครงฯนี้ และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงยอมจำนน แม้กระนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ได้ทรงเตือนพระองค์ว่า เมื่อถึงเวลาก็จะเกิดผลที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ นั่นก็คือการปฏิวัติ/รัฐประหารและเผด็จการทางทหาร ซึ่งตอนนี้เหตุการณ์ก็ได้เกิดขึ้นแล้ว และบรรดาเจ้าทั้งหลายก็กำลังเสวยผลกรรมของพระองค์ กรมหมื่นเทววงศ์ฯ ไม่ได้ทรงเอ่ยพระนามผู้ใด แต่ก็เป็นที่ชัดเจนว่าทรงหมายถึงสมาชิกราชวงศ์ในอภิรัฐมนตรี ด้วยมีแต่บรรดาเจ้านายในราชวงศ์เหล่านี้เท่านั้นที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทรงปรึกษาหารือในเรื่องเช่นนี้[94]

ในเดือนมีนาคม ปี 1932 อภิรัฐมนตรีมีสมาชิกทั้งหมด 6 พระองค์ ได้แก่ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ทั้งสามพระองค์ทรงเป็นสมาชิกสภานี้มาตั้งแต่แรกเริ่ม ถัดมาก็เป็นสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงลพบุรีราเมศร์ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงเพ็ชรอัครโยธิน และพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นเทววงศ์วโรทัย ซึ่งทรงได้รับแต่งตั้งภายหลังการสิ้นพระชนม์ของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช และพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ การตัดสินใจในอภิรัฐมนตรีที่กรมหมื่นเทววงศ์ฯ ทรงเอ่ยถึง ไม่ว่าจะเกิดขึ้นในที่ประชุมที่เป็นทางการผ่านการปรึกษาหารือเฉพาะตัวบุคคล หรือทั้งสองอย่างรวมกัน ก็ชี้ว่าเสียงส่วนใหญ่ในอภิรัฐมนตรีคัดค้านพระราชดำริของพระบาทสมเด็จ

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี เสด็จพระราชดำเนินไปเสวยพระกระยาหารค่ำ ณ ศาลาว่าการกระทรวงกลาโหม
ในโอกาสเสด็จนิวัติพระนครเมื่อกลางเดือนตุลาคม พ.ศ.2474 (เสด็จพระราชดำเนินไปสหรัฐอเมริกาเมื่อ 7 เดือนก่อน)

แถวหมอบ จากซ้ายไปขวา: พล.ต.พระยาสุรเสนา ยกกระบัตรทหารบก พล.ต.พระยาเสนาณรงค์ ร.อ.ม.จ.ลักษณเลิศ ชยางกูร พ.อ.พระยาสุรเดชรณชิต ผบ.กรมทหารราบที่ 1 จ.ป.ร.

แถวนั่ง: นายพลเอก กรมพระกำแพงเพ็ชรอัครโยธิน นายพลเอก สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ กรมหลวงเพ็ชรบุรีราชสิรินธร พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี นายพลเอก สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต พระองค์เจ้าหญิงประภาวิสิทธิ นายพลเอก สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

แถวยืนหญิง: พระองค์เจ้าหญิงรำไพประภา ม.จ.รัสสาทิศ สวัสดิวัตน์ พระองค์เจ้าหญิงจุไรรัตนศิริมาน พระองค์เจ้าหญิงพิสิษฐ์สบสมัย พระองค์เจ้าหญิงศิริรัตนบุษบง พระองค์เจ้าหญิงสุทธวงศ์วิจิตร

แถวยืนชาย: พล.ต.พระยาสโมสรสรรพกร ปลัดกรมพลาธิการทหารบก ไม่ทราบนาม พล.ต.ม.จ.ฉัตรมงคล โสณกุล พล.ท.พระยาสีหราชเดโชชัย แม่ทัพกองทัพที่ 1 นายพลเอก พระองค์เจ้าอลงกต ไม่ทราบนาม พ.อ.หลวงศรานุชิต

พระเจ้าอยู่หัวที่จะให้มีการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ ซึ่งทราบกันดีว่าทรงเป็นส่วนหนึ่งของฝ่ายคัดค้าน และเป็นไปได้ว่าสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศฯ ซึ่งทราบกันมานานว่าทรงเป็นนักอนุรักษ์นิยม ก็คงจะทรงคัดค้านการตัดขาดอย่างไม่เหลือเยื่อใยต่อจารีตเดิมด้วยเช่นกัน ดำรัสของกรมหมื่นเทววงศ์ฯ จึงดูจะบ่งนัยว่า พระองค์ก็ดุจเดียวกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงสนับสนุนข้อเสนอการเปลี่ยนแปลง ในขณะที่จุดยืนของสมาชิกในราชวงศ์อีกสามพระองค์ในอภิรัฐมนตรี อันได้แก่ สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์ฯ กรมพระกำแพงเพ็ชรฯ และสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงลพบุรีฯ ไม่อาจเอาเป็นที่แน่นอนได้[95] แม้ว่าตามดำรัสของกรมหมื่นเทววงศ์ฯ ดูจะเป็นว่าส่วนใหญ่ ถ้าไม่ใช่ทั้งหมดทุกพระองค์ ทรงเข้ากับฝ่ายค้านที่เป็นเสียงส่วนใหญ่ แต่ไม่ว่าจะเป็นอย่างไร เป็นไปไม่ได้ที่การเปลี่ยนแปลงใหญ่ในระบบการปกครองของรัฐบาลจะดำเนินการให้ลุล่วงไปได้โดยปราศจากความเห็นชอบอย่างเป็นเอกฉันท์โดยสิ้นเชิงจากบรรดาเจ้านายชั้นสูงในราชวงศ์ ทั้งนายสตีเวนส์และพระยาศรีวิสารวาจา ผู้เขียน "เค้าโครงฯ" จึงถูกคัดค้านไม่ให้นำข้อเสนอที่รุนแรงกว่าไปสู่การปฏิบัติในทันที[96]

ในคำวิจารณ์เรื่องเค้าโครงร่างรัฐธรรมนูญที่ทูลเกล้าฯ ในเดือนมีนาคมนั้น พระยาศรีวิสารวาจาได้บันทึกไว้ว่า "มีข่าวลืออยู่ในขณะนี้ว่า จะมีความพยายามโค่นล้มรัฐบาลในโอกาสข้างหน้า" และหลังจากที่รัฐบาลได้ตัดสินใจจะไม่ประกาศการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่สำคัญใด ๆ ในฤดูใบไม้ผลิปี 1932 เหตุการณ์ก็เคลื่อนเข้าสู่จุดจบในวันที่ 24 มิถุนายน ข่าวลือเรื่องความยุ่งยากที่จะมีขึ้นในวันที่ 6 เมษายน เนื่องในโอกาสเสด็จพระราชดำเนินประกอบพระราชพิธีเปิดปฐมราชานุสรณ์และสะพานพระพุทธยอดฟ้าได้พิสูจน์ว่าไม่มีมูล[97] "ผู้วิจารณ์"ใน*บางกอกไทมส์*ได้ยกผลประโยชน์นี้ให้กับความจงรักภักดีที่สาธารณชนมีต่อราชวงศ์และพระมหากษัตริย์ผู้ทรงครองแผ่นดินอยู่ในขณะนั้น รวมไปถึงความเหมาะสมของระบอบเอกาธิปไตยที่ทรงคุณธรรมสำหรับการปกครองประเทศสยาม[98] ในช่วงเวลาเดียวกันในพระบรมราโชวาทที่พระราชทานต่อนักเรียนนายร้อยทหารบก พระบาทสมเด็จ

พระเจ้าอยู่หัวก็ได้ทรงเตือนนายทหารทั้งหลายไม่ให้สนใจในการเมือง ทรงชี้ว่าประวัติศาสตร์เมื่อไม่นานก่อนหน้านั้นของจีน เป็นตัวอย่างของความเลวร้ายที่เกิดจากการที่ทหารหันไปเอาจริงเอาจังทางการเมือง[99] ในกลางเดือนเมษายน มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติภาษีเงินเดือนใหม่ (ดูบทที่ 7) ซึ่งเร้าให้เกิดกระแสการต่อต้านในหน้าหนังสือพิมพ์ ถึงปลายเดือนเมษายน ใน*บางกอกไทมส์* ผู้สังเกตการณ์ชาวต่างชาติได้เร่งรัดให้สยามรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีของประเทศไว้แทนที่จะกระโจนสู่การทดลองแบบประชาธิปไตย แต่วันรุ่งขึ้นผู้เขียนอีกคนกลับเรียกร้องให้มีการปกครองแบบสภาผู้แทนราษฎร พร้อมทั้งสรรเสริญความก้าวหน้าของญี่ปุ่นภายใต้ระบอบรัฐธรรมนูญ[100] ทั้งหมดนี้ตามมาด้วยการวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลอย่างตรงไปตรงมาซึ่งไม่ค่อยธรรมดานัก โดย อี. พี. (E. P.) ในบทความชื่อ "สยามและการพัฒนา" ดังมีข้อความต่อไปนี้:

> หลังจากตระหนักในความจริงที่ว่า สยามเป็นเพียงประเทศเดียวในโลกนี้ที่ยังมีระบอบการปกครองแบบกษัตริย์สมบูรณาญาสิทธิราชย์ และความก้าวหน้าของเราในระยะยี่สิบปีที่ผ่านมายังขาดสิ่งพึงปรารถนาอีกมากมาย ขณะที่โลกกำลังเปลี่ยนไปอย่างใหญ่หลวง...

แล้วผู้เขียนก็วิจารณ์การใช้จ่ายของรัฐบาลในเรื่องเครื่องจักรดีเซล บริการวิทยุ การสร้างสะพาน ไปจนถึงการปล่อยปละละเลยในเรื่องถนน การเกษตร และสรุปว่า:

> สยามในคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบจำเป็นต้องมีการปรับปรุงมากกว่านี้ มีความจำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงอย่างถอนรากถอนโคนบ้างในเรื่องการจัดสรรเงินให้กับหน่วยงานต่าง ๆ และสิ่งเหล่านี้จะไม่เป็นผลเว้นเสียแต่สภาผู้แทนของประชาชนจะได้รับการจัดตั้งขึ้น[101]

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเองยังทรงอภิปรายถึงความเป็นไปได้ของระบอบการปกครองแบบกษัตริย์อยู่ใต้รัฐธรรมนูญต่อไป ในปลายเดือนพฤษภาคม พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าธานีนิวัต เสนาบดีกระทรวงธรรมการได้ทูลเกล้าฯ ถวายเอกสารเรื่องนโยบายและอุปสรรคแห่งการศึกษาของอิตาลีของมุสโสลินี ผู้นำชาวอิตาเลียนซึ่งเน้นบทบาทของการศึกษาในการปลูกฝังอุดมการณ์ทางการเมืองของรัฐ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ได้ทรงแสดงความสนพระทัยในปรัชญาการศึกษาแบบฟาสซิสต์ แต่ทรงบันทึกไว้ในขอบเอกสารว่า "เราจะสอนให้คนไทยให้นิยมการปกครองแบบ 'Absolute Monarchy ได้หรือ ฉันสงสัยมาก' และในพระราชบันทึกที่แนบไปกับจดหมายที่ส่งไปยังพระองค์เจ้าธานีนิวัตและสมาชิกคนอื่น ๆ ของอภิรัฐมนตรี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงบันทึกว่า "เราจะสอนให้คนไทยนิยมการปกครองอย่าง Absolute Monarchy ได้หรือฉันสงสัยมาก เพราะถ้าทำเดี๋ยวนี้ *มันช้าเกินไปเสียแล้ว*" จากนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงอภิปรายถึงความเป็นไปได้ของการนำระบบฟาสซิสต์มาใช้ในสยาม และทรงสรุปว่า:

> บางทีจะดีและจะเป็น Way out ที่ดีที่สุด แต่จะทำได้หรือ? ถ้าทำไม่ได้ก็ควรเตรียมการที่จะเปลี่ยนเป็น Constitutional Monarchy โดยเร็วที่สุดที่จะทำได้ และต้องให้การศึกษาไปในทางนั้นละกระมัง?[102]

พระราชกระแสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฉบับนี้ได้ส่งถึงพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าธานีนิวัตและคณะอภิรัฐมนตรี และกลายเป็นเอกสารหนึ่งในบรรดาเอกสารทางการเมืองชิ้นสุดท้ายภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ในวันที่ 8 มิถุนายน ราชสำนักได้เดินทางออกจากกรุงเทพฯไปยังพระราชวังชายทะเลที่หัวหิน และในวันที่ 24 มิถุนายน อำนาจทางการเมืองของสยามก็ได้เปลี่ยนผ่านไปสู่มือกลุ่มอื่น นำไปสู่การสิ้นสุดความพยายามที่จะพระราชทานสถาบันทางการเมืองจากราชบัลลังก์ของราชาผู้ทรงอำนาจเด็ดขาด[103]

เชิงอรรถบทที่ 5

1. ในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 นั้น ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่สามารถดำรงอยู่ต่อมาได้ในเอเชียและตะวันออกกลาง ได้ยอมหลีกทางให้กับลัทธิรัฐธรรมนูญในรูปแบบต่างๆ อย่างรวดเร็ว และถึงปี 1932 ตัวอย่างสำคัญของระบอบกษัตริย์ที่ทรงอำนาจเด็ดขาดซึ่งยังคงเหลืออยู่ก็คือ ประเทศซาอุดิอาระเบีย การปกครองของพระเจ้าอิบราฮิม ซาวอ์ (Ibn Saud) ไม่ได้ถูกล้มล้าง แต่ตกอยู่ใต้ข้อจำกัดของกฎหมายศาสนาอิสลาม

2. ดูภาคผนวก ข, หน้า 288

3. เรื่องการตั้งอภิรัฐมนตรีและสมาชิกแรกเริ่ม ดูบทที่ 2 รวมทั้งพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ในภาคผนวก ข, หน้า 288-91. ชื่อภาษาอังกฤษในตอนแรกใช้ "High Council of State" แต่คำว่า "high" ได้เปลี่ยนเป็น "Supreme" ก่อนที่จะมีการตั้งสภานี้อย่างเป็นทางการ ตามที่พระองค์เจ้าธานีฯ ทรงนิพนธ์ไว้ พระองค์เป็นผู้ทรงเสนอแนะต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้ทรงใช้ชื่อ *อภิรัฐมนตรี* (กจช. ร.7 รล.7/1; ธานี, ชุมนุมนิพนธ์, 10-11)

4. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเพิ่มเติมว่ายังไม่ถึงเวลาที่พร้อมสำหรับ "รัฐสภา" ที่จะปฏิบัติภารกิจนี้ (กจช. ร.7 รล.7/1) การประชุมครั้งนี้มีขึ้นในวันที่ 5 ธันวาคม 1925

5. ภาคผนวก ข, หน้า 290 ในพระราชบันทึกเดียวกันนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงบันทึกต่อมาภายหลังว่า มีบางคนคัดค้านอภิรัฐมนตรีบนพื้นฐานที่ว่า "อำนาจของกษัตริย์ถูกลดให้น้อยลง และแน่นอน ได้ตั้งใจให้เป็นเช่นนั้น และตามที่ข้าพเจ้าได้กล่าวไว้แล้วว่าวันเวลาของอำนาจเด็ดขาดใกล้จะหมดลงทุกที" (หน้า 291)

6. สำหรับการอภิปรายเพิ่มเติมเกี่ยวกับการตัดสินใจนี้ ดูบทที่ 3 กรณี ม.จ.สิทธิพร ทรงได้รับเสนอแต่งตั้งให้เป็นเสนาบดีกระทรวงเกษตร เป็นตัวอย่างหนึ่งของการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงโอนอ่อนให้กับความเห็นของอภิรัฐมนตรี (ดูบทที่ 4, หน้า 107-8)

7. กจช. ร.7 รล.7/1 และดูพระราชวิจารณ์ของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ "ปัญหาของสยาม", (ภาคผนวก ข, หน้า 289) และดูข้อสังเกตของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ (ภาคผนวก ข, หน้า 296, 299).

8. GB, F 5256/183/40, 1 December 1925, Greg to Chamberlain บนกระดาษปะหน้าเอกสารนี้ เจ้าหน้าที่ในลอนดอนได้บันทึกไว้ว่า "นี่ดูจะเป็นการเริ่มต้นที่น่าพึงใจ"

9. GB, F 847/78/40, 29 January 1926, Greg to Chamberlain

10. เอกสารของอังกฤษอีกฉบับหนึ่งในช่วงต้นปี 1927 ชี้ว่าสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์ฯ และกรมพระจันทบุรีฯ ทรงเป็นสมาชิกที่แข็งแกร่งที่สุดในสภา สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศฯ "ไม่ทรงปรากฏว่าเอาจริงเอาจังในเรื่องนโยบายต่างประเทศหรือความคิดสมัยใหม่ต่าง ๆ" ส่วนสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระยาภาณุพันธุฯ ก็ทรงเป็น "เพียงองค์ประกอบ" แม้จะเป็นที่ยอมรับกันว่าพระองค์และสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ "จะทรงเป็นที่อาจคาดหวังว่าจะทรงมีอิทธิพลต่อนโยบายในเชิงอนุรักษ์นิยมที่เป็นประโยชน์" (GB, F 2874/40, 22 February 1927, Waterlow to Chamberlain)

11. ภาคผนวก ข, หน้า 290-1

12. จุลจักรพงษ์, *Brought Up in England* (London, 1943), 119

13. มีข้อเสนอแนะเป็นครั้งคราวว่า หน้าที่ของอภิรัฐมนตรีควรมีการปรับ (ดูการอภิปรายเกี่ยวกับคำถามนี้ของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ และฟรานซิส บี. แซยร์ ใน Batson, *SPF*, op.cit., 17-19, 30-2) ตามที่ได้ชี้ให้เห็นในบทที่ 2 หน้า 38 เพียงไม่กี่วันก่อนที่จะทรงมีพระราชบันทึกถึงพระยากัลยาณไมตรี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงได้รับจดหมายกราบบังคมทูลจากเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี พลเรือนระดับแนวหน้าและข้าราชการฝ่ายทหารในรัชกาลที่ 5 และเป็นสามัญชนหนึ่งในไม่กี่คนที่สามารถก้าวขึ้นสู่ตำแหน่งนายพลในระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ตั้งข้อสังเกตต่อคำวิพากษ์วิจารณ์ที่มีต่ออภิรัฐมนตรีและกราบบังคมทูลเสนอแนะให้ทรงรวมเอาอภิรัฐมนตรี คณะรัฐมนตรี และองคมนตรีเข้าเป็นองค์กรเดียวกัน โดยให้คณะกรรมการองค์กรนี้เป็นที่ปรึกษาของพระมหากษัตริย์ และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสตอบหนึ่งวันก่อนพระราชทานบันทึก "ปัญหาของสยาม" ให้แก่พระยากัลยาณไมตรีว่า พระองค์กำลังทรงพิจารณาถึงการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ภายในรัฐบาล แต่การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ไม่เป็นเรื่องต้องเร่งด่วน และทรงตระหนักถึงคำวิจารณ์ต่าง ๆ ที่มุ่งไปยังอภิรัฐมนตรี (กจช. ร.7 รล.7/2)

14. ภาคผนวก ข, หน้า 290-2. สำหรับเรื่องราวเกี่ยวกับการอภิปรายก่อนหน้านี้ในรัฐบาลถึงสถานภาพของอภิรัฐมนตรี ดูบทที่2, หน้า 39

15. กจช. ร.7 รล.7/1 สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงลพบุรีฯ ก็คือเจ้าฟ้ายุคลฯ พระราชโอรสชั้นเจ้าฟ้าในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ เคยทรงดำรงตำแหน่งอุปราชประจำมณฑลและในต้นรัชกาลที่ 7 ทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ในช่วงที่ทรงได้รับการแต่งตั้งพระองค์เพิ่งเสด็จกลับจากการพำนักในยุโรปหลังการฟื้นพระสุขภาพที่ไม่สู้ดีมาอย่างต่อเนื่อง

พระสุขภาพของพระองค์ยังคงทรุดโทรมต่อมา นับตั้งแต่ทรงประสบอุบัติเหตุทางเรือและพระราชภารกิจที่เหน็ดเหนื่อยวันมหาจักรีและพระราชพิธีฉลองกรุงครบรอบ 150 ปีในวันที่ 6 เมษายน 1932 และสิ้นพระชนม์ในวันที่ 8 เมษายน ทัศนะของอังกฤษต่อจุดแข็งและจุดอ่อนของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงลพบุรีฯ ดู GB, F 847/78/40,29 January 1926, Greg to Chamberlain สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงลพบุรีฯ ("สมเด็จอุปราช") และพระชายาผู้เป็นพระธิดาของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระยาภาณุพันธุฯ ทรงเป็นบุคคลสำคัญในอัตชีวประวัติของ Kumut Chandruang, *My Boyhood in Siam* (New York, 1938; reprinted, 1969)

16. เกี่ยวกับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยากำแพงเพ็ชรฯ ดูบทที่ 4, หน้า 100-101 ส่วนที่เกี่ยวกับกรมหมื่นเทววงศ์วโรทัย ดูบทที่ 2, เชิงอรรถที่ 32 กรมหมื่นเทววงศ์วโรทัยทรงเป็นสมาชิกเพียงพระองค์เดียวที่ไม่ได้ทรงเป็นพระราชโอรสของพระมหากษัตริย์ ในสมาชิกทั้งหมด 8 พระองค์ที่ทรงดำรงตำแหน่งในอภิรัฐมนตรีในวาระต่าง ๆ กัน ด้วยเหตุนี้พระองค์จึงไม่ได้ทรงมีพระอิสริยศชั้นเจ้าฟ้า

17. ตั้งแต่ 1925 เป็นต้นมา สมาชิกอภิรัฐมนตรีจะดำรงตำแหน่งในคณะเสนาบดีด้วยโดยอัตโนมัติ และในฤดูใบไม้ผลิปี 1932 สมาชิกสามพระองค์ในอภิรัฐมนตรี ได้แก่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์ฯ กรมพระกำแพงเพ็ชรฯ และกรมหมื่นเทววงศ์วโรทัย ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีในขณะเดียวกันด้วย สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ ทรงเป็นเสนาบดีกรมมุรธาธรในปลายรัชกาลที่ 6 แต่ตำแหน่งนี้ได้ถูกยกเลิกไปในต้นรัชกาลที่ 7 และสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์ฯ ทรงเป็นเพียงพระองค์เดียวที่ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีไปพร้อม ๆ กับทรงเป็นอภิรัฐมนตรีจนกระทั่งมีพระบรมราชโองการแต่งตั้ง กรมพระกำแพงเพ็ชรฯ และกรมหมื่นเทววงศ์วโรทัยเป็นสมาชิกเพิ่ม

18. GB, F 4260/4260/40, 18 May 1932, Dormer to Sir John ควรบันทึกไว้ด้วยว่านายฮอล-แพ็ทซ์ และกรมพระกำแพงเพ็ชรฯ มีเรื่องขัดแย้งกันอย่างรุนแรงเกี่ยวกับนโยบายด้านการคลัง และโดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เกี่ยวกับการใช้จ่ายเงินของรัฐบาล (ดูบทที่ 7)

19. อภิรัฐมนตรีในฐานะสถาบัน และสมาชิกของสภานี้โดยตัวบุคคลตกเป็นเป้าโจมตีหลักของคณะรัฐประหาร ในวันที่มีการยึดอำนาจสมาชิกทั้งหมดของอภิรัฐมนตรีถูกจับกุมยกเว้นกรมหมื่นเทววงศ์วโรทัย ผู้ทรงสามารถธำรงความสัมพันธ์อันดีกับกลุ่มการเมืองไทยทุกฝ่ายไว้ได้ สมกับที่ทรงเป็นนักการทูต ส่วนกรมพระกำแพงเพ็ชรฯ ทรงสามารถเสด็จหนีรอดขึ้นรถไฟไปสมทบกับพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯและราชสำนักที่หัวหินได้สำเร็จ และไม่นานภายหลังจากยึดอำนาจ อภิรัฐมนตรีได้ถูกยกเลิกไป สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์ฯ

ผู้ทรงถูกเพ่งเล็งว่ามีบทบาทในคณะเสนาบดี ทรงถูกบังคับให้เสด็จออกไปพำนัก ณ ต่างประเทศ ส่วนสมาชิกองค์อื่นๆ ที่ทรงถูกจับไว้ทรงได้รับการปล่อยพระองค์

รายละเอียดการปฏิบัติต่ออภิรัฐมนตรี ดู ชาญชัย รัตนวิบูลย์ "บทบาทของอภิรัฐมนตรีในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว", วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2529.

20. เรื่องราวต่อไปนี้เกี่ยวกับสภากรรมการองคมนตรี หลักฐานเอกสารส่วนใหญ่มาจาก กจช. ร.7 รล.6/1-25 และเป็นพื้นฐานของเรื่องย่อใน Batson, *SPF*, op.cit. 42-7 มีบทความที่สำคัญเป็นภาษาไทยด้วย เขียนโดยชัยอนันต์ สมุทวณิช เนื้อเรื่องส่วนใหญ่ว่าด้วยการตั้งสภากรรมการองคมนตรี และบางส่วนใช้เอกสารกองจดหมายเหตุเดียวกัน ดู *สัตว์การเมือง* (กรุงเทพ, 2524), หน้า 1-40; และดู B.A. Batson, Review of *Sat Kanmuang, Journal of the Siam Society* 62, 2 (1974), 346-8.

21. สำหรับรายงานว่าด้วยสภาต่างๆ ที่ทรงแต่งตั้งในรัชกาลที่ 5 รวมทั้งพระราชดำริของพระองค์ในเรื่องนั้นๆ ดู กจช. ร.7 รล.17/53 (ปรากฏความผิดพลาดในการจัดหมวดหมู่แฟ้มนี้มีเอกสารหมายเลข "49" ถึง "58" จำนวน 2 ชุด ที่อ้างในที่นี้คือ "53" ชุดแรก) รายงานนี้ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ หนึ่งในราชเลขาธิการในขณะนั้น ทรงให้เรียบเรียงขึ้นในปี 1929 เนื่องในโอกาสที่สถาบันสมิธโซเนียน (กรุงวอชิงตัน) ได้ขอเอกสารรายงานการประชุมสภานิติบัญญัติต่างๆ ของไทย แต่รัฐบาลไทยก็ได้ยกเหตุผลต่างๆ ขึ้นอ้างอย่างยืดยาวเพื่อปฏิเสธคำขอดังกล่าว ดู กจช. ร.7 ต.35/18

22. ตอนต้นรัชกาลที่ 7 มีรายชื่อสมาชิกจำนวน 233 คน กจช. ร7. รล. 6/2

23. *Bangkok Times*, 1 December 1927

24. GB, F260/78/40, 18 December 1925, Greg to Chamberlain

25. กจช. ร7. รล. 7/2 แล้วดูเชิงอรรถ 13 ข้างต้น และบทที่ 2 หน้า 38

26. ภาคผนวก ข, หน้า 292

27. เรื่องเดียวกัน, หน้า 293

28. มหิธร, เรื่องเดิม, 286 และดูจดหมายของเจ้าพระยามหิธรฯ วันที่ 2 กุมภาพันธ์ 1927 ที่อภิปรายความเป็นไปได้ของรัฐธรรมนูญและสภานิติบัญญัติ (เรื่องเดียวกัน, 293-4 รวมถึงคำวิจารณ์ของบุตรชายเจ้าพระยามหิธรในเชิงอรรถหน้า 294)

29. กจช. ร.7 รล.6/3

30. ดู *Bangkok Times*, 3 และ 30 May 1927

31. กจช. ร.7 รล.6/3, 4 ข้อสังเกตบางส่วนของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศฯ อ้างอยู่ในชัยอนันต์ สมุทวณิช, *สัตว์การเมือง*, เรื่องเดิม, 15 ที่กองจดหมายเหตุมีแฟ้มบันทึกการประชุมคณะกรรมการบางส่วนในหลายสำนวนที่แตกต่างกัน

32. กจช. ร.7 รล.6/3

33. กจช. ร.7 รล.6/3, 4 ในบันทึกการประชุมใช้สรรพนามบุรุษที่ 3

34. แม้จะเป็นที่รู้จักกันในชื่อ "นาย" แต่ "นายเลิด" ก็ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ชั้น "พระยา" ("นายเลิด" เป็นคนไทยเชื้อสายจีน) พระราชบันทึกของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวใน กจช. ร.7 รล.6/4 และมีสำเนาฉบับหนึ่งพร้อมด้วยบันทึกลายพระหัตถ์ของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ อยู่ในที่ว่างด้านข้างเอกสาร กจช. สบ.2.47/250, ต่อมาภายหลังสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ ได้ทรงคัดค้านข้อเสนอที่จะให้การศึกษาแบบยุโรปเป็นเงื่อนไขหนึ่งสำหรับการเป็นสมาชิกสภากรรมการองคมนตรี โดยทรงชี้ว่าพระองค์เองก็ไม่ทรงมีคุณสมบัติดังกล่าว (กจช. ร7. รล. 6/2)

ครั้งแรกที่การเสนอเรื่องสภาใหม่ได้ถูกเปิดเผย นักเขียนในหนังสือพิมพ์ที่เชียงใหม่ชื่อ *ศรีเชียงใหม่* ได้อภิปรายถึงแนวทางที่เป็นไปได้ในการเลือกสมาชิกของสภานี้ และเสนอแนะให้มีการเลือกสมาชิกจากราษฎรชนชั้นและอาชีพต่างๆ "เป็นต้นว่านักหนังสือพิมพ์ พ่อค้า เกษตรกร และนักการศึกษา" (11 พฤษภาคม 1927, 139-41)

35. GB, F 3176/7777/40, 13 September 1927, Waterlow to Chamberlain ราวเดือนหนึ่งก่อนหน้านี้ทูตอังกฤษได้บรรยายถึงความต้องการการปกครองแบบมีตัวแทนในสยามว่า "เป็นทฤษฎี ไม่เป็นจริง และลอกเลียนแบบ" และยากที่จะเกิด "รูปแบบอันตราย" "แต่มันเป็นเรื่องแย่ที่ความคิดของคนกลุ่มน้อยที่มีสติปัญญาเฉียบไวมากกว่าจะเพ่งเล็งเรื่องที่ไม่เป็นจริงแม้ว่ามันจะปราศจากอันตรายก็ตาม" ท่านทูตได้แนบคำแปลบทความจากหนังสือพิมพ์ไทยที่อยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐบาลซึ่งโต้แย้งถึงความเหมาะสมของรูปแบบการปกครองปัจจุบันของสยามและความจำเป็นที่จะมีการศึกษามากขึ้นก่อนที่จะพิจารณาถึงการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ซึ่งเขาบรรยายว่า "อยู่ในขั้นเตาะแตะพอควร" แต่ก็ได้ชี้ว่ารัฐบาลกังวลกับการพูดคุยทางการเมือง "และก็ปราศจากความคิดที่สร้างสรรค์พอๆ กับคนอื่นๆ" (GB, F 7776/1302/40, 19 August 1927, Waterlow to Chamberlain)

36. *Bangkok Times*, 1 December 1927

37. *Bangkok Daily Mail*, 29 Noverber 1927 บทความนี้รวมทั้งบทความอื่นๆ จากหนังสือพิมพ์ในกรุงเทพเกี่ยวกับสภากรรมการองคมนตรีซึ่งจะกล่าวถึงในเชิงอรรถต่อไปข้างล่าง

อยู่ในแฟ้มข่าวตัดจากหนังสือพิมพ์ กจช. ร.7 รล.6/16

Daily Mail ได้แสดงความเสียใจที่หน่วยราชการด้านการเกษตร สาธารณสุข และการต่างประเทศไม่มีตัวแทนอยู่ในสภา และ "จำเป็นต้องเน้นถึงการละเว้นไม่รวมเอาตัวแทนเหล่านี้" โดยเฉพาะด้านเกษตรไว้ภายใต้องค์กรทางการเมืองใหม่ ก่อนหน้านี้สมาชิกท่านหนึ่งในคณะกรรมการชุดสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์ฯ ได้โต้แย้งว่า การที่ ม.จ.สิทธิพรได้ทรงร่วมอยู่ในสภาใหม่นี้อยู่แล้ว น่าจะช่วยประกันว่าผลประโยชน์ทางการเกษตรมีตัวแทนอย่างเพียงพอ ทั้งที่จริงๆ แล้วอาชีพอย่างเป็นทางการของ ม.จ.สิทธิพรอยู่ที่กระทรวงการคลัง (กจช. ร7. รล. 6/3)

38. *Siam Observer*, 9 September 1927

39. *Siam Observer*, 2 December 1927 ในเดือนเมษายนก่อนหน้านั้น เมื่อแผนการตั้งสภาใหม่ได้ถูกเปิดเผยเป็นครั้งแรก *Siam Observer* ได้บันทึกถึงพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ไว้ดังนี้ (16 เมษายน 1927) :

> ในช่วงเวลาสั้นๆ ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงครองราชย์ได้พระราชทานข้อพิสูจน์อย่างอุดมถึงพระราชหฤทัยที่เป็นประชาธิปไตยและน้ำพระทัยที่เห็นอกเห็นใจ ในขณะที่ไม่ทรงสามารถพิจารณาการออกจากหลักการแห่งความเด็ดขาดซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของรัฐธรรมนูญในขณะนั้นพระองค์ก็ได้ทรงแสดงให้เห็นความพร้อมอย่างยิ่งที่จะไปไกลเท่าที่เป็นไปได้ในทางปฏิบัติ ไม่เพียงได้ทรงแสดงพระปรีชาญาณที่ยิ่งใหญ่ แต่รวมไปถึงความกล้าหาญอย่างสูง และด้วยข้อพิสูจน์ในน้ำพระราชหฤทัยที่ทรงห่วงใยผลประโยชน์ของชาติดังกล่าวกว่านี้ พระองค์จะทรงพิชิตความเห็นพ้องต้องกันจากทุกฝ่ายอย่างไม่มีที่สิ้นสุด

40. *ศรีเชียงใหม่*, 21 พฤษภาคม 1927, บทความใน *ศรีกรุง* ลงวันที่ 6 พฤษภาคม 1927

41. US., 892.02/9 22 May 1928, Mackenzie to the Secretary of State

42. ดูตัวอย่างใน กจช. ร.7 รล.6/9

43. พร้อมกับที่ทรงโปรดฯ ให้ส่งบันทึกการประชุมครั้งหนึ่งของปี 1930 ซึ่งว่าด้วยร่างข้อบังคับฝ่ายพลเรือนและการพาณิชย์ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงมีพระราชนิพนธ์ว่า :

การประชุมครั้งนี้ค่อนข้างสนุกมาก และแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า
คณะกรรมการยังไม่เคยชินกับขั้นตอนกระบวนการและกฎข้อบังคับของการประชุม
การประชุมวาระนี้เป็นบทเรียนที่ดีสำหรับอนาคต

44. กจช. ร.7 รล.6/6; สบ.2.47/198 มีการเปลี่ยนแปลงบ้าง แม้ว่ากลุ่มอาวุโสส่วนใหญ่จะได้รับการแต่งตั้งกลับมาอีก ม.จ.สิทธิพรเป็นพระองค์หนึ่งที่พระนามขาดหายไป แม้จะทรงมีบทบาทสำคัญในการตั้งสภากรรมการองคมนตรี แต่ ม.จ.สิทธิพรผู้ทรงประทับอยู่ที่ฟาร์มของพระองค์ในภาคใต้ของสยามก็ทรงมีประวัติการเข้าประชุมที่แย่ที่สุดในบรรดาสมาชิกแรกเริ่ม 40 พระองค์ ทรงเข้าร่วมประชุมเพียงสามครั้งในสี่ปี และด้วยเหตุผลนี้จึงไม่ทรงได้รับการเสนอพระนามรวมอยู่ในรุ่นที่สอง แต่ที่ตลกก็คือ ไม่นานหลังจากที่ ม.จ.สิทธิพรทรงขาดจากการเป็นสมาชิกไปแล้ว ครั้งหนึ่งพระองค์กลับเสด็จมาที่ประชุม ทำให้เกิดข้อถกเถียงกันเล็กน้อยว่าสมควรทรงได้รับอนุญาตให้เข้าฟังการประชุมได้หรือไม่ (กจช. ร.7 รล.6/6, 23)

45. กจช. ร.7 รล.6/6; กจช. ร.7 พค.2/13.

46. เอกสารบันทึกนี้อยู่ใน กจช. สบ.2.42/67 และตีพิมพ์อยู่ใน Batson, *SPF*, op.cit., 48-50; และดูภาคผนวก ค. สำเนาเอกสารนี้ซึ่งอยู่ในแฟ้มส่วนพระองค์สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ ไม่มีการลงพระนามหรือลงวันที่ มีข้อโต้แย้งว่าเอกสารนี้เป็นพระราชบันทึกของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ หรือไม่ รวมทั้งประเด็นวันที่ (ต้นมิถุนายน 1927), ดู *SPF*, 46-7 (ในต้นฉบับเดิมของ *SPF* 1974) ปีที่ระบุไว้ในบรรทัดก่อนสุดท้าย หน้า 46 ควรเป็น "8 มิถุนายน 1927" มากกว่า "8 กรกฎาคม 1927") ข้อโต้แย้งนี้มาจากการพิจารณาการใช้หลักฐานภายในซึ่งได้แก่ คำที่ใช้ การอ้างอิงทางประวัติศาสตร์ และท่วงทีของอำนาจที่ปรากฏ และหลักฐานจากภายนอก รวมถึงการอ้างอิงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและคนอื่นๆ ซึ่งชี้ว่าทรงมี "พระราชบันทึก" เป็นภาษาอังกฤษเกี่ยวกับข้อเสนอเพื่อเปลี่ยนแปลงการเมือง (กจช. สบ.2.42/67; กจช. ร.7 รล.6/3,4)

47. ประเด็นอื่นๆ ที่น่าสนใจในบันทึกนี้คือการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงทำนายว่า คนจีน เนื่องจากมีทรัพย์ จะสามารถควบคุมระบบรัฐสภาในสยามได้อย่างเลี่ยงไม่พ้น นอกจากนั้น ทั้งๆ ที่มีการใช้คารมหว่านล้อมทางการเมืองในกรุงเทพฯ "แต่ในเวลานี้ ข้าพเจ้าไม่เชื่อว่าจะมีคนไทยคนใดสละชีวิตตนเพื่อความเชื่อทางการเมือง" มีการเน้นด้วยว่าทางเดียวที่จะจัดการกับกษัตริย์ที่เลว ก็คือ "ตัดหัวทิ้ง !"

48. ความแตกต่างระหว่างความคิดริเริ่มทางการเมืองระดับชาติและระดับท้องถิ่นใน

รัชกาลที่ 7 เป็นประเด็นอภิปรายที่มีพลังที่สุดใน สนธิ เตชะนันท์, *แผนพัฒนาการเมืองไปสู่การปกครองระบอบประชาธิปไตยตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว* (พ.ศ.2469-2475) (กรุงเทพ, 2519) งานชิ้นนี้ใช้เอกสารทางการเมืองที่คัดสรรจากกองจดหมายเหตุแห่งชาติ รัชกาลที่ 7 เป็นหลัก ที่เน้นโดยเฉพาะก็คือข้อเสนอเกี่ยวกับการปกครองตนเอง ซึ่งรวมเป็นประมาณครึ่งหนึ่งของเอกสารประกอบทั้งหมด ในส่วนของเอกสารที่ว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในระดับชาติ เช่นเรื่องสภากรรมการองคมนตรี ข้อเสนอเรื่องรัฐธรรมนูญ รัฐสภา ฯลฯ จำนวนมากกว่านี้ปรากฏใน *SPF* ด้วย มีบทวิจารณ์งานนี้โดยผู้เขียนใน *Journal of the Siam Society* 65, 2 (January 1977), 382-5.

49. รายงานของคุก พร้อมทั้งพระราชวิจารณ์ของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ อยู่ใน ถจช. สบ.2.47/86

50. GB, F 1496/1496/40, 2 February 1928, Waterlow to Chamberlain และดูบทบรรณาธิการเกี่ยวกับเทศบาลเมืองเชียงใหม่ *Bangkok Times*, 17 December 1927

51. ควรสังเกตว่าพระราชนิพนธ์ที่ทรงเป็นภาษาอังกฤษของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบางครั้งก็ไม่ถูกต้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นเล็ก ๆ น้อย ๆ ด้านไวยากรณ์ เมื่อพิจารณาจากบริบท พระราชบันทึกนี้พูดถึงการเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐานด้านโครงสร้างทางการเมืองที่เป็นไปได้ ขณะที่ "คำถาม 9 ข้อ" ซึ่งย่อเนื้อหานั้นไม่ได้เอ่ยถึงสภาเทศบาลหรือการปกครองตนเองระดับท้องถิ่นเลย ทำให้ดูเป็นไปได้ที่ความหมายที่ตั้งใจก็คือ "การเปลี่ยนแปลงประการหนึ่ง..." มากกว่า "การเปลี่ยนแปลงอย่างหนึ่งนั้น..."

52. ภาคผนวก ข, หน้า 293-4

53. ภาคผนวก ค, หน้า 305

54. ในบทความปี 1927 นี้ พระยากัลยาณไมตรี ซึ่งได้อ้างถึงอย่างเลี่ยง ๆ ถึงพระราชบันทึกในปีที่ผ่านมาของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ได้เขียนไว้ว่า จนกว่าจะมีการศึกษาระดับสูงกว่าที่เป็นอยู่ "รูปแบบการปกครองโดยมีรัฐสภาก็ต้องรอไป...ในขณะเดียวกัน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงมุ่งหวังที่จะพัฒนาประสบการณ์ทางการเมืองของประชาชน โดยทรงตั้งสภาเทศบาลที่มาจากการเลือกตั้งทั่วไปขึ้นในบางเมือง"

ร่างบทความนี้พร้อมด้วยพระราชวิจารณ์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและข้าราชการชั้นสูงคนอื่น ๆ อยู่ใน กจช. ร.7 รล. 19.1/4

55. ดูเรื่องนี้ใน *Bangkok Times*, 1 June 1931 และในบทบรรณาธิการ *Bangkok Times*, ฉบับวันที่ 2 June (บทวิจารณ์นี้ต้นฉบับเดิมปรากฏใน *New York Times*)

56. Batson, *SPF* op.cit., 91-3

57. เอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวกับคณะกรรมการ ซึ่งรวมทั้งรายงานที่ว่าด้วยเทศบาลทั้งในสยามและต่างประเทศอยู่ใน กจช. สบ.2.42/149 และ (เห็นได้ว่าจัดแฟ้มผิด) กจช. ร.7 ธ.1/19 เอกสารเหล่านี้รวมถึงเอกสารกองจดหมายเหตุฯ อื่นๆ ที่ว่าด้วยคณะกรรมการเทศบาลร่างกฎหมายและเรื่องอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องตีพิมพ์อยู่ใน สนธิ, เรื่องเดิม

58. "ประชาธิปไตย" ใน *Bangkok Times*, 28 February 1925 และดูหนังสือพิมพ์เดียวกับฉบับวันที่ 7 March, 19 March, 21 March, 9 April และ 15 April (ทั้งหมดอยู่ในปี 1925) ซึ่งอภิปรายทัศนะประชาธิปไตยของเฮอร์มิท เกี่ยวกับเฮอร์มิท ดูบทที่ 4 เชิงอรรถ 7 ภายหลังการยึดอำนาจปี 1932 ได้ไม่นาน เฮอร์มิทได้เขียนความเรียงอีกบทหนึ่งใช้ชื่อว่า "ประชาธิปไตย" โดยบรรยายถึงตนเองว่าเป็น "นักประชาธิปไตยที่เร่าร้อน" (*Bangkok Times*, 20 July 1932)

59. ดูตัวอย่าง ชุด "ประชาธิปไตย" ซึ่งบรรยายให้เห็นว่าประชาธิปไตยทำงานอย่างไร ตีพิมพ์ในเดือนมีนาคม 1927 ใน *ไทยหนุ่ม* และมีเก็บรวบรวมอยู่ในแฟ้ม กจช. ร.7 ม.26.5/14

60. "รูปแบบการปกครอง" ใน *Bangkok Times*, 19 February 1926.

61. *Bangkok Times*, 4 June 1927 "เพเชี่ยนส์" กังวลมากเกี่ยวกับการเสนอตั้งสภากรรมการองคมนตรี โดยตั้งข้อสังเกตว่าสภาทำนองนี้ประสบความล้มเหลวมาแล้วในรัชกาลที่ 5 เนื่องจากขาดบุคคลที่เหมาะสม

62. บทความทั้งหลายถูกรวบรวมไว้ด้วยกันใน กจช. ร.7 ม.26.4/75 ควรสังเกตด้วยว่าในปี 1929 "เผด็จการ" ไม่ได้มีความหมายอย่างสมัยหลัง ตัวอย่างสำคัญที่ถูกยกขึ้นมาอ้างคือ มุสโสลินี ซึ่งในขณะนั้นกำลังมีชื่อเสียง (ดูข้อสังเกตข้างล่างเกี่ยวกับการทรงใช้ศัพท์ "ลัทธิฟาสซิสต์" ของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ

นอกจากนี้คำที่ใช้กับ "เผด็จการ" ในบทความเหล่านี้เป็นเพียงการถ่ายเสียงมาจากภาษาอังกฤษ โดยขาดน้ำเสียงของความรู้สึกที่รับมาจากอินเดียตามที่นำมาใช้กับศัพท์การเมืองของไทยในภายหลัง

63. ข้อเสนอให้ทูลเชิญสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงสงขลานครินทร์ฯ มาดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยยิ่งดูเป็นไปได้น้อยกว่าการที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์ฯ ทรงได้รับการขนานพระนามเป็น "เผด็จการ" สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงสงขลานครินทร์ฯ ทรงมีประสบการณ์ในด้านการบริหารน้อย และในเบื้องปลายพระชนม์ชีพพระองค์ทรงอุทิศเวลาส่วนใหญ่ให้กับการส่งเสริมการสาธารณสุข การศึกษา และสวัสดิการในสยาม และแม้ว่า

ตามกฎหมายว่าด้วยการสืบสันตติวงศ์ปี 1924 พระองค์จะทรงเป็นรัชทายาทผู้สืบราชบัลลังก์ แต่ก็ไม่ได้ทรงแสดงความสนใจให้ปรากฏในเรื่องการเมืองหรือการบริหารการปกครอง เกี่ยวกับสถานภาพของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงสงขลานครินทร์ ดูบทที่ 4 เชิงอรรถที่ 30 รวมทั้งข่าวตัดจากหนังสือพิมพ์ใน กจช. ร.7 ม.26.4/75

64. *Bangkok Times*, 24 August 1929

65. ดูตัวอย่างใน *Bangkok Times*, 19 และ 22 April 1930 อภิปรายเกี่ยวกับนักเขียนนาม "111" ในหนังสือพิมพ์ภาษาไทย และใน *Bangkok Times*, 1 October 1931 อ้างถึง "555" (พระสารสาสน์พลขันธ์) จาก *สามัคคีสาร*

66. รายงานที่เป็น "วัตถุวิสัย" เกี่ยวกับความเคลื่อนไหวทางการเมืองที่รุนแรง โดยตัวมันเองไม่ได้เงียบหายไป ดูตัวอย่างในแฟ้มข่าวตัดจำนวน 115 หน้า จากหนังสือพิมพ์ภาษาไทย ระหว่างเดือนเมษายน 1928-กรกฎาคม 1929 เรื่อง "ลัทธิคอมมิวนิสต์-สมาคมลับ-ลัทธิบอลเชวิค" ใน กจช. ร.7 ม. 26.5/25 รายงานเกี่ยวกับลัทธิคอมมิวนิสต์ว่าด้วยความเคลื่อนไหวของคอมมิวนิสต์ทั้งในสยามและต่างประเทศ

67. ตัวบทความและหนังสือโต้ตอบที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งบันทึกการประชุมเสนาบดีสภาอยู่ใน กจช. ร.7 รล.19.2/10 เห็นได้ว่ามีการจัดแฟ้มผิดด้วยใน กจช. ร.7 รล.19.2/9 "รายงานเรื่อง *สยามรีวิว*" ซึ่งจริง ๆ แล้วเป็นข้อมูลเกี่ยวกับนักข่าวจำนวนหนึ่งซึ่งทำงานกับหนังสือพิมพ์ภาษาไทย และมีบันทึกว่าสองคนในกลุ่มนั้นเคยถูกคุมขังในข้อหา "กบฏ" (1912?) นักเขียนบทความใน *สยามรีวิว* ว่ากันว่าชื่อนายพรหม

เกี่ยวกับบทความนี้และการกระทำของรัฐบาลต่อ *สยามรีวิว* ดู US, 892.00 B/1, 22 July 1927, Mackenzie to the Secretary of State

อีกตัวอย่างของหนังสือพิมพ์ซึ่งถูกกล่าวหา คราวนี้โดยปัจเจกบุคคล ว่าเป็น "บอลเชวิค" และสั่งสอนสาธารณชนไม่ให้แสดงความเคารพต่อเจ้า ดู กจช. ร.7 ม.26/14

68. กจช. ร.7 รล.19.2/10 บทความนี้เป็นการตอบโต้นักเขียนชื่อ "ประจัน" ผู้ซึ่งแย้งว่าการประชาธิปไตยไม่เหมาะกับสยาม และเสนอแนะความเห็นข้อหนึ่งถึงความเป็นไปได้ของการเก็บภาษีรายได้

69. *ราษฎร* ได้รับคำเตือนเรื่องการปลุกเร้าความรู้สึกต่อต้านรัฐบาลหรือการกระตุ้นการตื่นตัวของสาธารณะ (กจช. ร.7 ม.26.5/15)

70. *ราษฎร* 11 และ 14 ตุลาคม 1928 คำแปลฉบับภาษาอังกฤษดูใน Chatthip Nartsupha et al. (eds.),*The Political Economy of Siam 1910-1932*, เรื่องเดิม 190-6

คอลัมน์ฉบับวันที่ 14 ตุลาคมใช้ชื่อว่า "ทูตพระศรีอาริย์ พยากรณ์โดยธารตทุกขโร" พระศรีอาริย์ คือ อวตารของพระพุทธเจ้าผู้จะเสด็จมาในอนาคต และจะทรงนำทางไปสู่ยุคยูโทเปีย นายปรีดีก็ได้นำจุดนี้มาใช้ในประกาศอันเผ็ดร้อนของคณะราษฎร ฉบับวันที่ 24 มิถุนายน 1932 ประณามระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ รวมทั้งในเค้าโครงเศรษฐกิจปี 1933 ที่เป็นเรื่องถกเถียงกันอย่างกว้างขวาง (ดูบทที่ 8)

71. Freeman, "His Majesty" op.cit., 276-83, 335-7 เนื้อความที่เกี่ยวข้องอยู่หน้า 282 ซึ่งในบรรทัดสุดท้ายดังยกมาข้างล่างไม่ค่อยสอดคล้องไปด้วยกันเท่าใด

> ...เราต้องระลึกว่าหน่วยงานบริการต่างๆ ของรัฐบาลจนถึงบัดนี้นั้นได้ดูดซับเอาเยาวชนเกือบทั้งหมดที่สถาบันทางการศึกษาได้ผลิตออกมา เราเพิ่งจะเริ่มหันไปมองที่อื่นๆ นอกเหนือจากหน่วยงานบริการเหล่านี้เพื่อเป็นแหล่งอาชีพ ยังไม่ถึงเวลาที่จะทำให้ต้องเปลี่ยนมุมมอง

ในช่วงเวลาเดียวกัน ฟรีแมนก็ได้เขียนเรื่องของสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีให้กับนิตยสาร McCall's ดู *Bangkok Times*, 29 July 1931

72. มีเรื่องทำนองเดียวกันลงใน *New York Times*, 25 June 1932 และคำที่ใช้ก็คล้ายกันมากกับของฟรีแมนจนเป็นไปได้มากว่าบทความของฟรีแมนเป็นต้นฉบับ

73. Alexander F. Whyte, *Asia in the Twentieth Century*, อ้างถึงใน *Bangkok Times*, 24 December 1926

74. ดู *Bangkok Times*, 29 April 1929

75. D. Bourke-Borrowes, "Siam", *Journal of the Central Asian Society* 15, 3 (1928), 317

76. Sir Edward Cook, "The Building of Modern Siam", *Asiatic Review* 27, 88 (1930), 787-8

77. ตัวอย่างเช่นในปี 1885 มีกลุ่มข้าราชการรวม 11 คน สี่คนในนั้นเป็นเจ้านายและทุกพระองค์เคยเสด็จประพาสยุโรปมาแล้ว ได้กราบบังคมทูลเสนอต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ให้ทรงนำระบบการปกครองแบบมีรัฐสภาตามรัฐธรรมนูญมาใช้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ได้ทรงแสดงความเห็นพระทัยต่อข้อเสนอดังกล่าวอยู่มาก แต่ทรงปฏิเสธว่าเร็วเกินไป สำหรับรายละเอียดเรื่องนี้รวมทั้งตัวเอกสารที่เกี่ยวข้อง ดู ชัยอนันต์

สมุทวณิช *แผนพัฒนาการเมืองฉบับแรกของไทย: คำกราบบังคมทูลของเจ้านายและข้าราชการให้เปลี่ยนแปลงการปกครอง ร.ศ.103* (กรุงเทพ, 1970) นอกจากนั้นยังมีเรื่องราวสั้นๆ ใน Chula Chakrabongse, *Lords of Life*, op.cit. 216.3

78. *Bangkok Times*, 19 July 1932 และดูเพิ่มเรื่องการยืนยันทำนองเดียวกันของพระองค์เจ้าวรรณไวทยากรใน *Bangkok Times*, 27 February 1933

79. มหิธร, เรื่องเดิม, 293 (และดูเพิ่มเติม เชิงอรรถที่ 294 ของผู้เขียน) จดหมายนี้เป็นภาษาไทย

80. กจช. สบ.2.42/87 คณะกรรมการประกอบด้วยเรย์มอนด์ บี. สตีเวนส์ ที่ปรึกษากระทรวงต่างประเทศชาวอเมริกัน พระองค์เจ้าบวรเดช นายเรอเน่ กูยอง ที่ปรึกษากฎหมายชาวฝรั่งเศสประจำกระทรวงต่างประเทศ และพระยาเทพวิทุรพหุลศรุตาบดี ข้าราชการระดับสูงของกระทรวงยุติธรรม ผู้ซึ่งต่อมาดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีในสมัยรัฐธรรมนูญ รายงานคณะกรรมการเป็นภาษาอังกฤษ และน่าจะร่างโดยนายสตีเวนส์

81. กจช. ร.7 ย.1/22 คำที่ใช้ในเครื่องหมายอัญประกาศเป็นภาษาอังกฤษตามต้นฉบับภาษาไทย

82. กจช. ร.7 รล.17/53 (จากการจัดแฟ้มผิด มีเอกสารจากหมายเลข 49 ถึง 58 อยู่สองชุดในแฟ้มนี้ ที่อ้างอิงในที่นี้ คือหมายเลข 53 ชุดที่สอง)

83. กจช. ร.7 รล.19.2/7 ในทำนองเดียวกัน ดู *Siam: General and Medical Features* สิ่งตีพิมพ์สำหรับการประชุมสภาการแพทย์เขตร้อนที่จัดขึ้นที่กรุงเทพฯ ในปี 1930 นายสตีเวนส์ได้เขียนไว้ในตอนที่ว่าด้วยรัฐบาลและการบริหาร (หน้า 6) ว่า:

> เสรีภาพทางการเมืองในความหมายแคบ ๆ ของสิทธิในการควบคุมนโยบายของรัฐและในการปกครองโดยตรง ไม่ดำรงอยู่จริง และภายใต้สถานการณ์ปัจจุบันไม่ได้เป็นที่ปรารถนาหรือพึงประสงค์

นายสตีเวนส์ได้สรุปว่าโครงสร้างการปกครองที่ดำรงอยู่เหมาะสมแล้วและเป็นที่ชื่นชอบของประชาชน และเมื่อถึงเวลาที่ความต้องการและความสามารถในการปกครองตนเองพัฒนาขึ้น พระมหากษัตริย์ก็จะไม่ทรงขัดขวางการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองเหล่านั้น (หน้า 8)

84. US, 892.00/69, 1 September 1931

85. การอ่านผิดตามที่ปรากฏให้เห็นในภาคผนวกของ Landon, *Siam in Transition*

ส่งผลให้เกิดความสับสนในประเด็นนี้ ในบันทึกการประชุมครั้งสำคัญวันที่ 12 มีนาคม 1933 เพื่อพิจารณาเค้าโครงเศรษฐกิจของปรีดี รายงานบันทึกว่า นายปรีดีได้กล่าวไว้ว่า (หน้า 313) "พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ได้ทรงร่างรัฐธรรมนูญสำหรับประชาชน และโปรดฯ ให้ส่งไปให้พระยาศรีวิสารวาจา"คำที่เป็นกุญแจก็คือ"ส่ง"ซึ่งเมื่อเปลี่ยนแปลงไปนิดเดียวในต้นฉบับภาษาไทยก็กลายเป็น "สั่ง" และการอ่านความหมายของบทความก็เปลี่ยนไปเป็น "พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงกำลังพิจารณาจะพระราชทานรัฐธรรมนูญให้แก่ประชาชน และมีพระราชกระแสรับสั่งไปยังพระยาศรีวิสารฯ" การอ่านอย่างหลังนี้สอดคล้องกับเอกสารอื่นที่มีอยู่ (ดูข้างหน้า) และกับงานของ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, *สัตว์การเมือง*, เรื่องเดิม, 6 ซึ่งใช้คำว่า "สั่ง" ในเอกสารฉบับภาษาไทย โดยอ้างจากเอกสารของเดือน บุนนาค, *ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโสผู้วางแผนเศรษฐกิจไทยคนแรก* (กรุงเทพ, 1957) 182 (อย่างไรก็ดีในฉบับพิมพ์ครั้งใหม่ของงานชิ้นนี้, กรุงเทพ, 1974 ใช้คำว่า "ส่ง" ไม่ใช่ "สั่ง" (หน้า 171) แต่ในเอกสารฉบับภาษาไทยอีกสำนวนหนึ่งใน ว.ช. ประสังข์สิทธิ์; *แผ่นดินสมเด็จพระปกเกล้าฯ* (กรุงเทพ, 1962) 265 ไม่ใช้ทั้งสองคำ แต่ถอดความไว้ว่า "พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงพิจารณาที่จะพระราชทานรัฐธรรมนูญให้แก่ประชาชน และทรงมีพระราชกระแสไปยังพระยาศรีวิสารให้ร่างเค้าโครงขึ้นถวาย" Landon ไม่ได้ระบุแหล่งที่มาของต้นฉบับสำนวนตน และไม่ชัดเจนว่าความผิดแผกนี้เป็นผลมาจากการแปลผิด หรือเป็นความผิดพลาดจากต้นฉบับภาษาไทยที่นำมาใช้

86. SP., "Siam", File 1 (1924-29), Sayre to Prince Traidos, 10 September 1925

87. GB, F 6563/4260/40, 28 July 1932, Dormer to Sir John Simon พระยาศรีวิสารวาจาถึงแก่อนิจกรรมในปี 1968 เมื่ออายุได้ 72 ปีมีชีวประวัติของท่านอย่างสังเขปในชุดหนังสืองานพระราชทานเพลิงศพ ศรีวิสารวาจา, *กฎหมายว่าด้วยสัญญา* (กรุงเทพ, 1968)

88. ต้นฉบับ (ภาษาอังกฤษ) ของเอกสารทั้งสามฉบับนี้มีอยู่ใน Batson, *SPF*, op.cit., 86-93 ต้นฉบับตัวจริงอยู่ใน กจช. สบ.2.47/242 สตีเวนส์น่าจะเป็นผู้เขียนเจ้าของ "เค้าโครง" ดูจากหลักฐานด้านลีลาการเขียน เนื้อหา และการลงท้ายบันทึกแบบเลขา "รบส : สพ"

89. Batson, บทวิจารณ์ *History of the Thai Revolution*, op.cit., 191 มีงานวิเคราะห์เปรียบเทียบร่างรัฐธรรมนูญฉบับของสตีเวนส์และพระยาศรีสารวาจา กับรัฐธรรมฉบับชั่วคราวที่คณะราษฎรได้นำมาใช้หลังรัฐประหารวันที่ 24 มิถุนายน ใน ม.ล.วัลย์วิภา จรูญโรจน์, "แนวพระราชดำริทางการเมืองของรัชกาลที่ 7 (พ.ศ. 2468-2475)") *วารสารประวัติศาสตร์* 1, 2

(1976), 20-34. งานศึกษานี้ใช้เอกสารจำนวนหนึ่งที่บัทสันนำมาพิมพ์ใน Batson, *SPF* งานนี้ยังพูดถึงเรื่องของข้าราชการในราชสำนักคนหนึ่งซึ่งยืนยัน (ในหนังสือไทยฉบับหนึ่งในปี 1970) ว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ โปรดให้นักหนังสือพิมพ์ที่มีชื่อเสียง คือ กุหลาบ สายประดิษฐ์ เข้าเฝ้าเพื่อทูลเสนอเรื่องการเปิดหนังสือพิมพ์ใหม่ตามพระราชประสงค์ที่จะให้มีการส่งเสริมอุดมการณ์ประชาธิปไตย แต่ก็เกิดรัฐประหารขึ้นสามวันก่อนที่จะมีการเข้าเฝ้าตามที่กำหนดไว้ (ดูข้อมูลเพิ่มเติมเรื่องกุหลาบในบทที่ 4)

บทความของวัลย์วิภาที่อ้างถึงข้างต้น ได้ย่อบางประเด็นของวิทยานิพนธ์ปริญญาโท (1977) ณ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ชื่อเดียวกันของผู้เขียนไว้อย่างสังเขป แต่งานของวัลย์วิภาได้ขยายลำดับเหตุการณ์ไปจนถึงการสละราชสมบัติของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ในปี 1935 (ดู บรรณานุกรม)

90. ตามที่ทรงนิพนธ์ไว้ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ทรงเป็นองค์แรกที่ทูลเสนอแนะต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวระหว่างเสด็จเยือนกรุงเทพฯ ในตอนปลายปี 1931 ถึงความเหมาะสมของวันที่ 6 เมษายน Chula Chakrabongse, *Brought Up in England*, op.cit., 164; *The Twain Have Met*, op.cit., 156

91. มีวลีหนึ่งในหนังสือกราบทูลของเจ้าพระยามหิธรซึ่งชี้ว่าความเห็นของเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศน่าจะรวมอยู่ในเอกสารที่ส่งไปด้วย แต่หากเป็นเช่นนั้นเอกสารดังกล่าวก็ไม่ได้อยู่ในแฟ้ม (กจช.สบ.2.47/242)

92. ในเดือนมีนาคม 1932 สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ ประทับอยู่ ณ ตำหนักชายทะเลเพื่อพักฟื้นจากพระอาการประชวรที่ค่อนข้างรุนแรง เป็นที่รู้กันว่าไม่ได้ทรงเข้าร่วมการประชุมอภิรัฐมนตรีในวันที่ 16 และ 18 มีนาคม และสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงลพบุรีฯ ก็ทรงขาดการประชุมครั้งหลังด้วย (กจช. ร.7 ค.14/5) ตามที่ได้บันทึกไว้ในเชิงอรรถที่ 15 สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงลพบุรีฯ ทรงมีพระสุขภาพไม่สู้ดีมาเป็นเวลาแรมปี และทรงสิ้นพระชนม์ในวันที่ 8 เมษายน 1932

93. ร่างลายพระหัตถ์นี้ (เป็นภาษาไทย ไม่ได้ลงวันที่) อยู่ใน กจช. สบ.2.52/335 และเพิ่งจะเป็นที่รู้กันเมื่อไม่นานมานี้เอง ดังนั้นจึงไม่มีการกล่าวถึงเรื่องนี้ในต้นฉบับของ Batson, *SPF* แต่ร่างลายพระหัตถ์นี้ก็ช่วยยืนยันการปะติดปะต่อที่ทำขึ้นเกี่ยวกับสถานะของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ ในประเด็นการเปลี่ยนแปลงที่เสนอมา

94. GB, F 5918/4260/40, 29 June 1932, Johns to Sir John Simon ตามที่ได้ชี้ให้เห็นแล้วในเชิงอรรถที่ 19 ว่ากรมหมื่นเทววงศ์วโรทัยทรงเป็นสมาชิกเพียงพระองค์เดียว

ของอภิรัฐมนตรีในกรุงเทพฯ ที่ไม่ได้ทรงถูกควบคุมตัวไว้ภายหลังการยึดอำนาจ

95. มีข่าวลือหลังการยึดอำนาจว่าสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์ฯ ได้ทรงคัดค้านแผนงานต่าง ๆ ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เหตุผลหนึ่งที่ให้ก็คือตราบเท่าที่พระมหากษัตริย์ไม่ทรงมีพระราชโอรสหรือพระราชธิดา สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์ฯ ทรงเป็นผู้ที่ถูกพิจารณาว่าน่าจะทรงได้สืบราชบัลลังก์ ("นายหนหวย" {ศิลปชัย จันทร์เจริญ}, *เจ้าฟ้าประชาธิปกฯ* (กรุงเทพ, 1948-97) อย่างไรก็ดี หลักฐานเกี่ยวกับทัศนะทางการเมืองของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์ฯ ค่อนข้างคลุมเครือ (ดูข้างต้น)

96. งานตีพิมพ์หลายชิ้นอ้างว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงกำลังพิจารณาที่จะพระราชทานรัฐธรรมนูญในวันมหาจักรีและพระราชพิธีฉลองกรุงครบ 150 ปีเมื่อวันที่ 6 เมษายน แต่รายละเอียดที่ให้มักไม่สอดรับกับเอกสารและหลักฐานที่เสนอในที่นี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นของลำดับเหตุการณ์ ตัวอย่างเช่น ว.ช. ประสังข์สิทธิ์, เรื่องเดิม, 173-85; ชัยอนันต์ สมุทวณิช, *สัตว์การเมือง*, 12-13 (และ B. A. Batson, Review of *Sat Kanmuang*, op.cit., 346-8); และ Chula Chakrabongse, *Brought Up in England* op.cit., 164 บทความที่เป็นเรื่องเป็นราวอีกบทความหนึ่งซึ่งบางครั้งก็ใช้หลักฐานชั้นสองที่น่าสงสัย คือบทความของชัยนันต์ นันทพันธ์ "พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการปกครองระบบรัฐธรรมนูญ", *วารสารธรรมศาสตร์* 3, 1 (1973), 144-68

97. ข่าวลือเหล่านี้มีพื้นฐานบางส่วนมาจากคำทำนายเก่าแก่ดั้งเดิม ที่เชื่อกันว่ามาจากพระพี่นางของรัชกาลที่ 1 ว่าราชวงศ์นี้จะมีอายุเพียง 150 ปี มีรายงานว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงมีพระราชดำริว่า 150 ปีเป็นช่วงเวลาที่สั้น และทรงคาดคะเนว่าคำทำนายนั้นน่าจะเป็นพระมหากษัตริย์ 150 พระองค์ หรือ 1,500 ปี มากกว่า (ว.ช. ประสังข์สิทธิ์, เรื่องเดิม, 169-71)

98. *Bangkok Times*, 9 April 1932

99. *Bangkok Times*, 12 April 1932 ตอนปลายเดือนเมษายนได้มีพระบรมราชโองการเวียนแจ้งไปยังข้าราชการทั้งหลายไม่ให้เข้ายุ่งเกี่ยวกับธุรกิจเอกชน และเร่งรัดให้คนไทยทั้งหมดอดออมมากขึ้น (กจช. ร.7 รล.21/6 และ *Bangkok Times*, 5 May 1932)

100. *Bangkok Times*, 27 และ 28 May 1932

101. *Bangkok Times*, 29 April 1932

102. มีคำแปลใน Batson, *SPF*, op.cit., 96 ต้นฉบับเดิมภาษาไทยที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงมีอยู่ใน กจช. ร.7 ธ.1/1 ส่วนพระราชหัตถเลขาถึงกรมหมื่นพิทยลาภ

พฤฒิยากรและสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ อยู่ใน กจช. ร.7 ต.38/7 และ กจช. สบ.2.47/247 การเน้นมีอยู่ในต้นฉบับเดิม และคำในอัญประกาศเป็นภาษาอังกฤษในต้นฉบับเดิมเช่นกัน

ควรสังเกตด้วยว่าคำว่า "ฟาสซิสต์" และ "เผด็จการ" ที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงใช้ไม่ได้มีความหมายดังที่เข้าใจกันในปีหลัง ๆ ต่อมาในปลายทศวรรษ 1920 และต้นทศวรรษ 1930 ซึ่งเป็นช่วงที่มุสโสลินีได้รับชัยชนะในอิตาลีและก่อนที่ฮิตเลอร์จะขึ้นมีอำนาจในเยอรมัน ทั้งสองคำเป็นที่ใช้กันอย่างเป็นที่ยอมรับในสื่อสิ่งพิมพ์ในกรุงเทพฯ ดูรายละเอียดและตัวอย่างใน Batson, *SPF*, op.cit., 94 และดูข้างต้น เชิงอรรถที่ 62

103. เรื่องราวที่ชาวต่างประเทศเขียนเกี่ยวกับพัฒนาการทางการเมืองในเดือนท้าย ๆ ของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ก็เช่นเดียวกับเรื่องที่คนไทยเขียนไว้ (ดูเชิงอรรถที่ 96) กล่าวคือไม่ค่อยจะถูกต้องและไม่สมบูรณ์ ในจดหมายถึง *New York Times* ฉบับตีพิมพ์วันที่ 13 พฤศจิกายน 1932 และตีพิมพ์ซ้ำใน *Bangkok Times* วันที่ 15 มีนาคม 1933 พระยากัลยาณไมตรี ได้ปฏิเสธรายงานต่าง ๆ ที่ตีพิมพ์ว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงสนับสนุนการยึดอำนาจอย่างลับ ๆ หลังจากที่ไม่ทรงสามารถจูงใจให้พระบรมวงศานุวงศ์เห็นความจำเป็นของการมีรัฐธรรมนูญ พร้อมกันนั้น พระยากัลยาณไมตรีได้เสริมว่า แม้จะเป็นจริงว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงกำลังศึกษาร่างรัฐธรรมนูญอยู่ในช่วงที่มีการยึดอำนาจ แต่ร่างรัฐธรรมนูญที่ว่าก็ต่างจากรัฐธรรมนูญฉบับที่พระองค์ทรงให้ความเห็นชอบ แหล่งข้อมูลของพระยากัลยาณไมตรี ส่วนหนึ่งอาจอยู่ในจดหมายส่วนตัวที่ยาวเหยียดจากสตีเวนส์ ลงวันที่ 18 กรกฎาคม 1932 ให้ภูมิหลังเรื่องการยึดอำนาจและรัฐบาลใหม่ และได้บันทึกไว้ว่า "รัฐธรรมนูญที่พวกเขาทูลเกล้าฯ เสนอ (พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ) ซึ่งมีแผนของจีนเป็นต้นแบบ เป็นสิ่งใหม่สำหรับข้าพเจ้า" (SP, "Siam", File 2 {1930-39})

บทความภาษาอังกฤษบทความหนึ่งซึ่งอ้างอยู่ใน *Bangkok Times* ฉบับเดียวกัน อ้างว่า พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ผู้ "ทรงมีสายพระเนตรกว้างไกลกว่าผู้ใด" ทรงกำลังเตรียมสละราชสมบัติ ถ้าอภิรัฐมนตรีปฏิเสธแผนการปกครองภายใต้รัฐธรรมนูญของพระองค์

ในการบรรยายครั้งหนึ่งที่อังกฤษซึ่งได้มีการนำมาอ้างใน *Bangkok Times*, ฉบับวันที่ 29 กันยายน 1933 ดับบลิว. เอ. เกรแฮม (W.A. Graham) ได้กล่าวหาอภิรัฐมนตรีว่า "ทำให้งานเสีย" และเสริมว่าผู้วางแผนรู้ดีว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงกำลังเตรียมการพระราชทานรัฐธรรมนูญ จึงรีบเร่งรัดทำการยึดอำนาจก่อนที่จะทรงมีพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ประกาศให้ทราบทั่วกัน

อีกบทความที่มีอิทธิพลเป็นของ บารอน โรเบิร์ต เดอ ลาโปมาเรด (Baron de

Lapomarede) เจ้าหน้าที่ทูตทหารฝรั่งเศสในกรุงเทพฯ ตีพิมพ์ใน *Contemporary Review* (ตีพิมพ์ซ้ำใน *Bangkok Times*, 24 April 1934) ได้แยกแยะสตีเวนส์ออกจากคนอื่นๆ โดยถือว่าเขามีอิทธิพลต่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ในทางคัดค้านการปฏิรูปทางการเมือง มีบทวิจารณ์บทความนี้อย่างยืดยาวโดยนักการทูตชาวอเมริกันผู้หนึ่ง ซึ่งสรุปไว้ดังนี้ "ชาวสยามมีความโน้มเอียงที่จะมองบทความของบารอน เดอ ลาโปมาเรด ในลักษณะของการโฆษณาชวนเชื่อ และมองข้อสรุปหลักๆ ของเขาว่าไม่ถูกต้องอย่างยิ่ง" ใน US, 892.00/123, 1 May 1934

ขบวนฟ้อนของเจ้าผู้ครองเมืองแห่งอาณาจักรล้านนารุ่นสุดท้าย ฟ้อนนำกระบวนเชิญเครื่องพระขวัญต้อนรับการเสด็จเยือนเมืองเชียงใหม่อย่างเป็นทางการ เป็นครั้งแรกของพระมหากษัตริย์จากกรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี เมื่อปลายเดือนมกราคม พ.ศ.2469 นำขบวนฟ้อนโดย เจ้าแก้วนวรัฐ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ กับเจ้ามหาพรหมสุรธาดา เจ้าผู้ครองนครน่าน ที่เหลือเป็นเจ้านายพื้นเมืองจากเมืองต่าง ๆ

บทที่ 6
คอมมิวนิสต์ นักชาตินิยม และนักล่าอาณานิคม

ท่านอาจกล่าวว่า พระองค์หาใช่พระราชินีที่ดี พระองค์หาใช่กษัตริย์ที่ดี แต่ก็ทรงเป็นกษัตริย์ของพวกเราเอง คิดหรือว่าเราจะรักนายต่างชาติได้เท่าที่เรารักกษัตริย์ของเราเอง พระองค์ทรงเป็นส่วนหนึ่งของพวกเรา ดังที่ทรงเคยเป็น

ราษฎรชาวพม่าที่ได้เข้าเฝ้าพระเจ้าธีบอและพระราชินีศุภยลัต
อ้างใน *บางกอกไทมส์* วันที่ 26 พฤศจิกายน 1925

พระวิริยะอุตสาหะของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวในช่วงปลายสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ รวมทั้งที่ปรึกษาของพระองค์อย่างน้อยบางคน มุ่งไปที่การปรับเปลี่ยนประเทศสยามให้เป็นระบบกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ โดยไม่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรงต่อระเบียบทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมที่มีลักษณะอนุรักษ์นิยมแบบจารีตของประเทศ ด้วยเหตุดังนี้ การอภิปรายทางการเมืองภายในรัฐบาลจึงมุ่งอยู่ในประเด็นว่า จะปรับและหยิบยืมเอาสถาบันการปกครองแบบตัวแทนของตะวันตกนานาประเภทมาใช้อย่างไร จึงจะเข้ากับสภาพเงื่อนไขของสยาม อย่างไรก็ดี กระแสการเมืองที่ต่างความคิดอย่างมากได้พัดผ่านเข้าสู่เอเชียในช่วงทศวรรษ 1920 และในช่วงต้นทศวรรษ 1930 ปัจจัยเหล่านี้ต่างหากที่ส่งผลกระทบต่อสยามอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทั้งนี้รวมไปถึงต่อรัฐต่าง ๆ ในอาณาบริเวณนี้ด้วยเช่นกัน

ช่วงต้นรัชกาลที่ 7 เป็นครั้งแรกที่กิจกรรมของกลุ่มมาร์กซิสต์ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นคอมมิวนิสต์ หรือ “บอลเชวิค” เริ่มเป็นที่วิตกอย่างจริงจังของรัฐบาล

ทฤษฎีการเมืองของมาร์กซิสต์เป็นที่รู้จักกันในสยามมานานก่อนหน้านั้นแล้ว อย่างน้อยก็ตั้งแต่ปี 1881 เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้ราชเลขานุการในพระองค์ส่งพระราชสาสน์ไปยังทูตอเมริกัน พร้อมแสดงพระราชปรารภว่า "วันเวลาจะมาถึง เมื่อพระประสงค์ของพระผู้เป็นเจ้าเผยให้เห็นมาตรการที่จะปกป้องผู้ปกครองทั้งหลายในโลกนี้ ให้รอดพ้นเงื้อมมือของพวกชนชั้นล่าง ทั้งพวกโซเชียลลิสต์ พวกนิหิลิสต์ คอมมิวนิสต์ ฯลฯ"[1] แต่เหตุการณ์และสถานการณ์แวดล้อมในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ผนวกกันทำให้ลัทธิทางเศรษฐกิจและการเมืองของมาร์กซิสต์กลายเป็นภัยคุกคามร้ายแรงเป็นครั้งแรก การปฏิวัติบอลเชวิคในรัสเซียระหว่างปี 1917-1918 ได้ก่อให้เกิดรัฐคอมมิวนิสต์ที่เป็นทั้งมหาอำนาจเอเชียไปพร้อมๆ กับการเป็นมหาอำนาจยุโรป และส่งผลให้ความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการระหว่างสยามและรัสเซียต้องขาดสะบั้นลง ทั้งๆ ที่ความสัมพันธ์กับผู้ปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของสยามกับรัชสมัยพระเจ้าซาร์ เป็นไปอย่างใกล้ชิดและอบอุ่นจวบจนสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 เหตุการณ์ที่ยังความห่วงใยยิ่งไปกว่านั้นอยู่ที่จีน ซึ่งในกลางทศวรรษ 1920 ความเป็นพันธมิตรระหว่างพรรคก๊กมินตั๋งและจีนคอมมิวนิสต์สามารถเอาชนะฝ่ายค้านกลุ่มต่างๆ ภายในพรรคได้อย่างรวดเร็ว จนทำให้ดูเหมือนว่าลัทธิคอมมิวนิสต์จะสามารถขึ้นมากุมอำนาจที่ศูนย์กลางแบบจารีตของอารยธรรมตะวันออกนี้ได้ จนถึงคราวที่เจียงไคเช็กหันมาต่อต้านคอมมิวนิสต์ในปี 1927 เหตุการณ์จึงแปรเปลี่ยนไป เหตุการณ์ในจีนเป็นที่ห่วงใยของรัฐบาลสยามโดยเฉพาะ ด้วยไม่เพียงว่าความคิดอ่านทางการเมืองแบบสาธารณรัฐ และแนวคิดที่เอียงซ้ายกว่านั้นของฝ่ายปฏิวัติจีนจะเคลื่อนไหวอยู่ในหมู่ชาวจีนกลุ่มใหญ่ที่เป็นชนกลุ่มน้อยในสยาม แต่สถานการณ์ที่ยังไม่เรียบร้อยในจีนในกลางทศวรรษ 1920 ได้ทำให้เกิดคลื่นการอพยพของชาวจีนทะลักเข้ามาในสยามอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน[2] พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและที่ปรึกษาของพระองค์ได้ทรงตั้งข้อสังเกตหลายครั้งหลายหนว่า พวกอพยพเข้ามาใหม่ๆ เหล่านี้เป็น "จีนแท้" ต่างไปอย่างเด่นชัดจากชาวจีนรุ่นเก่าที่ได้ถูกกลืนเข้ากับสังคมสยาม

อย่างรวดเร็ว สัดส่วนของผู้หญิงก็เพิ่มขึ้นอย่างน่าตกใจ ส่งผลให้การแต่งงานกับชาวสยามลดน้อยลง นอกจากนั้นพวกอพยพใหม่เหล่านี้ก็ตระหนักในอัตลักษณ์และวัฒนธรรมประจำชาติ และหมายมั่นที่จะสนับสนุนการศึกษาแบบจีน ความรู้แบบจีน รวมทั้งการตีพิมพ์และค่านิยม ซึ่งบ่อยครั้งไม่ค่อยเข้ากับสังคมสยาม ในทางการเมืองพวกอพยพใหม่เหล่านี้มีฐานกว้าง รวมเอาคนกลุ่มต่าง ๆ ตั้งแต่พวกนิยมเจ้า พวกนิยมระบบสาธารณรัฐสายกลาง ไปจนถึงพวกคอมมิวนิสต์ปีกซ้าย[3] แต่ในสายตารัฐบาลสยาม เพียงแค่การเคลื่อนไหวของพวกซ้ายสายกลาง ก็ถือว่าเป็นอันตราย และรัฐบาลก็มีแนวโน้มที่จะรวมเอากลุ่มก๊กมินตั๋ง โซเชียลลิสต์ คอมมิวนิสต์ และกลุ่มฝ่ายซ้ายอื่น ๆ ไว้ภายใต้ป้ายชื่อกว้าง ๆ ว่า "บอลเชวิค"

นอกเหนือไปจากเหตุการณ์ในรัสเซียและในจีน พัฒนาการทางการเมืองในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่อยู่ใกล้กว่า ก็กระทบต่อสยามด้วย การที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในทศวรรษ 1920 ทั้งหมด ยกเว้นประเทศสยาม ตกอยู่ใต้การปกครองของจักรวรรดิอาณานิคม ทำให้เกิดขบวนการชาตินิยมนานาประเภทแพร่กระจายอย่างรวดเร็ว เรียกร้องเอกราชทางการเมืองให้บ้านเกิดของตน ความสำเร็จในระดับหนึ่งของฝ่ายปกครองอาณานิคมในการปราบปรามพวกชาตินิยมที่นิยมทางสายกลางกว่า ได้ช่วยเพิ่มอิทธิพลให้กับพวกคอมมิวนิสต์ และขบวนการของพวกนี้ก็พบบ่อย ๆ ว่า ประเทศสยามเป็นฐานปฏิบัติการที่สะดวก ไกลเกินเงื้อมมือของตำรวจฝ่ายอาณานิคม ผู้นำคอมมิวนิสต์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้คนสำคัญ ๆ เช่น โฮจิมินห์ และ ตัน มาลากา ก็ได้เข้ามาพำนักในสยามในช่วงทศวรรษ 1920[4]

อย่างไรก็ตามภาพปีศาจคอมมิวนิสต์ก็ดูน่ากลัวน้อยลง เนื่องจากกิจกรรมของคอมมิวนิสต์ภายในประเทศสยามจำกัดอยู่เฉพาะกับกลุ่มเชื้อชาติที่ไม่ใช่ไทย และความสนใจเบื้องต้นก็อยู่นอกประเทศ ไม่ใช่ภายในประเทศสยามเอง ชนกลุ่มน้อยสองกลุ่มที่ปรากฏชื่อบ่อยในรายงานกิจกรรมของคอมมิวนิสต์ คือ ชาวจีนและชาวเวียดนาม และบันทึกของสมัยนั้นก็เต็มไปด้วยการจับกุม "พวกปลุกปั่น" ชาวจีนและชาวเวียดนาม รวมทั้งการยึดวรรณกรรมฝ่ายซ้ายทั้งสองภาษา[5] ส่วนใหญ่

กิจกรรมที่ถูกกล่าวหาของคอมมิวนิสต์จะอยู่ในกรุงเทพฯ แต่ก็มีหลายกรณีที่เกิดในตัวจังหวัดที่ประชากรส่วนใหญ่เป็นจีนหรือเวียดนาม[6] การปลุกปั่นยุยงในชุมชนที่มีชาวจีนอาศัยอยู่เป็นจำนวนมากและมีอิทธิพล ถือว่าเป็นภัยอย่างมหันต์ แม้กระนั้นก็รู้สึกว่าสถานการณ์ไม่ถึงกับวิกฤต บทบรรณาธิการชื่อ "คอมมิวนิสต์ในบุรพาทวีป" ซึ่งตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์*บางกอกไทมส์* ที่ทรงอิทธิพล ในปี 1928 บันทึกไว้ดังนี้:

> ...ชุมชนชาวจีนส่วนที่เจริญมั่งคั่งมีขนาดใหญ่เกินกว่าที่ลัทธิคอมมิวนิสต์จะก่อให้เกิดอันตรายที่ร้ายแรงได้ เมื่อคนส่วนใหญ่ของชุมชนมีพื้นฐานทางเศรษฐกิจที่ดี และจะต้องเป็นฝ่ายสูญเสียหากเกิดการปฏิวัติ พวกคลั่งไคล้คอมมิวนิสต์ก็ทำงานอย่างไร้ประโยชน์[7]

มีรายงานในปี 1929 ว่าชาวจีนอพยพในกรุงเทพฯ กำลังเผยแพร่การโฆษณาชวนเชื่อเป็นภาษาจีน ภาษาไทย และภาษาอังกฤษ เรียกร้องให้มีการจัดตั้งระบอบสาธารณรัฐขึ้นในประเทศสยาม[8] และในหนังสือพิมพ์*บางกอกไทมส์* ในต้นปี 1930 ก็มีรายงานอภิปรายอีกครั้งถึงการโฆษณาชวนเชื่อของคอมมิวนิสต์ในภูมิภาคต่าง ๆ ของเอเชีย และเตือนว่า "เวลากำลังเปลี่ยนไป สภาพการณ์เก่า ๆ ของชีวิตทั้งในเมืองและในชนบท กำลังผ่านเลยไป" พร้อมทั้งตั้งข้อสังเกตว่า ความมั่งคั่งเป็นเกราะคุ้มกันที่ดีที่สุดต่อความคิดทางการเมืองแบบรุนแรง หนังสือพิมพ์ฉบับนี้สรุปลงท้ายด้วยการชี้ให้เห็นความจำเป็นของ "การผลิตต่อคนที่สูงขึ้น ตามที่บรรณาธิการของ *กสิกร* (หม่อมเจ้าสิทธิพร) เตือนเราอยู่เสมอ"[9] อย่างไรก็ดีสองสัปดาห์ต่อมา หนังสือพิมพ์นี้ก็ดูพอใจขึ้น โดยตั้งข้อสังเกตว่า "พวกปลุกปั่นชาวต่างชาติจะทำการได้สำเร็จ ตราบเท่าที่เฉพาะพวกต่างชาติตอบสนองต่อข้อเรียกร้องของพวกเขา"[10]

หลักฐานที่ชี้ให้เห็นว่ามีคนเชื้อสายไทยเข้าร่วมในกิจกรรมของกลุ่มคอมมิวนิสต์ตามที่กล่าวหาในสมัยนั้นมีอยู่กระจัดกระจาย ไม่เป็นชิ้นเป็นอัน ที่หอจดหมายเหตุ

ทางการทูตของอังกฤษ นับจากต้นปี 1927 มีรายงานเกี่ยวกับกิจกรรมของบุคคลชื่อ สเลทเตอร์ (Slater) ประวัติของเขาค่อนข้างเลือนลาง ว่ากันว่าเป็นคนในบังคับของอังกฤษ และได้รับคำสั่งจากรัฐบาลรัสเซียให้เดินทางจากยุโรปมายังกรุงเทพฯ พร้อมกับสหายคนไทยสองคน เพื่อจัดกิจกรรมของคอมมิวนิสต์ขึ้นในประเทศสยาม[11] แต่สเลทเตอร์และ "สายลับ" ชื่ออื่น ๆ มีตัวตนแค่ไหนไม่มีการยืนยัน และหลักฐานของการที่สยามเข้าพัวพันกับองค์การคอมมิวนิสต์สากล ก็ไม่มีข้อยุติ[12] ตัวอย่างของข้อกล่าวหาบางประการทำนองนี้ ก็เช่น รายงานเรื่อง "เล่ห์กระเท่ห์ของคอมมิวนิสต์ในประเทศสยาม" ที่รัฐบาลได้รับจากแหล่งข่าวเยอรมัน ในปี 1927 อ้างว่า:

> ...นักศึกษาชาวสยามคนหนึ่งซึ่งดูดดื่มกับลัทธิคอมมิวนิสต์ขณะอยู่ในอังกฤษได้เดินทางไปยังกรุงเทพฯ เมื่อไม่นานมานี้ พร้อมด้วยคอมมิวนิสต์ชาวอังกฤษอีกคนหนึ่ง เพื่อรวมเอาพรรคต่อต้านราชวงศ์และพวกจารบุรุษคอมมิวนิสต์จากกวางตุ้งเข้าเป็นพวกเดียวกัน พวกหลังนี้กำลังทำงานกับกลุ่มกุลีชาวจีน พร้อม ๆ กันนี้ก็มีการหาประโยชน์จากความไม่พอใจที่ดำรงอยู่ในกลุ่มนักเรียนไทยในอังกฤษ ฝรั่งเศส และสหรัฐอเมริกา โดยการหว่านเมล็ดพืชแห่งการปฏิวัติในกลุ่มคนเหล่านั้น... มีคนสยามนิสัยไม่ดีคนหนึ่งซึ่งอาศัยอยู่ที่มาร์เซลย์ เป็นสายลับ เขาได้รับการอุดหนุนอย่างดีจากเงินทุนที่บุตรสาวนำมาจากเยอรมันเป็นครั้งคราว โดยผ่านทางสวิตเซอร์แลนด์[13]

พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์กฤดากร ราชทูตไทยประจำกรุงปารีสในช่วงกลางทศวรรษ 1920 ทรงมีวิริยะเป็นอย่างยิ่งในการส่งรายงานเกี่ยวกับปฏิบัติการที่ถูกกล่าวหาของคอมมิวนิสต์ในประเทศสยาม แต่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ และบุคคลอื่นในรัฐบาลมีข้อกังขาต่อความเชื่อถือได้ของข้อมูลจำนวนมาก[14]

ทั้ง ๆ ที่มีรายงานซึ่งขาดการยืนยันเกี่ยวกับสายลับคอมมิวนิสต์ที่ส่งมาจากยุโรปแต่ความผูกพันกับต่างประเทศที่สำคัญของกลุ่มบอลเชวิคต่าง ๆ ในสยามดูเหมือนจะมีกับองค์กรอื่น ๆ ในภูมิภาคเอเชียมากกว่า[15] กลุ่มคอมมิวนิสต์ต่าง ๆ ในสยามรับคำชี้แนะจาก "พรรคคอมมิวนิสต์ทะเลใต้" ซึ่งโน้มเอียงเข้ากับจีน และมีรายงานว่าตั้งฐานอยู่ที่สิงคโปร์[16] ขณะเดียวกันก็มีหลักฐานเกี่ยวกับความผูกพันที่สำคัญระหว่างกลุ่มคอมมิวนิสต์ต่าง ๆ ในสยามกับเวียดนาม[17] ตามเอกสารที่ตกอยู่ในมือของรัฐบาล พรรคคอมมิวนิสต์ทะเลใต้ได้วิจารณ์การดำเนินกิจกรรมของคอมมิวนิสต์ในสยามอย่างแรงอยู่บ่อย ๆ จดหมายฉบับหนึ่งที่ส่งในปี 1929 ได้ตำหนิสหายคนไทยสำหรับเทคนิคการจัดองค์กรที่ไม่เอาไหน ความล้มเหลวในการพึ่งพิงมวลชน ในการส่งรายงานการปฏิบัติการ ในการจัดตั้งร้านขายขนมปังและความผิดพลาดทางความคิดทุนนิยม จากการฝากเงินทุนในแบงค์เพื่อเอาดอกเบี้ย[18] เป็นที่รับรู้กันว่าความผูกพันของคอมมิวนิสต์ในสยามกับกลุ่มคอมมิวนิสต์ในต่างประเทศนั้น พัฒนามาจากการที่ผู้นำคอมมิวนิสต์คนสำคัญ ๆ ได้มาพำนักอยู่ในสยาม ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น เป็นต้นว่า โฮจิมินห์ และ ตัน มาลากา[19]

เป็นที่ชัดเจนว่าคำสอนของลัทธิมาร์กซ์และเลนินเข้ากันไม่ได้โดยสิ้นเชิงกับระเบียบทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของประเทศสยาม และรัฐบาลก็ได้ใช้ขั้นตอนต่าง ๆ นานาเพื่อจำกัดการเผยแพร่ลัทธิคอมมิวนิสต์ มีการออกพระราชบัญญัติใหม่ ๆ เพื่อเพิ่มอำนาจในการควบคุมการศึกษา การอพยพ และการพิมพ์ที่ตั้งใจให้เป็นมาตรการต่อต้านคอมมิวนิสต์[20] นอกจากนั้นยังมีการจัดตั้งคณะกรรมการขึ้นเพื่อให้คำแนะนำเกี่ยวกับมาตรการเพิ่มเติมในการปราบปราม "ลัทธิคอมมิวนิสต์ ลัทธิบอลเชวิค และการโฆษณาชวนเชื่อที่เป็นอันตรายอื่น ๆ"[21] คณะกรรมการได้ตัดสินว่า ควรเสริมความเข้มแข็งให้กับกฎหมายบางข้อที่มีอยู่ดีกว่าร่างกฎหมายพิเศษขึ้น ผลงานหนึ่งของคณะกรรมการก็คือ ข้อเสนอเพิ่มเติมกฎหมายอาญา ในเดือนกันยายน ปี 1927 ห้ามการเผยแพร่คำสอนลัทธิคอมมิวนิสต์ทั้งด้านการเมืองและด้านเศรษฐกิจ ซึ่งจะปลุกระดมประชาชนให้เกลียดชังระบอบ

กษัตริย์และรัฐบาล และนำไปสู่ความไร้ระเบียบของสาธารณะ การล้มล้างรัฐบาลโดยการใช้กำลัง ความเกลียดชังทางชนชั้น ฯลฯ จริงๆ แล้ว นี่เป็นพระราชบัญญัติต่อต้านคอมมิวนิสต์แม้จะไม่ได้ระบุไว้เช่นนั้น[22] ผู้ต้องสงสัยเกือบทุกรายที่ถูกจับในข้อหาการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์จะเป็นคนจีนหรือไม่ก็เวียดนาม และบทลงโทษโดยทั่วไปก็เพียงถูกส่งตัวออกนอกประเทศ หนังสือพิมพ์ชั้นนำ *บางกอกไทมส์* จึงวิจารณ์ว่า ไม่เป็นเรื่องน่าแปลกที่คอมมิวนิสต์ชาวจีนจะชอบประเทศสยามมากกว่าประเทศจีน ที่ซึ่งคอมมิวนิสต์ผู้ถูกสงสัยจะต้องเจอกับโทษประหารชีวิตอย่างรวบรัด[23]

กรณีเกี่ยวกับชาวเวียดนามนับเป็นเรื่องละเอียดอ่อนเป็นพิเศษ เนื่องจากรัฐบาลไม่มีภาพลวงว่าชะตากรรมของนักโทษทางการเมืองจะเป็นอย่างไรหากส่งตัวให้กับตำรวจอาณานิคมฝรั่งเศส รัฐบาลฝรั่งเศสได้ขอร้องซ้ำซากให้ประเทศสยามส่งตัวชาวเวียดนามกลับด้วยข้อหาการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ ข้อหาซึ่งผู้ถูกกล่าวหาพากันปฏิเสธเหมือนๆ กันหมด[24] และรัฐบาลสยามก็ต้องดำเนินงานที่ยากลำบากในการแยก "ผู้รักชาติตัวจริง" ออกจาก "พวกคอมมิวนิสต์" เฉพาะพวกหลังเท่านั้นที่จะถูกส่งตัวให้กับฝรั่งเศส ไม่นานหลังการเสด็จประพาสอินโดจีนของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระราชินีในฤดูใบไม้ผลิปี 1930 นักข่าวชาวฝรั่งเศสคนหนึ่งได้เขียนบทความในหนังสือพิมพ์ *เลอ มองด์ โคโลนายล์ อีลลุสเตร* (Le Monde Colonial Illustre) ยกย่องความก้าวหน้าของประเทศสยามและชี้ให้เห็นผลประโยชน์ที่ตรงกันของสยามและกลุ่มประเทศอินโดจีนของฝรั่งเศส พร้อมทั้งเสริมว่า "ในช่วงเวลาที่ลัทธิบอลเชวิคเพียรพยายามอย่างยิ่งยวดที่จะโฆษณาชวนเชื่อในภาคตะวันออกไกล สมควรที่มหาอำนาจที่ตกลงกันได้จะคิดถึงการรวมพลังเข้าด้วยกันเพื่อต่อต้านการกระทำที่เป็นการปฏิวัติเหล่านั้น"[25]

แต่ไม่ว่ารัฐบาลจะมีมาตรการสารพัดอย่างแค่ไหนในการปราบปรามกิจกรรมของคอมมิวนิสต์ในประเทศสยาม ก็ยังมีความรู้สึกที่แพร่หลายภายในรัฐบาลเอง ว่าลัทธิคอมมิวนิสต์ ไม่ได้เป็นภัยคุกคามต่อประเทศทันทีทันใด และแม้กระทั่งว่า

กิจกรรมของคอมมิวนิสต์ภายในประเทศมุ่งต่อประเทศเพื่อนบ้านของสยามมากกว่าต่อประเทศสยามเอง การวิเคราะห์ที่เป็นแบบฉบับทำนองนี้เห็นได้จากข้อมูลรายงานที่เสนาบดีกระทรวงต่างประเทศของไทยบอกกับนักการทูตอเมริกันในปี 1927 ดังต่อไปนี้

> ...สถานการณ์ปัจจุบันเท่าที่มอสโคว์เกี่ยวข้องมีดังนี้ สยามเป็นประเทศเอเชีย มีรัฐบาลแบบเอเชีย และประชาชนที่เป็นชาวเอเชีย ไม่มีตัวชี้วัดแม้แต่น้อยว่าลัทธิคอมมิวนิสต์จะเดินหน้า หรือจะสามารถเอาชนะใจชาวสยามได้ หรือแม้นว่ามันจะเป็นไปได้ สยามก็เป็นประเทศที่เล็ก และไม่มีความสำคัญต่อเหตุการณ์ของโลกเลย ความพยายามอย่างจริงจังของมอสโคว์จึงแทบจะหาความชอบธรรมไม่ได้[26] ด้วยเหตุนี้ วัตถุประสงค์และเป้าหมายของคอมมิวนิสต์จึงมุ่งที่จะใช้ประเทศสยามเป็นฐานที่เป็นกลางเพื่อการดำเนินกิจกรรมในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีมหาอำนาจตะวันตกสามประเทศครอบครองอาณานิคมติดกับสยาม ได้แก่ พม่าและอินเดียทางทิศตะวันตก อินโดจีนของฝรั่งเศสทางตะวันออก และหมู่เกาะอินเดียตะวันออกของดัตช์[26] ทางใต้ ในทัศนะของท่านผู้เขียน ประเทศเหล่านี้ต่างหากที่เป็นเป้าของกิจกรรมของมอสโคว์จริงๆ พระองค์เจ้าไตรทศทรงเล่าว่าในรายงานจากสถานทูตไทย ณ กรุงปารีส ได้มีการชี้ชัดว่ารัสเซียเห็นถึงความจำเป็นที่จะเพิ่มกิจกรรมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และมีศูนย์เพื่อเป็นฐานในการทำงาน และที่เป็นเหตุเป็นผลยิ่งกว่าก็คือสยามควรเป็นที่ตั้งของศูนย์ที่ว่านั้น พวกบอลเชวิคหวังอย่างแน่นแฟ้นว่าจะมีเสรีภาพในการดำเนินการที่นั่นมากกว่าในอาณานิคมใดของมหาอำนาจ ที่ซึ่งองค์การเพื่อป้องกันกิจกรรมอันเป็นคอมมิวนิสต์ย่อมต้องใหญ่โตกว่า[28]

เนื้อหาของวรรณกรรมคอมมิวนิสต์ที่รัฐบาลยึดได้ในช่วงเวลานี้ดูจะสนับสนุนการวิเคราะห์ข้างต้น เอกสารเกือบทั้งหมดที่ยึดมาได้เป็นภาษาจีน บางครั้งก็มีฉบับพากย์ไทยติดมาด้วย และในบางกรณีก็มีฉบับภาษาอังกฤษ ส่วนใหญ่เป็นประเด็นว่าด้วยมาร์กซิสต์สากล การปฏิวัติโลก และเหตุการณ์ทางการเมืองในรัสเซีย จีน และดินแดนอื่น ๆ ที่เป็นผลประโยชน์เบื้องต้นของคอมมิวนิสต์ โดยมีความเกี่ยวข้องเป็นพิเศษกับสยามเพียงเล็กน้อย อย่างไรก็ตามมีข้อยกเว้นจากกฎทั่วไปซึ่งสร้างความกังวลใจอย่างยิ่งให้กับรัฐบาล เอกสารฉบับหนึ่ง ลงวันที่ 1 พฤษภาคม ค.ศ.1930 และลงนามโดย “คณะกรรมการกรรมกรคอมมิวนิสต์แห่งสยาม” เสนอโครงการ 14 ข้อ ซึ่งรวมทั้งข้อเรียกร้องตามปกติให้กรรมกรทั่วโลกรวมตัวกันสนับสนุนความเคลื่อนไหวเพื่อการปฏิวัติในประเทศจีนและอินเดีย และต่อต้านสงครามโลกครั้งที่สองที่คาดว่าจะระเบิดขึ้นระหว่างกลุ่มมหาอำนาจต่าง ๆ อย่างไรก็ตาม มีส่วนอื่นในคำประกาศที่อภิปรายถึงเงื่อนไขการทำงานในประเทศสยามและเรียกร้องให้มีการนำระบบ “3-8” มาใช้ หมายถึงการทำงาน 8 ชั่วโมง เรียน 8 ชั่วโมง และพักผ่อน 8 ชั่วโมง พวกชนชั้นเจ้าและเจ้าที่ดินถูกจัดเป็นศัตรูของชนชั้นกรรมกรของสยาม ถึงขนาดมีข้อกล่าวหาว่าพระมหากษัตริย์ทรงกำลังวางแผนกับประเทศมหาอำนาจเพื่อล้มล้างรัฐบาลของโซเวียตรัสเซีย และหนึ่งใน 14 ข้อที่กล่าวมาก็เรียกร้องให้มีการล้มล้างรัฐบาลสยาม[29] แต่เอกสารที่น่าสนใจยิ่งกว่าก็คือเอกสารชื่อ “ร่างคำแถลงวิเคราะห์การปกครองและเศรษฐกิจของประเทศสยาม” ที่ตำรวจยึดได้ตอนต้นปี 1930[30] เอกสารนี้เขียนเป็นภาษาจีน เริ่มด้วยการเล่าประวัติศาสตร์เล่ห์กระเท่ห์ของ “พวกจักรวรรดินิยม” ในสยามโดยสังเขป จับเอาเรื่องที่มีกับอังกฤษและฝรั่งเศสก่อน ตามด้วยอเมริกาและญี่ปุ่นซึ่งเพิ่งเข้าร่วมในการแข่งขันเมื่อไม่นานก่อนหน้านั้น ทั้งหลายเหล่านี้ส่งผลให้ชนชั้นกรรมกรผู้ใช้แรงงานยากจนยิ่งขึ้นกว่าเดิม รัฐบาลสยามถูกมองว่าเป็นเครื่องมือของพวกจักรวรรดินิยม และถูกกล่าวหาว่า “พวกจักรวรรดินิยมต้องการให้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในสยามดำรงอยู่ต่อไป เพื่อรักษาไว้ซึ่งเครื่องมือในการกดขี่” โครงการพัฒนาของ

รัฐบาลถูกมองว่าเป็นความพยายามที่จะทำให้สถานการณ์ทางเศรษฐกิจดีขึ้น และด้วยเหตุนั้นก็จะช่วยเลื่อนเวลาแห่งการตื่นตัวทางการเมืองของชาวนาออกไป ในแนวทางการวิเคราะห์แบบมาร์กซิสต์ ประชากรของสยามถูกแบ่งออกเป็นสิบเอ็ดชนชั้นโดยซ้ำซ้อนกันอยู่บ้าง เอกสารนี้สรุปด้วยการเรียกร้องให้มีการล้มล้างพวกจักรวรรดินิยมและพันธมิตร อันได้แก่ พวกเจ้านายเชื้อพระวงศ์ พวกเจ้าที่ดิน และพวกนายทุน "จนกว่าชนชั้นไร้สมบัติจะกลายเป็นผู้นำ กุมอำนาจได้เด็ดขาด" มองจากทัศนะของโครงการทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ และที่ปรึกษาในพระองค์ เป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่งที่จะให้รู้ว่า "จำเป็นต้องต่อต้านการจัดตั้งสมัชชาแห่งชาติและรัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นแค่เพียงมรรควิธีในการหลอกลวงประชาชน"[31]

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนพระทัยเป็นพิเศษกับเอกสารข้างต้นและในพระราชหัตถเลขาส่วนพระองค์ที่ส่งไปยังบรรดาข้าราชการผู้ใหญ่ทรงมีดำรัสว่า:

> ข้อความที่แต่งในเอกสารฉบับนั้น ถ้าได้เผยแผ่ให้ชนชั้นชาวนาในประเทศสยามฟัง อาจมีผู้เลื่อมใสเห็นจริงตามได้มาก ผิดกับฉบับอื่น ๆ[32]

ผู้นำสยามคนอื่น ๆ ต่างเห็นพ้องกับความระแวงพระทัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงเกรงว่าความคิดทางการเมืองที่รุนแรงอาจแพร่กระจายไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในขณะที่สภาพการณ์ทางเศรษฐกิจกำลังเลวร้ายลงในช่วงปลายรัชกาล (ดูบทที่ 7) ในกลางปี 1930 สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ได้ทรงแสดงความห่วงใยว่าการว่างงานที่สูงขึ้นจะเอื้อให้สถานการณ์เหมาะสมต่อการเผยแผ่ลัทธิคอมมิวนิสต์[33] ขณะที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ตอนใกล้สิ้นพระชนม์ในปี 1931 ได้ทรงเตือนพระธิดา พระนางเธอลักษมีลาวัณ

ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่า:

> เราต้องป้องกันการปฏิวัติก่อนที่จะสายเกินไป จะมีการต่อสู้กันตามท้องถนน!...เจ้าจงซ่อนทอง ซ่อนเงินไว้ แม่ติ๋ว! พวกโจรมันจะมาปล้นเอาทุกสิ่งทุกอย่าง มันจะฆ่าพวกเรา...[34]

ในแง่หนึ่ง กิจกรรมต่าง ๆ ของคอมมิวนิสต์เป็นแค่ส่วนหนึ่งของกระแสการเมืองที่ลึกและกว้างกว่า ที่กำลังพัดข้ามทวีปเอเชียในปลายทศวรรษ 1920 สมัยนี้มีพัฒนาการอย่างรวดเร็วของขบวนการชาตินิยมที่หลากหลายแตกต่างกันออกไปมากมาย มีสีสันทางการเมืองไล่ไปตั้งแต่ฝ่ายขวาปานกลาง ไปจนถึงซ้ายสุดกู่ เป้าหมายร่วมของขบวนการชาตินิยมต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งหมด รวมทั้งอินเดียและบางส่วนของจีน ยกเว้นแต่ประเทศสยาม ก็คือการบรรลุถึงการควบคุมอำนาจทางการเมืองของชาวพื้นเมือง พัฒนาการของขบวนการชาตินิยมเหล่านี้ รวมทั้งการหันเข้าหาการกระทำที่ใช้ความรุนแรงเพิ่มขึ้นเพื่อให้บรรลุถึงซึ่งเป้าหมายของตน ถูกหยิบยกมาอภิปรายอยู่มากในสื่อสิ่งพิมพ์ในสมัยนี้ ที่เด่นที่สุดในบรรดาข่าวทั้งหมดก็คือกรณีของจีนและอินโดจีน แต่เหตุการณ์ในอินโดนีเซีย มลายา พม่า และอินเดีย ก็ได้รับการนำเสนออย่างกว้างขวาง แม้แต่การปฏิรูปที่โชคไม่ค่อยเข้าข้างของพระเจ้าแอมมานูลาแห่งอัฟกานิสถาน ซึ่งเป็นกรณีที่ดูเหมือนจะสัมพันธ์กับสยามเป็นพิเศษ ก็มีการรายงานอย่างแพร่หลาย[35]

สำหรับชนชั้นผู้นำสยาม เหตุการณ์ในประเทศจีนเป็นความห่วงใยพิเศษ ประเทศสยามก็เหมือนอีกหลาย ๆ ราชอาณาจักรในภาคพื้นทวีปของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่ยอมรับในความเป็นเจ้าอธิราชในนามของจีน แต่ความตกต่ำอัปยศที่จีนได้รับ จากการตกอยู่ในกำมือของมหาอำนาจตะวันตกในคริสต์ศตวรรษที่ 19 รวมทั้งพัฒนาการใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นภายในประเทศสยาม ได้นำไปสู่การสิ้นสุดของความสัมพันธ์แบบนั้น อย่างไรก็ดี ความสำเร็จที่ปรากฏของพรรคก๊กมินตั๋งในปลาย

ทศวรรษ 1920 ซึ่งสามารถรวมจีนเข้าเป็นหนึ่งเดียวภายใต้การบริหารจากส่วนกลางที่มีประสิทธิภาพ ได้กระตุ้นให้เกิดความกลัวขึ้นว่าจีนอาจหาทางขยายอำนาจของตนไปสู่ต่างประเทศ ความกลัวที่ว่านี้ยิ่งทวีขึ้นจากความจงรักภักดีทางการเมืองที่ไม่แน่นอนของชุมชนจีนกลุ่มใหญ่ที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจในประเทศสยาม ปี 1930 ในบันทึกคัดค้านการแยกกิจการการบินของไทยออกเป็นฝ่ายพลเรือนและฝ่ายทหาร พระองค์เจ้าบวรเดช เสนาบดีกระทรวงกลาโหม ได้ชี้ให้เห็นถึงความเป็นไปได้ของการที่ประเทศสยามและจีนอาจทำสงครามกัน ทรงเตือนว่าสยามไม่ควรปล่อยให้ความมั่นคงของตนขึ้นกับการคงอยู่ของมหาอำนาจเจ้าอาณานิคมอังกฤษและฝรั่งเศส เพราะ "ประเทศอื่นก็จะเข้ามาแทนที่ประเทศเหล่านี้ในวันหนึ่ง ประเทศแล้วประเทศเล่า และถ้ากลายเป็นประเทศจีน สถานการณ์ก็จะเลวร้ายยิ่งกว่าสำหรับเรา" พระองค์ได้ทรงแสดงความหวาดกลัวต่อการเกิดขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ของผู้นำใหม่ๆ ที่จะผนึกจีนให้เป็นหนึ่งเดียวกัน หรือแม้เพียงบางส่วน ซึ่งจะก่อให้เกิดสถานการณ์ใหม่ "เนื่องจากจีนมีหลายสิ่งหลายอย่างที่สำคัญที่เราขาด เช่น จำนวนประชากร จิตวิญญาณชาตินิยมที่เด็ดเดี่ยว การค้าขายและอุตสาหกรรม ซึ่งหมายถึงเงิน"[36] พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ก็ได้ทรงแสดงความกลัวว่าจีนจะครอบงำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เช่นกัน (ดูข้างหน้า) และในปี 1927 ได้ทรงตั้งข้อสังเกตว่าแม้คำสอนของซุนยัดเซนจะไม่ใช่ "คอมมิวนิสต์" แต่นับตั้งแต่ได้ที่ปรึกษารัสเซียคือโบโรดิน พรรคก๊กมินตั๋งก็กลายเป็น "บอลเชวิค" ดังนั้น ทัศนะที่มีต่อการคุกคามสยามของจีนจึงยิ่งทวีขึ้น[37] อย่างไรก็ดี คนอื่นๆ ไม่ได้ถือว่าคอมมิวนิสต์มีอิทธิพลในจีน ในปี 1930 พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงเพ็ชรอัครโยธิน (พระองค์เจ้าบุรฉัตรฯ) ได้เสด็จเยือนจีนในเส้นทางเสด็จประพาสประเทศในเอเชียเพื่อสำรวจตลาดข้าว เมื่อเสด็จกลับก็ได้ทูลต่ออภิรัฐมนตรีว่า แม้แต่คอมมิวนิสต์จีน "ที่จริงก็เป็นแค่โจรที่เรียกตัวเองว่า 'คอมมิวนิสต์' เพื่อที่จะได้เงินจากสหภาพโซเวียต"[38]

เหตุการณ์ในพม่า ซึ่งมีชายแดนยาวร่วมกับสยาม และมีประเพณีแบบพุทธ

ที่คล้ายคลึงกัน ก็ได้รับความสำคัญเป็นพิเศษจากหนังสือพิมพ์ในกรุงเทพฯ ผู้นำสยามมองความเคลื่อนไหวทางการเมืองในพม่าในช่วงเวลาดังกล่าว ว่าเป็นพวกอนุรักษ์นิยมมากกว่าเป็นพวกหัวเอียงซ้าย ดังสะท้อนให้เห็นจากอารมณ์ความรู้สึกที่ข้าราชสำนักผู้หนึ่งแสดงออกต่อกษัตริย์และพระราชินีองค์สุดท้ายของพม่าไว้ว่า:

> ท่านอาจกล่าวว่า พระองค์หาใช่พระราชินีที่ดี พระองค์หาใช่กษัตริย์ที่ดีแต่ก็ทรงเป็นกษัตริย์ของพวกเราเอง คิดหรือว่าเราจะรักนายต่างชาติได้เท่าที่เรารักกษัตริย์ของเราเอง พระองค์ทรงเป็นส่วนหนึ่งของพวกเรา ดังที่ทรงเคยเป็น[39]

การแสดงออกอย่างสุดโต่งของจิตวิญญาณแห่งการต่อต้านต่างชาติก็คือกบฏซายาซานในพม่าตอนล่างในปี 1930 เมื่อกรมพระกำแพงเพ็ชรฯ ได้เสด็จประพาสพม่าระหว่างที่กำลังเกิดกบฏ พระองค์ทรงรายงานว่าได้รับการบอกกล่าวจากเจ้าหน้าที่อังกฤษ ว่ากบฏนี้ไม่ได้มีต้นตอมาจากการเมืองหรือเศรษฐกิจ แต่ "เป็นเรื่องของการใกล้ถึงกึ่งพุทธกาล ผนวกกับดาวพระเสาร์กำลังเคลื่อนลง จึงทำให้มีพวกปฏิวัติเป็นพวกประเภท 'ผีบุญ' อะไรทำนองนั้น"[40]

แต่ที่รัฐบาลกังวลที่สุด ก็คือกิจกรรมของพวกชาตินิยมเวียดนาม เนื่องจากกิจกรรมเหล่านี้เกี่ยวพันกับสยามโดยตรงมากที่สุด ความเคลื่อนไหวต่อต้านลัทธิอาณานิคมที่แพร่ไปทั่วเอเชีย ทำให้รัฐบาลเสมือนอยู่ระหว่างเขาควาย ด้านหนึ่งในฐานะที่เป็นประเทศเดียวในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ยังคงเอกราชไว้ได้ ตลอดยุคสมัยแห่งการขยายอาณานิคมของตะวันตกในคริสต์ศตววรษที่ 19 สยามมีความเห็นใจต่อความปรารถนาของประชาชนชาวเอเชียอื่น ๆ ที่จะเรียกร้องเอกราชกลับคืนมา ในอีกด้านหนึ่ง สยามก็สนใจที่จะคงความสัมพันธ์อันดีกับมหาอำนาจอาณานิคมตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับอังกฤษและฝรั่งเศส และที่ยิ่งกว่านั้นความเคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านอาณานิคมหลาย ๆ ครั้งถูกสยามมองว่าเป็นเรื่องของ

ฝ่ายซ้ายที่เป็นอันตราย (ส่วนหนึ่งเนื่องมาจากความสำเร็จของตำรวจอาณานิคมในการปราบปรามความเคลื่อนไหวของฝ่ายชาตินิยมที่เป็นสายกลางกว่า) ด้วยเหตุนี้ความสำเร็จของพวกนี้ก็ยิ่งทำให้คำสอนของพวกโซเชียลลิสต์และมาร์กซิสต์เป็นอันตรายต่อระเบียบทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของสยามยิ่งขึ้น เมื่อกลุ่มต่อต้านอาณานิคมใช้สยามเป็นฐานในการปฏิบัติงาน สถานการณ์ระหว่างเขาควายนี้ก็ยิ่งเพิ่มน้ำหนักของปัญหาให้กับรัฐบาล ที่สำคัญก็คือ พวกชาตินิยมเวียดนามซึ่งเลื่อมใสการเมืองแนวต่างๆ เป็นกลุ่มที่ลี้ภัยเข้ามาอยู่ในสยาม ส่งผลให้รัฐบาลต้องตกอยู่ในภาวะอึดอัดจากความต้องการอันเกรี้ยวกราดเพื่อการปราบปรามของฝรั่งเศสและการเรียกร้องอย่างแข็งขันเพื่อรวมพลังแห่งเอเชียของชาวเวียดนาม

พัฒนาการทางการเมืองในเวียดนามดูเป็นที่สนใจของสยามน้อยมากในตอนต้นรัชกาลที่ 7 และในต้นปี 1926 *บางกอกไทมส์* ได้วิจารณ์บทความที่เขียนโดยชาวฝรั่งเศสคนหนึ่ง พร้อมกับตั้งข้อสังเกตอย่างไม่ใยดีนักว่า:

> มีข้อเสนอแนะที่ค่อนข้างไกลตัวว่า สยามมีความชอบธรรมที่จะตริตรองถึงความเป็นไปได้ว่า วันหนึ่งฝรั่งเศสจะให้เอกราชแก่ประชาชนในอินโดจีนของตน ถึงตอนนั้นอาจจะเกิดภาวะของการไร้ระเบียบขึ้นในกัมพูชา ลาว และอันนัม ซึ่งทำให้จำต้องมีความระมัดระวังในส่วนที่เกี่ยวกับดินแดนเพื่อนบ้านที่จะเกิดความวุ่นวาย[41]

อย่างไรก็ดี เมื่อกิจกรรมต่อต้านฝรั่งเศสขยายตัว และชาวเวียดนามที่ต่อต้านระบอบอาณานิคมใช้สยามเป็นฐานปฏิบัติการเพิ่มขึ้น รัฐบาลสยามและหนังสือพิมพ์ก็หันมาให้ความสนใจกับพัฒนาการทางการเมืองของเวียดนามมากขึ้น และการกระทำที่รุนแรง เช่น การลอบสังหารข้าราชการชาวฝรั่งเศส และการเกิดกบฏเหงียนไบ๋ในเดือนกุมภาพันธ์ ปี 1930 ก็ก่อให้เกิดความตระหนกเป็นพิเศษ[42]

อีกกรณีหนึ่งซึ่งเกิดในระยะต่อมาในปี 1930 ชี้ให้เห็นจุดยืนของรัฐบาล

เกี่ยวกับกิจกรรมต่อต้านระบอบอาณานิคม สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ได้ถวายรายงานว่าฝรั่งเศสกำลังพยายาม*หาทางให้มีการส่งตัวกลับชาวเวียดนามจำนวน 30 คน ที่ถูกจับได้ที่พิจิตร จังหวัด*ในแถบภาคกลางของสยาม ในข้อหาทางการเมือง พระองค์ทรงตั้งข้อสังเกตว่า ก่อนหน้านี้รัฐบาลได้ถูกวิพากษ์วิจารณ์ในหน้าหนังสือพิมพ์กรณีส่งตัวชาวเวียดนามสองคนให้กับฝรั่งเศส แม้จะทรงอ้างว่ารัฐบาลไม่ได้ทำอย่างนั้นโดยตรงก็ตาม สำหรับผู้ที่ต้องสงสัย ทรงคิดว่าพวกนี้ส่วนใหญ่แล้วไม่ใช่คอมมิวนิสต์ แต่ก็เป็นผู้ไม่พึงประสงค์ และควรส่งถูกตัวกลับ อย่างไรก็ดี ถ้าพวกนี้ถูกส่งกลับอินโดจีน พวกเขาก็จะถูกฝรั่งเศสจับ แต่ถ้าถูกส่งตัวไปที่อื่น ก็จะดูแปลก และก็จะทำให้ฝรั่งเศสโกรธ องค์เสนาบดีได้แนบฎีกาทั้งที่เป็นภาษาอังกฤษและภาษาฝรั่งเศสจากกลุ่มชาวเวียดนามขึ้นทูลเกล้าฯ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฎีกานั้นเรียกร้องขอความสนับสนุนจาก "พี่น้อง" ชาวไทย และกล่าวหาฝรั่งเศสว่าป้ายสีผู้รักชาติชาวเวียดนามทั้งหมดว่าเป็น "คอมมิวนิสต์" ฎีกาที่เป็นภาษาฝรั่งเศสได้ปลุกเร้าความเมตตากรุณาแบบชาวพุทธต่อผู้ลี้ภัย ซึ่งอาชญากรรมประการเดียวของพวกเขาก็คือความทุกข์จากการสูญเสียประเทศ และประกาศว่า "ข้าแต่พระองค์ไม่มีวันที่พวกข้าพระพุทธเจ้าจะยอมโอนอ่อน เพื่อแลกกับความมั่นคงของราชอาณาจักรของพวกข้าพระพุทธเจ้า" และลงท้ายด้วยการถวายพระพรให้ "พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวของสยาม จงทรงพระเจริญ"[43]

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้นำเรื่องนี้เข้าหารือในที่ประชุมเสนาบดีสภา ซึ่งจากการเสนอแนะของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เรื่องจึงถูกส่งต่อไปยังอภิรัฐมนตรี ในที่ประชุมอภิรัฐมนตรี สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ ได้ทรงแย้งว่า ผู้ลี้ภัยชาวเวียดนามซึ่งปรารถนาเพียงเอกราชไม่ควรถูกส่งตัวกลับ แต่ก็ไม่ควรปล่อยให้พวกนี้ก่อความวุ่นวายขึ้นระหว่างสยามและฝรั่งเศส ทรงตั้งข้อสังเกตว่า ถ้าชาวเวียดนามถูกส่งตัวกลับผ่านอรัญประเทศ (ในเขตกัมพูชา) ก็เหมือนกับส่งพวกเขาให้กับฝรั่งเศส และทรงเพิ่มเติมอีกว่า สยามไม่ควรปล่อยให้

ฝรั่งเศสใช้ "ลัทธิคอมมิวนิสต์" เป็นข้ออ้างเพื่อให้มีการส่งตัวกลับ ในที่ประชุมเสนาบดีครั้งต่อมา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงมีพระราชดำรัสว่า สยามไม่ควรเป็น "ที่ลี้ภัย" ของ "พวกกบฏ" แต่รัฐบาลก็ต้องยุติธรรมกับชาวเวียดนามในสยาม พร้อมๆ กับธำรงไว้ซึ่งความสัมพันธ์ที่ดีกับฝรั่งเศส

จากนั้นกรมหมื่นเทววงศ์วโรทัยเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ จึงทรงร่างราชสาสน์ตอบฝรั่งเศส และได้นำขึ้นกราบบังคมทูลเพื่อขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชสาสน์นั้นชี้ว่า แม้ฝรั่งเศสจะถือว่า "พวกญวนเหล่านี้เป็นคอมมิวนิสต์ แต่ก็มีหลักฐานชัดเจนว่าเป้าหมายหลักของพวกเขาก็เพื่อสถาปนาเอกราชของประเทศตน" (พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงขีดฆ่าคำว่า "สถาปนาเอกราชของประเทศของตน" ออก) กรมหมื่นเทววงศ์ฯ ทรงต่อความในพระราชสาสน์ด้วยย่อหน้าซึ่งสรุปทัศนะของรัฐบาลสยามต่อความเคลื่อนไหวของพวกชาตินิยมเอเชียทั้งหลาย ดังนี้:

> ...เป็นที่ชัดเจนว่าความเคลื่อนไหวล่าสุดในประเทศตะวันออกบางประเทศเพื่อได้เอกราชกลับคืนมานั้น ได้สร้างปัญหาความยุ่งยากให้แก่รัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นธรรมดาที่ความเคลื่อนไหวทำนองนี้จะได้รับความเห็นอกเห็นใจอยู่บ้างจากประชาชนในประเทศนี้ แต่ในอีกด้านหนึ่งเป็นความปรารถนาอย่างจริงใจจากรัฐบาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่จะรักษาความสัมพันธ์ฉันท์มิตรไมตรี ซึ่งได้ดำเนินมาอย่างราบรื่นระหว่างประเทศสยามและมหาอำนาจตะวันตกทั้งหลาย เส้นทางที่รัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวควรดำเนินต่อไปได้ถูกกำหนดไว้อย่างชัดเจน จะคาดหวังไม่ได้ว่าสยามจะให้ความช่วยเหลือมหาอำนาจตะวันตกโดยการปราบการลุกฮือ[44] หรือความเคลื่อนไหวใดๆ ที่มุ่งสู่เอกราช แต่ในอีกด้านหนึ่ง สยามก็ไม่ตั้งใจที่จะให้ความช่วยเหลือหรือให้การสนับสนุนแก่ความเคลื่อนไหวเหล่านั้น

ที่เพิ่งกล่าวไปข้างต้นเป็นข้อความที่บอกจุดยืนของสยามอย่างตรงไปตรงมา แต่ก็ยากจะเป็นที่พอใจของฝรั่งเศส และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวผู้ซึ่งทรงเป็นนักการทูตที่ทรงสุขุมคัมภีรภาพกว่าเสนาบดีของพระองค์ ก็ได้ทรงขีดฆ่าย่อหน้านี้ออกจากร่างพระราชสาสน์ตอบ

ท้ายที่สุดเป็นที่ตกลงกันว่าชาวเวียดนาม 11 คนอาจถูกส่งตัวกลับอินโดจีน ถ้าฝรั่งเศสสามารถเสนอหลักฐานเพียงพอ แต่ก่อนที่ผู้มีอำนาจของฝรั่งเศสจะมีโอกาสเสนอหลักฐาน ความเข้าใจผิดของทางราชการสยามก็ส่งผลให้ชาวเวียดนามทั้งหมดถูกส่งตัวกลับประเทศจีน เรื่องนี้สร้างความโกรธเคืองจากฝรั่งเศสอีกคำรบหนึ่ง และคำขอขมาจากสยามรวมทั้งสาสน์อีกหนึ่งฉบับถึงฝรั่งเศสก็ชี้ว่าเป็นนโยบายของสยามที่จะร่วมมือกับรัฐบาลอื่น ๆ ในการปราบลัทธิคอมมิวนิสต์ แต่การสอบสวนเรื่องนี้พบว่า "ชาวญวนเหล่านี้ไม่ใช่คอมมิวนิสต์แท้ที่มุ่งวางแผนเพื่อโค่นล้มรัฐบาลทุนนิยม แล้วสถาปนารัฐบาลแบบโซเวียตหรือแบบคอมมิวนิสต์ขึ้น" ในอีกกรณีหนึ่งซึ่งเกิดขึ้นในปี 1931 รัฐบาลก็ได้แจ้งต่อฝรั่งเศสอีกครั้งว่าประเทศสยามจะร่วมมือกับประเทศเพื่อนบ้านในการสู้กับลัทธิคอมมิวนิสต์ แต่กิจกรรมของพวกคอมมิวนิสต์ "แสดงออกในหลายรูปแบบและขัดแย้งกันเองมาก" ในขณะที่ผู้ลี้ภัยชาวเวียดนามบางคนเป็นคอมมิวนิสต์ แต่บางคนก็เป็นนักปฏิวัติอย่างจริงใจ และในขณะที่สยามจะส่งตัวอาชญากรและคอมมิวนิสต์ที่ตรวจสอบแล้วไปยังอินโดจีน สยามก็ต้องเคารพหลักการของการลี้ภัยทางการเมือง[45]

ต่อมามีฎีกาอีกชุดหนึ่งจากกลุ่มชาวเวียดนามทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ในปลายปี 1930 ชมเชยความสำเร็จของประเทศสยาม เรียกร้องภราดรภาพในหมู่ชาวเอเชีย พร้อมทั้งเอ่ยนามของประธานาธิบดีวูดโร วิลสัน, ยอร์ช วอชิงตัน และองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงโปรดให้แจกจ่ายคำแปลฎีกานี้แก่บรรดาข้าราชการชั้นสูง พร้อมกับพระราชหัตถเลขาที่มีพระราชวิจารณ์ของพระองค์ ทรงมีพระราชปรารภว่าพวกต่อต้านอาณานิคมชาวเวียดนามกำลังแสวงหาการสนับสนุนจากประเทศจีน ด้วย

เหตุนี้ถ้าพวกเขาประสบความสำเร็จในการโค่นล้มการปกครองของฝรั่งเศส ผลที่จะเกิดตามมาก็คืออิทธิพลของจีนที่เพิ่มขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งจะเป็นการคุกคามต่อประเทศสยามและ

> ตราบเท่าที่การปกครองของฝรั่งเศสยังดำเนินอยู่ในเวียดนาม ก็เป็น "การประกันความปลอดภัย" ให้กับสยาม ไม่ว่าเราจะเห็นอกเห็นใจชาวเวียดนามแค่ไหน แต่เมื่อคำนึงถึงอันตรายที่อาจเกิดขึ้น เราก็ต้องหวังว่าชาวเวียดนามจะไม่สามารถรอดพ้นจากอำนาจของฝรั่งเศสไปได้ง่ายๆ และนอกจากความจำเป็นจะต้องรักษาความสัมพันธ์อันดีกับฝรั่งเศสไว้แล้ว ข้าพเจ้ายังเชื่อว่าเป็นผลประโยชน์โดยตรงของสยามที่จะไม่ปกป้องพวกกบฏเวียดนาม หรือช่วยเหลือชาวเวียดนามในทางใดทางหนึ่ง เพื่อเป็นอิสระจากการปกครองของฝรั่งเศส[46]

ทัศนะของหนังสือพิมพ์ต่อพวกชาตินิยมเวียดนามก็กำกวมพอๆ กับทัศนะของรัฐบาล ในช่วงที่มีการไต่สวนผู้นำชาตินิยมของเวียดนาม คือ ฟ่านโบโช้ย (Phan Boi Chau) นั้น หนังสือพิมพ์ไทยได้แสดงความชื่นชมต่อความปรารถนาของชาวเวียดนามที่จะได้รับเอกราชและ "ไม่ตกเป็นทาส" แต่ขณะเดียวกันก็วิพากษ์วิจารณ์ผู้นำชาตินิยมที่ต่อต้านอำนาจที่ชอบธรรมและมีคุณธรรม ซึ่งชาวฝรั่งเศส "เพื่อนของเรา" เป็นตัวแทน[47]

นอกเหนือไปจากฎีกาของชาวเวียดนามแล้ว รัฐบาลยังถูกกระหน่ำด้วยฎีกาข้อเขียนเชิงวรรณกรรม และคำโฆษณาชวนเชื่อจากกลุ่มต่างๆ ที่หลากหลาย เป็นต้นว่า สันนิบาตต่อต้านจักรวรรดินิยม (พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงมีพระราชดำริว่า เนื่องมาจากพวกนี้จัดสยามอยู่ในกลุ่ม "ผู้ถูกกดขี่" หรือ "พวกกึ่ง-อาณานิคม") สมาคมมังกรดำของญี่ปุ่นซึ่งเป็นพวกปีกขวา, และกลุ่มสำนักพิมพ์ต่อต้านอังกฤษในอินเดีย[48] ในปี 1930 หนังสือพิมพ์*บางกอกไทมส์* ซึ่งเป็นฝ่าย

อนุรักษ์นิยม ได้อธิบายว่าความวุ่นวายในเวียดนามและอินเดียเป็นผลมาจากกลไกการทำงานของพวกก่อการชาวจีนและสมาคมนานาชาติที่สาม[49] ก่อนหน้านั้นหนังสือพิมพ์ฉบับเดียวกันนี้ได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับดินแดนอาณานิคมในเอเชียไว้ว่า "จงมอบเอกราชให้แก่พวกเขา แล้วพวกเขาก็จะกลับสู่ลัทธิอำนาจรวมศูนย์แบบเดิมของตะวันออก"[50]

จิตวิญญาณชาตินิยมใหม่ในเอเชียส่งผลกระทบที่สำคัญต่อประเทศสยามเองในรัชกาลที่ 7 มันเป็นหนึ่งในแรงจูงใจให้กับกลุ่มล้มล้างระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในปี 1932 และก็ส่งอิทธิพลให้รู้สึกได้ในทางอื่นด้วย ในปลายปี 1920 เริ่มเกิดทัศนะใหม่ซึ่งใช้คำขวัญว่า "ประเทศสยามสำหรับชาวสยาม"[51] นั่นหมายถึงการพึ่งพาที่ปรึกษาต่างประเทศน้อยลง หยิบยืมจากวัฒนธรรมตะวันตกน้อยลง[52] และให้ความสนใจกับเรื่องราวของเอเชียมากกว่าตะวันตก ในพระบรมราโชวาทที่พระราชทานแก่เยาวชนในปี 1929 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชปรารภว่า สยามสมัยใหม่เพียงลอกเลียนแบบจากตะวันตกเป็นหลัก แต่สยามต่อจากนี้ไปจำต้องเหมือนกับญี่ปุ่น นั่นคือเป็นผู้ให้แก่อารยธรรมและความก้าวหน้าของโลกด้วย[53]

ชาตินิยมใหม่นี้ไม่ปลอดจากสีสันทางการเมือง แต่ในขณะที่เป้าหมายทางการเมืองในการเคลื่อนไหวของพวกชาตินิยมในประเทศอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็คือการได้มาซึ่งเอกราช ในสยาม การอภิปรายทางการเมืองมุ่งไปที่ความเป็นไปได้ของการปรับโครงสร้างทางการปกครองที่เป็นอยู่ หรือไม่ก็มองไปยังต่างประเทศ ได้มีการพูดถึงแนวความคิด "รวมไทย" ("Pan-Thai") อยู่บ้างประปรายในหนังสือพิมพ์ ซึ่งเป็นการมองไปยังอาณาจักรไทยที่แผ่ขยายออกไปโดยรวมศูนย์อยู่ที่กรุงเทพฯ[54] ในปลายทศวรรษ 1920 ในฐานะผู้บุกเบิกให้กับเส้นทางประวัติศาสตร์ระหว่างปี 1940-41 การคาดคะเนของพวกที่เชื่อในแนวความคิดการขยายดินแดนเน้นอยู่ที่ภูมิภาคอินโดจีน ซึ่งสยามได้ยกให้อยู่ภายใต้การปกครองของฝรั่งเศสในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 และต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20

ในปี 1926 *บางกอกไทมส์* ได้ปฏิเสธข้ออ้างของฝรั่งเศสที่ว่าสยามมีเป้าหมายขยายดินแดนในอินโดจีน[55] แต่ในปีต่อมา ภายหลังการร้องเรียนจากตัวแทนรัฐบาลฝรั่งเศส รัฐบาลรู้สึกว่าจำเป็นต้องเตือนหนังสือพิมพ์ภาษาไทย[56] ไม่ให้พิมพ์ข่าวที่จะกระตุ้นความรู้สึกของสาธารณชนให้ต่อต้านฝรั่งเศสในอินโดจีน อย่างไรก็ดี หนังสือพิมพ์ไทยยังคงเรียกร้องให้มีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดขึ้นระหว่างสยามและดินแดนที่ติดกันของลาวและกัมพูชา ขณะเดียวกันนักเขียนฝรั่งเศสก็ยังคงแสดงความกลัว โดยเฉพาะลาวที่มีการคมนาคมเชื่อมต่อกับสยามสะดวกกว่าประเทศอื่นในอินโดจีนของฝรั่งเศสว่า จะตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของสยาม[57]

ความสนใจของสยามในอินโดจีนได้รับการกระตุ้นจากการตีพิมพ์บันทึกการเดินทางชื่อ *สยามเมืองมิตร (Friendly Siam)* ในปี 1928 ของเอบเบ คอร์เนอร์รุบ (Ebbe Kornerup)[58] ซึ่งเป็นนักเผชิญโชค เคยเดินทางมาเยือนทางเหนือของสยามและลาว ในงานชิ้นนี้เขาได้ทำนายไว้ว่า หลวงพระบางจะถูกเปลี่ยนมือมาอยู่ภายใต้การควบคุมของสยามในไม่ช้า และภายหลังการจัดตั้งมหาวิทยาลัยในเชียงใหม่ คนเชื้อสายไททั้งหมดก็จะร่วมสมานสามัคคีกันโดยมีเชียงใหม่เป็นศูนย์กลาง[59] หนังสือนี้และโดยเฉพาะการทำนายเกี่ยวกับหลวงพระบางเป็นที่อภิปรายกันอย่างกว้างขวางในหนังสือพิมพ์ไทย แม้ว่าหนังสือพิมพ์*ไทยนำ* ซึ่งวิพากษ์วิจารณ์ความตื่นเต้นที่หนังสือนี้ได้ก่อให้เกิดขึ้นในกรุงเทพฯ จะได้เตือนว่าอาคันตุกะชาวตะวันตกไม่เข้าใจสยาม แต่ก็คิดว่าตัวเองเป็นผู้เชี่ยวชาญจึงกลับไปเขียนหนังสือเกี่ยวกับประเทศนี้ *ไทยนำ* ชี้ว่าคอร์เนอร์รุบได้พำนักอยู่ในสยามเป็นระยะเวลาสั้นๆ เท่านั้น และไม่ค่อยรู้เรื่องเกี่ยวกับสยามนัก ดังนั้นคนสยามควรระมัดระวังที่จะเชื่ออะไรเพียงเพราะชาวตะวันตกเป็นผู้บอกกล่าว[60]

ตัวชี้วัดอีกประการหนึ่งของนโยบายมุ่งไปยังต่างประเทศมากกว่า ก็คือบทบาทของสยามในสันนิบาตชาติ หลายครั้งในปลายทศวรรษ 1920 ที่สยามเสนอตัวจะเข้ารับเลือกตั้งสู่สภาสันนิบาตชาติ ทั้งๆ ที่ตัวแทนสยามที่เจนีวายอมรับว่า "สยามมีผลประโยชน์ในงานของสภาสันนิบาตน้อยมาก และไม่สามารถจะให้อะไรที่

เป็นประโยชน์จริง ๆ" เหตุผลหลักในการแสวงหาทางเข้ารับเลือกตั้ง ก็คือเกียรติภูมิ ตามที่ที่ปรึกษาของรัฐบาลคนหนึ่งได้กล่าวไว้ ว่า "ในปัจจุบันสยามเป็นที่รู้จักโดยทั่วไปน้อยมาก เมื่อมองว่าสยามได้ก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว รวมทั้งมีรัฐบาลที่เสรีและประสบความสำเร็จ สยามก็สมควรได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางกว่านี้" ข้อโต้แย้งต่อการแสวงหาเก้าอี้ในสันนิบาตชาติ ก็คือความกลัวที่จะถูกดึงเข้าสู่การวิวาทระหว่างมหาอำนาจ โดยเฉพาะความเป็นไปได้ที่จะต้องเข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งในกรณีที่มีการปะทะกันระหว่างรัฐบาลฝรั่งเศสและอังกฤษ[61]

แต่ในอีกกรณีของสันนิบาตชาติ สยามกลับมีจุดยืนซึ่งเป็นก้าวใหม่ กล่าวคือในตอนต้นปี 1932 ภายหลังที่เกิดการต่อสู้ขึ้นที่เซี่ยงไฮ้ การวิวาทระหว่างจีนและญี่ปุ่นก็ขยายตัวไปอย่างรวดเร็วและเรื่องก็ถูกส่งไปยังสันนิบาตชาติ เสนาบดีกระทรวงต่างประเทศไทยได้ให้ข้อเสนอแนะภายหลังพระบรมราชานุญาตของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแล้วว่า ผู้แทนสยามในเจนีวาควรยึดความเป็นกลางอย่างสมบูรณ์ในเรื่องนี้[62] นี่แสดงถึงการแย้งต่อความเห็นของโลก โดยเฉพาะต่อความเห็นของชาติตะวันตกที่ส่วนใหญ่เห็นด้วยกับจีน แต่กลับได้บุญคุณจากญี่ปุ่น ซึ่งมีนโยบายต่างประเทศที่มุ่งขยายดินแดนและส่งผลให้ต้องถูกโดดเดี่ยวยิ่งขึ้นในประชาคมโลก ครั้นถึงเดือนพฤษภาคม รัฐบาลได้ปฏิเสธคำขอสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตของรัฐบาลแมนจูกัวที่ญี่ปุ่นหนุนหลัง[63] แต่หลังการรัฐประหารเดือนมิถุนายน 1932 ความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นและรัฐบาลภายใต้รัฐธรรมนูญใหม่ของสยามก็ใกล้ชิดกันยิ่งขึ้น การยืนยันเชิงสัญลักษณ์สุดท้ายที่แสดงถึงการเปลี่ยนนโยบายต่างประเทศของสยามอย่างกลับหน้ามือเป็นหลังมือเริ่มในเดือนกุมภาพันธ์ 1932 เมื่อสยามงดออกเสียงในการลงคะแนนให้กับรายงานของสันนิบาตชาติที่ประณามการกระทำของญี่ปุ่นในแมนจูเรีย ด้วยเหตุนี้จึงแย้งกับความเห็นของโลกในขณะนั้น เรื่องนี้ทำให้สยามได้รับคำชมจากญี่ปุ่น พร้อม ๆ กับคำวิจารณ์ไม่น้อยจากจีนและชาติตะวันตก[64] แต่การปรับนโยบายของสยามจากแบบประเพณีเดิมที่เดินตามมหาอำนาจตะวันตก (โดยเฉพาะอังกฤษ) ในเรื่องของ

นานาชาติ และหันมาสู่ "ความเป็นกลาง" ซึ่งเข้าข้างผลประโยชน์ของญี่ปุ่น ได้เริ่มขึ้นอย่างน้อยประมาณหนึ่งปีก่อนหน้านั้น ในเดือนท้าย ๆ ของสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์

เชิงอรรถบทที่ 6

1. United States, Department of State, Dispatches from Bangkok, 15 July 1881, Prince Devawongse to American Consul-General John A. Halderman ลายพระหัตถ์สมเด็จฯ กรมพระยาเทววงศ์ฯ ต่อเรื่องการยิงประธานาธิบดีการ์ฟิลด์ของสหรัฐอเมริกา ดูรายละเอียดใน Batson, *SPF*, op.cit., 60, เชิงอรรถที่ 2 เครื่องหมายวรรคตอนและตัวสะกดต่างๆ คงสภาพเหมือนในต้นฉบับ

2. ดูบทที่ 4, เชิงอรรถที่ 68

3. มีการศึกษาเรื่องการเมืองของสังคมจีนในสยามในรัชกาลที่ 7 ซึ่งใช้เอกสารบางส่วนจากกองจดหมายเหตุ ดู ณรงค์ พ่วงพิศ, "ความเคลื่อนไหวทางการเมืองของคนจีนในประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว", *วารสารธรรมศาสตร์* 1, 3 (1972), 1-12

4. รายละเอียด ดู Batson, *SPF*, op.cit., 61, และดูข้างหน้า เชิงอรรถที่ 19

5. ตัวอย่างดู *Bangkok Times*, 12 April 1927; 5 May 1972; 13 May 1927; 21 January 1928 และวันที่อื่นๆ ของเดือนกุมภาพันธ์ 1930 รวมถึงเรื่องราวของรัฐบาลตามที่ยกมาอ้างข้างล่างนี้

6. ดูตัวอย่างรายงานในหนังสือพิมพ์ กจช. ร.7 ม.26.5/35 เกี่ยวกับผู้ต้องสงสัยว่าเป็นคอมมิวนิสต์ชาวจีนซึ่งถูกจับที่อุตรดิตถ์ในปี 1930 หนังสือพิมพ์*ศรีเชียงใหม่* ฉบับปี 1927 ได้แสดงความกลัวว่าหากนักปลุกปั่นที่เป็นคอมมิวนิสต์ขึ้นไปทางเหนือ ลัทธิคอมมิวนิสต์ก็อาจแพร่ขยายไปรวดเร็วกว่าในกรุงเทพฯ (21 พฤษภาคม 1927)

7. *Bangkok Times*, 27 April 1928 ในวันที่ 26 พฤษภาคม หนังสือพิมพ์ฉบับเดียวกันได้เตือนว่าพวกผู้อพยพชาวจีนที่กำลังเข้าประเทศ "ติดเชื้อความคิดคอมมิวนิสต์" และเสนอว่าอาจมีความจำเป็นต้องจำกัดการไหลเข้าของผู้อพยพ

8. *Bangkok Times*, 13 November 1929

9. *Bangkok Times*, 23 May 1930

10. จากบทบรรณาธิการชื่อ "การโฆษณาชวนเชื่อของคอมมิวนิสต์" ใน *Bangkok Times*, 3 June 1930 บทบรรณาธิการนี้ได้ตั้งข้อสังเกตถึงประวัติศาสตร์ของการปลุกปั่นยุยงและการสไตร์คในกรุงเทพฯ ซึ่งมีพวกกุลีรวมอยู่ด้วย และย้อนหลังไปได้ถึงคริสต์ศตวรรษที่ 19

11. ดูชุดข่าวด่วนใน GB, F.../2987/40, March to July 1927 คนไทยที่ถูกเอ่ยชื่อว่าอาจเป็นสายลับ ก็คือ ประยูร ภมรมนตรี นักเรียนในยุโรปซึ่งบิดาเป็นพลตรี และมารดาเป็นชาวเยอรมัน คุณประยูรต่อมาได้เป็นบุคคลระดับผู้นำของรัฐบาลชาตินิยมฝ่ายขวาในช่วงปลายทศวรรษ 1930 และต้นทศวรรษ 1940 ที่คุณประยูรถูกตั้งข้อสงสัยส่วนหนึ่งเป็นเพราะมีรายงานว่าเขาเคยเข้าร่วมประชุม "คองเกรสประชาธิปไตยนานาชาติ" ซึ่งจัดขึ้นใกล้ ๆ กรุงปารีส ควรสังเกตด้วยว่าในทัศนะของรัฐบาล กิจกรรมทางการเมืองไม่ว่าในรูปใดของฝ่ายซ้ายจะถูกติดป้ายชื่อ "บอลเชวิค" หรือ "คอมมิวนิสต์" ดูเพิ่มเติมใน Batson, *SPF*, op.cit., 60-1

นักการทูตชาวเยอรมันคนหนึ่งรายงานว่า ตามพระดำริของพระองค์เจ้าไตรทศฯ คนไทยบางคนที่ถูกกล่าวหาว่ามีส่วนพัวพันกับกิจกรรมในฝรั่งเศส "มีตัวตนจริง" และ "เป็นที่รู้กันว่าไม่พอใจระบอบการปกครองปัจจุบันของสยาม และน่าจะเป็นเชื้อไฟที่อุดมเพื่อเป้าหมายของบอลเชวิค" (US, 892.4016/6, 14 may 1927)

12. ปลายปี 1923 รัฐบาลได้รับรายงานยาวเหยียดฉบับหนึ่งโดยพันเอก N. Krasheninnikoff ที่กล่าวกันว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญในเรื่องรัสเซีย รายงานนี้อ้างว่ามีคนไทยสองคนในมอสโคว์ซึ่งดำรงตำแหน่งระดับสูงในนานาชาติที่สาม (กจช. สบ.2.42/87)

13. กจช. สบ.2.47/61 มีการอ้างถึงคนไทย "เลว ๆ" คนหนึ่งที่อาศัยอยู่ที่มาร์เซลย์ ดู GB, F 2987/2987/40, 29 March, Lord Crewe to Chamberlain

14. โปรดดูพระราชดำริพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในคำกราบบังคมทูลของเจ้าพระยามหิธรถึงสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ ลงวันที่ 7 May 1927 แนบกับรายงาน "ลับสุดยอด" จากพระองค์เจ้าจรูญศักดิ์ กฤษดากร เกี่ยวกับกิจกรรมของพวกบอลเชวิค (กจช. สบ.2.47/66) อังกฤษก็มีข้อสงวนเกี่ยวกับรายงานของพระองค์เจ้าจรูญศักดิ์ฯ โดยตั้งข้อสังเกตว่าทรงจ่ายให้แก่ผู้ส่งข่าวน้อยเสียจนยากที่จะหวังได้ข้อมูลจริง

พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์ฯ ทรงมี "เรื่องลับทางราชการ" ในครอบครองที่จะทรงนำมาใช้ในฐานะ "ธุรกิจสำคัญของทางการ" โดยไม่ต้องระบุเรื่อง และมีหลักฐานที่ไม่ค่อยเป็นชิ้นอันอยู่บ้างเกี่ยวกับเรื่องราวที่คลุมเครือด้านสถานะทางการเงินของพระองค์เจ้าจรูญศักดิ์ฯ ดู กจช. ร.7 ค.19/10; กจช. สบ.2.42/250 และ กจช. สบ.2.47/208 กระทรวงพระคลังมืดแปดด้านเกี่ยวกับค่าใช้จ่ายบางส่วนของพระองค์เจ้าจรูญศักดิ์ฯ และภายหลังการสิ้นชีพิตักษัยของพระองค์ในปี 1928 มีความยากลำบากในการแยกแยะทรัพย์สินของพระองค์ว่าส่วนไหนเป็นเงินหลวงส่วนไหนเป็นเงินส่วนพระองค์

15. มีการอภิปรายทั่วไปอย่างสังเขปเกี่ยวกับลัทธิคอมมิวนิสต์ในสมัยนี้ซึ่งตีพิมพ์ซ้ำ

จาก *Bangkok Times*, ดู เศรษฐบุตร, เรื่องเดิม, 73 ff

16. *Bangkok Times*, 17 June 1930 "ทะเลใต้" เป็นวลีมาตรฐานในภาษาจีน หมายอย่างกว้างๆ ถึงภูมิภาคชายฝั่งทะเลของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

17. ตัวอย่าง ดู *Bangkok Times*, 5 July 1930 ซึ่งมีรายงานการจับ "คนตังเกี๋ย" สองคนที่ว่ากันว่าเป็นผู้นำคนสำคัญของพรรคคอมมิวนิสต์ในสยาม ไม่กี่วันต่อมาก็มีการเขียนบทบรรณาธิการว่าด้วยกิจกรรมของคอมมิวนิสต์ในเวียดนาม และหนังสือพิมพ์นี้ได้แนะนำว่าสยามควรหันไปมองดูเหตุการณ์ในอินโดจีน และเสริมว่า "ไม่มีอะไรทำให้เป็นไปไม่ได้ที่เราจะมีประสบการณ์แบบเดียวกัน" (*Bangkok Times*, 15 July 1930)

18. กจช. สบ.2.47/174 เอกสารนี้ก็เหมือนกับเอกสารส่วนใหญ่ที่เกี่ยวกับเรื่องราวของคอมมิวนิสต์ในช่วงสมัยนี้ กล่าวคือเป็นงานแปลจากภาษาจีน จึงทำให้ความถูกต้องแม่นยำในแง่ของข้อมูลจำเป็นต้องขึ้นกับความแม่นยำในการแปล ต้นฉบับเดิมที่เป็นภาษาจีนมักไม่มีแฟ้มกองจดหมายเหตุ

เนื่องจากมีปัญหาในการแปล ทำให้ยากที่จะสรุปอย่างแน่นอนได้ และจากการใช้คำนานาชนิดกับองค์การต่างๆ ที่เป็น "คอมมิวนิสต์" ทำให้เห็นว่า เท่าที่ปรากฏไม่ได้มีพรรคคอมมิวนิสต์ที่เป็นหนึ่งเดียวในสยามในช่วงสมัยนี้ แต่น่าจะมี "คอมมิวนิสต์" สารพัดกลุ่มมากกว่า

19. มีรายงานชั้นต้นตีพิมพ์ที่ฮานอยยืนยันการอยู่ในสยามของโฮจิมินห์ ดู Hoai Thanh et al., *Souvenirs Sur Ho Chi Minh* (Hanoi, 1962), 102-17 หรือหน้า 119-35 ในฉบับแปลภาษาอังกฤษ *Days with Ho Chi Minh* หลักฐานเกี่ยวกับ ตัน มาลากา อยู่ใน *inter alia* หน้า 11 และ 28 ของรายงานลับซึ่งมีจำนวน 68 หน้า (ฉบับแปลภาษาอังกฤษ) ว่าด้วยกิจกรรมของพรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซีย ระหว่าง 1 กรกฎาคม 1925 ถึง 1 มกราคม 1927 รัฐบาลของหมู่เกาะอินเดียของเนเธอร์แลนด์ส่งเรื่องนี้ให้รัฐบาลไทยในเดือนมีนาคม 1927 (กจช. สบ.2.47/61)

20. ดู GB, F 8176/7777/40, 13 September 1927, Waterlow to Chamberlain

21. ดู กจช. สบ.2.42/87 และดูเพิ่มบทที่ 5 เชิงอรรถที่ 80 มีงานศึกษาที่ให้ข้อมูลรายละเอียดจากกองจดหมายเหตุ เกี่ยวกับความพยายามของรัฐบาลที่จะควบคุมกระแสทางการเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง (และอยู่ในระดับที่กว้างกว่าความหมายที่ปรากฏในชื่อเรื่อง) การแสดงออกต่างๆ ของ "ลัทธิสุดโต่ง" (radicalism) ดู สุวดี เจริญพงศ์, "ปฏิกิริยาของรัฐบาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวต่อความเคลื่อนไหวตามแนวความคิดประชาธิปไตย

และสังคมนิยมก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475", วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519

22. ต้นฉบับที่แก้ไขปรับปรุงแล้วอยู่ใน เสถียร วิชัยลักษณ์ และคณะ (บก.), *ประชุมกฎหมายประจำศก*, ชุดที่ 40, (กรุงเทพ, 2477) กฎหมายนี้ทำให้ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา วินิจฉัยว่ามีการออกกฎหมายในสมัยรัชกาลที่ 7 "ห้ามการสอนหลักทฤษฎีทางเศรษฐกิจ" ซึ่งเป็นการสรุปที่ดูจะหยาบเกินไปเมื่อพิจารณาถึงเจตนา "ต่อต้าน-บอลเชวิค" ของกฎหมาย รวมถึงคำจำกัดความที่รัดกุมและชัดเจนของประเภทหลักคำสอนที่กำหนดไว้ แน่นอนว่าผู้นำทางการปกครองในรัชกาลที่ 7 ส่วนใหญ่มองตัวเองว่าเป็นผู้สนับสนุนทฤษฎีทางเศรษฐกิจแบบ "เสรีนิยม" คลาสสิคของตะวันตก โดยเฉพาะกรมพระกำแพงเพ็ชรฯ เคยทรงยกทฤษฎีของอาดัม สมิธ มาอ้าง (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, "ความคิดทางเศรษฐกิจของพระยาสุริยานุวัตร"), 276-311 ใน ฉัตรทิพย์ นาถสุภาและคณะ, *เศรษฐศาสตร์กับประวัติศาสตร์ไทย* (กรุงเทพ, 2524) และโดยเฉพาะหน้า 276-7, 295 บทความที่ทรงอิทธิพลนี้ได้รับการตีพิมพ์ครั้งแรกในวารสาร *สังคมศาสตร์ปริทัศน์* พ.ศ.2517 ฉบับภาษาอังกฤษปรากฏใน *สังคมศาสตร์ปริทัศน์* (กรุงเทพ) 2520

ก่อนหน้านี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ขณะทรงมีพระราชวิจารณ์ตำราทางเศรษฐศาสตร์ซึ่งเป็นหัวใจของบทความนั้น ได้ทรงปฏิเสธการดำรงอยู่ของชนชั้นในสยาม ทรงวินิจฉัยว่าเว้นแต่กษัตริย์แล้ว ทุกคนเสมอภาคเท่าเทียมกัน (ฉัตรทิพย์, "ความคิด", เรื่องเดิม, 294)

23. *Bangkok Times*, 15 October 1930

24. ดูเอกสารที่มีอยู่อย่างกว้างขวางใน กจช. ร.7 ต.1/24

25. "Siam et Indochine; Les Resultats Politigues d' une Visite Royale" ใน กจช. ร.7 รล. 19.3/27 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระกระแสรับสั่งให้แปลบทความนี้เป็นภาษาอังกฤษและแจกให้คณะเสนาบดี นอกจากนั้นยังได้ทรงตั้งข้อสังเกตโดยเฉพาะต่อข้อเสนอแนะเรื่อง "ความเข้าใจอย่างเป็นพิเศษ" ระหว่างรัฐบาลทั้งสอง บทความนี้ได้พูดไว้ในบทที่ 4 (ดูเชิงอรรถที่ 120)

26. ไม่ว่าจะอย่างไร รายงานปี 1927 เรื่อง "อุบายของคอมมิวนิสต์ในสยาม" ก็อ้างว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ทรงแวดล้อมพระองค์ด้วย "คนโปรด" ที่ใช้ตำแหน่งหน้าที่ของตนในทางที่ผิดและก่อให้เกิดความเสียหายต่อประเทศ ส่วนพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ

> ทรงกวาดล้างบรรดาคนโปรดเหล่านี้ ที่ปัจจุบันได้รวมตัวตั้งเป็นพรรคการเมืองฝ่ายต่อต้านกษัตริย์และได้คัดค้านรัฐบาลอย่างรุนแรง รัฐบาลโซเวียตซึ่งรู้ดีว่าถูกลิขิตให้ต้องพ่ายแพ้ในจีนจะยินดีหากสามารถล้มล้างระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในตะวันออกไกลได้ แม้ว่าจะเป็นในประเทศเล็กๆ อย่างสยามก็ตาม (*กจช. สบ.2.47/61*)

27. ต้นฉบับใช้คำว่า "อินเดียตะวันตกของดัตช์"

28. US, 892.4016/6, 14 May 1927, Green to the Secretary of State

29. ต้นฉบับ (ฉบับพากย์ไทย) อยู่ใน กจช. ร.7 ต.1/24

30. มีต้นฉบับที่เป็นภาษาอังกฤษใน Batson, *SPF*, op.cit., 66-71 และในภาคผนวก ง, ต้นฉบับภาษาไทยอยู่ใน กจช. ร.7 ต.1/24 และ กจช. สบ.2.47/187

31. ข้อสรุปจากการวิเคราะห์ของฝ่ายมาร์กซิสต์เกี่ยวกับสภาพเศรษฐกิจในภาคกลางของสยาม ซึ่งเป็นภูมิภาคที่ได้รับผลกระทบอย่างสำคัญจากการเปลี่ยนเกษตรกรรมให้เป็นการเกษตรเชิงพาณิชย์ในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 และต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 รวมทั้งบทบาทของ "จักรวรรดินิยม" ต่างชาติที่ก่อให้เกิดสภาพการณ์เหล่านั้น เหมือนกันอย่างน่าแปลกใจกับคำกล่าวหาของผู้นำอายุสั้นของกบฏ*ผู้วิเศษ* ที่เกิดขึ้นในภาคเหนือของกรุงเทพฯ ในต้นทศวรรษ 1920 *ผู้วิเศษ* ก็คือคนที่ประกาศตนว่ามีอำนาจเหนือธรรมชาติ กบฏ*ผู้วิเศษ* เป็นช่องทางในการแสดงออกถึงความไม่พอใจทางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจในเขตชนบทของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มานานนับศตวรรษ ดังที่บรรยายไว้ใน Batson, *SPF*, op.cit., 64-5 ดังนี้:

> "กบฏ" *ผู้วิเศษ* ในเขตใกล้สระบุรี ทางเหนือของกรุงเทพฯ ซึ่งเกิดขึ้นในปลายปี 1925 นั้น เป็นเหตุการณ์เล็กน้อย มี*ผู้วิเศษ* และบริวารจำนวนหยิบมือซึ่งถูกเจ้าหน้าที่สังหารอย่างรวดเร็ว ที่เหลือก็กระจัดกระจายกันไป ผู้นำกบฏตามรายงานของทางราชการรู้จักกันในชื่อ "อ้ายขัน" มีประวัติอาชญากรรมและประวัติความประพฤติที่แปลก บางครั้งก็เป็นพระ รวมทั้งแอบอ้างว่ามีเชื้อสายเจ้าด้วยเหล่านี้ทั้งหมดเป็นการฟื้นองค์ประกอบตามจารีต*ผู้วิเศษ*ทุกอย่าง สิ่งใหม่ก็คือเป้าหมายของการกบฏ ซึ่งตามที่อ้ายขันว่า ก็คือ การส่งสารถึงพระเจ้าแผ่นดินร้องเรียนว่าราษฎรไทยกำลังถูกต่างชาติกดขี่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพวกอังกฤษและฝรั่งเศส ซึ่งเขาถือว่าต้องรับผิดชอบสำหรับความยากลำบาก

ทางเศรษฐกิจ ภาษีที่ถูกเรียกเก็บสูงขึ้นและข้อหาเรื่องทอดทิ้งศาสนาพุทธไปหาศาสนาคริสต์ อ้ายขันให้เวลาพระเจ้าแผ่นดินเจ็ดวันที่จะปลดแอกการครอบงำจากต่างชาติ หากไม่สำเร็จเขาจะเข้ามาจัดการกับสถานการณ์ด้วยตัวเอง

ตามที่ได้บันทึกไว้ใน *SPF* แม้ว่าจะลงวันที่ราวสี่ปีหลังจากนั้น การวิเคราะห์ของฝ่ายมาร์กซิสต์ก็โยงถึงยุคแห่งความรุ่งเรืองกว่านั้นก่อนที่ผลจากเศรษฐกิจตกต่ำจะเป็นที่รู้สึกกันอย่างรุนแรง

32. ฉบับพากย์อังกฤษดูใน Batson, *SPF,* op.cit., 64 การเน้นมาจากต้นฉบับภาษาอังกฤษซึ่งอยู่ใน กจช. สบ.2.47/187 ตามที่บันทึกไว้แล้วใน *SPF,* ต้นฉบับนี้มาจากจดหมายซึ่งได้มาจากราชเลขานุการอีกทอดหนึ่ง และ ตามจารีตที่ปฏิบัติกับพระราชสาสน์โต้ตอบ พระราชวิจารณ์ของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ซึ่งมีลักษณะเฉพาะเป็นภาษาไทยที่ง่ายและชัดเจน จะถูกปรับเป็นราชาศัพท์ที่ใช้กับเจ้านายในราชวงศ์ และเปลี่ยนรูปสรรพนามเป็นบุรุษที่สาม บรรณาธิการจึงขอใช้สิทธิ์เปลี่ยนแปลงเอกสารตอนนี้โดยกลับไปใช้สรรพนามบุรุษที่หนึ่ง และตัดสร้อยคำต่าง ๆ ที่เป็นราชาศัพท์ออก

33. กจช. ร.7 ค.15/6 และดูเพิ่มพระราชวิจารณ์ทำนองเดียวกันของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ ในการประชุมเสนาบดีสภา วันที่ 4 ธันวาคม 2474 (กจช. ร.7 ค.14/3)

34. สมเด็จฯ กรมพระนริศฯ พระบิดาของพระองค์เจ้าวรรณไวทยากร สิ้นพระชนม์ในเดือนตุลาคม 2474 เรื่องนี้ตามทัศนะของ ม.จ.ฤดี วรวรรณ ทรงพรรณนาถึงพระบิดาว่าทรงเป็น "ประชาธิปไตย" และทรงสรรเสริญพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ สำหรับ "พระราโชบายแบบเสรีนิยมของพระองค์" (เรื่องเดิม, 158-9)

35. มีแฟ้มรวบรวมข่าวตัดจากหนังสือพิมพ์กรุงเทพฯในเรื่องเกี่ยวกับพระเจ้าแอมมานูลา ใน กจช. ร.7 ม.26.5/111 หนังสือพิมพ์*หลักเมือง* ให้เหตุผลการล้มล้างอำนาจพระเจ้าแอมมานูลา ว่าเป็นเพราะพระองค์พยายามนำเอาแนวทางแบบตะวันตกมาใช้อย่างเร่งรีบเกินไป ทำให้พวกจารีตนิยมต่อต้าน ในขณะที่พระมหากษัตริย์ราชวงศ์จักรีของสยามทรงค่อย ๆ ดำเนินการเปลี่ยนแปลงทีละน้อย ๆ และด้วยเหตุนี้จึงทรงประสบความสำเร็จ (21 ธันวาคม 2471)

สำหรับการศึกษาว่าด้วยเรื่องพระเจ้าแอมมานูลา ดู Leon B. Poullada, *Reform and Rebellion in Afghanistan, 1919-1929: King Amanulla's Failure to Modernize a Tribal Society* (Ithaca, 1973)

36. ต้นฉบับบันทึก (ภาษาอังกฤษ) อยู่ใน กจช. สบ.2.42/270

37. กจช. ร.7 ต.20/1 รัฐบาลจีนคณะชาติได้คัดค้านการจับกุมสมาชิกพรรคก๊กมินตั๋งสามคนในข้อหาเป็นคอมมิวนิสต์ และได้ส่งโทรเลขแจ้งต่อรัฐบาลสยามว่า "พรรคก๊กมินตั๋งไม่ใช่องค์การที่เป็นคอมมิวนิสต์ และสมาชิกก็ไม่ได้เป็นคอมมิวนิสต์"

38. กจช. ร.7 พค.8.1/1 (บันทึกช่วยจำอภิรัฐมนตรีสภา, 31 ธันวาคม 2473)

39. อ้างถึงใน *Bangkok Times*, 26 November 1925

40. กจช. ร.7 พค.8.1/1 เรื่องขบวนการ *ผีบุญ* (หรือ *ผู้วิเศษ*) ดูข้างต้น เชิงอรรถ 31 แม้ว่าการกบฏจะมีรูปแบบจารีตนิยมและเกิดในเขตชนบท ผู้นำคือ ซายาซาน (Sayasan) ก็มีสายสัมพันธ์กับกลุ่มชาตินิยมในเขตเมือง หลักฐานรุ่นหลังของอังกฤษสรุปว่าการลุกฮือนี้จริงๆ แล้วเป็นทั้งปัญหา "การเมือง" และ (ในบรรดาสาเหตุที่ใกล้ตัวที่สุด) เศรษฐกิจ ดังที่สรุปไว้ใน Scott, op.cit., 149-56

41. *Bangkok Times*, 2 March 1926 บทความนี้เขียนโดยกูเชอรูสเซ่ (Cucherousset) ยืนยันว่าการใช้จ่ายทางด้านการทหารของสยามไม่สูงเกินไป (ดู บทที่ 2, เชิงอรรถ 44)

42. *Bangkok Times*, 20 June 1930 รายงานว่าคนกวางตุ้งสองคนถูกจับที่กรุงเทพฯ ในฐานะที่เกี่ยวข้องกับกบฏเหงียนไบ๋

43. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับกรณีนี้อยู่ใน กจช. ร.7 ต.1/24 และดูเพิ่มใน Batson, *SPF*, op.cit, 62-3

44. ต้นฉบับ (ภาษาอังกฤษ) ใช้คำว่า "การคืนชีพ" (resurrections) แทนที่จะเป็น "การกบฏ" (insurrections) ตามที่เห็นชัดว่าตั้งใจไว้

45. กจช. ร.7 ต.1/24

46. เอกสารและหนังสือกราบทูลของเจ้าพระยามหิธร ซึ่งรวมเอาพระราชวิจารณ์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไว้ด้วย อยู่ใน กจช. สบ.2.47/203 และเป็นปกติสำหรับเอกสารโต้ตอบจากส่วนราชเลขานุการ พระราชวิจารณ์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะถูกแปลงเป็นสรรพนามบุรุษที่ 3 ซึ่งในที่นี้จะเปลี่ยนกลับไปสู่บุรุษที่หนึ่ง คำที่อยู่ในเครื่องหมายอัญประกาศในภาษาอังกฤษเป็นของเดิมที่อยู่ในต้นฉบับภาษาไทย

47. ดูแฟ้มรวบรวมข่าวตัดหนังสือพิมพ์เรื่อง ฟ่านโบโช้ย และผู้นำชาตินิยมชาวเวียดนามคนอื่นๆ ใน กจช. ร.7 ม.26.5/11

สำหรับเรื่องราวรายละเอียดเกี่ยวกับอาชีพของ ฟ่านโบโช้ย ดู D. G. Marr, *Vietnammese Anticolonialism* (Berkeley, 1971), และ W. J. Duiker, *The Rise of Nationalism in Vietnam, 1900-1941 (Ithaca, 1976) Phan Boi Chau* เคยเข้ามาในสยามหลายครั้งระหว่างปี

1908-11 เพื่อทำกิจกรรมต่อต้านฝรั่งเศส

48. กจช. ร.7 รล.17/44, 17/71 และ 19.3/11

49. *Bangkok Times*, 23 September 1930

50. "Democracy Again" ใน *Bangkok Times*, 13 June 1925

51. คำนี้ใช้กันบ่อยในช่วงนี้ ดูตัวอย่างจดหมายใน *Bangkok Times*, 15 January 1929 รวมทั้งข้อสังเกตของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ ที่ยกมาในบทที่ 2, เชิงอรรถที่ 25 และหน้า 34

52. ทัศนะตรงกันข้ามปรากฏใน *สามัคคีสาร* ในบทความชื่อ "ชาตินิยมและการเปลี่ยนแปลง" ซึ่งวิพากษ์วิจารณ์วัฒนธรรมไทยดั้งเดิม และปกป้องการหยิบยืมจากตะวันตก พร้อมทั้งสรุปว่า "ลัทธิชาตินิยมก็คือความรักชาติที่ผิด ๆ" และ "ลัทธิชาตินิยมมาจากตะวันตกและตลกที่พวกปฏิกริยาของเราจะเอามาปรับใช้เป็นเครื่องมือที่ได้ผลสัมฤทธิ์ที่สุด" ดู Batson, *SPF*, op.cit. 55-9 และบทที่ 4, เชิงอรรถที่ 41

53. ดู "อุดมการณ์สังคมนิยม" ใน *Bangkok Times*, 7 December 1929 ในพระราชกระแสนำพระบรมราชาธิบายเนื่องในการปฏิรูปการปกครองแผ่นดินของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงยกญี่ปุ่นมาเป็นกรณีเปรียบเทียบ สะท้อนให้เห็นความเชื่อที่แพร่หลายในกลุ่มผู้นำสยามว่ามีความคล้ายคลึงกันที่สำคัญของประวัติศาสตร์ที่เพิ่งผ่านไปของทั้งสองประเทศที่สามารถดำรงความเป็นเอกราชไว้ได้ในโลกตะวันออก ทั้งนี้โดยยกเว้นกรณีที่ออกจะคลุมเครือของจีน ดู Batson, *SPF*, op.cit., 51-4 และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง หน้า 52 รวมทั้งดูบทที่ 3, เชิงอรรถที่ 80

54. ดูข่าวตัดจากหนังสือพิมพ์*บางกอกการเมือง* ใน กจช. ร.7 ม.26.5/253

ในปี 1930 เมื่อสันนิบาตชาติส่งเอกสารเกี่ยวกับข้อเสนอตั้งสหรัฐยุโรป (United Europe) มาให้รัฐบาลสยาม พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงมีพระราชวิจารณ์ว่าญี่ปุ่นอาจคิดส่งเสริมให้เกิด "สหรัฐแห่งเอเชีย" (United States of Asia) ทำนองเดียวกัน พระองค์ทรงแสดงความเห็นอกเห็นใจการพัฒนาการเมืองในแนวทางดังกล่าว แต่ทรงตั้งข้อสังเกตถึงความยากลำบากต่าง ๆ และทรงสรุปว่าเรื่องเหล่านี้คงไม่เกิด "ในช่วงชีวิตของเรา" (กจช. ร.7 ต.1/25)

55. "The Aims of To-Day" ดู *Bangkok World*, 15 June 1926

56. กจช. ร.7 ม.26/10 รัฐบาลกังวลกับการรักษาสัมพันธไมตรีที่ดีระหว่างไทยกับฝรั่งเศส

57. *Bangkok Times*, 4 October 1928 และ 27 March 1929 ลาวแยกจาก

เวียดนามและเขมรโดยเทือกเขาและสายน้ำที่ไหลสู่แม่น้ำโขง ในขณะที่เมืองหลักๆ ของลาวซึ่งตั้งอยู่ตามฝั่งแม่น้ำโขงมีเส้นทางคมนาคมติดต่อกับสยามได้อย่างค่อนข้างสะดวก ดังนั้นทั้งๆ ที่ฝรั่งเศสพยายามเก็บภาษีขาเข้าในอัตราที่สูงและใช้ความพยายามอย่างอื่นเพื่อขัดขวางการติดต่อระหว่างลาวกับสยาม การค้าต่างประเทศของลาวก็ผ่านทางสยามเป็นส่วนใหญ่ ทำให้เศรษฐกิจลาวผูกพันกับกรุงเทพฯ มากกว่ากับฮานอยหรือไซง่อน ดู *Bangkok Times*, 12 September 1930 และ 6 June 1931

58. E. Kornerup, *Friendly Siam* (London, 1928)

59. คนลาวในประเทศลาวเป็นส่วนหนึ่งของคนเชื้อชาติไท ท้ายที่สุดรัฐบาลไทยก็ได้จัดตั้งมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ขึ้น

60. ดูข่าวตัดที่รวบรวมเกี่ยวกับหนังสือจากหนังสือพิมพ์ไทยต่างๆ ใน กจช. ร.7 ม.26.4/63

61. เอกสารเกี่ยวกับโอกาสที่สยามจะเป็นผู้แข่งขันเข้านั่งในสันนิบาตชาติอยู่ใน กจช. สบ.2.42/118 ตัวแทนของไทยที่กรุงเจนีวาก็คือ พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์ฯ และพระองค์เจ้าวรรณไวทยากร ความในอัญประกาศที่สองมาจากบันทึกปี 1928 ของที่ปรึกษากระทรวงต่างประเทศ นายเรย์มอนด์ บี. สตีเวนส์

เหตุผลอื่นๆ ในเชิงค้านก็คือ สันนิบาตชาติมุ่งสนใจกับปัญหาของยุโรปเป็นส่วนใหญ่ และ “สยามไม่แข็งแกร่งพอที่จะแสดงออกอย่างอิสระซึ่งความเห็นของตัวเอง”

62. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับข้อขัดแย้งระหว่างจีน-ญี่ปุ่น อยู่ใน กจช. ร.7 ต.20/14 จุดยืนของรัฐบาลอยู่ที่นโยบายความเป็นกลางอย่างเคร่งครัดในกรณีพิพาทระหว่างประเทศในเอเชีย ญี่ปุ่นไม่ได้เป็นตลาดหุ้นใหญ่ของข้าวไทยโดยบังเอิญ และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงตั้งข้อสังเกตว่าหากสันนิบาตชาติออกเสียงแซงชั่นทางเศรษฐกิจก็อาจส่งผลต่อการค้าข้าวของไทยที่ทรุดตัวอยู่แล้ว

63. กจช. ร.7 ต.41/15

64. คะแนนเสียงก็คือ 42-1 สยามเป็นประเทศเดียวที่งดออกเสียง และเฉพาะญี่ปุ่นที่ออกเสียงค้านการตัดสินใจของสันนิบาตชาติ

บทที่ 7
วิกฤตเศรษฐกิจ

การที่จะรบกับการเงินนั้นย่อมมืดแปดด้าน แม้แต่ผู้ที่เป็นเอกซเปอดก็เถียงกันคอแตก มีความเห็นกันต่างๆ นานา ข้าพเจ้าเองไม่รู้เรื่องการเงินเลย ก็ได้แต่ฟังความเห็นเขาไป เห็นอย่างไรดีก็เอาอย่างนั้น ไม่เคยประสพการยากลำบากเช่นนี้เลยเพราะฉะนั้น, ถึงแม้จะพลาดพลั้งไปบ้าง ก็หวังว่าจะได้รับอภัยจากข้าราชการและประชาชนชาวสยาม

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว, กุมภาพันธ์ 1932

สภาวะทางการเงินที่ฝืดเคืองมักนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองเสมอ และสยามก็คงจะไม่หลุดพ้นจากกฎข้อนี้ การปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่ถูกสถานการณ์บังคับให้ต้องเพิ่มภาษีคงอยู่ในระบอบการปกครองแบบพ่อกับลูกไม่ได้นาน สยามเองก็ได้เซ็นสัญญาพัฒนาประเทศให้ทันสมัย นี่คือผลที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ แม้วิกฤตเศรษฐกิจและการเงินจะไม่ได้เกิดขึ้นในทันทีก็ตาม

พอล ดาราเมย์ (Pol d'Aramée), พฤษภาคม 1932

ต้นปี 1930 เซอร์ เอ็ดเวิร์ด คุก ได้อำลาจากสยามท่ามกลางความชื่นชมหลังจากที่ได้รับใช้ประเทศมาเป็นเวลา 5 ปี ในฐานะที่ปรึกษาทางด้านการเงินของรัฐบาลสยาม[1] แม้ว่าซีกโลกตะวันตกจะถูกเมฆหมอกแห่งเศรษฐกิจปกคลุม แต่

ฐานะทางการเงินของสยามดูจะอยู่ในสภาวะที่น่าพอใจ หนี้สินที่มีมาตั้งแต่รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ใช้ไปหมดสิ้นแล้ว การขาดดุลของงบประมาณแผ่นดินในช่วงกลางทศวรรษ 1920 ก็แก้ไขได้เรียบร้อย และรัฐบาลก็มีเงินคงคลังเหลือพอประมาณมาเป็นเวลาหลายปีแล้ว รัฐบาลสามารถสร้างกองทุนที่ร่อยหรอขึ้นมาด้วยซ้ำไป และรายงานของรัฐบาลในปี 1929 ที่ได้เขียนไว้ในบทที่ 4 คาดการณ์ไว้ว่า "ยกเว้นแต่ถ้าจะเกิดวิกฤตทางเศรษฐกิจที่เลวร้ายจริง ๆ ภายในไม่กี่ปีข้างหน้านี้แล้ว สยามจะสามารถเลือกได้ว่าจะจ่ายเงินคืนทั้ง 7% ที่ยืมมา 2 ล้านปอนด์สเตอร์ลิง ในปี 1932 และ 6% ของเงิน 3 ล้านปอนด์ ที่ยืมมาในปี 1934 ได้" หนี้ทั้งสองรายการนี้รวมกันแล้วเกือบจะเป็นครึ่งหนึ่งของหนี้สินนอกประเทศของสยามทั้งหมด[2]

อย่างไรก็ตามภาวะเศรษฐกิจกลับพลิกผันอย่างรวดเร็ว ในเดือนพฤษภาคม 1930 มีรายงานว่าเก็บเกี่ยวพืชผลไม่ได้ ในเดือนมิถุนายนราคาข้าวตกต่ำ ในขณะเดียวกันดีบุกซึ่งเป็นสินค้าส่งออกหลักของประเทศอีกชนิดหนึ่งก็ตกต่ำลงด้วย[3] ในเดือนกันยายนมีรายงานเกี่ยวกับมาตรการทางเศรษฐกิจของประเทศ มีการลดรายจ่ายของรถไฟพระที่นั่ง และข่าวว่า นาย อี. แอล. ฮอล-แพ๊ทช์ (E. L. Hall-Patch) ผู้เชี่ยวชาญทางด้านการเงินชาวอังกฤษที่ผ่านการศึกษามาจากฝรั่งเศสจะมาเป็นที่ปรึกษาทางการเงินคนใหม่[4] และแล้วในเดือนพฤศจิกายน คำ "ตัดทอนรายจ่าย" ที่ทุกคนหวาดกลัว และเคยมีปรากฏให้เห็นเด่นชัดในบทความในช่วงกลางทศวรรษ 1920 ก็ปรากฏขึ้นมาอีกครั้งในบทความหนังสือพิมพ์ในกรุงเทพฯ[5] ขณะที่ในที่ประชุมเสนาบดีสภา เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติได้รายงานว่าสยามกำลังตกไปสู่ภาวะขาดดุลอย่างหนัก และว่าสถานการณ์นี้อาจเป็น "จุดเริ่มต้นของวิกฤตที่ร้ายแรงของประเทศได้"[6]

ในเดือนธันวาคมรัฐบาลได้ออกประกาศเกี่ยวกับสถานการณ์ทางเศรษฐกิจของประเทศ ได้ตั้งข้อสังเกตถึงอัตราการลดลงของภาษีศุลกากรทั้งการส่งออกและนำเข้า รวมทั้งรายได้ที่ลดลงของรัฐบาลด้วย ซึ่งสาเหตุส่วนหนึ่งมาจากการเสียภาษี

ทางอ้อมโดยเฉพาะภาษีขาเข้าและขาออก[7] และสรุปว่าแม้สถานการณ์จะ "ลำบาก" แต่ก็ยังไม่ "วิกฤตเสียทีเดียว" และรัฐบาลก็จะใช้มาตรการ "การประหยัดอย่างเคร่งครัด"[8] ประกาศนี้ลงนามโดยพระยาโกมารกุลมนตรี เสนาบดีกระทรวงพระคลังฯ ซึ่งฮอล-แพ๊ทช์ได้เคยกล่าวถึงในรายงานเกี่ยวกับสมัยนั้นว่า ท่านเป็นคนที่มีความสามารถแต่ไม่มีอิทธิพลใด ๆ ในรัฐบาล[9]

ต้นปี 1931 ได้มีการเพิ่มภาษีการนำเข้าสินค้าฟุ่มเฟือย และหนังสือพิมพ์ *บางกอกไทมส์* ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์ที่มีอิทธิพลได้แสดงความวิตกว่า วิกฤตเศรษฐกิจอาจนำไปสู่วิกฤตทางสังคมได้ และแนะนำว่าควรจะเพิ่มภาษีผู้มีฐานะมั่งคั่งให้มากขึ้นและให้รัฐบาลใช้เงินเกี่ยวกับโครงการพัฒนาทางเศรษฐกิจให้มากขึ้น ในขณะเดียวกันควรจะพิจารณาดูสภาวะทั่ว ๆ ไปของเศรษฐกิจด้วย[10]

ในเดือนมีนาคมได้มีการปรึกษากันภายในรัฐบาลถึงข้อเสนอที่ว่า จะจัดตั้งคณะกรรมการการเงินขึ้นพิจารณาสถานะทางการเงินในทุกด้านของประเทศ ในขณะที่ความคิดนี้ได้รับการยอมรับในหลักการ แต่ฮอล-แพ๊ทช์คัดค้านที่จะดำเนินการในทันทีโดยอ้างว่าเวลายังไม่เหมาะ และผลร้ายทางจิตวิทยาจะเกิดขึ้นในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจเช่นนี้ ในวันที่ 14 มีนาคม เขามีหนังสือทูลสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพว่า:

> กระหม่อมได้ครุ่นคิดถึงเรื่องที่ปรึกษาเมื่อวานนี้กับฝ่าบาทจนดึกดื่น และยอมรับว่าความวิตกของกระหม่อมไม่ได้ลดน้อยลงเลย ทั้งฝ่าบาทและกระหม่อมต่างก็ทำเพื่อประโยชน์ของสยาม และหวังว่าการที่ตัดสินใจฉับพลันในการเรียกประชุมคณะกรรมการนี้ คงจะทำให้เกิดผลดีขึ้นมากกว่าผลเสีย เพราะประเทศนี้กำลังจะต้องผ่านยุคที่ลำบากมากยุคหนึ่ง
>
> ความคิดที่อยู่เบื้องหลังการจัดตั้งคณะกรรมการนี้ดีมาก แต่ในช่วงเวลาที่เศรษฐกิจตกต่ำเช่นนี้ จังหวะเวลาเหมาะแล้วหรือที่จะมีการตรวจสอบในลักษณะนี้ขึ้น[11]

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเห็นด้วยกับการตั้งคณะกรรมการนี้ แต่หลังจากที่ทรงบ่นว่า "แม้แต่ความต้องการเล็ก ๆ น้อย ๆ แค่นี้ฉันยังทำไม่ได้" (ดูบทที่ 3) ในที่สุดก็ถูกอภิรัฐมนตรีเกลี้ยกล่อมให้ระงับแผนนี้ไว้ชั่วคราว ที่ให้ระงับไม่ใช่ด้วยเหตุผลดังที่ฮอล-แพ๊ทช์ยกขึ้นมา แต่เพราะฮอล-แพ๊ทช์ ซึ่งเป็นกุญแจสำคัญในคณะกรรมการต้องการเวลาอีกสักเล็กน้อยในการที่จะทำตนให้คุ้นกับสถานภาพพิเศษในเรื่องการคลังของสยาม[12]

ในเดือนมีนาคม รัฐบาลได้ตัดสินใจลดเงินเดือนข้าราชการทั้งหมด เพราะต้องเผชิญกับปัญหาที่ลำบากในความพยายามที่จะลดการขาดดุลของปีงบประมาณ 1931/2 (ซึ่งเริ่มตามปีใหม่ไทย คือ 1 เมษายน) ก่อนหน้านี้ได้ตกลงกันไว้ว่า วิธีนี้จะเป็นวิธีสุดท้ายที่จะนำมาใช้ถ้าจำเป็นและสมเด็จเจ้าฟ้าฯกรมพระนครสวรรค์วรพินิตก็ทรงคัดค้านการลดเงินเดือนนี้ โดยทรงอ้างว่าสถานการณ์ยังไม่จำเป็นถึงเช่นนั้น และว่าผลร้ายของการลดเงินเดือนนี้จะทำลายขวัญและกำลังใจข้าราชการ แต่คณะเสนาบดีได้ลงคะแนนเสียง 7 ต่อ 4 เห็นด้วยกับการลดเงินเดือน และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงอนุมัติข้อเสนอนี้[13]

ต้นเดือนเมษายนมีจดหมายลงในหนังสือพิมพ์*บางกอกไทมส์* โทษว่าปัญหาทางเศรษฐกิจของไทยนั้นเกิดขึ้นเพราะสยามนั้นขาดเงินทุน นอกจากพระราชวงศ์และเจ้าลาวไม่กี่องค์ ทำให้เกิดบทความโต้แย้งยาวเหยียดเกี่ยวกับข้อได้เปรียบเสียเปรียบของการที่ต้องพึ่งเงินทุนจากต่างประเทศในการพัฒนาทางเศรษฐกิจ[14] ในเดือนพฤศจิกายนปีเดียวกันนั้นเอง ได้มีบทความตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ภาษาไทยชื่อ *อิสระ* วิจารณ์ชนชั้นสูงของไทยอย่างรุนแรงว่าไม่นำทรัพย์สินมาลงทุนในกิจการที่เกิดประโยชน์ แต่กลับใช้ชีวิตอย่างสุขสบายผลาญเงินทองของประเทศไปกับสินค้านำเข้า บั่นทอนเศรษฐกิจของประเทศ ข้าราชการบำนาญที่ได้รับบำนาญสูง ๆ ถูกโจมตีอย่างหนัก ในขณะที่ในกลุ่มเจ้านายมีแต่เพียง ม.จ.สิทธิพร ที่เป็นตัวอย่างของนักลงทุนเพียงคนเดียวที่เห็นเด่นชัด[15]

กลางปี 1931 สภาวะทางเศรษฐกิจนำไปสู่วิกฤตการณ์ในรัฐบาล จนถึงกับ

ทำให้พระองค์เจ้าบวรเดช เสนาบดีกระทรวงกลาโหมต้องลาออก วิกฤตการณ์นี้รู้จักกันในชื่อว่า "กรณีพระองค์เจ้าบวรเดช"[16] ที่จริงแล้วเสนาบดีกระทรวงกลาโหมมีปัญหากับคณะเสนาบดีอื่น ๆ มานานแล้ว ในกลางปี 1930 พระองค์เจ้าบวรเดชมีข้อขัดแย้งกับกรมพระกำแพงเพ็ชรฯ เสนาบดีกระทรวงพาณิชย์และคมนาคมเกี่ยวกับเรื่องสยามควรจะรวมการบินทหารกับพลเรือนเข้าด้วยกันหรือไม่ หรือควรจะแยกกัน และกระทรวงไหนควรจะควบคุมการบินไทย กรมพระกำแพงเพ็ชรฯ เคยทรงขู่ว่าจะลาออก ในที่สุดได้มีการประนีประนอมกัน โดยเห็นด้วยกับเสนาบดีพาณิชย์และคมนาคม แม้ว่ามีรายงานตอนหนึ่งว่า "ที่จริงแล้วเข้าใจว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเห็นด้วยกับเสนาบดีกระทรวงกลาโหม"[17] ในเดือนพฤศจิกายน 1930 พระองค์เจ้าบวรเดชได้ขัดแย้งกับเสนาบดีกระทรวงพระคลังฯ และที่ปรึกษาทางการเงินเกี่ยวกับการดำเนินการด้านงบประมาณของกระทรวงกลาโหม จุดสำคัญของข้อขัดแย้งอยู่ที่ กระทรวงกลาโหมควรจะได้งบเป็นเงินก้อนแบบที่เคยได้รับในอดีตเพื่อใช้จ่ายตามเห็นควร หรือควรจะให้อยู่ภายใต้การตรวจสอบของกระทรวงพระคลัง เช่นเดียวกับกระทรวงอื่น ๆ ทั้งเสนาบดีคลังและนายฮอล-แพ๊ทช์คัดค้านอย่างแรงที่กระทรวงกลาโหมได้รับสิทธิพิเศษเช่นนั้น "หน่วยงานที่ไม่สร้างรายได้" ในรัฐบาลและหลักทางเศรษฐกิจมีว่าเรื่องเช่นนี้ไม่ควรให้อยู่ในมือของพวกที่ "มีชื่อเสียงไม่ว่าจะทางตรงหรือทางอ้อมก็ตาม ว่าใช้แต่เงิน...หน้าที่นี้ควรตกอยู่ในความรับผิดชอบของคนอื่น ซึ่งมีหน้าที่ป้องกันการใช้เงินภาษีของราษฎรและวัดความสำเร็จของหน่วยงานที่ว่าจะประหยัดได้เก่งเพียงไร โดยเน้นที่ความคุ้มค่าของการใช้เงินทุกบาททุกสตางค์ของเงินภาษีราษฎรที่ได้ใช้ไป"[18] อย่างไรก็ตามพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงสนับสนุนสถานะของกระทรวงกลาโหม โดยเน้นว่าการทหารนั้นเป็นหน่วยงานพิเศษ จะให้เหมือนพลเรือนแขนงอื่น ๆ ในรัฐบาลไม่ได้ และทรงตำหนิน้ำเสียงในบางตอนที่กระทรวงพระคลังฯใช้[19]

ในเดือนธันวาคม 1930 พระองค์เจ้าบวรเดชได้มีข้อขัดแย้งกับกระทรวงพระคลังฯอีกครั้งหนึ่ง คราวนี้สืบเนื่องมาจากสาเหตุว่าใช้เงินไปในการก่อสร้างทาง

ทหาร โดยไม่ได้รับอนุญาตตามขั้นตอนที่ถูกต้อง เสนาบดีกระทรวงพระคลังฯ ได้กล่าวหาว่ากระทรวงกลาโหมไม่ให้ความร่วมมือและไม่สนใจนโยบายประหยัดของรัฐบาล คราวนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงสนับสนุนท่าทีของกระทรวงพระคลังฯ และรับสั่งให้กระทรวงกลาโหมยึดแนวปฏิบัติตามนโยบายของรัฐบาล[20] ในเดือนมกราคม 1931 ทั้งสองกระทรวงก็มีเรื่องขัดแย้งกันเกี่ยวกับวิธีการใช้งบประมาณของทหาร ที่ว่าทหารและพลเรือนต้องยึดระเบียบเดียวกันหรือไม่ในเรื่องการใช้งบประมาณ[21] ค่าใช้จ่ายของทหารในปีงบประมาณใหม่ก็เป็นเรื่องที่ต้องนำมาถกเถียงกัน และในเดือนมีนาคม ทูตอังกฤษได้รายงานว่า งบของกระทรวงกลาโหมถูกตัดจาก 12 ล้านบาท เหลือ 8 ล้านบาท และว่า "ดังนั้นข้อวิวาทระหว่างเสนาบดีกระทรวงกลาโหมและเสนาบดีกระทรวงพระคลังฯ ก็ยุติลงโดยกระทรวงพระคลังฯ เป็นฝ่ายชนะ ทั้งนี้อิทธิพลของนายฮอล-แพ๊ทช์ ที่ปรึกษาทางการเงินมีส่วนช่วยอย่างมาก"[22] อย่างไรก็ดี ตามหนังสือที่กระทรวงทั้งสองโต้ตอบกัน พระองค์เจ้าบวรเดชรับสั่งว่าพระองค์ไม่ขัดข้องเลยที่ตัดงบประมาณ[23]

จุดวิกฤตในเดือนพฤษภาคมและมิถุนายน 1931 เกิดจากการที่พระองค์เจ้าบวรเดชทรงพยายามจะขึ้นเงินเดือนให้นายทหาร 322 นาย ในจำนวนนี้มี 231 นายที่ได้เลื่อนยศ ดังนั้นการขึ้นเงินเดือนของพวกเขาจึงไม่มีปัญหา แต่มีอีก 91 นายที่ได้รับเงินเดือนขึ้นในยศเดิม ซึ่งเสนาบดีกระทรวงพระคลังคัดค้านอย่างหนักโดยอ้างถึงนโยบายรัฐบาลที่ตั้งใจไว้ตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ก่อนหน้านี้[24] เสนาบดีกระทรวงกลาโหมได้อภิปรายในที่ประชุมเสนาบดีสภาในวันที่ 26 พฤษภาคมว่านายทหารทั้ง 91 นายนี้อยู่ในตำแหน่งที่สมควรได้รับยศสูงกว่าที่เป็นอยู่ ดังนั้นจึงควรได้เงินเดือนเพิ่มขึ้น นอกจากนี้ได้ทรงอ้างสาเหตุอื่นๆ มาสนับสนุนข้อโต้แย้งของพระองค์ ได้มีการอภิปรายถึงเรื่องนี้อีกในที่ประชุมเสนาบดีสภาในวันที่ 2 มิถุนายน ซึ่งเสนาบดีกระทรวงพระคลังฯ ได้ยอมให้ทั้ง 91 นายได้รับเงินเดือนขึ้นเพราะได้มีผลไปแล้ว แต่ไม่ยอมให้กระทรวงอื่นๆ ทำเช่นนี้เพราะ "ความผิดซ้ำสองไม่ได้ทำให้ความผิดครั้งแรกกลับกลายเป็นถูก" อย่างไรก็ตาม กรมพระกำแพงเพ็ชรฯ

ทรงยืนยันว่า ถ้าการขึ้นเงินเดือนนั้นเป็นผลใช้ได้ กระทรวงพาณิชย์และคมนาคมก็จะขึ้นเงินเดือนด้วย โดยทรงโต้แย้งว่าในด้านคมนาคมนั้นมีความรู้สึก "ไม่กลมเกลียวกัน" อยู่แล้ว และถ้ามีการเลือกปฏิบัติเกรงว่าจะเป็นเสมือน "ฟางเส้นสุดท้าย" ที่จะทำให้เกิดเหตุการณ์ร้ายแรงขึ้น ในที่สุดได้มีการลงคะแนนเสียง ซึ่งเสียงส่วนมากเห็นด้วยกับข้อเสนอของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ที่ให้ยกเลิกการขึ้นเงินเดือน แต่ยอมให้นายทหารเหล่านั้นเก็บเงินที่ได้รับไปแล้วไว้โดยไม่ต้องส่งคืน[25]

ในวันที่ 3 มิถุนายน พระองค์เจ้าบวรเดชได้ทรงยื่นใบลาออก หลังจากที่ทรงรู้สึกว่า "เสียหน้า" และไม่สามารถปกป้องผลประโยชน์ของหน่วยงานได้[26] ในวันรุ่งขึ้น อภิรัฐมนตรีได้มีการประชุมเพื่อพิจารณาเรื่องนี้ โดยมีสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิตผู้สำเร็จราชการแผ่นดินเป็นองค์ประธานแทนองค์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้มีการเน้นว่าการตัดสินใจของที่ประชุมเมื่อวันที่ 2 มิถุนายนนั้นเป็นมติส่วนใหญ่ของเสนาบดีสภา ไม่ใช่เป็นดังที่พระองค์เจ้าบวรเดชทรงอ้างในใบลาออก ว่าเป็นความเห็นฝ่ายเดียวของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิตและสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงเน้นว่าเป็นเรื่องผิดประเพณีที่เสนาบดีจะลาออก เพราะเป็นการทำให้สถานการณ์ของรัฐบาลเลวร้ายลง ในช่วงเวลาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไม่ได้ทรงประทับอยู่ในประเทศ ได้มีการวิพากษ์วิจารณ์พฤติกรรมและอุปนิสัยของพระองค์เจ้าบวรเดช และในที่สุดก็ตกลงว่าให้กราบทูลขอคำปรึกษาจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานคำแนะนำว่าทรงอนุมัติให้ออกได้หรือไม่

ได้มีการส่งโทรเลขไปถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงพักฟื้นหลังจากการผ่าตัดพระเนตรที่เมืองไว้ท์เพลน ในกรุงนิวยอร์ค โทรเลขได้เล่าเรื่องทั้งหมดถวายและให้เหตุผลว่า ถ้าละเว้นพฤติกรรมของเสนาบดีกระทรวงกลาโหมแล้ว กระทรวงอื่น ๆ อาจจะถือเป็นแบบอย่าง ซึ่ง "จะทำให้ต้องสูญเสียงบประมาณมากมาย ผิดนโยบายการประหยัด มิฉะนั้นก็จะก่อให้เกิดความไม่พอใจโดยถ้วนทั่ว

อันจะนำไปสู่ผลลัพธ์ที่ร้ายแรง" โทรเลขได้สรุปว่า อภิรัฐมนตรี ได้ "ลงมติเป็นเอกฉันท์ว่าจะต้องสนับสนุนนโยบายของเสนาบดีสภา และขอถวายคำแนะนำควรมิควรแล้วแต่จะทรงโปรดให้ทรงยอมรับการลาออกของพระองค์เจ้าบวรเดช" และกราบทูลเสนอให้ทรงแต่งตั้งพระองค์เจ้าอลงกฎแทน

ในร่างพระราชดำรัสตอบจากสหรัฐอเมริกาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสว่า:

> การกระทำของเสนาบดีกระทรวงกลาโหมนั้นตรงกันข้ามกับการตัดสินใจในเรื่องนี้ทั้งหมด ข้าพเจ้าไม่เข้าใจเลยว่าทำไมท่านจึงทำเช่นนั้น และไม่เข้าใจข้อโต้แย้งของท่านแม้สักนิดเดียว ข้าพเจ้าเสียใจมากที่ท่านทำเช่นนั้น และภายใต้สถานการณ์เช่นนี้สิ่งที่ทำได้ก็คือยอมรับใบลาออกนั้น ข้าพเจ้าเห็นด้วยว่าควรตั้งพระองค์เจ้าอลงกฎเป็นเสนาบดีกระทรวงกลาโหม แม้ว่าพระองค์จะไม่ใช่บุคคลที่เหมาะที่สุดสำหรับตำแหน่งนี้ก็ตาม ตำแหน่งเสนาธิการจะตั้งใคร ข้าพเจ้ารู้สึกวิตกเกี่ยวกับสถานการณ์ของกองทัพ เพื่อให้ความยุติธรรมแก่บวรเดช ข้าพเจ้าคิดว่าควรจะให้ท่านโทรเลขคำอธิบายส่งให้ข้าพเจ้าด้วยถ้อยคำของท่านเอง ถ้าท่านประสงค์จะทำเช่นนั้น หากไม่มีคำอธิบายที่ดีกว่านี้ ข้าพเจ้าก็จำต้องยอมรับการลาออกของท่าน[27]

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิตได้ทรงถวายโทรเลขอีกฉบับหนึ่งถึงองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยอ้างข้อโต้แย้งของพระองค์เจ้าบวรเดชที่ทรงให้ไว้ในใบลา และได้เพิ่มข้อโต้แย้งของอภิรัฐมนตรีด้วย และในวันที่ 11 มิถุนายน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็มีพระราชหัตถเลขาทรงตอบรับการลาออกและทรงแต่งตั้งพระองค์เจ้าอลงกฎขึ้นรักษาการในตำแหน่งเสนาบดี อย่างไรก็ตาม ในวันรุ่งขึ้น สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ได้กราบทูลพระบาทสมเด็จ

พระเจ้าอยู่หัวว่า พระองค์เจ้าบวรเดชทรงขอพระบรมราชานุญาตส่งคำอธิบายถวายทางไปรษณีย์ และองค์ผู้สำเร็จราชการทูลถามว่าพระองค์ควรจะดำเนินการแต่งตั้งเสนาบดีคนใหม่หรือไม่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชหัตถเลขาตอบมาว่า:

> ข้าพเจ้าไม่คิดว่าคำอธิบายเพิ่มเติมจะทำให้กรณีนี้เปลี่ยนแปลงไป ต้องถือตามมติของสภาและดำเนินการไปตามนั้น เหตุผลของพระองค์เจ้าบวรเดชอาจจะดี แต่ท่านควรยื่นให้สภาก่อนที่จะมีการดำเนินการ ท่านจะถอนใบลาออกก็ได้ถ้ามีพระประสงค์เช่นนั้น มิฉะนั้นแล้วท่านก็ประกาศคำสั่งได้ เพราะข้าพเจ้าไม่คิดว่าการรอคำอธิบายด้วยจดหมายเป็นสิ่งที่พึงกระทำ

จากนั้นพระองค์เจ้าบวรเดชจึงได้ส่งโทรเลขถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโดยตรง โดยกราบบังคมทูลว่าท่านจะไม่ถวายคำอธิบายยืดยาว โจมตีการตัดสินใจของเสนาบดีสภาว่า "ทั้งไม่เป็นการยุติธรรมและไม่ถูกต้องทางนโยบายการปกครอง ทั้งต่อนายทหารเหล่านั้น และตัวข้าพระพุทธเจ้าเอง" ได้ทรงเสริมว่าท่านตั้งพระทัยแน่วแน่ที่จะลาออก กรมพระนครสวรรค์ฯ ได้ทรงโทรเลขถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอีก โดยส่งข้อความในจดหมายลาออกของพระองค์เจ้าบวรเดชที่ว่า:

> กระหม่อมขอแถลงตามลำดับขั้นว่าการลาออกของกระหม่อมนั้นไม่ได้ต้องการกระทำให้ฝ่าบาท (กรมพระนครสวรรค์ฯ) ต้องเปลี่ยนการตัดสินใจในเรื่องนี้ แต่เป็นเพียงการแสดงออกถึงความตั้งใจจริงของกระหม่อมที่จะขออนุญาตเกษียณตนเอง เพราะสภาวะและสถานการณ์ที่กลาโหมถูกบีบให้ปฏิบัติงาน

> กรมพระนครสวรรค์ฯ ทรงเสริมว่าแสดงให้เห็นชัดเจนว่า พระองค์เจ้าบวรเดช ไม่ได้มีพระประสงค์ที่จะถอนใบลาออกกลับไป พระองค์จึงได้ประกาศพระบรมราชโองการแต่งตั้งผู้รักษาการเสนาบดีกระทรวงกลาโหม[28]

การแต่งตั้งพระองค์เจ้าอลงกฏเป็นรักษาการเสนาบดี ทำให้เกิดการสับเปลี่ยนตำแหน่งระดับสูง ๆ หลายตำแหน่งในกองทัพบก ในกรณีหนึ่งได้เกิดการคัดค้านการตั้งผู้บังคับบัญชาการกองทัพภาคที่ 1 เพราะว่ามีการแต่งตั้งข้ามหน้าข้ามตานายทหารอีกท่านหนึ่งซึ่งมีอาวุโสกว่า และจะทำให้เกิดความไม่พอใจถ้าถูกข้ามไป ได้มีร่างโทรเลขถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอธิบายเหตุผลว่าทำไมอภิรัฐมนตรีจึงตัดสินใจสนับสนุนนายทหารที่มีอาวุโสว่า:

> ได้มีการเสนอชื่อพระยาอินทรวิชิตเป็นผู้บังคับบัญชากองทัพภาคที่หนึ่ง เพราะอาวุโส ไม่มีผู้ใดคัดค้านการแต่งตั้งนี้ เหตุผลหลักก็คือต้องการเอาใจกลุ่มต่อต้านและประกันความสามัคคีในกองทัพ

อย่างไรก็ตามก่อนที่จะส่งโทรเลข กรมพระนครสวรรค์ฯ ได้เปลี่ยนข้อความจากเพื่อ “เอาใจกลุ่มที่ต่อต้าน” มาเป็นเพื่อ “ป้องกันไม่ให้เกิดความรู้สึกแบ่งพรรคแบ่งพวก”[29]

มีแง่มุมหนึ่งของเรื่องนี้ที่รัฐบาลรู้สึกไม่สบายใจมาก ก็คือได้มีข่าวรั่วไหลในหนังสือพิมพ์ในกรุงเทพฯ เกี่ยวกับข้อขัดแย้ง รายงานนี้มีแนวโน้มไปในทางสนับสนุนสถานะของพระองค์เจ้าบวรเดช และในกลุ่มเสนาบดีในอภิรัฐมนตรีก็สงสัยว่าข่าวนี้ต้องรั่วมาจากเสนาบดีกระทรวงกลาโหมเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรมพระกำแพงเพ็ชรฯ ได้กล่าวหาว่า รายงานข่าวหนังสือพิมพ์นั้นเข้าใจพระองค์และสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพผิดหมด และทรงปฏิเสธข้อกล่าวหาที่ว่า

พระองค์ก็ทรงมีอคติเกี่ยวกับเรื่องนี้[30] หนังสือพิมพ์ฉบับนั้นถูกตักเตือน และเพื่อเป็นการแก้ข่าวอื้อฉาวที่ทำลายภาพลักษณ์ของรัฐบาล รัฐบาลได้ออกประกาศส่งเวียนไปยังสำนักพิมพ์ต่าง ๆ ชี้แจงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจนกระทั่งถึงจุดที่ทำให้เสนาบดีกระทรวงกลาโหมต้องทรงลาออก[31]

เหตุการณ์นี้ทำให้รัศมีของพระองค์เจ้าบวรเดชหมองลงไป เพราะก่อนหน้านี้พระองค์นับว่าเป็นผู้ใกล้ชิดเบื้องยุคลบาท ดังที่ทั้งกรมพระกำแพงเพ็ชรฯ และกรมพระนครสวรรค์ฯ ทรงเห็นพ้องต้องกัน[32] ได้มีรายงานของอังกฤษฉบับหนึ่งออกมาหลังจากเหตุการณ์นี้ผ่านไปหลายเดือน ทายทักว่า “พระองค์คงจะไม่อยู่เงียบ ๆ ไปนานนักหรอก”[33] และความจริงก็เป็นเช่นนั้น ในไม่ช้าพระองค์เจ้าบวรเดชก็กลับเข้ามาสู่ความสนใจของรัฐบาลอีก ตอนแรกก็ในฐานะผู้ต้องสงสัยในฐานะผู้ร่วมก่อการต่อต้านระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แต่ตอนหลัง หลังจากรัฐประหารในปี 1932 แล้ว ทรงเป็นผู้นำกบฏในฐานะผู้จงรักภักดี ซึ่งที่จริงแล้วมีวัตถุประสงค์เช่นไรก็ยังไม่เป็นที่กระจ่างนัก (ดูบทที่ 7)

หลังจากที่พระองค์เจ้าบวรเดชทรงลาออกแล้ว สถานการณ์ด้านเศรษฐกิจตอนนั้นนับว่าค่อนข้างจะสงบเป็นเวลาหลายเดือน ในเดือนสิงหาคม นายฮอล-แพ๊ทช์ก็ได้ปรารภกับทูตอังกฤษถึงความจำเป็นในเรื่องการเก็บภาษีที่ดิน แต่ก็บอกด้วยว่าเนื่องจากภาษีนี้จะมีผลกระทบต่อเชื้อพระวงศ์มาก ดังนั้นจึงถูกคัดค้านมาตลอด[34] ในขณะเดียวกันรัฐบาลก็ได้นำเงินแท่งออกขาย ซึ่งในตอนหลังพบว่าการกระทำนี้เป็นการกระทำที่ผิดพลาด[35]

รอยร้าวในวิกฤตเศรษฐกิจถูกทำให้แตกกระจาย เมื่ออังกฤษออกประกาศแบบทิ้งระเบิดลงมาในปลายเดือนกันยายนว่าจะเลิกใช้ระบบทองคำสำรอง การกระทำเช่นนี้ทำให้โครงสร้างเศรษฐกิจโลกสั่นสะเทือน และก่อให้เกิดผลกระทบอย่างรุนแรงต่อประเทศที่มีระบบการเงินที่อิงอยู่กับเงินสเตอร์ลิงเช่นสยาม นายฮอล-แพ๊ทช์ ที่ปรึกษาการเงิน ซึ่งเป็นนักการเงินที่ได้รับการศึกษามาแบบระบบดั้งเดิมได้ให้คำแนะนำอย่างแข็งขันว่า สยามต้องทิ้งเงินสเตอร์ลิงและคงยึดติดกับมาตรฐาน

ทองคำโดยอ้างว่า ถ้าเลือกที่จะเปลี่ยนจะทำให้เกิดเงินเฟ้อและความยุ่งเหยิงทางเศรษฐกิจ รัฐบาลได้ทำตามคำแนะนำของที่ปรึกษาทางการเงิน และเมื่อทูตอังกฤษรายงานถึงการตัดสินใจของสยาม ได้มีเสียงชมเชยจากกระทรวงการต่างประเทศในกรุงลอนดอนเกี่ยวกับการตัดสินใจนี้ และได้ส่งคำเตือนมาด้วยว่า:

> นับว่าเป็นโชคของเราและสยาม ที่นายฮอล-แพ็ทช์อยู่ในสยาม เขาได้พิสูจน์ให้เห็นว่าเขาเห็นแก่ผลประโยชน์ของสยามประเทศมากกว่าอังกฤษ ในการที่แนะนำให้สยามยึดอยู่กับมาตรฐานของทองคำ แทนที่จะเสี่ยงกับภาวะเงินเฟ้อด้วยการยึดติดกับเงินสเตอร์ลิง ถ้าสยามแม้จะทำเช่นนี้แล้วแต่ก็ยังไม่สามารถยึดติดกับทองคำได้ คำแนะนำของเขาก็คงจะดูไม่ถูกต้อง แต่อย่างน้อยมันก็ดูเป็นคำแนะนำที่ไม่ได้มีผลประโยชน์เข้ามาเกี่ยวข้อง[36]

ในเดือนต่อ ๆ มา การตัดสินใจยึดติดกับทองคำเพื่อรักษาค่าเงินบาทได้ถูกโจมตีอย่างมาก ทั้งในรัฐบาลและในหน้าหนังสือพิมพ์ และได้ตกเป็นเป้าของข้ออภิปรายนโยบายทางเศรษฐกิจของรัฐบาล

รัฐบาลอังกฤษได้ตัดสินใจประกาศยกเลิกการใช้ทองคำเป็นมาตรฐานในวันที่ 21 กันยายน และในที่ประชุมด่วนของเสนาบดีสภาในวันที่ 22 ก็ได้ลงมติเอกฉันท์ กระทำตามข้อเสนอแนะของเสนาบดีกระทรวงพระคลังว่าสยามควรจะยังยึดนโยบายใช้ทองคำต่อไป และหลังจากนั้นไม่นานก็มีประกาศออกมาเป็นทางการให้เงินบาทอิงกับทองคำเงินดอลลาร์สหรัฐฯ ในที่ประชุมเสนาบดีได้มีข้อกังวลเกี่ยวกับความเชื่อถือที่ตลาดต่างประเทศจะให้แก่สยาม ทั้งนี้เพราะทรัพย์สินต่างประเทศของสยามที่มีส่วนใหญ่เป็นเงินสเตอร์ลิง และได้มีการตัดสินใจว่าควรจะต้องพยายามจัดการหาสินเชื่อจำนวนเงิน 15 ล้านดอลลาร์ จากสหรัฐฯหรือฝรั่งเศสซึ่งเป็นมหาอำนาจทางเศรษฐกิจที่ยังยึดนโยบายทองคำอยู่ พระบาทสมเด็จพระเจ้า

อยู่หัวซึ่งขณะนั้นประทับอยู่บนเรือพระที่นั่ง เอ็มเพรส ออฟ แคนาดา (Empress of Canada) จากสหรัฐอเมริกาเพื่อเสด็จนิวัติพระนคร ได้ทรงรับทราบถึงสถานการณ์ "ที่แสนจะสาหัส" นี้ และได้มีโทรเลขหลายฉบับโต้ตอบไปมาระหว่างตัวแทนของสยามในกรุงวอชิงตัน นิวยอร์คและปารีส ข้อเรียกร้องของนายธนาคารอเมริกันและฝรั่งเศส นับว่าไม่อำนวยประโยชน์แก่สยามเลย แต่เนื่องจากความตื่นตกใจในขณะนั้นทำให้รัฐบาลแทบจะยอมรับข้อเสนอที่สุดแสนจะโหดร้ายนั้น และทูตสยามในกรุงวอชิงตันก็ได้รับคำสั่งว่า ให้บอกว่าสยามพร้อมที่จะยอมจำนำรถไฟสายเหนือและอาจยอมยกสายตะวันออกเฉียงเหนือให้ด้วย นอกจากนั้นยังมีการพูดถึงรายรับจากภาษีศุลกากรอีกด้วย —ผลก็คือจะทำให้รัฐบาลสยามต้องสูญเสียอำนาจในการควบคุมทางเศรษฐกิจ โดยปล่อยให้ตกอยู่ในมือต่างชาติ ซึ่งการกระทำเช่นนี้รัฐบาลสยามได้พยายามหลีกเลี่ยงมานับเป็นศตวรรษแล้ว อย่างไรก็ตามนายฮอล-แพ๊ทช์ได้คัดค้านการยอมรับข้อเรียกร้องที่ขูดรีดนี้อย่างรุนแรง และที่ปรึกษาท่านอื่น ๆ ทั้งภายในและภายนอกคณะรัฐบาลก็ได้พิจารณากันว่าข้อเสนอนี้ยอมรับไม่ได้และแย้งว่า สถานการณ์ทางการเงินของสยามยังไม่ลำบากถึงขั้นที่จะต้องไปกู้หนี้ยืมสินด้วยอัตราดอกเบี้ยที่ทารุณขนาดนั้น หรือต้องจำนองจำนำทรัพย์สมบัติส่วนใหญ่ของประเทศถึงเพียงนั้น[37] ในที่สุดก็ตกลงกันว่าเลิกความคิดที่จะกู้ยืมเงินจากต่างประเทศ[38]

การตัดสินใจจะยึดติดกับทองคำแทบจะยังไม่ทันได้ดำเนินการ นโยบายของรัฐบาลก็ถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างหนัก ทั้งหอการค้านานาชาติและธนาคารต่าง ๆ ในสยามต่างก็แนะนำให้รัฐบาลทิ้งนโยบายยึดติดกับทองคำและหันกลับมายึดติดกับเงินสเตอร์ลิงดังเดิม และเพียงแค่วันที่ 27 กันยายน กรมพระกำแพงเพ็ชรฯ ก็ยังทรงมีความเห็นว่าการที่สยามยึดติดกับทองคำนั้นเป็นเพียงมาตรการชั่วคราวเท่านั้น และเมื่อเงินปอนด์ของอังกฤษมีเสถียรภาพ เงินตราของไทยก็จะกลับไปอิงกับเงินสเตอร์ลิงอีก อย่างไรก็ตามในวันที่ 30 กันยายน เมื่อองค์ผู้สำเร็จราชการมีพระดำรัสถามคณะเสนาบดีว่า มีผู้ใดไม่เห็นด้วยกับนโยบายยึดติดกับทองคำหรือไม่

ปรากฏว่านโยบายที่ดำเนินไปได้รับการสนับสนุนเป็นเอกฉันท์[39] ในวันที่ 8 ตุลาคม นายฮอล-แพ๊ทช์ได้ส่งบันทึกเกี่ยวกับสถานะทางการเงินของสยาม ซึ่งส่วนใหญ่เป็นข้อโต้แย้งไม่เห็นด้วยกับการลดค่าเงิน โดยให้เหตุผลว่าการกระทำเช่นนั้นจะเป็นการลดระดับความน่าเชื่อถือของประเทศ ทั้งยังจะกลับทำให้ประโยชน์ตกไปเป็นของชาวจีนและชาวต่างชาติอื่น ๆ ไม่ตกมาเป็นของผู้ผลิตชาวสยาม ในที่ประชุมเสนาบดี กรมพระกำแพงเพ็ชรฯ ทรงเห็นด้วยว่าสยามไม่ควรจะลดค่าเงินยกเว้นในกรณีจำเป็นจริง ๆ แต่ทรงคัดค้านไม่ให้รัฐบาลมีประกาศใด ๆ ออกมา เพราะในอนาคตไม่แน่รัฐบาลอาจถูกสถานการณ์บังคับให้ต้องลดค่าเงินก็เป็นได้[40] ในการประชุมครั้งต่อมาเมื่อเดือนตุลาคม นายฮอล-แพ๊ทช์รายงานว่ามีทองคำไหลออกจากกองคลังมาก เพราะมีการคาดการณ์ว่าสยามอาจจะถูกบีบให้ออกจากระบบใช้ทองคำเป็นเงินทุนสำรอง และขอให้รัฐบาลออกประกาศปฏิเสธข่าวลือเรื่องการลดค่าเงินอีกครั้งหนึ่ง ที่กรมพระกำแพงเพ็ชรฯ ทรงแสดงความข้องพระทัยที่ว่าจะออกประกาศอย่างไรรัฐบาลจึงจะลดค่าเงินได้ ถ้าเกิดมีความจำเป็นขึ้นมา นายฮอล-แพ๊ทช์ได้ทูลตอบว่าการที่รัฐบาลอังกฤษปฏิเสธอย่างแข็งขันว่าไม่ลดค่าเงินในตอนแรกแต่แล้วกลับทำในภายหลังยังได้ สยามก็น่าจะทำเช่นนั้นได้เช่นกัน[41]

ถึงกลางเดือนตุลาคมเริ่มมีท่าทีอย่างเป็นทางการของอังกฤษ ส่อให้เห็นว่าชักสงสัยว่าการยึดติดกับทองคำของสยามนั้นดูไม่ค่อยจะเป็นการกระทำที่ฉลาดนัก แต่ทูตอังกฤษก็รายงานว่าที่ปรึกษาทางการเงิน "ยังคงมีความคิดว่าถ้าประเทศยังสามารถอิงอยู่กับทองคำได้ก็จะเป็นประโยชน์มากกว่าถ้าจะทำเช่นนั้นต่อไป" ท่านทูตได้เสริมต่อพร้อมกับข้อโต้แย้งของนายฮอล-แพ๊ทช์ ว่า "ถ้าข้าพเจ้าเข้าใจพวกเขาถูก" และให้ข้อสังเกตว่าโชคชะตาของ นายฮอล-แพ๊ทช์นั้น "ไม่น่าจะเป็นสุข" และก็มีหลายคนในคณะรัฐบาล "ที่เชื่อว่าที่ปรึกษาทางการคลังนั้นเป็นบ่าวสองนาย" นอกจากนี้ยังเสริมอีกว่าเสนาบดีกระทรวงพระคลังนั้นเป็นผู้ที่ "ไม่มีใครชอบโดยถ้วนหน้า"[42]

ในกลางเดือนตุลาคมเช่นกันที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จ

นิวัตสู่พระนคร หลังจากที่เสด็จไปประทับ ณ ต่างประเทศมาเป็นเวลากว่าหกเดือน และหนังสือพิมพ์*บางกอกไทมส์* ได้ลงบทความว่า ครั้งนี้ไม่เหมือนในสมัยรัชกาลที่ 5 ปัญหาที่ประเทศประสบ ตอนนี้เป็นเรื่องเศรษฐกิจมากกว่าการเมือง[43] ในการประชุมอภิรัฐมนตรีและเสนาบดีสภาในวันที่ 14 และ 15 ตุลาคม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงปรึกษาหารือถึงสถานการณ์ทางเศรษฐกิจในสยามและต่างประเทศ และในที่ประชุมเสนาบดีสภาได้ทรงอนุมัติให้ตั้งคณะอนุกรรมการชุดพิเศษมีกรมพระนครสวรรค์ฯ เป็นประธาน ประกอบด้วยเสนาบดีกระทรวงพระคลัง เสนาบดีกระทรวงพาณิชย์และคมนาคม และเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ มีหน้าที่จัดการกับความยุ่งยากที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในการเตรียมงบประมาณประจำปี 1932/3[44] ทูตอังกฤษรายงานภายหลังการเสด็จนิวัตพระนครไม่นานนักว่า ไม่ได้มีรับสั่งให้เสนาบดีกระทรวงพระคลังเข้าเฝ้าแสดงว่า "ไม่พอพระราชหฤทัย" และว่าหลักประกันที่ทางธนาคารในสหรัฐฯเรียกร้องเพื่อจะเพิ่มสินเชื่อได้ "เปิดพระเนตรให้ทรงซึ้งถึงความฉาบฉวยแห่งคำสัญญาถึงมิตรไมตรี และความปรารถนาดีที่พระองค์ทรงได้รับฟังระหว่างที่ประทับอยู่ที่นั่น"[45]

ในเดือนพฤศจิกายนและธันวาคม เมื่อตัวเลขการค้า รายรับ และตัวเลขชี้นำทางเศรษฐกิจอื่นๆ เริ่มส่งสัญญาณลดลงอย่างน่าตกใจ ข้อขัดแย้งเกี่ยวกับนโยบายเศรษฐกิจก็เผ็ดร้อนขึ้นทุกที คู่ต่อสู้ทั้งสองฝ่ายก็มี เสนาบดีกระทรวงพระคลังและนายฮอล-แพ็ทช์ฝ่ายหนึ่ง กับกรมพระกำแพงเพ็ชรฯ ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากบรรดาที่ปรึกษาชาวต่างชาติในกระทรวงพาณิชย์และคมนาคมฝ่ายหนึ่ง ต้นเดือนพฤศจิกายน นายฮอล-แพ็ทช์ได้ยื่นบันทึกเกี่ยวกับการลดค่าเงินอีกฉบับหนึ่ง โดยให้ข้อโต้แย้งถึงสิ่งเลวร้ายต่างๆ ที่จะตามมาถ้ากระทำเช่นนั้น ในวันที่ 12 พฤศจิกายนเสนาบดีกระทรวงพาณิชย์และคมนาคมได้ตอบโต้ด้วยบันทึกของนายเอช. คริสเตียนเซน ทูตการค้า ซึ่งแม้จะไม่แนะให้ลดค่าเงินในทันที แต่ก็ไม่เห็นด้วยกับข้อสรุปของนายฮอล-แพ็ทช์หลายข้อ และเตือนว่าถ้าค่าเงินบาทสูง ทำให้เกิดผลเสียต่อการค้าต่างประเทศของสยาม รายรับของรัฐบาลจากการจัดเก็บภาษีก็จะ

ลดลงอย่างน่าใจหายด้วย[46] ภายในรัฐบาลเองก็เริ่มมีความรู้สึกไม่พอใจทัศนคติของที่ปรึกษาทางการเงินมากขึ้นทุกที นายฮอล-แพ๊ทช์พยายามที่จะให้รัฐบาลยืนยันความตั้งใจที่ว่าจะไม่ลดค่าเงินอีกครั้ง แต่ก็ไร้ผล แม้ว่าเขาจะยื่นบันทึกอีกฉบับในตอนต้นเดือนธันวาคมขอให้รัฐบาลขายเงินสเตอร์ลิงที่ถือไว้ทั้งหมดก็ตาม[47]

ในวันที่ 17 ธันวาคม นายฮอล-แพ๊ทช์ถวายคำกราบบังคมทูลต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโดยตรงด้วยหนังสือส่วนตัวและปกปิดที่เขาบอกว่าเขียนด้วยภาษาที่ "เข้าใจง่ายที่สุด" เริ่มต้นว่า "สถานการณ์ด้านการเงินขณะนี้วิกฤตขึ้นทุกวัน มาตรการเร่งด่วนที่ควรกระทำก็ไม่ได้กระทำ หายนะเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้อีกแล้ว..." นายฮอล-แพ๊ทช์ทบทวนเรื่องราวของวิกฤตการณ์และสรุปว่า "สำหรับผู้รู้ที่จับตาดูอยู่ สยามกำลังก้าวไปสู่หายนะทางการเงิน" หลังจากที่ได้เตือนให้ทราบถึงอันตรายจากภาวะเงินเฟ้อ และสภาวะการขาดดุลอย่างหนักที่เหลือที่จะรับได้ในงบประมาณที่คาดการณ์ไว้สำหรับปีหน้าแล้ว เขาได้เรียกร้องให้ใช้นโยบายทางเศรษฐกิจที่ประหยัดที่สุด มิฉะนั้นผลที่จะตามมาคือ "ภาวะการเงินที่ลำบากที่สุดซึ่งจะนำไปสู่สภาวะความไม่สงบและอันตรายด้านสังคม ความไม่สงบภายใน และความเสียหน้า หรือการสูญเสียอิสรภาพทางการเมือง" หลังจากที่ได้นำเรื่องงบประจำเดือนที่ปิดไม่ลงและสภาวะทางการเงินที่ไม่ดีมาพูดถึงแล้ว เขาก็กลับมาสู่เรื่องอันตรายที่จะมีต่อทางการเมือง ซึ่งจะเป็นผลกระทบมาจากความยุ่งเหยิงทางเศรษฐกิจ "ถ้าหากว่าสยามจะต้องตกไปสู่สภาวะเงินเฟ้อชนิดที่ควบคุมไม่ได้ และเกิดมีความจำเป็นต้องขอความช่วยเหลือจากภายนอกก็นับว่าโชคดีมากถ้าจะหลุดรอดมาโดยยังสามารถรักษาเสรีภาพทางการเมืองไว้ได้อย่างสมบูรณ์" เพื่อแก้ไขสถานการณ์เขาเสนอให้ตัดงบค่าใช้จ่ายของรัฐบาลอย่างหนักและหารายได้เพิ่มด้วยการเพิ่มภาษี และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง (ได้อ้างถึงการเห็นด้วยกับข้อคิดเห็นของนายคุก) เพิ่มภาษีคนรวย เขากล่าวว่ามาตรการเช่นนี้ "เป็นเรื่องธรรมดาที่กระทำกันเสมอ ๆ ในการแก้ไขวิกฤตการณ์เช่นนี้" และ "หลังจากที่ได้มีการทดลองมากหลายด้วยวิธีที่น่าสงสัยภายใต้สภาวะการตื่นตระหนกหรือความหวาดกลัวก็พบ

ว่ามีเพียงวิธีดั้งเดิมที่ใช้กันมาดังที่แนะนำมาที่มีประสิทธิภาพใช้ได้ผลเสมอมา”[48]

บันทึกของอังกฤษให้ข้อคิดเห็นของนายฮอล-แพ๊ทช์เกี่ยวกับสถานการณ์อย่างตรงไปตรงมากว่านี้ และเป็นข้อคิดเห็นที่ค่อนข้างจะไม่เหมือนกับหลักฐานของทางสยาม ในวันที่ 13 พฤศจิกายนมีรายงานว่าในที่สุด นายฮอล-แพ๊ทช์ก็สามารถเกลี้ยกล่อมพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้ไม่ทรงยอมลดค่าเงิน แม้ว่าอภิรัฐมนตรีจะคัดค้านก็ตามที และได้ประกาศให้ทราบทั่วกันถึงจุดยืนของรัฐบาลด้วย และได้มีการพูดถึงเป็นครั้งแรกด้วยว่าถ้าไม่รับคำแนะนำของเขาเขาก็จะลาออก ในรายงานยังได้บอกว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงยอมตกลงพระทัยให้มีผู้เชี่ยวชาญชาวต่างประเทศมาวิเคราะห์ระบบการเงินของสยาม และนายฮอล-แพ๊ทช์ได้ทูลเตือนว่าในบางกรณีข้อมูลบางประการอาจจะต้องถูกเปิดเผยต่อสาธารณชน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งตอบว่า “ผลประโยชน์ที่มีมาตามชาติกำเนิด” ของพระบรมวงศานุวงศ์ของพระองค์นั้นมั่นคงแข็งแรงเสียเหลือเกิน มีแต่เพียงการประกาศเผยแพร่ทั้งหมด พร้อมทั้งแรงกดดันทั้งหมดเท่านั้นที่จะทำให้ไม่สามารถหลีกเลี่ยงภาษีได้ พระองค์เองก็ทรงถูกคัดค้านด้วยผู้ที่มีผลประโยชน์เช่นนี้ ซึ่งนายฮอล-แพ๊ทช์เองก็แทบไม่อยากเข้าไปยุ่งด้วย และเขาได้บรรยายถึงอุปสรรครอบด้านที่เขาต้องประสบด้วย

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงได้รับสั่งอ้างถึงปัญหาการปลดทหารออกเพื่อประหยัดรายจ่ายว่า ในสมัยรัชกาลที่ผ่านมานั้น ได้เกิดการขัดขืนคำสั่งในบรรดาเหล่านายทหารซึ่งแม้ว่าจะไม่ได้ปรากฏให้เห็นทั่วไปแก่สาธารณชน แต่ก็เป็นเหตุการณ์ที่ค่อนข้างจะร้ายแรงอยู่มาก ซึ่งลักษณะเช่นนี้ก็คือบรรยากาศที่เป็นอยู่ขณะนี้ การที่จะลดจำนวนนายทหารคงจะอันตรายมาก วิธีการที่ปลอดภัยที่สุดคือไม่ตั้งตำแหน่งใหม่ขึ้นมา[49]

ปลายเดือนพฤศจิกายน ได้มีรายงานว่าหลังจากความลังเลต่อไปอีกเล็กน้อย ในที่สุดรัฐบาลก็ได้ปฏิเสธข่าวลือเกี่ยวกับการลดค่าเงิน โดยเสนาบดีกระทรวงพระคลังมีจดหมายไปถึงธนาคารต่างๆ ในกรุงเทพฯ[50] ต้นเดือนธันวาคม ทูตอังกฤษ

ได้รายงานอีกครั้งหนึ่งว่า ในที่สุดคณะอภิรัฐมนตรี "ก็เข้าใจว่าการปฏิรูปเกี่ยวกับ*การภาษีนั้นจะต้องมีการเก็บภาษีทรัพย์สินของพระองค์ท่านทั้งหลาย และจากเท่าที่*ข้าพเจ้ารับทราบมา พวกเขาพยายามคัดค้านเรื่องนี้อย่างที่สุด พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเองดูจะไม่มีอำนาจไปบังคับพวกเขาได้เลย สถานการณ์จึงถูกปล่อยไปตามยถากรรม" มีรายงานด้วยว่าธนาคารสยามกัมมาจลก็กำลังมีปัญหาด้านการเงินอย่างหนัก ในขณะที่นายฮอล-แพ๊ทช์ขู่ว่าจะลาออกอีก[51] ในวันที่ 21 ธันวาคม โทรเลขที่ใช้รหัสลับรายงานว่า นายฮอล-แพ๊ทช์มีความเห็นว่าสถานการณ์ถึงขั้นวิกฤต และคงจะเกิดการล้มพังพาบกันบ้าง ยกเว้นแต่จะทำตามที่แนะนำ และ "พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเองก็ทรงสนับสนุนความคิดเห็นของเขา แต่ก็ไม่สามารถเอาชนะเสียงส่วนใหญ่ในอภิรัฐมนตรี ซึ่งส่วนใหญ่ดูจะเห็นด้วยกับการให้เกิดภาวะเงินเฟ้อ"[52] สิบวันต่อมาทูตอังกฤษรายงานว่าเงินในบัญชีของรัฐบาลนั้นหมดแล้ว และการบริหารจะดำเนินไปได้ก็เพราะเข้าไปเอาเงินมาจากงบพิเศษบางก้อน นายฮอล-แพ๊ทช์เรียกร้องให้มีการลดรายจ่ายและตั้งภาษีใหม่ ๆ ขึ้น อย่างไรก็ตาม,

> มีแต่เพียงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพสองพระองค์เท่านั้นที่ทรงพร้อมที่เสียสละ แต่ทั้งสองพระองค์ก็แพ้คะแนนเสียงในอภิรัฐมนตรี ซึ่งผู้ที่มีเสียงนำก็คือกรมพระกำแพงเพ็ชรฯ ซึ่งทรงยืนกรานว่าสถานการณ์นี้ควรจะแก้ไขด้วยการออกพันธบัตรเพิ่ม ท่านทูลเสริมว่า "ข้าพเจ้าเข้าใจว่ามีการเสนอวิธีการแก้ไขอื่น ๆ ที่ไม่ธรรมดาด้วย"[53]

ในช่วงเดือนพฤศจิกายนและธันวาคม 1931 นั้น ได้มีบทความต่าง ๆ เกี่ยวกับสถานการณ์ทางเศรษฐกิจและโครงการที่คาดการณ์ว่าจะปลดข้าราชการตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ภาษาไทยตลอด รวมทั้งได้มีการคาดการณ์ถึงความมากน้อยในการตัดทอนงบประมาณรายจ่ายของรัฐบาลด้วย มีบทความในหนังสือพิมพ์*อิสระ*

(ที่เคยพูดถึงมาแล้ว) วิพากษ์วิจารณ์ชาวสยามที่ร่ำรวยว่าไม่เอาเงินมาลงทุนในโครงการที่ให้ผลประโยชน์ และมีบทความในหนังสือพิมพ์*เจริญกรุง* แสดงความเห็นใจคนจนและเตือนว่าถ้ารัฐบาลไม่ทำอะไรที่ยุติธรรม ประชาชนอาจจะลุกฮือขึ้นเหมือนเช่นที่ประชาชนในประเทศอื่น ๆ ทำมาแล้ว บทความนี้ทำให้รัฐบาลประกาศยกเลิกใบอนุญาตหนังสือพิมพ์ฉบับนั้น เพราะบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ปกป้องคนจนและกรรมกรมากไปหน่อย[54]

เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก มีผลต่อความคิดทางด้านเศรษฐกิจของรัฐบาลด้วย กลางเดือนธันวาคม ญี่ปุ่นประกาศว่าจะไม่ยึดติดกับทองคำและมีการคาดการณ์กันถึงสหรัฐอเมริกาซึ่งตกอยู่ในภาวะเศรษฐกิจตกต่ำมากเพราะการเลือกตั้งที่จะมีขึ้นในปีหน้าว่าจะไม่ยึดติดกับทองคำด้วย[55] ปลายเดือนธันวาคม ผู้เชี่ยวชาญชาวอังกฤษได้บอกกับอดีตที่ปรึกษารัฐบาลสยามว่า เขาคิดเช่นกันว่าจะมีประเทศต่าง ๆ อีกหลายประเทศที่จะเลิกใช้ทองคำเป็นมาตรฐานและในระยะยาวจะมีแต่ฝรั่งเศสและสหรัฐเท่านั้นที่จะยังใช้ทองคำเป็นมาตรฐานอยู่และเมื่อมีการแนะว่าสยามคงจะยังใช้ทองคำเป็นมาตรฐาน "เขาพูดว่าเขาจะรู้สึกประหลาดใจมากว่าจะเป็นไปได้อย่างไรยกเว้นแต่จะต้องยอมสูญเสียอย่างมากในความคิดของเขาคิดว่าประเทศใดที่ยึดทองคำเป็นมาตรฐาน ประเทศนั้นตัดสินใจผิดพลาดมาก ยกเว้นแต่จะยึดมาตรฐานนี้ไว้ตลอดไป"[56]

ปี 1932 เปิดศักราชด้วยการตอบโต้กันด้วยบันทึกและจดหมายที่เผ็ดร้อนมากขึ้นเป็นลำดับ ระหว่างกระทรวงพระคลังและกระทรวงพาณิชย์และคมนาคม หัวข้อที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งมีมากมายและยุ่งเหยิงมาก แต่คำถามที่ติดใจอยู่ก็คือสยามควรจะยึดทองคำเป็นมาตรฐาน หรือกลับไปหาเงินสเตอร์ลิง ซึ่งผลก็คือการลดค่าเงินบาท จะจัดการกับงบดุลที่คาดว่าจะขาดแคลนอย่างมากในปี 1931/32 อย่างไร จะตัดรายจ่ายของรัฐบาลส่วนไหน และคิดว่าประมาณการเกี่ยวกับรายรับของรัฐบาลและรายจ่ายของปีงบประมาณ 1932/3 ควรจะประมาณการไว้เท่าไรจึงจะเป็นประมาณการที่เป็นไปได้ ไม่เพ้อฝัน

คู่กรณีที่สำคัญคือ เสนาบดีกระทรวงพาณิชย์และคมนาคม กรมพระกำแพงเพ็ชรฯ กับเสนาบดีกระทรวงพระคลัง พระยาโกมารกุลมนตรี ทั้งคู่ต่างก็มีที่ปรึกษาชาวต่างประเทศของตนเป็นผู้สนับสนุน เสนาบดีกระทรวงพระคลังและนายฮอล-แพ็ทช์ ยังยึดมั่นนโยบายดั้งเดิมของการเงินแบบอนุรักษ์นิยม ซึ่งรวมถึงการคงยึดทองคำเป็นมาตรฐานด้วย อย่างน้อยก็จนกว่างบประมาณจะมีความสมดุล การตัดงบประมาณอย่างมากที่สุดเพื่อปิดหีบงบประมาณให้ลง และการใช้การประมาณการรายรับจากการจัดเก็บภาษีที่พอประมาณเป็นการเตรียมการเพื่อรับกับรายจ่ายที่จะเกิดขึ้นในปีใหม่ ส่วนเสนาบดีกระทรวงพาณิชย์และคมนาคม และที่ปรึกษาของพระองค์นั้นไม่สนใจด้านเทคนิคของการเงิน เช่น ปัญหาของเงินคงคลัง อัตราแลกเปลี่ยนและเงินที่จะใช้หนี้ แต่สนใจกับผลจากวิกฤตเศรษฐกิจที่จะมีผลกระทบกับการค้า พวกเขาโต้แย้งว่าการรักษาค่าเงินบาทให้สูงไว้ ทำให้ราคาข้าวของสยามไม่สามารถแข่งขันกับกลุ่มประเทศการค้าที่ใช้เงินสเตอร์ลิงได้ และตลาดข้าวเป็นสินค้าส่งออกหลักที่สำคัญของสยาม พวกเขาชี้ให้เห็นถึงความเดือดร้อนทางเศรษฐกิจที่ชาวชนบทต้องเผชิญอยู่ และแสดงความวิตกว่าถ้าตัดงบดำเนินการของรัฐบาลลงอีก จะไม่เพียงก่อให้เกิดวิกฤตเศรษฐกิจเท่านั้น แต่จะกระทบถึงการเมืองด้วย ดังนั้นพวกเขาคิดว่าสยามน่าจะกลับไปยึดเงินสเตอร์ลิงเป็นมาตรฐานต่อไป และยุติการตัดงบรายจ่ายของรัฐบาล แม้ว่าจะทำให้เกิดการขาดดุลก็ตาม (พวกเขาพร้อมที่จะไปหาเงินจากกองทุนพิเศษต่างๆ มาเสริมความขาดแคลนชั่วคราวนี้) พวกเขายังมองถึงรายรับในปี 1932/3 ของรัฐบาลในแง่ที่สดใสอีกด้วย เสนาบดีท่านอื่นๆ และที่ปรึกษาท่านอื่นๆ ต่างก็มีความคิดเห็นแตกต่างกัน แต่ก็อยู่ในทำนองระหว่างสองขั้วความคิดหลักนี้[57]

หลังจากที่ได้รับหนังสือลงวันที่ 17 ธันวาคม ของนายฮอล-แพ็ทช์แล้ว ในวันที่ 24 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็มีรับสั่งให้ราชเลขาธิการส่งคำถามหลายข้อไปให้นายฮอล-แพ็ทช์ นายฮอล-แพ็ทช์ได้มีบันทึกทูลถวายกลับในวันที่ 29 ซึ่งเขาได้ย้ำถึงคำเตือนก่อนหน้านี้ว่า "สรุปว่าข้าพระพุทธเจ้าใคร่กราบบังคมทูล

ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาททรงทราบว่า สถานการณ์นี้วิกฤตจริงๆ ความวิตกกังวลของเกล้ากระหม่อมนั้นมีเหตุผลจริงๆ ข้าพระพุทธเจ้าได้แต่เพียงกราบบังคมทูลเตือนใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท เพื่อความรับผิดชอบต่อการกระทำนี้จะได้ไม่ตกมาถึงข้าพระพุทธเจ้า"[58]

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีรับสั่งให้ส่งจดหมายลงวันที่ 17 ธันวาคม ของนายฮอล-แพ๊ทช์ ไปถวายเสนาบดีกระทรวงพาณิชย์และการคมนาคม และในวันที่ 4 มกราคม กรมพระกำแพงเพ็ชรฯ ได้ทูลเกล้าถวายบันทึกของพระองค์ที่ "กระทำตามรับสั่งของใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท" และของนาย เอช. คริสเตียนเซน และนายเรจีนัล เลอ เมย์ ที่ปรึกษาทั้งสองของกระทรวงทูลตอบจดหมายของที่ปรึกษาทางการคลัง ทั้งสามได้เริ่มด้วยการปฏิเสธข้อโต้แย้งของนายฮอล-แพ๊ทช์ที่ว่าสยามกำลังก้าวไปสู่ความหายนะทางการเงินและเสริมว่า:

> การมองโลกในแง่ร้ายเช่นนี้ไม่สามารถทำให้อะไรๆ ดีขึ้นได้ การที่จะแก้ปัญหาที่ได้ผลจะต้องมองปัญหาและเผชิญหน้ากับปัญหานั้นอย่างมีสติและสงบ

พวกเขาเน้นที่ปัญหาการค้าอีก และเห็นด้วยว่าค่าเงินบาทควรยึดติดกับมาตรฐานทองคำ "ให้นานที่สุดเท่าที่จะเป็นได้" จนกว่าสถานการณ์การเงินของโลกจะมีเสถียรภาพ แต่พวกเขาขอค้านอย่างแรงที่จะตัดงบถึง 50 เปอร์เซ็นต์ในปีหน้าตามที่นายฮอล-แพ๊ทช์เสนอ โดยให้ข้อโต้แย้งว่าการตัดงบเกินกว่าหนึ่งในสามนั้นทั้งไม่จำเป็นและเป็นไปไม่ได้[59]

นายฮอล-แพ๊ทช์ได้ตอบด้วยบันทึกลงวันที่ 12 มกราคม ชื่อ "ข้อสังเกตของที่ปรึกษาทางการเงินต่อบันทึกของเสนาบดีกระทรวงพาณิชย์ ลงวันที่ 3 มกราคม 1932" ซึ่งเขาได้เขียนย้ำถึงข้อโต้แย้งที่เคยให้มาแล้ว โดยตั้งข้อสังเกตว่า ขณะนี้คลังยังจ่ายงบค่าใช้จ่ายต่างๆ ได้ก็เพราะการหยิบยืมโดยไม่ได้รับอนุมัติจากงบพิเศษ

ต่าง ๆ ที่อยู่ในความดูแลของกองคลัง และได้ชี้ให้เห็นถึงความลำบากในการรับมือกับการขาดแคลนเงินสดบางส่วนด้วยการลอยตัวของเงินยืม ในวันเดียวกันนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีรับสั่งให้แจกบันทึกของนายฮอล-แพ๊ทช์ ไปยังสมาชิกของอภิรัฐมนตรี “คืนนี้เลย” เพื่อจะได้ปรึกษาหารือเรื่องนี้ในที่ประชุมวันรุ่งขึ้น ในการประชุมอภิรัฐมนตรีในวันที่ 13 มกราคม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตั้งข้อสังเกตว่าทั้งสองฝ่ายก็ยังโต้แย้งกันด้วยข้อโต้แย้งเดิม ๆ และเมื่อพระองค์มีรับสั่งแนะให้ขอความคิดเห็นจาก “คนที่ไม่เกี่ยวข้อง” เพื่อฟังความเห็นของคนเหล่านั้นเกี่ยวกับบันทึกพวกนี้ ทุกคนก็เห็นด้วย ดังนั้นจึงส่งบันทึกให้นายเรย์มอนด์ สตีเวนส์ พระยาอินทรมนตรี (เอฟ. เอช. กายล์) และท่านอื่น ๆ[60]

ในวันที่ 14 มกราคม กรมพระกำแพงเพ็ชรฯ ทรงมีพระอักษรถึงราชเลขาธิการเป็นภาษาอังกฤษ รายงานว่า “ฉันถูกนายฮอล-แพ๊ทช์กวนตั้งแต่บ่ายสามถึงหกครึ่งแล้ว วันนี้ไม่มีเวลาทำงานอื่นเลย” และเสริมว่า “หวังว่าเสนาบดีทั้งหลายคงจะได้รับคำสั่งให้เก็บเรื่องนี้เป็นความลับนะเพราะบันทึกของนายฮอล-แพ๊ทช์อ่านแล้วขนลุกทีเดียว” ในวันรุ่งขึ้นเสนาบดีกระทรวงพาณิชย์และคมนาคมทรงส่ง “คำตอบบันทึกในวันที่ 12 มกราคม 1932 ของที่ปรึกษาการคลัง” กล่าวย้ำข้อสังเกตเดิมและอ้างว่าการที่สยามยังทำการค้าอยู่ได้ในขณะนี้ ก็เพราะกระทำไปบนพื้นฐานของการลดค่าเงินบาทอย่างไม่เป็นทางการ ไม่ได้กระทำตามราคาทองคำปรกติและสาเหตุจากสภาวะเศรษฐกิจในชนบท รัฐบาลเก็บภาษีส่วนใหญ่ไม่ได้ตามเป้าและว่าสถานการณ์ปีหน้าดูจะแย่ลงกว่านี้อีก[61]

พระยาอินทรมนตรีและนายสตีเวนส์ ก็ส่งบันทึกคืนมา ทั้งคู่สรุปข้อโต้แย้งระหว่างสองฝ่าย ข้อสรุปของพระยาอินทรมนตรีเอนเอียงไปทางกระทรวงพาณิชย์และคมนาคม (“การบริหารการเงินที่เราจะใช้จ่ายได้ควรจะมาก่อนปัญหาด้านเทคนิคของการคลัง”) ในขณะที่นายสตีเวนส์เห็นด้วยกับกระทรวงพระคลังว่างบปีหน้าต้องมีความสมดุล แต่ก็แย้งว่าการตัดงบค่าใช้จ่าย 50% เป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ในบรรดาโครงการหาเงินเข้าหลวงนั้น พระยาอินทรมนตรีเสนอว่าควรเก็บภาษีเงินได้

นายสตีเวนส์เสนอให้เรียกเก็บภาษีประกอบการธุรกิจ ซึ่ง "ประเทศอื่นๆ ก็เก็บกันทั้งนั้น" มีแต่ในสยามที่ยังไม่ได้จัดเก็บ[62]

ปลายเดือนมกราคม รัฐบาลออกประกาศกล่าวโทษว่าเพราะวิกฤตเศรษฐกิจโลก ดังนั้นจึงเรียกร้องขอให้ประชาชนสนับสนุนโครงการตัดทอนรายจ่ายและการประหยัด[63] สำนักราชเลขาธิการในสำนักพระราชวังเริ่มได้รับฎีกาจากชนบทที่ห่างไกล ขอรับการผ่อนผันภาษีและความช่วยเหลือต่างๆ จากรัฐบาลเพื่อจะได้ประคองตัวให้พ้นสภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจ ในต้นเดือนกุมภาพันธ์รัฐบาลได้สนองตอบด้วยการลดภาษีที่นาลงไป 20% หนังสือพิมพ์*บางกอกไทมส์* เขียนชมว่าเป็นการกระทำที่ "ฉลาด" อันจะทำให้ชาวนามีกำลังใจ และอย่างไรก็ตามรัฐบาลก็เก็บภาษีเก่าไม่ได้อยู่แล้ว[64]

รัฐบาลยังคงได้รับคำแนะนำจากผู้เชี่ยวชาญชาวต่างประเทศ ซึ่งสงสัยเกี่ยวกับการที่สยามยังคงยึดติดกับทองคำว่าเป็นการกระทำที่ฉลาดหรือไม่ ตัวอย่างเช่นมีรายงานว่าอดีตที่ปรึกษาการคลังท่านหนึ่งคัดค้านนโยบายของนายฮอล-แพ๊ทช์มาตลอด และเห็นว่าควรลดค่าเงินบาทและ "ไม่หวาดหวั่นว่าเงินเฟ้อจะเป็นเช่นไรตราบใดที่ยังสามารถควบคุมให้อยู่ในระดับหนึ่งได้"[65]

แกนกลางของการอภิปรายเกี่ยวกับนโยบายทางเศรษฐกิจ คือองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งจะต้องทรงรับภาระในการตัดสินพระทัยขั้นสุดท้าย ในตอนต้นรัชกาลพระองค์ได้เคยทรงมีพระราชหัตถเลขา (ดูบทที่ 2) ว่า "ข้าพเจ้าจะไม่พูดอะไรมากเกี่ยวกับเรื่องการเงิน เพราะข้าพเจ้าไม่มีความเชี่ยวชาญทางด้านนี้นัก" และในช่วงวิกฤตปี 1931-2 พระองค์ก็ได้รับสั่งในทำนองเดียวกันนี้ "ข้าพเจ้าเป็นเพียงทหารจะไปรู้เรื่องมาตรฐานทองคำได้อย่างไร"[66] พระองค์ถูกระดมให้ทรงรับฟังคำแนะนำที่ขัดแย้งกันมากมาย แต่ละฝ่ายต่างก็อ้างว่าถ้าไม่ทำตามความคิดของฝ่ายตนแล้วหายนะย่อมจะตามมาแน่ และคำแนะนำเหล่านี้แม้จะเป็นคำแนะนำที่ทูลด้วยความตั้งใจดี แต่บ่อยครั้งที่ไม่ค่อยจะมองอะไรได้ทะลุปรุโปร่งนัก ยกตัวอย่างเช่น ได้มีผู้กราบบังคมทูลในระยะต้นๆ ของวิกฤตเศรษฐกิจว่า เศรษฐกิจ

โลกนั้นอยู่ในสภาวะ "ไม่ปรกติ" มาตั้งแต่สมัยสงครามโลกครั้งที่ 1 และภาวะการถดถอยทางเศรษฐกิจโลกนั้นเป็นเพียง "การกลับเข้าสู่สภาวะปรกติเท่านั้น"[67]

แหล่งข้อมูลของอังกฤษก็ยังคงแสดงให้เห็นอยู่ว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงคล้อยตามข้อโต้แย้งของนายฮอล-แพ๊ทช์ แต่ไม่สามารถเอาชนะคำคัดค้านของอภิรัฐมนตรีได้ ดังนั้นในกลางเดือนมกราคม ทูตอังกฤษได้รายงานว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรับสั่งกับนายฮอล-แพ๊ทช์ ว่า "พระองค์ไม่รู้จะจัดการกับกรมพระนครสวรรค์ฯ ซึ่งทรงสนับสนุนกรมพระกำแพงเพ็ชรฯ อย่างไร และทรงขู่ว่าจะทรงลาออกถ้างบประมาณถูกตัดในลักษณะที่พระองค์เห็นว่ามากเกินไปอีกด้วย" รายงานนี้ได้ตั้งข้อสังเกตว่า อัตราการว่างงานสูงขึ้นและเสริมโดยแสดงความวิตกว่า "แม้แต่หนังสือพิมพ์ภาษาไทยก็เริ่มมีแนวโน้มต่อต้านราชวงศ์ และเรียกร้องให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงวางพระองค์ให้สมกับที่เป็นนักประชาธิปไตย โดยการประกาศตั้งสาธารณรัฐ"[68]

อย่างไรก็ตาม หลักฐานทางฝ่ายสยาม ได้แสดงให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพยายามหาวิถีทางประนีประนอมให้คณะเสนาบดีและคณะที่ปรึกษาของพระองค์ที่ทะเลาะวิวาทกันให้เข้าใจกัน เพื่อผลประโยชน์ของประเทศ ดังที่ได้เคยให้ข้อสังเกตมาแล้วก่อนหน้านี้ว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงขอความเห็นอิสระจากข้าราชการที่อยู่นอกกระทรวงทั้งสอง และได้ทรงตั้ง "โต๊ะกลม" ที่ประกอบด้วยที่ปรึกษาชาวต่างประเทศจากกระทรวงต่าง ๆ เพื่อประชุมปรึกษาหารือเกี่ยวกับข้อเสนอที่ต่าง ๆ กันไป ในวันที่ 20 มกราคม ได้ทรงเรียกประชุมผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งหมดที่พยายามหาทางให้กระทรวงคู่กรณีทั้งสองประนีประนอมกัน ในที่สุดก็ได้ข้อตกลงในหลักการสำคัญที่ดูจะเป็นที่ยอมรับได้ในหลักใหญ่ ๆ ของทั้งสองฝ่าย แม้ว่าความขัดแย้งเกี่ยวกับวิธีดำเนินการปฏิบัติจะยังคงมีอยู่ก็ตาม[69]

ในวันที่ 5 กุมภาพันธ์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้มีกระแสพระบรมราโชวาทพระราชทานแก่ข้าราชการกลาโหม เพื่อชี้แจงเกี่ยวกับสถานการณ์เศรษฐกิจเพื่อได้รับเสียงเกี่ยวกับโครงการตัดทอนรายจ่าย[70] พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

เริ่มพระราชกระแสด้วยรับสั่งว่าทรงรู้สึกเสียพระทัยที่จำเป็นต้องตัดทอนรายจ่ายทางทหาร ซึ่งเป็นสิ่งที่ขัดแย้งกับสัญญาที่พระองค์เคยประทานไว้ว่าจะการบำรุงการทหาร แต่พระองค์ก็ไม่มีทางเลือก

> ตัวข้าพเจ้าเองรู้สึกเหมือนว่าเกิดมาเพื่อสำหรับตัดรอน ตั้งแต่ต้นก็ตัดมาแล้ว คราวนี้ก็ต้องตัดอีกจนไม่ทราบว่าจะเป็นอย่างไร รู้สึกว่าเป็นเคราะห์กรรมของตัวเองที่ต้องทำเช่นนี้เสมอ ในขณะนี้ก็ได้พยายามทุกอย่างที่จะไม่ตัดแต่ก็พ้นวิสัย

พระองค์ทรงเสริมว่าทรงรู้สึกเสียพระทัยในการตัดตอนนี้ ยิ่งกว่าการตัดเมื่อปี 1925-6 เสียอีก ทั้งนี้เพราะแรกเริ่มนั้นวงราชการมีคนมากกว่างาน และในหน่วยงานเอกชนก็ยังมีโอกาสหางานทำได้ ซึ่งขณะนี้ทั้งสองกรณีไม่เป็นเช่นนั้นเลย จากนี้พระองค์ได้ทรงพระราชทานการวิเคราะห์ง่าย ๆ เกี่ยวกับวิธีทั้ง 3 วิธีที่จะนำมาจัดการกับวิกฤตการณ์ที่รัฐบาลได้ปฏิเสธไม่ใช้ หนทางง่าย ๆ ของการทำให้เงินเฟ้อด้วยการพิมพ์ธนบัตรเพิ่ม การขึ้นภาษีและการกู้เงินจากต่างประเทศ ได้ทรงแจกแจงข้อเสียและอันตรายของแต่ละวิธีให้เห็น แม้ว่า 2 วิธีหลังจะยังคิดว่าอาจจะนำมาเป็นส่วนหนึ่งของโครงการของรัฐบาลอยู่ เกี่ยวกับเรื่องภาษีพระองค์ได้ตั้งข้อสังเกตว่า ได้มีการเก็บภาษีผู้มีอันจะกินเพิ่มแล้ว และว่าการเก็บภาษีที่หนักมากจากผู้มีอันจะกินแต่เพียงกลุ่มเดียวอาจทำให้เกิดผลที่ไม่พึงปรารถนาต่อเศรษฐกิจก็ได้ แต่ "อย่างไรก็ตามเราก็ยังคิดจะ 'ขูดรีด' พวกคนรวยให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ เราจะไม่ 'ขูดรีด' คนจน" มีการพูดถึงวิธีการที่จะเพิ่มผลผลิตภายในประเทศโดยเฉพาะด้านเกษตรกรรม แต่ข้อสรุปโดยรวมก็คือต้องตัดงบค่าใช้จ่ายของรัฐบาลลงอีก รายละเอียดจะแจ้งต่อไป พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงยอมรับว่ารัฐบาลดำเนินนโยบายผิดพลาดในการจัดการกับวิกฤตการณ์นี้ แต่นั้นก็เป็นเพราะความใจอ่อนและความไม่อยากที่จะใช้มาตรการที่จะก่อให้เกิดความเดือดร้อน ส่วนเรื่อง

ที่ปรึกษาและพระองค์มีข้อขัดแย้งกันนั้นทรงรับสั่งว่า:

> การที่จะรบกับการเงินนั้นย่อมมืดแปดด้าน แม้แต่ผู้ที่เป็นเอกซเปอด ก็เถียงกันคอแตก มีความเห็นกันต่างๆ นานา ข้าพเจ้าเองไม่รู้เรื่องการเงินเลย[71] ก็ได้แต่ฟังความเห็นเขาไป เห็นอย่างไรดีก็ตัดสินเอาอย่างนั้น ไม่เคยประสพการยากลำบากเช่นนี้เลยเพราะฉะนั้น, ถึงแม้ว่าจะพลาดพลั้งไปบ้าง ก็หวังว่าจะได้รับอภัยจากข้าราชการและประชาชนชาวสยาม จึงขอให้เห็นใจกันบ้าง

ทรงจบกระแสพระบรมราโชวาทด้วยการขอร้องให้ประชาชนชาวไทยสนับสนุนรัฐบาลในการแก้วิกฤตการณ์ครั้งนี้

ในฤดูใบไม้ร่วงปี 1931 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสสั้นๆ ทำนองเดียวกันนี้อีกสองครั้ง พระราชทานแก่นายทหารชั้นผู้ใหญ่ แต่ไม่มีใครให้ความสนใจอะไรนัก[72] อย่างไรก็ตามรัฐบาลตกลงใจที่จะเผยแพร่กระแสพระบรมราโชวาทในเดือนกุมภาพันธ์ให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ ซึ่งก็นับว่าประสบความสำเร็จ หนังสือพิมพ์ทั้งฉบับภาษาไทยและภาษาอังกฤษต่างก็ตีพิมพ์กระแสพระบรมราโชวาทออกเผยแพร่ และฉบับภาษาอังกฤษได้ตีพิมพ์อีกครั้งในหนังสือพิมพ์*สามัคคีสาร* (ดูบทที่ 4) ในกรุงลอนดอน พระบรมราโชวาทนี้ได้กลายเป็นเอกสารที่แพร่หลายที่สุดฉบับหนึ่งของรัชกาลนี้ หนังสือพิมพ์*บางกอกไทมส์* ซึ่งสนับสนุนรัฐบาลอยู่ได้สรรเสริญความตรงไปตรงมาของพระองค์[73] แต่การที่พระองค์ทรงรับสั่งอยู่เสมอถึงข้อที่ว่า "สถานการณ์ปัจจุบันนี้เกินกว่าที่ข้าพเจ้าจะควบคุมได้ และการที่ทรงยอมรับว่ามีความขัดแย้งและความไม่มั่นใจในคณะรัฐบาล ทำให้มีหลายคนสงสัยว่าการที่พระมหากษัตริย์ที่มีอำนาจสูงสุดยอมรับอย่างเปิดเผย ถึงสถานการณ์ของประเทศว่ามีปัญหาและจัดการไม่ได้ เป็นการกระทำที่ฉลาดหรือไม่ ทูตอเมริกันพูดถึงพระราชดำรัสนี้ว่า "เกือบจะเป็นเสมือนคำขอโทษ และคำสารภาพถึงความ

ไม่เชื่อมั่นในนโยบายของรัฐบาล"[74] ในขณะที่อุปทูตอังกฤษรายงานไปยังกรุงลอนดอนว่าพระบรมราโชวาทนั้น"มุ่งจะขอความเห็นอกเห็นใจจากข้าราชการทหารบกและทหารเรืออย่างไรก็ตามข้าพเจ้ารู้สึกว่าการที่พระมหากษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ซึ่งประชาชนส่วนใหญ่ในปกครองของพระองค์ยังไร้การศึกษา จะออกมาสารภาพว่าทรงทำผิดและไม่มีความมั่นใจนั้นดูจะเป็นการทดลองที่ค่อนข้างจะเสี่ยง และข้าพเจ้าอดคิดไม่ได้ว่าไม่น่าให้พระบรมราโชวาทแพร่หลายขนาดนี้" มีผู้ที่อยู่ในกระทรวงการต่างประเทศในกรุงลอนดอนที่เห็นด้วยกับข้อวิเคราะห์ของอุปทูตท่านนี้ "พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงสภาวะของประเทศ แต่น้ำเสียงที่ขอโทษขอโพยจากกษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของตะวันออกเช่นนี้เป็นดังที่ นายจอห์นตั้งข้อสังเกตไว้ คือแหวกแนวออกจากประเพณีนิยม ดังนั้นการจะให้ไม่มีอัตราเสี่ยงเลยย่อมเป็นไปไม่ได้"[75]

การที่มีการอ้างถึงพระบรมราโชวาทนี้บ่อยครั้ง โดยคณะรัฐบาลหลังการรัฐประหารดูจะเป็นการยืนยันถึงข้อวิตกนี้ว่าเป็นจริง ตัวอย่างเช่นในปี 1936 ในหนังสือประวัติศาสตร์ฉบับที่กระทรวงรับรองได้มีการนำพระบรมราโชวาทนี้มาตีแผ่ใส่ไว้ เป็นการแสดงให้เห็นถึงความล้มเหลวทางเศรษฐกิจของการปกครองแบบเก่า ในขณะที่ในปี 1939 จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีได้อ้างถึงพระบรมราโชวาทนี้ในการออกอากาศทางวิทยุกระจายเสียง ชี้ให้เห็นว่าการที่คณะราษฎรได้ยึดอำนาจในเดือนมิถุนายน 1932 นั้นสมควรแล้ว โดยกล่าวว่า "เนื่องจากสภาพอันน่าสังเวชของประเทศในขณะนั้น" แม้แต่องค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเอง "ก็ทรงยอมรับว่าพระองค์ไม่รู้จะทำอย่างไรได้แล้ว"[76]

นอกเหนือจากคำถามที่ว่าพระบรมราโชวาทนั้นเหมาะสมหรือไม่ ในแง่ทางการเมืองแล้ว ยังมีคนตั้งข้อสังเกตอีกด้วยว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงละเมิดข้อบังคับทางการเงิน ด้วยการยกปัญหาว่าอาจจะมีการลดค่าเงินก่อนที่จะมีการตัดสินใจและประกาศออกมา ที่จริงแล้วรัฐบาลก็กำลังคิดหนักถึงปัญหานี้ แต่การที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรับสั่งเรื่องนี้ขึ้นเองก็เท่ากับเป็นการก่อให้เกิด

การเก็งกำไรเงินบาท ซึ่งมีสถานะง่อนแง่นอยู่แล้ว หลังจากมีพระบรมราโชวาทนี้ออกมาแล้ว เสนาบดีกระทรวงพระคลังได้ส่งแถลงการณ์ถึงธนาคารทุกแห่งปฏิเสธข่าวลือเกี่ยวกับการลดค่าเงิน[77]

ปลายเดือนกุมภาพันธ์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสที่สำคัญอีกครั้ง ในงานพระราชพิธีฉัตรมงคล ในพระบรมราโชวาทฉบับแรกส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องของวิกฤตทางเศรษฐกิจ ชนิดที่เรียกว่าเลวร้ายที่สุดเท่าที่เคยมี ในพระราชดำรัสครั้งได้กล่าวถึงการพัฒนาด้านต่าง ๆ ซึ่งหลักใหญ่ ๆ ก็ยังเป็นทางด้านเศรษฐกิจอยู่ ได้อ้างว่าเศรษฐกิจของสยามที่เป็นเช่นนี้ เพราะปัญหาที่เกิดขึ้นทั่วโลกและได้อ้างซ้ำอีกถึงข้อที่ว่าหลังสงครามโลกครั้งที่หนึ่งแล้ว เศรษฐกิจโลกก็อยู่ในสภาวะผิดปรกติเห็นได้จากราคาสินค้าบริโภคที่จำเป็น เช่นข้าวนั้นสูงมาก และได้เน้นถึงความพยายามของรัฐบาลที่จะแก้ไขปัญหานี้โดยการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรด้วยการตั้งกรมวิจัยทางเกษตรขึ้น (ดูบทที่ 4) นอกจากนี้ยังมีขั้นตอนอื่น ๆ อีกในการส่งเสริมวิทยาศาสตร์การเกษตร[78]

การขัดแย้งด้านนโยบายระหว่างกระทรวงพระคลังกับกระทรวงพาณิชย์และคมนาคม ลงเอยในเดือนมีนาคมและเมษายน 1932 ด้วยการยอมรับข้อคิดเห็นของกระทรวงพาณิชย์และคมนาคมเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นที่ปรึกษาทางการเงินจึงประท้วงด้วยการลาออก ตามมาด้วยการปลดเสนาบดีกระทรวงพระคลัง การอภิปรายเกี่ยวกับเรื่องนโยบายครั้งสุดท้ายมีขึ้นท่ามกลางสภาวะทางเศรษฐกิจที่ถดถอยอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแถบชนบท กลางเดือนมีนาคม นักการทูตอังกฤษท่านหนึ่งรายงานว่า เขาจะไม่วิจารณ์ถึงข้อขัดแย้งทางนโยบาย แต่ว่า “สิ่งที่เห็นได้ชัดก็คือชาวนาถูกกระทบมากที่สุด”[79] ราคาข้าวตกต่ำลงอย่างมากและในต้นปี 1932 ราคาก็ตกลงเหลือเพียงเศษหนึ่งส่วนสามของราคาเมื่อสองปีที่แล้ว[80] การค้าของสยามก็ได้รับผลกระทบจากราคาทองคำที่เงินบาทผูกติดอยู่ และความกังวลเกี่ยวกับค่าเงินที่ยังไม่แน่นอนในอนาคต สินค้าส่งออกจึงลดลงจนกระทั่งแทบจะอยู่ในลักษณะที่เรียกได้ว่าเป็น “การแลกเปลี่ยนสินค้าและการแลกเปลี่ยน

เงินตรา”[81]

เนื่องจากความหวาดผวาที่เห็นเศรษฐกิจตกต่ำขนาดนี้ ในฤดูใบไม้ผลิ 1932 กระทรวงพาณิชย์และคมนาคมได้สั่งให้สำรวจสภาพเศรษฐกิจในหลายจังหวัดในที่ราบภาคกลาง ซึ่งเป็นแหล่งผลิตสินค้าทางการเกษตร อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากสนธิสัญญาในศตวรรษที่ 19 ระหว่างสยามกับมหาอำนาจตะวันตก และก้าวเข้าสู่การค้าข้าวกับนานาประเทศอย่างแพร่หลาย ดังนั้นพื้นที่แถบนี้จึงถูกกระทบอย่างหนัก ผลการสำรวจพบว่าหลายพื้นที่คล้ายคลึงกันมากคือสืบเนื่องจากข้าวราคาตก (ตกลงประมาณเศษสองส่วนสามในระยะ 6-7 ปีที่ผ่านมา) ผลก็คือชาวนาไม่มีเงิน ซึ่งชาวนาเหล่านี้พัฒนาการเกษตรเพื่อการค้ามานานแล้ว ยุติความเป็นไปได้ที่จะมีความเป็นอยู่อย่าง “เลี้ยงตัวเองได้” ในขณะนี้หลายคนมีหนี้สินล้นพ้นตัว แต่เมื่อราคาที่ดินตกลงถึง 6 เท่าของราคาเดิม ดังนั้นที่ดินจึงขายไม่ได้ จะใช้ทำนาก็ไม่มีกำไร เจ้าหนี้เองก็ไม่อยากยึดจำนองเมื่อหนี้สินเพิ่มขึ้น ทองคำซึ่งทำเป็นทองรูปพรรณแล้วจึงไหลจากชนบทเข้ามากรุงเทพฯ และออกไปนอกประเทศ[82] ราคาสินค้าที่ชาวนาต้องซื้อตกน้อยกว่าราคาสินค้าเกษตร การค้าหยุดชะงักเพราะชาวนาไม่มีกำลังซื้อ แต่การใช้จ่ายที่รู้สึกถูกกระทบมากคือค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตที่นักเศรษฐศาสตร์เห็นว่าเป็นสิ่ง “ไม่จำเป็น” ที่จริงกลับเป็นชีวิตจิตใจของชาวชนบทไทย คือ การทำบุญการสร้างวัด งานแต่งงาน งานศพ ประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ ตามฤดูกาลผลิตทางเกษตรกรรม[83]

ความทุกข์ยากนี้ปรากฏให้เห็นในจดหมายร้องทุกข์ถึงรัฐบาลในช่วงเดือนแรก ๆ ของปี 1932 บางฉบับเสนอวิธีการแก้ไขสภาวะเศรษฐกิจ ในขณะที่บางฉบับโดยเฉพาะฉบับที่มาจากต่างจังหวัดจะขอความช่วยเหลือให้พวกเขาพ้นจากความแร้นแค้นทางเศรษฐกิจ[84] คำร้องทุกข์จากชาวนา (มักมีคนรับจ้างเขียน ซึ่งส่วนมากจะเป็นพวกนักหนังสือพิมพ์) ร้องขอมาตรการต่าง ๆ เช่น การลดค่าเงินบาทเพื่อกระตุ้นการค้า การพักชำระหนี้ที่ดินและภาษีรายหัว ขอกฎหมายห้ามเจ้าหนี้ยึดที่ติดจำนอง และทรัพย์สินอื่น ๆ[85] ขอให้อัตราดอกเบี้ยต่ำลง[86] ขอการชลประทานที่

ดีขึ้น และในบางกรณีก็ขอเงิน[87] จดหมายบางฉบับก็เตือนให้เห็นถึงผลทางการเมืองที่จะตามมา ในเดือนเมษายน 1932 ชายคนหนึ่งบอกว่า เขาร้องทุกข์มายังหน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐบาล 107 ครั้งแล้ว ได้รายงานให้รัฐบาลรู้ถึงการวิพากษ์วิจารณ์การกดขี่ของรัฐบาลที่มีอยู่ทั่วไป และแสดงถึงความวิตกว่าพวกนิยมลัทธิทางการเมืองฝ่ายซ้ายจะแพร่ลัทธิเข้ามา[88] ในขณะที่ผู้ร้องทุกข์เสมอ ๆ ท่านหนึ่งเตือนว่าถ้าชาวบ้านถูกบีบให้ทิ้งที่นา และคนตกงานมากขึ้นก็จะเป็นอันตรายต่อประเทศ[89]

คำตอบที่รัฐบาลให้แก่คำร้องเหล่านี้มีต่าง ๆ นานา ข้อเรียกร้องบางประการได้รับการจัดการ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 7 ทรงเน้นที่การจัดหาเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำให้แก่กสิกรเป็นพิเศษ[90] แต่คำร้องบางประเภทมีทีท่าน่าสงสัย และเนื่องจากมีจำนวนมากมาย ดังนั้นจึงได้รับการตอบที่ไม่ดีนัก กรมพระนครสวรรค์ฯ ทรงบ่นว่ามีพวกนั้นไม่มีเงินเสียภาษี แต่มีเงินจ้างคนเขียนคำร้อง ในเดือนเมษายน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรับสั่งให้ร่างพระบรมราโชวาทชี้แจงนโยบายของรัฐบาล และเป็นการตัดปัญหาการร้องเรียน บางฉบับเป็นคำร้องเรียนจริง ๆ แต่มีบ้างที่ไม่จริงและขยายความเกินเหตุ และว่าชนทุกระดับต่างก็ได้รับผลกระทบจากเศรษฐกิจทั้งนั้น รัฐบาลเองก็ได้พยายามหามาตรการที่จะช่วยแบ่งเบาภาระความทุกข์ยากของชาวชนบทอยู่แล้ว รวมทั้งการลดภาษีที่นา 20% ด้วย และในอดีตมีมากมายหลายครั้งที่มีคนหาโอกาสจากโครงการช่วยเหลือของรัฐบาล และรัฐบาลจำเป็นต้องหารายได้เพื่อจะนำมาใช้จ่ายในการบริหารประเทศ ดังนั้นแม้ว่าเหตุการณ์จะวิกฤต ทุกคนก็ต้องพยายามหาทางเสียภาษีให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ ในเดือนพฤษภาคม เมื่อมีการพิจารณาร่างพระบรมราโชวาทในที่ประชุมเสนาบดี สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงแนะนำให้ปรับปรุงเสียใหม่ให้เป็นในทำนองกระแสพระบรมราโชวาทต่อข้าราชการทหารเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรับสั่งว่าถ้าเป็นเช่นนั้นเกรงว่ารัฐบาลจะถูกหนังสือพิมพ์วิพากษ์วิจารณ์ทำนองว่าไม่แถลงนโยบายที่แจ่มแจ้งแก่ประชาชน จะทำให้เกิดการชุมนุมกันโดยอ้างว่า

"ถูกเก็บภาษีโดยไม่มีตัวแทนมานั่งในสภา"[91]

ในพระบรมราโชวาทฉบับปรับปรุงนี้ไม่ได้เอ่ยถึงชาวนาเลย แต่เอ่ยถึงแต่ชาวสยามโดยรวมและไม่เอ่ยถึงข้อที่ว่าคำร้องเรียนบางฉบับไม่เป็นจริง และขยายความเกินเหตุ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเห็นชอบกับฉบับปรับปรุง แต่เสริมว่าพระองค์ต้องการเน้นข้อหนึ่งให้แจ่มชัด (และตรงนี้ทรงเน้นโดยใช้หมึกสีแดงแทนสีเขียวที่ใช้ปรกติ) คือประชาชนควรจะ*พยายาม* เสียภาษีให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพราะถ้าไม่มีรายได้รัฐบาลก็คงจะไม่สามารถปกป้องความอยู่รอดของชาติได้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งว่าให้เผยแพร่พระบรมราโชวาทนี้ให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ ในต้นเดือนมิถุนายนได้ลงพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ทุกฉบับและในหนังสือพิมพ์ราชกิจจาฯของรัฐบาล ประกาศทางวิทยุและแจกจ่ายไปทั่วทุกจังหวัดโดยข้าราชการกระทรวงมหาดไทย[92]

ในปี 1932 รัฐบาลพยายามหาวิธีการต่างๆ ในการที่จะหารายได้เพิ่ม ตัดงบรายจ่าย และลดทอนความลำบากทางการเงิน ได้มีการเพิ่มภาษีขาเข้าสินค้าหลายชนิด[93] ในขณะที่มีการรวมอำนาจบริหารด้วยการยุบจำนวนมณฑลไป 4 มณฑล 9 จังหวัด และยุบศาลจังหวัดอีกหลายแห่ง[94] ในเดือนพฤษภาคม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราโชวาทส่งไปยังกระทรวงต่างๆ กำชับให้ข้าราชการทำงานให้มากและไม่ให้ทำธุรกิจส่วนตัว[95] งบประมาณปีใหม่ถูกตัดไปอย่างมาก (ดูข้างหน้า) และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแสดงความวิตกที่งบการศึกษาถูกตัดไปมาก กรมพระกำแพงเพ็ชรฯ ทรงตั้งข้อสังเกตว่าในขณะที่กระทรวงของพระองค์ถูกตัดงบประมาณแต่งบประมาณ ของกรมสหกรณ์, กรมการค้า, และกรมวิจัยการเกษตร 3 กรมที่ต้องรับผิดชอบต่อชาวนาโดยตรง กลับได้งบเพิ่ม[96]

ปัญหาต่างๆ ที่รุมล้อมการร่างงบประมาณปี 1932/3 ทำให้ความขัดแย้งในเรื่องนโยบายที่คุกรุ่นอยู่ภายในรัฐบาลถึงจุดแตกหัก และเป็นผลให้ที่ปรึกษาการเงินลาออกในกลางเดือนมีนาคม ข้อขัดแย้งหลักก็คือเงินรายได้ที่คาดว่ารัฐบาลจะเก็บได้ในปีหน้า นายฮอล-แพ๊ทช์ซึ่งทางไทยเห็นว่าเป็นคนที่ "มองโลก

ในแง่ร้าย”[97] และเสนาบดีกระทรวงพระคลังไม่อยากจะวางนโยบายประมาณการรายได้ว่าจะได้เงินเกินกว่า 68 ล้านบาท ซึ่งเป็นตัวเลขที่พวกเขาคิดว่าตั้งไว้สูงเกินไปด้วยซ้ำ ในขณะที่เสนาบดีกระทรวงพาณิชย์และคมนาคมโต้แย้งว่า รัฐบาลต้องเก็บได้อย่างน้อย 74 ล้านบาท ข้อขัดแย้งเก่าเรื่องการยึดมาตรฐานทองคำ และการลดค่าเงินยังคงเป็นปัญหายืดเยื้อที่ทวีความเข้มข้นขึ้น และยังมีความคิดเห็นที่แตกแยกกันเกี่ยวกับว่า ทำอย่างไรจึงจะหาเงินมาปิดหีบงบประมาณปี 1931/2 ที่ยังขาดอยู่ให้ลงได้อีกด้วย ในที่สุดก็เกิดข้อขัดแย้งใหม่เกี่ยวกับรายงานเกี่ยวกับงบประมาณประจำปี 1931/2 ของที่ปรึกษาการเงิน

การอภิปรายครั้งสุดท้ายเกี่ยวกับปัญหาการจัดหารายได้เริ่มในวันที่ 2 มีนาคม เมื่อคณะอนุกรรมการของเสนาบดีสภา ซึ่งมีกรมพระนครสวรรค์ฯ เป็นประธาน กราบบังคมทูลถวายรายงานพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงทราบว่า คณะอนุกรรมการไม่สามารถหาข้อมูลประนีประนอมกันได้ในเรื่องตัวเลขงบประมาณ 1932/3 คณะอนุกรรมการเห็นด้วยกับตัวเลข 74 ล้าน ของกระทรวงพาณิชย์และคมนาคม แต่กระทรวงพระคลังก็ยังยืนกรานว่าจะไม่ได้มากกว่า 68 ล้าน คณะอนุกรรมการจึงขอกราบบังคมทูลให้พระองค์ทรงตัดสินระหว่างสองฝ่ายนี้ ในที่ประชุมอภิรัฐมนตรีวันเดียวกันนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีรับสั่งให้ทั้งสองฝ่ายส่งบันทึกความคิดเห็นของตน ในที่ประชุมเดียวกันนั้น กรมพระกำแพงเพ็ชรฯ ซึ่งขณะนี้ทรงเห็นด้วยกับการลดค่าเงินบาท[98] ได้ให้ข้อโต้แย้งว่า การลดค่าเงินบาทจะทำให้เกิดภาวะเงินเฟ้อและจะทำให้ประชาชนจ่ายภาษีได้มากขึ้น[99]

บันทึกที่ทั้งสองกระทรวงทูลเกล้าถวายต่างก็ย้ำข้อโต้แย้งเดิมของตน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเสนาบดีกระทรวงพระคลังได้เตือนถึงช่องว่างที่ห่างมากระหว่างรายจ่ายที่คาดการณ์ไว้และรายรับ และแนะว่าควรตัดงบประมาณรายจ่ายของรัฐลงให้เหลือประมาณระดับก่อนสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง โดยยืนยันว่ารายรับที่คาดการณ์ไว้ “จะยังไม่สามารถมีเหลือให้นำไปใช้ในงบที่ไม่มีผลผลิตในอัตราที่เฟ้อเหมือนปีที่ผ่านๆ มาอีกเป็นเวลาหลายปี” กระทรวงพาณิชย์และคมนาคมมองเห็นการขาดดุล

แต่เพียงเล็กน้อย และเตือนว่าการตัดงบบริหารอย่างมากมายขนาดนั้น อาจจะทำให้เกิดผลกระทบไม่เพียงด้านเศรษฐกิจเท่านั้น แต่จะมีผลด้านการเมืองด้วย กระทรวงพาณิชย์ยังได้ชี้ให้เห็นว่าตั้งแต่เดือนกันยายน 1931-กุมภาพันธ์ 1932 ราคาข้าวของสยามถ้าคิดเป็นเงินบาทตกลงมาก เมื่อเทียบกับข้าวของพม่าในช่วงเวลาเดียวกันแต่คิดเป็นเงินรูปีที่ยึดติดกับเงินสเตอร์ลิงนั้นสูงขึ้น และมีรายงานว่า "ความรู้สึกทั่ว ๆ ไปคือวันหนึ่งค่าเงินบาทคงต้องลดลง" และผลก็คือเงินทุนจะไหลออกนอกประเทศ[100]

วันที่ 10 มีนาคม เสียงส่วนใหญ่ในที่ประชุมเสนาบดีสนับสนุนตัวเลขงบประมาณ 74 ล้านบาท และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งให้จัดสรรงบประมาณตามตัวเลขนั้น โดยไม่ฟังเสียงคัดค้านของกระทรวงพระคลัง และยังได้มีรีบสั่งอีกว่า นายฮอล-แพ็ทช์เต็มใจที่จะให้ลดค่าเงินบาท ถ้างบประมาณลงตัว ซึ่งกรมพระนครสวรรค์ฯ ทูลตอบว่าคงจะยังไม่รู้จนกว่าจะปลายปีว่างบประมาณจะลงตัวหรือไม่ และว่าพระองค์ไม่ทรงเห็นว่าทำไมจะต้องรอให้งบประมาณลงตัวก่อนที่จะลดค่าเงิน วันที่ 11 มีนาคม นายฮอล-แพ็ทช์ ทูลเกล้าฯ ถวายหนังสือตั้งข้อสังเกตถึงการตัดสินใจที่เกิดขึ้นเมื่อวันวาน และยังยืนกรานว่าตัวเลขงบประมาณ 68 ล้านบาท เป็นตัวเลขสูงสุดที่พอจะรับฟังได้สำหรับงบรายรับ และเสริมว่าตัวเลขที่สูงกว่านั้น "ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับข้อมูลที่รู้ ๆ กันอยู่เลย" เขาคิดว่าข้อขัดแย้งเกี่ยวกับความเห็นเรื่องการลดค่าเงินนั้นเป็นเรื่องของหลักการมากกว่าวิธีการ และว่าถ้างบประมาณลงตัวเขาก็จะยอม "เปิดใจให้กว้าง" เกี่ยวกับเรื่องนี้ อย่างไรก็ตาม เขาขอคัดค้านความคิดที่จะลดค่าเงินบาท ก่อนที่งบประมาณจะลงตัว และสรุปว่าถ้าความพยายามในจดหมายของเขาในการที่จะ "เชื่อมหลักการทางการคลังที่ดีกับแนวทางที่เป็นไปได้" ไม่มีผลแล้ว เขาก็มองไม่เห็นทางว่าเขาจะเสนอแนะอะไรได้อีก

วันที่ 14 มีนาคม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้แจ้งให้คณะเสนาบดีทราบถึงน้ำหนักของหนังสือทูลเกล้าของนายฮอล-แพ็ทช์ คือถ้ารัฐบาลยอมรับ

ตัวเลข 74 ล้านและลดค่าเงินบาท ที่ปรึกษาทางการเงินก็จะลาออก ในที่ประชุมอภิรัฐมนตรีวันเดียวกันนั้น นายสตีเวนส์เห็นด้วยกับตัวเลข 74 ล้าน และกรมพระกำแพงเพ็ชรฯ ได้แย้งว่าสามารถตรวจสอบรายรับรายจ่ายได้ทุกเดือน เมื่ออภิรัฐมนตรีมีการประชุมกันในอีกสองวันต่อมา เสนาบดีกระทรวงพระคลังก็ได้มีความเห็นสอดคล้องตามเสียงที่เห็นพ้องต้องกันว่าควรจะลดค่าเงิน แม้นายสตีเวนส์จะโต้แย้งการลดค่าเงินในขณะที่เงินสเตอร์ลิงยังไม่มีเสถียรภาพ ด้วยความพยายามครั้งสุดท้ายที่จะประนีประนอม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีรับสั่งให้นายสตีเวนส์เจรจากับที่ปรึกษาทางการเงินดู

วันที่ 17 นายสตีเวนส์รายงานว่า นายฮอล-แพ๊ทช์ไม่ยอมอ่อนข้อให้ในเรื่องของรายรับ และได้ถวายคำแนะนำว่าถ้านายฮอล-แพ๊ทช์ถวายใบลาจริงก็คงทำอย่างอื่นไม่ได้ ยกเว้นจะยอมให้เขาลาออกแล้วหาที่ปรึกษาทางการเงินคนใหม่ นายสตีเวนส์ได้เขียนด้วยว่า "เมื่อวานนี้ข้าพเจ้ามีความรู้สึกว่าใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทเห็นด้วยว่า การลดค่าเงินบาทเป็นวิธีที่ดีที่สุดที่จะช่วยชาวนาให้พ้นจากสภาวะที่ยากแค้นนี้" แต่ข้อแย้งว่าควรรอให้ถึงฤดูใบไม้ร่วงก่อนจึงทำ การตัดสินใจขั้นสุดท้ายเกิดขึ้นเมื่อวันที่ 18 มีนาคม ในการประชุมอภิรัฐมนตรี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรับสั่งว่า ม.จ.สิทธิพรรายงานว่าราคาข้าวตกต่ำมากจนชาวนาคิดจะปลูกเพียงเพื่อตัวเองพอกินในปีหน้าเท่านั้น และส่วนมากตกลงว่าควรลดค่าเงิน การตัดสินใจเรื่องตัวเลขรายรับยังคงเป็นเช่นเดิม[101] และที่ประชุมปิดลงด้วยการลงมติว่าไม่ยอมรับข้อคิดเห็นของนายฮอล-แพ๊ทช์ และ "ถ้าเขาอยากจะลาออกก็ให้ออกไป" ในวันรุ่งขึ้นราชเลขาธิการได้มีจดหมายตอบจดหมายฉบับวันที่ 11 ของนายฮอล-แพ๊ทช์ ว่า "หลังจากครุ่นคิดอย่างรอบคอบแล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ไม่รู้จะหาเหตุผลใดที่สมควรในการที่จะเปลี่ยนแปลงมติที่ตัดสินไปแล้วในที่ประชุมเสนาบดีสภาเมื่อวันที่ 10" พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอนุมัติร่างนี้ และในวันที่ 22 นายฮอล-แพ๊ทช์ได้ยื่นใบลาออก

หนังสือพิมพ์ในกรุงเทพฯ รายงานแต่เพียงว่าที่ปรึกษาทางการเงินลาออก

"เพราะปัญหาหลักการ" แม้ว่าต่อมาแหล่งข่าวของอังกฤษจะรายงานอย่างคาดคะเนในหน้าหนังสือพิมพ์ว่าการลาออกนี้ดูจะเชื่อมโยงกับ "การประเมินงบประมาณปีหน้าอย่างสดในเกินไป ดังที่ประกาศในราชกิจจานุเบกษา"[102] ในจดหมายลาออกนายฮอล-แพ๊ทช์ได้เล่าถึงข้อขัดแย้งอย่างละเอียด และได้ขอบคุณอภิรัฐมนตรีคณะเสนาบดีและข้าราชการสยามที่ให้เกียรติและเมตตาเขามาตลอด ในข้อวิจารณ์ส่วนตัว นายฮอล-แพ๊ทช์เขียนตรงไปตรงมากว่านั้นว่า "พวกเขา 'ยำใหญ่' งบประมาณกันต่อไป และมันเป็นเรื่องของหลักการที่ข้าพเจ้าไม่สามารถจะปิดตาไม่ดูได้" ในจดหมายถึงผู้ว่าการธนาคารแห่งชาติอังกฤษเขาเขียนว่า "ข้าพเจ้าได้รับความสนับสนุนจากกระทรวงพระคลังทั้งกระทรวง (และจากองค์พระมหากษัตริย์เองด้วยในระดับหนึ่ง) แต่พระราชวงศ์ที่ทรงอำนาจพระองค์อื่น ๆ ที่ควบคุมกระทรวงอื่น ๆ ไม่ยอมลดรายจ่ายกันต่อไป" และเขากล่าวหา "พวกที่โน้มน้าวพระมหากษัตริย์และคณะเสนาบดี" ว่าพวกนี้ไม่มีพื้นความรู้หรือความเข้าใจในเรื่องการเงินเลย[103]

รัฐบาลได้รีบปรึกษา เซอร์ เอ็ดเวอร์ด คุก อดีตที่ปรึกษาทางการเงินที่ยังเป็นที่เคารพนับถืออย่างสูงอยู่ เพื่อขอคำแนะนำเกี่ยวกับที่ปรึกษาทางการเงินที่จะเลือกมาแทนนายฮอล-แพ๊ทช์ ในจดหมายลงวันที่ 4 เมษายน เซอร์ เอ็ดเวิร์ด คุก ได้ตั้งข้อสังเกตว่า ก่อนที่จะหาคนใหม่ให้ท่านจำเป็นต้องรับทราบถึงสถานการณ์ที่ทำให้นายฮอล-แพ๊ทช์ลาออกเสียก่อน การที่มีความคิดเห็นขัดแย้งกันนั้นเรื่องหนึ่ง แต่ถ้าคณะเสนาบดียืนกรานที่ "จะใช้วิธีที่นักการเงินที่มีความสามารถทั้งหลายเห็นว่ารุนแรงและมีอันตรายจนไม่สมควรจะใช้" แล้วก็ไม่มีประโยชน์ใดที่จะหาคนใหม่มาแทน ท่านเสริมว่าในช่วงเวลาที่ยากเข็ญนี้ มีเหตุผลที่ฟังได้ในการที่จะตั้งงบประมาณอย่างมองโลกในแง่ดีเกินไปบ้าง และการขาดดุลก็อาจเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ "แต่ถ้ามีเหตุผลอันใดในการที่จะปกปิดหรือซ่อนการขาดดุลที่แท้จริงแล้วล่ะก็เรื่องนี้เป็นอีกเรื่องหนึ่งเลยทีเดียว" ในจดหมายของกรมหมื่นเทววงศ์วโรทัยถึงเซอร์ เอ็ดเวิร์ด คุก ซึ่งสวนกันกับจดหมายของ เซอร์ เอ็ดเวิร์ด คุก ทางไปรษณีย์กรมหมื่นเทววงศ์วโรทัยได้ทรงให้ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับการขัดแย้งนี้จากมุมมองของรัฐบาล

โดยเสริมว่า สาเหตุที่แท้จริงนั้น ลึกซึ้งกว่าข้อขัดแย้งเรื่องงบประมาณ 1932/3 อีก และทรงขอให้ เซอร์ เอ็ดเวิร์ด คุก ช่วยหาที่ปรึกษาให้ใหม่ เอาคนที่ "พอจะปรับตัวเข้ากับสถานการณ์ในประเทศนี้ได้"[104]

ในขณะเดียวกันกับการที่เขายื่นใบลาออก นายฮอล-แพ๊ทช์ได้ส่ง "รายงานของที่ปรึกษาทางการเงินเกี่ยวกับงบประมาณของราชอาณาจักรสยาม ประจำปี พ.ศ.2474 (1931-32)" ซึ่งจะกลายมาเป็นบ่อเกิดของข้อขัดแย้งอีกประการหนึ่ง เป็นเวลาหลายปีมาแล้วที่รายงานของที่ปรึกษาทางการเงิน เป็นสิ่งตีพิมพ์ที่สำคัญของรัฐบาลต่อบรรดาผู้ที่มีความสนใจเป็นพิเศษเรื่องการเงินของสยาม รายงานปี พ.ศ.2474 ของนายฮอล-แพ๊ทช์นั้นดูแล้วมืดมนมาก เขาได้ระบายสีสภาพทางเศรษฐกิจของสยามอย่างน่าสลดใจ โดยเฉพาะเกี่ยวกับรายรับของรัฐบาล และได้ให้ข้อโต้แย้งว่าตราบใดที่งบประมาณยังไม่สมดุลจริง ๆ แล้ว "การจะคิดเปลี่ยนแปลงทางการเงินใด ๆ ย่อมจะมีแต่เป็นผลร้ายต่อความน่าเชื่อถือของประเทศ"[105] ในการประชุมอภิรัฐมนตรี ในวันที่ 30 มีนาคม กรมพระกำแพงเพ็ชรฯ ทรงรู้สึกสะเทือนพระทัยมากต่อข้อวิจารณ์ในรายงานเกี่ยวกับการรถไฟแห่งประเทศไทย และรับสั่งว่าถ้ามีการพิมพ์ไปเช่นนั้นโดยไม่ปรับปรุง พระองค์จะทรงลาออก[106] กรมพระนครสวรรค์ฯ ก็ทรงกริ้วมากกับบางตอนในรายงานนี้ ในเดือนเมษายน รัฐบาลได้พยายามขอให้นายฮอล-แพ๊ทช์ อยู่ในฐานะรักษาการ ซึ่งตามสัญญายังอยู่ได้อีก 3 เดือน และให้ช่วยปรับปรุงรายงานเสียใหม่ นายฮอล-แพ๊ทช์ยอมเปลี่ยนข้อความบ้าง แต่ในข้อที่กรมพระกำแพงเพ็ชรฯ ทรงเห็นว่าจำเป็นต้องเปลี่ยน เขาไม่ยอมประนีประนอมด้วยเลย นี่นับว่าเป็นฟางเส้นสุดท้ายที่รัฐบาลจะรับได้ และอภิรัฐมนตรีเห็นพ้องต้องกันว่า ควรจะตรวจดูสัญญาของเขา ดูซิว่าจะระงับการจ่ายเงินเดือนเขาได้ไหม ด้วยหวังว่าการกระทำเช่นนี้เขาจะได้ไปเสีย[107]

ไม่ได้มีการตีพิมพ์รายงาน 1931/2 ของนายฮอล-แพ๊ทช์[108] แม้ว่าหลังจากการรัฐประหารแล้ว นายฮอล-แพ๊ทช์จะมีหนังสือมาจากยุโรปถึงรัฐมนตรีกระทรวงการคลังคนใหม่ แสดงความหวังว่า "ด้วยเหตุการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปหลังจากที่

ข้าพเจ้าจากมาแล้ว ท่านอาจจะดำเนินการบางประการที่กระทำไม่ได้ในระบอบการปกครองแบบเก่า" และแนะนำโดยเฉพาะเจาะจงว่าน่าจะพิมพ์รายงานของเขา "เพราะเหตุผลที่ทำให้มันไม่ได้รับการตีพิมพ์ไม่มีแล้ว" คณะรัฐบาลใหม่ได้ส่งหนังสือของนายฮอล-แพ๊ทช์ให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทอดพระเนตร และพระองค์ได้ทรงมีพระราชหัตถเลขาวิเคราะห์อย่างยาวเหยียด เกี่ยวกับเอกสารหลังการรัฐประหาร พระราชหัตถเลขานี้เป็นหนึ่งในไม่กี่ฉบับที่ทรงไว้:

> หนังสือฉบับนี้ "น่าสนใจมาก" และข้าพเจ้าหวังว่าความคิดของเขาถูกที่ว่าเศรษฐกิจโลกจะดีขึ้นและอาจจะเริ่มดีขึ้นแล้วก็ได้ เพราะถ้าสถานการณ์เศรษฐกิจโลกไม่ดีขึ้น ไม่ว่าใครก็ตามที่ปกครองสยาม สถานการณ์ก็ยังอันตรายอย่างมากเช่นเดิม เพราะถ้าประชาชนยากจนลง และผู้มีอันจะกินก็ถูกขูดรีดไปจนหมด ความไม่พึงพอใจที่มีอยู่ทั่วไปทั้งประเทศย่อมจะระเบิดขึ้น

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไม่ทรงโปรดนักกับข้อแนะนำที่ว่าควรจะตีพิมพ์รายงานฉบับนี้ ทรงชี้ให้เห็นถึงข้อผิดพลาดบางเรื่องในนั้นและทรงแนะว่า รัฐบาลควรจะตรวจสอบดูบันทึกที่จดไว้เกี่ยวกับการปรึกษาหารือเรื่องนี้ในสมัยที่มีการปกครองแบบเก่า และให้พูดคุยกับ กรมหมื่นเทววงศ์ฯ และนายสตีเวนส์ก่อนที่จะตกลงใจ และทรงคัดค้านอย่างแรงเกี่ยวกับข้อเสนอแนะของนายฮอล-แพ๊ทช์ว่ารัฐบาลควรจะส่งข้อมูลรายละเอียดเกี่ยวกับการเงินของสยามให้เขารับรู้[109]

ในเดือนกันยายน หนังสือพิมพ์*บางกอกไทมส์* ได้ตีพิมพ์จดหมายของนายฮอล-แพ๊ทช์ ที่ส่งไปลงในหนังสือพิมพ์*ไทมส์* ที่กรุงลอนดอน จดหมายนั้นเขียนว่าการที่ว่าไม่มีรายงานทางการเงินนั้นไม่เป็นความจริง แต่ว่ามันไม่เคยได้รับการตีพิมพ์ต่างหาก และอ้างว่าที่เขาต้องการลาออกเพราะความเป็นจริงแล้ว งบประมาณ "ปิดหีบลงได้แต่เพียงบนกระดาษเท่านั้น"[110]

การลาออกของที่ปรึกษาทางการเงินตามมาด้วยการปลดเสนาบดีกระทรวงพระคลัง พระยาโกมารกุลมนตรีแทบจะในทันที หลายเดือนก่อนหน้านั้นมีเสียงพูดเกี่ยวกับเสนาบดีกระทรวงพระคลังว่าท่านเป็นบุคคลที่ "ไม่มีใครชอบโดยถ้วนหน้า"[111] และท่านตกอยู่ในสถานการณ์ที่ลำบากในการที่ต้องเสนอนโยบายที่นับวันก็จะไม่มีใครชื่นชอบขึ้นทุกที นอกจากนี้หลังจากที่พระองค์เจ้าบวรเดชทรงลาออกไปแล้ว (ดูข้างต้น) คู่ต่อสู้ที่สำคัญของท่านคือ กรมพระกำแพงเพ็ชรฯ ซึ่งเป็นทั้งพระบรมวงศ์ที่มีฐานันดรสูงมาก และนับตั้งแต่ฤดูใบไม้ร่วงปี 1931 เป็นต้นมาก็ทรงเป็นสมาชิกของทั้งคณะเสนาบดีและอภิรัฐมนตรี ทำให้พระองค์ทรงมีฐานะที่มีอำนาจมากในการที่จะทรงเสนอข้อคิดเห็นและมีอิทธิพลในการตัดสินนโยบาย

พระยาโกมารกุลมนตรี ได้แสดงให้เห็นว่าท่านเป็นคนที่ยืดหยุ่นได้ในกรณีที่สมควร ดังเช่นที่ท่านได้หันมาสนับสนุนความคิดเห็นของเสียงส่วนใหญ่ในเรื่องการลดค่าเงิน แต่ในวันที่ 30 มีนาคม ได้มีเรื่องที่เปิดเผยสองเรื่องที่ทำให้สถานะของเสนาบดีที่ถูกล้อมกรอบไว้นี้ สั่นสะเทือน เรื่องแรกคือ กรมหมื่นเทววงศ์วโรทัยทรงแสดงความข้องพระทัยในตอนเสนอรายงานที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งของนายฮอล-แพ๊ทช์นั้น เสนาบดีกระทรวงพระคลังพูดว่า พระองค์และนายสตีเวนส์ไม่มีข้อขัดข้อง แต่ที่จริงแล้วทั้งพระองค์และนายสตีเวนส์ ได้บอกเสนาบดีกระทรวงพระคลังว่าทั้งสองไม่มีข้อขัดข้องในทัศนะของเรื่องการต่างประเทศ แต่ไม่เห็นด้วยกับการที่จะเอาคำวิจารณ์ของกระทรวงพาณิชย์และคมนาคมมารวมเข้าไว้ด้วย เรื่องที่ทำให้เกิดความเสียหายมากกว่านี้ก็คือเสนาบดีกระทรวงพระคลังไม่ได้พูดถึงจดหมายที่ท่านได้รับจาก เซอร์ เอ็ดเวิร์ด คุก ที่วิจารณ์นโยบายการเงินของสยาม

เรื่องจดหมายของอดีตที่ปรึกษาทางการเงินเปิดเผยขึ้นเพราะ เซอร์ เอ็ดเวิร์ด คุก ได้ส่งจดหมายถึงนายสตีเวนส์อีกฉบับหนึ่ง ในจดหมายฉบับที่สองนี้เซอร์ เอ็ดเวิร์ด คุก เขียนว่า ท่าน "รู้สึกกริ่งเกรงอย่างมาก" มานานแล้ว ว่าการที่สยามยังยึดอยู่กับมาตรฐานทองคำนั้นจะเป็นการกระทำที่ฉลาดหรือไม่ แต่ก็ไม่อยากแสดงความเห็นอะไรเนื่องจากเกรงใจนายฮอล-แพ๊ทช์ และเสนาบดีกระทรวงพระคลัง

อย่างไรก็ตามตอนนี้ท่านคิดว่า ท่านวางเฉยเกินไปเสียแล้ว และสยามก็ได้ดีกับท่านมาตลอดและมักจะทำตามคำแนะนำของท่านเสมอ แม้บางครั้งคำแนะนำนั้นสุดจะ "กล้ำกลืน" ได้ก็ตาม และ

> ข้าพเจ้าชักไม่มั่นใจแล้วว่าการที่ข้าพเจ้าคิดเรื่องส่วนตัวเช่นนี้จะเป็นความคิดที่ถูก การที่จะทำเหมือนเลื่อยเก้าอี้ของผู้ที่มารับช่วงตำแหน่งของข้าพเจ้า แม้ผลที่ออกมาดูน่าเกลียด แต่เมื่อเทียบกับประโยชน์ที่สยามจะได้รับ ความน่าเกลียดนี้ก็กลายเป็นเรื่องไม่สลักสำคัญอะไรเลย

แล้วท่านนี้เปิดเผยว่าได้เคยส่งจดหมายถึงเสนาบดีกระทรวงพระคลังเมื่อเดือนธันวาคม แต่ "ข้าพเจ้าเองก็ไม่รู้ว่า โกมารกุลได้ทำอะไรกับจดหมายข้าพเจ้าหรือไม่ ท่านไม่เคยตอบเลยว่าได้รับ" และได้แนบสำเนาจดหมายที่มีถึงเสนาบดีกระทรวงพระคลัง จากนั้นท่านก็ให้ข้อคิดว่า "สยามนั้นตัดแขนตัดขาตัวเองในการที่รักษามาตรฐานการแลกเปลี่ยนเงินตราในอัตราที่สูงเกินจริงนี้" เป็นนโยบายที่ท่านเรียกว่า "เบาปัญญา" ท่านบอกว่า ฮอล-แพ๊ทช์นั้นเป็น "คนที่ดีที่สุดที่ข้าพเจ้าจะหาได้ในอัตราค่าจ้างที่สยามเต็มใจจะจ่าย" และ เซอร์ เอ็ดเวิร์ด คุก รู้สึกเสียดายที่ "เขาดูจะได้รับความสนับสนุนจากรัฐบาลสยามในกรณีที่เขาคิดผิด (คือเรื่องอัตราการแลกเปลี่ยน) และไม่ได้รับความสนับสนุนในเรื่องที่เขาคิดถูก (คือเรื่องรายได้)" เซอร์ เอ็ดเวิร์ด คุก ตำหนินโยบายการยึดมาตรฐานทองคำของไทยอย่างแรงและว่า "เป็นเหมือนการเติมยาพิษของการทำให้ค่าเงินสูงขึ้น ในขณะที่ประเทศตกอยู่ในสภาวะเดือดร้อนมากมายอยู่แล้ว"

> และที่จริงแล้วจะมีประโยชน์อะไรที่จะเก็บทองคำเป็นเงินคงคลังเอาไว้ ในเมื่อเกษตรกรขายข้าวราคาต่ำเสียจนใช้หนี้ไม่ได้

> รัฐบาลก็เก็บภาษีไม่ได้ เงินทุนจากต่างประเทศก็ไหลออกและการค้าก็ไร้ระเบียบ

เซอร์ เอ็ดเวิร์ด คุก สรุปโดยการบอกนายสตีเวนส์ ว่า "คุณจะใช้จดหมายฉบับนี้ของผมในแนวทางไหนก็ได้"

ในสำเนาจดหมายฉบับเดือนธันวาคมที่มีถึงเสนาบดีกระทรวงพระคลัง เซอร์ เอ็ดเวิร์ด คุก ให้ข้อสังเกตถึงการเปลี่ยนแปลงในโลกในช่วง 18 เดือนที่ผ่านมา "และมนุษย์จะฉลาดขึ้นถ้าเขาพร้อมที่จะยอมรับว่า ความคิดและความเชื่อที่เขาเคยมีมาแต่ก่อนนั้นสมควรได้รับการทบทวนเสียทีแล้ว" ท่านเขียนว่าท่านเองไม่อยากจะแสดงความคิดเห็นอะไรเกี่ยวกับนโยบายของสยาม เพราะท่านเกรงใจผู้ที่ดูแลนโยบายอยู่ และนอกจากนั้นข้อมูลของท่านเองอาจจะไม่ทันสมัยด้วย แต่ "อย่างไรก็ตามถ้าข้าพเจ้าไม่พูดเสียเลยว่า ในขณะนี้ข้าพเจ้ารู้สึกไม่เข้าใจการตัดสินใจเช่นนี้เลย ก็เท่ากับข้าพเจ้าไม่พูดแบบตรงไปตรงมา" และในเรื่องของนโยบายทางการเงินที่สำคัญมากของประเทศขนาดนี้ ไม่ควรให้ความรู้สึก การเมืองหรือความทะนงตน มามีอิทธิพลเหนือการตัดสินใจ ได้มีการเปรียบเทียบสถานการณ์ของสยามกับของอียิปต์ ที่เซอร์ เอ็ดเวิร์ด คุก เป็นผู้ว่าการธนาคารชาติ เซอร์ เอ็ดเวิร์ด คุก ได้ให้ข้อโต้แย้งว่าประเทศส่วนใหญ่ที่ได้ชื่อว่าใช้ทองคำเป็นมาตรฐานนี้ที่จริงแล้วไม่ได้เป็นเช่นนั้นจริง ๆ หรอก และได้บอกเสนาบดีว่า "อย่าคิดเลยว่าสยามนั้นยังอยู่กับมาตรฐานทองคำ" ท่านเน้นให้เห็นถึงผลกระทบของนโยบายของสยามที่มีต่อการส่งออก โดยเสริมว่า "ต้องมีอะไรบางอย่างผิดพลาดแน่เกี่ยวกับความคิดเรื่องมาตรฐานดั้งเดิมของเรา" และสรุปว่า "ถ้าหนี้สงคราม ค่าทำขวัญและค่าใช้จ่ายที่ฟุ่มเฟือย เกี่ยวกับด้านอาวุธยุทโธปกรณ์จะถูกลบล้างไปให้หมด โลกจะเป็นโลกที่เปลี่ยนไปจากนี้มากทีเดียว"[112]

รัฐบาลได้แสดงความสนใจจดหมายของ เซอร์ เอ็ดเวิร์ด คุก ทั้งสองฉบับอย่างมาก และรู้สึกไม่พอใจมากที่เสนาบดีกระทรวงพระคลังไม่ได้ให้รัฐบาลได้รับรู้

ถึงข้อความในจดหมายฉบับเดิม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชหัตถเลขาแสดงความคิดเห็นยาวเหยียด ทรงเห็นว่าแม้จดหมายนี้จะเป็นจดหมายส่วนตัว แต่ก็ควรรายงานให้ทราบเพราะพระองค์ทรงมีรับสั่งไว้ว่า ข้อคิดเห็นอะไรก็ตามที่เกี่ยวข้องกับเรื่องการเงินของสยามให้ศึกษาดูให้หมด และพระองค์เองก็ได้ทรงแจกจ่ายสำเนาพระราชหัตถเลขาส่วนพระองค์ไปทั่ว พระองค์ได้ทรงสรุปว่าเหตุที่เสนาบดีกระทรวงพระคลังไม่รายงานเกี่ยวกับจดหมายของ เซอร์ เอ็ดเวิร์ด คุก ก็เพราะว่า เซอร์ เอ็ดเวิร์ด คุก ตำหนินโยบายของเสนาบดีกระทรวงพระคลัง และฮอล-แพ๊ทช์ ในที่ประชุมอภิรัฐมนตรีในวันที่ 30 มีนาคม เสนาบดีกระทรวงพระคลังถูกตำหนิอย่างมากทั้งในเรื่องของจดหมายของ เซอร์ เอ็ดเวิร์ด คุก และการเสนอเรื่องที่ผิดพลาดของเสนาบดีต่างประเทศและนายสตีเวนส์ รวมทั้งปัญหาผู้ที่จะมารับตำแหน่งแทนที่ถูกหยิบยกขึ้นมา ซึ่งสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ ได้มีรับสั่งว่า บุคคลนั้นไม่จำเป็นต้องเป็นผู้เชี่ยวชาญทางการเงินก็ได้ ตราบใดที่คนคนนั้นไว้ใจได้และมี "สามัญสำนึก" วันที่ 2 เมษายน เจ้าพระยามหิธรมีหนังสือถึงพระยาโกมารกุลมนตรี ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ใคร่รู้ว่าทำไมท่านจึงไม่รายงานข้อหารือกับเสนาบดีกระทรวงต่างประเทศทั้งหมด และทำไมจึงไม่ส่งจดหมายของเซอร์ เอ็ดเวิร์ด คุก เข้ามา และได้อ้างอิงข้อความในบันทึกของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงไว้เกี่ยวกับจดหมายฉบับนั้น เสนาบดีกระทรวงพระคลังมีหนังสือตอบภายในวันเดียวกันนั้น ให้เหตุผลต่าง ๆ นานาว่าทำไมจึงทำเช่นนั้น เหตุผลหลายข้อเกี่ยวกับว่าทำไมจึงไม่รายงานข้อปรึกษาหารือกับกรมหมื่นเทววงศ์ฯและนายสตีเวนส์โดยละเอียดนั้นดูเลื่อนลอย รวมทั้งเหตุผลที่ว่าองค์เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศนั้นทรงเป็นสมาชิกในอภิรัฐมนตรีและไหน ๆ เรื่องนี้ก็จะต้องมีการปรึกษากันในสภานั้น ดังนั้นก็ไม่มีทางที่จะเกิดการเข้าใจผิดกันได้ เกี่ยวกับจดหมาย เซอร์ เอ็ดเวิร์ด คุก นั้นเสนาบดีกระทรวงพระคลังไม่ได้คิดว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะมีพระราชประสงค์จะทอดพระเนตรและได้ขอโทษที่ตนได้ทำผิดไปแล้ว และคิดว่าเซอร์ เอ็ดเวิร์ด คุก คงไม่ได้ตั้งใจ

ให้ตนเปิดเผยจดหมายนี้ และว่าข้อเปรียบเทียบของคุกระหว่างอียิปต์กับสยามก็ไม่เห็นมีอะไรที่จะเกี่ยวข้องกับสยาม และความคิดของเซอร์ เอ็ดเวิร์ด คุก ก็ตรงข้ามกับทั้งนโยบายของรัฐบาลและทัศนคติของคุกเองที่เคยมีเมื่อครั้งเป็นที่ปรึกษาทางการเงิน อภิรัฐมนตรีไม่ได้รู้สึกพอใจกับสิ่งที่พวกท่านเรียกว่า "ข้อแก้ตัว" ของเสนาบดีกระทรวงพระคลังและประกาศว่า ท่าน "ไม่เป็น 'รัฐบุรุษ' เสียเลย" สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ มีรับสั่งว่า ปัญหาคือเราควรจะไล่เขาออกทันทีหรือรอจนให้นายฮอล-แพ๊ทช์ไปเสียก่อน และในวันที่ 7 เมษายน ก็ตกลงกันในที่ประชุมว่าให้ปลดออกทันที หลายวันต่อมาได้มีประกาศเป็นทางการว่า เสนาบดีกระทรวงพระคลัง "ลาออก" และ พระองค์เจ้าศุภโยคเกษม ซึ่งเคยทรงดำรงตำแหน่งตั้งแต่ปี 1923 ถึง 1929 ก็เข้ารับตำแหน่งแทนซึ่งเข้าใจกันว่าจะเป็นเพียงชั่วคราวเท่านั้น[113]

เมื่อปัญหาเรื่องงบประมาณเรียบร้อยแล้ว[114] ทั้งนายฮอล-แพ๊ทช์และเสนาบดีกระทรวงพระคลัง ก็ถูกกำจัดออกไปทั้งคู่แล้ว รัฐบาลจึงหันกลับมาดูเรื่องการลดค่าเงินบาทอีกครั้งหนึ่ง ดังที่เคยกล่าวมาข้างต้นว่ารัฐบาลได้รับคำวิพากษ์วิจารณ์มากมายจากต่างประเทศ โดยเฉพาะจากด้านประเทศอังกฤษเกี่ยวกับเรื่องที่ตัดสินใจใช้ค่าเงินบาทอิงกับมาตรฐานทองคำ ต้นเดือนมกราคมก็มีรายงานว่า เซอร์ เอ็ดเวิร์ด คุก คิดว่าสยามคิดผิดที่ยังยึดติดกับมาตรฐานทองคำอยู่ และเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงทราบว่า เสนาบดีกระทรวงพระคลังได้โทรเลขไปถามเซอร์ เอ็ดเวิร์ด คุก ว่าทำไมเขาจึงต่อต้านนโยบายนี้ของรัฐบาล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงแนะว่าควรตักเตือนเสนาบดีกระทรวงพระคลังเสียบ้าง[115] ในช่วงเดือนมกราคมและกุมภาพันธ์ ผู้เชี่ยวชาญชาวอังกฤษท่านอื่นๆ ก็พากันแนะให้สยามทบทวนนโยบายทางการเงินเสียใหม่ (ดูข้างต้น) และในเดือนมีนาคม นายเรจีนัลเลอ เมย์ ที่ปรึกษาผู้เชี่ยวชาญก็ได้ส่งบันทึกแนะให้ลดค่าเงินบาทลง และให้ควบคุมอัตราเงินเฟ้อเพื่อช่วยบรรเทาความทุกข์ยากทางเศรษฐกิจของชาวนา และสรุปว่าสยาม "ต้องลดค่าเงินบาทอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้"[116] หนังสือพิมพ์ต่างก็ลงบทความวิพากษ์วิจารณ์นโยบายของรัฐบาล ในเดือนกุมภาพันธ์ "กสิกร" ได้เขียนคำร้อง

ขอให้เงินบาทมีค่าลดลงเพื่อส่งเสริมการขายข้าว ในขณะที่ในต้นเดือนพฤษภาคม ผู้สังเกตการณ์ท่านหนึ่งได้โจมตีค่าเงินบาทที่สูงและว่าการค้าของสยามต้องถูกทิ้งไปเพื่อผลประโยชน์ของหนี้สินต่างประเทศ[117]

ในที่ประชุมคณะเสนาบดีและอภิรัฐมนตรีในเดือนมีนาคม ซึ่งมีการตัดสินเรื่องประมาณการของงบประมาณ ก็ได้มีการตกลงกันในหลักการว่าต้องลดค่าเงินบาท ซึ่งแม้แต่เสนาบดีกระทรวงพระคลังก็เห็นด้วยกับนโยบายนี้ นายสตีเวนส์ดังที่ได้เคยกล่าวมาแล้ว ก็เห็นด้วยแต่แย้งว่าไม่ควรกระทำในทันทีแต่ควรตั้งคณะกรรมการพิเศษมาศึกษาปัญหานี้ ข้อเสนอแนะนี้ได้รับการยอมรับในต้นเดือนเมษายน และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงอนุมัติให้ตั้งคณะกรรมการประกอบด้วยข้าราชการชาวไทย 4 นาย ที่ปรึกษาชาวต่างประเทศ 3 นาย การที่คณะกรรมการนี้มีกรมพระกำแพงเพ็ชรฯ ซึ่งเป็นหัวหน้าสนับสนุนการลดค่าเงินบาทเป็นองค์ประธาน ดังนั้นจึงไม่มีอะไรสงสัยว่าคำแนะนำจะเป็นเช่นไร[118] ในต้นเดือนพฤษภาคม เมื่อนายธนาคารที่มีความกระวนกระวายใจทั้งหลายเรียกร้องให้รัฐบาลยืนยันนโยบายการเงินที่แน่นอนเสียที กรมพระกำแพงเพ็ชรฯ จึงทูลเกล้าฯ ถวายรายงานต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า คณะกรรมการเห็นพ้องต้องกันเป็นเอกฉันท์ ว่าให้สยามเลิกใช้มาตรฐานทองคำและส่วนใหญ่เห็นว่าควรกลับมาใช้เงินสเตอร์ลิงกำหนดค่าเงินบาทที่ 11 บาทต่อหนึ่งปอนด์สเตอร์ลิง ซึ่งเป็นอัตราเก่า (ในช่วงระยะเวลา 7 เดือนที่อังกฤษได้ออกจากมาตรฐานทองคำ อัตราการแลกเปลี่ยนเงินบาทได้ลอยขึ้นไปที่ 8.3 บาทต่อปอนด์) สมาชิกในคณะกรรมการ 2 ท่าน คือ ม.จ.สิทธิพร และพระยาอินทรมนตรี (เอฟ. เอช. กาล์ย) เห็นว่าน่าจะเป็น 13 บาทต่อปอนด์ แต่ส่วนใหญ่เห็นว่าอัตรานี้เป็นอัตราลดที่มากเกินไป กรมพระกำแพงเพ็ชรฯ ได้แนบข้อคิดเห็นของ ม.จ.สิทธิพรและของนาย เอช. คริสเตียนเซน ผู้อำนวยการหอการค้าในกระทรวงพาณิชย์และคมนาคม ที่กระทรวงการคลังส่งเข้ามาด้วย ในบันทึกของนายคริสเตียนเซนนั้น เขาคิดราคาข้าวที่ตกลงไปในช่วงตั้งแต่ ธันวาคม 1929 ถึง เมษายน 1932 และได้เขียนถึงผลกระทบของราคาข้าว

ที่ตกลงที่มีต่อชาวนา และสรุปว่า "เงินตราของสยามนั้นที่จริงแล้วเป็นเงินตราของข้าว" และว่าสิ่งที่สำคัญก็คืออำนาจการซื้อผลผลิตข้าวโดยรวม ม.จ.สิทธิพรซึ่งเพิ่งจะได้รับแต่งตั้งเป็นอธิบดีกรมวิจัยการเกษตร (ดูบทที่ 4) ทรงเริ่มว่า:

> ข้าพเจ้ารู้สึกไม่มั่นใจเลยในการที่ต้องเขียนเกี่ยวกับเรื่องที่ตนเองไม่เคยศึกษามาอย่างถ่องแท้ และที่จริงแล้วข้าพเจ้าเองก็ยังไม่เข้าใจเลยว่าทำไมถึงได้รับเกียรติให้มาอยู่ในคณะกรรมการนี้

พระองค์ได้โต้แย้งว่าที่กำหนดให้เงินบาทอยู่ที่ 13 บาทต่อปอนด์นั้น เป็นอัตราการลดที่มีผลใช้ได้คือประมาณ 40% ทั้งนี้เพราะถ้าลดเพียง 25% ที่ 11 บาทต่อปอนด์แล้ว ชาวนาก็จะยังไม่ได้รับประโยชน์เท่าใดอยู่นั่นเอง ในขณะที่พระองค์ก็เข้าพระทัยดีว่า รัฐบาลต้องลำบากขนาดไหนถ้าดำเนินการตามนั้น เพราะมีหนี้สินต่างประเทศอยู่ พระองค์ยอมรับว่าคงไม่มีความสามารถที่จะแนะนำวิธีแก้ไขใด ๆ ได้ แต่ก็ทรงเห็นว่าพระองค์จำต้องพูดเพื่อผลประโยชน์ของชาวนา "ซึ่งรัฐบาลควรจะอยู่เพื่อพวกเขาและที่อยู่มาได้ก็เพราะพวกเขา"

ในวันที่ 10 พฤษภาคม คณะเสนาบดีก็ตกลงกันว่าอัตรา 13 บาทต่อหนึ่งปอนด์นั้นเป็นการลดค่าเงินที่ต่ำเกินไป และอนุมัติเห็นชอบให้นำเงินบาทไปผูกติดกับเงินสเตอร์ลิงในอัตราเดิมที่ 11 บาทต่อหนึ่งปอนด์และให้มีการออกร่างแถลงการณ์ลับซึ่งเน้นว่าการตัดสินใจเช่นนี้กระทำไปไม่ใช่เพราะสยามไม่สามารถรักษามาตรฐานทองคำไว้ได้ แต่กระทำไปเพื่อช่วยเหลือผู้ผลิตทางเกษตร พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเห็นชอบให้ออกแถลงการณ์นี้ได้ในวันที่ 11[119]

ในการตีพิมพ์แถลงการณ์ฉบับนี้ หนังสือพิมพ์*บางกอกไทมส์* ตั้งข้อสังเกตว่ามีรายงานว่า เมื่อ 18 เดือนก่อนนี้ รายได้โดยเฉลี่ยของครอบครัวชาวนาประจำปีต่อที่นา 25 ไร่ ได้ลดลงจาก 360 บาท เหลือ 147 บาท[120] ในขณะที่นักการทูตอังกฤษให้ข้อสังเกตว่าการที่แถลงการณ์นี้ออกมา 1 วัน ก่อนงานพระราชพิธีจรดพระนังคัล

แรกนาขวัญ[121] น่าจะแสดงออกถึงความสำคัญอะไรบางประการก็อาจเป็นได้

ก่อนจะมีการตีพิมพ์แถลงการณ์ฉบับนี้ เซอร์ เอ็ดเวิร์ด คุกได้ส่งจดหมายถึงรัฐบาลฉบับหนึ่งแนะนำว่า รัฐบาลไม่ควรจะลดค่าเงินบาท แต่ควรเอาเงินบาทมายึดติดกับเงินสเตอร์ลิง (ในทางเทคนิคแล้ว การลดค่าเงินบาทย่อมหมายถึงการลดค่าของมันต่ออัตราใหม่ที่เทียบค่ากับทองคำ แต่ถ้าเอาเงินบาทไปยึดติดกับเงินสเตอร์ลิง จะทำให้ค่าของเงินลอยตัวโดยเสรีกับเงินเสตอร์ลิงที่เทียบค่ากับทองคำ ข้อแตกต่างนั้นจะไม่ค่อยมีใครคิดถึง และโดยทั่วไปประชาชนก็จะสามารถพูดได้ว่าการกระทำของรัฐบาลก็คือ "การลดค่าเงิน") เมื่อได้รับจดหมายนี้ในกลางเดือนพฤษภาคม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตั้งข้อสังเกตว่า รัฐบาลได้ดำเนินการไปตามนโยบายที่วางไว้ก่อนที่จะได้รับจดหมายจาก เซอร์ เอ็ดเวิร์ด คุก[122] ในช่วงเวลาที่ออกแถลงการณ์นั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีรับสั่งให้กรมหมื่นเทววงศ์ฯ ส่งโทรเลขถึง เซอร์ เอ็ดเวิร์ด คุก ว่ารัฐบาลได้ตัดสินใจ "ทำตามที่ท่านแนะนำ" และให้เหตุผลว่าทำไมจึงตัดสินใจเช่นนั้น เซอร์ เอ็ดเวิร์ด คุก โทรเลขตอบชมเชยที่รัฐบาล "ตัดสินใจได้ฉลาดมาก"[123]

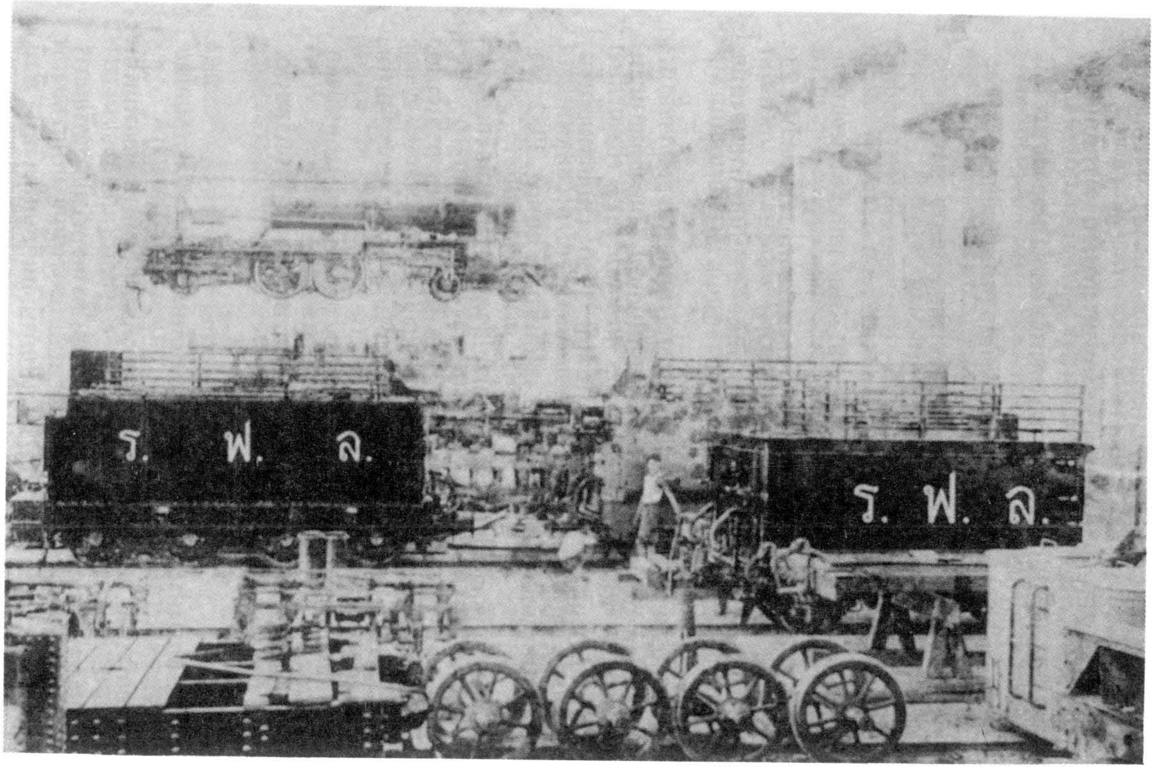
การที่สยามตัดสินใจละจากมาตรฐานทองคำก็ด้วยความหวังว่า จะทำให้สินค้าขาออกกระเตื้องขึ้นและมีสัญญาณให้เห็นว่าการลดค่าเงินบาทให้ผลดังต้องการ ในวันที่ 28 พฤษภาคม มีรายงานว่าตั้งแต่สยามได้ยกเลิกการใช้มาตรฐานทองคำ ราคาข้าวไทยในตลาดลอนดอนลดต่ำลงทำให้ขายได้มากขึ้น[124] ในวันที่ 6 มิถุนายน กรมพระกำแพงเพ็ชรฯ ทรงรายงานว่าตั้งแต่ปลายเดือนพฤษภาคม ตลาดข้าวของสยามก็ดีขึ้นกว่าในหลาย ๆ เดือนที่ผ่านมา[125]

ตัวชี้นำที่น่าจับตามองเกี่ยวกับว่า ต่างประเทศมีความเห็นต่อสถานภาพทางการเงินของสยามเป็นอย่างไร ก็คือราคาพันธบัตรสยามในตลาดลอนดอน ซึ่งพันธบัตรนี้เป็นตัวแทนของหนี้สินนอกประเทศทั้งหมดที่มีการค้าขายกันของสยาม[126] ในกลางเดือนเมษายน กรมพระกำแพงเพ็ชรฯ ได้ทรงรายงานต่ออภิรัฐมนตรีว่าการลาออกของนายฮอล-แพ๊ทช์และเสนาบดีกระทรวงพระคลัง ไม่ได้มีผลเสียหายต่อ

สยามในต่างประเทศเลย โดยทรงอ้างหลักฐานว่าราคาพันธบัตรสยามยังคงสูงอยู่[127] อย่างไรก็ตามในต้นเดือนมิถุนายน ราคาพันธบัตรสยามได้อ่อนตัวลง ซึ่งข้อมูลทางลอนดอนว่าเป็นเหตุผลมาจากการลาออกของที่ปรึกษาทางการเงิน การเลิกยึดถือมาตรฐานทองคำ และความไม่มั่นใจในสภาวะทางการเงินโดยทั่วไปของสยาม ได้มีการเสนอแนะว่าถ้าจำเป็นรัฐบาลต้องออกแถลงการณ์ให้ความมั่นใจแก่ธนาคาร และว่ารัฐบาลควรใช้เงินกองทุนฟื้นฟูหนี้สินส่วนหนึ่งมาซื้อพันธบัตรสยาม ซึ่งจะเป็นทั้งการลงทุนที่ดีและเป็นการดันราคาให้สูงขึ้นด้วย[128] พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งในขณะนั้นเสด็จแปรพระราชฐานอยู่ที่หัวหิน ทรงเห็นด้วยกับข้อเสนอแนะนี้ ถ้าที่ประชุมเสนาบดีเห็นด้วย พระราชหัตถเลขาของพระองค์ทรงไว้เมื่อวันที่ 23 มิถุนายน 1 วันก่อนการรัฐประหาร และก็คงเป็นเอกสารชิ้นสุดท้ายของสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์[129]

ความแตกร้าวทางเศรษฐกิจค่อย ๆ เพิ่มพูนขึ้นในสยาม นับตั้งแต่สยามเริ่มถูกกวาดเข้าไปในสภาวะเศรษฐกิจตกต่ำของโลกในต้นปี 1930 เริ่มมีความเข้มข้นขึ้นเมื่อมีการนำภาษีใหม่ที่มีความขัดแย้งกัน 2 ชนิดเข้ามาใช้ในต้นปี 1932 ซึ่งผู้สังเกตการณ์หลายคนเชื่อว่าเป็นสาเหตุใหญ่ที่นำไปสู่จุดจบทางการเมืองที่เกิดขึ้นในสองเดือนต่อมา ภาษีสำคัญที่สุดสองชนิดนี้คือภาษีเงินเดือนและภาษีเงินได้ในลักษณะอื่น ๆ ซึ่งพร้อม ๆ กับภาษีรัชชูปการและภาษีที่ดินแล้วแทบจะเป็นภาษีโดยตรงประเภทเดียวที่มีอยู่ในระบบการเงินของสยาม และภาษีอีกประเภทหนึ่งคือภาษีโรงเรือน และภาษีที่ดินบางประเภท ซึ่งเป็นการทบทวนภาษีโรงเรือนเดิมนั่นเอง

มีภาษีรายได้บางประเภทที่มีผู้เสนอแนะให้เก็บมานานแล้ว ทั้งเสนอโดยบุคคลในและนอกรัฐบาล และเป็นเรื่องที่มีการพูดถึงกันมากในหน้าหนังสือพิมพ์ในกรุงเทพฯ[130] ปลายเดือนมีนาคมนักการทูตชาวอังกฤษได้รายงานว่ามีการเตรียมการจัดเก็บภาษีแบบใหม่ และคาดการณ์กันว่าคงเป็นภาษีเงินเดือนและเงินปี ซึ่งมีการให้คำอธิบายว่า "ที่จริงแล้วเป็นการเก็บแทนภาษีเงินได้ ซึ่งคงจะเก็บได้ยาก

โรงซ่อมรถไฟ มักกะสัน รถไฟเป็นเส้นทางคมนาคมที่ได้รับการก่อสร้างเพื่อเชื่อมกรุงเทพฯกับภาคต่าง ๆ โดยมีเป้าหมายเพื่อความมั่นคงเป็นอันดับแรก ทั้งนี้เป็นการกู้เงินจากต่างชาติมาก่อสร้างนับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 และในช่วงปลายระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ "ถนน" ที่ดีในประเทศสยามมีไม่มากนัก

ในสภาวะปัจจุบันนี้"[131]

ที่จริงแล้วข้อปรึกษาหารือเกี่ยวกับภาษีใหม่ที่พอจะจัดเก็บได้นั้น มีการพูดถึงกันภายในรัฐบาลมาสักระยะหนึ่งแล้ว และหัวข้อนี้ก็ทวีความเร่งด่วนเพิ่มขึ้นเมื่อช่องว่างระหว่างรายรับและรายจ่ายมีมากขึ้นในช่วงปี 1931/2 ที่ประชุมอภิรัฐมนตรีเมื่อต้นเดือนธันวาคม 1931 ได้มีรายงานว่า นายฮอล-แพ๊ทช์เห็นด้วยกับที่ปรึกษาก่อนหน้าเขาว่า ในขณะที่คนจนถูกเรียกเก็บภาษีจนแทบจะไม่เหลืออะไร แต่สำหรับผู้มีอันจะกินแล้วยังมีช่องว่างให้เรียกเก็บได้อีกมาก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแนะว่าน่าจะเก็บภาษีเงินได้เป็นการแก้ไข การที่ต้องหันกลับไปใช้การเรียกเก็บภาษีซึ่งเป็นภาระหนัก ซึ่งกรมพระกำแพงเพ็ชรฯ ทรงทูลตอบมาว่าภาษีเงินได้นั้น "เรียกเก็บได้ยากมาก"[132]

การใคร่ครวญเรื่องภาษีใหม่ที่พอจะเก็บได้ ตกเป็นภาระของคณะอนุกรรมการที่ประชุมเสนาบดีสภา ซึ่งมีกรมพระนครสวรรค์ฯ เป็นประธาน คณะอนุกรรมการมีหน้าที่ต้องพิจารณางบประมาณสำหรับปีที่จะถึง ในวันที่ 15 กุมภาพันธ์คณะอนุกรรมการรายงานว่าควรเก็บภาษีโรงเรือนและภาษีที่ดินในเมือง ได้มีการตั้งข้อสังเกตไว้ว่าแม้ภาษีที่เสนอมาดูจะไม่ยุติธรรม แต่ก็เป็นมาตรการที่จำเป็นในสภาวะวิกฤตเช่นนี้[133] หลังจากนั้นไม่นานคณะอนุกรรมการก็ทูลถวายรายงานพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแนะนำว่าควรเก็บภาษีเงินเดือน และภาษีเงินได้บางประเภทที่มีระยะเวลารับที่แน่นอน อัตราจัดเก็บตั้งแต่ 1% สำหรับจำนวนเงินตั้งแต่ 50-75 บาทต่อเดือน และเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ถึง 15% สำหรับอัตรารายรับที่เกิน 3,300 บาทต่อเดือน[134] ในที่สุดก็ทบทวนใหม่เป็นภาษีเพิ่ม 1% สำหรับรายได้ 60 บาทต่อปี ถึง 20% สำหรับรายรับมากกว่า 34,600 บาท ทั้งให้คำจำกัดความว่า "คำว่ารายได้" ในที่นี้รวมทั้งเงินเดือน ค่าจ้าง เงินบำนาญ เงินปี เงินรางวัล ค่าธรรมเนียม และค่านายหน้า[135]

ภาษีใหม่ประกาศใช้ในกลางเดือนเมษายน และด้วยความไม่ยุติธรรมที่เห็นได้ในแต่ละกรณี ทำให้เกิดการประท้วงมากมายในหนังสือพิมพ์ในกรุงเทพฯ พวกที่

ต้องรับภาระหนักจากอัตราภาษีใหม่คือข้าราชการระดับกลาง และลูกจ้างในบริษัทต่างชาติ ในขณะที่พวกที่ไม่ได้มีรายได้ส่วนใหญ่จากเงินเดือน เช่น เชื้อพระวงศ์ ขุนนาง และพ่อค้าชาวจีน แทบจะไม่ถูกกระทบเลย รัฐบาลเองก็ยอมรับว่าภาษีนี้ไม่ยุติธรรม แต่ก็แก้ตัวว่าไม่มีอำนาจเด็ดขาดในการที่จะจัดหามาตรการเก็บภาษีเงินได้ด้วยวิธีการที่ยุติธรรมและสลับซับซ้อนกว่านี้[136]

ในวันที่ 19 เมษายน บทบรรณาธิการของหนังสือพิมพ์*บางกอกไทมส์* เสนอว่า การเก็บแต่ภาษีเงินเดือนไม่ยุติธรรม ในขณะที่เงินปันผลและรายได้จากที่ดินและธุรกิจ และรายได้ประเภทอื่นไม่ต้องเสียภาษี แต่ก็ได้ตั้งข้อสังเกตว่าเมื่อพวกตั้งถิ่นฐานที่ช่องแคบมะละกา เคยพยายามจะจัดเก็บภาษีเงินได้ทั่ว ๆ ไปก็ต้องประสบกับความยุ่งยากมากมาย และเสริมว่าน่าจะมีการเก็บภาษีจากรายได้ประเภทอื่น ๆ ได้บ้าง นักเขียนบทความในหนังสือพิมพ์ฉบับเดียวกันนั้นได้ขอให้ผู้เสียภาษีได้มีตัวแทนของพวกเขาไปนั่งในที่ประชุมเวลาพิจารณาค่าใช้จ่ายบ้าง แม้ว่าจะไม่สามารถเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับวิธีการดำเนินการทางการเมืองอื่น ๆ ก็ตาม[137] ในวันรุ่งขึ้นได้มีนักเขียนท่านหนึ่งกล่าวหาว่ากรมสรรพากร "ไม่กล้าแตะเจ้านายไทย (ซึ่งก็เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเป็นปรกติอยู่แล้ว)"[138] และนักเขียนอีกท่านหนึ่งเรียกภาษีเงินเดือนว่า "ไม่ยุติธรรมอย่างไร้ศีลธรรม" และยกปัญหาของ "การเก็บภาษีโดยไม่มีตัวแทนในสภา"[139] ขึ้นมา นักหนังสือพิมพ์บางคนได้ช่วยปกป้องภาษีนี้ เช่น "นายลูกจ้าง" ได้เขียนว่าในขณะที่ภาษีเงินได้อาจจะยุติธรรมที่สุด แต่มันก็คงจะเกินกว่าความสามารถของสยามที่จะกระทำได้ "อีกเป็นเวลาหลายปี" ในวันเดียวกันนั้นเองก็ได้มีนักเขียนอีกท่านหนึ่ง เรียกร้องให้ทบทวน "รายได้จากภาษี (เงินเดือน) คงจะไม่มากมายนัก...แต่ในขณะเดียวกันความไม่พอใจมีอยู่มากมาย รัฐบาลจะทบทวนอีกครั้งไม่ได้หรือ"[140]

หลังจากการประกาศเก็บภาษีเงินได้ไม่นานนัก นักการทูตอังกฤษท่านหนึ่งรายงานว่า ภาษีนี้ละเลยไม่ได้พูดถึงพวกที่มีรายได้จากที่ดินหรือกำไรจากธุรกิจ แต่ข้อผิดพลาดนี้คงจะได้รับการแก้ไข ในขณะที่ "ในเรื่องของที่ดินนั้นต้องคิดถึงพวกที่

ได้รับผลประโยชน์โดยกำเนิด และมีอำนาจด้วย" และในการเก็บภาษีธุรกิจก็มีข้อยุ่งยากมากทีเดียว[141]

ข้อวิพากษ์วิจารณ์ภาษีเงินเดือนที่รุนแรงที่สุด คือข้อวิจารณ์ในต้นเดือนพฤษภาคมของนักข่าวผู้หนึ่งซึ่งตั้งข้อสังเกตว่า ภาษีนี้มีผลกระทบชนชั้นกลางอย่างแรงที่สุด ซึ่งชนชั้นกลางนี้ตกอยู่ในสภาวะเศรษฐกิจที่ยากเข็ญอยู่แล้ว และวิจารณ์ต่อไปว่า:

> ที่รวมอยู่ในชนชั้นกลางนั้นมีกลุ่มปัญญาชนรวมอยู่ด้วย ซึ่งเมื่อชนกลุ่มนี้ถูกรุกไล่จนจนตรอก ก็ไม่รู้เหมือนกันว่าพวกเขาจะทำเช่นไรต่อไป แต่ที่รู้ๆ มาเกี่ยวกับพวกเขาก็คือ พวกเขาทนไม่ได้และจะไม่อยู่เฉยๆ แน่ และเราก็รู้ๆ กันอยู่ว่ามีอะไรเกิดขึ้นในประเทศอินเดียและประเทศจีน
>
> ชนชั้นกลางเป็นกลุ่มที่เข้มแข็งและปลอดภัยจากอนาธิปไตยและลัทธิคอมมิวนิสต์ และควรช่วยให้พวกเขาอยู่ต่อไปได้อย่างเป็นอิสระ[142]

หลายๆ คนมองเห็นการเมืองที่แฝงอยู่ในนโยบายเศรษฐกิจและต่างก็ถกเถียงกันว่าเห็นด้วยหรือต่อต้านการเคลื่อนสู่ประชาธิปไตย[143] ในขณะที่อีกด้านหนึ่งข้อขัดแย้งเรื่องภาษี ก็สนใจอยู่แต่รายจ่ายที่เกี่ยวกับการขยายและปรับปรุงการรถไฟของสยามให้ทันสมัย[144]

ต้นพฤษภาคม หัวข้อที่ถกเถียงกันก็เบี่ยงเบนมาที่ประเด็นคนจ่ายภาษีเงินเดือนแล้วยังต้องจ่ายภาษีรัชชูปการด้วยหรือไม่ หรือควรเลิกภาษีรัชชูปการไปให้หมด พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีรับสั่งว่า ทรงเสียพระทัยที่รายได้บางประเภทไม่ถูกเก็บภาษี และรับสั่งว่ารัฐบาลควรหาทางเก็บภาษีเงินได้ทุกชนิด[145] กลางๆ เดือนพฤษภาคม รัฐบาลได้ตอบโต้ข้อวิพากษ์วิจารณ์ภาษีที่ถูกโจมตีมากมายนี้ ด้วย

การออกแถลงการณ์พิเศษจากกระทรวงพระคลัง ในแถลงการณ์ยอมรับว่าการเก็บภาษีทั่วไปนั้นเป็นสิ่งที่ควรจะกระทำ แต่ก็ยังยืนยันว่ามันยากแก่การบริหารและเสริมด้วยข้อโต้แย้งค่อนข้างจะไม่มีน้ำหนักว่า มีภาษีพิเศษอื่นๆ อีกมากมาย ดังนั้นถ้ามองในภาพรวมแล้ว โครงสร้างภาษีของรัฐบาลนั้นไม่ใช่จะไม่ยุติธรรม[146] ในรายงานเกี่ยวกับแถลงการณ์นี้ นักการทูตชาวอังกฤษท่านหนึ่งตั้งข้อสังเกตว่าข้อวิจารณ์ในหนังสือพิมพ์เกี่ยวกับเรื่องที่ว่าภาษีเงินเดือนนั้นมีผลกระทบต่อบุคคลเพียงกลุ่มเดียวของประเทศว่า:

> มีบางคนที่พูดเลยเถิดไปถึงกับเรียกร้องว่าไม่ควรมีการเก็บภาษีโดยไม่มีตัวแทนในสภา ซึ่งข้อนี้ไม่ควรจะเชื่อให้มากนัก เพราะสยามยังไม่ก้าวหน้ามากพอที่จะมีรัฐบาลที่มาจากเสียงส่วนมากหรือประชาธิปไตย

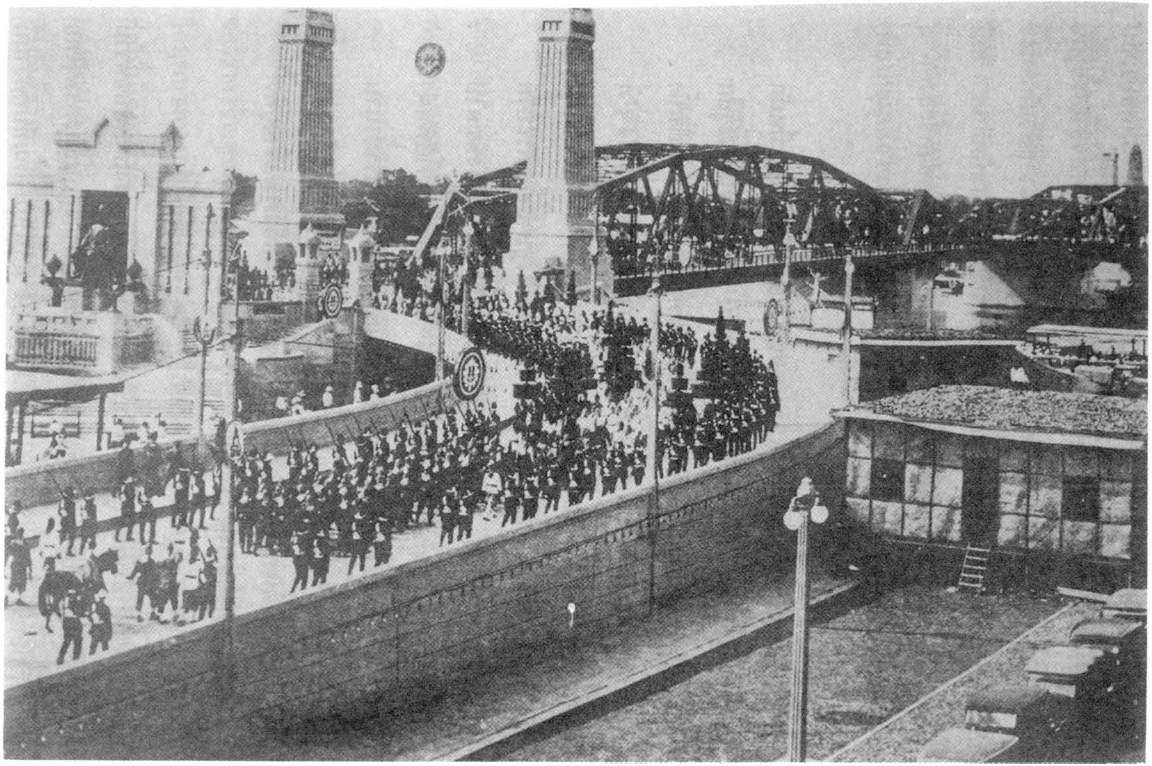
ลอนดอนได้รับจดหมายฉบับนี้หลังจากการกระทำรัฐประหารในวันที่ 24 มิถุนายน กระทรวงการต่างประเทศได้วิเคราะห์ว่า "แสดงให้เห็นว่าความไม่พอใจต่อกฎหมายฉบับนี้คงมีส่วนทำให้เกิดการปฏิวัติครั้งนี้"[147]

ยากที่จะรู้ได้ว่ามาตรการทางเศรษฐศาสตร์ต่างๆ ที่รัฐบาลนำมาใช้ในฤดูใบไม้ผลิ 1932 จะได้ผลดังที่คาดหวังไว้หรือไม่ เพราะก่อนที่จะมีเวลาได้ใช้จนเกิดผลระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ก็ได้สิ้นสุดลง ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่าสถานการณ์ของราคาข้าวดูจะดีขึ้น ในขณะที่การที่รัฐบาลสมัยหลังการรัฐประหารสามารถเอาชนะวิกฤตทางการเงินได้อย่างรวดเร็ว ก็แสดงให้เห็นว่านโยบายของรัฐบาลก่อนอาจก่อให้เกิดผลที่อำนวยประโยชน์ได้บ้าง อย่างไรก็ตามมีผู้สังเกตการณ์มากหลายที่มองสถานการณ์ด้วยสายตาที่สดใส ยกตัวอย่างเช่น ในเดือนพฤษภาคม หนังสือพิมพ์ *สามัคคีสาร* ได้ตีพิมพ์พระบรมราโชวาทต่อข้าราชการทหารเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งหมด และได้เขียนบทความในบทบรรณาธิการ

เกี่ยวกับวันมหาจักรีและพระราชพิธีฉลองกรุงครบ 150 ปี ว่า "แม้สยามจะผ่านช่วงวิกฤตมาหลายครั้งหลายคราในช่วงระยะเวลา 150 ปีที่ผ่านมา แต่ก็ไม่เคยประสบกับวิกฤตขนาดนี้เลย ตั้งแต่ปี 1931 ประเทศนี้ต้องแบกรับผลกระทบของเศรษฐกิจที่ถดถอยทั่วโลก และพระราชภารกิจที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและคณะรัฐบาลของพระองค์ที่ต้องแบกรับนั้นหนักหนาสาหัสอย่างไม่เคยมีมาก่อนเลย" ได้มีการอ้างถึงพระราชดำรัสเกี่ยวกับสถานการณ์ทางเศรษฐกิจอื่นๆ ของพระองค์ท่านหลายฉบับ และเสริมต่อไปว่า:

> ในพระราชดำรัสต่างๆ นี้ เราพอจะมองเห็นได้ถึงภาระที่หนักและความรับผิดชอบที่พระองค์ต้องทรงแบกรับ และอดไม่ได้ที่จะรู้สึกสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าล้นกระหม่อม และเห็นในน้ำพระทัยของพระองค์ เราเข้าใจและรู้สึกซาบซึ้งในมาตรการต่างๆ ที่รัฐบาลได้กระทำไปเพื่อลดทอนความทุกข์ยากของประชาชน และ...เราขอมอบความไว้วางใจและกำลังใจให้หมดให้รัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เรามั่นใจว่าอุปสรรคทุกอย่างจะต้องหมดไปในไม่ช้านี้ เหมือนกับที่เคยพ้นมาในอดีต ประเทศของเราได้ฟันฝ่าอุปสรรคนานามามาก ราชวงศ์จักรีเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของเรามานานกว่าศตวรรษครึ่งแล้ว เราควรจะวางใจได้อย่างเต็มที่และมีความสบายใจ ภายใต้พระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวองค์พระประมุขของเรา[148]

อย่างไรก็ตามคำทำนายที่ถูกต้องกว่าเป็นของนักเขียนชาวฝรั่งเศสในบทความที่ได้รับการกล่าวขวัญถึงอย่างมาก ทั้งในหนังสือพิมพ์ภาษาอังกฤษและภาษาไทยในกรุงเทพฯ ทั้งก่อนและหลังการรัฐประหารในวันที่ 24 มิถุนายน เดิมทีบทความนี้ตีพิมพ์ในกรุงไซง่อนเมื่อเดือนพฤษภาคม เขียนโดย พอล ดาราเมย์ (Pol d'Aramée)

พระราชพิธีเปิดสะพานปฐมบรมราชานุสรณ์ (พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก) สะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาที่สร้างขึ้นภายหลังสะพานพระราม 6 ที่เชื่อมฝั่งพระนครและฝั่งธนบุรี ในวาระครบ 150 ปีการสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ.2475

พูดถึงภาษีเงินเดือนใหม่และสภาวะต่างๆ ของการเงินของสยาม และได้ทำนายทายทักถึงเหตุการณ์ที่ต่อมาก็เป็นจริงเช่นที่เขาทำนายไว้ คือ:

> สภาวะทางการเงินที่ฝืดเคืองมักนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองเสมอมา และสยามก็คงจะไม่หลุดพ้นจากกฎข้อนี้ การปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่ถูกสถานการณ์บังคับให้ต้องเพิ่มภาษี คงอยู่ในระบอบการปกครองแบบพ่อกับลูกไม่ได้นาน สยามเองได้เซ็นสัญญาพัฒนาประเทศให้ทันสมัย นี่คือผลที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ แม้วิกฤตทางเศรษฐกิจและการเงินจะไม่ได้เกิดขึ้นในทันทีก็ตาม[149]

เชิงอรรถบทที่ 7

1. ดูบทที่ 1 เชิงอรรถ 38 ดังที่เล่ามาแล้ว การจากไปอย่างถูกจังหวะของ เซอร์ เอ็ดเวิร์ด คุก ทำให้นักเขียนชาวฝรั่งเศสเขียนไว้ในเวลาต่อมาว่า "คนบางคนโชคดีเสมอ"

2. กจช. สบ.2.47/178 การกู้ยืมเหล่านี้ทั้งที่เริ่มในปี 1922 และ 1924 ต่างมีข้อกำหนดที่อนุญาตให้รัฐบาลสยามจ่ายเงินคืนทั้งหมดหลังเวลา 10 ปีไปแล้ว ถ้าต้องการเช่นนั้น เหตุที่จ่ายเงินคืนตั้งแต่เนิ่นๆ ก็เพื่อหลีกเลี่ยงการจ่ายดอกเบี้ยในอัตราที่สำหรับสมัยนั้นถือว่า "สูง" คือ 6% และ 7%

หนี้สินนอกประเทศของสยามในขณะนั้นมีประมาณ 11 ล้านปอนด์ รายละเอียดหาดูได้ในบทที่ 4 และใน *Statistical Year Book of the Kingdom of Siam* (กระทรวงการคลังจัดพิมพ์ทุกปี)

3. *Bangkok Times*, 13 May, 26 June และ 30 June 1930

4. *Bangkok Times*, 2 และ 4 September 1930

5. *Bangkok Times*, 22 November 1930 อ้างถึงรายงานใน*หนังสือพิมพ์ไทย* ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์ที่อยู่ในความควบคุมของรัฐบาล หนังสือพิมพ์ภาษาอังกฤษแสดงออกถึงความข้องใจว่ารายงานเกี่ยวกับการตัดงบประมาณจะถูกต้องหรือไม่ โดยให้เหตุผลว่างบประมาณแผ่นดินปีนั้นดูจะอยู่ในสภาพที่น่าพอใจ และจะว่าไปแล้วข้าราชการนั้นเงินเดือนต่ำ ควรได้รับเงินเดือนมากขึ้นด้วยซ้ำไป

6. กจช. ร.7 ค.1/36 รายงานการประชุมเสนาบดีสภาวันที่ 17 November 1930 เสนาบดีกระทรวงพระคลังเรียกร้องให้ลดรายจ่ายลงทันที สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงเสนอให้ยุบตำแหน่งบางตำแหน่ง แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงคัดค้าน ด้วยว่าสถานการณ์ในขณะนี้ไม่เหมือนกับกลางทศวรรษ 1920 ซึ่งมีข้าราชการมากไป และทรงรับสั่งว่าถ้าจำเป็นต้องประหยัดควรใช้วิธีลดเงินเดือนจะดีกว่า

7. สองเดือนก่อนหน้านี้หนังสือพิมพ์ *Bangkok Times* ได้เคยอ้างว่า เซอร์ เอ็ดเวิร์ด คุก ได้เคยให้ข้อสังเกตว่าการเก็บภาษีของสยามนั้นน้อยมากโดยเฉพาะพวกที่ร่ำรวย

8. *Bangkok Times*, 22 December 1930 แถลงการณ์ฉบับนี้ได้เน้นถึงการสนับสนุนประเด็นเรื่องเงินตราของสยามด้วย

9. ฮอล-แพ็ทช์ได้รายงานให้ทูตอังกฤษฟังว่า "มีสมาชิกในที่ประชุมอภิรัฐมนตรีที่

ชอบสนับสนุนโครงการโดยไม่รู้เลยว่าโครงการนั้นจะเดินไปทางไหน" และถ้าเพียงแต่คนไทยจะฟังที่ปรึกษาชาวต่างชาติบ้างความยุ่งยากทั้งหลายอาจหมดไปบ้างก็ได้ แต่ "พวกเขาไม่มีความสามารถที่จะจัดการอะไรได้เองโดยไม่มีใครช่วยจริงๆ" (GB, F 466/9/40, 11 December 1930 Dormer to Henderson)

พระยาโกมารกุลมนตรีเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการอภิปรายเกี่ยวกับนโยบายเศรษฐกิจในช่วงปี 1931-2 (ดูข้างหน้า) และได้เข้ารับตำแหน่งเป็นรัฐมนตรีกระทรวงเศรษฐการในรัฐบาลหลังการปฏิวัติหลายสมัย

10. *Bangkok Times*, 3 February 1931

11. กจช. สบ.2.47/217 ในจดหมายฉบับเดียวกันนี้ ฮอล-แพ็ทช์ได้ส่งตัวเลขถวายสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ตัวเลขนี้แสดงให้เห็นว่าในบรรดาข้าราชการทั้ง 73,487 คนนั้น มี 72,781 คนที่มีเงินเดือนต่ำกว่าเดือนละ 400 บาท และได้ให้อัตราค่าจ้างของข้าราชการอีก 706 คนที่มีเงินเดือนเกิน 400 บาท ต่อเดือนด้วย (ดูบทที่ 3, เชิงอรรถ 8)

ในเดือนธันวาคม 1930 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงขอร้องให้นายฮอล-แพ็ทช์ส่งบันทึก 2 ฉบับเกี่ยวกับการเงินของฝรั่งเศสและอังกฤษ โดยหมายเหตุไว้ในเอกสารปะหน้าว่าเขาจะเตรียมแผนงานที่จะควบคุมการใช้จ่ายเงินทั่วไปในสยาม "ซึ่งใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทมีพระราชประสงค์ให้พระพุทธเจ้าทำส่งเมื่อพระพุทธเจ้าคุ้นกับสถานภาพและความลำบากของสยามมากกว่านี้" (กจช. สบ.2.47/211)

12. กจช. ร.7 ค.1/37 และ 40 สมาชิกภาพของหน้าที่ที่มอบหมายให้ทำนั้นได้ตัดสินไว้เรียบร้อยแล้ว และคำประกาศก็ร่างแล้วและทบทวนแล้วเมื่อแผนการณ์นี้ได้ถูกล้มเลิกไป พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงรับสั่งอย่างแจ่มชัด เมื่อรับสั่งว่าทรงเห็นด้วยกับการที่ควรจะเลื่อนเวลาออกไปเพื่อให้ฮอล-แพ็ทช์ได้มีเวลาหาประสบการณ์ให้มากกว่านี้ (สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงคัดค้านการไม่ทำตามความเห็นของที่ปรึกษาทางการเงิน) และทรงสั่งให้ร่างประกาศฉบับใหม่ขึ้นเพื่อถวายให้ทรงพิจารณาใหม่หลังจากการเสด็จกลับมาจากประพาสสหรัฐอเมริกา อย่างไรก็ตามกว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะเสด็จนิวัตพระนครสถานการณ์ทางเศรษฐกิจก็ได้เปลี่ยนไปอย่างมากมาย (ดูข้างหน้า) และได้มีการตั้งอนุกรรมการของคณะเสนาบดีขึ้นเพื่อศึกษาวิกฤตครั้งนี้และแผนงานของงานที่มอบหมายให้ทำก็ถูกยกเลิกอย่างถาวร

13. กจช. ร.7 ค. 15.1/4

14. *Bangkok Times*, 2 April 1931 และฉบับอื่นๆ กระจัดกระจายไปในอาทิตย์หลังๆ

15. ตัดตอนจากหนังสือพิมพ์*อิสระ*, 19 และ 20 November 1931 มีอยู่ใน กจช. ร.7 รล.19.1/9 ดูการอ้างถึงบทความนี้ในบทที่ 4 (หน้า 98)

16. สรุปสั้นๆ ของกรณีนี้ดูได้ในวิจารณ์ *History of the Thai Revolution* ของ Batson, เรื่องเดิม, 190-1

17. US, 892.796/12, 30 June 1930 ดู GB, F730/730/40, 1 January 1932, Dormer to Sir John Simon ประกอบ

ข้อคิดเห็นของพระองค์เจ้าบวรเดชมีอยู่ในบันทึกชื่อ "ข้อคิดเห็นที่แตกต่างไปของเสนาบดีกลาโหม" ใน กจช.สบ.2.42/270 ในบันทึกนี้พระองค์เจ้าบวรเดชได้ยกปัญหาของความเป็นไปได้ว่าสยามและจีนอาจต้องทำสงครามกัน (ดูบทที่ 4 เชิงอรรถ 138)

18. คำอ้างอิงนี้มาจากบันทึกของฮอล-แพ็ทช์ ใน กจช. สบ.2.47/206 ในนี้มีเอกสารฉบับอื่นที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ด้วย

19. กจช. สบ.2.47/202 ระยะนี้เองที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรับสั่งว่าพระองค์ไม่มีพระราชประสงค์จะเห็นเสนาบดีของพระองค์ทะเลาะกันเหมือนเด็กๆ (ดูบทที่ 3) เสนาบดีกระทรวงคลังได้ส่งจดหมายแสดงความขอโทษ

20. ส่วนหนึ่งของความขัดแย้งมีจุดใหญ่อยู่ที่ว่าการอ้างว่าได้รับการเห็นชอบด้วยวาจานั้นเพียงพอที่จะนำไปปฏิบัติว่าอนุมัติให้ใช้จ่ายได้หรือไม่ หรือว่าต้องมีคำอนุมัติเป็นลายลักษณ์อักษร (ดูเอกสารใน กจช. ร.7 พ.1/35 และ กจช. ร.7 ค.1/36)

21. กจช. สบ.2.47/191 เสนาบดีกระทรวงพระคลังได้โต้แย้งซ้ำแล้วซ้ำเล่าว่า ถ้ามีการให้อนุญาตเป็นกรณีพิเศษแก่กระทรวงหนึ่งได้ กระทรวงอื่นๆ ก็จะทำตามอย่างบ้าง

22. GB, F 2175/9/40, 16 March 1931, Dormer to Henderson มีรายงานด้วยว่าพระองค์เจ้าบวรเดชทรงอ้างว่าการที่ค่าใช้จ่ายทางการทหารสูงก็เพราะไม่ช้าไม่นานนี้สยามคงต้องรบกับจีน (ดูเชิงอรรถ 17)

23. กจช. ร.7 ค.15.1/4

24. ดูรายงานการประชุมเสนาบดีสภา วันที่ 4 กุมภาพันธ์ 1931 ใน กจช. ร.7 ค.15/1.4 ซึ่งมีข้อขัดแย้งที่เห็นได้ชัดในเรื่องเงินเดือนของฝ่ายทหาร พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงสั่งว่า เงินเดือนข้าราชการนั้นจะเลื่อนได้เฉพาะกรณีการเลื่อนขั้นเท่านั้น และทรงเสริมว่าทรงหวังว่าความกวดขัดนี้คงจะกินเวลาไม่เกิน 1 ปี ดูเอกสารโต้ตอบเรื่องนี้ประกอบด้วยใน กจช. สบ.2.42/340

25. รายงานการประชุมเสนาบดีทั้ง 2 ครั้งอยู่ใน กจช. ร.7 ค.11/23

26. จดหมายของพระองค์เจ้าบวรเดชและเอกสารอื่นๆ ที่นำมาเป็นพื้นฐานอ้างอิงของเรื่องนี้อยู่ใน กจช. ร.7 ก.3/6 พระองค์เจ้าบวรเดชทรงโต้แย้งว่าในเมื่อถูกกล่าวหาว่า "ผิด" ในที่ประชุมเสนาบดีสภาจึงเป็นการสมควรที่พระองค์ควรจะลาออก

27. ข้อความเกี่ยวกับการรับการลาออกและเรื่องเกี่ยวกับพระองค์เจ้าอลงกฎนั้นถูกขีดฆ่าออกจากโทรเลขฉบับร่าง กจช. ร.7 ก.3/6

28. นอกเหนือจากเอกสารใน กจช. ร.7 กห.3/6 แล้วก็มีเรื่องราวที่กล่าวถึงไว้ในต่างประเทศอีกหลายฉบับ ในหลายฉบับนี้ได้เน้นถึงบทบาทของกรมพระกำแพงเพ็ชรฯ ที่ทรงคัดค้านเสนาบดีกระทรวงกลาโหมมากกว่าที่มีในฉบับของไทย ดูตัวอย่างได้ใน US, 892.00/07, 12 June 1931 ซึ่งได้บรรยายไว้ว่ากรณีนี้นับเป็นวิกฤตที่ร้ายแรงมากของที่ประชุมเสนาบดีในรัชสมัยนี้ นับตั้งแต่ต้นรัชกาลทีเดียว และได้รายงานไว้ด้วยว่ากรมพระกำแพงเพ็ชรฯทรงขู่ว่าจะลาออก รายงานที่มีนี้หลายด้านขัดแย้งกับเอกสารที่มีเป็นภาษาไทย

29. กจช. ร.7 ก.3/19

30. กจช. ร.7 ก.3/6 อย่างไรก็ตาม ทูตอเมริกันเชื่อว่าข่าวนี้รั่วมาจากทางกระทรวงพาณิชย์และคมนาคม (US, 892.00/68, 16 June 1931) ดู กจช. ร.7 รล.19/16 และ *Bangkok Times*, 10 June 1931 ประกอบด้วย

31. แถลงการณ์นี้ร่างโดยสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งทรงมีบทบาทสำคัญในการตัดสินใจของอภิรัฐมนตรีในการรับการทูลลาออกของพระองค์เจ้าบวรเดช (ดู กจช. ร.7 ก.3/6) สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงเขียนบันทึกสั้นๆ เกี่ยวกับประวัติของเรื่องนี้ (ดูในแฟ้มเดียวกันและร่างบันทึกที่เป็นลายพระหัตถ์ของพระองค์ได้ ใน กจช. สบ.2.49/161 แฟ้มส่วนพระองค์นี้มีจดหมายส่วนพระองค์จากสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์ฯ ถึงสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ลงวันที่ 11 June 1931 อภิปรายถึงการกระทำของพระองค์เจ้าบวรเดช)

32. บันทึกการประชุมของอภิรัฐมนตรี วันที่ 4 June 1931, ใน กจช. ร.7 กห. 3/6

33. GB, F 730/730/40, 1 January 1932 Dormer to Sir John Simon

34. GB, F 5377/9/40, 21 August 1931 Dormer to Henderson

35. ฮอล-แพ็ทช์ได้โต้แย้งว่าการที่ยึดติดกับโลหะเงินด้วยหวังว่าราคามันจะขึ้นนั้น "แทบจะเหมือนกับว่าจะเล่นเก็งกำไรทีเดียว" และได้สนับสนุนให้ทำเช่นนั้นมานานแล้ว (กจช. ร.7 ค.1/39 และ กจช. สบ.2.42/326) ดู GB, F 5378/9/40, 24 August 1931 ประกอบ

36. GB, F 6311/9/40, 29 September 1931

37. ในวันที่ 2 ตุลาคม ทูตอังกฤษได้รายงานถึงค่านายหน้า "ราคามหาศาล" และข้อเรียกร้องที่ยุ่งยากอื่นๆ ที่นายธนาคารที่นิวยอร์คเรียกร้องและเสริมว่า ฮอล-แพ๊ทช์บอกว่า "กระต่ายไทยนั้นเหมือนต้องมนต์สะกดของงูเหลือมอเมริกัน" เสียจนเกือบจะยอมตามข้อเรียกร้องนั้นแล้ว (GB, F 6312/9/40, 2 October 1931, Dormer to the Marquis of Reading) ฟรานซิส บี. แซยร์ เป็นหนึ่งในบรรดาผู้ที่ช่วยสยามเจรจากับสหรัฐอเมริกา

38. รายงานการประชุมของเสนาบดีสภาและอภิรัฐมนตรี ร่างของโทรเลขและเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับวิกฤตทางการเงิน ในเดือนกันยายน-ตุลาคม 1931 เริ่มใน กจช. ร.7 ต.37/11 (แฟ้มเอกสารความสัมพันธ์กับอังกฤษ) และ ด้วยเหตุผลใดไม่แจ้งมีต่อใน กจช. ร.7 พค.8.1/4 ปี 1931 ถึงฤดูใบไม้ผลิ 1932 ทั้งในเอกสารอ้างอิงที่ยกมา ทั้งจากบันทึกของกระทรวงพระคลัง จากแฟ้มส่วนพระองค์ของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และจากที่อื่นๆ ในหอจดหมายเหตุนี้ ทำให้สามารถมองเห็นสถานการณ์แทบจะวันต่อวัน และในบางกรณีแทบจะชั่วโมงต่อชั่วโมงของความตั้งใจของรัฐบาลในการจัดการกับนโยบายเศรษฐกิจ ณ ที่นี้จะพยายามสรุปเกี่ยวกับหัวข้อปัญหาหลักๆ เรื่องราวหลายเรื่อง มยุรี นกยูงทอง ได้เคยใช้ใน "ปัญหาเศรษฐกิจของไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2468-2478)" วิทยานิพนธ์ปริญญาโท จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 1977 มาแล้ว

39. กจช. ร.7 ต.37/11

40. กจช. ร.7 ค.14/2

41. กจช. ร.7 พค.8.1/4

42. GB, F 6644/9/40, 14 October 1931 Dormer to Marquis of Reading

43. *Bangkok Times*, 13 October 1931

44. กจช. ร.7 ค.15/6

45. GB, F 7210/9/40, 29 October 1931 GB, F 7105/9/40, 29 October 1931 ในข่าวที่ส่งไปตอนหลัง Dormer ได้เติมลงไปว่า ฮอล-แพ๊ทช์หวังว่าสามารถทำให้งบปีหน้าลงตัวได้ และจะยืมเงินจากอังกฤษ และ "ถ้าเขาทำได้สำเร็จสถานภาพของเราที่นี่ก็จะมั่นคงมาก!"

46. กจช. ร.7 ค.14/2 เนื้อความของบันทึกทั้งสองมีอยู่ใน กจช. สบ.2.47/229 ซึ่งมีบันทึกอื่นๆ ของที่ปรึกษาทางด้านการคลังและมีใน กจช. สบ.2.47/230

47. กจช. ร.7 ค.14/3

48. กจช. ร.7 ค.14/4; กจช. สบ.2.42/365

49. GB, F 7528/9/40, 13 November 1931 "ลับที่สุด" Dormer to Sir John Simon

50. GB, F 7750/9/40; 25 November 1931, Dormer to Sir John Simon

51. GB, F 249/200/40, 11 December 1931, Dormer to Sir John Simon วิจารณ์รัฐบาลที่ไม่ได้จัดการเรื่องที่ฮอล-แพ๊ทช์เห็นว่ามีความสำคัญเร่งด่วน ท่านทูตเขียนว่า "พูดไปแล้วสยามก็เป็นเหมือนประเทศตะวันออกนั่นแหละ" มีผู้ที่อยู่ในลอนดอนเขียนเสริมว่า "นี่เป็นการแสดงให้เห็นถึงข้อเสียของระบบราชการสยามที่ปกครองโดยพวกราชวงศ์"

เรื่องเกี่ยวกับธนาคารสยามกัมมาจลที่รัฐบาลเป็นผู้ถือหุ้นใหญ่หาดูได้ใน บทที่ 4 หน้า 98

52. GB, F 7636/40, 21 December 1931

53. GB, F 728/200/40, 31 December, Dormer to Sir John Simon

54. บทความเหล่านี้และบทความอื่นๆ ในหนังสือพิมพ์เกี่ยวกับสถานการณ์ทางด้านเศรษฐกิจ มีรวบรวมไว้ใน กจช. ร.7 รล.19.1/9

55. เมื่อได้มีการปรึกษากันถึงความเป็นไปได้เช่นนี้เมื่อ 2 เดือนก่อนนั้น ทูตไทยที่สหรัฐอเมริกาได้รายงานจากกรุงนิวยอร์คว่า "ที่นี่ได้คิดกันว่าความเป็นไปได้ของเรื่องนี้ดูห่างไกลจนไม่คุ้มค่าของเวลาที่จะไปคิดถึงมัน" (กจช. ร.7 พ.8.1/4) ภายหลังพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงแสดงความข้องพระทัยว่า สหรัฐฯซึ่งมีทองคำมากและมีแต่ตลาดภายในประเทศเป็นส่วนใหญ่จะได้ประโยชน์อะไรถ้าจะทิ้งทองคำ (กจช. ร.7 ต.35/30)

56. กจช. ร.7 ค.14/3 เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงรับรายงานเรื่องนี้ ได้ทรงวิจารณ์ว่า "น่าสนใจมากๆ" บอกเสนาบดีกระทรวงพระคลังให้บอกนายฮอล-แพ๊ทช์ ด้วย

57. ดู Batson, *SPF*, เรื่องเดิม, 72-3 ด้วย

58. กจช. ร.7 ค.14/4

59. กจช. สบ.2.42/365 นอกจากเป็นที่ปรึกษาของรัฐบาลแล้ว คริสเตียนเซนยังเป็นผู้จัดการสาขากรุงเทพฯ ของ บริษัท อิสท์ เอเซียติก ซึ่งเป็นบริษัทค้าขายที่มีอิทธิพลมากของเดนมาร์กด้วย

60. กจช. ร.7 ค.14/4; กจช. สบ.2.47/236

61. จากเรื่องเดียวกัน

62. กจช. สบ.2.47/239

63. เนื้อความภาษาอังกฤษของแถลงการณ์นี้ดีพิมพ์ใน *Bangkok Times*, 26

January 1932 ดูบทบรรณาธิการในเล่มเดียวกันนี้ด้วย เรื่อง "เรียกร้องให้ช่วยกันเสียสละ" ซึ่งเน้นว่าการตัดงบประมาณตอนนี้ ยากกว่าเมื่อปี 1925-6 มาก ซึ่งตอนนั้นโครงการประหยัดอย่างเข้มงวดของรัฐบาลเริ่มใช้ในสมัยที่รายได้ของรัฐบาลกำลังเพิ่มขึ้น

64. *Bangkok Times*, 5 February 1932 เสนาบดีกระทรวงพระคลังได้โต้แย้งว่า การลดภาษีจะไม่ทำให้รัฐมีรายได้น้อยลง เพราะภาษีที่ต่ำลงจะเก็บได้ง่ายขึ้น (มหิธร, เรื่องเดิม, 153)

65. กจช. ร.7 ค.14/5 ที่ปรึกษาคนเดิมคือ เซอร์ วอลเตอร์ วิลเลียมสัน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้ข้อสังเกตว่า "คุ้มค่าที่ได้รู้"

66. "เจ้าชีวิต" ของพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, เรื่องเดิม, 307 พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ได้เสด็จมาสยามเมื่อปลายปี 1931 และประทับอยู่ที่ในวัง พระองค์ได้บันทึกไว้ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงใช้เวลาประชุมเรื่องเศรษฐกิจกับคณะรัฐบาลบ่อยและนานมาก (เรื่องเดียวกัน และจากสิ่งที่เคยกล่าวมาแล้วใน *The Twain Have Met*, เรื่องเดิม, 155-6)

67. ข้อความที่อ้างนี้มาจากรายงานของคณะอนุกรรมการ ศึกษาสภาพภายในของอุตสาหกรรมข้าว ลงวันที่ 22 มกราคม 1931 (กจช. ร.7 พ.8.1/1) ดูบทที่ 4 เชิงอรรถ 156 ประกอบด้วย

68. GB, F 1356/200/40, 15 January 1932, Dormer to Sir John Simon เอกสารเดียวกันนี้ได้รายงานด้วยว่า ฮอล-แพ๊ทช์ได้เสนอภาษีใหม่ "ซึ่งจะเป็นการต้อนเชื้อพระวงศ์เข้ามาในคอก" ดังนั้น หลังจากนั้นไม่นาน ดอร์เมอร์ได้รายงานว่า ฮอล-แพ๊ทช์ "สนับสนุนการอิงกับเงินสเตอร์ลิงในทันทีที่ดูแล้วปลอดภัย แต่ข้าพเจ้าเชื่อว่า ยังมีอีกกลุ่มหนึ่งที่จะลดค่าเงินลงในทันที" (GB, F 2161/200/40, 29 January 1932)

69. กจช. ร.7 ค.14/4; รายงานการประชุมวันที่ 20 มกราคม มีอยู่ใน กจช. สบ.2.42/365 ด้วย

70. ภาษาอังกฤษที่แปลนี้ได้มาจาก *Bangkok Times*, 13 February 1932 พิมพ์ใหม่ใน Batson, *SPF*, เรื่องเดิม, 77-81 ดังที่หมายเหตุไว้ข้างล่าง ภาคภาษาอังฤษไม่ให้ความรู้สึกเดียวกันกับต้นฉบับภาษาไทยเสมอไป

71. ในขณะที่การแปลเป็นภาษาอังกฤษใน *Bangkok Times* ไม่ได้ตั้งใจจะให้เกิดการเข้าใจผิด แต่ในบางตอนได้ใช้ถ้อยคำที่อ่อนลง ดังข้อความที่นำมาอ้างถึงมาจากภาษาไทยว่า "ข้าพเจ้าเองไม่รู้เรื่องการเงินเลย..." (ต้นฉบับภาษาไทยอยู่ใน กจช. ร.7 รล.21/5)

72. เนื้อความภาษาไทยอยู่ใน กจช. ร.7 ก.1/37; กจช. ร.7 รล.21/4; และ กจช.

สบ.2.47/233 ดู พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, *เจ้าชีวิต* เรื่องเดิม, 308 และ พระองค์เจ้าธานีนิวัต, *ชุมนุมนิพนธ์* เรื่องเดิม, 15-18 ประกอบ

73. *Bangkok Times*, 16 February 1932

74. US, 892.00 P.R./35, 9 March 1932, Kaufman to the Secretary of State

75. GB, F 2881/200/40, 14 February 1932, Johns to Sir John Simon

76. หลวงขุนกสิการ และคนอื่นๆ *ประวัติศาสตร์สยาม* (กรุงเทพ 1936), 356; *Bangkok Times*, 29 November 1939 รายละเอียดเพิ่มเติมดูได้ใน Batson, *SPF*, เรื่องเดิม 74

77. กจช. ร.7 ค.14/4

78. ร่างอื่นๆ ของสุนทรพจน์และข้อวิจารณ์ของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์ฯ เสนาบดีกระทรวงพระคลัง สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ กรมพระกำแพงเพ็ชรฯ และท่านอื่นๆ มีอยู่ใน กจช. ร.7 รล.1/91

79. GB, F 3388/40, 10 March 1932, Johns to Sir John Simon

80. สถิติของราคาข้าวชนิดต่างๆ ดูได้ใน กจช. ร.7 พ.8.1/4 และดูบันทึกของอธิบดีกรมการค้าได้ใน กจช. ร.7 ค.14/7

81. วลีนี้มาจากบันทึกของพระยาอินทรมนตรี (F. H. Giles) ลงวันที่ 17 มกราคม 1932 (กจช. สบ.2.47/239)

82. ต้นเดือนมิถุนายน 1932 หลังจากที่สยามไม่ยึดติดกับระบบทองคำ รัฐบาลได้คิดที่จะสั่งห้ามส่งออกทองคำ กรมพระกำแพงเพ็ชรฯ ทรงคัดค้านการกระทำนี้โดยทรงอ้างว่ามันจะลดค่าของสิ่งที่เป็นนิยมว่าเป็นการออมเงินลง (กจช. สบ.2.49/171)

83. Batson วิจารณ์ *History of the Thai Revolution*, เรื่องเดิม 193-4; เอกสารตัวจริงอยู่ใน กจช. ร.7 พ.13/5 บริเวณที่อ้างถึงคือ ลพบุรี พิษณุโลก สระบุรี และอ่างทอง (มีฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษของรายงานเกี่ยวกับเมืองอ่างทองในฉัตรทิพย์ นาถสุภาและบุคคลอื่น (บรรณาธิการ) *The Political Economy of Siam 1910-1932* เรื่องเดิม 161-68)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตั้งข้อสังเกตไว้ในรายงานฉบับแรกๆ ว่าน่าสนใจและทรงมีรับสั่งให้ส่งให้เสนาบดี รายงานฉบับหลังๆ ก็เหมือนกันกับฉบับแรกๆ และสภาวะก็คงจะเหมือนๆ กัน เช่นนี้ในทุกๆ แห่ง ในรายงานฉบับหลังมีเขียนไว้เพียงว่า "ดูแล้ว"

84. ให้ดูแฟ้ม กจช. ร.7 รล.20/1-203 เป็นพิเศษ แฟ้มนี้มีคำร้องขอ (20/190) ต่อพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่รับสั่งแก่เหล่าทัพแนะนำว่าควรจะร้องขอ

ความสนับสนุนจากประชาชนชาวไทยโดยตรง

85. รายงานที่ดูขัดแย้งกันกับกระทรวงพาณิชย์และคมนาคมที่อ้างถึงข้างบนนี้ คงจะสืบเนื่องมาจากความแตกต่างกันของสถานที่ รายงานของกระทรวงกินอาณาบริเวณกว้างขวางถึงทางเหนือของกรุงเทพฯ ในขณะที่คำร้องนี้มาจากบริเวณแถบตะวันออกของฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา

86. ดูคำอภิปรายของคณะรัฐบาลเกี่ยวกับเรื่องนี้และข้อเสนออื่นๆ ได้ใน กจช. สบ.2.42/401 ข้อเสนอแนะของที่ปรึกษาของรัฐบาลข้อหนึ่งคือ แผนงานที่ให้รัฐบาลทำหน้าที่พ่อค้าคนกลางเสียเองในตลาดข้าว โดยให้รัฐบาลจัดระบบยุ้งฉางเอง ซึ่งเป็นข้อเสนอที่รัฐบาลสมัยการปกครองโดยระบอบรัฐธรรมนูญแรกๆ ยึดมาปฏิบัติและทำการประชาสัมพันธ์กว้างขวาง

87. มีตัวอย่างของฎีกาของชาวนา 24 คนจากชัยนาท ที่ขอยืมเงินจากท้องพระคลังโดยเอาที่ดินมาจำนอง รวมทั้งรายการแสดงพื้นที่ของที่ดินแต่ละแปลง และเงินที่แต่ละคนต้องการ (กจช. ร.7 รล.20.7/20)

88. กจช. ร.7 รล.20/194

89. กจช. สบ.2.42/380 ผู้เขียนฎีกาคือ นายถวัติ ซึ่งเป็นคนเขียนบทความให้หนังสือพิมพ์ในกรุงเทพฯ รวมทั้งเขียนบทความในหนังสือพิมพ์*อิสระ* เกี่ยวกับความขาดแคลนการลงทุนที่ให้ผลผลิต ดังที่เคยพูดถึงมาในบทที่ 4 ด้วย

90. กจช. สบ.2.42/401 สถิติในแฟ้มนี้ แสดงให้เห็นว่ารัฐบาลเองได้ยึดที่ดินที่ขาดการส่งภาษีมาน้อยแปลงมาก

91. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้มีอยู่ใน กจช. ร.7 รล.20/194 ในรายงานการประชุมวันที่ 16 พฤษภาคม ของคณะเสนาบดี วลีในเครื่องหมายคำพูดเป็นภาษาอังกฤษในต้นฉบับภาษาไทย

92. กจช. ร.7 รล.20/194; สบ.2.42/405

93. *Bangkok Times*, 22 February 1932

94. *Bangkok Times*, 8 March และ 5 April 1932

95. กจช. ร.7 รล.1/95 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงบ่นเรื่องที่ข้าราชการเป็นหนี้เป็นสินมาก ใช้เงินเดือนหมดทุกเดือน มีอุปนิสัยที่ "เป็นเด็ก"

96. รายงานการประชุมคณะเสนาบดี 18 เมษายน 1932 ใน กจช. ร.7 ค.15.1/5

97. ดูคำวิจารณ์ของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์ฯ ในการประชุมอภิรัฐมนตรี 11 มกราคม 1932 ใน กจช. ร.7 ค.14/4

98. แม้ว่ากรมพระกำแพงเพ็ชรฯ จะทรงเป็นผู้นำในการตัดสินใจลดค่าเงินบาท แต่

ผู้สังเกตการณ์ชาวต่างประเทศผู้หนึ่งได้รายงานในขณะนั้นว่ามีข่าวลือ ซึ่งผู้สังเกตการณ์เห็นว่าไม่มีมูล ว่าพระองค์ทรงสนับสนุนให้อิงเงินบาทกับมาตรฐานทองคำ เอ็กเซ็ลเขียนว่า (*Siamese Tapestry*, เรื่องเดิม, 158):

> ไม่มีเหตุผลใดที่จะยึดติดกับมาตรฐานทองคำต่อไปแต่พวกปฏิวัติก็หาเหตุผลมาจนได้ บ้างก็ว่ากรมพระกำแพงเพ็ชรฯต้องการยึดติดกับมาตรฐานทองคำ เพราะจะทำให้พระองค์ซื้อหัวรถจักรสำหรับรถไฟซึ่งพระองค์เป็นผู้บังคับบัญชาอยู่ได้ถูกลง พระองค์ไม่สนพระทัยในความทุกข์ยากของประชาชน ทรงสนพระทัยแต่รถไฟของพระองค์เท่านั้น ฟังดูแล้วไม่ยุติธรรมเลย แต่เป็นเหตุผลที่ฟังดูดี มีข่าวแพร่ไปบางเรื่องว่าพวกเจ้าบางพระองค์ยึดถือมาตรฐานทองคำในขณะที่เตรียมขนย้ายเงินไปอยู่ต่างประเทศ เรื่องต่างๆ เหล่านี้ล้วนเป็นเรื่องสนุกปากสำหรับพวกคณะปฏิวัติที่ต้องการให้มีเรื่องทั้งสิ้น...

99. เรื่องความขัดแย้งเกี่ยวกับรายรับของรัฐบาลที่เขียนไว้ในนี้มีข้อมูลจากเอกสารในกจช. ร.7 ค.14/5 และ 15.1/5

100. กจช. ร.7 ค.15.1/5; กจช. สบ.2.42/365

101. เป็นที่น่าสังเกตว่าในที่สุดรายรับทั้งหมดของรัฐบาลสำหรับปี 1932/3 คือ 79.65 ล้านบาท หรือมากกว่าที่ประมาณกันไว้เกือบ 4.8 ล้านบาทและรายจ่ายรวมแล้ว 70.2 ล้านบาท น้อยกว่าที่ประเมินไว้ถึง 4.2 ล้านบาท ทำให้รัฐบาลมีเงินเหลือทั้งหมดในปี 1932/3 รวมแล้วมากกว่า 9.4 ล้านบาท การขาดดุลปี 1931/2 นั้นประมาณ 8.5 ล้านบาท (*Statistical Year Book of the Kingdom of Siam, 2474-75 [1931-33]*, 287)

102. *Bangkok Times*, 28 March 1932 และ GB, F 3880/200/40, 30 March 1932, อ้างมาจาก *Bangkok Daily Mail*

103. GB, F 3288/200/40 นายฮอล-แพ๊ทช์ บอกกับทูตอังกฤษเกี่ยวกับจดหมายถึงผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศอังกฤษว่า "เนื่องจากจดหมายนี้คงจะถูกคนไทยเปิดอ่าน ข้าพเจ้าจึงเขียนสั้นที่สุด" ทางสถานทูตอังกฤษนั้นได้พูดถึงนายฮอล-แพ๊ทช์ ว่าเป็น "แหล่งข้อมูลที่หาค่ามิได้" ซึ่งบุคคลก่อนหน้าเขาก็ถูกเรียกเช่นเดียวกันนี้ (GB, F 730/730/40, 1 January 932; GB, F 1903/1903/40, 28 January 1927)

104. กจช. ร.7 บ.2.2ก แฟ้ม 42 ต่อมาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีโทรเลขถึง

คุก ว่า "เรากำลังรอที่ปรึกษาทางการเงินคนใหม่อย่างกระวนกระวาย ข้าพเจ้าหวังว่าท่านคงจะเลือกผู้ที่เหมาะสมให้เราได้"

105. มีสำเนาของรายงานที่ไม่เคยตีพิมพ์มาก่อนเลย (ดูข้างหน้า) ใน กจช. ร.7 ค.15. 1/4 สำเนานี้มีหมายเหตุและข้อสังเกตเห็นมากมาย ส่วนใหญ่เป็นการวิจารณ์ด้วยลายมือและลักษณะการเขียนที่บ่งชัดว่าเป็นของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

106. รายงานนี้ได้วิจารณ์การบริหารบางด้านของการรถไฟ และแม้จะมีหลักฐานว่าก่อนที่จะเกิดวิกฤตเศรษฐกิจนั้น การรถไฟทำกำไรได้มาก แต่ปัจจุบันนี้กลายเป็น "สิ่งที่ผลาญเงินของประเทศ"

107. กจช. ร.7 ค.15.1/4

108. ฮอล-แพ๊ทช์ ซึ่งยังคงเป็น "แหล่งข่าวที่หาค่ามิได้" อยู่ (ดูเชิงอรรถ 103) ได้สัญญาดังที่แหล่งข่าวจากอังกฤษอ้างว่าจะให้สำเนารายงานที่ไม่ได้ตีพิมพ์ฉบับนี้แก่สถานทูตอังกฤษ (GB, F 4820/200/40, 7 May 1932)

109. กจช. ร.7 ค.15.1/4 จดหมายของฮอล-แพ๊ทช์ ลงวันที่ 11 สิงหาคม 1932 และพระราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว วันที่ 1 กันยายน คำที่อยู่ในเครื่องหมายคำพูดเขียนเป็นภาษาอังกฤษในต้นฉบับภาษาไทย พระราชวินิจฉัยยาวเหยียดนั้นลงพระปรมาภิไธยเต็มไม่ใช่ตัวย่อ ซึ่งเป็นเรื่องที่เป็นปกติของเอกสารหลังการปฏิวัติ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะใช้พระนามเต็มแทน

ฮอล-แพ๊ทช์โต้แย้งว่า ถ้าให้ข้อมูลเกี่ยวกับสถานการณ์ปัจจุบันทางการเงินของสยาม เขาจะสามารถทำให้นายธนาคารในยุโรปหันมาสนใจสยามได้

110. *Bangkok Times*, 26 September 1932 ในบทความเดือนพฤศจิกายน ในนิตยสาร *Asia* บรรณาธิการของหนังสือพิมพ์ในกรุงเทพฯฉบับหนึ่งรายงานว่า นายฮอล-แพ๊ทช์คาดว่าจะเกิดการปฏิวัติแน่ แต่ก็ไม่ได้คาดว่าจะเร็วขนาดนั้น (St. Clair McKelway, "*Siam Tries a People's Party*" *Asia* [1932] 555-61 โดยเฉพาะหน้า 561 McKelway เป็นบรรณาธิการ *Bangkok Daily Mail* ต่อจาก Andrew A. Freeman)

111. GB, F 6644/9/40, 14 October 1931 การที่พระยาโกมารกุลมนตรีเป็นเสนาบดีกระทรวงพระคลังมาตั้งแต่ 1929-1932 โดยไม่ได้รับเลื่อนตำแหน่งขึ้นเป็น "เจ้าพระยา" ซึ่งเป็นตำแหน่งสูงสุดที่ผู้ที่ไม่ใช่เจ้าจะเป็นได้ ก็แสดงให้เห็นสถานภาพของท่านได้เป็นอย่างดี

112. เอกสารที่เกี่ยวข้องและจดหมายอยู่ใน กจช. ร.7 ค.15.1/4

113. กจช. ร.7 ค.15.1/4; *Bangkok Times*, 11 April 1932

114. มีสำเนางบประมาณ 1932/3 อยู่ใน กจช. สบ.2.42/393

115. กจช. ร.7 ค.1/46

116. GB, F 3700/200/40, 21 March 1932

117. *Bangkok Times*, 12 February และ 10 May 1932 วันที่ 4, 5 March "Cultivator" ได้ตีพิมพ์บทความเกี่ยวกับปัญหาเศรษฐกิจของสยามต่อในหนังสือพิมพ์ฉบับเดียวกันนี้

118. สมาชิกคนไทยอื่นๆ ก็มี ม.จ.สิทธิพร และพระองค์เจ้าศุภโยคเกษม เสนาบดีกระทรวงพระคลังที่เพิ่งจะเข้ารับตำแหน่งใหม่ๆ ชาวต่างประเทศมี สตีเวนส์, คริสเตียนเซน, และพระยาอินทรมนตรี (F.H. Giles) ม.จ.สิทธิพร นายคริสเตียนเซน และพระยาอินทรมนตรีต่างก็ได้โต้เถียงให้ลดค่าเงินมาก่อนนี้แล้ว

119. กจช. ร.7 ค.14/7 ก่อนประกาศใช้ได้มีการปรับปรุงแถลงการณ์นี้โดยเพิ่มสถิติที่แสดงถึงการค้ากับต่างประเทศของสยาม (43% สินค้าเข้า 56% สินค้าออก) กับกลุ่มประเทศที่ยึดติดกับเงินปอนด์สเตอร์ลิงเข้าไปด้วย

120. *Bangkok Times*, 11 May 1932

121. GB, F 5254/200/40, 16 May 1932

เอกสารด่วนของอังกฤษอีกชุดหนึ่งมีจดหมายจากเลอ เมย์ ที่บอกว่าเขาได้รับทราบมาจากแหล่งข่าวที่เป็นคนไทยว่าเพื่อถนอมน้ำใจของนายฮอล-แพ็ทช์ จึงไม่สามารถทิ้งมาตรฐานทองคำจนกว่าเขาจะออกจากประเทศ หลักฐานทางสยามไม่ได้พูดถึงข้อนี้ แต่สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงยกปัญหาข้อนี้มาถามว่า รัฐบาลควรจะรอให้นายฮอล-แพ็ทช์ออกไปจากประเทศก่อนที่จะปลดเสนาบดีกระทรวงพระคลังหรือไม่ ผู้สังเกตการณ์ชาวอังกฤษคนหนึ่งตั้งข้อสังเกตว่า "เห็นได้ชัดว่า เลอ เมย์ และฮอล-แพ็ทช์คงไม่รักกันนัก..." (GB, F 4768/200/40, 20 May 1932)

122. กจช. ร.7 ค.14/5

123. กจช. ร.7 ค.1/46

124. *Bangkok Times*, 28 May 1932 วันที่ 4 มิถุนายน มีบทบรรณาธิการในหนังสือพิมพ์ลงว่าสยามทิ้งมาตรฐานทองคำเพราะตลาดข้าวส่วนใหญ่ของสยามไม่ยึดติดกับทองคำทำให้ข้าวไทยเสียเปรียบในทางการตลาด หนังสือพิมพ์ฉบับเดียวกันนี้ได้ตีพิมพ์คำแปลของบทความที่เขียนโดยนักเขียนชาวฝรั่งเศสผสมไซ่ง่อน "Pol d'Aramée" ที่วิจารณ์การเงินของสยาม (ดูข้างหน้า) บทความนี้ได้รายงานเรื่องความขัดแย้งทางนโยบายจนกระทั่งทำให้

นายฮอล-แพ็ทช์ต้องลาออก และได้พูดถึงคุกด้วย โดยบรรยายถึงรายงานงบประมาณของเขาว่า "เป็นแบบอย่างของวิธีการและความกระจ่างชัด"

125.กจช. ร.7 พค.8.1/4

126.มีเงินปอนด์สเตอร์ลิงกว่า 7.2 ล้าน จากหนี้สินต่างประเทศทั้งหมด 11 ล้านปอนด์ ที่เป็นรูปพันธบัตรอยู่ในตลาดกรุงลอนดอน (*Daily Telegraph,* 28 June 1932, อ้างถึงใน *Bangkok Times,* 8 July 1932)

127.รายงานการประชุมอภิรัฐมนตรี 14 เมษายน 1932, ใน กจช. ร.7 ค.15.1/4

128.พันธบัตรไทยราคาในใบหุ้น 100 ขายเพียง 85-88 (7%) และ 82-85 (6%) เมื่อวันที่ 15 มิถุนายน และหลังจากที่มีรายงานว่ามีการซื้อโดยหน่วยงาน เมื่อวันที่ 17 มิถุนายน ราคาก็ขึ้นไปหลายจุด ก่อนหน้านี้หุ้นทั้งสองประเภทขายได้สูงถึง 105 (กจช. ร.7 ค.1/47) วันที่ 24 มิถุนายน พันธบัตรชนิด 4.5% ของไทยขายเพียงแค่ 84 ในขณะที่ชนิด 6% และ 7% มีราคาเกิน 90 (*Daily Telegram* [London], 28 June 1932 ลงใน *Bangkok Times,* 8 July 1932)

ด้วยการซื้อพันธบัตรของตนเอง รัฐบาลนอกจากจะพยุงราคาพันธบัตรไว้ ยังจ่ายดอกเบี้ยให้ตัวเองด้วย และในระดับราคาที่เป็นอยู่ก็ได้จ่ายหนี้ของประเทศไปส่วนหนึ่งในราคาต่ำกว่าในใบหุ้นด้วย

129.กจช. ร.7 ค.1/47

ในจดหมายเดือนสิงหาคม 1932 ฮอล-แพ็ทช์ (ดูเชิงอรรถ 109) ได้โต้แย้งว่าราคาของพันธบัตรไทยนั้นไม่ได้เป็นการวัดฐานะของสยามเพราะมีตลาดแคบ เขาบอกว่าการที่หุ้นมีราคาขึ้นในฤดูร้อน 1932 นั้น เป็นเพราะการรวมตัวกันของนักลงทุน

130.ดูตัวอย่างของทัศนคติที่มีใน *Samaggi Sara* (บทที่ 4) ในบันทึกของพระยาอินทรมนตรี (ในบทนี้) และตัวอย่างของนักเขียน "Political Economist" ใน *Bangkok Times,* 26 March 1932

131. GB, F 3880/200/40, 30 March 1932, Johns to Sir John Simon

132.รายงานการประชุมของอภิรัฐมนตรี 2 ธันวาคม 1931 ใน กจช. ร.7 ค.13/13 ที่ประชุมได้ปรึกษาถึงเรื่องการจัดตั้งคณะกรรมการขึ้นเพื่อศึกษาปัญหาด้านต่างๆ ทางการเงิน และได้พูดกันมากถึงปัญหาการตั้งบุคคลที่จะสามารถทำงานร่วมกันได้อย่างกลมเกลียว ในตอนหนึ่งของร่างของรายงานการประชุมที่ถูกขีดฆ่าออกไปนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงตั้งข้อสังเกตไว้ว่านายเรย์มอนด์ สตีเวนส์ ได้เคยพูดครั้งหนึ่งว่าเขาไม่เคยเห็นที่ไหนที่มีความ

ขัดแย้งกันมากเท่าสยามเลย

เอกสารอีกชุดหนึ่งในแฟ้มเดียวกันนี้ (13/16) ได้มีบัญชีเงินได้ที่รัชกาลที่ 6 ทรงจ่ายเป็นเงินพระราชทาน และมีข้อสังเกตของรัชกาลที่ 7 ทรงไว้ว่าจะทำอย่างไรดีกับรายจ่ายนี้ จะเก็บภาษีไหม จะลดลงหรือเลิกจ่ายไปเลย

133. กจช. สบ.2.42/365

134. กจช. ร.7 ค.15/6; กจช. สบ.2.42/365 เนื่องจากภาษีใหม่นี้ไม่ได้เก็บจากเงินได้ทุกประเภท คณะอนุกรรมการจึงคัดค้านการที่จะเรียกว่า "ภาษีรายได้"

135. กจช. สบ.2.42/386

136. Batson, *Review of History of the Thai Revolution*, เรื่องเดิม, 194

137. *Bangkok Times*, 19 April 1932

138. *Bangkok Times*, 20 April 1932 หนังสือพิมพ์ได้ช่วยแก้ต่างให้กรมสรรพากรอ้างว่าปัญหาไม่ได้มาจากพวกขุนนางซึ่งส่วนใหญ่กินเงินเดือน ดังนั้นจึงเสียภาษี แต่ปัญหามาจากชาวจีนที่ร่ำรวยและพวกที่ไม่ได้รับเงินเดือนแบบปกติ

139. *Bangkok Times*, 21 April 1932 นักเขียนอีกท่านหนึ่งเขียนในฉบับเดียวกันนี้แนะนำว่าให้ขอให้คนรวยบริจาคให้รัฐบาลโดยเอา "เกียรติยศเป็นประกัน"

140. *Bangkok Times*, 22 April 1932 ในหนังสือพิมพ์ฉบับเดียวกันนี้ได้มีการวิจารณ์ถึงงบประมาณปี 1932/3 อย่างละเอียด ในขณะที่มีการตัดรายจ่ายจากค่าใช้จ่ายหลายรายการ โดยเฉพาะการใช้จ่ายส่วนพระองค์ แต่ก็มีการเพิ่มงบประมาณมากขึ้นในหลาย ๆ ด้านโดยเฉพาะเกี่ยวกับสมาคมสหกรณ์การวิจัยทางด้านการเกษตรและ (เพราะมีการปลดข้าราชการหลายตำแหน่ง) ค่าเงินบำนาญ

141. GB, F 4530/200/40, 22 April 1932 Johns to Sir John Simon มีลายมือจากกระทรวงการต่างประเทศเขียนไว้ที่หน้าปกว่า "ในที่สุดสิทธิที่มีมาแต่กำเนิดของเจ้าของที่ดินก็มีอิทธิพลมากพอที่ทำให้พวกเขาไม่ต้องเสียภาษีอีกเช่นเดิม"

142. *Bangkok Times*, 3 May 1932

143. ดูตัวอย่างจากจดหมายของ "Patience" และ "Nai Chalong" ใน *Bangkok Times*, 3, 4, 6 และ 17 May 1932 "Patience" โต้แย้งไม่เห็นด้วยกับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่เร็วเกินไปในขณะที่ "Nai Chalong" แก้ต่างให้กับการทำแบบประเทศตะวันตกและเอาอย่างสถาบันของประเทศเหล่านั้น เขาเขียนว่า "ข้าพเจ้าอยากเห็นสยามขึ้นเป็นมหาอำนาจในวันหนึ่ง แม้ไม่ยิ่งใหญ่ที่สุดแต่ก็ให้เป็นที่หนึ่งในตะวันออก"

144. *Bangkok Times*, 6, 7 (ซึ่งแนะให้มีการตั้งสภาผู้เสียภาษีด้วย) และ 11 May 1932

145. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงหยิบเรื่องการเลิกภาษีรัชชูปการขึ้น แต่เสนาบดีกระทรวงพระคลังชี้ให้เห็นว่า ในขณะที่ภาษีเงินเดือนนั้นจะทำรายได้ให้รัฐบาลในระดับเป็นแสน แต่ภาษีรัชชูปการจะทำรายได้ให้รัฐบาลในระดับล้าน ดังนั้นจึงขอคิดค้านการยกเลิกหรือยกเว้นภาษีนี้ ตราบใดที่วิกฤตเศรษฐกิจยังเป็นอยู่ดังเช่นปัจจุบันนี้ (กจช. ร.7 ค.12/20)

146. *Bangkok Times*, 24 May 1932

147. GB, F 5121/200/40, 26 May 1932 Johns to Sir John Simon

ตอนต้นเดือนมิถุนายนมีการพิมพ์พระราชดำรัสตอบฎีกาที่หลั่งไหลเข้ามา (ดูข้างต้น) ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงรับสั่งว่ารัฐบาลไม่สามารถยกเลิกภาษีหลายประเภทได้ เพราะประเทศต้องมีรายได้ ภาวะเศรษฐกิจนั้นเป็นเพราะสถานการณ์โลก และได้ทรงชี้ให้เห็นว่ารัฐบาลได้ตัดทอนรายจ่ายลง ได้เก็บภาษีจากคนรวย ลดภาษีที่นา และลดค่าเงินบาท คำประกาศนี้ได้ให้ข้อสังเกตว่ารายรับของรัฐบาลลดลงจาก 96 ล้านบาทในปี 1930/1 ลงเหลือเพียง 77 ล้านบาท ในปี 1931/2 และคาดว่าจะลดลงอีก 20 ล้านบาทในปี 1932/3 (*Bangkok Times*, 6 June 1932)

มีข้อเสนอนานาประการที่เสนอขึ้นมาเพื่อทำให้โครงสร้างภาษีมีความเหมาะสมขึ้น ตัวอย่างเช่น การเสนอใน *Bangkok Times* วันที่ 1 June 1932 ให้เก็บภาษีรายได้ที่ได้มาโดยไม่ต้องทำงานให้สูงขึ้น

148. *Samggi Sara* 10, 2 (May 1932) บรรณาธิการ (หน้า 7-8) โดย C.S. (จิตติ สุจริตกุล)

149. แปลจาก *Bangkok Times*, 4 June 1932 ในวันที่ 7 มิถุนายน หนังสือพิมพ์ฉบับเดียวกันนี้ได้ตีพิมพ์วิจารณ์บทความที่ลงในหนังสือพิมพ์ไทย ที่มีผู้แปลขึ้น ดู *Bangkok Times*, 21 July 1932 และ 29 August 1932 ประกอบด้วย (เป็นการแปลบทความของ "Pol d'Aramée" ที่แตกต่างกันไปเล็กน้อย)

บทที่ 8
อวสานของระบอบเก่า

หากฝ่าบาทจะอนุญาตให้กระหม่อมทูลอย่างรู้กันเพียงลำพัง และตรงไปตรงมา กระหม่อมใคร่จะทูลฝ่าบาทว่า ถ้าดูจากสถานการณ์ภายนอกที่เจริญรุ่งเรืองขึ้นทุกขณะและความสงบที่เป็นอยู่ในประเทศของฝ่าบาท พอจะมองเห็นได้ว่าช่วงระยะเวลา 10 ปีจากนี้ไป จะเป็นช่วงเวลาที่มีความสำคัญที่สุดสำหรับชะตาของสยามประเทศ

รัฐมนตรีญี่ปุ่น ถึง สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ
ธันวาคม 1924

ข้าพเจ้าไม่มีความอาวรณ์ต่อระบบการปกครองแบบเก่าของสยาม ระบบนี้ต้องสิ้นสุดลงแน่ แต่จุดจบของมันน่าจะแตกต่างจากนี้ได้ในหลาย ๆ ด้าน กลายเป็นว่าข้อเสียของระบบต่างหากที่คงอยู่ไม่ใช่ข้อดี

เอฟ. เค. เอ็กเซล (F.K. Exell), 1963[1]

ในช่วงต้นของปี 1932 มีข่าวลือและการคาดเดามากมายเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่จะเกิดขึ้นในสยาม[2] อย่างไรก็ตามปรากฏว่าเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นจริงกลับเกิดบรรยากาศที่เรียกว่า "ดูแล้วประหลาดใจ" เมื่อกลุ่มนายทหารระดับกลางและข้าราชการยึดอำนาจในกรุงเทพฯ ได้อย่างรวดเร็วและง่ายดาย ตอนเช้าตรู่ของวันที่ 24 มิถุนายน[3] ในคำแถลงการณ์อย่างเผ็ดร้อนของคณะราษฎร ซึ่งเป็นชื่อที่กลุ่มผู้ก่อการเรียกตนเองแถลงในวันที่ทำการรัฐประหาร

พวกเขาได้โจมตีราชวงศ์จักรีโดยทั่ว ๆ ไป เน้นที่องค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 7 และรัฐบาลของพระองค์เป็นส่วนใหญ่ แต่ในขณะที่ถ้อยคำประณามเหล่านี้ถูกกระจายไปทั่วในนครหลวง กลุ่มผู้นำของคณะรัฐประหารก็ได้ทูลเชิญพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 7 ให้ครองราชบัลลังก์ภายใต้รัฐธรรมนูญต่อไป โดยเสริมว่าถ้าพระองค์ปฏิเสธก็จะทูลเชิญเชื้อพระวงศ์องค์อื่นขึ้นแทน[4]

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 7 ทรงมีพระราชดำรัสตอบจากพระราชวังไกลกังวล ที่ประทับ ณ ชายทะเลหัวหิน ว่าพระองค์มีพระราชดำริอยู่นานแล้วที่จะพระราชทานรัฐธรรมนูญ และพระราชประสงค์สำคัญที่สุด คือ พระองค์ไม่ต้องการเห็นคนสยามรบกันเอง ดังนั้นพระองค์ยินดีจะสละพระราชอำนาจและเป็นพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ[5] พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับกรุงเทพมหานคร และมีพระบรมราชโองการอภัยโทษสมาชิกในคณะราษฎรพ้นจากความรับผิดชอบทั้งหมดในการกระทำที่ผิดกฎหมายระหว่างกระทำรัฐประหาร ตลอดทั้งยังทรงแสดงออกถึงความเข้าพระทัยในความจำเป็นที่พวกเขาต้องจับกุมข้าราชการชั้นผู้ใหญ่บางท่าน ตลอดทั้งเชื้อพระวงศ์บางพระองค์ด้วย[6] ตัวประกันได้รับการปลดปล่อยภายในช่วงเวลาไม่กี่วันต่อมา สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิตทรงยินยอมเสด็จไปพำนักในต่างประเทศ ได้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว และมีการจัดตั้งรัฐบาลใหม่ขึ้น ดูเหมือนว่าสยามจะมีการเปลี่ยนแปลงอย่างสงบ จากการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบการปกครองแบบรัฐธรรมนูญ

หลายวันต่อมาหลังจากการเสด็จนิวัตพระนคร พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงส่งร่างโทรเลขไปยังสำนักพิมพ์ในสหรัฐอเมริกาแห่งหนึ่ง ประเมินสถานการณ์ทางการเมืองในแง่ดีมาก และได้อ้างถึงข้อเสนอในการร่างรัฐธรรมนูญเมื่อเดือนมีนาคม รวมทั้งเสียงคัดค้านที่พระองค์ต้องเผชิญด้วย (ดูบทที่ 5)

นายปรีดี พนมยงค์ หรือ หลวงประดิษฐ์มนูธรรม หัวหน้าคณะราษฎรสายพลเรือน และเป็นหนึ่งในคณะผู้ก่อการที่ก่อตั้งคณะราษฎร เพื่อให้ประเทศเปลี่ยนระบอบการปกครองที่ปกครองโดยคนๆ เดียว เป็นการปกครองโดยมีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุด ทั้งนี้ทุกคนย่อมมีสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคกันโดยกำเนิด

> คณะราษฎรและข้าพเจ้าต่างก็พยายามทำงานโดยมีจุดหมายปลายทางเดียวกัน กล่าวคือรัฐธรรมนูญสำหรับประเทศของเรา แต่ต่างคนต่างทำโดยไม่รู้แผนของกันและกัน แผนการของข้าพเจ้าถูกคัดค้านโดยพวกอนุรักษ์นิยม รวมทั้งที่ปรึกษาชาวต่างประเทศด้วย ซึ่งเห็นว่าการเปลี่ยนแปลงอย่างหน้ามือเป็นหลังมือเช่นนี้ไม่ฉลาดเลย ดังนั้นจึงเป็นธรรมดาที่ประชาชนจะรู้สึกหงุดหงิดและลุกขึ้นจัดการกันเอง พวกเขากระทำการอย่างมีสติยับยั้งอย่างยิ่ง และไม่ได้มีการสูญเสียเลือดเนื้อแม้แต่น้อย รัฐบาลที่ถูกต้องตามกฎหมายประกอบด้วยรัฐบุรุษที่มีชื่อเสียงและมีความสามารถสมควรที่จะได้รับความไว้วางใจอย่างที่สุด ทั้งข้าพเจ้าและสมเด็จพระบรมราชินีมีความสุขสบายดี[7]

รัฐประหารครั้งนี้ได้รับการต้อนรับอย่างดีพอสมควร โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากกลุ่มนักศึกษา และกลุ่มประชาชนในนครหลวงที่สนใจการเมือง แต่ในต่างจังหวัดและบุคคลอื่น ๆ โดยทั่วไปแล้วพวกเขาไม่ได้สนใจหรือเข้าใจอะไรนัก (ดูข้างหน้า) คณะราษฎรได้รับของขวัญมากมาย ผู้สนับสนุนท่านหนึ่งมีความสับสนเกี่ยวกับสถานการณ์ปัจจุบันกับอดีต ได้บริจาคเครื่องพิมพ์ดีดและพระพุทธรูป[8] ปฏิกิริยาจากกลุ่มหนังสือพิมพ์ในกรุงเทพฯยังค่อนข้างจะระมัดระวังตัวอยู่ แต่โดยทั่วไปก็มองดูสถานการณ์ในแง่ดี และมีการเปรียบเทียบสถานการณ์ที่เป็นอยู่นี้กับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในประเทศอินเดีย และประเทศจีน รวมทั้งการก่อความไม่สงบของกลุ่มทหารในประเทศญี่ปุ่นด้วย[9] ทั้งยังได้มีการกล่าวถึงแผนการต่อต้านราชวงศ์ที่ล้มเหลวในปี 1912 อีกด้วย ในขณะที่หนังสือพิมพ์ฉบับหนึ่งในประเทศสิงคโปร์ได้อ้างถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 6 ว่าเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีส่วนทำให้เกิดการรัฐประหาร[10]

ภายในช่วงเวลาไม่กี่วันที่เข้ารับตำแหน่ง รัฐบาลใหม่ได้มีประกาศเปลี่ยนแปลง

โครงสร้างหลัก ๆ หลายประการ ได้มีการเลิกอภิรัฐมนตรี และสภากรรมการองคมนตรี และได้ยุบมณฑลจาก 10 มณฑล ลงเหลือ 4 มณฑล ก่อน ต่อมาจึงประกาศยุบการบริหารแบบมณฑลลงโดยสิ้นเชิง[11] มีการรวมกระทรวงพาณิชย์และคมนาคมเข้ากับกระทรวงเกษตรให้เป็นกระทรวงเดียวกัน ในขณะที่กระทรวงมุรธาธรและสำนักทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์นั้นถูกยุบไป มีการแต่งตั้งรัฐมนตรีใหม่ทั้งหมดซึ่งในคณะรัฐมนตรีนี้มีข้าราชการระดับชั้นเจ้าพระยาหนึ่งท่าน ชั้นพระยา 6 ท่าน สำหรับเชื้อพระวงศ์แล้วไม่ได้รับการแต่งตั้งเลย[12] สภาผู้แทนมีสมาชิก 70 คนประกอบด้วยบุคคลระดับชั้นเจ้าพระยา 3 ท่าน และบุคคลที่มีชื่อเสียงจากทั้งภายในและภายนอกคณะราษฎร แต่อำนาจสูงสุดขึ้นอยู่กับคณะกรรมการของคณะราษฎร ซึ่งมีสมาชิก 15 คน ในจำนวนนี้ 13 คน เป็นผู้ก่อการรัฐประหาร[13] รัฐบาลใหม่นี้ให้ความสนใจพิเศษต่อการที่จะได้รับความภักดีจากกลุ่มทหาร แต่นายทหารระดับสูงที่เคยรับราชการในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เกือบจะทุกท่านถูกปลดประจำการ[14]

รัฐบาลใหม่ได้เข้ามาจัดการกับปัญหาทางเศรษฐกิจซึ่งเป็นปัญหาที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งเป็นอันมากในช่วงระยะหลัง ๆ ของระบอบเก่า มีการลดภาษีที่นาลงประมาณ 50 เปอร์เซ็นต์ และภาษีอื่น ๆ รวมทั้งภาษีโรงเรือนและภาษีที่ดินใหม่ก็ลดลงหรือล้มเลิกไป มาตรการที่โต้เถียงกันมากที่สุดคือภาษีเงินเดือน (ดูบทที่ 7) ได้มีการเขียนกันขึ้นใหม่แล้วเปลี่ยนเป็นภาษีเงินได้ทั่วไปและธุรกิจ[15] ทำให้ข้าราชการชาวอังกฤษผู้หนึ่งวิจารณ์ว่า:

> เป็นความจำเป็นของการปฏิวัติในสยามที่จะนำเรื่องภาษีเงินได้เข้ามาพิจารณาเพราะมีผลต่อรายได้อย่างมาก เป็นความก้าวหน้าที่สำคัญที่สุดและควรจะทำเพื่อรื้อฟื้นความเชื่อมั่นต่อเสถียรภาพทางการเงินของสยาม หรืออย่างน้อยก็เพื่อฟื้นตัวจากวิกฤต[16]

เมื่อรัฐบาลใหม่มีอคติต่อต้านราชวงศ์เช่นนี้ และมีนโยบายเก็บภาษีจากคนรวยให้มากขึ้นจากคนจนให้น้อยลง จึงเป็นเรื่องธรรมดาที่จะต้องมีการพูดถึงปัญหาของการริบทรัพย์สินของเชื้อพระวงศ์ เชื่อกันว่าพระบรมวงศานุวงศ์หลายพระองค์มีราชทรัพย์มากมายทั้งในประเทศและนอกประเทศ และในบางรายความเชื่อนี้ก็เชื่อถือได้ ยกตัวอย่าง เช่น พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ มีน้ำพระทัยโอบอ้อมอารีและบริจาคพระราชทรัพย์จนเป็นที่รู้กันทั่ว ในปี 1931 ทรงบริจาคให้จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 20,000 บาท และเมื่อพระองค์ได้เข้ามามีสิทธิในกองมรดกเต็มที่ได้บริจาคพระราชทรัพย์รวมเป็นเงิน 200,000 บาท ให้สถาบันต่างๆ เนื่องในวันเฉลิมฉลองวันครบรอบพระชนมายุ 25 พรรษา และครบรอบพระชนมายุ 50 พรรษาของพระบิดาด้วย เมื่อตอนที่เกิดกบฏบวรเดชนั้น พระองค์ได้บริจาคเงินให้รัฐบาล 5,000 บาท ในขณะที่ในเดือนกันยายน 1933 ทรงจัดงานเลี้ยงให้ข้าราชบริพารมีแขกรับเชิญถึง 1,600 คน[17] การใช้จ่ายเช่นนี้ล้วนแล้วแต่กระทำไปเพื่องานที่สมควรทั้งนั้น แต่ถึงกระนั้นก็ยังทำให้ประชาชนอดคิดไม่ได้ว่า พระบรมวงศ์บางพระองค์ช่างได้รับมรดกที่มากมายกระไรจะปานนั้น[18]

นโยบายของรัฐบาลเกี่ยวกับพระราชทรัพย์ของพระบรมวงศ์ก็เปลี่ยนไปเปลี่ยนมา ในคำประกาศของคณะราษฎรสมัยแรกๆ ซึ่งสะท้อนถึงความเคลื่อนไหวที่มีลักษณะรุนแรงของประชาชน ได้สัญญาว่าจะมีการกระจายความร่ำรวยอย่างทั่วถึง และในไม่ช้าหนังสือพิมพ์ภาษาไทยได้ตีพิมพ์รายพระนามพระบรมวงศานุวงศ์และความร่ำรวยของพระองค์ท่านทั้งหลาย และได้กล่าวหากรมพระกำแพงเพ็ชรอัครโยธินและพระบรมวงศ์อื่นๆ ว่าฉ้อราษฎร์บังหลวง อย่างไรก็ตามในไม่ช้า นายกรัฐมนตรีซึ่งไม่ได้เป็นทั้งสมาชิกในคณะราษฎร และไม่ได้เห็นด้วยกับจุดมุ่งหมายของกลุ่มที่มีความคิดเสรีเท่าใดนัก ได้ออกประกาศว่าจะไม่มีการริบพระราชทรัพย์หรือห้ามเชื้อพระวงศ์รับราชการ และในที่สุดก็ไม่มีระบบการยึดทรัพย์[19]

การเคลื่อนไหวของผู้วางแผนร้ายทั้งหลายมักมีจำกัดอยู่เพียงในกรุงเทพฯ เพราะพวกเขาก็คิดได้อย่างถูกต้องว่า ใครก็ตามที่สามารถควบคุมนครหลวงและ

ได้รับการยอมรับจากพระมหากษัตริย์ได้ รัฐบาลใหม่นั้นก็จะสามารถควบคุมไปได้ทั่วราชอาณาจักรโดยไม่มีผู้ใดต่อต้าน ที่จริงแล้ว 90% ของประชากรที่อยู่ในต่างจังหวัดและชนบทไม่ได้สนใจการเปลี่ยนแปลงในนครหลวงเท่าใดนัก ดังเช่นที่ผู้สื่อข่าวในจังหวัดน่านที่อยู่ห่างไกลได้วิจารณ์ไว้ว่า เหตุการณ์ทางการเมืองในกรุงเทพฯได้ผ่านข้ามหัวพวกเราไป[20] เท่าที่พบทั่ว ๆ ไปก็คล้ายคลึงกันกับการสัมภาษณ์ชาวนาผู้หนึ่งในการฉลองที่นครเชียงใหม่ หลังการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับถาวรในเดือนธันวาคม ในทางด้านการเมืองประชาชนสนใจแต่เรื่องของพระมหากษัตริย์เท่านั้น และเมื่อพระองค์ทรงเห็นชอบกับระบอบใหม่นี้ ประชาชนก็ยอมรับได้[21] ความเฉื่อยชาที่มีอยู่ทั่วไปในชนบททำให้คณะราษฎรต้องส่งกลุ่มนักพูดออกไปยังต่างจังหวัด เพื่ออธิบายและหาผู้สนับสนุนรัฐบาลใหม่และรัฐธรรมนูญ[22]

แม้ความกลัวการแทรกแซงจากต่างประเทศจะปรากฏให้เห็นบ่อย ๆ แต่ปฏิกิริยาของต่างประเทศต่อคณะรัฐประหารก็ค่อนข้างจะเป็นไปในทางดี อังกฤษนั้นมีความรู้สึกที่ดีต่อรัฐบาลใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบทบาทของพระยามโนปกรณ์นิติธาดา นายกรัฐมนตรีคนแรก และพระยาศรีวิสารวาจา ซึ่งทั้งสองได้รับการกล่าวขวัญถึงว่า "ในทัศนคติของเราเห็นว่าเหมาะสมในทุก ๆ ด้าน"[23] ผู้ที่มีชื่อในฐานะผู้นำในคณะราษฎรเป็นผู้ที่ชาวต่างประเทศรู้จักน้อยมาก และมีการคาดคะเนมากว่าจะมีใครบ้างที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับแผนรัฐประหารนี้ พ่อค้าอาวุธชาวอังกฤษคนหนึ่งที่อยู่กับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและข้าราชการสำนักขณะที่เกิดการรัฐประหาร ได้เขียนเล่าถึงสถานการณ์ยุ่งเหยิงที่นั่น และเสริมว่าพวกที่มีชื่อว่าเป็นผู้นำที่ประกาศออกมานั้นเป็นเพียงหุ่นเชิดเท่านั้น และว่าผู้นำที่แท้จริงคงมีพระองค์เจ้าบวรเดช หม่อมเจ้าสิทธิพร และหม่อมเจ้าวรรณไวทยากร ทุกพระองค์นี้เป็นที่รู้กันว่าเคยทะเลาะกับรัฐบาลเก่ามาแล้วทั้งนั้น และเป็นพวกที่ "ไม่ทรงโปรด" มานานแล้ว และมีการเสนอแนะว่าพระองค์เจ้าบวรเดชคงจะเป็นนายกรัฐมนตรีคนแรก[24] รายงานของชาวอังกฤษอีกเรื่องหนึ่งตั้งข้อสังเกตว่ามีบางคนสงสัยว่าเจ้าพระยายมราชเป็นคนออกเงินให้ก่อการในครั้งนี้[25] ในขณะที่

สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่มีความรู้เกี่ยวกับสยามท่านหนึ่งเขียนว่า "ข้าพเจ้ามองเห็นคำปรึกษาที่ไม่ถูกต้องจากทางอเมริกาหลายข้อในการก่อการนี้"[26] ทูตอังกฤษมองไม่เห็นว่าจีนหรือลัทธิคอมมิวนิสต์มีบทบาทในการรัฐประหารครั้งนี้ และเสริมว่าท่านคิดว่าทางฝ่ายสงฆ์ไม่เห็นด้วยกับการเปลี่ยนแปลงนี้ และคงจะมีอิทธิพลต่อระบบใหม่น้อยลง[27] และที่ดูแล้วไม่น่าจะเป็นไปได้คือนักการทูตอเมริกันท่านหนึ่งรายงานว่า "ผลจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองนี้ดูจะทำให้อำนาจทหารลดน้อยลงแทนที่จะเพิ่มขึ้น"[28]

สถานทูตสหรัฐอเมริกาในกรุงเทพฯเชื่อว่ารัฐประหารครั้งนั้นส่วนใหญ่มุ่งไปที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์ฯ และพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงเพ็ชรฯ และในขณะที่แม้จะไม่ได้เป็นหนึ่งในกลุ่มผู้กระทำรัฐประหาร แต่พระองค์เจ้าบวรเดชก็ได้รับคำเชิญให้เข้าร่วมในคณะราษฎรและคงจะได้รับตำแหน่งที่สูงในรัฐบาลใหม่[29] รายชื่อของผู้นำในคณะรัฐบาลใหม่กล่าวได้ว่า "น่าไว้วางใจมาก" และพระยามโนปกรณ์นิติธาดาและพระยาศรีวิสารวาจาก็ได้รับคำชมเชยมาก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ได้รับคำแซ่ซ้องสรรเสริญในการวางพระองค์เป็นกลาง และมีรายงานว่า "ยิ่งกว่านั้นการเคลื่อนไหวการนี้ได้รับความนิยมมาก เพราะประชาชนส่วนใหญ่เบื่อหน่ายกับการปกครองโดยระบบเจ้าใหญ่นายโตของราชวงศ์เต็มทนแล้ว"

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเองก็เห็นด้วยกับการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เป็นที่เชื่อกันว่าพระองค์เองก็ทรงยินดีที่ได้มีโอกาสทดลองใช้รัฐธรรมนูญ ซึ่งพระองค์ทรงถูกขัดขวางโดยพระบรมวงศานุวงศ์และอภิรัฐมนตรี แต่ข้อที่ว่าพระองค์จะทรงเลือกใช้รัฐธรรมนูญที่มีการเปลี่ยนแปลงถึงขนาดของฉบับปัจจุบันหรือไม่นั้นยังเป็นที่สงสัยกันอยู่[30]

นายเรย์มอนด์ สตีเวนส์ ที่ปรึกษาด้านต่างประเทศชาวอเมริกันได้เขียนจดหมายฉบับยาวถึงนายฟรานซิส แซยร์ เล่าเรื่องเกี่ยวกับภูมิหลังของเหตุการณ์ที่นำไปสู่การกระทำรัฐประหาร และเล่าถึงรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราวว่า "เป็นแบบใหม่

สำหรับข้าพเจ้า—ยึดแบบตามของประเทศจีน"[31] มีการแสดงออกถึงความเชื่อมั่นในพระยามโนฯ และพระยาศรีวิสารวาจา สถานการณ์ด้านการเงินก็บอกว่าดีกว่าที่นายฮอล-แพ๊ทช์คิดอย่างมาก และให้ข้อสังเกตว่า"คณะใหม่เข้าใจดีว่าสถาบันกษัตริย์ยังมีความสำคัญต่อพวกเขาอยู่ อย่างน้อยก็ในนาม" สตีเวนส์สรุปอย่างระมัดระวังแต่ก็ยังมองทุกอย่างในแง่ดีว่า "สยามได้ทำสำเร็จในสิ่งที่ยากที่ที่อื่นในโลกจะทำได้ คือใช้กำลังเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และสามารถบังคับพวกที่ไม่เห็นด้วยและพวกหัวรุนแรงไว้ได้ในขณะเดียวกัน" คำตอบของแซยร์รู้สึกจะไม่มองทุกอย่างอย่างสดใสเท่าใดนัก เขาเขียนถึง "คนกลุ่มใหม่" นี้อย่างระมัดระวัง และ "ข้าพเจ้าถามตัวเองว่าการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงยอมทุกอย่างเช่นนี้เป็นการกระทำที่ฉลาดแล้วหรือ และอนาคตของเรื่องนี้จะเป็นเช่นไร"[32]

ชาวต่างประเทศอีกท่านหนึ่งที่ออกจากราชการสยาม ในตอนต้นสมัยของรัชกาลที่ 7 ได้โต้แย้งในภายหลังว่า ต้นเหตุที่เป็นรากเหง้าของการกระทำรัฐประหารนั้นไม่ใช่เศรษฐกิจแต่เป็นเพราะอุดมการณ์ ผลที่เกิดขึ้นก็คือความรู้สึกชาตินิยมซึ่งมีผลกระทบต่อสยามและประเทศเพื่อนบ้านในเอเชีย เอช. จี. ควอริช เวลส์ เขียนไว้ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 ว่า:

> โดยไม่ต้องสงสัยเลยความตกต่ำทางเศรษฐกิจทำให้เหตุการณ์ต่างๆ ถึงจุดระเบิด ในขณะที่มันก่อให้เกิดปัญหาขึ้นกับรัฐบาลของประเทศอาณานิคมใกล้ๆ แต่สาเหตุที่อยู่ลึกลงไปกว่านั้นจะพบว่าเป็นเพราะความรู้สึกชาตินิยมที่เกิดขึ้นเพราะการศึกษาที่กระจายกว้างขึ้น มันทำให้เกิดความรู้สึกไม่แต่เพียงว่าพวกราชวงศ์นั้นไม่ได้ทำการปกครองเพื่อประโยชน์ของประเทศ แต่อำนาจที่หนุนหลังพวกเขาคือความสนับสนุนที่ได้รับจากพวกชาวผิวขาวและการที่จะยอมอ่อนข้อให้พวกเขาเหล่านั้นเริ่มจะเสื่อมลงแล้ว[33]

ปัญหาเกี่ยวกับน้ำหนักของปัจจัยด้านเศรษฐกิจที่ค้านกันกับปัญหาด้านอุดมการณ์หรือทฤษฎีว่าอะไรคือสาเหตุที่แท้จริงของการกระทำรัฐประหารนั้น เป็นปัญหาที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งตั้งแต่วันที่เริ่มเกิดรัฐประหารจวบจนทุกวันนี้ ก็ยังเป็นข้อโต้แย้งที่นักประวัติศาสตร์ต้องขบคิดอยู่[34] โดยทั่ว ๆ ไปผู้ที่สนับสนุนระบอบการปกครองแบบใหม่จะเน้นด้านลัทธิการปกครอง และพวกที่ไม่ค่อยจะกระตือรือร้นนักก็จะเน้นด้านเศรษฐกิจ หลังจากเกิดการรัฐประหารได้ไม่นานนัก ควอริช เวลส์ได้เขียนบทความบทหนึ่งโต้แย้งว่า การถดถอยทางเศรษฐกิจทำให้ต้องเพิ่มภาษีซึ่งนำไปสู่การกระทำรัฐประหาร[35] อย่างไรก็ตามในสัปดาห์ต่อมาพระยาอิสรภักดีได้โต้แย้งทางหนังสือพิมพ์ว่า สาเหตุของการกระทำรัฐประหารไม่ใช่เพราะสถานการณ์ทางด้านเศรษฐกิจ แต่เป็นเพราะอุดมการณ์ลัทธิการปกครอง และความรู้สึกทางชาตินิยม[36] ในการพิจารณาความคิดเห็นของพระยาอิสรภักดี หนังสือพิมพ์ *บางกอกไทมส์* ได้ยืนยันว่า ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจก็มีบทบาทด้วย อย่างน้อยก็ในเรื่องของจังหวะและเวลาของการกระทำรัฐประหาร และได้อ้างถึงการคาดการณ์ของพอล ดาราเมย์ (Pol d'Aramée) เมื่อเดือนพฤษภาคมเกี่ยวกับผลสืบเนื่องทางด้านการเมือง จากปัญหาทางเศรษฐกิจ มาสนับสนุนข้อโต้แย้งของตนด้วย (ดูบทที่ 7)[37]

ในเดือนกรกฎาคม รัฐบาลใหม่มีแถลงการณ์ยาวเหยียดเกี่ยวกับสถานะทางการเงินของสยาม ซึ่งก็ไม่ได้มีข้อแตกต่างอะไรจากนโยบายทางเศรษฐกิจของรัฐบาลเก่ามากนัก หลังจากที่มีการทบทวนฐานะทางการเงินของรัฐบาลในสมัยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อย่างละเอียดแล้วสรุปได้ว่า โดยทั่วไปแล้วภาวะการถดถอยทางเศรษฐกิจมีสาเหตุจากสภาวะทั่วไปของโลก ซึ่งสุดวิสัยที่รัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะควบคุมได้ การที่รัฐบาลสามารถเผชิญกับภาวะนั้นได้ โดยไม่ต้องกู้ยืมหรือใช้เงินคงคลังจนหมดก็เป็นผลสืบเนื่องมาจาก "นโยบายที่ดีในปีก่อนครั้งที่ประเทศยังมั่งคั่งก่อนที่จะมาถึงยุคสภาวะเศรษฐกิจถดถอย" แถลงการณ์ก็จบลงด้วยข้อเขียนของนายฮอล-แพ๊ทช์ ว่า:

> รัฐบาลเข้าใจดีว่าการบรรเทาความเดือดร้อน การพัฒนาสภาพเศรษฐกิจของประชาชนให้ดีขึ้น ความก้าวหน้าทางการศึกษา การรักษาความสงบภายในประเทศและการรักษาไว้ซึ่งความเป็นอธิปไตยของชาติ ล้วนขึ้นอยู่กับสภาวะทางการเงินที่มั่นคงและน่าเชื่อถือ[38]

ทูตชาวอังกฤษรายงานว่ารัฐบาลคงตั้งใจใช้แถลงการณ์นี้แทนรายงานประจำปีของที่ปรึกษาทางการเงินที่ "ไม่เคยได้เผยโฉมออกมา" และว่า "ในเมื่อวัตถุประสงค์ของแถลงการณ์นี้คือต้องการพิสูจน์ให้ชาวโลกเห็นถึงความมั่นคงของสถานะทางการเงินของสยาม ดังนั้นก็เท่ากับว่าแถลงการณ์นี้คงจะให้ความเคารพยกย่องต่อรัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโดยไม่ตั้งใจ"[39]

ในการพัฒนาเศรษฐกิจอื่น ๆ ของสมัยหลังการรัฐประหาร สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทแต่งตั้ง มังกร สามเสน ได้เสนอโครงการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ เป็นโครงการเศรษฐกิจที่มีความหมายกว้างโครงการเดียว ที่มีการนำเสนอก่อนโครงการของนายปรีดี ซึ่งนำเสนอในปี 1933 และเป็นที่รู้จักกันกว้างขวาง หนึ่งในโครงการที่เสนอมีการแนะให้ลดค่าเงินบาทลงอีก[40] รัฐบาลได้แจ้งให้เจ้าพระยามหิธรทราบว่าในเมื่อสถานะทางการเงินของรัฐบาลดีขึ้นแล้ว รัฐบาลจึงได้เพิ่มตัวเลขขั้นต่ำขึ้นเหนือจุดที่จะตัดเงินเดือนข้าราชการ[41] และราคาข้าวก็เพิ่มขึ้นด้วย[42] รัฐบาลได้รับจดหมายจากนายฮอล-แพ็ทช์ แจ้งให้ทราบถึงสถานการณ์ทางการเงินของโลก ซึ่งทำให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรับสั่งว่า ถ้าสภาวะทางเศรษฐกิจไม่ดีขึ้นไม่ว่าใครจะเป็นผู้ปกครองสยาม สถานการณ์ก็ยังจะ "อันตรายอยู่มาก" เพราะ "ความไม่พอใจที่มีอยู่ทั่วไปภายในประเทศจะต้องระเบิดขึ้นแน่"[43] และในเดือนพฤศจิกายน รัฐบาลก็ประกาศว่าจะดำเนินตามแผนที่วางไว้เดิมคือจ่ายเงินที่ยืมมาเมื่อปี 1922 จำนวน 7 เปอร์เซ็นต์ ก่อนกำหนด[44]

สำหรับด้านการเมืองแล้วระยะเวลาภายหลังการรัฐประหารนับว่าเป็นช่วงเวลาแห่งกระแสความปั่นป่วนอย่างเงียบ ๆ มีรายงานว่ามีใบปลิวเกี่ยวกับลัทธิ

คอมมิวนิสต์แจกจ่ายทั่วไปในกรุงเทพฯ[45] และยังมีการฟื้นฟูหนังสือพิมพ์ทางด้านการเมืองขึ้นมาใหม่ตามสำนักพิมพ์ที่มีชื่อเสียง รวมทั้งยังมีหนังสือพิมพ์และวารสารที่เกิดใหม่อีกหลายฉบับที่เกิดขึ้นภายหลังการทำรัฐประหาร[46] สัญญาที่หรูหราที่ให้ไว้ในตอนกระทำรัฐประหาร และความรู้สึกอิ่มเอิบใจที่ประชากรส่วนหนึ่งในกรุงเทพฯ ตอบรับการเปลี่ยนแปลงนี้ ก่อให้เกิดคำร้องมากมายยื่นเข้ามา เพื่อขอให้รัฐบาลช่วยแก้ไขความทุกข์ร้อนต่าง ๆ และรัฐบาลใหม่ก็เหมือนกับรัฐบาลในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่เคยปกครองมาก่อน (ดูบทที่ 7) คือต้องเริ่มดำเนินการตั้งข้อจำกัดและควบคุมคำร้องที่หลั่งไหลมา[47] ในที่สุดก็เกิดเหตุการณ์ที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนคือการนัดหยุดงานของกลุ่มกรรมกรบางกลุ่ม และลามไปจนถึงกลุ่มนักศึกษาในโรงเรียนมัธยมมีชื่อในกรุงเทพฯหลายแห่ง[48]

ในตอนปลายเดือนกันยายนมีประกาศว่า สำนักราชเลขาธิการของพระมหากษัตริย์จะถูกยุบและไม่ถือว่าเป็นหน่วยงานของรัฐบาลต่อไป ตามรายงานอ้างว่าเป็นพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเอง ส่วนตัวเจ้าพระยามหิธรและข้าราชสำนักในสำนักเลขาธิการหลายท่านก็จะเกษียณอายุตนเอง[49] ได้มีการประกาศขั้นเงินเดือนใหม่ที่ต่ำลงของข้าราชการระดับสูงด้วย และพระราชบัญญัติหนังสือพิมพ์ฉบับใหม่ก็ทำให้รัฐบาลมีอำนาจควบคุมหนังสือพิมพ์ที่เกิดขึ้นมากมายหลายฉบับในกรุงเทพฯมากขึ้น[50] การวิจารณ์การเมืองก็ยังคงมีอยู่ต่อไป รายงานข่าวในหนังสือพิมพ์*ศรีกรุง* ซึ่งนายมังกร สามเสน เป็นเจ้าของ และตามรายงานที่นักการทูตอเมริกันท่านหนึ่งอ้างว่า"เป็นกระบอกเสียงกึ่งเป็นทางการของรัฐบาลใหม่" กล่าวหาว่ากำนันผู้ใหญ่บ้านและข้าราชการชั้นผู้น้อยอื่น ๆ ต่างก็บ่นถึงเงินเดือนที่น้อยและพวกนี้เป็นที่ "เกลียดชังโดยทั่วไป"[51] ในขณะที่มีใบปลิวของคอมมิวนิสต์ "เป็นภาษาอังกฤษ ภาษาไหนก็ไม่ใช้ต้องใช้อังกฤษ โจมตีทั้งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว นายปรีดี และผู้นำคณะราษฎรคนอื่น ๆ ว่าเป็น 'นักปฏิวัติจอมปลอม' และกล่าวหาว่าเมื่อก่อนนี้ชาวไทยถูกกดขี่โดยคน ๆ เดียว แต่เดี๋ยวนี้ถูกกดขี่เป็นคณะ[52]

ภาระทางการเมืองที่สำคัญในช่วงฤดูใบไม้ร่วงของปี 1932 คือการร่าง

รัฐธรรมนูญฉบับถาวรขึ้นมาแทนฉบับชั่วคราวที่ร่างโดยนายปรีดี และ (หลังจากการเปลี่ยนแปลงเพียงเล็กน้อย) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงยอมรับ หลังจากรัฐประหารการร่างรัฐธรรมนูญตกอยู่ภายใต้ความรับผิดชอบของคณะอนุกรรมการสภาซึ่งมีนายปรีดีเป็นสมาชิกและการร่างก็กระทำภายใต้การปรึกษาหารือกับพระมหากษัตริย์อย่างใกล้ชิด ผลก็คือรัฐธรรมนูญที่ดูคล้ายจะถวายพระราชอำนาจคืนแก่พระมหากษัตริย์มากพอสมควร แม้จะมีการโต้แย้งว่าในความเป็นจริงแล้ว พระราชอำนาจนั้นมีอย่างเลื่อนลอยมากกว่าจะเป็นจริง[53] พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีรับสั่งในพระราชหัตถเลขาสละราชสมบัติยืนยันว่าในทางปฏิบัติแล้วเป็นเช่นนั้นจริง รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ให้อำนาจเด็ดขาดแก่สภาผู้แทนซึ่งประกอบด้วยสมาชิกที่มาจากการเลือกตั้งและการแต่งตั้งอย่างละครึ่ง การเลือกตั้งก็เป็นการเลือกตั้งในทางอ้อม โดยการใช้เสียงข้างมาก สภาสามารถลบล้างการคัดค้านของพระมหากษัตริย์ในเรื่องของการออกพระราชบัญญัติได้ และโดยการออกเสียงไม่ไว้วางใจสภาผู้แทนสามารถบังคับให้รัฐบาลลาออกได้ และรัฐบาลใหม่จะเข้ามารับตำแหน่งได้ก็เมื่อสภาผู้แทนยอมรับเท่านั้น มีข้อกำหนดพิเศษบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญว่าเมื่อประชากรในสยามมีระดับการศึกษาได้มาตรฐานระดับหนึ่งแต่ต้องใช้เวลาภายในเวลาไม่เกินสิบปี สมาชิกสภาผู้แทนจะมาจากการเลือกตั้งทั้งหมด[54]

ปัญหาที่โต้เถียงกันอย่างมากในการร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ คือ สถานะทางการเมืองของพระบรมวงศานุวงศ์ ซึ่งเป็นประเด็นการโจมตีของการกระทำรัฐประหารในครั้งนี้ ในช่วงระยะเวลาที่มีการกระทำรัฐประหารนั้น ชาวไทยในสหรัฐอเมริกากลุ่มหนึ่งได้ส่งโทรเลขสนับสนุนรัฐบาลใหม่ และให้ข้อเสนอแนะว่านับแต่นี้ไปเฉพาะโอรสอันเกิดจากพระราชินีเท่านั้นที่สมควรจะมีฐานันดรเป็นเจ้า[55] และการวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับความร่ำรวยของเจ้าในราชวงศ์ ซึ่งวารสารได้มีการพูดถึงก่อนหน้านี้แล้ว ในรัฐบาลใหม่นี้ไม่มีพระราชวงศ์องค์ใดได้รับตำแหน่งสูง ๆ เลย แม้ว่าหลายพระองค์จะมีตำแหน่งที่ปรึกษาก็ตาม ทำให้มีบทบรรณาธิการเขียนลงในหนังสือพิมพ์*สามัคคีสาร* ในเดือนกันยายน ว่า:

> เป็นที่น่าสังเกตว่าไม่มีพระบรมวงศานุวงศ์พระองค์ใดได้รับตำแหน่งเสนาบดีเลย เราไม่สามารถปฏิเสธได้ว่ามีพระบรมวงศานุวงศ์หลายพระองค์ที่ทรงพระปรีชาสามารถและมีบางพระองค์ที่ไม่เอาไหน แล้วเราจะลงโทษทุกพระองค์และทำให้พระองค์ท่านไม่ได้เข้ามารับตำแหน่งที่มีความรับผิดชอบเหล่านี้หรือ หวังว่าคงไม่ใช่เช่นนั้น เพราะถ้ากระทำเช่นนั้นก็จะก่อให้เกิดสถานการณ์ที่ไม่พึงประสงค์ขึ้น คือการแบ่งชั้นวรรณะและสร้างความรู้สึกที่ไม่ไว้วางใจกันให้เกิดขึ้น เจ้าเช่นเดียวกับไพร่ก็มีเลือดรักชาติได้เช่นกัน...[56]

อย่างไรก็ตามเนื้อหาในรัฐธรรมนูญฉบับที่ได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการร่างและที่พระมหากษัตริย์ทรงยอมรับได้ประกาศว่าเจ้าอยู่ "เหนือการเมือง" ซึ่งเป็นที่เข้าใจกันว่าความหมายคือ เชื้อพระวงศ์ ไม่สามารถเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมืองมากเกินไปหรือรับตำแหน่งเสนาบดีได้ แต่ไม่ได้หมายความว่าจะดำรงตำแหน่งที่ปรึกษาเป็นทางการหรือตำแหน่งราชการตามปกติทั่วไปไม่ได้[57] ในตอนต้นปี 1933 หนังสือพิมพ์*บางกอกไทมส์* ได้เสนอแนะในบทบรรณาธิการว่าในเมื่อเชื้อพระวงศ์ถูกกีดกันไม่ให้เล่นการเมือง ดังนั้นพระองค์ท่านทั้งหลายควรจะดำเนินรอยตามหม่อมเจ้าสิทธิพรที่ทรงออกไปยึดอาชีพเกษตรกรรม[58]

รัฐธรรมนูญได้รับความเห็นชอบจากสภาในปลายเดือนพฤศจิกายน หลังจากที่ผู้นำคณะรัฐประหารประกอบพิธีถวายดอกไม้ธูปเทียนเพื่อขอพระราชทานอภัยโทษพระมหากษัตริย์และราชวงศ์เมื่อคราวที่ทำรัฐประหาร เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม ก็ได้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ท่ามกลางพิธีการที่ยิ่งใหญ่และการเฉลิมฉลองทั่วประเทศ[59] ดูเหมือนว่าสยามจะเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตยได้อย่างสงบ ไม่มีประเทศใดทำได้เหมือน

อย่างไรก็ตามปี 1933 นับว่าเป็นปีแห่งความยุ่งยากทางการเมืองที่ทำให้ความคาดหวังอันสูงส่ง และความนิยมในช่วงแรก ๆ ของรัฐบาลในระบอบประชา

ธิปไตยถดถอยลงอย่างรวดเร็ว การที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไม่เสด็จนิวัตสู่พระนครในงานพระราชพิธีฉัตรมงคลในเดือนกุมภาพันธ์ ทำให้เกิดการคาดเดาว่ามีความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและรัฐบาล[60] และในเดือนถัดมา นายปรีดีก็ได้เสนอเค้าโครงเศรษฐกิจที่มีชื่อเสียงของเขา ทำให้ความแตกแยกในคณะรัฐบาลปรากฏเด่นชัดขึ้น เท่ากับเป็นจุดที่ก่อให้เกิดความวิกฤตทางรัฐธรรมนูญขึ้น[61] หลังจากการโต้แย้งอย่างดุเดือดในคณะกรรมการพิเศษที่รัฐบาลตั้งขึ้นเพื่อพิจารณาเค้าโครงเศรษฐกิจของนายปรีดี และในรัฐสภา ฝ่ายอนุรักษ์นิยมภายในรัฐบาลก็ได้รับชัยชนะและสภาก็ปิดสมัยประชุมในเดือนเมษายน มีการพักข้อกำหนด (บทบัญญัติ) บางข้อในรัฐธรรมนูญไว้ก่อน และนายปรีดีก็ถูกส่งไปนอกประเทศ "เพื่อศึกษาเกี่ยวกับเรื่องเศรษฐศาสตร์การเกษตร"[62] รัฐบาลมีแถลงการณ์ปรักปรำเค้าโครงเศรษฐกิจของนายปรีดีว่า "มีลักษณะเป็นคอมมิวนิสต์" และบทบรรณาธิการในหนังสือพิมพ์*บางกอกไทมส์* ก็วิเคราะห์ว่า "พวกหัวรุนแรง" ใช้เวลาในทวีปยุโรปมากจนไม่เข้าใจคนไทย "ชาวนา...เพราะพวกเขาทำให้เราทุกคนมีชีวิต"[63] เมื่อเกิดรัฐประหารในปี 1932 นั้น คณะราษฎรมีแถลงการณ์ 6 ประการ และนอกเหนือจากการเรียกร้องโดยทั่วๆ ไปคือเสรีภาพ เสมอภาค และภราดรภาพแล้ว ยังได้ให้คำสัญญาว่าจะใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติด้วย เมื่อปฏิเสธเค้าโครงเศรษฐกิจของนายปรีดีแล้ว รัฐบาลของพระยามโนฯก็ประกาศแถลงการณ์เกี่ยวกับแผนงานทางเศรษฐกิจ เรียกร้องให้ใช้ระบบการตลาดแบบเก็บสินค้า เสริมสร้างระบบสหกรณ์และมาตรการต่างๆ ที่เคยใช้มาแล้วอย่างแพร่หลายในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ หนังสือพิมพ์*บางกอกไทมส์* ซึ่งมีทัศนคติไปทางอนุรักษ์นิยม ได้ให้คำวิจารณ์อย่างดีเกี่ยวกับแถลงการณ์นี้ แม้จะยอมรับในตอนท้ายว่า "ท่านผู้อ่านคงจะพูดว่าไม่เห็นมีอะไรใหม่เลย"[64]

สภาปิดพร้อมกับข่าวลือสะพัดไปทั่ว รวมทั้งมีการคาดการณ์เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่จะตามมาด้วย และหลังจากความเคลื่อนไหวทางการเมืองอย่างหนัก ฝ่ายทหารโดยมีพระยาพหลพลพยุหเสนา นายทหารที่ได้รับ

การศึกษาจากประเทศเยอรมันก็ฝืนใจขึ้นเป็นหัวหน้าล้มล้างรัฐบาลเมื่อวันที่ 20 มิถุนายน[65] ปลดพระยามโนฯและพระยาศรีวิสารวาจาออก พระยาพหลฯขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรี เปิดสภาอีกครั้งหนึ่ง และมีการเชิญนายปรีดีให้กลับมาร่วมรัฐบาล แต่ก็ได้มีการบอกอย่างชัดเจนว่าจะไม่รื้อฟื้นเค้าโครงเศรษฐกิจของเขาที่เป็นปัญหาอีก

การที่นายปรีดีกลับมามีตำแหน่งที่มีอิทธิพลในคณะรัฐบาล ทำให้เหตุการณ์ไม่สงบในสยามมีมากขึ้น ในต้นเดือนกรกฎาคม นักการทูตชาวอเมริกันท่านหนึ่งรายงานว่า บางคนเชื่อว่าการกลับมาของนายปรีดีจะเป็นต้นเหตุให้เกิดการรัฐประหารจากพวกอนุรักษ์นิยม

> ในขณะที่ทางสถานทูตจะไม่แปลกใจเลยถ้าจะมีการกระทำการรัฐประหารซ้อนขึ้น แต่ยังมองไม่เห็นว่าจะมีใครที่มีอิทธิพลในกองทัพบกหรือกองทัพเรือมากพอที่จะก่อการขึ้นได้ ความไม่พอใจมีอยู่ทั่วไป อย่างไรก็ตามเมื่อมีนายทหารบกและทหารเรือที่มีความสามารถและได้รับความเคารพนับถือหลายท่านถูกโดนปลดประจำการก่อนเวลาอันควร ดังนั้นผู้นำการรัฐประหาร น่าจะมาจากกลุ่มนี้[66]

ทั้งข่าวลือและความลับลมคมนัยของเรื่องการเมืองสะพัดไปทั่วกรุงเทพฯ พวกที่ต่อต้านการเก็บภาษีรัชชูปการต่างเดินขบวนอดอาหารประท้วง และอดีตหัวหน้าสหพันธ์พนักงานรถรางที่เคยขู่ว่าจะฟ้องให้ดำเนินคดีอาญากับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ก็ถูกจับกุม[67] กฎหมายที่ออกมาเกี่ยวกับกฎเกณฑ์การเลือกตั้งแห่งชาติที่ได้รับการแก้ไขเมื่อเดือนมิถุนายนโดยรัฐบาลพระยามโนฯ เพื่อให้วิธีการเลือกตั้งมีข้อจำกัดมากขึ้น ก็ถูกแก้ไขให้มีความเป็นอิสระเสรีขึ้นตามคำแนะนำที่นายปรีดีเขียนมา[68] รัฐบาลประกาศนโยบายทางเศรษฐกิจอีกฉบับหนึ่งในเดือนกันยายน เน้นด้านการเกษตร และโครงการเก็บข้าวเข้ายุ้ง การค้นคว้าทางวิทยาศาสตร์ การจัดสรรที่ดินสำหรับผู้ที่ไม่มีที่ดิน และการปลูกพืชหลากหลายชนิด

หนังสือพิมพ์*บางกอกไทมส์* ตั้งข้อสังเกตว่าไม่มีแผนการอะไรใหม่และสรุปว่าทุกสิ่งทุกอย่างทำไป เพื่อให้ผู้ที่วิตกเกี่ยวกับการกลับมาของนายปรีดีได้สบายใจ[69] นายปรีดีกลับถึงกรุงเทพฯในปลายเดือนกันยายน ท่ามกลางการต้อนรับของนักศึกษากฎหมายที่แสดงความยินดีที่ท่าน "สำเร็จการศึกษา" จากต่างประเทศและได้กลับมาบ้าน[70] ส่วนคนอื่นๆ ไม่ได้แสดงความชื่นชมต่อการกลับมาของผู้นำที่มีข้อขัดแย้งท่านนี้นัก และทูตอเมริกันได้รายงานเมื่อวันที่ 7 ตุลาคม เกี่ยวกับความรู้สึกทำนองต่อต้านนายปรีดีที่เกิดขึ้นว่า ฐานะของรัฐบาลค่อนข้างจะอันตราย และทำนายว่า "ภายในไม่กี่สัปดาห์ต่อจากนี้จะเกิดเหตุการณ์ใหม่ๆ ที่ค่อนข้างจะอันตรายต่อสภาวะการเมืองที่นี่"[71]

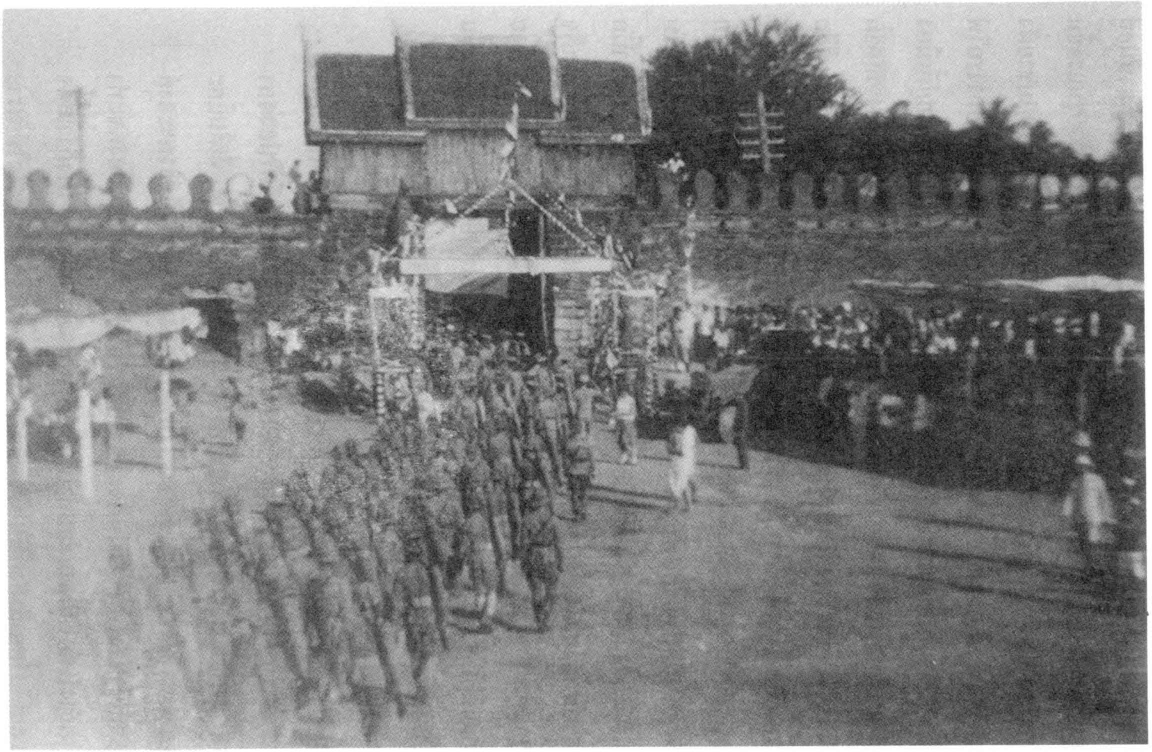
คำทำนายนี้ปรากฏว่าถูกต้อง เพราะเพียงไม่ถึงสัปดาห์ พระองค์เจ้าบวรเดช อดีตเสนาบดีกระทรวงกลาโหมก็ได้นำทัพทหารต่างจังหวัดเข้ามาสู้รบกับรัฐบาลในกรุงเทพฯ หลังจากการสู้รบอย่างดุเดือดที่ชานเมือง ทัพฝ่ายกบฏก็ถูกทัพของรัฐบาลขับไล่ถอยร่นไปตามแนวทางรถไฟสายตะวันออกเฉียงเหนือ โดยมีทัพของทางรัฐบาลไล่ตาม ในที่สุดกองกำลังส่วนใหญ่ของฝ่ายกบฏก็ยอมจำนน ผู้นำระดับสูงถ้าไม่เสียชีวิตก็หนีไปต่างประเทศ พระองค์เจ้าบวรเดชและผู้ติดตามใกล้ชิดกลุ่มหนึ่งหนีไปกรุงไซ่ง่อน ผลที่สำคัญจากการกบฏครั้งนี้คือ ชื่อเสียงของพันโทหลวงพิบูลสงคราม ผู้คุมกำลังฝ่ายรัฐบาลโดดเด่นขึ้นมา[72]

วัตถุประสงค์ที่แท้จริงของการกบฏครั้งนี้ยังคลุมเครืออยู่ ในขณะที่มีการมองว่ากบฏครั้งนี้เป็นการต่อต้านรัฐบาลจากผู้ที่จงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แต่สัมพันธภาพของพระองค์เจ้าบวรเดชที่มีกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว กรมพระนครสวรรค์ฯ กรมพระกำแพงเพ็ชรฯ และพระบรมวงศ์พระองค์อื่นๆ นั้นค่อนข้างจะไม่ราบรื่นนัก ก่อนที่จะเกิดรัฐประหารในปี 1932 พระองค์เจ้าบวรเดชก็เคยติดต่อกับพระยาพหลฯและผู้ที่ไม่พอใจการปกครองระบอบเก่าคนอื่นๆ และรัฐบาลก็เคยมองเห็นว่าพระองค์น่าจะเป็นผู้นำในการก่อการล้มล้างระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ได้ และหลังจากการรัฐประหารแล้ว ผู้สังเกตการณ์

ทั้งชาวสยามและชาวต่างประเทศต่างก็สงสัยว่าพระองค์คงจะมีส่วนรู้เห็นด้วย[73] หม่อมเจ้าสิทธิพรรับสั่งเองว่า พวกกบฏอ้างว่าที่ทำไปก็ "เพื่อทำหน้าที่ต่อประเทศและพระมหากษัตริย์"[74] และพวกเขาได้อ้างถึงการกลับมาของนายปรีดี และอันตรายจากลัทธิที่พวกเขาเชื่อว่าจะเกิดขึ้นต่อประเทศสยาม ฝ่ายรัฐบาลก็อ้างว่าพระองค์เจ้าบวรเดชมีพระประสงค์จะขึ้นครองราชย์เสียเอง[75]

การกบฏนี้มีข้อเปรียบเทียบทางประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจคือ พระองค์เจ้าบวรเดชเริ่มก่อการจากเมืองโคราชซึ่งตั้งอยู่ ณ ที่ราบสูงทางตะวันออกเฉียงเหนือ ในตอนต้นศตวรรษที่ 19 เจ้าอนุวงศ์เจ้าประเทศราชจากลาวก็เคยก่อกบฏ และเริ่มการโจมตีรัฐบาลในกรุงเทพฯ โดยยึดเมืองโคราช นอกจากนี้การเคลื่อนกำลังทั้งสองครั้งได้อ้างเหมือนกันว่า เพื่อมาช่วยเหลือพระมหากษัตริย์ ในกรณีเจ้าอนุวงศ์นั้นอ้างว่าเพราะจะมีศัตรูต่างแดนบุกเข้ามา ส่วนในกรณีพระองค์เจ้าบวรเดชก็อ้างว่าเพื่อต่อต้านพวกหัวรุนแรงที่เป็นอันตรายในคณะรัฐบาล และเมื่อกองกำลังฝ่ายกบฏถอยไปตั้งทัพที่ปากช่อง ซึ่งเป็นเมืองที่ทางรถไฟแล่นผ่าน อยู่ระหว่างสระบุรีและโคราช หนังสือพิมพ์*ศรีกรุง* ได้ตั้งข้อสังเกตว่า ในรัชสมัยของพระเจ้าตากสินมหาราชในศตวรรษที่ 18 เจ้าพิมายได้ก่อการกบฏที่ไม่ประสบความสำเร็จและตั้งตัวเป็นเจ้าครองนครโคราชที่ใกล้ๆ เมืองพิมาย เช่นกัน และได้มีการเสนอแนะว่าพระองค์เจ้าบวรเดชสถาปนาอิสริยยศของพระองค์ขึ้นเป็น "เจ้าปากช่อง"[76]

ทั้งสองฝ่ายที่ขัดแย้งกันต่างก็พยายามหาความสนับสนุนจากบุคคลต่างๆ ผู้นำในการกบฏครั้งนี้หลายท่านเคยมีส่วนเกี่ยวข้องกับการพยายามจัดตั้งกลุ่มการเมืองที่รู้จักกันในชื่อว่า พรรคชาตินิยม (Nationalist Party) เมื่อต้นปี 1933 แต่ก็ต้องล้มเลิกไป[77] สมาชิกจากตระกูลบุนนาคเข้ามามีบทบาทในทั้งสองฝ่าย[78] และพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ก็เป็นหนึ่งในกลุ่มที่เห็นใจรัฐบาล[79] พวกถูกจับกุมฐานสงสัยว่ามีบทบาทยุ่งเกี่ยวด้วยมีทั้ง "นักปฏิรูป" ตั้งแต่ปี 1912 ท่านหนึ่ง คือ นายหลุย คีรีวัต แห่งหนังสือพิมพ์*บางกอกเดลิเมล์*[80] กับอีกหลายๆ ท่านที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับกรมพระนครสวรรค์ฯ[81] และหม่อมเจ้าสิทธิพร ซึ่งเป็น

กองทหารรัฐบาลเดินทัพเข้าเมืองโคราช ฐานกำลังสำคัญของฝ่าย “กบฏบวรเดช” ที่ใช้กำลังทหารเข้าล้อมกรุงเทพฯ
เพื่อบีบบังคับให้รัฐบาลคณะราษฎรลาออกและมุ่งฟื้นฟูพระราชอำนาจของผู้ปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์บางประการกลับคืนมา
แต่ก็ต้องพ่ายแพ้ในการสู้รบ

พระอนุชาของพระองค์เจ้าบวรเดช

สำหรับบทบาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้น เป็นที่ถกเถียงกันอยู่ เมื่อเกิดการกบฏขึ้น ราชสำนักอยู่ที่พระราชวังที่หัวหิน และเมื่อการสู้รบรุนแรงขึ้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระราชินี ได้เสด็จทางเรือไปตามชายฝั่งถึงเมืองสงขลาใกล้ชายแดนมาเลเซีย ข้าราชบริพารอื่นๆ ติดตามลงไปทางรถไฟ บางคนคิดว่าการย้ายสถานที่นั้นก็เพื่อหลบไม่ให้ถูกกองกำลังฝ่ายกบฏที่อยู่ที่เมืองเพชรบุรีจับได้ บ้างก็ว่าเคลื่อนย้ายหนีการจับกุมของฝ่ายรัฐบาล อย่างไรก็ตาม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสต่อสาธารณชนแต่เพียงว่า มีความรู้สึกเสียพระทัยที่คนไทยต้องมารบกันเอง พระราชดำรัสนี้ทำให้พระองค์ไม่ได้รับความสนับสนุนอย่างใดจากทั้งสองฝ่าย เพราะทั้งสองฝ่ายต่างก็คิดว่าถ้าฝ่ายตนได้รับความสนับสนุนอย่างเปิดเผยจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฝ่ายตนจะได้รับชัยชนะเร็วขึ้น นักการทูตอเมริกันนายหนึ่งรายงานว่า อย่างน้อยก็มีข้าราชสำนักบางท่านที่เห็นด้วยและติดต่อกับฝ่ายกบฏ และเขียนว่าเขาเชื่อว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว "ทรงมีน้ำหนักพอที่จะทำให้การกบฏนี้สำเร็จหรือยุติลงได้ โดยไม่ต้องสูญเสียเลือดเนื้อ"[82] ข้อเขียนของชาวต่างประเทศอีกท่านหนึ่งที่เขียนขึ้นในระยะหลัง ดูจะให้ทัศนคติที่น่าจะเป็นไปได้และเป็นกลางมากกว่า ว่า:

> เช่นเดียวกับเมื่อครั้งที่เกิดการปฏิวัติครั้งแรก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ประทับอยู่ที่หัวหินและเสด็จโดยทางเรือไปสงขลาในทันที น่าจะเป็นสิ่งที่ดีกว่าถ้าพระองค์จะประทับอยู่ ณ ที่เดิมและมีพระราชดำรัสแก่ประชาชน ในทัศนะของข้าพเจ้าเองไม่ว่าพระองค์จะเข้าข้างไหนข้างนั้นก็จะต้องได้รับชัยชนะ ไม่ว่าพระองค์จะทำอย่างไรต่อไปก็ตามย่อมทำให้เกิดการเข้าใจผิดได้ทั้งนั้น บ้างก็ว่าเสด็จลงใต้เพื่อหากำลังเสริมให้พระองค์เจ้าบวรเดช บ้างก็ว่าเสด็จไปเพราะเกรงว่าจะถูกฝ่ายปฏิวัติ (รัฐบาล) จับกุมไว้เป็นตัวประกันต่อรองกับ

ฝ่ายพระองค์เจ้าบวรเดช บ้างก็ว่าพระองค์ไม่ทรงเห็นด้วยกับฝ่ายกบฏ ดังนั้นจึงทรงพยายามไม่เข้ามายุ่งเกี่ยวด้วย แต่ที่จริงแล้วพระองค์ทรงพยายามทุกวิถีทางที่จะหลีกเลี่ยงไม่ให้เสียเลือดเนื้อชาวไทยด้วยกันเอง แต่ก็ไม่รู้จะจัดการวิธีไหน[83]

หลังการปราบกบฏได้มีประกาศ "พระราชบัญญัติจัดการป้องกันรักษารัฐธรรมนูญ" และมีการจัดตั้งศาลพิเศษขึ้นเพื่อพิจารณาคดีพวกที่ก่อความไม่สงบ[84]

ข้อคิดเห็นสุดท้ายเกี่ยวกับการกบฏครั้งนี้เป็นของกรมหมื่นเทววงศ์วโรทัย โดยทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงนายฟรานซิส แซยร์ จากยุโรปในต้นปี 1934 กรมหมื่นเทววงศ์ฯทรงคิดว่าความล้มเหลวของการกบฏครั้งนี้สืบเนื่องมาจากผู้นำ:

> การกบฏครั้งนี้คงจะสำเร็จถ้าพระองค์เจ้าบวรเดช (ซึ่งข้าพเจ้าคิดว่าท่านคงรู้จัก) จะไม่ได้เป็นผู้นำ พระองค์เองไม่เป็นที่นิยมนัก และเคยมีคนคิดว่าท่านจะตั้งเผด็จการทางทหารขึ้น มีบุคคลหลายกลุ่มนอกเหนือจากกลุ่มของพระองค์ท่านเอง ที่เกลียดชังรัฐบาลชุดปัจจุบันนี้และพร้อมที่จะลุกขึ้นล้มล้างรัฐบาล แต่ทันทีที่รู้ว่าเป็นพระองค์เจ้าบวรเดชที่นำทัพมาจากโคราช หลายกลุ่มโดยเฉพาะที่ในกรุงเทพฯกลับวางตัวเป็นกลาง ดังนั้นฝ่ายรัฐบาลจึงสามารถปราบทัพของพระองค์เจ้าบวรเดชและพระสหายที่หนีไปพึ่งประเทศอินโดจีนของฝรั่งเศสได้ พระองค์เจ้าบวรเดชทำความเสียหายให้แก่ราชวงศ์อย่างมาก พระองค์ไม่ควรจะเข้ามายุ่ง ควรให้พระสหายจัดการร่วมกับกลุ่มอื่น ๆ[85]

แม้จะเกิดการกบฏขึ้น แต่รัฐบาลก็ยังจัดให้มีการเลือกตั้งตามกำหนดในเดือนพฤศจิกายน เพื่อคัดเลือกสมาชิกครึ่งหนึ่งของสภาแห่งชาติตามเดิม พระบาท

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวประทับในการเลือกตั้งที่สงขลา กระบวนการเลือกตั้งเป็นการเลือกตั้งทางอ้อมและจำนวนผู้มาออกเสียงในหลาย ๆ จังหวัดมีน้อย ทำให้หนังสือพิมพ์*บางกอกไทมส์* วิจารณ์ในบทบรรณาธิการว่า "ระบบปัจจุบันนี้คงจะเป็นระบบที่ดี แต่ไม่ปลุกความสนใจในทางการเมืองให้เกิดขึ้น"[86]

ช่วงปลายของปี 1933 ผ่านไปอย่างเรียบ ๆ ในขณะที่การกบฏยังดำเนินอยู่ นายเจมส์ แบ็กซเตอร์ (James Baxter) ที่ปรึกษาทางด้านการเงินคนใหม่ได้ออกรายงานแสดงให้เห็นสถานะทางด้านการเงินของสยามว่าดีกว่าในฉบับที่ฮอล-แพ็ทช์รายงาน[87] และเมื่อถึงปลายปี พระยาโกมารกุลมนตรี รัฐมนตรีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติได้ประกาศนโยบายเศรษฐกิจใหม่ ซึ่งมีทั้งการวิจัยทางด้านเกษตร การชลประทาน การรังวัดที่ดิน การขยายสหกรณ์ และโครงการยุ้งฉางเก่า[88] พระยาพหลฯได้มีคำปราศรัยเมื่อต้นเดือนธันวาคม กล่าวถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า ทรงเป็น "พ่อเมือง" (มีความหมายคร่าว ๆ ว่าเป็น "บิดาของประเทศ" ซึ่งเป็นคำถวายพระเกียรติยศ พระมหากษัตริย์ที่ "ดี" มาตั้งแต่สมัยสุโขทัย) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จนิวัติพระนครเพื่อเปิดรัฐสภาในวันที่ 10 ธันวาคม และในพระราชดำรัสได้ทรงตำหนิการกบฏที่เกิดขึ้นอย่างมาก[89]

อย่างไรก็ตามความสมัครสมานสามัคคีที่มองเห็น เป็นเพียงสิ่งที่ฉาบหน้าซ่อนไว้ซึ่งความแตกแยกที่เริ่มจะมีขึ้นระหว่างพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและคณะรัฐบาล ต้นปี 1934 ได้เกิดเหตุการณ์ที่สืบเนื่องกันจนกระทั่งนำไปสู่การสละราชบัลลังก์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว นับตั้งแต่การกระทำรัฐประหารครั้งที่ 2 เมื่อเดือนมิถุนายน 1933 ความสัมพันธ์ระหว่างพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและคณะรัฐบาลก็ค่อนข้างจะตึงเครียด และการกบฏเมื่อเดือนตุลาคมก็ยิ่งทำให้สถานภาพเลวร้ายลงไปกว่าเดิม ในปลายปี 1933 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแสดงพระราชประสงค์จะเสด็จต่างประเทศเพื่อรักษาพระเนตร แม้ว่ารัฐบาลจะทูลเชิญเสด็จให้ประทับในประเทศแล้วจะเชิญแพทย์ผู้เชี่ยวชาญมาถวายการรักษาให้ก็ตาม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จจากประเทศสยามในเดือน

มกราคม 1934 ทรงพบกับกรมพระนครสวรรค์ฯ และพระบรมวงศานุวงศ์บางพระองค์ที่ชวาก่อน แล้วจึงเสด็จไปยุโรป

ในวันที่เสด็จนิราศจากประเทศ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสว่า พระองค์เห็นด้วยกับการมีรัฐธรรมนูญปกครองประเทศมาตลอด[90] แม้ว่าจะมีประกาศว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะเสด็จนิวัติพระนครในปลายปี แต่ข้อขัดแย้งของพระองค์กับรัฐบาลก็เป็นที่รู้กันอยู่ทั่วไป และมีการคาดการณ์กันว่าพระราชดำรัสอำลาประชาชนนี้จะเป็นการอำลาครั้งสุดท้าย รายงานข่าวหนังสือพิมพ์ฉบับหนึ่งที่ออกข่าวเกี่ยวกับการอำลานี้ด้วยถ้อยคำที่ประชดประชันโดยไม่ตั้งใจว่า:

> พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรับสั่งถึงความชื่นชมยินดีที่ผู้มาส่งเสด็จแสดงออก และรับสั่งว่า โดยเฉพาะหลวงประดิษฐ์ (นายปรีดี) นั้นมองเห็นสะดุดตากว่าผู้อื่น และตะโกน ไชโย ดังกว่าใคร ๆ ทั้งหมด[91]

เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวประทับอยู่นอกประเทศเช่นนี้ ช่องว่างระหว่างพระองค์และรัฐบาลก็ยิ่งกว้างขึ้น พระองค์ทรงมีรับสั่งบ่นว่ามาตรการหลายประการของรัฐบาลนั้นรุกล้ำเข้ามาในสิทธิที่เคยถือเป็นประเพณีปฏิบัติของพระมหากษัตริย์ เช่นพระราชอำนาจในการอภัยโทษในกรณีที่ต้องโทษประหารชีวิต และในพระราชอำนาจตามที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญใหม่ เช่น พระราชอำนาจที่จะออกเสียงในการคัดเลือกสมาชิกที่ได้รับการแต่งตั้งในรัฐสภา พระองค์ได้ทรงเรียกร้องให้ปลดปล่อยนักโทษการเมืองอีกด้วย ทรงให้เหตุผลโต้แย้งว่าตราบใดที่รัฐบาลยังไม่เป็นประชาธิปไตยที่แท้จริง บทบาทของพระมหากษัตริย์ควรจะมีความสำคัญมากกว่าที่จะเป็นเพียงตำแหน่งที่ตั้งไว้เพียงเป็นพิธีเท่านั้น และทรงเสนอแนะข้อเปลี่ยนแปลงในรัฐธรรมนูญและอื่น ๆ อีกหลายข้อ ซึ่งล้วนแล้วแต่จะมีผลต่อการเพิ่มพระราชอำนาจขึ้นทั้งนั้น โดยทรงเตือนว่าถ้าข้อเสนอแนะของ

พระองค์ไม่ได้รับการยอมรับ พระองค์ก็คงจะมีทางเลือกทางเดียวคือสละราชบัลลังก์ รัฐบาลตระหนักดีถึงความสำคัญของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในจิตใจของประชาชน และสถาบันพระมหากษัตริย์อันเป็นสัญลักษณ์ที่เป็นศูนย์รวมของจิตใจประชาชน จึงไม่ต้องการให้พระองค์ต้องถึงกับสละราชบัลลังก์ แต่ในขณะเดียวกันก็ไม่เต็มใจที่จะทำตามพระราชประสงค์ ในการต่อรองกันอย่างยาวนาน รัฐบาลก็ได้ลองกระทำในสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ คือ พยายามทำไม่ให้พระองค์สละราชสมบัติ แต่ในขณะเดียวกันก็ปฏิเสธข้อเรียกร้องของพระองค์อย่างสุภาพและนุ่มนวลที่สุด[92]

ในเดือนพฤศจิกายน รัฐบาลได้ส่งตัวแทนไปประเทศอังกฤษ 3 คน แต่ความพยายามให้เกิดการประนีประนอมกันก็ไม่เกิดผล ในเดือนธันวาคม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้มีพระราชหัตถเลขายาวเหยียดสรุปสถานะของพระองค์ ข้อที่ทรงคัดค้านอย่างรุนแรงคือการที่พระองค์ไม่มีบทบาทในการคัดเลือกผู้แทนที่จะได้รับการแต่งตั้งเข้าไปในสภา และข้อที่ว่าในรัฐธรรมนูญฉบับปี 1932 กำหนดไว้ว่าเพียงเสียงส่วนมากในสภาก็จะสามารถลบล้างการยับยั้งร่างพระราชบัญญัติของพระมหากษัตริย์ได้ และเป็นข้อกำหนดในสภาที่สมาชิกครึ่งหนึ่งเป็นสมาชิกที่รัฐบาลเป็นผู้แต่งตั้งขึ้นอีกด้วย พระองค์รับสั่งว่าข้อเรียกร้องต่าง ๆ นั้นพระองค์ไม่ได้เรียกร้องเพราะต้องการอำนาจ ที่จริงแล้วพระองค์ "ทรงเบื่อหน่ายการเมืองมาก" แต่เป็นเพราะพระองค์ไม่สามารถที่จะทนรับความรับผิดชอบที่ปราศจากอำนาจที่แท้จริงได้[93]

การจะสละราชบัลลังก์นั้นเป็นเรื่องที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและเจ้านายพระองค์อื่น ๆ ปรึกษากันมานานแล้ว ในการประชุมกับกลุ่มผู้นำในรัฐบาลใหม่ที่ตั้งขึ้นหลังการรัฐประหารไม่นานนัก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงอ้างสาเหตุจากปัญหาของพระเนตร และได้มีรับสั่งถึงการจะสละราชบัลลังก์และให้ตั้งข้อสังเกตว่า ทรงเคยคิดถึงเรื่องนี้ตั้งแต่ก่อนจะเกิดรัฐประหารด้วยซ้ำไป[94]

ในเดือนสิงหาคม 1932 ทูตอังกฤษรายงานว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมี "พระราชประสงค์ที่จะสละราชสมบัติ" และในเดือนต่อมาได้มีรายงานจากอังกฤษว่า

ถ้ารัฐธรรมนูญฉบับถาวรไม่เป็นที่พอพระทัย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะไม่ทรงลงพระนามและจะสละราชสมบัติ[95] ระหว่างการเจรจากับรัฐบาลหลังจากที่เสด็จจากประเทศสยามแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงแสดงให้เห็นอย่างแจ่มชัดว่าถ้าตกลงกันไม่ได้ พระองค์ก็จะสละราชสมบัติ และหลังจากที่รัฐบาลปฏิเสธข้อเสนอแนะของพระองค์ในครั้งสุดท้าย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงลงพระนามสละราชสมบัติในวันที่ 2 มีนาคม 1935 นับเป็นพระมหากษัตริย์ไทยพระองค์แรกที่สละราชสมบัติ ตั้งแต่กลางศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมา เมื่อพระมหากษัตริย์องค์รองสุดท้ายของราชวงศ์อยุธยาได้ทรงสละราชบัลลังก์ และข้อที่น่าหัวเราะก็คือพระมหากษัตริย์องค์สุดท้ายในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์สละราชบัลลังก์ เพราะพระองค์ทรงเห็นว่ารัฐบาลไม่มีความเป็นประชาธิปไตยเพียงพอ

ในพระราชหัตถเลขาสละราชสมบัติของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงรับสั่งถึงข้อขัดแย้งของพระองค์กับรัฐบาล และเหตุผลในการสละราชบัลลังก์ซึ่งได้กลายเป็นเอกสารที่มีผู้รู้จักแพร่หลายที่สุดฉบับหนึ่งในประวัติศาสตร์ของสยามสมัยใหม่ และผู้ที่แสดงตัวเป็นประชาธิปไตยในสยามก็มักจะอ้างถึงข้อความในพระราชหัตถเลขานั้นเสมอ ๆ[96] ในพระราชหัตถเลขานั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกล่าวหาว่ารัฐบาลไม่ฟังเสียงประชาชน ปิดกั้นเสรีภาพทางการเมือง และพลิกผันระบบศาลสถิตยุติธรรม พระองค์ได้รับสั่งถึงความเป็นมาของเหตุการณ์ทางการเมืองอย่างคร่าว ๆ ตั้งแต่การรัฐประหารในปี 1932 และสรุปว่า:

> ข้าพเจ้าเห็นว่าคณะรัฐบาลและพวกพ้อง ใช้วิธีการปกครองซึ่งไม่ถูกต้องตามหลักการของเสรีภาพในตัวบุคคล และหลักความยุติธรรมตามความเข้าใจและยึดถือของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าไม่สามารถที่จะยินยอมให้ผู้ใดคณะใดใช้วิธีการปกครองอย่างนั้นในนามของข้าพเจ้าต่อไปได้
>
> ข้าพเจ้ามีความเต็มใจที่จะสละอำนาจ อันเป็นของข้าพเจ้า

> อยู่เดิมให้แก่ราษฎรทั่วไป แต่ข้าพเจ้าไม่ยินยอมยกอำนาจทั้งหลายของข้าพเจ้าให้แก่ผู้ใด คณะใด โดยเฉพาะ เพื่อใช้อำนาจโดยสิทธิขาดและโดยไม่ฟังเสียงอันแท้จริงของประชาชน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงรับสั่งว่า เมื่อพระองค์ไม่สามารถจะช่วยเหลือให้ความคุ้มครองประชาชนได้จึงขอสละราชบัลลังก์ และทรงไม่ประสงค์จะบ่งนามผู้หนึ่งผู้ใดให้เป็นผู้รับราชสมบัติสืบสันตติวงศ์ต่อไป[97] และไม่ประสงค์ให้ผู้ใดก่อการไม่สงบขึ้นในประเทศเพื่อประโยชน์ของพระองค์ และหากมีใครอ้างพระนามพระองค์ ขอให้เข้าใจว่าพระองค์มิได้เห็นชอบหรือสนับสนุน

รัฐบาลได้พยายามปิดเรื่องการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอาจจะสละราชสมบัติไว้ไม่ให้ประชาชนได้รับรู้ ได้ตอบโต้พระราชหัตถเลขานี้ฉบับนี้โดยการพิมพ์เอกสารเกี่ยวกับการต่อรองกับองค์พระมหากษัตริย์จำนวนมาก[98] นาย เอ็ม. ศิวะราม (M. Sivaram) ได้สรุปสถานภาพของรัฐบาลเป็นภาษาอังกฤษ ในบทความในวารสารของรัฐบาล *สยามทูเดย์* โดยให้ข้อโต้แย้งว่า ขณะที่ข้อเรียกร้องของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งเขาบรรยายว่ามีลักษณะของ "นักประชาธิปไตยที่มีอุดมการณ์" ดูแล้วพอจะเป็นไปได้แต่มันไม่เหมาะกับ "สถานการณ์" ของสยาม

> รัฐบาลและรัฐสภาถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างหนักเพราะเรื่องนี้ แต่ที่จริงแล้วความจริงก็ยังคงอยู่คือ ในขณะที่เงื่อนไขในการจะกลับคืนสู่บัลลังก์ที่พระมหากษัตริย์ตั้งไว้จะเป็นเงื่อนไขที่ตั้งขึ้นอย่างบริสุทธิ์ใจและจากความรับผิดชอบต่อราชการกิจอย่างแท้จริง แต่ถ้ารับเงื่อนไขนั้น ผลที่เกิดขึ้นก็จะเป็นผลร้ายอย่างมากต่อประเพณีนิยมที่ประพฤติมาแต่เก่าก่อนของชนชาติไทย เงื่อนไขเหล่านี้เป็นที่รู้กันโดยทั่วไป และสำหรับผู้ที่ไม่ได้รับข้อมูลโดยตรง หรือรู้ว่าสถานภาพที่แท้จริงของสยามเป็นเช่นไร ก็มีเหตุผลพอที่จะคิดว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปฏิเสธราชภารกิจของพระองค์ เพราะพระองค์สนับสนุนหลักการประชาธิปไตยอย่างแท้จริงเท่านั้น[99]

นายศิวะรามได้ตั้งข้อสังเกตว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเรียกร้องไม่ให้ทหารเข้ามามีบทบาททางการเมือง และในขณะที่เห็นว่าข้อเรียกร้องนี้ "ถูกต้องทางทฤษฎี" แต่ก็สามารถโต้แย้งได้อีกนั่นแหละว่า มันไม่เหมาะสมกับสภาวะของประเทศในขณะนี้ แม้ว่าพระองค์จะทรงแสดงความคาดหวังไว้ว่า "เมื่อสถานการณ์กลับสู่สภาวะปกติ" ทหารก็คงจะค่อย ๆ ถอนตัวไปจากเหตุการณ์การเมืองของประเทศ[100]

แต่ผู้สังเกตการณ์ที่รู้ข้อมูลอย่างดีท่านอื่นรู้สึกไม่คล้อยตามข้อโต้แย้งของรัฐบาลนัก ยกตัวอย่างเช่น นายแลนดอน สรุปว่า "คนที่อ่านพระราชหัตถเลขาอย่างใจเป็นกลางจะพบว่า ข้อเรียกร้องของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้นมีความพอเหมาะพอควร" และ "มีพระมหากษัตริย์น้อยพระองค์มากที่จะถอยตัวออกจากการปฏิวัติทางการเมืองอย่างปราศจากริ้วรอย และอย่างสมพระเกียรติ เช่นพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวพระองค์นี้"[101]

เมื่อระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์สิ้นสุดลงในปี 1932 ท่านที่เคยดำรงตำแหน่งสูง ๆ ในระบอบการปกครองเดิมก็ประสบกับสถานการณ์ที่แปลกใหม่โดยสิ้นเชิง วิถีทางของพระมหากษัตริย์และข้าราชบริพารก็หลากหลายแตกต่างกันไป ข้าราชการที่เคยมีตำแหน่งสูงในระบอบเดิม โดยเฉพาะผู้ที่ไม่ใช่เชื้อพระวงศ์บางท่านที่ยังคงได้ดำรงตำแหน่งสูง ๆ ในรัฐบาลในระบอบรัฐธรรมนูญ เจ้าพระยามหิธรได้รับตำแหน่งรัฐมนตรีกระทรวงยุติธรรม พระยาโกมารกุลมนตรีได้รับตำแหน่งรัฐมนตรีกระทรวงเศรษฐการ และพระยาศรีวิสารวาจาได้รับตำแหน่งรัฐมนตรีกระทรวงการต่างประเทศคนแรกของสยาม แม้ว่า (ดังที่เคยได้หมายเหตุไว้ในบทที่ 5) ท่านเองได้พูดกับทูตอังกฤษว่าได้รับเชิญให้รับตำแหน่ง "ด้วยปืนจ่อหลัง"[102] และพระยามโนปกรณ์นิติธาดา ซึ่งได้เป็นนายกรัฐมนตรีคนแรกและรัฐมนตรีกระทรวงการคลัง ก็เคยรับราชการในตำแหน่งผู้พิพากษาระดับสูง และเป็นสมาชิกในสภากรรมการองคมนตรีด้วย

มีเชื้อพระวงศ์หลายพระองค์ที่ศิวะรามขนานนามว่าเป็น "เจ้าที่เป็นประชา

ธิปไตย"[103] หลายพระองค์ที่ได้รับตำแหน่งสูงในคณะรัฐบาลใหม่ มี 3 พระองค์ที่เด่นที่สุดคือ หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพยอาภา และหม่อมเจ้าสกลวรรณากร หม่อมเจ้าวรรณไวทยากรนั้นเกษียณแล้วเมื่อเกิดรัฐประหารขึ้น แต่ได้กลับเข้ามาทำงานให้ประเทศอีกครั้งในฐานะโฆษกของรัฐบาลใหม่ และดำรงตำแหน่งที่ปรึกษาที่มีอิทธิพลมากในกระทรวงการต่างประเทศ ซึ่งหลาย ๆ คนเห็นว่าที่จริงแล้วในบางหน้าที่ พระองค์ทรงทำหน้าที่รัฐมนตรีโดยปราศจากตำแหน่งเท่านั้นเอง พระองค์ได้รับการเลื่อนยศจากหม่อมเจ้าเป็นพระองค์เจ้าเพราะคุณประโยชน์ที่ทำให้แก่ประเทศชาติ ในขณะที่เกิดรัฐประหารนั้น พระองค์เจ้าอาทิตย์ฯ เป็นข้าหลวงจังหวัดนครปฐม และได้สนับสนุนรัฐบาลใหม่ตั้งแต่ต้นในคำประกาศที่นครปฐมหลังการกระทำรัฐประหารไม่นานนัก พระองค์อธิบายถึงสถานภาพทางการเมืองของพระองค์เองว่า "เป็นความจริงที่ข้าพเจ้าเป็นเจ้าแต่อย่าลืมว่าข้าพเจ้าก็เป็นคนไทยด้วย"[104] ดังนั้นพระองค์จึงได้เข้ารับตำแหน่งราชองครักษ์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และต่อมาได้เป็นสมาชิกสภาท่านหนึ่ง และในที่สุดได้ดำรงตำแหน่งหัวหน้าคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ซึ่งปฏิบัติพระราชภารกิจแทนยุวกษัตริย์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล[105] พระองค์เจ้าสกลฯ พระเชษฐาของพระองค์เจ้าวรรณฯ ซึ่งทรงมีตำแหน่งสูงในด้านสาธารณสุขมานานหลายปี ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์หน้าที่นี้อยู่ในกระทรวงมหาดไทย ดังนั้นพระองค์จึงได้รับแต่งตั้งให้ทรงดำรงตำแหน่งที่ปรึกษาในกระทรวงเดิม

หม่อมเจ้าสิทธิพรก็ยังคงรับราชการในตำแหน่งอธิบดีกรมวิจัยการเกษตร และได้รับแต่งตั้งให้เข้านั่งในสภาการศึกษาที่ตั้งขึ้นใหม่[106] อาชีพราชการของพระองค์ต้องยุติลงอย่างกะทันหัน เนื่องจากการกบฏที่ไม่ประสบความสำเร็จในปี 1933 ของพระองค์เจ้าบวรเดชพระเชษฐาของพระองค์เอง ส่งผลให้หม่อมเจ้าสิทธิพรถูกจับกุมและถูกขังอยู่ถึง 11 ปี โดยถูกขังอยู่ในกรุงเทพฯในระยะแรก แล้วย้ายไปยังเกาะแห่งหนึ่งทางภาคใต้ในภายหลัง พระองค์ได้รับการปลดปล่อยเมื่อ

มีการประกาศพระราชทานอภัยโทษหลังจากรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามสิ้นสุดลงในปี 1944 จากนั้นพระองค์ได้เข้ารับราชการในตำแหน่งรัฐมนตรีกระทรวงเกษตร และทรงเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเป็นระยะเวลาสั้น ๆ แต่หลังจากช่วงเวลานั้นจนถึงวันสิ้นพระชนม์ชีพในปี 1971 ด้วยพระชันษา 88 งานส่วนใหญ่ในการพัฒนาการเกษตรของสยาม พระองค์มักจะดำเนินไปเองโดยไม่เกี่ยวข้องกับรัฐบาล[107]

การปฏิบัติงานของรัฐบาลภายใต้ระบอบการปกครองใหม่นี้ก็มีอันตรายทางด้านการเมืองพอ ๆ กับสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พระยามโนฯ และพระยาศรีวิสารวาจา ซึ่งพวกอเมริกันมักจะเขียนในรายงานว่า เป็น "บุคคลสำคัญ" ในคณะรัฐบาลตั้งแต่เดือนมิถุนายน 1932 ถึง มิถุนายน 1933[108] นั้นตกเป็นเป้าหมายหลักของการ "รัฐประหารครั้งที่สอง" ในเดือนมิถุนายน 1933 หลังจากที่พวกเขาถูกขับไล่ออกจากตำแหน่งก็ได้ไปใช้ชีวิตอยู่ ณ ชะอำ ซึ่งเป็นท้องที่ชายทะเลอยู่ระยะหนึ่ง มีรายงานว่าทั้งสองต่างก็รู้สึก "โกรธมาก" ที่เหตุการณ์ผันแปรเป็นเช่นนี้ ในขณะเดียวกันนิสิตจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยต่างก็ออกมาเรียกร้องให้นำทั้งสองมาขึ้นศาลในข้อหาเกี่ยวกับการปิดสภา[109] ในต้นเดือนตุลาคมก็มีประกาศว่า พระยามโนฯจะไปต่างประเทศเพื่อ "รักษาสุขภาพ"[110] ในที่สุดท่านก็ตัดสินใจพำนักอยู่ ณ เมืองปีนัง นับเป็นหนึ่งในอดีตนายกรัฐมนตรีหลาย ๆ ท่านที่รู้สึกว่าการออกไปอยู่นอกประเทศดีกว่าจะอยู่ภายในประเทศ ที่เมืองปีนังท่านได้เป็นเพื่อนบ้านของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งพระองค์ท่านมีรับสั่งถึงในพระราชหัตถเลขาในช่วงปลายทศวรรษที่ 1930 ว่า "มโนผู้ปราศจากเสียง"[111]

ในระยะเดือนหลัง ๆ ของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้น อภิรัฐมนตรีถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างหนัก และสมาชิกในสภาก็เป็นกลุ่มหนึ่งที่ได้รับผลกระทบอย่างมากจากรัฐประหาร มี กรมหมื่นเทววงศ์วโรทัย เพียงพระองค์เดียวเท่านั้นในกลุ่มอภิรัฐมนตรี 5 ท่าน ที่ไม่ถูกจับกุมหรือไล่ล่า อย่างไรก็ตามสัมพันธไมตรีของพระองค์กับผู้นำกลุ่มรัฐประหารก็ไม่ใช่ว่าจะราบรื่นไปเสียหมด เมื่อรัฐบาลใหม่มีคำเชิญพระองค์ไป พระองค์ก็ไม่ได้ทรงกระทำตามจนกระทั่งได้รับข่าวของพระบาท

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และหลายวันหลังจากการรัฐประหารพระองค์ได้รับสั่งกับทูตอังกฤษว่า แม้ว่าจะได้รับคำเชิญพระองค์ก็จะไม่ยอมอยู่ในตำแหน่งรัฐมนตรีต่างประเทศตามเดิมเพราะ "พระองค์ไม่สามารถจะทำงานร่วมกับพวกที่อยู่ในอำนาจขณะนี้ได้"[112] อย่างไรก็ตามไม่ทราบว่าเป็นสาเหตุเพราะความสามารถทางการทูตของพระองค์ หรือเพราะความเป็นเจ้านายที่มีพระอิสริยยศไม่สูงนัก[113] กรมหมื่นเทววงศ์ฯ จึงสามารถรักษาความสัมพันธ์อันดีกับรัฐบาลใหม่ไว้ได้ และรัฐบาลได้ถวายบำนาญก้อนโตให้พระองค์ ตามรายงานว่าสูงกว่าเงินเดือนของรัฐมนตรีใหม่บางคนด้วยซ้ำไป[114] ในต้นปี 1934 กรมหมื่นเทววงศ์ฯ โดยเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไปทวีปยุโรป แต่ไปไม่นานก็เสด็จกลับกรุงสยามและประทับอยู่ในกรุงเทพฯตลอดจนกระทั่งถึงวันสิ้นชีพิตักษัยในปี 1943

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงถูกจับกุมพร้อมกับสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ในตอนที่เกิดรัฐประหาร แต่ไม่นานนักก็ได้รับการปลดปล่อย และได้กลับไปทำงานด้านวัฒนธรรมดังเดิม และได้ทรงปฏิบัติราชภารกิจในฐานะผู้สำเร็จราชการแทนองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ตั้งแต่เดือนมกราคม 1934 จนกระทั่งถึงวันที่สละราชสมบัติในเดือนมีนาคม 1935 นอกจากนี้นับตั้งแต่ สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช สิ้นพระชนม์ พระองค์ก็อยู่ในตำแหน่งสูงสุดในพระบรมวงศานุวงศ์ ซึ่งเป็นตำแหน่งที่ต้องมีความรับผิดชอบหลากหลาย ตั้งแต่ปี 1933 เป็นต้นมาพระองค์ได้มีพระราชหัตถเลขาโต้ตอบมากมายหลายฉบับกับสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งเสด็จประทับอยู่ ณ เมืองปีนัง ข้อความที่โต้ตอบกันก็มีหลายเรื่อง แต่ส่วนมากจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ วรรณคดีและศิลปะ พระราชหัตถเลขานี้ได้จัดพิมพ์ขึ้นภายใต้ชื่อว่า*สาส์นสมเด็จ* และได้รับคำยกย่องว่าเป็นวรรณกรรมชั้นเอกของวรรณกรรมไทยสมัยใหม่ สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ สิ้นพระชนม์ที่กรุงเทพฯ ในปี 1947

กรมพระกำแพงเพ็ชรอัครโยธินเสด็จหนีออกจากกรุงเทพฯ โดยทางรถไฟ

ในเช้าวันที่เกิดรัฐประหาร และสามารถเสด็จไปรวมกลุ่มกับราชสำนักที่หัวหิน[115] และเสด็จกลับกรุงเทพฯ พร้อมกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แต่ความรู้สึกเป็นปฏิปักษ์กับพระองค์มีมากเสียจนผู้นำคณะราษฎรนำพระองค์ไปกักไว้ในวังของพระองค์เอง แทนที่จะกักพระองค์รวมไว้กับเชื้อพระวงศ์องค์อื่นๆ ในพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท เพราะเกรงว่าจะไม่สามารถควบคุมเหล่าทหารของพวกเขาไว้ได้[116] หนังสือพิมพ์ภาษาไทยลงบทความโจมตีพระองค์อย่างมาก กล่าวหาว่าพระองค์กระทำผิดหลายข้อหา และในเดือนกรกฎาคม พระองค์ร่วมกับบริษัทของอังกฤษที่ได้สร้างสะพานพระพุทธยอดฟ้าฟ้องกลับหนังสือพิมพ์*ไทยนำ* ในข้อหาว่าตีพิมพ์รายงานเท็จ ในเดือนสิงหาคมหนังสือพิมพ์ต้องลงข่าวขอพระราชทานอภัยและแก้ข่าวว่าข้อกล่าวหาที่เคยกล่าวหาพระองค์ว่า "ไม่เป็นความจริงแม้แต่น้อย"[117] และในปีต่อมา พระองค์ก็ได้ฟ้องหนังสือพิมพ์ฉบับเดิมอีกในข้อหาหมิ่นประมาท และอีกครั้งหนึ่งที่หนังสือพิมพ์ต้องถอนข้อกล่าวหา และลงข่าวขอพระราชทานอภัย[118]

แม้ว่าจะมีหนังสือพิมพ์และผู้สนับสนุนรัฐบาลบางกลุ่มมีความรู้สึกเป็นปฏิปักษ์กับพระองค์อย่างรุนแรง แต่พระองค์ก็ได้ประทับอยู่ในสยามถึงปีครึ่งหลังจากเกิดรัฐประหารแล้ว ในเดือนกรกฎาคม 1933 พระองค์ได้เข้ารับตำแหน่งประธานสโมสรโรตารีกรุงเทพ และในเดือนธันวาคม ได้นำเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระราชินี ประพาสชมโรงกลั่นใหม่ของบริษัทบุญรอด[119] ไม่นานหลังจากนั้นก็มีประกาศว่า พระองค์จะทรงลาออกจากตำแหน่งในสยามและเสด็จไปสิงคโปร์ เพราะมีธุรกิจอยู่ที่นั่น และพระองค์ก็จะจากไป "ชั่วระยะเวลาหนึ่ง"[120] หลังจากที่เสด็จกลับจากการเป็นผู้แทนพระองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในงานพระราชทานเพลิงศพพระอัครชายาเจ้าดารารัศมี ณ จังหวัดเชียงใหม่ พระราชชายาพระองค์หนึ่งของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเสร็จงานการเสกสมรสของพระญาติแล้ว พระองค์ก็เสด็จจากสยามไปประทับอยู่ ณ ประเทศสิงคโปร์[121] และสิ้นพระชนม์ในประเทศนั้นในเดือนกันยายน 1936 ทูต

อเมริกันในกรุงเทพฯ รายงานว่า:

> กรมพระกำแพงเพ็ชรฯ นับเป็นบุคคลที่มีความสำคัญมากในประวัติศาสตร์สยามในช่วง 2 ทศวรรษที่ผ่านมานี้ ในที่สุดแล้วพระองค์จะต้องได้รับคำยกย่องว่าเป็นเชื้อพระวงศ์ที่มีความสามารถที่สุดในช่วงระยะเวลาก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ทั้งนี้เพราะความก้าวหน้าที่ประเทศได้รับประโยชน์ก่อนที่จะมีปกครองตามระบอบรัฐธรรมนูญนั้น สืบเนื่องมาจากพระอุตสาหวิริยะของพระองค์ท่านทั้งนั้น[122]

กรมพระนครสวรรค์วรพินิตเป็นเชื้อพระวงศ์อีกพระองค์หนึ่งที่คณะรัฐประหารต้องการขจัดอิทธิพลของพระองค์ยิ่งกว่าของกรมพระกำแพงเพ็ชรฯเสียอีก ทั้งนี้เพราะพระองค์เป็นทั้งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยที่มีอำนาจและอดีตเสนาบดีกระทรวงกลาโหม[123] พระองค์ถูกจับกุมในเช้าวันรัฐประหาร ในขณะที่พระโอรสพระองค์เจ้าจุมภฎพงษ์บริพัตร พระสุนิสาและนัดดาเข้าไปหลบภัยในสถานทูตอังกฤษและต่อมาได้ไปหลบอยู่กับนายเรย์มอนด์ สตีเวนส์[124] พระองค์ทรงยินยอมอ่านคำประกาศที่คณะรัฐประหารเตรียมไว้ล่วงหน้าแล้วหลังจากที่ได้แก้ไขข้อความบางส่วน เรียกร้องให้ทุกคนอยู่ในความสงบ และหลังจากนั้นไม่นานก็มีประกาศว่าพระองค์จะไปประทับ ณ ต่างประเทศ ในต้นเดือนกรกฎาคม พระองค์เสด็จออกจากกรุงเทพฯโดยทางรถไฟพร้อมครอบครัวในชุดแต่งกายที่คล้าย “จะไปทรงกอล์ฟ” ทรงเป็นผู้นำพระองค์เดียวในรัฐบาลเก่าที่การเสด็จออกนอกประเทศของพระองค์ดูเสมือนถูกบังคับหรือเสด็จออกไปในทันที[125]

กรมพระนครสวรรค์ฯ ประทับอยู่ในเกาะชวาและไม่ได้กลับมายังสยามอีกเลย แต่อิทธิพลของพระองค์ก็ยังคงหลอนการเมืองไทยตลอดมา เมื่อครั้งที่เกิดกบฏบวรเดชก็มีข่าวลือว่าพระองค์มีส่วนเกี่ยวข้องด้วย และผู้ใกล้ชิดของพระองค์ก็ถูก

จับกุม แม้จะไม่มีหลักฐานที่แน่ชัดว่าพระองค์มีส่วนเกี่ยวข้องกับการกบฏครั้งนี้ก็ตาม[126] ในวันก่อนที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะเสด็จประพาสเกาะชวาในปี 1934 กรมพระนครสวรรค์ฯ ให้ข่าวหนังสือพิมพ์ว่าพระองค์ไม่ยุ่งเกี่ยวกับการเมืองใด ๆ ทั้งสิ้น และทรงปฏิเสธที่จะแสดงความคิดเห็นใด ๆ เกี่ยวกับเหตุการณ์ในสยาม[127] อย่างไรก็ตามแม้จะปราศจากหลักฐานใด ๆ ในช่วงทศวรรษหลังจากนั้น ไม่ว่าจะเกิดความไม่สงบหรือความวุ่นวายทางการเมืองเรื่องใด ๆ ไม่ว่าจะทั้งลือหรือทั้งจริงที่ปรากฏในสยาม พระนามของพระองค์ก็จะถูกนำเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยเสมอ[128] กรมพระนครสวรรค์ฯ สิ้นพระชนม์ ณ ชวาในปี 1944 นับว่าเป็นพระบรมวงศ์ชั้นสมเด็จเจ้าฟ้า พระราชโอรสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวองค์สุดท้ายในหมู่พระราชโอรสทุกพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีเพียง 2 พระองค์เท่านั้นที่มีพระชนมายุยืนยาวถึง 60 พรรษา ซึ่งกรมพระนครสวรรค์ฯ ก็เป็นหนึ่งในพระราชโอรสสองพระองค์นั้น

เมื่อเกิดรัฐประหารนั้น สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพเพิ่งจะฉลองพระชนมายุครบรอบ 70 พรรษา เป็นที่รู้กันถึงความเป็นนักอนุรักษ์นิยมของพระองค์ และเป็นที่เชื่อกันว่าพระองค์เป็นผู้หนึ่งที่ทรงคัดค้านการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในช่วงระยะเวลาไม่กี่เดือนสุดท้ายของสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์[129] เมื่อเกิดรัฐประหารขึ้น พระองค์ถูกจับคุมขังพร้อมกับสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ซึ่งมีพระชนมายุสูงพอ ๆ กัน อยู่ในห้องเล็ก ๆ เพียงห้องเดียว หลายวันผ่านไป พระบรมวงศ์สูงอายุทั้งสองพระองค์ได้รับการปลดปล่อย และได้รับอนุญาตให้เสด็จกลับวังได้ นายดับเบิลยู. เอ. อาร์. วูด นักการทูตและนักประวัติศาสตร์ชาวอังกฤษ เขียนจดหมายถึงสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ จากบ้านของเขาที่เชียงใหม่ว่า:

> กระหม่อมและภรรยาและเพื่อน ๆ ของฝ่าบาทที่เชียงใหม่ได้รับฟังประสบการณ์ที่ยากเข็ญที่เพิ่งผ่านพ้นไปของฝ่าบาท และรู้สึกดีใจที่ได้อ่านจากหนังสือพิมพ์เมื่อเย็นนี้ว่าฝ่าบาทได้กลับไปประทับ

> ที่วังแล้ว กระหม่อมหวังว่าฝ่าบาทคงจะสุขสบายดีหลังจากการเผชิญภัยครั้งนี้
>
> พวกกระหม่อมรู้สึกดีใจที่ไม่เกิดการนองเลือดในกรุงเทพฯ และที่คณะราษฎรปฏิบัติการอย่างมีเหตุผลและไม่รุนแรง และหวังว่ารัฐธรรมนูญฉบับใหม่คงจะนำยุคแห่งความสุขและความเจริญรุ่งเรืองสู่ประเทศสยามอันเป็นที่รักของเรา[130]

สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพไม่เคยเห็นด้วยกับรัฐบาลใหม่ และหลังจากเกิดกบฏบวรเดชไม่นาน ก็มีประกาศว่าพระองค์จะเสด็จไปประทับอยู่ที่เมืองปีนังพร้อมกับสมาชิกในครอบครัวหลายพระองค์[131] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ ประทับอยู่ ณ เมืองปีนังตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน 1933 ใช้เวลาทั้งหมดไปกับการศึกษาค้นคว้าทางวิชาการ และติดต่อกับพระสหายในสยามและทั่วโลก พระราชหัตถเลขาในช่วงระยะเวลาที่ประทับในปีนัง แสดงถึงท่าทางมืดมนของวิถีเหตุการณ์ต่าง ๆ ทั้งในสยามและต่างประเทศ พระเจ้ายอร์ชแห่งอังกฤษมีพระราชสาส์นถึงสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ ในปี 1935 รับสั่งถึง "ประสบการณ์เลวร้ายที่ทรงประสบ"[132] ในปี 1936 ในช่วงเวลาที่ กรมพระกำแพงเพ็ชรฯ สิ้นพระชนม์ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ ทรงเห็นด้วยกับอดีตที่ปรึกษาทางการเงินว่า เหตุการณ์ในกรุงเทพฯ "ไม่ได้ดีขึ้นอย่างชัดเจนอะไรเลย"[133] และหลายเดือนจากนั้นพระองค์มีพระราชสาส์นถึงอดีตที่ปรึกษาทางการเงินในสมัยรัชกาลที่ 6 ว่า "ข้าพเจ้ารู้สึกโง่ขึ้นทุกทีในเรื่องที่เกี่ยวกับประเทศของข้าพเจ้า รู้สึกพวกเขาจะปกครองประเทศด้วยวิธีการที่แตกต่างจากที่เราเคยกระทำมาในสมัยที่เราทำงานร่วมกัน ทั้งในด้านอุดมการณ์และวิธีการ"[134] ในปี 1937 ในโอกาสที่นายฟรานซิส บี แซยร์ แต่งงานครั้งที่สอง สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ มีพระราชสาส์นไปแสดงความยินดีและเสริมว่า "ข้าพเจ้าไม่ค่อยจะได้เขียนจดหมายถึงเพื่อน ๆ ในต่างประเทศเท่าใดนัก ไม่ใช่เพราะข้าพเจ้าลืมมิตรหรือน้ำใจของมิตร แต่เพราะข้าพเจ้าไม่อยากจะเขียนถึง

สถานการณ์ภายในประเทศของข้าพเจ้า เพราะข้าพเจ้ารู้ว่ามิตรของข้าพเจ้ารักประเทศของข้าพเจ้าเท่าเทียมกับที่ข้าพเจ้ารัก ดังนั้นการเขียนถึงก็เท่ากับนำความทุกข์ไปสู่มิตร" เมื่อถึงวันขึ้นปีใหม่พระองค์ได้ส่งบัตรอวยพรเป็นรูปพระอนุสาวรีย์รัชกาลที่ 1 และบทกวีที่แสดงความคิดถึงไปยังนายแซยร์[135] ในปี 1938 ทรงมีพระราชสาส์นถึงนักการทูตชาวอังกฤษท่านหนึ่งว่า "เมื่อรู้เรื่องประเทศของตนเองน้อยลงทำให้ชีวิตในช่วงเกษียณของข้าพเจ้าสงบขึ้นมาก"[136] และในปีต่อมาในพระราชสาส์นถึงนายแซยร์ทรงตั้งข้อสังเกตว่า เมื่อก่อนนั้นพระองค์เคยเป็นคนที่มองโลกในแง่ดี แต่ปัจจุบันนี้รู้สึกจะมองโลก "ในแง่ร้ายจริง ๆ"[137] จดหมายจากปีนังรวมถึงพระราชหัตถเลขาที่ทรงมีถึงสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และต่อมาได้มีการจัดพิมพ์ขึ้นในชื่อว่า *สาส์นสมเด็จ*[138]

ในระยะเริ่มแรกของสงครามโลกครั้งที่ 2 กองกำลังญี่ปุ่นบุกเข้ายึดปีนัง[139] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ ได้เคยแสดงพระประสงค์จะกลับกรุงเทพฯ ซึ่งก็เป็นเขตยึดครองของญี่ปุ่นเช่นกัน ในฤดูใบไม้ร่วงแห่งปี 1942 ได้มีการดำเนินการจัดการให้รัฐบุรุษและนักวิชาการอาวุโส ซึ่งมีพระชนมายุ 80 พรรษาแล้วเสด็จกลับประเทศ[140] เมื่อเสด็จถึงวังที่ประทับทรงได้รับจดหมายต้อนรับจาก นายดับบลิว. เอ. อาร์. วูด อีกครั้งหนึ่ง แต่คราวนี้นายวูดเขียนมาจากค่ายกักกันศัตรูชาวต่างชาติที่เขาถูกคุมขังอยู่ที่ท่าพระจันทร์ นายวูดแสดงความหวังว่าจะได้พบกันอีกเมื่อ "สถานการณ์ดีกว่านี้"[141] สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพไม่ได้ทรงมีพระชนม์ชีพยาวจนได้เห็นสถานการณ์ที่ดีกว่านี้ เพราะพระองค์สิ้นพระชนม์ในกรุงเทพฯ ในเดือนธันวาคม 1943 ด้วยพระชนมายุ 81 พรรษา

บุคคลที่ได้รับผลกระทบจากการสิ้นสุดของสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์มากที่สุดคือ องค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในปี 1925 ได้เกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ มากมายเริ่มจาก การสิ้นพระชนม์ของสมเด็จเจ้าฟ้าอัษฎางค์เดชาวุธ การประสูติพระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และการสิ้นพระชนม์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำให้เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์กลาย

เป็นพระมหากษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไปอย่างกะทันหันและไม่คาดฝัน ในเดือนมิถุนายน 1932 ก็ได้เกิดเหตุการณ์ไม่คาดฝันทำให้อำนาจการบริหารของพระองค์ต้องสิ้นสุดลงอย่างกะทันหัน ภายในเวลาไม่กี่ชั่วโมงภายหลังจากที่ได้รับข่าวทีละเล็กละน้อยของเหตุการณ์ในกรุงเทพฯ ที่คลี่คลายไปในทางดีก็ทรงตัดสินพระทัยที่จะยอมรับข้อเรียกร้องของคณะราษฎรจึงทำให้เกิดเหตุการณ์ที่ผู้สังเกตการณ์ผู้หนึ่งเรียกว่า "เมื่อถูกท้าทายเพียงครั้งแรกก็ล่มทั้งกระดาน" ของระบอบการปกครองที่มีความสืบเนื่องกันมาตลอดในทางทฤษฎี แม้ในทางปฏิบัติจริงจะไม่เป็นเช่นนั้นก็ตาม แต่ก็เป็นการปกครองที่พอจะเห็นได้ว่ามีประวัติสืบทอดกันมาอย่างไม่เคยหยุดยั้งเลยนับเป็นเวลาหลายร้อยปี[142]

เจ้าฟ้าประชาธิปกไม่ได้ทรงเคยคาดหวัง หรือถ้าดูไปแล้วก็คือไม่เคยต้องการจะเป็นพระมหากษัตริย์ และพระองค์ก็ไม่มีพระราชประสงค์ส่วนพระองค์ที่จะรักษาบัลลังก์ไว้ พระราชดำรัสตอบคำขาดของคณะราษฎรส่วนหนึ่งก็แสดงให้เห็นถึงข้อนี้ว่า:

> ข้าพเจ้าเป็นคนที่มีสุขภาพไม่แข็งแรง ไม่มีลูกที่จะสืบทอดราชสมบัติ อายุก็ใช่ว่าจะยืนยาว อย่างน้อยก็คือถ้าอยู่ในตำแหน่งนี้ต่อไป ข้าพเจ้าไม่เคยมีความปรารถนาในตำแหน่งใด ๆ ไม่เคยต้องการอำนาจส่วนตัว มีเพียงความสามารถที่จะสร้างความเจริญให้ชนชาติเท่านั้นที่ทำให้ข้าพเจ้าฝืนใจอยู่[143]

การที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงยินยอมที่จะครองราชย์ต่อไป ก็เพราะทรงคิดว่า พระองค์จะทำให้รัฐบาลมีภาพลักษณ์ที่ดี เป็นสัญลักษณ์แห่งความมีเกียรติยศและถูกต้องในสายตาของชาวไทยและรัฐบาลต่างประเทศ และพระองค์ทรงหวังว่าจะสามารถช่วยทำประโยชน์ในทางสร้างสรรค์ในช่วงระยะหัวเลี้ยวหัวต่อของการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ภายหลังการรัฐประหารไม่นานนัก

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ส่งพระราชสาส์นถึงนักเรียนไทยในประเทศอังกฤษ พระองค์ได้รับสั่งถึงการปกครองในระบอบรัฐธรรมนูญว่า "นับว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญที่สุดในประวัติศาสตร์ของสยาม" และทรงเห็นว่าตอนนี้อนาคตของประเทศตกอยู่ในมือของคนไทยทั้งมวล[144] พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเข้าพระทัยดีถึงขอบเขตของพระราชอำนาจที่มีอยู่อย่างจำกัด ตัวอย่างเช่น ในปลายเดือนกรกฎาคม นายนรินทร์ นักวิจารณ์ตลอดปีได้ถวายฎีกาเกี่ยวกับข้อความส่วนหนึ่งในรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว (ซึ่งเขาได้ส่งให้คณะรัฐบาลใหม่ด้วย) ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ตอบกลับไปว่า "ข้าพเจ้าได้กล่าวขอบคุณเขาที่ส่งความคิดเห็นมาให้ข้าพเจ้า แต่อำนาจในการจะทำตามข้อคิดเห็นของเขาขึ้นอยู่กับสภา"[145]

ดังที่ได้บรรยายมาแล้วว่า สถานภาพของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในช่วงหลังจากการรัฐประหารนั้นลำบากขึ้นทุกที ต้นเดือนมีนาคม 1933 มีการคาดเดากันอย่างหนักถึงความสำคัญของการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไม่เสด็จนิวัตพระนครเพื่องานพระราชพิธีฉัตรมงคล ทูตอเมริกันรายงานว่า อิทธิพลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในเรื่องราชการของรัฐบาลนั้นน้อยลงมาก และบางคนคิดว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์จะสละราชบัลลังก์แต่รัฐบาลคัดค้านการกระทำเช่นนั้น[146] การกระทำ "รัฐประหารครั้งที่สอง" ในเดือนมิถุนายนและกบฏบวรเดชที่ล้มเหลวในเดือนตุลาคม ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับรัฐบาลตึงเครียดขึ้นอีก ทั้งนี้รวมไปถึงปัญหาด้านการแพทย์ทำให้ทรงตัดสินพระทัยจะเสด็จต่างประเทศ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จจากกรุงเทพฯ พร้อมๆ กับเกิดการโต้แย้งกันทางการเมือง และความแตกร้าวอย่างรุนแรงภายในกองทัพเรือ ทำให้เกิดการคาดเดาและข่าวลือว่าพระองค์คงจะไม่นิวัติพระนครแล้ว และในที่สุดคงจะสละราชบัลลังก์[147] ที่จริงแล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรู้สึกเสียพระทัยมากที่เกิดเหตุการณ์ต่างๆ ที่ทำให้พระองค์และรัฐบาลต้องขัดแย้งกัน และนอกจากนี้ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วพระองค์เอง "ก็เบื่อหน่ายการเมืองเหลือเกิน" และเมื่อถึงปีที่การเจรจากับรัฐบาลไม่สามารถมีการตกลง

เห็นพ้องต้องกันได้ จึงมีรับสั่งว่าพระองค์ไม่มีประโยชน์ต่อประเทศแล้ว ดังนั้นจึงขอสละราชบัลลังก์ด้วยความรู้สึกปลอดโปร่งพระทัย หนึ่งเดือนหลังจากการสละราชบัลลังก์ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ มีพระราชสาส์นถึงนายฟรานซิส แซยร์ ว่า:

> ดังที่ท่านก็คงจะทราบแล้วว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงสละราชบัลลังก์ ซึ่งแน่นอนข้าพเจ้ารู้สึกเศร้าใจมาก แต่ก็คิดว่าดีแล้วที่ทรงทำเช่นนั้น เพราะสถานะของพระองค์ลำบากมาก และพระองค์ก็ทรงรู้สึกทนทุกข์ทรมานที่ตกอยู่ในสภาวะเช่นนั้น พระองค์เองคงจะทรงรู้สึกสบายพระทัยมาก แต่เนื่องจากข้าพเจ้าชินกับการที่ได้ถวายการรับใช้พระองค์ และรักพระองค์เพราะความซื่อสัตย์ของพระองค์ จึงอดรู้สึกเศร้าไม่ได้[148]

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้กลับไปใช้พระนามเดิมก่อนครองราชย์คือ กรมหลวงสุโขทัยธรรมราชา ได้ซื้อบ้านที่ เวอร์จิเนีย วอเตอร์ เมืองเซอเรย์และประทับอยู่ ณ ชนบทอังกฤษ หลังจากที่สละราชบัลลังก์แล้วพระองค์และพระนางเจ้ารำไพพรรณีได้รับ พระองค์เจ้าจิระศักดิ์ โอรสของพระญาติผู้น้องที่เจ้าฟ้าประชาธิปกรักเสมือนโอรสมาเป็นโอรสบุญธรรมอย่างถูกต้อง[149] ทั้งสองพระองค์ใช้ชีวิตอย่างเงียบ ๆ สงบ ๆ ในอังกฤษทรงหลีกเลี่ยงเรื่องการเมือง[150] จนกระทั่งเจ้าฟ้าประชาธิปกสิ้นพระชนม์ด้วยพระหทัยพิการในเดือนพฤษภาคม 1941[151]

ดังนั้นผลจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองในเดือนมิถุนายน 1932 ทำให้เจ้านายสี่พระองค์ที่มีอำนาจในสมัยรัชกาลที่ 7 ก่อนการรัฐประหารต้องนิราศจากประเทศ ไม่ว่าจะโดยเต็มใจหรือไม่ก็ตาม ทั้งสี่พระองค์คือ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์ฯ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และกรมพระกำแพงเพ็ชรฯ ทุกพระองค์ยกเว้นสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ สิ้นพระชนม์ในต่างประเทศ ระยะเวลาครองราชย์ของพระบาท

สมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว แม้นับรวมถึงสมัยที่เป็นพระมหากษัตริย์ภายใต้ระบอบรัฐธรรมนูญแล้วก็ตาม นับว่าสั้นที่สุดในราชวงศ์จักรี แต่ก็นับว่าเป็นช่วงเวลาแห่งการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่ ในปลายปี 1924 รัฐมนตรีญี่ปุ่นซึ่งกำลังจะจากประเทศไทยได้เขียนจดหมายที่เหมือนจะคาดการณ์อนาคตถึง สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ ว่า:

> หากฝ่าบาทจะอนุญาตให้กระหม่อมทูลอย่างรู้กันเพียงลำพังและตรงไปตรงมา กระหม่อมใคร่จะทูลฝ่าบาทว่า ถ้าดูจากสถานการณ์ภายนอกที่เจริญรุ่งเรืองขึ้นทุกขณะและความสงบที่เป็นอยู่ของประเทศของฝ่าบาทแล้ว พอจะมองเห็นได้ว่าช่วงระยะเวลา 10 ปีจากนี้ไปจะเป็นช่วงเวลาที่มีความสำคัญที่สุดในชะตาของสยามประเทศ ทั้งนี้เป็นข้อวินิจฉัยจากการเฝ้ามองสภาวะทั้งภายในและภายนอกของประเทศนี้อย่างใกล้ชิด[152]

ในช่วงเวลามากกว่าเก้าปีเล็กน้อยตั้งแต่พฤศจิกายน 1925 ถึง มีนาคม 1935 การปกครองในระบอบรัฐธรรมนูญโดยมีระบบเลือกตั้งเป็นฐาน ทหารเริ่มเข้ามามีบทบาทสำคัญทางการเมือง เริ่มมีความกังวลเกี่ยวกับลัทธิคอมมิวนิสต์ในด้านเกี่ยวกับความมั่นคงของประเทศ เริ่มมีความไม่ไว้วางใจกัน และสัมพันธไมตรีที่ตึงเครียดระหว่างประเทศสยามกับกลุ่มผู้รักชาติที่เริ่มก่อตัวขึ้นในประเทศเพื่อนบ้านใกล้เคียงในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศเวียดนาม วิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นอย่างกะทันหันและไม่คาดฝัน โดยมีสาเหตุหลักอยู่ที่ความล่มสลายของเศรษฐกิจโลก และการอนุญาตให้ตั้งกลุ่มรักชาติเป็นทางการได้เป็นครั้งแรก ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นเงื่อนไขเกี่ยวกับอุดมการณ์ของประเทศในช่วงปลายทศวรรษ 1930 และต้นทศวรรษ 1940

เมื่อย้อนกลับไปดูจะเห็นว่า ตลอดรัชสมัยรัชกาลที่ 7 ก่อนเกิดการรัฐประหาร

จะเห็นว่าเป็นระยะเวลาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและที่ปรึกษาของพระองค์ได้พยายามวางรากฐานที่จะนำไปสู่การปกครองในระบอบที่มีการเลือกตั้งทางการเมืองที่พอเหมาะพอควรกับการเมืองแบบอนุรักษ์นิยมและแบบแผนทางสังคมและเศรษฐกิจของสยาม อันจะทำให้สถาบันพระมหากษัตริย์มีความเข้มแข็งและรักษาสภาพการณ์แห่งความเป็นศูนย์กลางของชีวิตและประเทศได้ การกระทำแบบค่อยเป็นค่อยไปนี้ถูกสถานการณ์ในขณะนั้นชิงตัดหน้าไปก่อน —ดังที่ได้มีการตั้งข้อสังเกตไว้ในหนังสือ *อนาคตทางการเมืองของประเทศสยาม* ว่า โชคร้ายของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวคือ "เป็นบุคคลที่นุ่มนวลในยุคที่ปราศจากความนุ่มนวล"[153] —และทัศนคติเกี่ยวกับสมัยนั้นในหลาย ๆ ทศวรรษหลังจากปี 1932 คือเป็นสมัยแห่งการถอยหลังเข้าคลอง ศักดินา อภิสิทธิ์ และการบริหารเศรษฐกิจที่ผิดพลาด อย่างไรก็ตามความไม่สงบของประวัติศาสตร์ทางการเมืองของช่วงระยะเวลาหลังปี 1932 ของสยามหรือประเทศไทยได้ยืนยันให้เห็นว่าการคาดการณ์และคำเตือนของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและกลุ่มของพระองค์นั้นถูกต้องในหลายเรื่อง และในระยะไม่กี่ปีที่ผ่านมานี้มีกลุ่มย้อนมองประวัติศาสตร์ได้หวนมามองช่วงระยะเวลาปีท้าย ๆ ของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ด้วยสายตาที่นิยมชมชื่นขึ้น

แม้ในช่วงทศวรรษ 1930 ซึ่งเป็นช่วงระยะเวลาที่ตกต่ำที่สุดของสมัยรัชกาลที่ 7 ก็ยังมีผู้ออกมาปกป้องระบอบการปกครองสมัยนั้น ส่วนใหญ่คือพวกคนไทยที่มีตำแหน่งหน้าที่สูง ๆ และมีอำนาจความรับผิดชอบภายใต้ระบอบการปกครองแบบเก่าและผู้สังเกตการณ์ชาวต่างชาติ[154] ในปี 1934 นักการทูตชาวอเมริกันท่านหนึ่งรายงานว่า "ความก้าวหน้าภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้นเห็นได้ชัดว่ามีเสรีภาพและเป็นประชาธิปไตย"[155] และ 3 ปีต่อมานักการทูตอเมริกันท่านหนึ่งเขียนว่า:

อย่างไรก็ตามเป็นที่มองเห็นได้ชัดว่ามีชาวสยามหลายคนที่เห็นว่าการปกครองระบอบเก่านั้นเอื้อประโยชน์ต่อประเทศ มากกว่าระบอบที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน และเห็นว่าโครงการที่สร้างสรรค์และดีกว่าได้ถูกขัดจังหวะกลางคันโดยรัฐบาลในระบอบรัฐธรรมนูญ[156] รายงานฉบับเดียวกันนั้นได้ตั้งข้อสังเกตว่า "การพัฒนาที่เกิดขึ้นในเร็ว ๆ นี้ในด้านของการตรวจตราและการเผยแพร่แสดงให้เห็นว่า ผู้บริหารกลุ่มใหม่พยายามที่จะโน้มน้าวให้ประชาชนหันมานิยมรัฐธรรมนูญมากกว่าราชวงศ์" และเนื่องจากความรู้สึกทางด้านชาตินิยมทำให้มีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกับต่างประเทศน้อยลง และในขณะที่นักศึกษาและบุคคลอื่น ๆ ยังคงไปต่างประเทศอยู่ นักศึกษาและข้าราชการเหล่านี้ก็สนใจแต่ในสาขาที่จะนำมาปฏิบัติงานได้มากกว่าที่จะสนใจด้านวัฒนธรรมและปรัชญา ซึ่งเป็นสาขาวิชาที่นักศึกษาในสมัยการปกครองระบอบเก่าสนใจศึกษาค้นคว้า

ทัศนคติเช่นนี้กลับไม่พ้องกันกับรายงานที่บรรเจิดเกี่ยวกับความก้าวหน้าของสยามภายใต้การปกครองของรัฐบาลใหม่ เป็นรายงานที่ตรงกันข้ามกับข้อกล่าวหาถึงความเฉื่อยชาของปีท้าย ๆ ของสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ในคำประกาศอย่างเป็นทางการและสิ่งตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ เช่น *สยามวันนี้*[157] และในปลายทศวรรษ 1930 สถานภาพของพระมหากษัตริย์องค์สุดท้ายในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ตกต่ำมาก จนถึงกับมีการห้ามติดพระบรมฉายาลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และนายปรีดีในฐานะรัฐมนตรีกระทรวงการคลังก็กำลังเตรียมฟ้องพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวในข้อหาใช้เงินรัฐบาลอย่างไม่ถูกต้อง และรัฐบาลได้ริบพระราชทรัพย์ของพระมหากษัตริย์ในสยาม[158]

ตลอดระยะเวลาตั้งแต่ 1925-32 มีผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับทัศนคติของรัฐบาลในช่วงนั้นตลอดมา แต่การเขียนแบบทบทวนใหม่ถึงพระบาทสมเด็จพระปกเกล้า

เจ้าอยู่หัว และการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 7 เริ่มมีมากขึ้นจริงๆ หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ไม่นานนัก ในปี 1949 เมื่อมีการอัญเชิญพระบรมอัฐิมาบรรจุในพระบรมโกศในวัดพระแก้ว ซึ่งเป็นสถานที่บรรจุพระบรมอัฐิของพระมหากษัตริย์ในราชวงศ์จักรีพระองค์อื่นๆ นิตยสารรายปักษ์ *สแตนดาร์ด* (Standard) ฉบับภาษาอังกฤษที่เป็นอนุรักษ์นิยมได้กล่าวถึงพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่า "เมื่อมีผู้รู้เกี่ยวกับพระองค์มากขึ้น ความจงรักภักดีและเทอดทูนในพระองค์จะมีเพิ่มขึ้น" และตั้งข้อสังเกตว่าตลอดช่วงเวลา 7 ปี ในการปกครองประเทศด้วย "ความรอบคอบและอดกลั้น" ของพระองค์ ว่า "สภา" คัดค้านการพระราชทานรัฐธรรมนูญของพระองค์ และสิ่งที่เหมือนโชคชะตาเล่นตลกก็คือ ถ้าพระองค์จะถือพระราชอำนาจมากกว่านี้ พระองค์ก็คงจะสามารถทำตามพระบรมราโชบายที่เป็นประชาธิปไตยของพระองค์ได้[159] ในขณะเดียวกันพระองค์เจ้าธานีนิวัตทรงเขียนหนังสือพระราชประวัติเทิดพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และทรงให้ข้อสังเกตว่าเวลาก็ได้ผ่านไปถึง 15 ปีแล้วนับตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 7 เสด็จนิราศจากสยาม นักศึกษารุ่นใหม่และนักประวัติศาสตร์คงจะประเมินพระองค์ด้วยจิตใจเป็นกลางมากกว่าพวกที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ในสมัยรัชกาลที่ 7[160]

ในระยะหลังนี้นักประวัติศาสตร์ที่ค่อนข้างได้รับความนิยม ก็ยังคงเห็นความมีพระทัยใฝ่ประชาธิปไตยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว[161] และจากการศึกษาเอกสารสำคัญๆ เกี่ยวกับสมัยรัชกาลที่ 7 เป็นครั้งแรกก็แสดงให้เห็นข้อสรุปที่เหมือนกับของพระองค์เจ้าธานีนิวัตว่าประวัติศาสตร์ไม่ได้ยุติธรรมต่อพระองค์เลย[162]

เหตุการณ์จลาจลในปี 1973 นำมาซึ่งการล่มสลายของการปกครองประเทศโดยรัฐบาลทหารที่ปกครองต่อเนื่องกันมากว่ากึ่งศตวรรษ ทำให้สยามกลับไปทดลองการปกครองแบบประชาธิปไตยอีกครั้งหนึ่งหลังจากที่ไม่มีมานานถึง 40 ปี ทำให้เกิดการฟื้นฟูความสนใจในสมัยรัชกาลที่ 7 และพระมหากษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์องค์สุดท้ายขึ้นอีกครั้งหนึ่ง พระราชอุตสาหวิริยะของพระองค์

ในการที่จะทำให้เกิดการปกครองแบบมีผู้แทนจากเบื้องบน และข้อผิดพลาดที่มองเห็นได้ชัดของรัฐบาลประชาธิปไตยในช่วงทศวรรษ 1930 ได้ถูกหยิบยกขึ้นมาศึกษาอีกครั้งหนึ่งโดยนำมาเปรียบเทียบกับสภาวะปัจจุบัน และได้มีการเสนอว่าสมควรที่จะหล่อพระบรมรูปของพระองค์ไว้ที่หน้ารัฐสภาใหม่ ในฐานะที่เป็นผู้พระราชทานรัฐธรรมนูญฉบับแรกและเป็น "พระราชบิดาแห่งประชาธิปไตย"[163] ในสแตมป์ชุดที่ออกเพื่อฉลองเหตุการณ์จลาจลในเดือนตุลาคม ซึ่งมีราคาสูงสุดในชุดจัดทำเป็นรูปอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย มีรูปจำลองของรัฐธรรมนูญฉบับแรกเริ่มอยู่ข้างบน พร้อมข้อความส่วนหนึ่งจากพระราชหัตถเลขาสละราชสมบัติ ที่ว่าพระองค์เต็มพระทัยที่จะสละพระราชอำนาจเพื่อประชาชนชาวไทยทั้งมวลแต่ไม่ยินยอมจะสละให้แก่บุคคลเพียงกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งโดยไม่ฟังเสียงประชาชน พระราชหัตถเลขานี้เป็นพระราชหัตถเลขาที่มีชื่อเสียงมากและใช้อ้างถึงเสมอในการตำหนิการปกครองแบบใช้อำนาจทั้งของกลุ่มทหารและกลุ่มอื่น ๆ[164]

การทดลองใช้การปกครองแบบล่าสุดของประเทศไทย โดยการมีรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้ง ก็ต้องจบลงอีกครั้งด้วยการรัฐประหารของกลุ่มทหาร แต่การกลับมามีอำนาจอีกครั้งของพวกทหารและการปฏิเสธความคิดของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว หรืออย่างน้อยก็ความคิดของพระองค์อย่างที่คนทั่ว ๆ ไปเข้าใจกันนั้น ที่จริงก็เป็นมรดกที่ตกทอดมาจากสมัยรัชกาลที่ 7 นั่นเอง พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวพยายามจะดำเนินตามรอยพระบาทของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยการพยายามที่จะเปลี่ยนแปลงสังคมไทยจากเบื้องบน พระองค์เองได้มีพระราชหัตถเลขาในคำนำของพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเกี่ยวกับการปฏิรูปการบริหารว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกระทำได้สำเร็จเพราะพระองค์ทรงใช้วิเทโศบายแบบ "ค่อย ๆ เป็นค่อย ๆ ไป โดยทรงเลือกสถานการณ์และเวลาที่เหมาะสม" และกล่าวถึงผู้ที่จะกระทำตามพระราชวิเทโศบายว่า:

> ข้อที่ยากคือการเลือกเวลาที่เหมาะ ทั้งไม่สายหรือเร็วเกินไป ซึ่งเป็นเรื่องที่ยากมากและการจะทำได้ไม่ใช่จะต้องอาศัยสติปัญญาแต่เพียงอย่างเดียว แต่ต้องอาศัยโชคดีช่วยด้วย[165]

ปัจจัยนานาประการรวมทั้ง "เวลา", "โชค" ปัญหาทางเศรษฐกิจและลักษณะที่เหมือนจะล้าสมัยของระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ประเทศสุดท้ายของโลก และความไร้ความสามารถหรือความไม่เต็มพระทัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในการที่จะเอาชนะข้อคัดค้านของที่ปรึกษาของพระองค์ ล้วนแล้วแต่นำไปสู่ความล้มเหลวในความพยายามของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่จะจัดระบบโครงสร้างทางการเมืองของสยามใหม่โดยพยายามที่จะเปลี่ยนแปลงจากเบื้องบน ผลก็คือการรัฐประหารในปี 1932 ซึ่งแสดงให้เห็นว่าทหารสามารถเปลี่ยนแปลงระบบที่มีอยู่แล้วได้ง่ายดายเพียงใด เมื่อพิจารณาดูถึงความไม่รู้เกี่ยวกับการปกครองในระบอบรัฐธรรมนูญของ "ประชาชนโดยทั่วไป" และในสถาบันใหม่ เช่น สภาผู้แทนราษฎร และความเต็มใจที่จะนิ่งเฉยของข้าราชการพลเรือนและชนชั้นกลางแล้ว ก็ดูเหมือนจะมีแต่สภากับกษัตริย์เท่านั้นที่พอจะมีอำนาจต่อสู้กับบทบาทที่ขยายกว้างออกไปของฝ่ายทหารได้ แต่ในเดือนสิงหาคม 1933 (หลังจากที่ฝ่ายทหารได้คว่ำรัฐบาลที่พระมหากษัตริย์แต่งตั้งลงอีกครั้งหนึ่งในการ "รัฐประหารครั้งที่สอง" ในเดือนมิถุนายน) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงรับสั่งเองว่า ฝ่ายทหารคงไม่ยอมให้พระเจ้าแผ่นดินเข้าไปยุ่งเกี่ยวด้วย[166] นับว่าเป็นครั้งแรกหลังจากที่สมเด็จพระเจ้าตากสินถูกนายทหารในรัชกาลของพระองค์ชิงราชบัลลังก์ในศตวรรษที่ 18 ที่ความสนับสนุนของทหาร —ไม่ใช่ของพระมหากษัตริย์— ที่เป็นหนทางไปสู่อำนาจในสยาม

บทบาทที่ทหารเข้ามายุ่งในการเมืองไทยนับว่าเป็นวิถีทางการเมืองที่ตกทอดมาจากสมัยรัชกาลที่ 7 ที่ยืนยง และยังมีในด้านอื่นๆ อีกที่พิสูจน์ให้เห็น โครงการที่ดูค่อนข้างจะมีลักษณะไปในทางอนุรักษ์นิยมของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและ

ที่ปรึกษาของพระองค์ไม่สามารถจะบังคับหรือเปลี่ยนแปลงได้ อย่างไรก็ตามมีหลายเรื่องที่สำคัญ ๆ ในสังคมไทยในสมัยรัชกาลที่ 7 เช่น ความพยายามที่จะจัดตั้งระบบการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญโดยให้อำนาจสูงสุดอยู่ที่สภาราษฎร ปัญหาเศรษฐกิจที่ไม่มั่นคง การพัฒนาของความนิยมไทยหัวรุนแรง ภัยคุกคามจากลัทธิคอมมิวนิสต์ และสัมพันธไมตรีที่ไม่ราบรื่นกับกลุ่มชาตินิยมที่กำลังกระจายไปทั่วประเทศเพื่อนบ้านในเอเชีย —ได้กลายมาเป็นปัญหาใหญ่ของประวัติศาสตร์ไทยในปัจจุบัน อย่างไรก็ตามเราสามารถประเมินนโยบายและลักษณะของปีท้าย ๆ ของสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และปีแรก ๆ ของสมัยการปกครองในระบอบรัฐธรรมนูญได้ ไม่มีข้อสงสัยใด ๆ เลยว่าช่วงระยะสิบปีตั้งแต่กลางทศวรรษ 1920 -กลางทศวรรษ 1930 เป็นยุคที่ถ้าใช้คำพูดของทูตญี่ปุ่นว่า "เป็นยุคที่วิกฤตและสำคัญที่สุดในชะตาของสยามประเทศ" เป็นเวลาที่ทั้งปัญหาและข้อถกเถียงต่าง ๆ มีความชัดเจนขึ้น และเป็นปัญหาที่ส่วนใหญ่แล้วเป็นที่ถกเถียงกันมากในประเทศไทยมากกว่า 50 ปีแล้ว

เชิงอรรถบทที่ 8

1. Exell, *Siamese Tapestry*, เรื่องเดิม 192

2. ข่าวลือหลายข่าวเป็นเรื่องเกี่ยวกับคำพยากรณ์เก่าๆที่ว่าราชวงศ์นี้จะมีอายุอยู่เพียง 150 ปี (ดูบทที่ 5, เชิงอรรถ 97) และผู้สังเกตการณ์หลายคนเชื่อว่าข่าวลือที่แพร่ไปทั่วนี้ไม่ได้เกิดขึ้นโดยบังเอิญ เอ็กเซลเขียนไว้ (*In Siamese Service*, เรื่องเดิม 79) ว่า:

> ข้าพเจ้าไม่เคยคิดสงสัยเลยว่าการที่มีการพูดถึงข่าวลือขึ้นมาใหม่และการที่มีข่าวว่ามีผีปรากฏตัวนั้นคงเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเตรียมตัว มันเป็นการจัดฉากที่ดีและช่วยทำให้ประชาชนทั่วไปเชื่อว่าต้องมีการเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองแน่ๆ ดังนั้น เมื่อเกิดมีการเปลี่ยนแปลงขึ้นย่อมเป็นที่ยอมรับได้

เรื่องที่สุดแสนประหลาดเกี่ยวกับการหักเหลี่ยมหักคมมีปรากฏใน*นิวยอร์คไทมส์* ฉบับวันที่ 30 มีนาคม 1932 ภายใต้หัวเรื่องว่า "กษัตริย์หนุ่มแห่งสยามทำเสียแผนที่ลึกล้ำ" เป็นการเล่าเรื่องจาก*บางกอกเดลิเมล์* ชนิดที่ได้ปรุงแต่งเรื่องอย่างมาก เรื่องใน*ไทมส์* เล่าอย่างไม่ถูกต้องเลยเกี่ยวกับแผนการณ์ร้ายที่ข้าราชการในต่างจังหวัดทางตะวันตกของกรุงเทพฯ คิดขึ้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้มีพระกระแสว่าการที่หนังสือพิมพ์ที่มีชื่อเสียงขนาด*นิวยอร์คไทมส์* ลงเรื่องเช่นนี้นับว่าน่าประหลาดจริงๆ และเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงวิธีการสื่อข่าวแบบอเมริกัน (กจช. ร.7 รล.19.3/37)

3. ที่ยกมานี้เป็นบทบรรณาธิการใน*บางกอกไทมส์* ฉบับวันที่ 25 June 1932 ธวัช มกรพงศ์ บรรยายเป็นภาษาอังกฤษให้ภูมิหลังและผลที่เกิดขึ้นของการกระทำรัฐประหารอย่างละเอียดในหนังสือ*ประวัติการปฏิวัติของไทย: การศึกษาพฤติกรรมทางการเมือง* (กรุงเทพ 1972) ดู Batson, *Review of History of the Thai Revolution*, เรื่องเดิม 186-96

4. จดหมายเวียนที่ก่อให้เกิดความไม่สงบในวันที่ 24 มิถุนายน จากแหล่งข่าวที่ได้ข้อมูลโดยตรงอ้างว่าเป็นของนายปรีดีนั้น ได้พูดมากไปกว่านั้นและยืนยันว่า ถ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไม่ทรงเห็นด้วยกับข้อเสนอของพรรคราษฎร สยามก็จะเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นสาธารณรัฐ ดูรายงานต่างๆ ของ ทักษ์ เฉลิมเตียรณ, เรื่องเดิม

5. รายละเอียดดูใน Batson, *SPF* เรื่องเดิม 97-8

ดังที่บุตรชายคนหนึ่งเล่าว่า เจ้าพระยามหิธรซึ่งเข้าเฝ้าอยู่ที่หัวหินในขณะนั้นเล่าว่าในวันที่ 24 มิถุนายน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเรียกประชุมด่วน และทรงไม่ยอมรับข้อเสนอของเสียงส่วนใหญ่ของคณะที่ปรึกษาที่ต้องการให้พระองค์ขัดขืน (มหิธร, เรื่องเดิม, 109-11) เรื่องเล่านี้ผิดพลาดที่ได้อ้างว่ากรมหมื่นเทววงศ์ฯเป็นหนึ่งในบรรดาผู้ที่อยู่ในที่ประชุมนั้น

6. ต้นฉบับภาษาไทยของแถลงการณ์วันที่ 26 มิถุนายน อยู่ใน กจช. ร.7 รล.2/31

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรับสั่งว่าพระองค์มีพระราชประสงค์ให้ใช้รัฐธรรมนูญ และในขณะที่มีบ้างบางคนที่ไม่อยากให้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองแต่มันก็เป็นเรื่องธรรมดาที่เกิดขึ้นมาแล้วในหลาย ๆ ประเทศ ยังดีที่สยามไม่มีเหตุการณ์รุนแรงตามมา

7. โทรเลขนี้ตอบจดหมายที่แสดงความห่วงใยจาก นายและนาง อ๊อกเด็น รีด เจ้าของบ้านที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระราชินีเคยเสด็จประทับเมื่อครั้งที่เสด็จประพาสสหรัฐอเมริกาในปี 1931 ร่างโทรเลขนี้ไม่ได้ลงวันที่ แต่ตัวโทรเลขเองนั้นส่งเมื่อวันที่ 30 มิถุนายน 1932 ทั้งร่างและตัวโทรเลขได้มีการนำลงพิมพ์โดยคณะกรรมการจัดงานสมโภชพิเศษ (กรุงเทพ 1982) (เนื้อความมีทั้งภาษาไทยและอังกฤษ) 94-5

8. *Bangkok Times*, 28 June, วันที่ 1 และ 7 July 1932

9. *Bangkok Times*, 25 June 1932

10. *Bangkok Times*, 28 June, 29 June และ 31 August 1932

Bangkok Times, ชมเชยการปกครองโดยคนคนเดียวของระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของสยาม แต่สรุปว่า "ประเทศได้เติบโตเกินกว่าการปกครองเช่นนี้แล้ว" และเสริมว่า รัฐบาลใหม่ก็จะต้องเผชิญกับปัญหาเศรษฐกิจแบบเดิมเช่นเดียวกับรัฐบาลเก่าเหมือนกัน (28 June)

11. *Bangkok Times*, 28 August 1932, US 892.03/13, 11 August 1932

12. *Bangkok Time*, 30 June 1932 ขุนนางชั้นเจ้าพระยาในคณะรัฐมนตรี คือ เจ้าพระยาวงษานุประพันธ์ ซึ่งได้เคยรับราชการเป็นเสนาบดีในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ การวิจารณ์เกี่ยวกับบุคคลต่าง ๆ ที่อยู่ในคณะรัฐมนตรีคณะแรก ๆ หาดูเพิ่มเติมได้ใน *Bangkok Times*, 30 March 1933 มนูญ บริสุทธิ เรื่อง*คณะรัฐมนตรี* (กรุงเทพ 1965) ซึ่งมีรายนามของคณะรัฐมนตรีไทยทั้งหมดตั้งแต่ 1932-1965 และของริกส์ เรื่องเดิม 339-427

13. *Bangkok Times*, 29 June 1932 สมาชิก 2 ท่าน ในคณะกรรมการที่ไม่ได้มาจากคณะราษฎรคือ พระยามโนปกรณ์นิติธาดา (พระยามโนฯ) ผู้พิพากษาที่ขึ้นมาเป็นนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีกระทรวงการคลัง และพระยาศรีวิศาลวาจา ซึ่งรับตำแหน่งรัฐมนตรี

กระทรวงต่างประเทศ

หลังจากวันนั้นไม่นานนักหนังสือพิมพ์*ศรีกรุง* รายงานว่า สมาคมคณะราษฎร ซึ่งเป็นองค์กรสาธารณที่คณะราษฎรตั้งขึ้น มีสมาชิก 10,000 คน มี 23 คนที่มีตำแหน่งเป็น "พระยา" 65 คน เป็น "คุณพระ" 376 คนเป็น "คุณหลวง" และ 328 คน เป็น "ท่านขุน" บรรณาธิการของหนังสือพิมพ์*ศรีกรุง* นายมังกร สามเสน ได้รับแต่งตั้งให้เป็นวุฒิสมาชิก และเป็นบุคคลสำคัญในคณะรัฐบาลในสมัยแรกของการปกครองในระบบรัฐธรรมนูญ เขาได้เสนอโครงร่างแผนการพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติในเดือนกรกฎาคม (*Bangkok Times*, 20 และ 21 July 1932; บทความในหนังสือพิมพ์*ศรีกรุง* นี้ *Bangkok Times* ได้อ้างถึงในฉบับวันที่ 2 กันยายน 1932)

14. *Bangkok Times*, 9 July 1932

15. *Bangkok Times*, 2, 4 July, 9 August 1932; 18 April 1933

16. ข้อความที่อ้างถึงนี้มาจากหมายเหตุบนใบปะหน้าของเอกสาร GB, F 6045/200/40, 5 July 1932 ที่จริงแล้วภาษีรายได้เป็น (และยังเป็น) รายได้ส่วนน้อยของรัฐบาล อินแกรมเขียนไว้ว่า (เรื่องเดิม 148) "รัฐบาลในระบบรัฐธรรมนูญได้ประกาศถึงความตั้งใจที่จะปฏิรูปโครงสร้างภาษีแต่การเปลี่ยนแปลงจริง ๆ มีน้อยมาก ได้มีการนำการเก็บภาษีรายได้มาใช้ แต่ก็มีรายได้เข้ามาน้อยมากเพราะมีการเลี่ยงภาษีกันมากและมีประชาชนส่วนน้อยที่มีรายได้ชนิดที่จะเก็บภาษีได้จริง ๆ"

17. *Bangkok Times*, 17 December 1931; 28 March, 16 September และ 26 October 1933

18. ความร่ำรวยไม่ใช่ว่าจะกระจายทั่วถึงทุกพระองค์ในราชวงศ์จักรี ถึงปัจจุบันนี้ก็เป็นที่รู้กันว่า เจ้าที่เป็นเชื้อสายจากรัชกาลที่ 5 จะมีฐานะดีกว่าองค์อื่น ๆ ที่มาจากสายรัชกาลที่ 4 หรือพระมหากษัตริย์พระองค์อื่น ๆ ก่อนหน้านั้น

19. *Bangkok Times*, 7, 13, 15 และ 25 July 132; GB, F 5917/4260/40, 28 June 1932; F 6048/4260/40, 6 July 1932; F 7290/4260/40, 8 September 1932

20. รู้ข่าวของการรัฐประหารจากวิทยุ (*Bangkok Times*, 5 August 1932) หลังการรัฐประหารไม่นานมีรายงานข่าวมาจากพิษณุโลกว่าทั้งเมืองเงียบสนิท และหนังสือพิมพ์และวิทยุ 2, 3 สถานีของจังหวัดขายดีมากเพราะมีคนฟังและอ่านมาก เท่าที่มองเห็นไม่มีการเดินขบวนประท้วงใด ๆ ได้ยินเสียงแสดงความจงรักภักดีและความศรัทธาเชื่อมั่นในองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจากทั้งสองฝ่าย (*Bangkok Times*, 30 June 1932)

21. การสัมภาษณ์นี้มีในรายงานยาวเหยียดเกี่ยวกับการเฉลิมฉลองรัฐธรรมนูญที่จังหวัดเชียงใหม่ โดยชาวตะวันตก ใน *Bangkok Times*, 16, 18 February 1933

ในหนังสือเรื่อง *Lawyer at Large* และเรื่องอื่นๆ ของ นาย Gerald Sparrow ผู้แต่งได้เล่าถึงสถานการณ์ที่เขาอ้างว่าเห็นด้วยตาเกี่ยวกับสถานการณ์ในเชียงใหม่ในช่วงระยะเวลาของการรัฐประหาร แต่ในขณะเดียวกันที่แม้ว่าเรื่องของนาย Sparrow ดูจะคล้ายจริง แต่ก็มีปัญหาให้น่าคิด เพราะในหนังสือเรื่องอื่นๆ ของเขา เขาอ้างว่าเขาไม่ได้อยู่ที่เชียงใหม่ในช่วงเวลาที่เกิดการรัฐประหารแต่อยู่ที่กรุงเทพฯ

22. *Bangkok Times*, 8 August, 17 August และ 23 December 1932

23. GB, F 5828/200/40/40 27 July 1932 เจ้าหน้าที่ที่กรุงลอนดอนผู้หนึ่งตั้งข้อสังเกตว่า "การล่มสลายอย่างสิ้นเชิงเมื่อเผชิญกับการท้าทายเพียงครั้งแรก" ของการปกครองแบบเก่าของสยามนั้น "นับเป็นเหตุการณ์ที่น่าสนใจที่สุดอันหนึ่ง (แม้จะไม่ใช่ที่สำคัญที่สุด) ของผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจโลก" (GB, F 5920/420/40, 30 June 1932)

ถ้าจะศึกษาปฏิกิริยาของเจ้าหน้าที่ของอังกฤษต่อการรัฐประหารโดยดูจากหลักฐานในหอจดหมายเหตุของรัฐบาลอังกฤษ หาดูได้ใน N. Tarling, "King Prajadhipok and the Apple Cart: British Attitudes Towards the 1932 Revolution" *Journal of Siam Society* 64, 2 (1976), 1-38 "The Apple Cart" ในที่นี้หมายถึงทั้งสำนวนเกี่ยวกับการคว่ำการพลิกผัน และละครของ Bernard Shaw (1929) ที่มีชื่อเดียวกันนี้ ซึ่งในละครเรื่องนี้พระมหากษัตริย์ใช้คำขู่ว่าจะสละราชสมบัติเพื่อบังคับเหตุการณ์ทางการเมือง ในเดือนกันยายน 1932 ทูตอังกฤษได้เคยแนะกรมหมื่นเทววงศ์ฯ ว่า "จะเป็นการดี" ถ้าพระองค์จะทรงอ่านบทละครนี้ ส่วนหนึ่งของบทความนี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับการกล่าวหาว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเข้าไปวุ่นวายกับการเมืองไทยขณะที่ประทับอยู่ที่ประเทศอังกฤษหลังจากที่ทรงสละราชสมบัติแล้ว

24. GB, F 5547/4260/40, 29 June 1932 ความไม่มั่นใจเกี่ยวกับการเป็นผู้นำที่แท้จริงของกลุ่มคณะรัฐประหารทำให้ผู้สังเกตการณ์ชาวต่างประเทศเกิดความหวาดหวั่น บทความหนึ่งในวารสารฝรั่งเศสที่ตามปกติสนับสนุนคณะผู้ปกครองใหม่นี้เขียนไว้ตอนหนึ่งว่า

> เรายังต้องคอยดูกันต่อไปว่าใครจะเป็นมุสโสลินีในการปกครองแบบฟาสซิสต์ของสยามใหม่ ถ้าไม่มีผู้นำที่ถาวร เราเกรงว่าคณะราษฎรก็จะเป็นเหมือนพรรคก๊กมินตั๋งของจีนและจะทำให้เกิดความยุ่งยากภายใน เพื่อ

ประโยชน์ของชาวไทยที่น่าเห็นใจทั้งหมดหวังว่าความกลัวนี้คงเป็นความกลัวที่ไม่มีมูล (แปลใน *Bangkok Times*, 27 August 1932)

ดังที่เคยชี้ให้เห็นในบทที่ 5, เชิงอรรถ 102 ในปี 1932 คำว่า "ฟาสซิสต์" ไม่ได้มีความหมายดังที่เป็นในตอนหลัง สมาคมฟาสซิสต์มีตั้งขึ้นในกรุงเทพฯในปลายทศวรรษ 1920 และนักเขียนใน *Samaggi Sara* คนหนึ่งได้ยกลัทธิฟาสซิสต์ในอิตาลีมาเป็นแบบอย่างของสยาม และหลังจากการรัฐประหาร 1932 ไม่นาน *Bangkok Times* ซึ่งไม่เคยวิจารณ์รัฐบาลไทยในเรื่องปัญหาหลัก ๆ ได้ยกข้อความจากบทความในหนังสือพิมพ์ *Times* ที่สนับสนุนรัฐบาลใหม่ในทำนองชื่นชม บทความนี้สรุปว่า "ถ้าดูจากภายนอกการปกครองแบบใหม่นี้นับว่าเป็นประชาธิปไตย แม้จะมีบางโครงสร้างในรัฐธรรมนูญที่ดูแล้วจะทำให้ในการปฏิบัติ และในตอนแรกดูจะเป็นการปกครองชนิดพรรคเดียว ซึ่งดูจะเป็นแบบฟาสซิสต์อ่อน ๆ" *Bangkok Times*, 29 August 1932; ดู Batson, *SPF*, เรื่องเดิม 94 ประกอบ)

25. GB, F 7317/4260/40, 8 September 1932 ไม่มีหลักฐานอื่น ๆ ที่จะมาสนับสนุนข้อยืนยันนี้ แม้ว่าจะเป็นความจริงที่เจ้าพระยายมราชเคยเป็นบุคคลที่มีอิทธิพลมากผู้หนึ่งในสมัยรัชกาลที่ 6 ก็ตาม แต่ในสมัยรัชกาลที่ 7 ก็ไม่ได้เป็นที่ทรงโปรด และหลังจากที่ทรงสละราชสมบัติก็ได้เป็นผู้หนึ่งในคณะผู้สำเร็จราชการที่ปฏิบัติพระราชภารกิจต่างพระเนตรพระกรรณพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลซึ่งยังเยาว์พระชันษาอยู่

หนังสือนี้ตัดปัญหาเกี่ยวกับอิทธิพลของเยอรมันที่อาจจะมีต่อคณะรัฐประหารออกไป เพราะสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์ฯ นั้น เป็นผู้ที่ใคร ๆ ก็เห็นว่าทรงโปรดประเทศเยอรมันที่สุดในบรรดาผู้นำไทย เป็นที่น่าสังเกตด้วยว่านักศึกษาไทยที่ศึกษาในอังกฤษ ไม่มีใครมีบทบาทในการรัฐประหารนี้ และสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพเองและอีกหลาย ๆ ท่านก็ได้พูดถึงข้อนี้ด้วย

26. GB, F 5413/4260/40, 7 July 1932 อย่างไรก็ตามทูตอังกฤษได้เขียนไว้ในหนังสือที่ส่งไปนี้ แสดงความคิดเห็นว่าอิทธิพลจากอเมริกามีอยู่เพียงทั่ว ๆ ไปเท่านั้น

สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้ยกปัญหาเกี่ยวกับการรัฐประหารที่อาจจะเกิดขึ้นในภาคใต้ขึ้นมา และ "พวกทางเหนืออาจจะไม่เต็มใจรับให้พวกไพร่ทางใต้ที่เป็นนักฉวยโอกาสให้ขึ้นมามีอำนาจก็ได้"

ชาวอังกฤษที่อยู่ในกรุงเทพฯมักจะไม่ค่อยจะไว้ใจชาวอเมริกัน และอิทธิพลที่พวกเขามีในสยาม ทั้งในฐานะที่ปรึกษาและมิชชันนารี ว่าพวกนี้จะมีความตั้งใจดีจริง ๆ แต่ดูว่าพวกนี้

เป็นตัวยุ่งทำให้วุ่นวาย ในปี 1926 ทูตอังกฤษเขียนว่า "คนไทยชอบชาวอเมริกัน" รวมทั้งบางคน "ที่ดูแล้วไม่น่าจะมีอะไรจะแนะนำพวกเขาได้เลย" ทั้งนี้เขาอ้างว่าสหรัฐฯนั้นเปรียบเสมือน "แหล่งบริจาคโรงเรียน, เงิน สารพัด รวมทั้งการที่คนอเมริกันมักจะคบง่ายๆ" เป็นมิตรไปหมด ทูตคนนี้เห็นว่า คนอเมริกันนั้น "ประสบความสำเร็จจากความง่ายๆ สบายๆ ของพวกเขา เช่นเดียวกับรถฟอร์ดที่ประสบความสำเร็จ เพราะมันเหมือนกันหมดไม่เลือกชั้นวรรณะ ทุกคนใช้ได้ทุกสีทุกแบบทุกขนาด" (GB, F 3572/78/40, 29 July 1926 Waterlow to Chamberlain) ก่อนหน้านี้ทูตอังกฤษคนหนึ่งได้เคยบ่นเรื่องแซยร์กับคนอื่นๆ ที่อยู่มาก่อนเขาว่า "เป็นพวกนักอุดมการณ์..." ซึ่งมีลายมือคนในกระทรวงต่างประเทศที่กรุงลอนดอนเขียนหมายเหตุไว้ว่า "ความเสียหายที่เกิดขึ้นจากคำแนะนำของพวกอเมริกันที่มีความหวังดีพวกที่เป็นอันตรายต่อความเจริญ" (GB, F/687/183/40, 9 April 1925, Greg to Chamberlain)

27. GB, F 6564/4260/40, 3 August 1932 Dormer to Sir John Simon เอกสารที่ส่งนี้มีข้อมูลเกี่ยวกับคณะราษฎร ว่ากันว่ามาจากคนไทยซึ่งเป็นสมาชิกที่มีบทบาทเข้มแข็งผู้หนึ่ง รายงานว่ามีสมาชิกในกลุ่มผู้ก่อการรัฐประหาร 87 คน ซึ่งดูจะเป็นการประเมินที่น้อยกว่าความเป็นจริง ดู ธวัช มกรพงศ์ เรื่องเดิม 241-3

28. US, 892.01/6, 3 August 1932 ทูตอเมริกัน ซึ่งลาพักผ่อนเมื่อตอนเกิดการรัฐประหารได้บอกกับกระทรวงต่างประเทศว่า ท่าน "แน่ใจว่า" การเปลี่ยนแปลงนี้ "จะเป็นประโยชน์ต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว" (US, 892.00/81, 20 July 1932)

29. US, 892.00/79, 25 June 1932 ที่จริงแล้วพระองค์เจ้าบวรเดชซึ่งเคยติดต่อกับผู้ก่อการบางคนก่อนการรัฐประหารไม่ได้มีบทบาทอะไรในคณะรัฐบาลใหม่

30. US, 892.00/80, 29 June 1932 พระยาศรีวิศาลวาจา ได้เขียนในจดหมายส่วนตัวในเดือนกรกฎาคม แสดงความคิดเห็นว่า "พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้นประเสริฐสุด พระองค์เองมีพระราชประสงค์จะพระราชทานรัฐธรรมนูญให้ประชาชนอยู่แล้ว" และการที่ทรงยอมรับรัฐธรรมนูญทำให้พระองค์ทรงรักษาสถานการณ์ให้สงบได้ (GB, F 5846/4260/40, 28 July 1932)

31. ดูบทที่ 5 เชิงอรรถ 103 ประกอบ ได้มีคนอื่นๆ ที่ชี้ให้เห็นถึงความคล้ายคลึงของรัฐธรรมนูญฉบับของคณะราษฎร กับแผนการ 3 ขั้น เพื่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากการปกครองของพรรคไปสู่การปกครองโดยประชาชนเป็นผู้ควบคุมรัฐบาลกับโครงการการเมืองของดร.ซุนยัดเซนและพรรคก๊กมินตั๋ง พรรคก๊กมินตั๋งได้ส่งโทรเลขมาแสดงความยินดีกับคณะราษฎรในเดือนกรกฎาคม (*Bangkok Times*, 28 July 1932) แน่นอนที่สตีเวนส์เป็นผู้หนึ่ง

ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีรับสั่งให้ร่วมร่างรัฐธรรมนูญ (ดูบทที่ 5)

สตีเวนส์พูดถึงกลุ่มผู้ก่อการรัฐประหารว่า "หลายคนหัวรุนแรงจริงๆ และหลายคนเป็นผู้ที่เคยได้รับความอยุติธรรมจากราชวงศ์"

32. ห้องสมุดรัฐสภา "Siam File 2" (1930-9) Stevens to Sayre 18 July 1932 Sayre to Stevens (ร่าง) 25 October 1932 สตีเวนส์รายงานว่าส่วนใหญ่กรมหมื่นเทววงศ์ฯ ทรงมีความรู้สึกที่ดี แต่ "ฉันยังไม่ได้เข้าเฝ้าดำรงที่น่าสงสารเลย... รู้สึกท่านจะเสียพระทัยมากอยู่"

33. H. G. Quaritch Wales, *Years of Blindness* (New York, 1943), 269-70 Quartich Wales เล่าว่า (หน้า 7) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเคยมีรับสั่งกับเขาเมื่อวันราชาภิเษกด้วยคำพูดที่ "ฟังเหมือนเป็นคำทำนายโดยไม่ตั้งใจ" ว่า มงกุฎนี้หนักทีเดียว

หนังสือเล่มนี้ได้เล่าถึงเหตุการณ์ที่ได้เห็นกับตา (หน้า 282-3) ถึงความงุนงงของหมู่บ้านไทยแห่งหนึ่งเมื่อได้รับสำเนารัฐธรรมนูญ

34. ดูตัวอย่างวิจารณ์ *History of the Thai Revolution* ของ ธวัช มกรพงศ์ ของนักเขียนคนนี้ได้ในเชิงอรรถ 3

35. พิมพ์ใหม่จาก *Times* ของลอนดอนใน *Bangkok Times*, 9 July 1932

36. *Bangkok Times*, 14 July 1932 เป็นเวลาหลายสิบปีที่พระยาอิสรภักดี เขียนบทความลงในหนังสือพิมพ์ที่กรุงเทพฯหลายฉบับและมีงานเขียน "จดหมายถึงบรรณาธิการ" ตั้งแต่สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไปจนถึงทศวรรษ 1970

37. *Bangkok Times*, 21 July 1932 ข้อโต้แย้งเพิ่มขึ้นเกี่ยวกับปัญหาเศรษฐกิจและอุดมการณ์ดูได้ในบทบรรณาธิการ 2 August ของหนังสือพิมพ์ฉบับเดียวกันนี้

38. เนื้อความนี้มาจาก *Samaggi Sara* 10, 3 (September 1932), 13-17 ตีพิมพ์ใน *Bangkok Times*, 26 July

39. GB, F 6560/200/40, 4 August 1932 Dormer to Sir John Simon ท่านทูตเสริมว่า "มีบางแห่งที่คำแถลงไม่ชัดเจน แต่คงไม่ได้ตั้งใจให้เข้าใจผิดหรอก"

เกี่ยวกับรายงานประจำปีของฮอล-แพ็ทช์ ที่ถูกห้ามไม่ให้แจกนั้นดูได้ในบทที่ 7

40. *Bangkok Times*, 20 และ 21 July 1932

41. กจช. ร.7 ค.15.1/5 จดหมายของรัฐบาลลงวันที่ 8 สิงหาคม ได้เพิ่มตัวเลขต่ำสุดจาก 20 บาท/เดือน เป็น 80 บาท/เดือน

42. *Bangkok Times*, 13 August 1932

43. เนื้อความของจดหมายอยู่ใน กจช. ร.7 ค.15.1/4 ได้พูดถึงเรื่องนี้ไว้ในบทที่ 7 หน้า 213 และเชิงอรรถข้อ 109 นอกจากหัวข้อที่พูดถึงในที่นี้แล้ว ฮอล-แพ๊ทช์ยังได้คาดการณ์ไว้อีกว่า ผลการประชุมทางเศรษฐกิจของกลุ่มจักรภพอังกฤษที่จะจัดขึ้นที่กรุงออตตาวาจะมีผลกระทบต่อการค้ากับต่างประเทศของสยามอย่างไรบ้าง

44. *Bangkok Times*, 14 November 1932

45. ดูตัวอย่างได้ใน *Bangkok Times*, 1 August 1932

46. ดูเป็นตัวอย่างงานเขียนของ "Patience" ใน *Bangkok Times*, วันที่ 2 September

ในขณะที่มีสิ่งตีพิมพ์ใหม่ ๆ ออกมา บางชิ้นก็มีชื่อและนโยบายของบรรณาธิการเขียนไว้อย่างชัดเจนว่าเกี่ยวข้องกับ "spirit" ของ 24 June แต่ก็มีหนังสือพิมพ์ที่ได้รับความเสียหายด้วย เช่น*หนังสือพิมพ์ไทย* ที่รัฐบาลสนับสนุนและเป็นกระบอกเสียงของรัฐมานานถึง 23 ปี และเป็นหนังสือพิมพ์ภาษาไทยที่มีอายุยาวนานที่สุดได้ปิดตัวลงด้วยคำอธิบายว่าเขาหมดหน้าที่แล้ว (*Bangkok Times*, 12 July 1932)

47. *Bangkok Times*, 3 August 1932

48. การนัดหยุดงานนี้มีผลกระทบกับกุลี กรรมกรรถราง นักเรียนที่โรงเรียนอัสสัมชัญและเซ็นต์กาเบรียล นักศึกษาที่นัดหยุดงานหลายคนเป็นลูกของผู้ที่มีชื่อเสียงอยู่ในคณะราษฎรและรัฐบาลใหม่ ผู้นำของกลุ่มผู้นัดหยุดงานคนหนึ่งที่ถูกไล่ออกจากโรงเรียนอัญสัมชัญนั้นเป็นลูกของวุฒิสมาชิก มังกร สามเสน (ดูข้างบน) ทำให้เกิดการสงสัยว่าเขามีส่วนเกี่ยวข้องกับการก่อความไม่สงบของนักศึกษา (*Bangkok Times*, 9, 12, 13 September 1932; US, 892.00/84, 5 October 1932 รายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับวุฒิสมาชิกมังกร สามเสน หาดูได้ใน *Bangkok Times*, 23 July 1932)

49. *Bangkok Times*, 20, 26 September 1932; GB, F 7290/4260/40, 8 September 1932

50. *Bangkok Times*, 28, 30 September 1932 วันที่ 1 October หนังสือพิมพ์ฉบับเดียวกันนี้ได้รายงานว่ามีหนังสือพิมพ์ไทยเกิดขึ้นอีก 2 ฉบับ และว่าพระองค์เจ้าวรรณฯ ทรงมีดำริจะพิมพ์อีกฉบับหนึ่ง และเสริมว่า "ขณะนี้เรามีหนังสือพิมพ์ภาษาไทยประมาณ 15-16 ฉบับในกรุงเทพฯ มีภาษาจีน 4 ฉบับ ภาษาอังกฤษ 3 ฉบับ"

51. อ้างถึงใน *Bangkok Times*, 24 September 1932; US, 892.00/84, 5 October 1932 การอ้างอิงครั้งหลังนี้ได้รายงานว่ามีหนังสือพิมพ์ 5 ฉบับ ถูกปิด หรือปิด

ชั่วคราวรวมถึงหนังสือพิมพ์ภาษาไทยฉบับสำคัญ ๆ ด้วยยกเว้น*ศรีกรุง*

52. ข้อความที่ยกมานี้มาจาก *Bangkok Times*, 3 October 1932 ดู US, 892.00/84, 5 October 1932 ประกอบด้วย ใบปลิวมีทั้งภาษาไทยและภาษาจีน ได้บรรยายถึงผู้นำในคณะรัฐบาลใหม่ว่าเป็นข้าราชการระดับสูงที่ร่ำรวยของรัฐบาลก่อน

53. ธวัช มกราพงศ์ เรื่องเดิม บทที่ 4

54. รัฐธรรมนูญนี้ใช้มาจนกระทั่งปี 1946 ระยะการเปลี่ยนแปลง 10 ปี ได้ถูกขยายเวลาออกในการแก้ไขปี 1940 ให้เป็น 20 ปี ดูรายงานโดยย่อของการดำเนินงานทางการเมืองของรัฐธรรมนูญฉบับปี 1932 ได้ ในเรื่อง "The Fall of the Phibun Government, 1944" ของ B. A. Batson ใน *Journals of the Saim Society* 62, 2 (1974), 102-4

55. *Bangkok Times*, 27 June 1932 ในระบบลดตำแหน่งของไทย พระโอรสและพระนัดดาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และพระปนัดดาบางพระองค์จะยังมีอิสริยยศอยู่

56. *Samaggi Sara*, 10, 3 (September 1932) บทบรรณาธิการของจิตติ สุจริตกุล ได้ชมเชยทั้งผู้นำคณะรัฐประหาร ("บุคคลผู้เปลี่ยนโลก... ที่มีเกียรติคุณสูง") และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในบทบาทที่ทรงมีในการจัดตั้งรัฐบาลในระบบรัฐธรรมนูญของสยาม ("ที่การปกครองเช่นนี้ไม่ได้เกิดขึ้นเร็วกว่านี้ไม่ใช่ความผิดของพระองค์เลย" และสรุปว่า "วันใดที่ได้เห็นคนทุกชั้นวรรณะร่วมมือร่วมใจกันอย่างกลมกลืนเพื่อความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของประเทศของเรา วันนั้นจะเป็นวันที่มีความสุขที่สุด" บทบรรณาธิการนี้ได้ตีพิมพ์ซ้ำใน *Bangkok Times*, 4 November 1932

57. เนื้อความของรัฐธรรมนูญฉบับร่างและคำอธิบายของพระยามโนปกรณ์นิติธาดามีอยู่ใน *Bangkok Times*, 18 November 1932

58. *Bangkok Times*, 14 February 1933 ในขณะนั้น ม.จ.สิทธิพร ยังทรงดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมวิจัยการเกษตรอยู่ ดู US, 892.0011/76, 9 March 1933 ประกอบ

59. ดูเรื่องการฉลองรัฐธรรมนูญที่เชียงใหม่ได้ในบทอ้างอิง เชิงอรรถ 21 สำหรับรูปภาพการฉลองที่เมืองโคราช ดูได้ใน *Bangkok Times*, 7 January 1933

60. *Bangkok Times*, 21, 22 February 1933; US 892.01/8, 3 March 1933

61. เกี่ยวกับเค้าโครงฯ ของนายปรีดี ซึ่งเสนอให้รัฐเข้าควบคุมเศรษฐกิจของประเทศเป็นส่วนใหญ่นั้นหาอ่านได้ใน *Siam in Transition*, เรื่องเดิมของนาย Landon โดยเฉพาะอย่างยิ่งเอกสารในภาคผนวก III หน้า 260-318 และ ของ P. Fistié เรื่อง Sous-développement et utopie au Siam: Le programme de réformes présenté en 1933 par Pridi

Phanomyong (Paris, 1969) ซึ่งมีแปลข้อวิจารณ์ของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเกี่ยวกับเค้าโครงฯนี้เป็นภาษาฝรั่งเศสรวมอยู่ด้วย ข้อคัดค้านของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้นฉบับเดิมพิมพ์เป็นภาษาไทย และเพิ่งจะได้มีการตีพิมพ์ขึ้นใหม่ (โดยมีคำนำของ สิริ เปรมจิตต์ ซึ่งตั้งคำถามว่าที่จริงแล้วผู้แต่งจะเป็นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวหรือเปล่า) หนังสือของ Fistié ก็ได้มีพิมพ์เป็นภาษาไทยด้วย

ในเดือนเมษายนหนังสือพิมพ์*ศรีกรุง* ได้ตีพิมพ์ข้อวิจารณ์บางส่วนของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโดยไม่ได้รับพระบรมราชานุญาต (ดู *Bangkok Times*, 18, 21 April 1933 ประกอบ)

62. ถ้อยคำที่ยกมานี้มาจาก US, 892.00/93, 15 April 1933 ดูเอกสารได้ใน Landon ที่ยกมาข้างบน (เชิงอรรถ 61) และรายงานการประชุมสภาวันที่ 31 มีนาคมพิมพ์ใน *Bangkok Times*, 12 January 1934 เมื่อรายงานการประชุมสภา 1932/3 ได้รับการตีพิมพ์เมื่อปลายปี 1933 หนังสือพิมพ์ *Bangkok Times*, (30 December) ได้เรียกบันทึกนี้ว่าเป็น "บันทึกที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์อย่างมาก" รายงานของการประชุมนัด "ประวัติศาสตร์" เมื่อวันที่ 31 มีนาคม ได้รวมถึงการอภิปรายที่ดุเดือดเกี่ยวกับการที่รัฐบาลยืนกรานที่จะตรวจค้นสมาชิกรัฐสภาเพื่อหาอาวุธ และข้อวิจารณ์ของเจ้าหน้าที่ผู้หนึ่งว่า "เป็นความจริงที่ว่าการที่จะลุกขึ้นยิงกันในสภาคงเป็นสิ่งที่ไม่ดี ข้อนี้เขารู้ดี"

63. *Bangkok Times*, 3 April 1933

64. *Bangkok Times*, 19 April 1933, อย่างไรก็ตาม 6 เดือนหลังจากนั้นหนังสือพิมพ์ฉบับเดียวกันนี้ได้พูดถึงถ้อยแถลงของนโยบายเดือนเมษายนว่า "กล้าและมองการณ์ไกล" และแนะนำให้รัฐบาลออกรายงานความคืบหน้าออกมาด้วย (14 October)

65. สำหรับรายละเอียดของเหตุการณ์ที่นำไปสู่ "การรัฐประหารครั้งที่ 2" ดูได้ใน ธวัช มกรพงศ์ เรื่องเดิม 137-96

66. US, 892.00/100, 6 July 1933 Lynch to Secretary of State

หลังจากกบฏบวรเดชไม่นาน ได้มีเอกสารส่งจากสถานทูตสหรัฐอเมริการายงานว่า "การกบฏที่เพิ่งจะผ่านไปซึ่งคงจะจำได้นั้นเป็นการกบฏที่มุ่งจะล้มล้างหลวงประดิษฐ์มนูธรรม(ปรีดี) และความคิดของเขาเป็นสำคัญ" (US, 892.032/2, 27 December 1933)

67. *Bangkok Times*, 23, 28 September 1933 ผู้นำสหภาพแรงงานรถรางคนเดิมคือ นายถวัติ ฤทธิเดช พฤติกรรมทั้งด้านการเป็นนักเขียน นักถวายฎีกา และโฆษกของ "ผู้ถูกกดขี่" ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของเขา เคยกล่าวถึงมาแล้วในบทที่ 4 และ 7 เรื่อง

การฟ้องร้องพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวของเขาให้ดู ชัยอนันต์ สมุทวณิช *14 ตุลา* (อ้างถึงข้างหน้า ในเชิงอรรถ 75) 97-105, รายงานบันทึกของการประชุมสภาแห่งชาติในวันที่ 5 October 1933 ในเดือนธันวาคม พระองค์เจ้าวรรณฯ ได้ทรงนำตัวนายถวัติและผู้ชายอีกคนหนึ่งที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับคดีฟ้องร้องเอาผิดทางอาญากับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงไปเข้าเฝ้าพระองค์ที่จังหวัดสงขลา เพื่อกราบทูลขอพระราชทานอภัยโทษต่อพระองค์โดยตรง ในการพบกันอีกครั้ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระกระแสว่า ถ้าประชาชนต้องการให้สยามมีการปกครองแบบสาธารณรัฐ พระองค์ก็ไม่มีข้อขัดข้องประการใด ถึงแม้จะทรงเห็นว่ายังไม่ถึงเวลาที่ควรจะเป็นเช่นนั้นก็ตาม และทรงเสริมว่าไม่มีพระราชประสงค์จะให้กลับไปสู่การปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อีก (*Bangkok Times*, 2 December 1933)

68. ในบรรดาข้อเปลี่ยนแปลงทั้งหลายข้อหนึ่งที่นายปรีดีต้องการให้มีก็คือ ให้ลดอายุผู้สมัครและผู้มีสิทธิลงคะแนนเสียงให้น้อยลง (*Bangkok Times*, 2 [มีเนื้อความของจดหมายของนายปรีดีด้วย] และ 7 August 1933; US, 892.044/7, 13 February 1933; US, 892.03/2, 19 July 1933; US, 892.0131/1, 9 September 1933)

69. *Bangkok Times* 21, 22 September 1933 บทบรรณาธิการ วันที่ 30 Septemberได้เขียนไว้ว่า ประเทศได้ตกอยู่ใต้การปกครองของพวกชนชั้นสูงที่ได้รับการศึกษามาจากประเทศตะวันตกเพียงกลุ่มเล็ก ๆ โดยที่ชาวนาก็ถูกทอดทิ้งและไม่ได้มีส่วนร่วมด้วยเลย

70. *Bangkok Times*, 30 September 1933

71. US, 892.00/108, 7 October 1933 Potter to Secretary of State มีลายมือบุคคลในกระทรวงการต่างประเทศ หมายเหตุไว้ที่เอกสารที่ส่งมาว่าท่านทูตสมควรได้รับคำชมเกี่ยวกับรายงานที่ถูกต้องนี้ "และสำหรับความกล้าของท่านในการแสดงออกถึงความเชื่อในแนวโน้มที่จะเกิดขึ้นในอนาคต"

72. จอมพล ป. พิบูลสงคราม มีบทบาทสำคัญในวิกฤตทางการเมืองเดือนมีนาคม-เมษายน และในการรัฐประหารวันที่ 20 มิถุนายนและได้เข้าไปพัวพันกับเหตุการณ์ทางการเมืองที่ดังมากอีกเหตุการณ์หนึ่งในเดือนกรกฎาคม ด้วย (ดู *Bangkok Times* 20, 26 และ 31 July 1933) ต่อมาเขาได้กลายเป็นบุคคลชั้นนำในคณะรัฐบาล และดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีตั้งแต่ปี 1938-1944 และ 1948-1957

73. ดูหลักฐานทางอังกฤษที่นำมาอ้างข้างบนในเชิงอรรถ 24 พลเอกประยูร ภมรมนตรี ซึ่งเป็นบุคคลสำคัญในคณะราษฎรผู้หนึ่งได้บันทึกถึงปฏิกิริยาของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์ฯ ตอนแรกที่ทรงถูกจับโดยพวกคณะปฏิวัติว่า "...ใครเป็นหัวหน้า พระองค์เจ้า

บวรเดชหรือเปล่า" (ทักษ์ เฉลิมเตียรณ เรื่องเดิม 46) ความขัดแย้งตอนแรกๆ ระหว่างพระองค์เจ้าบวรเดชและพระบรมวงศานุวงศ์พระองค์อื่นๆ ดูได้ในบทที่ 7

74. บรรทัดที่ของเดิมหายไปหลังคำว่า "เพียงแต่" มาจากบทเพลงที่ ม.จ.สิทธิพร ทรงนิพนธ์ ขึ้นขณะที่อยู่ในคุกหลังการปฏิวัติ (ดู Batson, *Review article*, เรื่องเดิม 302-9)

75. ดูรายละเอียดการปฏิวัติฉบับที่รัฐบาลเขียนขึ้นได้ใน *Bangkok Times*, 12 October และในฉบับต่อๆ มา, 1933

สำหรับการตีความที่แตกต่างกันไปเกี่ยวกับกบฏบวรเดชที่พยายามจะให้สยามเป็นประเทศประชาธิปไตยที่แท้จริงนั้น ดูได้ใน ชัยอนันต์ สมุทวณิช *14 ตุลา: คณะราษฎร์กับกบฏบวรเดช* (กรุงเทพ, 1974) สำหรับงานที่มีข้อขัดแย้งกันนี้ ผู้แต่งเรื่องนี้ได้เขียนบทวิจารณ์ไว้ใน *Journal of the Siam Society* 63, 2 (July 1975), 386-91 นายสุพจน์ ด่านตระกูล ลูกศิษย์ที่ชื่นชมนายปรีดี และนักเขียนที่เขียนเรื่องชมปรีดีอย่างกว้างขวาง ได้โต้ตอบหนังสือของชัยอนันต์ ด้วยการฟ้องร้องและเขียนหนังสือโต้ตอบด้วยเรื่อง *ชำแหละ ดร.ชัยอนันต์ สมุทวณิช* (กรุงเทพ, 1974)

ดร.ชัยอนันต์ ได้ร่วมเป็นบรรณาธิการเอกสารชุดใหญ่เรื่อง *เอกสารการเมือง-การปกครองไทย พ.ศ.2417-2477* (กรุงเทพ, 1974) ซึ่งกว่าครึ่งของเรื่องราวต่างๆ เป็นของสมัย 1927-35

76. อ้างถึงใน *Bangkok Times*, 20 October 1933 เหตุการณ์ที่ดูเหมือนจะย้อนยุคไปสู่สมัยเก่าอีกประการหนึ่งคือในเดือนมิถุนายนปีต่อมาได้มีการจับกุม "ผู้วิเศษ" ที่มีรูปพระองค์เจ้าบวรเดช (*Bangkok Times*, 4 June 1934)

77. *Bangkok Times*, 25 October 1933 รัฐบาลได้ชิงดักหน้าความพยายามตั้งพรรคการเมืองขึ้นมาแข่งกับรัฐบาล บุคคลหนึ่งที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดตั้งพรรคชาตินิยม คือ หลวงวิจิตรวาทการ (ดูบทที่ 4) ผู้ซึ่งไม่ได้ถูกกล่าวหาว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับการปฏิวัติและเป็นผู้ที่ในภายหลังได้ดำรงตำแหน่งสูงๆ หลายตำแหน่งในรัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงครามหลายครั้ง

78. *Bangkok Times*, 19 October และ 13 November 1933; 12 May 1934

79. *Bangkok Times*, 25 October 1933

80. *Bangkok Times*, 16 October 1933 จากนั้นไม่นาน "reformer" ก็ถูกปล่อยตัวไป

81. ไม่มีหลักฐานใดๆ ที่ยืนยันว่าสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์ฯ ซึ่งลี้ภัยอยู่ ณ

ชวา มีส่วนพัวพันกับการกบฏ แต่มีข่าวลือมาตลอดว่าพระองค์มีส่วนเกี่ยวข้องด้วยและจะเสด็จกลับมาบังคับบัญชากองกำลังกบฏเอง (ดูตัวอย่างใน *Siamese Tapestry* ของ Exell เรื่องเดิม 181)

82. US, 892.00/115, 7 November 1933 Potter to the Secretary of State เอกสารที่ส่งฉบับนี้ค่อนข้างจะน่าตื่นเต้นแต่ไม่มีอะไรมาสนับสนุนรายงานการจับกุม ม.จ.สิทธิพร "บุรุษผู้ทำประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติอย่างมากในด้านการพัฒนาการเกษตรกรรม" และว่าแม้งบประมาณโดยทั่วไปของประเทศจะลดลงในทุก ๆ ด้าน แต่งบทางการทหารปี 1933/4 กลับเพิ่มขึ้นอย่างมากมาย ทั้งนี้ไม่ใช่เพื่อการป้องกันประเทศจากศัตรูภายนอก แต่เพื่อให้ได้รับการสนับสนุนทางการเมืองจากกองทัพ

83. Exell, *Siamese Tapestry*, เรื่องเดิม 181

84. *Bangkok Times*, 23 November 1933 ผู้ถูกกล่าวหาหลายคนถูกตัดสินประหารชีวิต แต่คำตัดสินนี้ได้เปลี่ยนไปเป็นจำคุกตลอดชีพ ที่ประชุมสภาได้มีการโต้แย้งกันเรื่องการอภัยโทษให้ผู้ก่อการกบฏ กลุ่มผู้ต่อต้านได้อ้างกรณีแผนการกบฏปี 1912 ซึ่งผู้นำถูกจำคุกเป็นเวลาหลายปีเพียงเพราะวางแผนต่อต้านรัฐบาล (*Bangkok Times*, 12 January 1934)

ในกลุ่มผู้ที่ถูกตัดสินจำคุกตลอดชีวิตมี ม.จ.สิทธิพร อยู่ด้วย

85. ห้องสมุดรัฐสภา, "Siam File 2" (1930-9) Devawongs to Sayre, 23 February 1934 กรมหมื่นเทววงศ์ฯ ตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไปยุโรป (ดูข้างหน้า)

มีรายงานว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงใช้คำพูดคล้ายคลึงกันนี้รับสั่งกับข้าราชการของอังกฤษที่กรุงเทพฯ ในเดือนธันวาคม 1933

> ...ไม่มีการเคลื่อนไหวใดที่มีวัตถุประสงค์เพื่อจะนำการปกครองแบบเดิมกลับมาใช้จะประสบความสำเร็จได้ ยังไม่ทันทำก็ต้องล้มเหลวแล้ว ด้วยเหตุนี้เองข้าพเจ้าจึงคัดค้านไม่ให้พระองค์เจ้าบวรเดชหรือพระราชวงศ์องค์ใดลุกขึ้นมาเป็นผู้นำการกระทำเช่นนี้ ถ้าเพียงแต่พระองค์เจ้าบวรเดชจะอยู่เฉย ๆ กำลังของพวกที่เดินสายกลาง (คือต่อต้านรัฐบาล) ก็จะได้เปรียบในกรุงเทพฯ และประวัติศาสตร์ที่เพิ่งเกิดขึ้นก็จะแตกต่างไปด้วย

ในเดือนสิงหาคม 2 เดือนก่อนการกบฏ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีลาย

พระหัตถ์ถึงนายเจมส์ แบ็กซเตอร์ ที่ปรึกษาทางการเงิน วิพากษ์วิจารณ์นายปรีดี และ "ปัญญาชนคนสยามที่เกียจคร้าน" และเสริมว่า

> ....ถ้าพวกเจ้าจะเข้ามานำพวกที่จงรักภักดีต่อราชวงศ์ ราชวงศ์ก็คงจะถึงแก่กาลอวสาน ถ้าพวกเขาต้องหาผู้นำจากพวกเดียวกันเอง ภัยจากคอมมิวนิสต์อาจจะทำให้พวกเขาลุกขึ้นมาทำอะไรสักอย่างก็ได้ ซึ่งก็คงจะสายไปแล้ว

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังได้รับสั่งถึง "พวกนิยมเจ้าหัวรุนแรง"

> ที่หวังว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทรงเรียกกองกำลังที่จงรักภักดีทำสงครามกับกรุงเทพฯ ตัดหัวพวกกบฏแล้วครองราชย์ต่อไป ทุกอย่างเหล่านี้บ้าทั้งนั้น...ไม่มีการย้อนกลับไปอีกแล้ว ทุกอย่างต้องมุ่งไปที่ทำอย่างไรให้ระบอบรัฐธรรมนูญไปได้ดีที่สุด...

(Tarling เรื่องเดิม 25, 20-21 อ้างถึงบันทึกของกระทรวงการต่างประเทศของอังกฤษ เจ้าหน้าที่ของอังกฤษบางคนคิดว่ารับสั่งของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเมื่อเดือนสิงหาคมแสดงว่าพระองค์ทรงทราบว่าจะมีการก่อการกบฏ)

86. *Bangkok Times*, 24 October 1933 ผู้สมัครรับเลือกตั้งที่ไม่ประสบความสำเร็จคนหนึ่งในกรุงเทพฯ หาเสียงด้วยการบอกว่าเขาเป็นคนหนึ่งที่เคยเข้าร่วมในแผนการก่อการกบฏในปี 1912 มาแล้ว และเมื่อคนหนึ่งในกลุ่มได้รับเลือกแล้วเขาก็น่าจะได้รับเลือกด้วย (*Bangkok Times*, 27 November 1933)

87. *Bangkok Times*, 24 October 1933 ในปีต่อมานั้นเองนักเขียนท่านหนึ่งในหนังสือพิมพ์*ศรีกรุง* ได้บ่นว่าในบรรดาที่ปรึกษาทางด้านการเงินที่มีมามีแต่ เซอร์ เอ็ดเวิร์ด คุก เท่านั้นที่คุ้มค่าจ้าง และกล่าวหาว่าบรรดาที่ปรึกษาเหล่านี้ต่อต้านการตั้งธนาคารแห่งชาติและนิยมอังกฤษมากไป (อ้างถึงใน *Bangkok Times*, 9 June 1934)

88. *Bangkok Times*, 27, 28 December 1933 การพัฒนาอื่นๆ ที่น่ากล่าวถึงในสมัยนี้ทั้งการอภิปรายเรื่องการเก็บภาษีมรดก การตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง การสร้างถนนเชื่อมสนามบินดอนเมืองกับกรุงเทพฯ และการอภัยโทษนายนรินทร์จอมกวน (ดูบทที่ 4 เชิงอรรถ 66) ตลอดทั้งยังมีข่าวลือเกี่ยวกับความไม่สงบทางการเมืองอยู่เรื่อย

89. *Bangkok Times*, 8, 11 December 1933 บทบาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีมากขนาดไหนในการร่างพระราชดำรัสนี้ยังเป็นที่ข้องใจกันอยู่

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงบริจาคพระราชทรัพย์ก้อนใหญ่พอสมควรให้กับกองทุนเพื่อซื้ออาวุธของรัฐบาลในตอนกลาง ๆ เดือน (*Bangkok Times*, 29 December 1933)

90. *Bangkok Times*, 12 January 1934 ในเดือนเดียวกันนี้เองมีผู้อ้างว่าเจ้าพระยารามราฆพพูดว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 6 เคยทรงคาดหวังไว้ว่าพระมหากษัตริย์จะเป็นผู้พระราชทานรัฐธรรมนูญ

91. *Bangkok Times*, 13 January 1934

92. ธวัช มกรพงศ์ เรื่องเดิม 223

93. บันทึกนี้ได้ถูกตีพิมพ์ (หน้า 101-16 ในเอกสารราชการหนา 456 หน้า เป็นเอกสารเกี่ยวกับการสละราชสมบัติ *แถลงการณ์เรื่องพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสละราชสมบัติ* (กรุงเทพ, 1935) วลีที่นำมาอ้างนี้อยู่หน้า 110

ในขณะเดียวกันเพื่อนคนไทยคนหนึ่งได้เขียนจดหมายถึงฟรานซิส แซยร์ จากกรุงเทพฯ ว่าเขาคิดถึง "พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวองค์ปัจจุบัน ซึ่งเป็นผู้ทรงพระราชทานรัฐธรรมนูญ แต่พระองค์นั้นทรงประชวรมากจนไม่สามารถมาอยู่ใกล้กับรัฐธรรมนูญได้ต้องส่ง 'คณะผู้แทนรัฐธรรมนูญ' ไปเข้าเฝ้าที่กรุงลอนดอน" และบอกว่าชาวสยามต้องการให้พระมหากษัตริย์ของพวกเขากลับมาและถามว่าแซยร์จะพอช่วยทำให้ความปรารถนานี้เป็นความจริงได้ไหม (ห้องสมุดรัฐสภา "Siam file 2" [1930-9] Devesara to Sayre, 18 December 1934)

94. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเสริมว่าทั้งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 และ 6 ต่างเคยทรงคิดจะสละราชย์สมบัติมาแล้วทั้งสองพระองค์ เนื้อความของบันทึกลับเฉพาะของการนัดพบกันนี้เพิ่งจะมีการตีพิมพ์เมื่อไม่นานมานี้ในเรื่อง *เบื้องหลังพระปกเกล้าสละราชสมบัติ* ของ ชาลี เอี่ยมกระสินธุ์ (กรุงเทพ, 1973) 15-16 ดู Batson, *SPF*, เรื่องเดิม 100 ด้วย

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพบปะกับผู้นำคณะรัฐบาลใหม่เสมอ ๆ ทั้งแบบเป็นทางการและการส่วนตัว ดูตัวอย่างได้ในบันทึกวันที่ 29 มิถุนายน 1932 ของพระองค์ถึงเจ้าพระยามหิธร เรียกให้พระยามโนฯ พระยาศรีวิศาลวาจา และปรีดี หรือคนหนึ่งคนใดหรือสองคนในกลุ่มนี้มาเข้าเฝ้าเพื่อปรึกษาหารือกันถึงเรื่องสำคัญ ๆ ต่าง ๆ (มหิธร, เรื่องเดิม 153) ในบันทึกนี้ได้ขอให้ร่างโทรเลขถึงทูตไทยในต่างประเทศยกเลิกคำสั่งที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเคยส่งไป "เพื่อปกป้องสถานภาพทางการเงินของสยาม" ในช่วงเวลาที่ยุ่ง ๆ ตอนเกิดการ

รัฐประหาร เพราะตอนนั้นลักษณะและทิศทางของขบวนการยังไม่แน่นอน น่าเสียดายที่ไม่มีเนื้อความของโทรเลขต้นฉบับ

95. GB, F 6860/4260/40, 20 August 1932 Dormer to Sir John Simon; GB, F 7009/4260/40, 13 September 1932

96. พระราชหัตถเลขาการสละราชสมบัตินั้นมีการตีพิมพ์หลายครั้งมากทั้งเป็นภาษาไทยและภาษาอังกฤษ คำแปลฉบับภาษาอังกฤษมีอยู่ในภาคผนวก จ ข้างหลัง ดู Batson, *SPF*, เรื่องเดิม, 100 และ 101-2 ประกอบด้วย

97. การที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงปฏิเสธที่จะแต่งตั้งองค์รัชทายาท คงจะเป็นเพราะว่าถ้าพระองค์จะทรงเลือกตั้งทั้งในด้านส่วนพระองค์และความจงรักภักดีต่อราชวงศ์แล้วคงจะทรงเลือกสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์ฯ ฝ่ายรัฐบาลคงไม่ยอมรับแน่ จึงได้ทรงแนะนำให้คณะรัฐบาลเลือกเชื้อพระวงศ์ที่ยังทรงพระเยาว์ เพื่อจะได้หลีกเลี่ยงข้อขัดแย้งระหว่างพระมหากษัตริย์กับรัฐบาล และดังที่คาดกันไว้รัฐบาลได้เลือกพระองค์เจ้าอานันทมหิดล ซึ่งมีพระชนมายุ 10 พรรษา และเป็นพระราชโอรสของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงสงขลานครินทร์ และเป็นพระราชนัดดาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวด้วย

98. ดูเชิงอรรถ 93 ชุดนี้มีพระราชดำรัสสละราชสมบัติของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

99. M. Sivaram "Siam in Transition" *Siam Today* 1 (1936), 33-39 Madhvan Sivaram เป็นชาวอินเดียซึ่งทำงานให้กับหนังสือพิมพ์ภาษาอังกฤษในกรุงเทพฯมาหลายปี และเขียนหนังสือเกี่ยวกับสมัยแรก ๆ ของรัฐธรรมนูญไว้หลายเล่มรวมทั้งเรื่อง *The New Siam in the Making: A Survey of the Political Transition in Siam, 1932-1936* (กรุงเทพ, 1936)

100. ในปี 1941 เมื่อรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่น ศิวะรามจึงต้องหนีออกนอกประเทศ เขาเสียชีวิตที่ประเทศอินเดียในปี 1972

101. Landon, *Siam in Transition*, เรื่องเดิม, 40-3

102. GB, F 6563/4260/40, 28 July 1932 Dormer to Sir John Simon พระยาศรีวิศาลวาจาพูดเองว่า "ท่านเองไม่ได้คาดฝันว่าจะเกิดการรัฐประหารเลย" และว่าตัวท่านกับพระยามโนฯ เป็นเพียง 2 คน ที่เป็นคน "นอกขบวนการ" ในจดหมายที่เขียนตอนนั้น พระยาศรีวิศาลวาจาตั้งข้อสังเกตว่า "หน้าที่หลักของเราคือการฟื้นฟูเศรษฐกิจและการเงิน" (GB, F 5846/4260/40, 20 July 1932)

103. M. Sivaram, *Siam in Transition* เรื่องเดิม 39

104. *Bangkok Times*, 2 July 1932

105. ดูชีวประวัติพระองค์เจ้าอาทิตย์ฯ ได้ใน อาทิตย์ (อนุสรณ์) *Hasan* (กรุงเทพ, 1946), 1-35 บทละครที่เป็นคำกลอนเรื่อง "Hassan" ที่แต่งโดยกวีอังกฤษเจมส์ เอ็ลรอย เฟล็คเคอร์ นี้ได้มีการแปลเป็นภาษาไทย และจัดพิมพ์เป็นหนังสือที่ระลึกวันในพระราชทานเพลิงศพของพระองค์

106. *Bangkok Times*, 12 September 1932 หนังสือพิมพ์ฉบับวันที่ 10 สิงหาคม ได้ตั้งข้อสังเกตในบทบรรณาธิการว่าเป็นประเพณีนิยมที่ปฏิบัติกันมาคือ ผู้ที่มีการศึกษามักจะเข้ารับราชการมากกว่าจะทำงานส่วนตัวเพื่อช่วยพัฒนารากฐานการเกษตรกรรมของชาติ ที่ยกเว้นมี ม.จ.สิทธิพร, ดร.ใหญ่ สนิทวงศ์ และพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ซึ่งทำอยู่พักเดียว ดูเรื่องของ ดร.ใหญ่ ได้ใน บทที่ 4, เชิงอรรถ 159 กรมหลวงราชบุรีฯ เป็นพระโอรสองค์หนึ่งของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและได้เคยดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม และเกษตรกรรม

107. ดูข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับหน้าที่การงานสมัยต่อมาของ ม.จ.สิทธิพร ได้ใน Batson, บทวิจารณ์ เรื่องเดิม 302-9

108. US, 892.002/72, 10 February 1934, ดู US, 892.00/97, 17 June 1933 ประกอบด้วย

109. US 892.00/100; 6 July 1933 Lynch to Secretary of State ทูตอเมริกันชี้ให้เห็นว่านักศึกษาได้มองข้ามข้อเท็จจริงที่ว่า พระยาพหลพลพยุหเสนาซึ่งรับช่วงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีต่อจากพระยามโนปกรณ์นิติธาดานั้น ก็เป็นคนหนึ่งในกลุ่มที่ร่วมเซ็นชื่อในพระราชกฤษฎีกายุบสภา

110. *Bangkok Times*, 2 และ 24 October 1933

111. กจช. สบ.2.50/283 ยังมีถนนที่เมืองปีนังสายหนึ่งชื่อ ถนนมโน

112. *Bangkok Times*, 27 June 1932; GB, F 5918/4260/40, 29 June 1932, Johns to Sir John Simon

113. ดูบทที่ 5, เชิงอรรถ 16

114. US, 892.00/82, 13 July 1932 ว่ากันว่าข้อมูลนี้ได้มาจากพระยาศรีวิศาลวาจา

115. พระองค์เจ้าอาทิตย์ฯ ทรงเล่าว่า กรมพระกำแพงเพ็ชรฯ นั้นมีท่าทีที่ "ตื่นตระหนก" เมื่อเสด็จผ่านเมืองนครปฐม (*Bangkok Times*, 29 June 1932)

116. GB, F 5917/4260/40, 28 June 1932, Johns to Sir John Simon ดังที่ได้หมายเหตุไว้ข้างบน ผู้สังเกตการณ์หลายคนเชื่อว่าการกบฏนี้มุ่งล้มล้างสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์ฯ และกรมพระกำแพงเพ็ชรฯ โดยตรง

117. *Bangkok Times*, 15 July และ 4 August 1932 เรื่องใน *ไทยนำ* ได้กล่าวหาว่า กรมพระกำแพงเพ็ชรฯ ได้ทรงรับเงินจากผู้รับเหมา 50,000 ปอนด์

118. *Bangkok Times*, 5 June, 25, 27 July 1933

119. *Bangkok Times*, 7, 20 July, 29 December 1933

120. *Bangkok Times*, 30 December 1933; 4 January 1934

121. *Bangkok Times*, 24, 25 April 1934 หนังสือพิมพ์เรียกการสิ้นพระชนม์ของเจ้าดารารัศมีว่าเป็น "การปิดฉากของยุคหนึ่ง"

122. US, 892.0011/80, 22 September 1936, Chapman to the Secretary of State เอกสารที่ส่งไปนี้มีชีวประวัติโดยย่อของกรมพระกำแพงเพ็ชรฯ ด้วยและมีหมายเหตุเกี่ยวกับพระองค์และสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์ฯ ว่า "รัฐประหารครั้งนี้มุ่งที่จะริดรอนอำนาจของสองพระองค์นี้เป็นส่วนใหญ่"

ในขณะเดียวกันสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ ทรงมีพระอักษรถึงพระสหายคนหนึ่งว่า "การสิ้นพระชนม์ของพระองค์เจ้าบุรฉัตร นัดดาของข้าพเจ้าเป็นเรื่องเศร้ามาก ไม่ใช่เศร้าสำหรับพระองค์ท่านมากนักเพราะท่านได้หลุดพ้นจากความยุ่งยากในโลกนี้แล้ว แต่เศร้าสำหรับครอบครัวของท่าน..." (กจช. สบ.2.50/60; ดู กจช. สบ.2.50/283 ประกอบด้วย)

123. ดังที่เคยเสนอแนะในบทต้นๆ หลักฐานจริงๆ ของเรื่องนี้มีข้อขัดแย้งกัน เปรียบเทียบตัวอย่างเช่น ความคาดหวังใน *Bangkok Times*, (18, 19 May 1928) ของการปฏิบัติงานที่เข้มแข็งของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์ฯ ในตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย กับข้อวิจารณ์ของทูตอังกฤษคนหนึ่งในฐานะที่ทรงเป็นผู้สำเร็จราชการในปี 1931 "ตรงกันข้ามกับที่เคยคาดกันไว้ พระองค์เป็นคนที่อ่อนแอ ไม่กล้าตัดสินใจ และไม่มีความสามารถที่เก่งกาจใดๆ" (GB, F 730/730/40, 1 January 1932, Dormer to Sir John Simon)

124. GB, F 5071/4260/40, 24 June 1932; GB, F 5917/4260/40, 28 June 1932 การเสด็จมาถึงของพระองค์เจ้าจุมภฏและคณะของพระองค์ทำให้สถานทูตอังกฤษได้รู้ว่าเกิดการรัฐประหารขึ้น พระชายาของพระองค์เจ้าจุมภฏเป็นพระธิดาของกรมหมื่นเทววงศ์วโรทัย (ดูบทที่ 2, เชิงอรรถ 32)

125. *Bangkok Times*, 4, 5 July 1932 ข้อความที่ยกมานี้มาจากฉบับหลัง ซึ่งกล่าวถึง สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์ฯ ว่า ทรงเป็น "องค์รัชทายาท" สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อโดยทั่วไปว่าถ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไม่มีพระโอรส ทรงตั้งพระทัยจะแต่งตั้งสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์เป็นผู้สืบราชสมบัติต่อจากพระองค์

F. K. Exell อยู่ที่อำเภอทุ่งสง ชุมทางรถไฟทางภาคใต้ ขณะที่ขบวนรถไฟของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์ฯ แล่นผ่านไป เขาได้เล่าท่าทางของสมเด็จเจ้าฟ้าที่เขาเห็นด้วยตาเองและปฏิกิริยาของฝูงชนไว้ใน *Siamese Tapestry* เรื่องเดิม 160-1

เขาได้เล่าถึงเรื่องของพระยาพหลฯ ที่เขาได้พบขณะที่นายกรัฐมนตรีขึ้นไปเยี่ยมเมืองลำปางไว้อย่างสนุกสนานในหนังสือเล่มเดียวกันนี้ด้วย (หน้า 189-90)

126. *Bangkok Times*, 14, 18 October 1933; Exell, *Siamese Tapestry*, เรื่องเดิม 181

127. *Bangkok Times*, 13 January 1934

128. ความไม่ใส่พระทัยในการเมืองของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์ฯ ในช่วงปลายของพระชนม์ชีพนั้น ผู้เขียนได้รับคำยืนยันเองจากหลาย ๆ คน รวมทั้งจากพระสุนิสาของพระองค์เองด้วย

129. ตัวอย่างเช่น นักเขียนชาวฝรั่งเศส "Pol d'Aramée" ได้เขียนหลังการรัฐประหารไม่นานว่า "กล่าวกันว่าในคณะอภิรัฐมนตรีนั้น พระบรมวงศ์สองพระองค์นี้คือ (สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์) แสดงท่าทีที่เป็นปฏิปักษ์ต่อพวกที่ทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองที่สุด" (อ้างถึงใน *Bangkok Times*, 29 August 1932) ทูตสหรัฐฯคนหนึ่ง ขณะที่พูดถึงสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ ว่า "พระองค์เองนั้นเป็นผู้ที่เป็นประชาธิปไตยที่สุด" ได้เสริมว่า "เข้าใจว่าพระองค์เป็นผู้หนึ่งในกลุ่มผู้คัดค้านการจัดตั้งการปกครองแบบรัฐธรรมนูญในสยาม" (US, 892.0011/73, 13 July 1932) ดูบทที่ 5, เชิงอรรถ 93 ประกอบด้วย

130. กจช. สบ.2.50/504 จดหมายลงวันที่ 30 มิถุนายน 1932

131. ในตอนนั้นสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ เข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทางภาคใต้ (*Bangkok Times*, 9, 29 November 1933; GB, F 7365/42/40, 24 November 1933) ข้ออ้างนี้อ้างว่าการที่สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ เสด็จจากไปเป็นเพราะ "พวกที่เป็นกลาง ๆ ชนะพวกนิยมเจ้า"

132. พระราชหัตถเลขาลงวันที่ 30 พฤษภาคม 1935 มีวางไว้ให้ชมได้ในตู้กระจกใน

ห้องสมุดสมเด็จกรมพระยาดำรงฯ ซึ่งอยู่ติดกับหอสมุดแห่งชาติเดิม

ตลอดพระชนม์ชีพของพระองค์ผู้คนส่วนใหญ่เห็นว่าพระองค์นั้นเป็นผู้ที่นิยมอังกฤษ หลังการรัฐประหาร 1932 ไม่นานพระองค์ได้ทรงตั้งข้อสังเกตว่าไม่มีนักเรียนที่ศึกษาจากอังกฤษเข้ามามีส่วนร่วมในการรัฐประหารนี้เลย และในปี 1940 ขณะที่สัมพันธภาพของไทยกับประเทศตะวันตกเริ่มจะเสื่อมลง พระองค์ได้ทรงมีลายพระหัตถ์ถึงทูตอังกฤษที่เคยมาประจำที่ประเทศไทยว่า สหราชอาณาจักรอังกฤษ "ทำหน้าที่ได้ดีมาก" ในการช่วยรักษาไว้ซึ่งเสรีภาพของมนุษยชาติ ในฉบับร่างได้ทรงเสริม แล้วขีดออกว่า ในวัย 78 พระองค์คงไม่มีพระชนมายุยืนยาวจนได้เห็นโลกที่สงบสุขเป็นแน่ (GB, F 7317/4260/40, 8 September 1932 Dormer to Orde; กจช. สบ.2.50/183, Damrong to Dormer)

133. กจช. สบ.2.50/283 Damrong to Baxter ในปี 1938 Baxter ได้ส่งรายงานเกี่ยวกับด้านการเกษตรมาถวายสมเด็จกรมพระยาดำรงฯ ในร่างคำตอบทรงมีว่า "ถ้าเพียงแต่ข้าพเจ้าจะได้รับรายงานนี้ในขณะที่เป็นเสนาบดีมหาดไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หรือแม้กระทั่งในสมัยที่ข้าพเจ้ายังเป็นสมาชิกในคณะอภิรัฐมนตรี ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ข้าพเจ้าคงจะได้ใช้รายงานนี้เพื่อคุณประโยชน์แก่สยามเป็นแน่"

134. กจช. สบ.2.50/127 Damrong to James

135. ห้องสมุดรัฐสภา, "Siam" File 2 (1930-9) ฉากที่ประดิษฐานอนุสาวรีย์พระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 1 หน้าสะพานพุทธยอดฟ้าฯ นั้นสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศฯ เป็นผู้ออกแบบ ตัวพระบรมรูปเองเป็นผลงานของ ศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี (Corrado Feroci) จิตรกรและปฏิมากรชาวอิตาเลียน รับราชการในรัฐบาลไทย ท่านผู้นี้เป็นผู้ปั้นอนุสาวรีย์พระบรมรูปรัชกาลที่ 6 ที่สวนลุมพินี และอนุสาวรีย์อื่นๆ อีกหลายแห่งในยุคจอมพล ป. พิบูลสงคราม

136. กจช. สบ.2.50/109, Damrong to Johns ในจดหมายถึงนาย Johns ในปี 1939 สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ พูดถึงพระองค์เองว่า "ข้าพเจ้าเหมือนตาแก่ที่มองโลกในแง่ร้าย"

137. ห้องสมุดรัฐสภา "Siam" File 2 (1930-9), Damrong to Sayre, 18 December 1939

138. "สาส์นสมเด็จ" ในรัชกาลที่ 5 สมเด็จฯ กรมพระยานริศฯ ได้รับการเลื่อนพระราชอิสริยยศขึ้นเป็น "สมเด็จเจ้าฟ้า" สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ ได้รับการเลื่อนพระราชอิสริยยศเป็น "สมเด็จ" ในปี 1929 เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

ยกพระองค์ขึ้นดำรงตำแหน่งสมเด็จกรมพระยาซึ่งไม่ค่อยจะมีใครได้รับยศสูงเช่นนี้

ลายพระหัตถ์สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ จากปีนังถึงพระธิดาพระองค์หนึ่งได้มีการตีพิมพ์ด้วยเช่นกัน

139. ม.จ.พูนพิศมัย พระธิดาพระองค์หนึ่งของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ ซึ่งประทับกับพระองค์ที่ปีนังได้ทรงเขียนเล่าเกี่ยวกับประสบการณ์ครั้งนั้นไว้ใน *เมืองปีนังแตก* (กรุงเทพ, 1963)

140. มีความยากลำบากมากกว่าจะได้รับอนุญาตจากรัฐบาลไทยให้เสด็จกลับมาได้ สมาชิกคนหนึ่งในครอบครัวของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ เล่าให้ผู้เขียนฟังว่าที่กลับมาได้เพราะพระโอรสองค์หนึ่งที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับผู้นำในรัฐบาลเป็นผู้จัดการให้ได้รับอนุญาตเป็นทางการให้กลับมาได้

141. กจช. สบ.2.50/504, Wood to Damrong, 17 October 1942, ดู กจช. สบ.2.50/362 ประกอบด้วย

142. ข้อความที่อ้างนี้เป็นลายมือของบุคคลหนึ่งในกระทรวงการต่างประเทศที่กรุงลอนดอนเป็นหมายเหตุบนในปะหน้าของ GB, F 5920/4260/40, 30 June 1932

วิธีการหนึ่งในหลาย ๆ วิธีที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพอจะทำได้ในช่วงเวลาที่เกิดการรัฐประหารคือ เรียกร้องพวกที่จงรักภักดีให้ลุกขึ้นต่อต้าน (ดูข้างบน เชิงอรรถข้อ 5) เป็นวิธีการที่ทรงปฏิเสธไม่ใช้เพราะทรงเห็นด้วยกับวัตถุประสงค์ที่คณะราษฎรอ้างขึ้น และเพราะทรงต้องการหลีกเลี่ยงสงครามกลางเมืองในสยาม และการที่จะต้องเสด็จจากประเทศ ชาวอังกฤษที่ทำงานให้รัฐบาลไทยเขียนว่า: (Sparrow, *No Other Elephant*, เรื่องเดิม 126)

> พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงได้รับคำเตือนก่อนแล้ว ถ้าจะเสด็จหนีไปทางมลายูก็ทำได้โดยง่าย แต่พระองค์ไม่เคยมีพระประสงค์เช่นนั้นเลย พระองค์อาจไม่ใช่พระเจ้าแผ่นดินที่ทรงพระปรีชาสามารถที่สุด ไม่เคยมีคนโปรดที่จะพระราชทานทรัพย์สินให้อย่างมากมาย ซึ่งจะทูลทุกสิ่งทุกอย่างให้ทรงทราบ แต่พระองค์ทรงมีความกล้าหาญ ไม่มีอะไรที่พระองค์ต้องทรงละอาย แต่มีหลายอย่างให้ทรงรู้สึกภาคภูมิพระทัยได้

การที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตัดสินพระทัยยอมรับข้อเสนอของกลุ่มผู้ก่อการและเสด็จนิวัติพระนคร(แม้จะโดยทางรถไฟแทนที่จะเป็นทางเรือดังที่พวกคณะรัฐประหารต้องการ)

ซึ่งอยู่ภายใต้การยึดครองของกลุ่มศัตรูนั้นส่วนหนึ่งเป็นเพราะอิทธิพลของสมเด็จพระบรมราชินี

143. จากข้อความที่ยกมาใน Landon, *Siam in Transition*, เรื่องเดิม 10

144. เนื้อความของข้อความ (ภาษาไทย) อยู่ใน กจช. ร.7 รล.19.2/15 ข้อความนี้อยู่ในจดหมายของเจ้าพระยามหิธร ลงวันที่ 30 สิงหาคม 1932 และพิมพ์ใหม่ในมหิธร เรื่องเดิม 199-200

145. กจช. ร.7 รล.20/202

146. US, 892.01/8, 3 March 1933 Kaufman to the Secretary of State

147. US, 892.00/119, 13 January 1934 Baker to the Secretary of State อย่างไรก็ตามทูตอเมริกันได้แสดงความข้องใจเกี่ยวกับข่าวลือเรื่องการสละราชบัลลังก์ และคิดด้วยว่าการพบกันที่ชวาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์ฯ กรมพระกำแพงเพ็ชรฯ และพระบรมวงศ์ชั้นผู้ใหญ่อื่นๆ คงไม่ใช่ "เป็นแต่เพียงการพบปะกันในครอบครัว"

148. ห้องสมุดรัฐสภา "Siam" File 2 (1930-9), Damrong to Sayre, 3 April 1935

149. พระองค์เจ้าจิรศักดิ์ เป็นโอรสองค์สุดท้องของ สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช และหลังจากที่พระบิดาของพระองค์สิ้นพระชนม์แล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้กลายเป็นผู้ปกครองพระองค์ ในปี 1931 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชหัตถเลขาถึงนาย Sayre ว่า "ตั้งแต่สมเด็จเจ้าฟ้าสิ้นพระชนม์แล้วข้าพเจ้าก็ได้รับเด็กคนนี้ไว้ดูแลจนเป็นเกือบจะเหมือนลูก" (ห้องสมุดรัฐสภา "Siam" File 2 [1930-9], 26 August 1931) การรับเป็นบุตรบุญธรรมเป็นทางการนั้นทิ้งไว้จนหลังจากที่ทรงสละราชบัลลังก์แล้วซึ่งคงเป็นเพราะอาจมีปัญหาเรื่องการสืบราชสมบัติ ถ้าพระองค์ยังเป็นพระเจ้าแผ่นดินอยู่

พระองค์เจ้าจิรศักดิ์ทรงรับราชการในกองทัพอากาศของอังกฤษในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 และสิ้นพระชนม์ เพราะเครื่องบินตกที่อังกฤษหลังจากที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตได้ไม่นานนัก

150. อย่างไรก็ตามในการให้สัมภาษณ์ก่อนการเสด็จสวรรคตไม่นานนักแสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงมีความห่วงใยสภาวะความตึงเครียดของสัมพันธภาพระหว่างรัฐบาลไทย กับรัฐบาลอังกฤษอย่างมาก (*Bangkok Times*, 27 February และ 3 March 1941 ดู Tarling, เรื่องเดิม ประกอบด้วย)

151. ข้าราชบริพารในราชสำนักของสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีบอกผู้เขียนว่า ตอนที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวสวรรคตนั้นทรงกำลังเขียนอัตชีวประวัติเป็นภาษาอังกฤษอยู่

ส่วนที่ทรงเสร็จแล้วเป็นเพียงตอนปีแรก ๆ ก่อนเสด็จขึ้นครองราชย์เท่านั้น ต้นฉบับถ้ามีอยู่ไม่มีใครทราบว่าอยู่ที่ใด

152. กจช. สบ.2.50/406

153. วลีนี้ได้ถูกนำมาใช้กับ Chang Chien "The Confucian Industrialist" บุคคลชั้นผู้นำคนหนึ่งในปีท้าย ๆ ของราชวงศ์ของจีน และปีแรก ๆ ของสมัยสาธารณรัฐจีน ดังเช่นที่เคยชี้ให้เห็นแล้วใน Batson, *SPF,* เรื่องเดิม 7, เชิงอรรถ 11 "Chang Chien เช่นเดียวกันกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีความสามารถ ขยันหมั่นเพียร และความตั้งใจจริง เขาได้ทิ้งความสำเร็จที่สำคัญไว้บ้าง แต่อย่างไรก็ตามเขาเองและเพื่อนร่วมสมัยหลายคนก็ได้มองว่าเขาเป็นผู้ที่ประสบความล้มเหลว" ข้อสังเกตนี้เขียนเพิ่มเติมว่า:

> บุคคลอีกผู้หนึ่งที่น่าจะนำมาเปรียบเทียบกับพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ ประธานาธิบดี เฮอร์เบอร์ต ฮูเวอร์ของสหรัฐอเมริกา ทั้ง 2 เป็นคนที่ตั้งใจจริง ทำงานหนัก และในสมัยแรก ๆ ของการปกครองของเขาก็ประสบความสำเร็จ เป็นที่นิยมยกย่อง ทั้งคู่ต้องเผชิญกับสภาวะยุ่งยากทางเศรษฐกิจที่นอกเหนืออำนาจที่เขาจะควบคุมได้ (ซึ่งเป็นข้อโต้แย้งที่ฟังไม่ขึ้นในสยามมากกว่าในสหรัฐฯ ควรจะสังเกตไว้ด้วยว่านายฮูเวอร์นี้ไม่เหมือนกับพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ในข้อที่ว่าเขามีประสบการณ์ทางเศรษฐกิจที่กว้างกว่าพระองค์มาก) และในระยะเวลาไม่นานมานี้ทั้งคู่ต่างถูกนักประวัติศาสตร์หยิบยกขึ้นมาพิจารณาใหม่

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเคยทรงพบกับนายฮูเวอร์เมื่อครั้งเสด็จประพาสสหรัฐอเมริกาในปี 1931

154. บุคคลหนึ่งที่ไม่มีลักษณะเข้ากับกลุ่มใดเลยคือนายควง อภัยวงศ์ ซึ่งมีบทบาทที่ธรรมดา ๆ ในการรัฐประหารและเป็นผู้นำในรัฐบาลหลังปฏิวัติหลายครั้ง รวมทั้งการเป็นนายกรัฐมนตรีสมัยสั้น ๆ หลายครั้งด้วย หลังจากที่ได้เข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ที่ลอนดอนในปี 1938 หลังจากที่เขาได้เคยเข้าเฝ้ามาแล้วเมื่อเสด็จประเทศฝรั่งเศสในต้นทศวรรษ 1920 นายควงได้เล่าให้เพื่อนสนิทฟังว่า "พวกเราทำผิดเสียแล้ว เราควรถวายพระราชอำนาจกลับคืน" (*อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พันตรีควง อภัยวงศ์* กรุงเทพ 1968, 50)

หนังสือเล่มนี้ (หน้า 117-19) มีเรื่องเล่าถึงคืนวันรัฐประหารจากผู้ที่ประสบเหตุด้วย

ตนเองด้วย (จากการบรรยายของควง 1963) รายละเอียดเกี่ยวกับงานของนายควง ในทศวรรษ 1930 และ 1940 ดูได้ใน Batson "The Fall of The Phibun Government. 1944" เรื่องเดิม

155. US, 892.00/123, 1 May 1934 Baker to the Secretary of State

156. US, 892.011/12, 26 February 1937 Chapman to the Secretary of State นาย James Baxter ที่ปรึกษาการเงินที่รับช่วงตำแหน่งจาก Hall-Patch ได้เขียนไว้ในเดือนมีนาคม 1934 ในทำนองเดียวกันว่า

ที่จริงแล้วไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลงเลยนับตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครองในเดือนมิถุนายน 1932 เป็นต้นมา มีนิดๆ หน่อยๆ เช่น ในเรื่องการขยายถนน ทางรถไฟและการชลประทาน และการเพิ่มสมาคมสหกรณ์ให้มากขึ้น รัฐบาลใหม่นี้ทำตามโครงการที่มีในสมัยเดิมทั้งนั้น ตัวรัฐบาลเองไม่ได้คิดอะไรใหม่ขึ้นมาเลย (อ้างถึงใน Johnston, เรื่องเดิม 404)

157. ดูบทความต่าง ๆ เกี่ยวกับหัวข้อนี้ใน *Siam Today* ตั้งแต่ 1936 เป็นต้นไป ในปี 1939 *Siam Today* เปลี่ยนมาชื่อ *Thailand Today*

ในฉบับเดือนเมษายน 1939 มีการกล่าวถึงว่า จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีได้มีสุนทรพจน์ในวันขึ้นปีใหม่ อธิบายว่าทำไมหลังจากที่มีการปกครองในระบอบประชาธิปไตยมานานหลายปีแล้วแต่คนจนก็ยังไม่เห็นรวยขึ้นสักที (หน้า 11)

> ข้าพเจ้าอยากให้คำอธิบายง่ายๆ ว่าชาวสยามที่จนก็เพราะได้เริ่มจนมาเรื่อยๆ เป็นเวลานับสิบปีแล้วจนกระทั่งจนต่อไปไม่ไหวเพราะจนจบเกินกว่าที่เราจะทนต่อไปได้ เราจึงต้องช่วยกันเปลี่ยนแปลงการปกครอง ถ้าชาวสยามเคยร่ำรวยมาเราก็ไม่ต้องมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองที่เคยเป็นมา ชาวสยามร่วมมือร่วมใจกันเปลี่ยนแปลงการปกครองเพราะเห็นแล้วว่าการปกครองแบบเก่าใช้การไม่ได้

จอมพล ป. ได้เสริมว่าการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาให้ดีขึ้นต้องใช้เวลา และเรียกร้องขอให้ทุกคนใจเย็นและให้ความร่วมมือกับรัฐบาล

158. ในขณะเดียวกันรัฐบาลก็ได้จัดสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และเทิดพระเกียรติว่าทรงเป็น "พระบิดาแห่งชาตินิยมไทย" และจอมพล ป. ได้ยกย่องพระองค์ในสุนทรพจน์เรียกร้องให้ร่วมกันบริจาคเงินสร้างว่าพระองค์ทรงเป็นบุคคลที่ยิ่งใหญ่กว่าคนไทยใดๆ ทั้งสิ้น (*Bangkok Times*, 11 January 1940)

159. *Standard*, 28 May 1949 *Standard* นี้จัดพิมพ์จำหน่ายโดยพระองค์เจ้าเปรมบุรฉัตร พระโอรสของกรมพระกำแพงเพ็ชรฯ

160. พระองค์เจ้าธานีนิวัต เรื่องเดิม 1-21 ข้อความที่คัดมานี้อยู่หน้า 21 หลังการรัฐประหาร 1932 แล้ว พระองค์เจ้าธานีนิวัตก็ทรงอุทิศเวลาให้กับการศึกษา กลายมาเป็นผู้ทรงความรู้ในทางวรรณคดีไทยและศิลปะ และทรงดำรงตำแหน่งประธานของสยามสมาคมมาเป็นเวลาหลายปี ทรงมีบทบาทในคณะรัฐบาล ทรงเป็นผู้สำเร็จราชการของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวองค์ปัจจุบันอยู่ระยะหนึ่ง ดังนั้นจึงเป็นประธานของสภาองคมนตรี พระองค์เจ้าธานีนิวัตสิ้นพระชนม์ ณ กรุงเทพฯ เดือนกันยายน 1974 พระชนมายุ 88 พรรษา

161. ดูตัวอย่าง ว. ช. ประสังข์สิทธิ์, เรื่องเดิม "นายสุจินดา" *(พระปกเกล้ากษัตริย์นักประชาธิปไตย)* (กรุงเทพ 1976) และปรีดา วัชรางกุล *พระปกเกล้ากับระบอบประชาธิปไตย* (กรุงเทพ 1977)

162. ชัยอนันต์ สมุทวณิช, *สัตว์การเมือง* เรื่องเดิม 29 บทความของ ดร.ชัยอนันต์นี้เป็นบทความเกี่ยวกับการตั้งสภากรรมการองคมนตรีได้มีการพูดถึงมาแล้วในบทที่ 5

หน้า 300 ของชุดเดียวกันนี้ นักเขียนอีกท่านหนึ่งได้โต้แย้งว่านักศึกษาไทยควรได้ศึกษาเอกสารจากประวัติศาสตร์การเมืองเพื่อให้ทุกคนได้รู้สึกในสำนึกทางการเมืองให้มากขึ้น โดยยกพระราชหัตถเลขาการสละราชสมบัติของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและประกาศอิสรภาพของอเมริกา ขึ้นมาเป็นตัวอย่างหนึ่งในหลาย ๆ ตัวอย่าง

ดู Batson, บทวิจารณ์ *สัตว์การเมือง* เรื่องเดิม 347-54

163. หลังจากความล่าช้าเป็นเวลาหลายปีในที่สุดในปี 1980 ก็ได้มีการสถาปนาพระบรมราชานุสาวรีย์ของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ รัฐสภาแห่งชาติในวันที่ 10 ธันวาคม ซึ่งเป็นวันครบรอบรัฐธรรมนูญฉบับถาวรฉบับแรกเพื่อเป็นการเฉลิมฉลองรัฐสภา ได้มีการพิมพ์พระราชประวัติและผลงานของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งมีข้อความจากจดหมายเหตุแห่งชาติมากมายที่ยกมาอ้างถึงในหนังสือนี้ (*พระราชประวัติและพระราชกรณียกิจใน...ประชาธิปก...*[กรุงเทพ, 1981] 552 หน้า)

สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีมีรับสั่งกับผู้เขียนว่าพระองค์ทรงเห็นว่ามหาวิทยาลัยหรือโรงพยาบาลเป็นอนุสาวรีย์ที่มีค่ามากกว่าพระบรมรูป กองทุนประชาธิปก ซึ่งพระองค์เป็นประธานนั้นได้ให้ความสนับสนุนการบำรุงรักษาสุขภาพมานานปีแล้ว

164. ข้อความที่ยกมานี้มีที่พระบรมราชานุสาวรีย์ที่รัฐสภาด้วย (ดูเชิงอรรถข้างบนนี้)

165. Batson, *SPF* เรื่องเดิม 54

166. Tarling, เรื่องเดิม 20

ภาคผนวก ก
องคมนตรีสภาในรัชกาลที่ 7

I. อภิรัฐมนตรี

สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต (พฤศจิกายน 1925-มิถุนายน 1932)

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (พฤศจิกายน 1925-มิถุนายน 1932)

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าฯ นริศรานุวัดติวงศ์ (พฤศจิกายน 1925-มิถุนายน 1932)

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช (พฤศจิกายน 1925-มิถุนายน 1928)

พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ (พฤศจิกายน 1925-เมษายน 1931)

สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ (เมษายน 1930-เมษายน 1932)

พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระกำแพงเพ็ชรอัครโยธิน (ตุลาคม 1931-มิถุนายน 1932)

พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นเทววงศ์วโรทัย (ตุลาคม 1931-มิถุนายน 1932)

II. เสนาบดี

[ตามขนบธรรมเนียมที่มีมา เสนาบดีส่วนใหญ่ในรัชกาลที่ 6 ยังคงดำรงตำแหน่งเดิมอยู่จนกระทั่งภายหลังพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพพระเจ้าแผ่นดินองค์ก่อนเมื่อต้นปี 1926]

กระทรวงการต่างประเทศ

พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นเทววงศ์วโรทัย (รัชกาลที่ 6-มิถุนายน 1932)

(จนกระทั่งปี 1924 พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นเทววงศ์วโรทัย ทรงเป็นที่รู้จักกันในพระนาม พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าไตรทศประพันธ์)

กระทรวงพาณิชย์และคมนาคม

พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระกำแพงเพ็ชรอัครโยธิน (1926-มิถุนายน 1932)

กระทรวงธรรมการ

พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าธานีนิวัต (1926-มิถุนายน 1932)

กระทรวงทหารบก (ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น*กระทรวงกลาโหม* เมื่อเดือนธันวาคม 1931)

สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต (1926-มีนาคม 1928)

หม่อมเจ้าบวรเดช (มีนาคม 1928-พฤษภาคม 1931)

พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอลงกฏ (รักษาการตำแหน่ง) (พฤษภาคม 1931-พฤศจิกายน 1931)

พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมขุนสิงหวิกรมเกรียงไกร (พฤศจิกายน 1931-มิถุนายน 1932)

กระทรวงมหาดไทย

สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ (1926-มีนาคม 1928)

สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต (มีนาคม 1928-มิถุนายน 1932)

กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ

พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศุภโยคเกษม (รัชกาลที่ 6-ตุลาคม 1929)

พระยาโกมารกุลมนตรี (ชื่น โกมารกุล ณ นคร)
(ตุลาคม 1929-เมษายน 1932)

พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศุภโยคเกษม (เมษายน 1932-มิถุนายน 1932)

กระทรวงยุติธรรม

เจ้าพระยาพิชัยญาติ (ดั่น บุนนาค) (1926-กรกฎาคม 1932)

พระยาจินดาภิรมย์ (จิตร ณ สงขลา) (กรกฎาคม 1928-มิถุนายน 1932)

[พระยาจินดาภิรมย์ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นเจ้าพระยาศรีธรรมาธิเบศร์ เมื่อเดือนพฤศจิกายน 1931]

กระทรวงเกษตราธิการ

เจ้าพระยาพลเทพ (เฉลิม โกมารกุล ณ นคร) (รัชกาลที่ 6-มีนาคม 1931)

เจ้าพระยาพิชัยญาติ (ดั่น บุนนาค) (มีนาคม 1931-มิถุนายน 1932)

กระทรวงวัง

เจ้าพระยาวรพงศ์พิพัฒน์ (ม.ร.ว.เย็น อิศรเสนา ณ อยุธยา)
(1926-มิถุนายน 1932)

กรมราชเลขาธิการ (เรียกว่า*กระทรวงมุรธาธร* จนกระทั่งเดือนมีนาคม 1926 หลังจากนั้นจึงเปลี่ยนเป็นกรมราชเลขาธิการตั้งแต่เดือนเมษายนจนถึงเดือนมิถุนายน 1932)

เจ้าพระยามหิธร (ลออ ไกรฤกษ์) (1926-มิถุนายน 1932)

กระทรวงทหารเรือ (รวมเข้ากับกระทรวงทหารบก เมื่อเดือนพฤศจิกายน 1931)
พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมขุนสิงหวิกรมเกรียงไกร (1925-พฤศจิกายน 1931)

(ที่มา: กจช., ร.7 various ministries; *Directory for Bangkok and Siam; and the Bangkok Times*)

ภาคผนวก ข

I. พระราชบันทึกของ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

วังศุโขทัย

23 กรกฎาคม 1926

เรียน ดร.แซยร์,

ข้าพเจ้าได้แนบบันทึกเกี่ยวกับคำถามบางประการของสยามพร้อมด้วยรายการคำถามเพื่อการพิจารณามาพร้อมกับจดหมายนี้ ข้าพเจ้าเกรงว่าข้าพเจ้าเขียนค่อนข้างรีบเร่งเพื่อส่งให้ท่านก่อนหน้าการพูดคุยของเราในวันพรุ่งนี้ เราจะมีการเจราจาชั้นต้นในพรุ่งนี้ เมื่อเราสามารถสนทนาเกี่ยวกับคำถามเหล่านั้นได้อย่างเต็มที่มากขึ้น ข้าพเจ้าปรารถนาที่จะได้รับคำตอบในรูปของลายลักษณ์อักษรเมื่อท่านพิจารณาแล้วทั้งหมด

บันทึกนี้มิใช่ปัญหาทั้งหมดของประเทศ ข้าพเจ้ากล่าวถึงเฉพาะสิ่งที่เห็นว่าสำคัญ ถ้าท่านมีความเห็นประการใดเพิ่มเติมนอกเหนือจากคำถามที่พูดถึงคร่าว ๆ ก็ยินดีที่จะรับฟัง

ข้าพเจ้าหวังว่าท่านคงจะได้รับความสะดวกสบายในขณะพักที่โรงแรมพญาไท

ขอแสดงความนับถือ

ประชาธิปก ปร.

ปัญหาของสยาม

1. รัฐธรรมนูญ

ก) ตำแหน่งของพระเจ้าแผ่นดิน

พระเจ้าแผ่นดินของสยามเป็นที่เชื่อกันว่าได้รับการแต่งตั้งจากประชาชน ในสมัยก่อนพิธีการเลือกจะกระทำก็ต่อเมื่อพระเจ้าแผ่นดินเสด็จสวรรคต สภาอันประกอบด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ เสนาบดี และพระสังฆราชจะถูกจัดตั้งขึ้น หลังจากนั้นพระบรมวงศานุวงศ์หรือเสนาบดีชั้นผู้ใหญ่จะเสนอว่าพระบรมวงศานุวงศ์พระองค์ใดบ้างควรครองราชสมบัติแล้วถามว่ามีผู้ใดคัดค้านหรือไม่ ซึ่งโดยทั่วไปแล้วจะไม่มีผู้ใดตอบคำถามนี้แต่บางครั้งคำตอบในการตอบรับกระทำโดยการถวายบังคมหรือการก้มศีรษะ จากนั้นพระเจ้าแผ่นดินจะถูกประกาศอย่างเป็นทางการ และคำว่า "อเนกชนนิกรสโมสรสมมติ" จึงถูกเพิ่มในพระนามของพระองค์

ธรรมเนียมนี้ปฏิบัติสืบทอดกันมาจนกระทั่งรัชกาลที่ 5 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงสถาปนาตำแหน่งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร[1] ซึ่งเป็นผู้ที่จะได้รับสืบทอดราชสมบัติโดยปราศจากข้อกังขาใด ๆ พิธีการเนื่องในการเสด็จสวรรคตของพระเจ้าแผ่นดินจึงเหลือเพียงการป่าวประกาศเพียงอย่างเดียว

รัชกาลที่ 6 ทรงไม่มีพระราชโอรส จึงต้องอาศัยเสนาบดีสภาในการตัดสินว่าพระองค์ควรจะแต่งตั้งผู้สืบราชสมบัติจากพระอนุชาร่วมพระชนนี หลังจากนั้นพระองค์จึงทรงตรากฎมณเทียรบาลว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์

กฎมนเทียรบาลว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ประกอบไปด้วยกฎเกณฑ์ที่ชัดเจน 2 ประการ อันได้แก่ เกณฑ์ของการเลือกตั้ง และเกณฑ์ของการสืบเชื้อสาย

กฎมนเทียรบาลว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์เริ่มต้นด้วยการกล่าวว่า พระเจ้าอยู่หัวมีสิทธิอำนาจที่จะทรงเลือกตั้งพระบรมวงศานุวงศ์พระองค์ใดพระองค์หนึ่ง

เป็นผู้สืบราชสันตติวงศ์ แต่ถ้าพระเจ้าแผ่นดินเสด็จสวรรคตลงโดยที่ยังไม่ได้เลือกตั้งผู้สืบราชสันตติวงศ์ การสืบราชสันตติวงศ์จะสืบทอดไปยังพระราชโอรสของพระองค์ ซึ่งก็มีเหตุผลตรงไปตรงมาเพียงพอ ทว่าความยุ่งยากที่เกิดขึ้นในที่นี้เนื่องมาจากธรรมชาติของการมีภรรยาหลายคน กฎมนเทียรบาลระบุว่าพระราชโอรสในสมเด็จพระราชินีควรจะมีสิทธิ์มากกว่าพระโอรสองค์อื่นๆ หลังจากนั้นสิทธิ์จะสืบต่อลงไปอยู่แก่พระราชโอรสของพระชนนีตามลำดับชั้นยศพระมเหสี (ซึ่งมี 4 ลำดับชั้นยศพระมเหสี) และในที่สุดการสืบเชื้อสายตระกูลจะไปถึงพระราชโอรสของพระสนม ซึ่งอีกครั้งที่กฎมนเทียรบาลมีเหตุผลที่แน่นอนถ้าไม่มีข้อเท็จจริงที่ว่าพระสนมอาจได้เลื่อนขึ้นในลำดับชั้นยศพระมเหสีเมื่อไรก็ได้ และพระมเหสีอาจถูกลดลำดับชั้นยศตามพระราชหฤทัยของพระเจ้าแผ่นดิน ในทัศนะของข้าพเจ้าแล้วสิ่งนี้ก่อให้เกิดความเป็นไปได้อย่างยิ่งที่จะมีความซับซ้อน ข้าพเจ้าอยากจะกล่าวว่าสกุลยศของพระราชโอรสเป็นไปตามชาติกำเนิดของพระชนนี ข้าพเจ้าหมายความว่าสกุลยศที่จะพระราชทานแก่พระราชโอรสที่ประสูติจากเจ้าฟ้าหญิง ดังเช่น พระราชธิดาในพระเจ้าแผ่นดิน ถัดมาได้แก่ พระราชนัดดา ฯลฯ ถ้ามีพระราชโอรสใน*พระชนนีในลำดับชั้นยศเดียวกันหลายพระองค์* การสืบราชสันตติวงศ์จะพิจารณาจากเจ้าฟ้าชายที่อาวุโสที่สุด ถ้าหากไม่มีพระราชโอรสการสืบราชสันตติวงศ์จะไปยังพระอนุชา ตามกฎมนเทียรบาลว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ สกุลยศยังคงเป็นไปตามลำดับชั้นยศของพระชนนี*ที่ได้รับการแต่งตั้ง* ข้าพเจ้าอยากจะแนะนำการเปลี่ยนแปลงดังที่กล่าวไว้ข้างต้น คำถามประการต่อมาคือกฎมนเทียรบาลว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ไม่ระบุให้ชัดเจนว่า ถ้าหากไม่มีพระอนุชาเหลืออยู่เลยหรือผู้สืบราชสันตติวงศ์สิ้นพระชนม์แล้ว พระโอรสของเจ้าฟ้าชายพระองค์นั้นจะมีสิทธิ์ครองราชบัลลังก์หรือไม่ หรือว่าเฉพาะพระโอรสของพระอัครมเหสีเท่านั้นที่มีสิทธิ์สืบราชบัลลังก์ กรณีนี้เคยเกิดขึ้นแล้วซึ่งแสดงให้เห็นว่าพระราชดำริของพระเจ้าแผ่นดินองค์สุดท้ายนั้น พระราชโอรส**ทุกพระองค์**สามารถสืบทอดราชสมบัติได้ในกรณีของข้าพเจ้านั้นพระโอรสของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมขุนเพ็ชรบูรณ์อินทราชัย[2]

ถูกข้ามไปตามความต้องการของพระเจ้าแผ่นดินองค์ก่อน ขณะนี้หลายคนตัดสินความคิดที่ว่าพระราชโอรสทุกพระองค์สามารถสืบราชสมบัติได้นั้นเป็นสิ่งที่ไม่พึงประสงค์ เนื่องจากเจ้าฟ้าชายบางพระองค์มีภรรยาน้อยหลายคนที่อื้อฉาว ซึ่งไม่เหมาะสมที่จะเป็นพระราชมารดาของพระเจ้าแผ่นดิน พวกเขายังกล่าวอีกด้วยว่าชาวสยามปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณีของอินเดียและต้องการให้พระเจ้าแผ่นดินของเขาประสูติจากเจ้าฟ้าหญิงในพระบรมวงศานุวงศ์ เจ้าฟ้าชายเหล่านั้นเป็นที่ทราบกันดีว่า "ประสูติแต่พระครรภ์ที่บริสุทธิ์" ซึ่งก็คือเจ้าฟ้า

คำถามเกี่ยวกับหลักเกณฑ์ต่าง ๆ รวมอยู่ในคำถามที่ข้าพเจ้าอยากจะถามความคิดเห็นของท่านดังนี้:

คำถามประการที่ 1 พระเจ้าแผ่นดินควรจะมีพระราชอำนาจในการเลือกเจ้าฟ้าชายพระองค์ใดพระองค์หนึ่งเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมารหรือไม่ ถ้าพระเจ้าแผ่นดินมีพระราชอำนาจเช่นนั้นแล้ว ควรหรือไม่ที่พระราชอำนาจนี้จะขยายไปสู่สภาของเจ้านายชั้นสูง และองคมนตรีสภาในกรณีที่พระเจ้าแผ่นดินเสด็จสวรรคตลงโดยยังไม่ได้แต่งตั้งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ในขณะนี้พระเจ้าแผ่นดินมีพระราชอำนาจแต่เพียงพระองค์เดียวในการเสนอพระนามของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร บางทีอาจจะสมเหตุสมผลมากขึ้นที่จะอนุญาตให้สภาบางประเภทใช้สิทธิได้เมื่อพระเจ้าแผ่นดินไม่ได้ทรงปฏิบัติดังกล่าว นี่คงจะสอดคล้องกับแนวความคิดเรื่องอเนกชนนิกรสโมสรสมมติ

คำถามประการที่ 2 หลักเกณฑ์การเลือกตั้งควรจะเป็นที่ยอมรับทั้งหมดหรือไม่ การสืบราชสันตติวงศ์ควรจะพิจารณาจากชาติกำเนิดเพียงอย่างเดียวหรือไม่ และควรมีการเพิ่มเติมแก้ไขกฎมนเทียรบาลว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบันหรือไม่

ข) พระราชอำนาจของพระเจ้าแผ่นดิน

อย่างที่ท่านทราบดีอยู่แล้วว่าพระเจ้าแผ่นดินทรงมีพระราชอำนาจเด็ดขาดในทุกสิ่ง ซึ่งเป็นกฎเกณฑ์ที่ดีมากและเหมาะสมกับประเทศ*ตราบเท่าที่เรามีพระเจ้าแผ่นดินที่ดี* ถ้าพระเจ้าแผ่นดินทรงเป็นอเนกชนนิกรสโมสรสมมติที่แท้จริงแล้วคงจะเป็นไปได้ว่าพระองค์จะทรงเป็นพระเจ้าแผ่นดินที่ค่อนข้างดี ทว่าแนวความคิดนี้เป็นแต่เพียงทฤษฎี แต่ในทางปฏิบัติแล้วพระเจ้าแผ่นดินของสยามสืบทอดตามการสืบเชื้อสายที่มีตัวเลือกที่เป็นไปได้ค่อนข้างจำกัดอย่างมาก ในกรณีนี้จึงไม่แน่นอนว่าเราจะมีพระเจ้าแผ่นดินที่ดีอยู่เสมอ ฉะนั้นพระราชอำนาจเด็ดขาดจึงอาจจะกลายเป็นอันตรายที่แท้จริงต่อประเทศ นอกจากนี้สิ่งต่าง ๆ ได้เปลี่ยนแปลงไปมาก ในสมัยก่อนการกระทำของพระเจ้าแผ่นดินเป็นสิ่งที่ไม่เคยถูกตั้งคำถาม ซึ่งค่อนข้างจะไม่ปลอดภัยที่ทำเช่นนั้น พระเจ้าแผ่นดินทรงเป็นบุคคลที่ควรเคารพสักการะอย่างสูงและพระราชโองการของพระองค์ถือเป็นกฎหมายอย่างแท้จริง ทว่าสิ่งต่าง ๆ ได้เริ่มเปลี่ยนแปลงใหม่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเจ้าแผ่นดินยังเป็นที่เคารพและเกรงกลัวอยู่มาก แม้ว่าในตอนปลายรัชกาลจะมีกลุ่มคนหนุ่มกลุ่มหนึ่งเริ่มวิพากษ์วิจารณ์พระเจ้าแผ่นดินในหลาย ๆ ด้านแต่ก็มิได้เป็นไปอย่างเปิดเผย ในรัชสมัยที่เพิ่งสิ้นสุด หลายสิ่งหลายอย่างได้ทวีความเลวร้ายไปมาก เนื่องจากเหตุผลหลายประการที่ข้าพเจ้าไม่จำเป็นต้องเล่าด้วยท่านเองก็ทราบดีแก่ใจเพียงพอแล้ว พระเจ้าแผ่นดินกลายเป็นบุคคลที่ได้รับอิทธิพลจากใครก็ตามที่เป็นคนโปรด ข้าราชการทุกคนต้องสงสัยว่ายักยอกหรือเล่นพรรคเล่นพวกไม่มากก็น้อย โชคดีที่เจ้าฟ้าชายยังคงได้รับความเคารพดังเช่นที่เคยเป็นมา สิ่งที่น่าเสียใจอย่างยิ่งก็คือสภาเป็นที่เกลียดชังอย่างมากและหลายปีต่อมาก็เกือบจะถูกเยาะเย้ย การถือกำเนิดขึ้นของหนังสือพิมพ์ FREE PRESS ทำให้สถานการณ์ในขณะนั้นขยายตัวเลวร้ายมากขึ้น ฐานะของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นสิ่งหนึ่งที่ตกอยู่ในสภาวะลำบาก การเคลื่อนไหวทางความคิดในประเทศแสดงให้เห็นถึงสัญญาณอย่างชัดเจนว่าเวลาของระบอบเอกาธิปไตยเหลือน้อยลงเต็มที ถ้าจะให้ราชวงศ์นี้ดำรงอยู่

ต่อไป ก็ต้องหาทางป้องกันต่อต้านพระเจ้าแผ่นดินที่ไม่ทรงพระปรีชา

รัฐบาลสยามควรจะมีรูปแบบใด

คำถามประการที่ 3 ประเทศนี้ควรจะมีการปกครองระบบรัฐสภาในวันหนึ่งหรือไม่ และการปกครองระบบรัฐสภาของพวกแองโกลแซกซอนเหมาะสมกับคนตะวันออกหรือไม่

คำถามประการที่ 4 ประเทศนี้พร้อมแล้วหรือยังที่จะมีการปกครองแบบมีผู้แทน

โดยส่วนตัวแล้วข้าพเจ้าสงสัยเกี่ยวกับคำถามประการที่ 3 และ 4 ซึ่งตามความเห็นส่วนตัวของข้าพเจ้าแล้วข้าพเจ้าขอย้ำว่าไม่

ถ้าเช่นนั้นแล้วอะไรคือสิ่งที่ควรทำในช่วงเวลานั้น ความพยายามขั้นแรกของข้าพเจ้าที่จะหาทางป้องกันสำหรับพระเจ้าแผ่นดินคือการจัดตั้งอภิรัฐมนตรี

ค) คณะอภิรัฐมนตรี

กำเนิดของคณะอภิรัฐมนตรีเป็นสิ่งที่คุ้มค่าแก่การกล่าวถึงรายละเอียด ข้าพเจ้าได้อภิปรายเกี่ยวกับแนวความคิดเรื่องสภานี้กับมิตรสหายของข้าพเจ้าในบางครั้ง มาตั้งแต่ข้าพเจ้ายังไม่ทันคิดว่าข้าพเจ้าจะมีโอกาสจัดตั้งสภานี้ด้วยตนเอง ซึ่งมีสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพเป็นผู้สนับสนุนที่เข้มแข็ง ก่อนหน้าพระเจ้าแผ่นดินองค์ก่อนเสด็จสวรรคตเพียง 1 วัน ข้าพเจ้าปรึกษาแนวความคิดนี้กับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช และสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต[3] พระองค์แรกไม่ทรงกระตือรือร้นนักเนื่องจากทรงคิดว่าจะเป็นการลดเกียรติภูมิของพระเจ้าแผ่นดิน แต่พระองค์หลังทรงกระตือรือร้นอย่างมาก เมื่อพระเจ้าแผ่นดินเสด็จสวรรคตลงจึงตัดสินใจว่าควรจะจัดตั้งคณะอภิรัฐมนตรีในทันที

เรามีเวลาเพียง 2 วันที่จะเตรียมการประกาศและหลังจากพระเจ้าแผ่นดินองค์ที่แล้วสวรรคต 3 วัน คณะอภิรัฐมนตรีจึงถูกจัดตั้งขึ้นโดยมีพระราชดำรัสไปยังองคมนตรี

ตอนนี้ข้าพเจ้าจะอธิบายถึงเหตุผลที่จัดตั้งสภานี้อย่างเร่งด่วน อย่างที่ท่านทราบดีว่าเมื่อใกล้ ๆ สิ้นรัชกาล ประชาชนเริ่มหมดความเชื่อถือกษัตริย์พระองค์ก่อน และคำถามการสืบราชบัลลังก์เป็นเรื่องที่หลายคนวิตกกันอย่างมาก เจ้านายชั้นสูงพระองค์เดียวที่ทรงมีพระเกียรติยศอยู่บ้างก็คือ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธ์ หลาย ๆ คนอยากเห็นราชบัลลังก์ตกแก่พระองค์ แต่ก็เป็นที่รู้กันดีว่าพระเจ้าแผ่นดินทรงรอคอยพระประสูติกาลของพระอัครชายา และถ้าทารกพระองค์นั้นไม่ใช่พระโอรส ราชบัลลังก์ก็จะตกแก่พระอนุชาของพระองค์ ซึ่งข้าพเจ้าเสียใจที่จะบอกว่าคนส่วนใหญ่ไม่เคยคิดถึง เพราะตัวข้าพเจ้านั้นเป็นเหมือนม้ามืด ไม่มีประสบการณ์ด้านการบริหารประเทศ นับว่าโชคเข้าข้างข้าพเจ้าเมื่อเจ้าฟ้าอัษฎางคธาวุธ พระอนุชาของข้าพเจ้าสิ้นพระชนม์ลง ข้าพเจ้าจึงมีโอกาสเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์หลายครั้งเมื่อพระองค์ไม่ได้ประทับอยู่ที่พระนครและตลอดระยะเวลาที่ประชวร ข้าพเจ้าโชคดีที่ได้รับความเชื่อมั่นจากเสนาบดีและเจ้านายชั้นสูงอย่างเพียงพอที่จะทำให้ข้าพเจ้าได้รับการเสนอชื่อให้ครองราชย์ด้วยความเห็นพ้องจากคนเหล่านั้น ข้าพเจ้ายังได้รับการสนับสนุนอย่างดีจากสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต[4] เมื่อข้าพเจ้าขึ้นครองราชย์ ก็คิดว่าจำเป็นอย่างยิ่ง ที่จะกระทำการบางสิ่งบางอย่างอย่างทันท่วงทีเพื่อเรียกความเชื่อมั่นของประชาชนกลับคืนมาอีกครั้ง ดังนั้นจึงจัดตั้งคณะอภิรัฐมนตรีขึ้น ซึ่งมีการตอบรับในทันทีและข้าพเจ้าสามารถเรียกความเชื่อมั่นจากประชาชนมาได้จริง ๆ ภายในวันเดียว มูลเหตุที่การกระทำนี้ได้รับการผลอย่างทันทีทันใดเนื่องจากเป็นการสัญญาถึงสิ่งอันพึงปรารถนาหลายประการ

ประการที่ 1 คือ ราชวงศ์จะสามัคคีกันและทำงานอย่างสอดคล้องกัน

ประการที่ 2 คือ พระเจ้าแผ่นดินเต็มพระทัยที่จะยอมรับคำแนะนำจาก

เจ้านายชั้นสูงที่ควรเคารพ ซึ่งเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ในกิจการของรัฐและเป็นที่เชื่อมั่นของประชาชน และปราศจากชนชั้นข้าราชการที่น่าชิงชังอยู่ในสภานี้

ประการที่ 3 พระราชอำนาจของพระเจ้าแผ่นดินในการกระทำตามพระราชหฤทัยจะถูกลดทอนลงโดยสภานี้ (ระลึกไว้ด้วยว่าทัศนคติปัจจุบันในประเทศเชื่อว่าพระเจ้าแผ่นดินอยู่ในข่ายที่จะกระทำอันตรายมากกว่าสิ่งที่ดี)

ดังนั้นผลตอบรับในทันทีของจัดตั้งอภิรัฐมนตรีสภานับเป็นสิ่งที่ดี และข้าพเจ้าคิดว่าเป็นไปตามวัตถุประสงค์อย่างดีและการกระทำของข้าพเจ้าก็เป็นเหตุผลอันสมควรที่ดี เนื่องจากประชาชนแสดงความคิดเห็นเพียงเล็กน้อย คณะอภิรัฐมนตรีก็จะนำมาวิพากษ์วิจารณ์อย่างหนัก ข้าพเจ้าจึงจะขอแจกแจงคำวิพากษ์วิจารณ์บางประการ และขอถามคำถามด้วย

1. ประชาชนถามว่าคณะอภิรัฐมนตรีเป็นสภาที่ปรึกษาหรือว่าเป็นสภาบริหาร บางคนก็คิดว่าสภามีอำนาจมากเกินไป ข้าพเจ้าอยากจะตอบว่าเป็นสภาที่ปรึกษาอย่างเดียวเพราะว่าไม่สามารถทำการบริหารได้ ความเห็นต่างๆ จะมีผลทางการบริหารโดยผ่านทางพระเจ้าแผ่นดินแต่เพียงพระองค์เดียว วิธีการดำเนินงานของสภาในปัจจุบันจะมีการประชุมเมื่อพระเจ้าแผ่นดินประทับอยู่ด้วย และไม่เคยประชุมเมื่อพระองค์ไม่ประทับอยู่เลยเว้นเสียแต่ว่ามีพระราชโองการพิเศษ คำถามต่างๆ ที่เสนอมายังสภา ได้แก่: คำถามทางด้านการเมือง คำถามทางด้านการเงินของประเทศ การแต่งตั้งข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ อาทิเช่น เสนาบดี คำถามเกี่ยวกับผลตอบแทนที่สูงและเป็นพิเศษ อาทิเช่น ตำแหน่งเจ้าพระยาและ Grand Crosses (ซึ่งในอดีตมีการนำไปใช้ในทางที่ผิดและมีอำนาจทุจริต) และคำถามเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีและพิธีกรรมที่สำคัญ ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินอาจได้รับคำแนะนำเป็นการส่วนพระองค์หรือจากเชื้อพระวงศ์

สำหรับคำถามที่เกี่ยวข้องกับกระทรวงอาจจะมีการเชิญเสนาบดีที่มีหน้าที่รับผิดชอบเข้าร่วมประชุม

คณะอภิรัฐมนตรีเข้าร่วมประชุมในคณะเสนาบดีและแสดงความคิดเห็นต่างๆ การตัดสินใจขั้นสุดท้ายเกี่ยวกับสาระสำคัญต่างๆ อาทิเช่น การประกาศใช้กฎหมายฉบับใหม่ หรือการลงนามสนธิสัญญา จะจัดขึ้นในสภาเสมอ พระเจ้าแผ่นดินมีอำนาจในการตัดสินใจทั้งในคณะเสนาบดีและอภิรัฐมนตรีแต่เพียงพระองค์เดียว โดยทั่วไปแล้วพระเจ้าแผ่นดินจะฟังเสียงส่วนใหญ่เสมอแม้ว่าจะทรงมีพระราชอำนาจเด็ดขาด ก็ไม่มีพระราชประสงค์ที่จะใช้เลย

2. เป็นที่วิพากษ์วิจารณ์ว่าคณะอภิรัฐมนตรีเป็นสภาที่ปรึกษา จึงไม่ควรเข้าร่วมประชุมในคณะเสนาบดีที่เป็นสภาบริหาร ข้าพเจ้ายอมรับว่าค่อนข้างถูกต้อง ระบบนี้เป็นเพียงการรับนำมาใช้เพื่อความเหมาะสม ซึ่งจะทำให้การดำเนินงานช้าลงไปถ้าคณะอภิรัฐมนตรีไม่เข้าร่วมประชุมในคณะเสนาบดีในขณะที่ปัญหาใดก็ตามที่มีตัดสินไปแล้วในคณะเสนาบดีก็จะต้องนำมาพิจารณาไตร่ตรองอีกครั้งในอภิรัฐมนตรี และเนื่องจากพระเจ้าแผ่นดินทรงตัดสินในคำถามต่างๆ แต่เพียงพระองค์เดียว ก็ดูเหมือนไม่จำเป็นเลยที่จะต้องทำให้ยุ่งยากซับซ้อนในขั้นตอนนี้ ถ้ามีอัครมหาเสนาดีมีอำนาจสั่งการคณะเสนาบดีและนำเสนอการตัดสินใจของคณะเสนาบดีไปทูลเกล้าฯ ถวายพระเจ้าแผ่นดิน ฉะนั้นจึงเป็นการดีที่จะมีอภิรัฐมนตรีในฐานะสภาที่แยกออกมาที่พระเจ้าแผ่นดินสามารถปรึกษาหารือได้ และให้พระบรมราชวินิจฉัยในขั้นสุดท้าย เราจะคุยถึงรายละเอียดเรื่องนี้ในภายหลัง

3. ควรจะมีกฎหมายบางฉบับที่จะบ่งบอกและกำหนดหน้าที่ของอภิรัฐมนตรี นี่เป็นความต้องการที่แท้จริงและร่างกฎหมายได้จัดทำแล้ว แต่มีความเห็นขัดแย้งกันมากว่า คณะอภิรัฐมนตรีควรมีหน้าที่อะไร ตอนนี้ข้าพเจ้าเก็บร่างกฎหมายไว้บนหิ้งจนกว่าจะมีความคิดชัดเจนว่า รูปแบบที่ดีที่สุดของสภานี้น่าจะเป็นอย่างไร

4. อภิรัฐมนตรีเป็นสิ่งที่เห็นพ้องต้องกันที่สุดในขณะนี้เนื่องจากลักษณะเฉพาะ

ของอภิรัฐมนตรี ซึ่งในกรณีที่มีการเปลี่ยนอภิรัฐมนตรี สภาจะไม่ได้รับความไว้วางใจจากประชาชน ข้าพเจ้าคิดว่าแนวความคิดดังกล่าวค่อนข้างเป็นการมองโลกในแง่ร้าย เพราะถ้าเกิดไม่มีคนดีเข้ามาอีกเลยในอนาคต เราก็คงสิ้นหวังแล้วกับสยาม

5. ที่ว่าการมีอภิรัฐมนตรีทำให้เกียรติภูมิของพระเจ้าแผ่นดินลดลงนั้น ข้าพเจ้ายอมรับว่าเป็นความจริง แต่ข้าพเจ้ามองแล้วว่าเกียรติภูมิของสถาบันกษัตริย์ในประเทศนี้ไม่เคยตกต่ำอย่างที่เป็นอยู่นี้เลย ข้าพเจ้าเคยอธิบายแล้วทำไมข้าพเจ้าจึงสงสัยว่าจะเรียกเกียรติภูมิเดิม ๆ กลับมาได้หรือไม่ ข้าพเจ้าคิดว่าวิวัฒนาการความคิดของสาธารณชนในกรุงเทพและชนชั้นมีการศึกษาได้ไปไกลแล้ว การจะเรียกความรุ่งโรจน์เดิม ๆ กลับมาก็เหมือนการไล่ล่าห่านป่าฉะนั้น พระเจ้าแผ่นดินควรจะยินยอมที่จะทำแต่สิ่งที่ดีเท่าที่จะกระทำได้ แม้ว่าผู้อื่นจะได้รับความเชื่อถือก็ตามที ข้าพเจ้าเชื่อว่าในปัจจุบันด้วยมติมหาชนอย่างที่เป็นอยู่ในขณะนี้ ความเชื่อถือจะไปตกอยู่แก่บุคคลอื่น ไปที่เสนาบดีหรือเจ้าฟ้าชายบางพระองค์ถ้าไม่มีอภิรัฐมนตรี ถ้าเกิดข้อผิดพลาดขึ้นก็จะคิดว่าเป็นอิทธิพลมาจากบุคคลที่ชั่วร้ายบางคนและความโง่เขลาของพระเจ้าแผ่นดินที่เชื่อคนเหล่านั้น ดูเหมือนประชาชนจะคิดที่ว่าพระเจ้าแผ่นดินไม่เป็นตัวของตนเอง ใครจะครอบงำอย่างไรก็ได้ คิดว่าพระองค์ไม่มีความคิดของตัวเอง คำพูดนี้อาจฟังเกินเลยไปบ้าง แต่ก็เกือบเป็นความจริงทีเดียว

6. พระราชอำนาจของพระเจ้าแผ่นดินถูกลดทอนลง นี่คือเจตนาที่แท้จริง ๆ ดังที่ข้าพเจ้ากล่าวไว้แล้วว่าเวลาของพระราชอำนาจอันเด็ดขาดเหลือน้อยลงทุกที อภิรัฐมนตรีจะลดพระราชอำนาจของพระเจ้าแผ่นดินที่จะเป็นอันตรายจากการกระทำตามพระราชหฤทัย ซึ่งแน่นอนว่าไม่ได้ลดพระราชอำนาจของพระองค์ในการกระทำสิ่งที่ดี ดังที่พระองค์ยังได้รับการสนับสนุนจากอภิรัฐมนตรีอย่างเต็มหัวใจในกรณีนั้น

ข้าพเจ้าเชื่อว่าเหตุผลบางประการที่ว่าทำไมอภิรัฐมนตรีถูกวิพากษ์วิจารณ์และเป็นที่หวาดกลัวอย่างมากในขณะนี้ คือความรู้สึกอิจฉา ผู้ที่ฝักใฝ่พระเจ้าแผ่นดิน

จะเป็นที่เกลียดชังเสมอ อีกทั้งยังทำให้การใช้อำนาจทุจริตเป็นไปได้ยาก เพราะขณะนี้ประชาชนเองก็ทุจริตมากถึง 5 เท่าหรือมากกว่านั้นแทนที่จะเป็น 1 หรือ 2 เท่า

หลังจากได้กล่าวถึงคำวิพากษ์วิจารณ์บางประการต่อรูปแบบของอภิรัฐมนตรีในปัจจุบันแล้ว ข้าพเจ้าจะกล่าวถึง

คำถามประการที่ 5 รูปแบบที่ดีที่สุดของอภิรัฐมนตรีคืออะไร คุ้มค่าที่จะทำให้เป็นสถาบันถาวรของประเทศหรือไม่ หรือควรจะปล่อยให้สิ้นสุดไปเองตามธรรมชาติ

ง) สภาเสนาบดี

ท่านกล่าวไว้ในบทความใน *Atlantic Monthly* ว่า ระบบรัฐบาลของสยามไม่มีช่องโหว่[5] นั่นเป็นสิ่งที่ถูกต้องที่สุด แต่ข้าพเจ้าคิดว่าขึ้นอยู่กับระบบที่เสนาบดีแต่ละคนขึ้นตรงต่อพระเจ้าแผ่นดินแต่เพียงพระองค์เดียว เสนาบดีแต่ละท่านทำงานเพื่อผลประโยชน์ของกระทรวงตนเองเท่านั้นไม่ใช่เพื่อผลประโยชน์ของทั้งหมด ความพยายามนี้ทำเพื่อพัฒนาเนื้อหาสาระโดยจัดให้มีการประชุมประจำทุกสัปดาห์ เสนาบดีจะประชุมกันอาทิตย์ละครั้งเป็นอย่างน้อยเพื่ออภิปรายเนื้อหาสาระด้วยกัน และข้าพเจ้าคิดว่าเป็นการพัฒนาที่แท้จริง แต่จะดีกว่านี้ถ้าเรามีอัครมหาเสนาบดีเป็นผู้บังคับบัญชาเสนาบดีสภา ท่านควรจะได้รับอนุญาตให้มีสิทธิในการเลือกผู้ร่วมงานเพื่อที่ว่าเสนาบดีสภาจะได้ทำงานเป็นอย่างดีในฐานะสภาที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เสนาบดีควรจะได้รับการแต่งตั้งจากพระเจ้าแผ่นดินภายหลังจากการปรึกษาหารือกับอัครมหาเสนาบดีแล้ว ข้าพเจ้าเชื่อว่านี่คงจะเป็นผลประโยชน์ที่แท้จริงของประเทศ จากนั้นอภิรัฐมนตรีจะทำหน้าที่ในฐานะสภาควบคุม ข้าพเจ้าชี้ให้เห็นแล้วว่าสายการทำงานควรจะอยู่ภายใต้ระบบนี้ สิ่งที่ต้องพิจารณาก็คือระบบนี้ควรจะใช้ในเวลานี้หรือเวลาต่อไป

คำถามประการที่ 6 เราควรจะมีอัครมหาเสนาบดีหรือไม่ ระบบนี้ควรจะเริ่มในตอนนี้เลยหรือไม่

จ) สภานิติบัญญัติ

คำถามเกี่ยวกับการมีสภานิติบัญญัติบางประเภทได้อภิปรายกันมาแล้วหลายครั้ง สภานิติบัญญัติประเภทนี้จัดตั้งขึ้นในต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สภาประกอบไปด้วยเสนาบดีสภา และสมาชิกที่ได้รับการแต่งตั้ง 12 คน สภาดำรงอยู่ได้ประมาณ 5 ปีและหลังจากนั้นก็กลายเป็นหมันไปแล้วแม้ว่ากรรมการหลายท่านยังคงมีชีวิตอยู่ ข้าพเจ้าคิดว่าควรจะล้มเลิกไปเพราะเห็นว่าไม่มีความต้องการสภานี้อย่างแท้จริง อีกทั้งยังทำให้การทำงานของเสนาบดีล่าช้าออกไป

เมื่อพระเจ้าแผ่นดินองค์ก่อนขึ้นครองราชบัลลังก์ สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ[6] ทรงแนะนำการก่อตั้งสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน ที่คล้ายคลึงกับที่มีในรัสเซียในเวลานั้น (ไม่ใช่สภาดูมา) ข้าพเจ้าเชื่อว่าได้มีอภิปรายกันในเสนาบดีสภาแล้ว แต่ระบบยังไม่ได้นำมาใช้ เนื่องจากตามความเห็นของนายเยนส์ เวสเตนการ์ด ที่คิดว่ารูปแบบของระบบรัฐสภาชั่วคราวจะตอบสนองวัตถุประสงค์ได้ไม่ดีนัก[7]

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเสนอพระดำริใหม่เกี่ยวกับสภานิติบัญญัติ อันประกอบด้วยข้าราชการที่แต่งตั้งจากกระทรวงต่าง ๆ สภานี้จะทำงานเช่นเดียวกับคณะกรรมาธิการร่างกฎหมาย ซึ่งเรามีแผนกร่างกฎหมายแล้วและข้าพเจ้ายังไม่แน่ใจว่าสภาที่เสนอความคิดไว้นี้จะสามารถทำงานได้ดีกว่าเดิม ข้าพเจ้าเกรงว่าจะตรงกันข้ามและอาจจะทำให้การทำงานล่าช้าลงด้วย นอกจากนี้อาจจะเป็นความพยายามที่จะวิพากษ์วิจารณ์นโยบายของเสนาบดี และเนื่องจากคณะกรรมการเป็นเพียงข้าราชการในกระทรวงที่แต่งตั้งเพียงชั่วคราวเท่านั้น ระบบจึงอาจจะไม่ดีมากสำหรับกฎเกณฑ์ข้อบังคับ ความยากลำบากเกี่ยวกับสภาที่แต่งตั้งขึ้นเช่นนี้มักถูกตั้งคำถามเกี่ยวกับการหาสมาชิก ในขณะนี้เราไม่สามารถ

จ่ายเงินแก่สมาชิกได้ และเราไม่สามารถหาสมาชิกที่ไม่ต้องจ่ายเงินได้

คำถามประการที่ 7 เราควรจะมีสภานิติบัญญัติหรือไม่ อะไรควรจะเป็นรัฐธรรมนูญของสภานี้ (ข้าพเจ้าได้รับฎีกาจำนวนมากเกี่ยวกับรูปแบบของสภาประเภทนี้)

2. สถานการณ์ทางการเงิน

ข้าพเจ้าจะไม่พูดมากเกี่ยวกับปัญหาทางเศรษฐกิจ เพราะข้าพเจ้ารู้สึกว่าข้าพเจ้าไม่มีความสามารถทางด้านนี้ ข้าพเจ้าคิดว่าเราควรจะมีที่ปรึกษาที่มีความสามารถอย่างมากอย่างเซอร์ เอ็ดเวิร์ด คุก[8]

ปัญหาสำคัญอย่างหนึ่งก็คือ การแบ่งสรรทรัพยากรที่มีอยู่ให้แก่กระทรวงต่างๆ ให้ได้อย่างเหมาะสมอย่างไร ข้าพเจ้ารู้ว่า ตามความเห็นของท่าน เราใช้จ่ายด้านการทหารมากเกินไป ข้าพเจ้าค่อนข้างเห็นด้วยกับท่านในแง่นี้ แต่การตัดงบประมาณด้านการทหารเป็นความรับผิดชอบที่หนักหนาสาหัสทีเดียว น้อยคนจะกล้าพูดถึงเรื่องนี้ เพราะเรายังมีประสบการณ์มามากเกี่ยวกับนโยบายอันธพาลของประเทศเพื่อนบ้าน

คำถามประการที่ 8 ท่านมีความคิดเห็นเช่นไรเกี่ยวกับสถานการณ์ทางการเงินของเรา

3. กิจการภายในประเทศ

การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญที่ข้าพเจ้ากำลังครุ่นคิดในขณะนี้คือ การจัดตั้งสภาเทศบาล ข้าพเจ้าคิดว่าในตอนแรกสภานี้ควรจะมาจากการแต่งตั้ง หลังจากนั้นเราจะพยายามจัดให้มีการเลือกตั้งเทศบาล ซึ่งคงจะให้แนวความคิดบางประการใน

เรื่องความเป็นไปได้ของการเริ่มต้นรูปแบบบางประเภทของการปกครองแบบผู้แทน จะทำให้พวกหัวก้าวหน้าในประเทศพอใจ และเป็นตัวอย่างที่ดีให้เห็นว่าราษฎรมีความพร้อมจะมีเสียงในกิจการของรัฐจริง ๆ หรือไม่

คำถามอีกประการหนึ่งที่ข้าพเจ้าเห็นว่ามีความสำคัญคือ คำถามเกี่ยวกับคนจีน คนจีนมีประโยชน์ในสยามอย่างมาก ในสมัยก่อนชาวจีนแต่งงานกับสตรีสยามและกลายเป็นพลเมืองสยามที่ดี ทว่านับตั้งแต่การปฏิวัติของคนจีนเป็นต้นมาก็เปลี่ยนแปลงไป ขณะนี้ชาวจีนนำภรรยามาจากเมืองจีน และตั้งใจคงความเป็นจีนไว้ เขาก่อตั้งโรงเรียนที่สอนด้วยภาษาจีนเพียงภาษาเดียว ซึ่งค่อนข้างจะก่อให้เกิดความยุ่งเหยิงต่อกิจการของรัฐ เนื่องจากเราสูญเสียแหล่งพลเมืองที่ดีและทำงานหนัก และความคิดใหม่ ๆ ในจีนที่แทรกซึมเข้ามาก็เป็นอันตรายที่ซ่อนเร้น[9]

คำถามประการที่ 9 จะทำอย่างไรจึงจะทำให้ชาวจีนกลายเป็นชาวสยามเหมือนในอดีตที่ผ่านมา (ใน the Straits Settlements ชาวจีนเต็มใจที่จะเป็นคนในบังคับอังกฤษ)

ทั้งหมดนี้คือปัญหาที่เรายังไม่พบหนทางแก้ไขที่น่าพอใจ หรือยังสงสัยเกี่ยวกับวิธีที่เหมาะสมในการปฏิบัติ ส่วนปัญหาอื่น ๆ กำลังแก้ไขอยู่หรือกำลังจะได้รับการแก้ไข

II. พระบันทึกของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

[ในร่างปกจดหมาย (ภาษาไทย) จากสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพที่มีไปยังพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ 1 สิงหาคม 1926

สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ กล่าวว่าพระองค์แสดงความคิดเห็นเป็นภาษาอังกฤษเพื่อที่ว่าแซยร์สามารถอ่านได้โดยปราศจากคำถามทางด้านการแปลแต่อย่างใด พระองค์ยังเพิ่มเติมด้วยว่าท่านตระหนักดีว่าไวยากรณ์ภาษาอังกฤษของท่านยังไม่ดีนัก หว่าถึงกระนั้นก็หวังว่าแซยร์สามารถเข้าใจถึงเหตุผลในการโต้แย้งได้

เนื้อหาที่นำมาพิมพ์ในที่นี้นำมาจากร่างสำเนาบันทึกของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ฉบับที่ 3 ส่วนร่างสำเนา 2 ฉบับแรกก็ยังอยู่ในแฟ้มด้วย (กจช. สบ.2.47/32)]

1. ข้าพเจ้าได้อ่านพระราชบันทึกของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพระยากัลยาณไมตรี [แซยร์] แล้ว ข้าพเจ้าไม่มีอะไรนอกจากเขียนบันทึกกำกับในเรื่องพระราชบันทึกของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แต่สำหรับบันทึกของพระกัลยาณไมตรีนั้นแม้ว่าจะชื่นชอบการแสดงทัศนะและเห็นพ้องบ้างในบางส่วน ข้าพเจ้าก็เสียใจที่พบว่าข้าพเจ้าแตกต่างจากเขาในบางส่วน แต่ด้วยกำหนดเวลาที่จะเอาคำตอบของข้าพเจ้าค่อนข้างสั้น อีกทั้งอุปสรรคจากการแสดงความคิดเห็นเป็นภาษาอังกฤษแทนที่จะเป็นภาษาไทย บังคับให้ข้าพเจ้าต้องเขียนอย่างรวบรัด ถึงกระนั้นข้อเสนอในบันทึกของพระยากัลยาณไมตรีแบ่งเป็น 2 ประเด็น กล่าวคือ ข้อเสนอที่มีเนื้อหาที่จะประกาศเป็นพระราชบัญญัติทันที และข้อเสนอที่มีเนื้อหาที่จะต้องพิจารณาต่อไป ข้าพเจ้าจะวิพากษ์วิจารณ์เฉพาะประเด็นแรก

2. ในทัศนะของข้าพเจ้านั้นข้อเสนอที่สำคัญที่สุดคือ การเปลี่ยนระบบการบริหารราชอาณาจักรด้วยการแต่งตั้งอัครมหาเสนาบดีที่มีอำนาจในการแต่งตั้งและไล่เสนาบดีออก และมีอำนาจแต่เพียงผู้เดียวที่จะกำหนดนโยบายและควบคุมการบริหารราชอาณาจักร และแน่นอนว่าย่อมอยู่ภายใต้พระบรมราชานุญาตของพระเจ้าแผ่นดินและอำนาจการบังคับบัญชาเงาของอภิรัฐมนตรี ข้าพเจ้าถูกจำกัดด้วยข้อจำกัดในการศึกษาและความรู้เกี่ยวกับการบริหารของประเทศยุโรป ความรู้สึก

ของข้าพเจ้าคือ อัครมหาเสนาบดีมีความจำเป็นในการปกครองระบบรัฐสภา แต่ในประเทศที่มีการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เด่นกว่า ดังเช่น รัสเซีย ตุรกี และเปอร์เซีย ระบบดูเหมือนจะทำได้ไม่ดีนักถ้าปราศจากเจ้าที่เข้มแข็ง หรือจริง ๆ แล้วสามารถปกป้องเจ้าที่อ่อนแอจากความหายนะ แต่ข้าพเจ้าจะกล่าวซ้ำอีกครั้งว่า ข้าพเจ้าไม่ถือว่าตัวเองมีอำนาจในการตัดสินสาระธรรมชาติของยุโรป ดังนั้นข้าพเจ้าจะจำกัดข้อวิพากษ์วิจารณ์ของข้าพเจ้าทั้งหมดอยู่ที่สิ่งที่ข้าพเจ้าคิดว่าอาจจะกระทบกระเทือนต่อสยามและชาวสยาม

3. ประการแรกข้าพเจ้าจะกล่าวถึงความรู้สึกทั่วไปที่อาจจะเกิดขึ้นภายในประเทศเนื่องจากอัครมหาเสนาบดีอย่างที่พระกัลยาณไมตรีเสนอ หรือจริง ๆ แล้วก็คือ อัครมหาเสนาบดีในความหมายของยุโรปนั้น เป็นตำแหน่งไม่เคยมีมาก่อนในสยาม และการจัดตั้งอัครมหาเสนาบดีเป็นการเปลี่ยนแปลงใหม่ ซึ่งตามธรรมชาติแล้ว อาจจะก่อให้เกิดการคาดการณ์ต่าง ๆ แน่นอนว่าคำอธิบายที่พอจะรับฟังได้อาจจะถูกเขียนขึ้นตามพระราชปรารภในพระราชกฤษฎีกา แต่จะเป็นไปได้หรือที่จะทำให้ประชาชนเชื่อใจ ข้อเท็จจริงที่ว่าพระเจ้าแผ่นดินทรงแต่งตั้งบุคคลหนึ่งที่พวกเขาไม่เคารพมากเท่ากับพระเจ้าแผ่นดิน มาปกครองประเทศแทนพระองค์ ซึ่งเป็นธรรมดาที่เขาจะตั้งคำถามว่าทำไม เป็นเพราะว่าพระมหากษัตริย์ไม่สนพระทัยที่จะปฏิบัติพระราชกรณียกิจที่พระองค์ควรทำเช่นนั้นหรือ หรือว่าอภิรัฐมนตรีเห็นว่าพระเจ้าแผ่นดินทรงอ่อนแอเกินไปที่จะปกครองประเทศ จึงแนะนำให้พระองค์ทรงแต่งตั้งอัครมหาเสนาบดี ไม่ว่าในกรณีไหนพระราชอำนาจและเกียรติภูมิของพระเจ้าแผ่นดินก็จะได้รับความปราชัยในสายตาประชาชน การเปลี่ยนแปลงใหม่อาจจะได้รับเสียงปรบมือ [ปรบมือให้] จากชาวสยามที่มีความคิดแบบตะวันตก แต่พวกเขาทั้งหมดมีเท่าไรเมื่อเทียบกับประชาชนทั้งหมดของสยาม พูดสั้น ๆ ก็คือ ข้าพเจ้ามีความเห็นว่าการเปลี่ยนแปลงใหม่อาจจะสร้างความรู้สึกที่ไม่เป็นผลดีให้เกิดขึ้นในประเทศ เราต้องไม่ลืมว่าในประเทศนี้ความรู้สึกทั่วไปมีความหมายมาก

ซึ่งพิสูจน์ให้เห็นแล้วจากผลลัพธ์ของพระราชบัญญัติฉบับแรกของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในการจัดตั้งอภิรัฐมนตรี

4. ตอนนี้ข้าพเจ้าจะกล่าวถึงผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงใหม่ที่จะเกิดขึ้นกับชนชั้นผู้ปกครอง ผลกระทบที่ได้รับที่เห็นแล้วจากการจัดตั้งอภิรัฐมนตรีเป็นการตัดสินที่ได้มาตรฐาน ซึ่งอาจจะอยู่ในความเป็นไปได้ที่ก่อให้ความรู้สึก 3 ประการได้แก่

(ก) ผู้ซึ่งปรบมือ [ปรบมือให้] และ [เป็น] เต็มใจที่จะสนับสนุนการเปลี่ยนแปลงใหม่ ไม่ว่าจะด้วยความเชื่อมั่นหรือยอมให้ความจงรักภักดีต่อพระเจ้าแผ่นดินลบล้างความเชื่อมั่นของเขา และผู้ซึ่งปรบมือให้เพราะหวังผลประโยชน์

(ข) ผู้ซึ่งไม่อินังขังขอบหรือผู้ที่สงสัยในสิ่งต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเพราะไม่มีผลประโยชน์ของเขาเข้ามาเกี่ยวข้อง ก็เป็นผู้ที่ฉวยโอกาสที่รออยู่เฉย ๆ เพื่อแสวงหาผลประโยชน์ให้ตนเองจากผลลัพธ์อะไรก็ตามที่จะเกิดขึ้น

(ค) ผู้ซึ่งไม่เห็นด้วยไม่ว่าจะจากความเชื่อมั่นของเขาหรือจากความอิจฉาส่วนตัว หรือมีผลกำไรหรือผลประโยชน์ที่จะสูญเสียจากการเปลี่ยนแปลงใหม่

ความจริงแล้วไม่ว่าระบบการปกครองอะไรก็ตามที่นำมาใช้ก็จะไม่สามารถสร้างความพอใจทั่วไปได้ และ [มี] ข้อจำกัดที่จะแบ่งแยกความรู้สึกในทำนองเดียวกับที่ข้าพเจ้าได้กล่าวไปแล้ว สิ่งที่ได้แต่หวังก็คือจะมีสัดส่วนของความรู้สึกเห็นพ้องมากที่สุด ที่ข้าพเจ้าไม่คิดว่าจะเกิดขึ้นในกรณีการแต่งตั้งอัครมหาเสนาบดีดังที่เสนอไว้

5. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกล่าวไว้ในพระราชบันทึกของพระองค์โดยตรงว่าทรงได้รับมรดกที่น่าสลดใจ เมื่อพระองค์เสด็จขึ้นครองราชบัลลังก์ เนื่องจากพระราชอำนาจของพระเจ้าแผ่นดินตกลงอย่างมากทั้งในแง่ความเคารพสักการะและความเชื่อมั่น กระทรวงพระคลังมหาสมบัติก็เกือบจะล้มละลาย รัฐบาลกินสินบน

และงานราชการก็ยุ่งเหยิงไม่มากก็น้อย ผลงานชิ้นสำคัญของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในการจัดตั้งอภิรัฐมนตรีทันทีหลังจากการขึ้นครองราชย์ ก็เรียกความเชื่อมั่นในราชบัลลังก์กลับคืนมาในไม่ช้า ตอนนี้เรามาดูถึงองค์ประกอบและการทำงานของอภิรัฐมนตรี สภาประกอบไปด้วยคณะกรรมการที่มีชื่อเสียงและประสบการณ์ 5 ท่านเป็นประธาน [เป็นผู้บังคับบัญชา] ภายใต้พระเจ้าแผ่นดินเป็นการส่วนพระองค์ และทุกมติที่ผ่านสภาถูกบริหารโดยพระเจ้าแผ่นดินแต่เพียงพระองค์เดียว ไม่มีสมาชิกสภาคนใดเคยถูกพาดพิงถึงในพระราชบัญญัติฉบับใดหรือมีคนใดแทรกแซงการทำงานในแผนกต่าง ๆ ของกระทรวง และก็ไม่มีการกล่าวโทษว่าสภาแย่งชิงพระราชอำนาจของพระเจ้าแผ่นดิน และพยายาม [ได้พยายาม] ที่จะแทรกแซงความรับผิดชอบของกระทรวงต่าง ๆ อีกด้วย ข้าพเจ้ายินดีอย่างยิ่งที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงปฏิเสธการกล่าวโทษในพระราชบันทึกของพระองค์ แต่ในความเป็นจริงการกล่าวโทษที่ประสงค์ร้ายสามารถทำได้กับสภาที่มี 5 ท่าน (บางทีข้าพเจ้าอาจจะได้รับอนุญาตให้เอ่ยนามได้) ก็เพียงพอที่จะทำให้เราตระหนักถึงอุปสรรคที่อัครมหาเสนาบดีต้องเผชิญหน้ากับเล่ห์เหลี่ยมแต่เพียงผู้เดียวตามลำพังว่า ในขณะที่อีกทางหนึ่งเขาก็ต้องมีหน้าที่รับผิดชอบบริหารประเทศให้ดี นับจากนี้ไปนี้ไปเราจะเห็นถึงความจำเป็นที่จะเกิดขึ้นก็คือ อัครมหาเสนาบดีจะถูกบังคับให้ใช้อุบายทั้งที่ดีและไม่ดีเพื่อที่จะรักษาตนเองไว้ หรือไม่ก็ลาออกจากการแต่งตั้งทั้งหมด

6. ตอนนี้ข้าพเจ้าจะกล่าวถึงบุคคลและหน้าที่ความรับผิดชอบของอัครมหาเสนาบดี ไม่ต้องสงสัยว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทรงเลือกบุคคลที่เหมาะสมที่สุดในพระราชอาณาจักรเป็นอัครมหาเสนาบดีคนแรกของพระองค์ และให้พวกเราทึกทักเอาเองว่าการเลือกนั้นบรรจบกับการยอมรับทั้งหมดโดยบังเอิญ ความรู้สึกประการแรกที่เกิดขึ้นจากการแต่งตั้งอัครมหาเสนาบดีน่าจะเป็นว่าเขาถูกคาดหวังให้พัฒนาการบริหารในวิถีทางที่จะเป็นที่พอใจของมหาชนทั้งหมด เขาอาจจะไม่ตระหนักถึง

ความคาดหวังทั่วไปหรือไม่ ไม่ว่าจะไม่มีเหตุผลก็ตาม เขาจะเริ่มมีคำตำหนิติเตียนบรรจุในศีรษะตลอดเวลา ซึ่งอาจจะเป็นการยากอย่างยิ่งสำหรับอัครมหาเสนาบดีที่จะรักษาความเชื่อมั่นจากมหาชนได้ตลอดเวลา ยิ่งไปกว่านั้นอัครมหาเสนาบดีแม้จะฉลาดและอาจจะมีความสามารถมากเพียงใดก็ตาม ก็ยังดำเนินงานต่อไปภายใต้พระบรมราชานุญาตของพระเจ้าแผ่นดินเช่นเดียวกับการสนับสนุนที่จงรักภักดีและความช่วยเหลือที่มีประสิทธิภาพของเสนาบดี เขาจะมั่นใจได้อย่างไร จึงเป็นข้อเสนอแท้จริงที่อัครมหาเสนาบดีควรจะมีอำนาจในการโยกย้ายหรือเลือกเสนาบดี แต่อำนาจเช่นนั้นถือว่าเป็นของพระเจ้าแผ่นดินเสมอมา และถือว่าเป็นหลักสำคัญในการต่อต้านการติดต่อกันอย่างลับ ๆ มันจะเป็นความแตกต่างที่ยิ่งใหญ่ระหว่างพระเจ้าแผ่นดินใช้พระราชอำนาจเหล่านั้นในอภิรัฐมนตรีกับการอนุญาตให้อัครมหาเสนาบดีใช้อำนาจภายใต้พระบรมราชานุญาต ถ้าอำนาจลี้ลับของพระเจ้าแผ่นดินถือว่าเป็นสิ่งที่น่ารังเกียจ จะเป็นอย่างไรที่จะมีอัครมหาเสนาบดีอีกคนหนึ่ง เราลองสมมติว่าไม่มีอะไรเกิดขึ้นอย่างที่ข้าพเจ้าได้กล่าวเอาไว้ ในขณะนี้ถ้าอัครมหาเสนาบดีพิจารณาว่าเสนาบดี 1 คนหรือมากกว่านั้นไร้ความสามารถ เขาควรจะแต่งตั้งใครขึ้นมาแทน ตามธรรมชาติแล้วเขาควรจะเลือกผู้ที่เขาเชื่อใน [เกี่ยวด้วย] ความสามารถเช่นเดียวกับความจงรักภักดีต่อเขา นับจากนี้ไปเราควรตระหนักถึงรากฐานของพรรครัฐบาลที่จะนำมาใช้ในสยาม แต่ถ้าปราศจากการควบคุมทางรัฐสภาพื้นฐานดังกล่าวมีแนวโน้มที่จะเป็นรัฐบาลตามก๊ก

7. ความสัมพันธ์ระหว่างพระเจ้าแผ่นดินและอัครมหาเสนาบดีเป็นสิ่งที่สำคัญและละเอียดอ่อนที่สุด อาจจะเหมือนโลกพระศรีอาริย์ที่คาดหวังว่าพระเจ้าแผ่นดินและอัครมหาเสนาบดีอาจจะเห็นพ้องกัน หรือจริง ๆ แล้วอัครมหาเสนาบดีทุกท่านจะมีระดับการสนับสนุนและความเชื่อมั่นในพระเจ้าแผ่นดินเท่ากัน ถ้าพระเจ้าแผ่นดินต้องการปลดนายกรัฐมนตรีออก พระองค์ควรจะมีเหตุผลที่น่าเลื่อมใสที่จะทำเช่นนั้น แม้ว่าจะไม่มีรัฐสภาที่จะให้เหตุผลที่น่าเชื่อเพื่อปกป้องพระราชวินิจฉัยของ

พระเจ้าแผ่นดินจากการถูกตัดสินว่าอยุติธรรมและตามพระราชหฤทัย ตามธรรมชาติแล้วอัครมหาเสนาบดีที่ถูกปลดออกจะไม่ประกาศถึงความผิดของตนเอง และเขาในฐานะผู้ยิ่งใหญ่อาจจะมีผู้ชื่นชมไม่มากก็น้อยที่เห็นด้วยกับเขา และนับจากนี้ไปเราจะเห็นว่ารากฐานของการคัดค้านข้าราชการจะถูกนำมาใช้ในสยาม และอีกครั้งที่ปราศจากการควบคุมของรัฐสภา แต่สิ่งที่แย่ไปกว่านั้น [แย่ที่สุด] อาจจะเกิดขึ้นเมื่อพระเจ้าแผ่นดินต้องการที่จะถอดถอนอัครมหาเสนาบดีและเขาได้รับการสนับสนุนอย่างกว้างขวางจากประชาชน แม้กระทั่งในกรุงเทพมหานครเพียงแห่งเดียว

8. อีกสิ่งหนึ่งในสยามที่ยังคงแตกต่างจากประเทศยุโรปที่มีระบบรัฐบาลแบบอัครมหาเสนาบดี ในประเทศอย่างเช่นอังกฤษหรือฝรั่งเศสที่มีการเปลี่ยนรัฐบาลตามความประสงค์ของรัฐสภา หรือแม้กระทั่งรัสเซียในสมัยก่อนที่มีการเปลี่ยนเสนาบดีบ่อยครั้งตามความประสงค์ของผู้ปกครอง ประเทศเหล่านั้นมีการจัดการแผนกข้าราชการพลเรือนที่เป็นข้าราชการประจำทำงานอยู่ รัฐมนตรีควบคุมเฉพาะนโยบาย ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงรัฐมนตรีก็ไม่ส่งผลกระทบต่อการทำงานของแผนกไม่ว่าอย่างไรก็ตามสยามในขณะนี้และข้าพเจ้ามีความเห็นว่าจะมาถึงในเวลาใดเวลาหนึ่งในที่สุด เสนาบดีเป็นคนที่เปรียบเสมือนกำลังของกระทรวงที่ท่านเป็นผู้บังคับบัญชา การจัดระบบเช่นเดียวกับการทำงานของแผนกยังคงมีผลกระทบที่เห็นได้ชัดจากความสามารถของเสนาบดี ซึ่งก็คือเหตุผลที่ว่าทำไมแม้กระทั่งปราศจากการเปลี่ยนแปลงเสนาบดีอย่างสม่ำเสมอ ก็ยากที่จะหาบุคคลที่มีความสามารถในฐานะหัวหน้าแผนกของกระทรวง ถ้าตำแหน่งของรัฐมนตรีกลายเป็นสิ่งที่ไม่แน่นอนก่อนหน้าการจัดระบบอย่างทั่วถึงจะได้ทำขึ้นในกระทรวงต่าง ๆ ดังเช่นในประเทศยุโรปแล้ว ข้าพเจ้าเกรงว่ากฎเกณฑ์ส่วนท้องถิ่นจะแตกกระจายไปด้วย เพราะแทนที่จะมุ่งหวังพึ่งหัวหน้าตลอดเวลา ก็จะเกิดการคาดเดาถึงผู้ที่จะมาเป็นหัวหน้าขึ้นมาแทนอย่างแน่นอน อาจจะมีข้อโต้แย้งว่าอัครมหาเสนาบดีถูกคาดหวังให้รักษาความบกพร่อง แต่จากธรรมชาติของสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในประเทศนี้ดังที่ได้กล่าวมา

ก่อนหน้านี้แล้วสามารถทำได้ด้วยคนๆ เดียวหรือไม่ บางทีอาจจะมีข้อโต้แย้งอีกว่าคำตอบสามารถรับรู้ได้ถ้าเพียงแต่เราให้แนวความคิดการทดลอง แต่ทำไมต้องเสี่ยงทดลองเพื่อเห็นแก่แนวความคิดในเมื่อไม่มีความจำเป็น

9. ข้าพเจ้าไม่ปรารถนาจะเป็นที่เข้าใจว่า ข้าพเจ้าคิดว่าการปกครองระบบรัฐสภาและการปกครองแบบอัครมหาเสนาบดีจะไม่เหมาะสมกับสยามตลอดกาล ข้าพเจ้าเพียงยืนยันว่าทั้งสองระบบไม่เหมาะสมและยังไม่เป็นที่ปรารถนาในเงื่อนไขและสถานการณ์แวดล้อมของสยามในขณะนี้ และผลลัพธ์อาจจะร้ายแรง ถึงแม้ว่าการปกครองแบบอัครมหาเสนาบดีเพียงลำพังจะถูกรับมาใช้แล้วในขณะนี้ สิ่งที่สยามต้องการอย่างเร่งด่วนในขณะนี้คือการปรับปรุงแก้ไขสิ่งชั่วร้าย [ที่] เกิดขึ้นก่อนพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชบัลลังก์ และการจัดการบริหารราชอาณาจักรอย่างมีประสิทธิภาพก่อนสิ่งอื่น ในข้อนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตราพระราชบัญญัติที่ยิ่งใหญ่ที่ไม่สรรเสริญไปได้มากกว่านี้อีกแล้ว ด้วยการจัดตั้งอภิรัฐมนตรี และปฏิบัติพระราชกรณียกิจด้วยความซื่อสัตย์และความยากลำบาก เราควรจะไม่ลืมว่างานที่ดีทั้งหมดนั้นพระเจ้าแผ่นดินทรงทำสำเร็จภายใน 10 เดือนสุดท้าย และยังมีงานอีกมากที่จะต้องทำ และ “โรมไม่ได้สร้างเสร็จภายในวันเดียว” ถึงแม้ว่ามีการนำการเปลี่ยนแปลงใหม่เข้ามาใช้ข้าพเจ้าก็ยังสงสัยว่าจะสามารถสำเร็จลุล่วงไปอย่างรวดเร็วหรือไม่ ต้องกล่าวว่าดีกว่าหรือไม่ ข้าพเจ้าเป็นคนชราผู้หนึ่งและอาจจะถูกมองว่าเป็นพวกอนุรักษ์นิยม แต่ด้วยความสัตย์จริงข้าพเจ้าขออนุญาตที่จะกล่าวว่าอะไรคือความผิดพลาดหรืออุปสรรคของระบบในปัจจุบันที่แสดงออกมาให้เห็น เพื่อที่จะทำให้ความปลอดภัยเป็นอันตรายหรือเหนี่ยวรั้งการพัฒนาของสยามหรือไม่ถ้ามันได้รับอนุญาตให้ดำเนินต่อไป มีความจำเป็นที่เห็นได้ชัดและทำให้แน่ใจหรือไม่ว่ามีความต้องการเปลี่ยนแปลงแบบถอนรากถอนโคนถ้าผลประโยชน์ของระบบในปัจจุบันถูกพบว่าจะอยู่ได้ไม่นานหรือประนีประนอมกันได้ ข้าพเจ้าไม่คิดว่าคณะอภิรัฐมนตรีคนใดรีรอที่จะปรับปรุงแก้ไขแม้แต่กระทั่ง

การล้มเลิกสภานี้ แต่ถ้าอภิรัฐมนตรีได้รับการพิจารณาแล้วว่ามีประโยชน์ ข้าพเจ้าขอเตือนว่าการแต่งตั้งอัครมหาเสนาบดีอย่างที่ได้เสนอไปและไม่ว่าข้อเสนอจะให้อะไร อภิรัฐมนตรีจะสูญหายไปอย่างแน่นอนตราบเท่าที่ยังคงเห็นว่ามีประโยชน์อยู่ภายในช่วงชีวิตของบรรดาชายชราที่รับราชการในอภิรัฐมนตรีในขณะนี้

10. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้เกียรติอย่างสูงและน่าพอใจด้วยการอ้างถึงชื่อของข้าพเจ้าในพระราชบันทึกของพระองค์ในหมู่ผู้สนับสนุนแนวความคิดของพระองค์เป็นกลุ่มแรกและมั่นคงในการจัดตั้งอภิรัฐมนตรี ข้าพเจ้าทำเช่นนั้นเพราะข้าพเจ้าเชื่ออย่างแน่แท้ว่าสภา [นี้] เพียงลำพังอาจจะใช้การได้สำหรับบริหารสยามให้ประสบผลสำเร็จภายใต้สถานการณ์แวดล้อมในปัจจุบัน ถ้าข้าพเจ้าจำได้อย่างถูกต้องข้าพเจ้าได้แสดงความคิดเห็นต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวด้วยว่าข้าพเจ้าไม่คิดว่าการปกครองแบบอัครมหาเสนาบดีจะทำอะไรได้ในสยาม ดังนั้นจึงเป็นชนิด [ที่มา] ของศักดิ์ศรีและความพอใจในตัวข้าพเจ้าที่จะเห็นผลลัพธ์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในการจัดตั้งอภิรัฐมนตรี เพราะทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกว่าข้าพเจ้าไม่คิดไม่ผิดที่ให้การสนับสนุนพระองค์ และข้าพเจ้าหวังว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทรงทราบว่าเป็นความยินดีของข้าพเจ้าเมื่อนั่งในสภาได้เห็นและรู้สึกว่าสมาชิกทุกคนตั้งแต่พระเจ้าแผ่นดินเรื่อยมา ได้ละทิ้งความมักใหญ่ใฝ่สูงและทำงานด้วยกันเพื่อผลประโยชน์ของสยามเพียงอย่างเดียว

11. เกี่ยวเนื่องด้วยการมีการปกครองระบบรัฐสภาที่ไม่เหมาะที่จะนำมาประยุกต์ใช้ในสยามจนกระทั่งประชาชนจะได้รับการศึกษาอย่างเพียงพอจะเข้าใจถึงความรับผิดชอบในการเลือกตั้ง ข้าพเจ้าเห็นด้วยกับพระยากัลยาณไมตรีอย่างสิ้นเชิงและคิดว่าท่านถูกต้อง ข้าพเจ้าเพียงแต่จะเพิ่มว่าเมื่อสถาบันของอภิรัฐมนตรีถูกจัดตั้งขึ้นเพื่อความมีประโยชน์ หรือเมื่อถึงเวลาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าควรมีการจัดตั้งการปกครองระบบรัฐสภา เมื่อนั้นคำถามเกี่ยวกับรัฐบาลแบบอัครมหาเสนาบดีจึงควรจะนำมาพิจารณา

12. เกี่ยวเนื่องด้วยการจัดตั้งสถาบันเทศบาลมีจุดเริ่มต้นเพื่อเป็นรัฐบาลตัวอย่าง ข้าพเจ้าไม่จำเป็นต้องวิพากษ์วิจารณ์ในบันทึกนี้ เนื่องจากเป็นหัวข้อที่ข้าพเจ้าเห็นด้วยและสนับสนุนพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก่อนหน้าพระองค์เสด็จขึ้นครองราชบัลลังก์ เช่นเดียวกับที่ข้าพเจ้าสนับสนุนพระราชดำริในการจัดตั้งอภิรัฐมนตรี

1 สิงหาคม 1926

1. เจ้าฟ้าวชิรุณหิศทรงเป็นสยามมกุฎราชกุมารพระองค์แรก เป็นพระเชษฐาธิราชของเจ้าฟ้ามหิดล พระองค์สิ้นพระชนม์เมื่อปี 1895 ก่อนที่จะเสด็จขึ้นครองราชย์ เจ้าฟ้าวชิราวุธจึงได้รับการแต่งตั้งเป็นสยามมกุฎราชกุมาร และเสด็จขึ้นครองราชย์เมื่อปี 1910 (ดู บทที่ 2)

2. สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมขุนเพ็ชรบูรณ์อินทราชัย คือเจ้าฟ้าจุฑาธุช เป็นพระอนุชาองค์ที่ 4 ใน 5 พระองค์ สิ้นพระชนม์เมื่อปี 1923 มีพระโอรสพระองค์หนึ่งคือ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรานนท์ธวัช หลังจากพระอนุชาองค์ที่ 3 เจ้าฟ้าอัษฎางคธาวุธสิ้นพระชนม์ เมื่อต้นปี 1925 ปรากฏว่าตามกฎมนเทียรบาลว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์เมื่อปี 1924 พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรานนท์ธวัช ซึ่งมีพระชันษาเพียง 3 เดือนจะเป็นรัชทายาทที่มีสิทธิในราชบัลลังก์ ทั้งที่จริงๆ แล้วพระชนนีของพระองค์ไม่ได้เป็นเชื้อพระวงศ์ อย่างไรก็ตามกฎมนเทียรบาลว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์จะมีผลบังคับใช้ในกรณีที่พระเจ้าแผ่นดินไม่สามารถแต่งตั้งรัชทายาท และเมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตโดยไม่มีพระราชโอรส พระองค์จึงข้ามพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรานนท์ธวัช และดังที่คาดการณ์ไว้ทรงระบุพระอนุชาที่เหลืออยู่องค์สุดท้าย คือ เจ้าฟ้าประชาธิปก ให้เป็นรัชทายาท (ดู บทที่ 2)

3. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าภาณุรังสีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ทรงเป็นพระอนุชาร่วมพระชนนีของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และทรงเป็นเจ้าฟ้าชายชั้นผู้ใหญ่ของราชวงศ์ในขณะนั้น พระองค์ถูกมองว่าเป็นพวกอนุรักษ์นิยมในทุกเรื่อง และเป็นผู้ปกป้องพระราชอำนาจที่จงรักภักดีของพระเจ้าแผ่นดิน พระองค์สิ้นพระชนม์ในเดือนมิถุนายน 1928 สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ทรงเป็นเจ้าฟ้าพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเป็นผู้มีอำนาจในรัชกาลที่ 7 รับราชการอย่างมีประสิทธิภาพในกระทรวงกลาโหมและกระทรวง

มหาดไทย ในทันทีหลังจากการรัฐประหาร 1932 พระองค์ถูกเนรเทศและสิ้นพระชนม์ในชวา เมื่อปี 1944

4. สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ทรงเจริญพระชันษากว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และทรงมีประสบการณ์ในการบริหารราชการมากกว่า พระชนนีก็เป็นพระอัครมเหสีด้วย และดังที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกล่าวไว้ว่า หลาย ๆ คนอยากเห็นราชบัลลังก์ตกแก่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิตมากกว่า อย่างไรก็ตามสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ทรงสนับสนุนพระอนุชาต่างพระชนนีในฐานะผู้สืบราชบัลลังก์ที่ถูกต้องตามกฎหมายที่ได้รับการแต่งตั้งจากพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ก่อน และพระองค์ปฏิเสธข้อเสนอของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวที่จะหลีกทางให้ด้วยความยินยอม มีคำบอกเล่าเกี่ยวกับตอนนี้ของนายปรีดี ที่กล่าวว่าแหล่งข่าวของเขาเป็นเชื้อพระวงศ์และเป็นข้าราชการระดับสูง ใน ปราโมทย์ พึ่งสุนทร (บรรณาธิการ), *บางเรื่องเกี่ยวกับพระบรมวงศานุวงศ์ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2* (กรุงเทพ, 1972), 92-4 ดูคำบอกเล่าใน ว.ช. ประสังข์สิทธิ์, เล่มเดิม, 87-9 และ ธานี, เรื่องเดิม, 8-9

สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิตมักจะถูกพรรณนาในงานเขียนหลังปี 1932 ในฐานะพวกถอยหลังเข้าคลองและมุ่งร้ายหลังราชบัลลังก์ในรัชกาลที่ 7 อย่างไรก็ตามหลักฐานร่วมสมัยบ่งบอกว่าพระองค์เป็นพวกอนุรักษ์นิยมเล็กน้อยและมีอำนาจน้อยกว่าที่เชื่อกันโดยทั่วไป รายงานของรัฐมนตรีอังกฤษในปลายปี 1925 เกี่ยวกับคำวิพากษ์วิจารณ์ของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต เรื่อง "การปฏิรูปรัฐธรรมนูญ" และ "จิตวิญญาณใหม่" ที่จะเป็นผลจากการศึกษาภาคบังคับในสยามถูกอ้างถึงในบทที่ 5 ในปี 1927 รัฐมนตรีอังกฤษคนใหม่กล่าวถึงสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ว่า "พระองค์ทรงมีความปรารถนาอย่างแรงกล้าว่าสยามไม่ควรจะทันสมัยเพียงเท่านั้น แต่ควรจะนำหน้าสมัยและด้วยการสนับสนุนการปกครองระบอบประชาธิปไตยมากขึ้นเร็วเท่าที่ประชาชนเหมาะสมกับมัน ในที่นี้พระองค์มีท่าทีที่จะไปเร็วเกินไปมากกว่าจะช้าเกินไป" (GB, F 1903/1903/40, 28 มกราคม 1927)

ในทำนองเดียวกันเอกสารสำคัญทางประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัยให้ภาพสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิตในฐานะ "เสรีนิยม" ที่เกี่ยวข้องกับเจ้าฟ้าที่มีอิทธิพลหลายพระองค์ และแสดงให้เห็นว่าพระองค์ถูกบังคับจากพระเจ้าแผ่นดินและพวกอนุรักษ์นิยม

5. บทความที่อ้างถึงคือ F. B. Sayre, "Siam", *Atlantic Monthly* (June 1926), 841-51 ข้อความที่อ้างถึงอยู่ในหน้า 844 บทความชิ้นนี้โดยส่วนใหญ่แล้วเกี่ยวข้องกับ

การบริหารรัฐบาล และเกี่ยวข้องกับระบบกฎหมายเป็นพิเศษ อธิบายถึงสถานการณ์ที่แซร์พบในปลายรัชสมัยรัชกาลที่ 6 หลังจากเขาเดินทางกลับมายังสยามในฤดูร้อนของปี 1926 แซยร์เขียนบทความเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางอีกชิ้นหนึ่งชื่อว่า "Siam's Fight for Sovereignty", *Atlantic Monthly* (November 1927), 674-89 ใน 2 หน้าสุดท้ายของบทความชิ้นนี้แซยร์อภิปรายถึงการเสด็จสวรรคตของรัชกาลที่ 6 และเขียนเห็นพ้องกับการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจและการเมืองที่จัดตั้งขึ้นโดยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว สรุปด้วยคำตัดสินข้อเท็จจริงของคณะลูกขุนว่า "ดาวสยามกำลังรุ่ง" การอ้างถึงอย่างอ้อมๆ แต่แน่ชัดถึงการรับสั่งของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวในฤดูร้อนปี 1926 และเกี่ยวข้องกับเอกสารที่ตีพิมพ์ที่นี้ แซยร์กล่าวว่า (น.689):

> ปัญหาเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญที่ยุ่งยากยังคงมีอยู่ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเล็งเห็นถึงความยากลำบากและอันตรายของการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อย่างรวดเร็ว พระองค์มีความปรารถนาอย่างยิ่งที่จะทำการปกครองให้เป็นประชาธิปไตยและโอนความรับผิดชอบให้แก่ประชาชน แต่รัฐสภาที่ไม่สามารถควบคุมได้โดยผู้มีสิทธิ์ออกเสียงที่ชาญฉลาดและมีส่วนร่วมก็เป็นเครื่องจักรของการปกครองที่กดขี่ที่มีอันตรายยิ่งกว่าการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และก่อนที่รากฐานจะถูกสร้างขึ้นโดยผ่านทางการศึกษาการปกครองระบบรัฐสภาจะต้องรอไปก่อน ถึงกระนั้นโครงการต่างๆ สามารถวางแผนให้บรรลุเป้าหมายได้และในระหว่างนั้นพระเจ้าแผ่นดินก็หวังว่าจะพัฒนาประสบการณ์ทางการเมืองของประชาชนได้ด้วยการจัดตั้งสภาเทศบาลที่มาจากการเลือกตั้งในเมืองใหญ่ๆ

(มีข้อคิดเห็นของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และข้าราชการชั้นสูงท่านอื่นๆ เกี่ยวกับร่างบทความนี้ ใน กจช. ร.7 รล.19.1/4)

6. พระเจ้าแผ่นดินองค์ก่อนคือพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นครองราชบัลลังก์ในปี 1910 เจ้าฟ้าพิษณุโลก ซึ่งก็คือสมเด็จเจ้าฟ้าจักรพงษ์ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ เป็นพระเชษฐาธิราชร่วมพระชนนีของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว หลังจากพระองค์เสด็จสวรรคตในปี 1920 สมเด็จเจ้าฟ้าจักรพงษ์ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถถูกระลึกถึงในฐานะรัชทายาทที่น่าจะเป็นไปได้ที่จะได้ครองราชบังลังก์ถ้า

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวยังคงไม่มีพระราชโอรส แม้ว่าตามกฎมนเทียรบาลว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์มีผลบังคับใช้หลังจากการเสด็จสวรรคต พระองค์ก็คงจะถูกตัดสิทธิ์เนื่องจากทรงอภิเษก (หย่าร้างในที่สุด) กับสุภาพสตรีชาวรัสเซีย สมเด็จเจ้าฟ้าจักรพงษ์ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ทรงได้รับการศึกษาจากจักรวรรดินิยมรัสเซีย และทรงรับราชการทหารที่ได้สร้างชื่อเสียงให้แก่พระองค์ในฐานะนักบริหารที่มีความสามารถและแข็งขันภายหลังจากเสด็จกลับมายังสยาม

7 เยนส์ เวสเตนการ์ด (1871-1918) ศาสตราจารย์โรงเรียนกฎหมายฮาร์วาร์ด และเดินทางมายังสยามในปี 1903 ในฐานะผู้ช่วยที่ปรึกษาทั่วไปของรัฐบาลสยาม ในปี 1908 จากการเสียชีวิตของผู้อยู่ในตำแหน่งคนก่อน เขาจึงดำรงตำแหน่งในฐานะที่ปรึกษาทั่วไป หลังจากการเกษียณอายุของเขาในปี 1915 ตำแหน่ง "ที่ปรึกษาทั่วไป" ถูกยกเลิกไปและแทนที่ด้วยตำแหน่ง "ที่ปรึกษากระทรวงการต่างประเทศ"

8 เซอร์ เอ็ดเวิร์ด คุก (1881-1955) ได้ดำรงตำแหน่งที่ปรึกษากระทรวงพระคลังมหาสมบัติมาตั้งแต่ปี 1925 ถึงปี 1930 เป็นบุคคลหนึ่งในชุดข้าราชการชาวอังกฤษที่ดำรงตำแหน่งนี้เป็นระยะเวลานาน

9 ปัจจัยต่างๆ ระบุถึงผลลัพธ์ที่ตกต่ำของอัตราการผสมกลมกลืนชาวจีนในสังคมไทยด้วยการแต่งงานที่รับรู้ได้ในทศวรรษที่ 1920 ได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในหมู่ประชากรชาวจีนที่อพยพมาอยู่สยามในต้นรัชกาลที่ 7 ก่อให้เกิด "คำถามเกี่ยวกับคนจีน" ความวิตกกังวลอันใหญ่หลวงของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและที่ปรึกษาในพระองค์ ผลลัพธ์ประการหนึ่งที่เกิดขึ้นตามมาคือภาระรับผิดชอบเกี่ยวกับมาตรการจำกัดจำนวนผู้อพยพชาวจีน ขั้นตอนนี้เคยถูกพิจารณามาก่อนหน้านี้แล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเขียนถึงอันตรายของคนจีน "nation within a nation" แต่กลับไม่ได้รับความสนใจเนื่องจากความเชื่อที่ว่าการพัฒนาเศรษฐกิจของสยามต้องพึ่งพาแรงงานชาวจีน

แม้ว่าสถานการณ์ที่เป็นสาเหตุให้รัฐบาลกำหนดมาตรการ จะเป็นผลลัพธ์ที่เป็นเหตุเป็นผลมาจากพระนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ประกาศราชสำนักในรัชกาลที่ 7 กลับมีความคล้ายคลึงกับประกาศราชสำนักในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมากกว่าประกาศราชสำนักของผู้สืบราชบัลลังก์ของพระองค์ ตามพระราชดำรัสที่มีชื่อเสียงในปี 1907 พระองค์ทรงมีพระราชดำรัสว่า:

> ตามความคิดของเรานั้น ย่อมมีอยู่แล้วเสมอมาว่าจีนในกรุงสยามควรจะได้มีโอกาสที่จะทำการงาน แลมีผลประโยชน์เหมือนเช่นคนไทยเรา เราถือว่าพวกจีนนั้นเหมือนไม่เป็นคนต่างประเทศ แต่หากว่าจะเป็นในเมืองเราส่วนหนึ่ง แลมีส่วนได้รับผลในความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมืองด้วยเหมือนกัน

สมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเด็จทรงมีพระราชดำรัสในการพระราชดำเนินเยี่ยมโรงเรียนจีนที่กรุงเทพฯ เมื่อปี 1928 ซึ่งกล่าวถึงผลกระทบเดียวกัน :

> ...ไทยและจีนจึงอยู่ด้วยกันโดยสนิทสนมกลมเกลียวมาช้านาน ข้าพเจ้ามิมีความประสงค์อะไรยิ่งไปกว่าที่จะขอให้ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับจีน เป็นไปโดยสนิทสนมเหมือนอย่างที่แล้วมานี้ ให้คงอยู่เช่นนี้ตลอดไป...ในโรงเรียนของท่านท่านย่อมสั่งสอนให้นักเรียนรักประเทศจีนอันเป็นบ้านเกิดเมืองมารดร ข้อนี้ย่อมเป็นธรรมดาและของควร แต่นอกจากที่จะสอนให้รักประเทศจีน ข้าพเจ้ายังหวังว่าท่านจะสอนให้รักเมืองไทยด้วย เพราะท่านทั้งหลายได้มาตั้งเคหสถานอาศัยอยู่ในประเทศสยาม ได้รับความคุ้มครองร่มเย็นเป็นอย่างดีจากรัฐบาลสยาม มีสิทธิทุกอย่างเหมือนคนไทย

พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ตั้งแต่ พ.ศ.2417 ถึง พ.ศ.2453) (กรุงเทพ, 1967), 211; *รวมใจความพระราชดำรัสในการเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมโรงเรียนจีนเมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ.2470* (กรุงเทพ, 1928), 2-3, เนื้อหาเป็นภาษาไทย, จีน และอังกฤษ

ภาคผนวก ค
ประชาธิปไตยในสยาม

คำถามที่ว่าการปกครองระบอบประชาธิปไตยนั้นมีความเหมาะสมกับประเทศสยามหรือไม่ เป็นที่ถกเถียงกันมานานในกลุ่มผู้มีการศึกษา แม้กระทั่งในปัจจุบันก็ยังเป็นที่สนทนากันทั่วไปในกลุ่มผู้ที่มีการศึกษาอยู่บ้าง บางคนก็แสดงความเห็นทางหนังสือพิมพ์สยาม ซึ่งมีความเห็นเป็นเอกฉันท์ทั่วไปว่า *ในขณะนี้*สยามยังไม่พร้อมที่จะมีการปกครองระบอบประชาธิปไตย แต่อาจจะต้องนำมาใช้ในอนาคต บางคนก็ยืนยันว่าการปกครองระบบรัฐสภา*ไม่มีทาง*เหมาะสมกับคนไทย โดยให้เหตุผลว่ามีเพียงพวกแองโกลแซกซอนเท่านั้นที่สามารถประสบความสำเร็จในการปกครองระบบนี้

ไม่ต้องสงสัยเลยว่าการปกครองระบอบประชาธิปไตยจะต้องมีการพัฒนาประชาชนของประเทศในระดับสูงๆ จึงจะประสบผลสำเร็จอย่างแท้จริง อาจเป็นไปได้ว่าต้องมีคุณสมบัติทางเชื้อชาติบางประการด้วย (ซึ่งแองโกลแซกซอนเป็นพวกระดับสูง) ถ้าสถาบันประชาธิปไตยจะมีประโยชน์ต่อประชาชนทั้งหมดอย่างแท้จริง และจะเป็นประชาธิปไตย*ที่แท้จริง* และไม่ใช่เป็นแต่เพียงรูปแบบ แต่ในความเป็นจริงด้วย ซึ่งมีประชาธิปไตยจำนวนมากที่เป็นประชาธิปไตยแต่เพียงรูปแบบ

ขณะนี้ข้าพเจ้าค่อนข้างคิดว่าประชาธิปไตยที่แท้จริงยากที่จะเกิดขึ้นเป็นผลสำเร็จในสยาม และอาจจะเป็นอันตรายต่อผลประโยชน์อันแท้จริงของประชาชน เราสามารถจินตนาการได้ทันทีเลยว่าการปกครองระบบรัฐสภาจะเป็นอย่างไรในสยาม[1] และไม่มีความจำเป็นที่จะต้องไปกล่าวถึงรายละเอียด ข้าพเจ้าเพียงกล่าวถึงข้อเท็จจริงประการเดียว อันได้แก่ รัฐสภาจะถูกครอบงำโดยพรรคคนจีน เราอาจจะกีดกันไม่ให้คนจีนมีสิทธิทางการเมือง ถึงกระนั้นพวกเขายังคงมีอิทธิพลอยู่ดีโดยเหตุที่พวกเขา*มีเงิน*

พรรคการเมืองใดก็ตามที่ไม่พึ่งพาเงินทุนของคนจีนก็ไม่สามารถประสบความสำเร็จได้ ดังนั้นการเมืองไทยจะถูกครอบงำและบงการโดยพ่อค้าคนจีน ซึ่งเป็นผลที่น่าจะเป็นไปได้อย่างมาก เราอาจหาข้อโต้แย้งที่จะสนับสนุนความคิดที่ว่าสยาม*ไม่ควร*มีการปกครองระบบรัฐสภาได้ง่าย ในกรณีนี้เราอาจถามว่า "ฉะนั้นทำไมจึงมาคิดถึงประชาธิปไตยกัน" คำตอบก็คือเราต้องจำไว้ว่าคนส่วนใหญ่ไม่คิดอย่างใช้เหตุผล แต่คิดอย่างใช้อารมณ์ ซึ่งเป็นความจริงของกลุ่มคนโดยเฉพาะอาจถึงเวลาหนึ่งที่ชาวสยามจะโห่ร้องให้มีรัฐสภา (ยังไม่มีสัญญาณเช่นนั้นในกรุงเทพฯ ขณะนี้หรือ) คงจะไม่มีประโยชน์ที่จะอธิบายแม้จะให้เหตุผลที่ดีที่สุดว่า การปกครองระบบรัฐสภาไม่เหมาะสมกับเชื้อชาติสยาม พวกเขาต้องตะโกนเสียงดังขึ้นกว่าเดิมอย่างแน่นอนว่า พวกเขากำลังถูกกดขี่โดยชนชั้นปกครองที่เป็นทรราชย์และอาจจะมีความยุ่งยากเกิดขึ้น (ปัจจุบันข้าพเจ้าไม่เชื่อว่าจะมีคนสยามคนไหนที่จะสละชีวิตเพื่อศรัทธาทางการเมืองได้)

บางทีบางประเทศนำการปกครองระบอบประชาธิปไตยมาใช้ด้วยความจำเป็นทั้งๆ ที่รู้ว่าไม่เหมาะสมกับลักษณะของประชาชน นี่คือเหตุผลว่าทำไมจึงมีประเทศที่ต้องเล่นกับการมีรัฐสภา ข้าพเจ้ารู้สึกเหมือนกับว่าไพ่ใบนี้เราจะต้องเล่นเกมนี้ในสยามในเวลาใดเวลาหนึ่ง ด้วยข้อพิจารณาเหล่านี้ข้าพเจ้าจึงกำลังคิดที่จะทำการปฏิรูปบางประการ

ข้าพเจ้ารู้สึกเหมือนกับว่าถ้ามีการยอมรับว่าเราอาจจะถูกบังคับให้มีการปกครองระบอบประชาธิปไตยรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งในสยามในวันหนึ่ง เราต้องเตรียมการอย่างค่อยเป็นค่อยไป เราต้องเรียนรู้และให้การศึกษากับตัวเรา เราต้องเรียนรู้และทดลองเพื่อที่จะได้มีแนวความคิดที่ว่าการปกครองระบอบรัฐสภาจะดำเนินไปในรูปแบบใดในสยาม เราต้องพยายามให้การศึกษาแก่ประชาชนที่จะมีสำนึกทางการเมืองที่จะตระหนักถึงผลประโยชน์อันแท้จริง (ของพวกเขา?) เพื่อที่พวกเขาจะได้ไม่ถูกชักจูงโดยนักปลุกระดมหรือพวกที่ฝันถึงยุคพระศรีอาริย์ ถ้าเราจะต้องมีรัฐสภาก็ต้องสอนประชาชนว่าจะออกเสียงอย่างไร และจะเลือกผู้แทนที่มี

ผลประโยชน์ของประชาชนอยู่ในหัวใจอย่างแท้จริงอย่างไร

การปรับปรุงองคมนตรีสภาเป็นความพยายามที่จะนำไปสู่ก้าวแรกของแนวความคิดเหล่านี้ จะถูกกล่าวว่าคณะกรรมการองคมนตรีสภาที่ปรับปรุงใหม่นี้ไม่ได้เป็นตัวแทนของมติมหาชนโดยส่วนรวมอย่างแท้จริง และสภาก็ไม่ใช่ตัวแทนผลประโยชน์ของประชาชน ซึ่งก็ค่อนข้างจะเป็นความจริง สภานี้มีเจตนาที่จะเป็นการทดลองและการศึกษาเกี่ยวกับวิธีการอภิปรายในรัฐสภาอย่างแรก ข้าพเจ้าเชื่อว่าประสบการณ์ที่ได้รับจะมีประโยชน์ สภาอาจสะท้อนมติมหาชนบางอย่างและข้าพเจ้าเชื่อว่าจะไม่ไร้ประโยชน์ไปทั้งหมด ถึงกระนั้นก็คาดการได้ว่าการจัดตั้งสภานี้ไม่ใช่ว่าจะเป็นที่พอใจของทุกคน และคงจะถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างมากมาย (ข้าพเจ้าไม่เชื่อว่าจะเป็นไปได้ที่จะทำอะไรหรือจัดการอะไรโดยไม่ถูกวิจารณ์อย่างเสียหายจากคนกลุ่มหนึ่งในสยาม)

ขั้นต่อไปในการศึกษาที่จะไปสู่การปกครองระบอบประชาธิปไตย ควรจะเป็นการจัดตั้งการปกครองเทศบาล อันเป็นวิธีการสั่งสอนประชาชนให้ทราบว่าจะออกเสียงอย่างไร และการทดลองนี้จะพิสูจน์ถึงประโยชน์และเป็นการสอน ซึ่งจะเป็นการดีกว่าสำหรับประชาชนที่เพิ่งจะเริ่มต้นควบคุมกิจการของท้องถิ่นก่อนหน้าที่พวกเขาจะพยายามควบคุมกิจการของรัฐผ่านทางสภา ข้าพเจ้าเชื่อแน่ว่าถ้าการปฏิรูปเหล่านี้เริ่มใช้อย่างค่อยเป็นค่อยไปเช่นนี้ การปกครองระบอบประชาธิปไตยจะสามารถนำมาใช้ได้อย่างไม่มีอันตรายมากเท่าใดนัก ทว่ากระบวนการนี้จะต้องดำเนินอย่างค่อยเป็นค่อยไปและอย่างระมัดระวัง ถ้าการทดลองนี้ล้มเหลวในทุกขั้นตอนจึงจะเป็นไปได้ที่จะชักจูงให้ประชาชนเชื่อว่า การปกครองระบอบประชาธิปไตยไม่เหมาะสมกับสยาม อันตรายจึงอยู่ที่ความไม่อดทน

คำถามอีกข้อหนึ่งที่อยู่ในจิตใจของนักคิดในสยาม คือ อันตรายของพระราชอำนาจที่มีอยู่อย่างไม่จำกัดของพระเจ้าแผ่นดินในการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เช่นเดียวกับในการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่อาจกลายเป็นภัยในเวลาใดเวลาหนึ่งก็ได้ เนื่องจากกฎเกณฑ์ทั้ง 2 ระบอบขึ้นอยู่กับความสมบูรณ์ของ

ธรรมชาติมนุษย์ ซึ่งเป็นสิ่งที่เปราะบางกว่าที่จะพึ่งพาอาศัยได้ ประชาธิปไตยที่ตั้งอยู่บนเหตุผลขึ้นอยู่กับการมีเหตุผลของประชาชน และการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่ดีขึ้นอยู่กับคุณสมบัติของพระเจ้าแผ่นดิน เป็นความจริงที่โชคร้ายว่า ไม่ว่า*ทุก*ราชวงศ์จะหลักแหลมสักเท่าใดก็ย่อมเสื่อมไปในไม่ช้า และภัยจากการมีพระเจ้าแผ่นดินที่ไม่ดีเกือบจะเป็นสิ่งที่แน่นอนในวันใดวันหนึ่ง ข้าพเจ้าเชื่อว่าวิธีการทุกอย่างเคยถูกทดลองเพื่อค้นหาพระเจ้าแผ่นดินที่ดีมาขึ้นครองราชบัลลังก์ และวิธีการทุกอย่างก็มีข้อบกพร่องบางประการ วิธีการเลือกพระเจ้าแผ่นดินดูเหมือนจะเป็นหลักการที่มีเหตุผล ถึงกระนั้นยังก่อให้เกิดผู้ปกครองที่เป็นทรราชย์ที่ชั่วร้ายที่สุดได้ อาทิ ซีซาร์บางคนของโรม

วิธีการที่เป็นทางเลือกที่ใช้กันอยู่ คือ การมีพระเจ้าแผ่นดินที่ไม่ดีโดยบังเอิญแล้วสร้างสถาบันบางอย่างขึ้นมา เพื่อให้สามารถควบคุมพระเจ้าแผ่นดินได้

วิธีการนี้ประสบความล้มเหลวเป็นบางครั้ง ดังเช่นในกรณีพระเจ้าชาร์ลส์ที่ 1 ของอังกฤษ แต่โดยส่วนรวมแล้วก็มักจะประสบความสำเร็จพอสมควร

ข้าพเจ้ามีความปรารถนาอย่างยิ่งที่จะจัดตั้งสถาบันบางอย่างที่จะทำหน้าที่เหนี่ยวรั้งการกระทำตามพระราชหฤทัยและไม่ชาญฉลาดของพระเจ้าแผ่นดินในสยาม (ข้าพเจ้าเชื่อว่าคงไม่มีใครต้องการที่จะควบคุมการกระทำที่ดีของพระองค์) ข้าพเจ้ารู้สึกว่าถ้าข้าพเจ้าประสบความสำเร็จในการสร้างบางอย่างที่มีประโยชน์ ข้าพเจ้าคงได้กระทำการที่ยิ่งใหญ่เพื่อรับใช้ประเทศและราชวงศ์ของข้าพเจ้า

คำถามก็คือ สถาบันอะไรที่เราจะจัดตั้งในขณะนี้ เมื่อยอมรับว่าระบบรัฐสภายังเป็นไปไม่ได้ในขณะนี้

บางทีกรรมการองคมนตรีสภาชุดใหม่ สามารถส่งเสริมต่อวัตถุประสงค์นี้ได้บ้าง ซึ่งเป็นเหตุผลว่าทำไมข้าพเจ้าจึงคิดว่าความเห็นของหม่อมเจ้าสิทธิพรนั้นน่าสนใจ[2] ถึงกระนั้นข้าพเจ้าอยากจะแนะให้มีการแก้ไขเพียงเล็กน้อย ด้วยการเพิ่มเติมอนุมาตราหรือท้ายมาตราที่ 13 ว่า “ถ้าสมาชิก 15 คนของกรรมการองคมนตรี[3] มีคำร้องขอเป็นลายลักษณ์อักษรต่อสภานายก ขอให้สภานายก

ทูลเกล้าฯ ถวายต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่ามีสาระสำคัญเกี่ยวกับความผาสุกของประเทศและประชาชน และพระเจ้าแผ่นดินควรจะมีพระบรมราชานุญาตให้คณะกรรมการพิจารณา ส่วนสภานายกถวายฎีกาแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเพื่อขอพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดการประชุมเพื่อพิจารณาเนื้อหาสาระ" ควรที่จะเข้าใจด้วยว่าพระเจ้าแผ่นดินอาจให้พระบรมราชานุญาตที่จะประชุมหรือไม่ก็ได้ตามแต่พระองค์จะเห็นสมควร (อันเป็นการใช้สิทธิยับยั้งที่รู้จักกันอย่างดีทั่วไปในประเทศที่มีการปกครองระบอบประชาธิปไตย อีกทั้งพระเจ้าแผ่นดินสามารถยุบสภาได้อีกด้วย) ข้าพเจ้าคิดว่าการปกครองรูปแบบนี้ค่อนข้างเป็นที่ยอมรับและค่อนข้างดีกว่าพระราชทานสิทธิทั่วไปให้ผู้ที่ไม่ได้รับเลือกมาจัดการประชุมในเวลาใดเวลาหนึ่ง ข้าพเจ้าเชื่อว่าจะสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ของการยับยั้งผู้มีอำนาจที่จะกระทำการโดยพลการหรือตรงข้ามกับผลประโยชน์ของรัฐ ใครก็ตามที่มีอำนาจคงจะไม่ลังเลที่จะปฏิเสธคำร้องขอนี้ เว้นเสียแต่ว่าเขามีเหตุผลที่ดีมาก คนที่ไม่มีธรรมอาจจะปฏิเสธคำร้องขอนี้ แต่เมื่อมีคนเช่นนั้นก็จะไม่มีสถาบันใดที่*สามารถ*ป้องกันเขาจากการกระทำที่ไม่ดีได้ ไม่เว้นแต่สภา (ดังเช่น พระเจ้าชาร์ลส์ที่ 1) และสิ่งเดียวที่จะต้องทำหลังจากนั้นก็คือ ตัดศีรษะเขาเสีย

ดังนั้นการตั้งคณะกรรมการชุดนี้อาจเอื้ออำนวยต่อวัตถุประสงค์ที่มีประโยชน์ถึง 2 ประการ (ถึงแม้ว่าจะไม่สมบูรณ์นัก):-

1. ในฐานะเป็นวิธีการทดลอง และการเรียนรู้การอภิปรายในสภา
2. ในฐานะพลังที่จะยึดเหนี่ยวการใช้อำนาจในทางที่ผิด

หมายเหตุ: ควรสังเกตไว้ด้วยว่าคำแปลภาษาอังกฤษของคำว่า องคมนตรี ว่า Privy Councillors อาจทำให้เกิดความเข้าใจผิด องคมนตรีสภาของเราที่มีการปรับปรุงแล้วนั้นเหมือนกับของอังกฤษเฉพาะแต่ในนามเท่านั้น และไม่ได้มีเจตนาที่จะเลียนแบบองคมนตรีสภาของอังกฤษ เราต้องลองและสร้างสถาบันทางการเมืองของเราด้วยตนเอง และไม่ลอกเลียนแบบมาจากผู้อื่นมาเฉยๆ นี่คือเหตุผลว่าทำไม

ข้าพเจ้าจึงเชื่อในการทำการทดลอง

(ที่มา: Batson, *SPF*, เล่มเดิม, 48-50)

1. เจ้าฟ้าวชิราวุธทรงพระนิพนธ์เรื่องเสียดสีสั้นๆ เรื่อง "รัฐสภาในอนาคต" เกี่ยวกับรัฐสภาสยามในจินตนาการที่สมาชิกตะโกน ขัดจังหวะ อภิปรายไม่รู้จักจบและนอกเรื่อง ฯลฯ ซึ่งถูกตีพิมพ์ใน สุลักษณ์ ศิวลักษณ์ (บรรณาธิการ), *หนังสือสนุก* (กรุงเทพ, 1965), 95-104

2. ดูคำอธิบายในบทที่ 5

3. สภากรรมการองคมนตรี

ภาคผนวก ง
ประเภทการปกครองและเศรษฐกิจของสยาม

ฉบับร่างแยกประเภทการปกครองและเศรษฐกิจของสยามกับวิธีการของสมาคม
ซึ่งที่ประชุมกรรมการขยายการพิเศษลงมติเห็นชอบ
เมื่อวันที่ 20 มีนาคม

สยามเป็นประเทศกสิกรรม แต่ว่าตั้งแต่มีพวกลัทธิจักรวรรดินิยมเข้ามาตั้งการค้าขายแล้ว เศรษฐกิจที่เคยเลี้ยงตัวเองได้นั้นได้ถูกกระทบกระเทือนจนแตกสลายไปนานแล้ว กสิการที่เป็นสินค้านั้น มีข้าวสารเป็นพื้น ปีหนึ่งส่งไปต่างประเทศมีจำนวน 90 เปอร์เซ็นต์ของจำนวนสินค้าขาออกทั้งหมด และโดยมากส่งไปจำหน่ายในหัวเมืองขึ้นของอังกฤษ สินค้าขาเข้ามีเครื่องนุ่งห่มที่ทอด้วยด้ายมากที่สุด ในจำนวนผ้าที่กล่าวนี้มาจากอังกฤษถึง 80 เปอร์เซ็นต์ขึ้นไป ในพื้นประเทศสยามแต่เดิมได้ทอผ้าพื้นกับโสร่งด้วยมือนั้น เดี๋ยวนี้ตามตลาดไม่ใคร่มีเสียแล้ว สินค้าหัตถกรรมของชาวสยามไม่มีส่งออกไปนอกเมืองเลย และวัตถุดิบสำหรับใช้ก็ขาดแคลนจะใช้ทำของใช้ในพื้นเมืองยังไม่พอ ประเทศสยามจึงเป็นแต่ตลาดใหญ่สำหรับจำหน่ายสินค้าในพวกลัทธิจักรวรรดินิยม

แต่เดิมมาโดยเหตุที่อังกฤษกับฝรั่งเศสมีอำนาจในสยามเสมอกัน สยามจึงได้ชื่อว่าเป็นประเทศอิสระ มาบัดนี้เห็นชัดว่าเป็นประเทศราชของอังกฤษแล้ว ด้วยตั้งแต่ปี 1855 อังกฤษเป็นคนแรกที่บังคับประเทศสยามทำสัญญาการค้าขาย[1] ข้อสำคัญที่ปรากฏในสัญญานั้น คือต้องรักษาสิทธิพิเศษต่างๆ ของอังกฤษโดยไม่มีกำหนด การเดินเรือก็ให้ความสะดวกที่สุด และการเก็บภาษีขาเข้าไม่ให้เกินร้อยชักสาม ต่อมาเมื่อในยุโรปเกิดมหาสงคราม รัฐบาลสยามต้องส่งทหารกองหนึ่งไปช่วยอังกฤษ[2] แล้วกงสุลอังกฤษ (ตอนนี้ตัวอักษรลบเลือนอ่านไม่ออก) ในระหว่างนี้

ได้เปลี่ยนหลายอย่าง เป็นศาลต่างประเทศหรือที่ปรึกษา (ตัวเลือนดูไม่เห็น) ทุกวันนี้อำนาจการปกครองประเทศสยามคงอยู่ในกำมือของอังกฤษอย่างเดิม และเศรษฐกิจอังกฤษก็ได้เปรียบประเทศอื่นทั้งสิ้น การค้าขายในสยามปีหนึ่งๆ สินค้าขาออกเป็นของอังกฤษ 80 เปอร์เซ็นต์ขึ้นไป ขาเข้าเป็นของอังกฤษ 97 เปอร์เซ็นต์ขึ้นไป เรือเมล์ที่เข้ามาในอ่าวสยามในปีหนึ่งๆ นับตามน้ำหนักตันของทั้งหมด อังกฤษมีจำนวน 1 ใน 3 ขึ้นไป ไม่ว่าการเดินเรือของชาติใดถ้าเทียบกันเข้าอังกฤษเป็นมากกว่า 2 เท่าทั้งสิ้น เหมืองแร่เมืองไทยทางภาคเหนือของแหลมมลายู ตกเป็นของบริษัทใหญ่ทั้ง 7 ของอังกฤษทั้งสิ้น ธนาคารฮ่องกงเซี่ยงไฮ้ มีกำลังพอที่จะครอบงำการเงินของประเทศสยามได้ เงินที่รัฐบาลสยามกู้มาสร้างทางรถไฟล้วนเป็นของอังกฤษทั้งสิ้น ยิ่งทางรถไฟสายกรุงเทพฯถึงมลายูของอังกฤษแล้วก็เห็นชัดว่าเป็นทรัพย์สมบัติของอังกฤษโดยบริบูรณ์ เมื่อสังเกตตามนี้ อำนาจการปกครองกับการเงินของประเทศสยามอยู่ในกำมือของอังกฤษแล้ว ก็เห็นชัดว่าประเทศสยามเป็นประเทศราชของอังกฤษผู้ถือลัทธิจักรวรรดินิยมโดยแท้

เมื่อคราวล่วงมาแล้วนั้น อังกฤษกับฝรั่งเศสในสยามเกิดแตกร้าวกัน ในปี 1887[3] ฝรั่งเศสใช้อำนาจทหารเข้ายึดที่ดินสยาม เพื่อจะรวมประเทศสยามเป็นประเทศราชในเอเชียของฝรั่งเช่นเดียวกับประเทศญวน ลงท้ายถูกอังกฤษผู้ประสงค์จะหวงห้ามสยามไว้เป็นของตนฝ่ายเดียวนั้นขัดขวางไว้ เวลานั้นอังกฤษกับฝรั่งเศสจึงตกลงเป็นมีสิทธิในสยามเสมอกัน แต่สภาพการเช่นนั้น สมัยนี้ได้เปลี่ยนรูปไปแล้ว คือ ทางหนึ่งสยามเป็นประเทศราชของอังกฤษตามความจริงที่ปรากฏอยู่ อีกทางหนึ่งมีอเมริกันกับญี่ปุ่นที่พึ่งเข้ามาใหม่จะแย่งอำนาจกับอังกฤษ ญี่ปุ่นที่อยู่ในสยามนี้ นอกจากตั้งหน้าแข่งขันในการค้าโดยเต็มสติกำลังแล้ว ในปี 1928 ยังตั้งสมาคมในสยามขึ้นเป็นพิเศษ เพื่อรวมกำลังกันแผ่อำนาจในสยามอีกด้วย และอเมริกันยิ่งกว่านี้ ตั้งแต่มหาสงครามในยุโรปสงบแล้ว ก็เป็นผู้เริ่มคิดถอนอำนาจศาลกงสุลในสยาม เพื่อจะให้อังกฤษถอยอำนาจ เมื่อปี 1925 ชาวอเมริกันซึ่งเป็นที่ปรึกษาราชการในกระทรวงการต่างประเทศของสยาม[4] ยังเขียนความเห็น

ติเตียนประเทศอังกฤษโดยเปิดเผยด้วย มาเมื่อเร็วๆ นี้ก็ยังจัดตั้งสมาคมพาณิชย์ในสยามเป็นพิเศษขึ้นอีก เพื่อจะเขยิบขึ้นแข่งขันทางเศรษฐกิจกับอังกฤษและทับถมประเทศสยาม เพราะฉะนั้น เวลานี้ลักษณะการแตกร้าวของลัทธิจักรวรรดินิยมทั้งหลายที่จะแย่งชิงสยามกันนี้ ต้องจัดอังกฤษกับอเมริกันเป็นตัวการ ถัดไปก็อังกฤษกับญี่ปุ่น ฝรั่งเศส ทั้งยังเกี่ยวเนื่องระหว่างประเทศกับแถบทะเลใต้ตลอดมาด้วย[5]

การปกครองของรัฐบาลสยามสมัยนี้ เป็นรูปโครงที่พระราชวงศ์เป็นเจ้าของที่ดินถืออำนาจปกครอง ในเวลาเดียวกันนี้โดยเหตุที่เกี่ยวข้องด้วยพวกลัทธิจักรวรรดินิยมเอาเงินเข้ามาหว่าน จึงเกิดมีคนชั้นคอมปราโดร์ของห้างและธนาคารแอบตีสนิทกับผู้มีอำนาจราชศักดิ์ จึงกระทำให้เวลานี้มีรัฐบาลราชศักดิ์กับคนชั้นคอมปราโดร์เจ้าของที่ดินเป็นเครื่องมือสำหรับแย่งชิงสยามให้แก่พวกลัทธิจักรวรรดินิยม เมื่อปลายศตวรรษที่ 19 ได้ตัดที่ดินแถบกัมภุชให้แก่ฝรั่งเศส 3 แห่ง กับยกทางตรังกานูให้แก่อังกฤษ 4 แห่ง[6] อ้างว่าแลกเปลี่ยนกับการถอนอำนาจศาลกงสุล ความจริงก็เท่ากับยกให้เขาโดยไม่มีสินจ้างเลย และการแก้ไขสัญญาไม่เสมอภาคก็เป็นแต่งหน้าว่าได้แก้ไขกันหลายหน ความจริงก็ทำสัญญาที่ยังเป็นการเสื่อมเสียอำนาจของประเทศจนถอนตัวไม่ขึ้น เช่นการกู้เงินก้อนใหญ่จากต่างประเทศ ก็มีแต่จะทำให้พวกลัทธิจักรวรรดินิยมเข้ามาทำการรุกร้นการเงินแผ่มากออกไปเท่านั้น การที่เมื่อปี 1917 เข้าสมทบกองสัมพันธมิตร ก็เป็นแต่แสดงตัวยอมอยู่ใต้บังคับบัญชาของอังกฤษผู้ถือลัทธิจักรวรรดินิยมเท่านั้น ผลประโยชน์ที่ได้จากเยอรมันผู้ปราชญ์ซึ่งมีอยู่ในสยาม นอกจากแบ่งได้สถานทูตแห่งเดียว นอกจากนี้ตกเป็นของอังกฤษทั้งสิ้น สยามไม่ได้อะไรเลย รวมความว่าทุกวันนี้สยามเป็นประเทศราชของอังกฤษตามความจริงอยู่แล้ว อังกฤษจึงได้รับผลตอบแทนในการที่ช่วยปกครองรัฐบาลราชศักดิ์ไว้เป็นเครื่องมือสำหรับการเบียดเบียนของเขา

ลัทธิจักรวรรดินิยมประสงค์จะให้การปกครองสิทธิขาดของประเทศสยามมั่นคงถาวร เมื่อรักษาเครื่องมือสำหรับทำการเบียดเบียน เขาย่อมต้องการให้รัฐบาล

ราชศักดิ์ดำรงยั่งยืน แต่รัฐบาลราชศักดิ์ของสยามก็มีหลักแหล่งเศรษฐกิจที่อาจตั้งอยู่ได้ ที่เห็นได้ชัดนั้นก็คือ พระราชวงศ์ที่มีอำนาจการปกครองอยู่ในกำมือนั้นเป็นเจ้าของที่ดินอันกว้างใหญ่ นี่คือเป็นหลักสำคัญแห่งเศรษฐกิจของรัฐบาลราชศักดิ์อย่างมั่นคง โดยหลักอันนี้พวกลัทธิจักรวรรดินิยมจึงยิ่งขยายกิจการและอำนาจที่เขามีอยู่ในสยามให้มั่นคงยิ่งขึ้น

ผลแห่งการที่พวกลัทธิจักรวรรดิเข้ามาเบียดเบียนทางเศรษฐกิจนี้ คงจะทำให้ชาวนาต้องล้มละลายโดยรวดเร็วเป็นแน่อยู่แล้ว ทั้งรัฐบาลราชศักดิ์ยิ่งบีบคั้นเก็บภาษีแรง และผู้มีทุนเรียกดอกเบี้ยแรง ถูกขูดรีดทั่วกันอีกด้วย ชาวนาซึ่งมีจำนวนมากมายจึงต้องยากจนลงทุกวัน ต้องรับความทุกข์เวทนาอดอยากหนักขึ้นทุกที โจรผู้ร้ายก็เพิ่มจำนวนมากขึ้นตามส่วน แต่ว่าชาวนาไทยจำพวกที่มีก็มีอยู่มาก คนสามัญมักมีคนละร้อยไร่และ 50 ไร่[7] และชาวนาที่เช่านาเขาทำก็เสียค่าเช่าเพียง 1 ใน 10 ของรายได้ เหตุนี้บางคนจึงเห็นว่า เรื่องที่ดินในเมืองไทยไม่เป็นคำถามสำคัญ ทุกวันนี้ชาวนาที่ยากจนต้องการนั้น อยู่ที่ต้นทุนหาใช่ที่ดินไม่ ความเห็นเช่นนี้เป็นความเห็นของคนที่ยังไม่รู้ความในของการเป็นไปได้ตลอด เวลานี้แม้จะยังหาเหตุผลในการต่อสู้ระหว่างชาวนาไม่ได้ละเอียด แต่เมื่อดูตามลักษณะการหวงห้ามที่ดินกับการขูดรีดกันแล้ว อาจแยกเป็นประเภทสำคัญมาบรรยายได้ (1) ราชวงศานุวงศ์ที่มีอำนาจการปกครองเป็นฝ่ายได้เปรียบจึงถือสิทธิหวงห้ามที่ดินไว้เป็นของตนมากขึ้นทุกวัน (2) เรียกดอกเบี้ยแรงขูดรีดทั่วไปทุกอย่าง กระทำจนชาวนาได้ผลข้าวไม่พอชำระหนี้สิน ต้องเอาที่ดินตีราคาใช้หนี้ (3) พวกลัทธิจักรวรรดินิยมประสงค์จะหากำไรในทางขึ้นราคาที่ดิน เที่ยวซื้อที่ดินของชาวนาไว้ทั้งหมด (4) ทุกวันนี้ที่ดินของประเทศสยามที่ได้หักร้างถางพงเป็นไร่นาแล้วนั้นมีเพียง 1 ใน 3 ส่วน ถ้าหากต่อไปมีการหักร้างถางพงกันอีก ชาวนาหามีประโยชน์ในการยึดถืออย่างใดไม่ ที่ดินของชาวนาที่มีเหลืออยู่ทุกวันนี้ จะกลับถูกบุกรุกให้เหลือน้อยลงทุกวัน และค่าเช่าก็จะต้องขูดรีดแรงขึ้นทุกทีด้วย (5) ชาวนาที่เป็นลูกจ้างก็ถูกกดขี่เป็นพิเศษ เมื่อเสร็จหน้าทำนาแล้วก็จะถูกเจ้าของที่ริบค่าแรงเสียหมด แล้วไล่ออกโดยไม่มี

สินจ้าง นี่เป็นธรรมเนียมอย่างหนึ่งที่ใช้กันมาเป็นนิตย์ ที่ยิ่งกว่านี้ก็จ้างไว้ประจำตลอดไปแล้วคอยเอารัดเอาเปรียบจนกลายเป็นทาส ชาวนาที่ไม่มีที่ดินก็ต้องถูกกดขี่อย่างแข็งแรงเช่นนี้ ย่อมเห็นชัดว่าการแก่งแย่งอันเกี่ยวกับแก้ไขประเพณีหวงห้ามที่ดิน คงจะต้องมีขึ้นวันหนึ่ง และคำถามเรื่องที่ดินนี้ จะเป็นมูลรากแห่งการเปลี่ยนแปลงประเพณีปกครองประเทศสยามเป็นประชาธิปไตยเป็นแน่

ผลแห่งการที่พวกลัทธิจักรวรรดินิยมเข้ามาแย่งการทำมาหากินนี้ คงทำให้การเงินของชาวสยามอัตคัดหนักขึ้นทุกที ตั้งแต่มหาสงครามในยุโรปสงบแล้วก็ปรากฏว่าการเงินของประเทศสยามขัดสนลงเช่นเดียวกันกับหัวเมืองขึ้นของต่างประเทศในทะเลใต้ กสิกรรมกับหัตถกรรมเลิกล้มไปเป็นอันมาก คนงานช่างกลเวลานี้ไม่มีงานประมาณ 2 ใน 3 ส่วน ห้างร้านกับโรงงานของคนจีนเลิกล้มไปมากหลาย เช่นเมื่อปีกลายโรงสีที่หยุดสีมีถึง 60 เปอร์เซ็นต์ โดยเหตุที่การเงินขาดแคลนเช่นนี้ รัฐบาลราชศักดิ์เพื่อจะรักษาความมั่นคงแห่งการปกครองของตนก็ได้พยายามจะแก้ไขให้พลเมืองมีฐานดีขึ้นเหมือนกัน เช่นลดภาษีขาออกซึ่งเป็นการไม่สู้สำคัญส่วนหนึ่งเพื่อช่วยทุนอุตสาหกรรมในพื้นเมือง กับพยายามแก้ไขเศรษฐการของชาวนาให้ดีขึ้น เพื่อป้องกันการแก่งแย่งของชาวนาที่อาจมีขึ้นในเร็ววันนั้นให้ช้าลง แต่ว่าจะแก้ไขเศรษฐการของชาวนาให้ดีนั้น นอกจากป้องกันความเสียหายของพวกเจ้าของที่ดินแล้ว ก็มีแต่สร้างทำนบกันน้ำไว้ตามตำบลที่อยู่ใกล้กรุงเทพฯเท่านั้น นอกจากนี้ยังมีการที่เรียกว่าสหกรณ์ชาวนาอีก แต่ผลแห่งสหกรณ์ก็ยังเป็นการเรียกดอกแรงขูดรีดชาวนาอยู่นั่นเอง หาทำให้ชาวนาเจริญขึ้นได้ไม่ มูลเหตุที่ทำนุบำรุงชาวนาให้พ้นจากความขัดสนไม่ได้นี้ ย่อมเนื่องจากพวกลัทธิจักรวรรดินิยมคอยเอาเปรียบไม่ยอมลดหย่อนผ่อนผันอย่างใดเลย เช่นที่ว่าเลิกอำนาจศาลกงสุลกับแก้ไขข้อสัญญานั้น ก็แสดงให้เห็นชัดอยู่แล้ว และที่ว่าเพิ่มภาษีขาเข้าซึ่งแต่เดิมร้อยชักสามเป็นร้อยชักห้านั้น ก็เป็นแต่สินค้าขาเข้าบางอย่างที่เป็นจำนวนน้อย และไม่จำเป็นเท่านั้น จะถือว่าตั้งพิกัดภาษีได้เองยังหาได้ไม่ ถึงแม้เมื่อครั้งอเมริกากับอังกฤษโต้แย้งเรื่องข้อสัญญากันนั้น อเมริกันลั่นวาจาว่า

ยอมยกเลิกอำนาจศาลกงสุลในสยามทั้งหมดก็จริง แต่นี้เป็นแต่รัฐประศาสโนบายของอเมริกันซึ่งใช้วิธีถอยเป็นรุกแก่ประเทศสยาม ยิ่งเป็นการร้ายแรงกว่าแต่ก่อน ถ้าหากจะถือข้อนี้ว่าเป็นการลดหย่อนของอเมริกันแล้ว ก็เป็นการเข้าใจผิดอย่างร้ายทีเดียว

จำแนกชั้นบุคคลในประเทศสยาม

1. ประเทศสยามมีชนหลายชาติปะปนระคนกันเช่นเดียวกันกับพลเมืองตามหัวเมืองขึ้นของต่างประเทศแถบทะเลใต้ และคราวถูกพวกลัทธิจักรวรรดินิยมข่มขี่ก็ทำนองเดียวกัน พลเมืองสยามมี ชาติไทย ชาติลาว ชาติมอญ ชาติมลายู และที่อยู่ในป่าในดงยังมีที่ยังไม่รู้ขนบธรรมเนียมอีกเป็นจำนวนมาก ราษฎรที่ย้ายมาจากประเทศอื่น มีคนจีนกับแขกและญวนมากกว่าชาติอื่นตามที่สำรวจครั้งหลังที่สุด พลเมืองสยามรวมทั้งสิ้นมีถึง 11 ล้านคนเศษ ในจำนวนนี้เป็นไทยมากที่สุด ถัดมาก็เป็นคนจีน ถ้าเทียบตามฐานแล้ว ชาวนามีมากที่ 1

2. ประเทศสยามมีบรรพชิตถึงสามแสนเศษ พวกอาศัยข้าวสุกคนอื่นเลี้ยงชีพนี้ เป็นเครื่องมือสำหรับรักษาอำนาจราชศักดิ์อย่างหนึ่ง พวกเขาเหล่านี้ก็มีฐานเป็นเจ้าของที่ดินกับให้เงินกู้โดยเรียกดอกเบี้ยแรงเหมือนกัน ทั้งที่เป็นชั้นสูงก็โดยมาก ได้รับการศึกษาในลัทธิผู้มีทุนทรัพย์อย่างชาวยุโรปด้วย

3. พระราชวงศ์เป็นชั้นพิเศษและมีจำนวนน้อยที่สุด เป็นเจ้าของที่ดินอย่างมหาเศรษฐีอย่างหนึ่ง และเป็นผู้จัดการปกครองแทนพวกลัทธิจักรวรรดินิยมอีกอย่างหนึ่ง

4. ชั้นเจ้าของที่ดิน บรรดาชนที่มีที่ดิน แต่ตัวเองไม่ได้ทำการในที่ดินให้เกิดผล ล้วนชื่อว่าเจ้าของที่ดินทั้งสิ้น

5. พวกคอมปราโดร์ ผู้แทนพวกลัทธิจักรวรรดินิยมสั่งสินค้าเข้ามาแลกเอาของพื้นเมืองของกสิกรเอาไป นี่เป็นกำปะโดร์การค้าขาย ยังมีคอมปราโดร์ของ

ธนาคารเอาทุนของธนาคารไปหว่านแก่ชาวนาโดยเรียกดอกเบี้ยแรงอีก พวกเขาเหล่านี้รวมกำลังกับผู้มีศักดิ์อย่างกลมเกลียว

6. ผู้มีทุนที่ทำการค้าขายในหมู่บ้าน คนจำพวกนี้เกี่ยวข้องกับเจ้าของที่อย่างสนิท เขาถนัดในทางเอาสินค้ากับเงินขายและกู้ให้แก่ชาวนา โดยคิดราคาและดอกเบี้ยอย่างสูง แล้วคอยยึดเอาของที่ชาวนาทำได้หรือริบเอาที่ดินเป็นของตัว

7. คนไทยชั้นมีทุนทรัพย์ ตามประวัติการคนชั้นนี้มีความสามารถต่อสู้ในการเปลี่ยนแปลงประเพณีปกครองเหมือนกัน แต่พวกเขาอยู่ในเมืองไทย ไม่แต่กำลังน้อยที่สุดเท่านั้น โดยมากยังเข้ารวมเป็นพวกเดียวกันกับชั้นปกครองทำการขูดรีดชั้นยากจนด้วย ที่ยิ่งกว่านี้ยังมีที่หันไปช่วยพวกลัทธิจักรวรรดินิยมมาแย่งชิงประเทศสยามให้เป็นประเทศราชของประเทศนั้น ๆ อีก (ที่เห็นประจักษ์อยู่ก็คือแสดงความพอใจต่อเมริกัน ผู้ถือลัทธิจักรวรรดินิยมว่ามีเจตนาดีต่อสยาม) เพราะเหตุนี้เราจึงเห็นว่าพวกนี้อาศัยการกีกมินตั๋งไม่ได้ มีแต่ฝูงชนส่วนมากเท่านั้นที่จะเป็นกำลังในการค้านลัทธิจักรวรรดินิยมได้

8. ชาวนาที่มั่งมีทรัพย์ พวกนี้เป็นชาวนาครึ่งหนึ่ง เป็นเจ้าของที่ดินครึ่งหนึ่งในสยามมีจำนวนไม่น้อย เขาออกแรงทำนาเองด้วย หว่านเงินหาผลกำไรด้วย เมื่อมีเงินมากก็ทำการค้าขายตั้งตัวเป็นคนภาคภูมิ จ้างลูกจ้างไว้ใช้ตามหน้านาบ้างใช้ตลอดไปจนกระทั่งเหยียดลงเป็นทาสบ้าง พวกนี้จัดเป็นชาวนาที่มั่งมี

9. ราษฎรชาวนา (ก) ชาวนาปานกลาง ไม่ว่าเขาทำนาของตนเองหรือเช่านาคนอื่นทำ บรรดาที่เก็บผลได้พอเลี้ยงครอบครัวหรือมีเหลือบ้างเล็กน้อยบางทียังอาจจ้างคนช่วยทำนาได้เป็นครั้งคราว แต่เขาไม่มีที่ดินให้คนอื่นเช่า คนจำพวกนี้ชื่อว่าชาวนาปานกลาง (ข) ชาวนาที่อัตคัด แบ่งเป็น 2 จำพวก พวกหนึ่งทำนาเล็กน้อยได้ผลพอเลี้ยงตัวคนเดียว แต่ไม่ถึงกับต้องเป็นลูกจ้างคนอื่น อีกพวกหนึ่งได้ผลไม่พอใช้ต้องรับจ้างทำงานมาเลี้ยงตัว

10. กรรมกรตามบ้านนอก คนจำพวกรับจ้างทำนาตัดไม้ในทุ่งนากับในป่าไม้นั้น เป็นคนชั้นไม่มีทรัพย์ในหมู่บ้านนอก ในสยามมีคนจำพวกนี้อยู่มากหลาย

ต่อไปยิ่งจะเพิ่มจำนวนมากขึ้นตามกฎธรรมดา

11. พวกประกอบอุตสาหกรรม ประเทศสยามถึงแม้เป็นประเทศที่เศรษฐกิจขาดแคลนไม่ทันเพื่อนก็จริง แต่ก็มีที่ทำการใหญ่ๆ (เช่นทางรถไฟ โรงเลื่อยจักร โรงปูนซิเมนต์) เหล่านี้ก็บรรจุคนงานถึงสามพันกว่าคน ล้วนแต่กรรมกรไทยกับจีนทั้งสิ้น ถึงว่าเวลานี้ยังไม่ทราบจำนวนกรรมกรทั้งหมดโดยแน่นอนก็จริง แต่เห็นได้ว่าตั้งแต่สงครามยุโรปเลิกแล้ว มีความเจริญอย่างรวดเร็ว

ประเทศสยามนอกจากตามจังหวัดต่างๆ เคยมีพวกโจรตีปล้นก่อการวุ่นวายเสมอๆ แล้ว ยังมีเจ้าในท้องถิ่นต่างๆ คุมพรรคพวกก่อการกบฏอีก เช่นเมื่อปีกลายตอนท้ายครึ่งปี ได้รับข่าวเรื่องประทุษร้ายพระเจ้าแผ่นดินสยามหลายครั้ง เรื่องนี้ควรจดจำไว้ ตามความสืบสวนได้ความว่า การกระทำเช่นนี้หาได้ประสงค์จะเปลี่ยนประเพณีไม่ เกิดจากพวกข้าราชการที่ถูกไล่ออกจากหน้าที่ คบคิดกับเจ้าผู้ปกครองท้องถิ่น เพื่อแย่งอำนาจหวังผลประโยชน์ส่วนตัวเท่านั้น และยังปรากฏว่ามีคนซื้อปืนกับกระสุนดินดำมาจากเมืองนอกเป็นจำนวนมาก นี่ก็เห็นชัดว่ามีพวกลัทธิจักรวรรดินิยมคอยสนับสนุนอยู่หลังฉากแล้ว แต่ก็เป็นการแสดงให้เห็นได้ว่าการที่ภายในราชการเกิดขัดใจกันเสมอนี้ เนื่องจากอาชีพของชาวนาทรุดโทรมนั่นเอง อีกประการหนึ่งเช่นเมื่อพ้นมาไม่สู้นานนัก พ่อค้าในกรุงเทพฯพร้อมใจกันขัดขวางการเก็บเงินรัชชูปการ ปิดร้านหยุดงานหลายวัน[8] นี่ก็แสดงว่าจะเพิ่มความแตกร้าวระหว่างคนชั้นมีทุนทรัพย์กับชั้นราชการให้เนิ่นนานไม่สิ้นสุด

รวมความว่า 1. ประเทศสยามคงไม่สามารถตั้งอยู่นอกกฎธรรมดาแห่งสภาวการณ์ของประเทศทั้งหลายสมัยนี้เป็นอันขาด และอาจจะถูกพวกลัทธิจักรวรรดินิยมแย่งกันแบ่งเป็นภาคๆ ไปก็ได้ มหาชนชาวสยามอยู่ในสภาพการเช่นนี้ ย่อมต้องรับความทุกข์เวทนายิ่งขึ้นเป็นธรรมดา และต้องรับความกดขี่บีบคั้นอยู่ใต้อำนาจราชศักดิ์ซึ่งมีพวกลัทธิจักรวรรดินิยมปกปักรักษาด้วย ทางที่จะหนีให้พ้นทุกข์ ก็มีแต่ต้องกำจัดพวกลัทธิจักรวรรดินิยมกับพวกที่เป็นเครื่องมือของเขาเสีย และต้องคัดค้านการตั้งรัฐสภากับกฎธรรมนูญซึ่งเป็นการล่อลวงมหาชนนั้นด้วย

2. ชาวสยามนั้นไม่มีทรัพย์จะชักนำชาวนาทำการต่อสู้ในเวลานี้ ควรตั้งคำอาณัติสัญญาณไว้เป็นคำพูดแสดงความจำนงสำหรับใช้ทั่วไปว่า "เริ่มแต่ค้านค่าเช่า ค้านเจ้าหนี้ กระทั่งล้มเจ้าของที่" ตามคำอาณัติสัญญาณที่กล่าวนี้ คือให้ค้านชาวนาที่มั่งมีทรัพย์เท่านั้น เพราะเห็นว่าชาวนาชั้นปานกลาง ยังพอจะเข้าเป็นพวกเดียวกันได้ ส่วนชาวนาที่ยากจนกับที่รับจ้างทำงานตามหมู่บ้านนั้น ควรเอาเป็นกำลังของพวกทั้งสิ้น

3. แต่ก่อนมาประเทศสยามยังไม่เคยมีการต่อสู้เพื่อเปลี่ยนประเพณีอย่างรุนแรงเลย แต่สมัยนี้เห็นได้ว่าความขัดกันระหว่างคนต่างชั้นคงจะตึงเครียดเข้าหากันทุกที ถึงชั้นข้าราชการก็ไม่ปรองดองกันได้ คนชั้นไม่มีทรัพย์ควรจะชี้แจงให้มหาชนทราบว่า การยุ่งเหยิงนี้เกิดจากพวกลัทธิจักรวรรดินิยมต่างจะแย่งกันแผ่อำนาจในสยาม ถ้าเกิดวุ่นวายขึ้น เราจะไม่ช่วยฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเลย เรามีความจำนงให้เขาถึงซึ่งความปราชัยทั้งสองฝ่าย แล้วรีบรวบรวมฝูงชนยกไปทำการต่อสู้คัดค้านลัทธิจักรวรรดินิยม ค้านอำนาจราชศักดิ์ ค้านเจ้าของที่ดินทันที ถ้าหากเป็นการแตกร้าวกันระหว่างคนมั่งมีกับชั้นราชศักดิ์แล้ว คนชั้นไม่มีทรัพย์ควรตั้งอยู่ข้างค้านราชศักดิ์ แต่ในเวลาเดียวกันนั้นจงอย่ายอมญาติดีกับคนชั้นมั่งมีทรัพย์ ต้องทำการต่อสู้จนคนชั้นไม่มีทรัพย์ได้เป็นหัวหน้ามีอำนาจสิทธิขาดทีเดียว

4. ผลแห่งการแยกประเภทการปกครองกับเศรษฐกิจของประเทศสยามนี้ ตรงกับวิธีการสำหรับการก๊กมินตั๋งในทะเลใต้ ซึ่งสมาคมกลางส่งมาให้คณะทะเลใต้ เมื่อวันที่ 23 ตุลาคม ปีกลาย ใช้เป็นทางดำเนินการรวมกันได้

หนังสือฉบับนี้ ก่อนหน้าที่ยังมิได้เปิดประชุมผู้แทนครั้งที่ 3 ในทะเลใต้ต้องถือว่าเป็นฉบับร่างไปก่อน

วันที่ 20 กุมภาพันธ์ 1930

กรรมการในสยาม

[บันทึกในภาษาไทยกล่าวว่ายังมีการอภิปรายเกี่ยวกับวิธีดำเนินการของพวกคอมมิวนิสต์ แต่ตัวอักษรลบเลือนมาก อ่านไม่ใคร่ได้ความตลอดดังนั้นจึงมิได้แปล ลงนามโดยหัวหน้าล่ามจีนตำรวจนครบาลกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 6 พฤษภาคม 1930]

(ที่มา: Batson, *SPF*, เล่มเดิม, 66-71 หมายเหตุ)

1. สนธิสัญญาการค้าทำขึ้นกับอังกฤษเมื่อปี 1826 และกับสหรัฐอเมริกาเมื่อปี 1833 แต่ในปี 1855 เป็นสนธิสัญญากับอังกฤษฉบับแรกที่สยามถูกบังคับให้ยกสิทธิสภาพนอกอาณาเขต

2. สยามเข้าร่วมสงครามเมื่อวันที่ 22 กรกฎาคม 1917

3. วันเดือนปีที่เจตนาอาจเป็นปี 1893

4. ที่ปรึกษา คือ ฟรานซิส บี. แซยร์

5. "ทะเลใต้" เป็นวลีที่ใช้อยู่ทั่วไปในหมู่คนจีน เพื่อกำหนด (ประมาณ) ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แถบชายฝั่งทะเล

6. การยกดินแดนเกิดขึ้นจริงในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20

7. พื้นที่ 1 ไร่ เท่ากับประมาณ 0.4 เอเคอร์

8. การอ้างอิงเป็นการสันนิษฐานจากการนัดหยุดงานของชาวจีนเมื่อ 1910 ดู Skinner, เล่มเดิม, 162-4

ภาคผนวก จ
พระราชหัตถเลขา
พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงสละราชสมบัติ

บ้านโนล แครนลี. ประเทศอังกฤษ

เมื่อพระยาพหลพลพยุหเสนากับพวกได้ทำการยึดอำนาจการปกครองโดยใช้กำลังทหารในวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2475 แล้วได้มีหนังสือมาอัญเชิญข้าพเจ้าให้ดำรงอยู่ในตำแหน่งพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ ข้าพเจ้าได้รับคำเชิญนั้นเพราะเข้าใจว่าพระยาพหลฯและพวกจะสถาปนารัฐธรรมนูญตามอย่างประเทศทั้งหลายซึ่งใช้การปกครองตามหลักนั้น เพื่อให้ประชาราษฎรได้มีสิทธิที่จะออกเสียงในวิธีดำเนินการปกครองประเทศและนโยบายต่างๆ อันจะเป็นผลได้เสียแก่ประชาชนทั่วไป ข้าพเจ้ามีความเลื่อมใสในวิธีการเช่นนั้นอยู่แล้ว และกำลังดำริจะจัดการเปลี่ยนแปลงการปกครองของประเทศสยามให้เป็นไปตามรูปนั้นโดยมิให้มีการกระทบกระเทือนอันร้ายแรง เมื่อมามีเหตุรุนแรงขึ้นเสียแล้ว และเมื่อผู้ก่อการรุนแรงนั้นอ้างว่ามีความประสงค์จะสถาปนารัฐธรรมนูญขึ้นเท่านั้น ก็เป็นอันไม่ผิดกับหลักการที่ข้าพเจ้ามีความประสงค์อยู่เหมือนกัน ข้าพเจ้าจึงเห็นควรโน้มตามความประสงค์ของผู้ก่อการยึดอำนาจนั้นได้ เพื่อหวังความสงบราบคาบในประเทศ ข้าพเจ้าได้พยายามช่วยเหลือในการที่จะรักษาความสงบราบคาบเพื่อให้การเปลี่ยนแปลงอันสำคัญนั้นเป็นไปโดยราบรื่นที่สุดที่จะเป็นได้ แต่ความพยายามของข้าพเจ้าไร้ผลโดยเหตุที่ผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองหาได้กระทำให้บังเกิดมีความเสรีภาพในการเมืองอย่างบริบูรณ์ขึ้นไม่ และมิได้ฟังความคิดเห็นของราษฎรโดยแท้จริง และ

จากรัฐธรรมนูญทั้ง 2 ฉบับ จะพึงเห็นได้ว่าอำนาจที่จะดำเนินนโยบายต่าง ๆ นั้น จะตกอยู่แก่คณะก่อการและผู้ที่สนับสนุนเป็นพวกพ้องเท่านั้น มิได้ตกอยู่แก่ผู้แทนซึ่งราษฎรเป็นผู้เลือก เช่นในฉบับชั่วคราวแสดงให้เห็นว่าถ้าผู้ใดไม่ได้รับความเห็นชอบของผู้ก่อการจะไม่ให้เป็นผู้แทนราษฎรเลย ฉบับถาวรได้มีการเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้นตามคำร้องขอของข้าพเจ้า แต่ก็ยังให้มีสมาชิกซึ่งตนเลือกเองเข้ากำกับอยู่ในสภาผู้แทนราษฎรถึงครึ่ง 1 การที่ข้าพเจ้ายินยอมให้มีสมาชิก 2 ประเภท ก็โดยหวังว่าสมาชิกประเภทที่ 2 ซึ่งข้าพเจ้าตั้งนั้น จะเลือกจากบุคคลที่รอบรู้การงานและชำนาญในวิธีดำเนินการปกครองประเทศโดยทั่ว ๆ ไป ไม่จำกัดว่าเป็นพวกใดคณะใด เพื่อจะได้ช่วยเหลือนำทางให้แก่สมาชิกซึ่งราษฎรเลือกตั้งขึ้นมา แต่ครั้นเมื่อถึงเวลาที่จะตั้งสมาชิกประเภทที่ 2 ขึ้น ข้าพเจ้าหาได้มีโอกาสแนะนำในการเลือกเลย และคณะรัฐบาลก็เลือกเอาแต่เฉพาะผู้ที่เป็นพวกของตนเกือบทั้งนั้น มิได้คำนึงถึงความชำนาญ นอกจากนี้คณะผู้ก่อการบางส่วนได้มีความคิดที่จะเปลี่ยนแปลงโครงการเศรษฐกิจของประเทศอย่างใหญ่หลวง จึงเกิดแตกร้าวกันขึ้นเองในคณะผู้ก่อการและพวกพ้องจนต้องมีการปิดสภาและงดใช้รัฐธรรมนูญบางมาตราโดยคำแนะนำของคณะรัฐบาลซึ่งถือตำแหน่งอยู่ในเวลานั้น ทั้งนี้เป็นเหตุให้มีการปั่นป่วนในการเมือง ต่อมาพระยาพหลฯกับพวกก็กลับเข้าทำการยึดอำนาจโดยกำลังทหารเป็นครั้งที่ 2 และแต่นั้นมาความหวังที่จะให้การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ เป็นไปโดยราบรื่นก็ลดน้อยลง

เนื่องจากเหตุที่คณะผู้ก่อการมิได้กระทำให้มีเสรีภาพในการเมืองอันแท้จริง และประชาชนไม่ได้โอกาสออกเสียงก่อนที่จะดำเนินนโยบายอันสำคัญต่าง ๆ จึงเป็นเหตุให้มีการกบฏขึ้น ถึงกับต้องต่อสู้ฆ่าฟันกันเองระหว่างคนไทย

เมื่อข้าพเจ้าได้ร้องขอให้เปลี่ยนแปลงรัฐธรรมนูญเสีย ให้เข้ารูปประชาธิปไตยอันแท้จริงเพื่อให้เป็นที่พอใจแก่ประชาชน คณะรัฐบาลและพวกซึ่งกุมอำนาจอยู่บริบูรณ์ในเวลานี้ก็ไม่ยินยอม ข้าพเจ้าได้ร้องขอให้ราษฎรได้มีโอกาสออกเสียงก่อนที่จะเปลี่ยนหลักการและนโยบายอันสำคัญ มีผลได้เสียแก่พลเมือง รัฐบาลก็

ไม่ยินยอม และแม้แต่การประชุมในสภาผู้แทนราษฎรในเรื่องสำคัญ เช่นเรื่องคำร้องขอต่างๆ ของข้าพเจ้า สมาชิกก็มิได้มีโอกาสพิจารณาเรื่องโดยถ่องแท้และละเอียดลออเสียก่อน เพราะถูกเร่งรัดให้ลงมติอย่างรีบด่วนภายในวาระประชุมเดียว นอกจากนี้รัฐบาลได้ออกกฎหมายใช้วิธีปราบปรามบุคคลซึ่งถูกหาว่าทำความผิดทางการเมืองในทางที่ผิดยุติธรรมของโลก คือไม่ให้โอกาสต่อสู้คดีในศาล มีการชำระโดยคณะกรรมการอย่างลับไม่เปิดเผย ซึ่งเป็นวิธีการที่ข้าพเจ้าไม่เคยใช้ในเมื่ออำนาจอันสิทธิขาดยังอยู่ในมือของข้าพเจ้าเอง และข้าพเจ้าได้ร้องขอให้เลิกใช้วิธีนี้รัฐบาลก็ไม่ยอม

ข้าพเจ้าเห็นว่าคณะรัฐบาลและพวกพ้อง ใช้วิธีการปกครองซึ่งไม่ถูกต้องตามหลักการของเสรีภาพในตัวบุคคล และหลักความยุติธรรมตามความเข้าใจและยึดถือของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าไม่สามารถที่จะยินยอมให้ผู้ใดคณะใดใช้วิธีการปกครองอย่างนั้นในนามของข้าพเจ้าต่อไปได้

ข้าพเจ้ามีความเต็มใจที่จะสละอำนาจอันเป็นของข้าพเจ้าอยู่แต่เดิมให้แก่ราษฎรโดยทั่วไป แต่ข้าพเจ้าไม่ยินยอมยกอำนาจทั้งหลายของข้าพเจ้าให้แก่ผู้ใดคณะใดโดยเฉพาะ เพื่อใช้อำนาจนั้นโดยสิทธิขาดและโดยไม่ฟังเสียงอันแท้จริงของประชาราษฎร

บัดนี้ข้าพเจ้าเห็นว่าความประสงค์ของข้าพเจ้าที่จะให้ราษฎรมีสิทธิออกเสียงในนโยบายของประเทศโดยแท้จริงไม่เป็นผลสำเร็จ และเมื่อข้าพเจ้ารู้สึกว่าบัดนี้เป็นอันหมดหนทางที่ข้าพเจ้าจะช่วยเหลือหรือให้ความคุ้มครองแก่ประชาชนได้ต่อไปแล้ว ข้าพเจ้าจึงขอสละราชสมบัติและออกจากตำแหน่งพระมหากษัตริย์แต่บัดนี้เป็นต้นไป ข้าพเจ้าขอสละสิทธิของข้าพเจ้าทั้งปวงซึ่งเป็นของข้าพเจ้าอยู่ในฐานะที่เป็นพระมหากษัตริย์ แต่ข้าพเจ้าสงวนไว้ซึ่งสิทธิทั้งปวงอันเป็นของข้าพเจ้าแต่เดิมมา ก่อนที่ข้าพเจ้าได้รับราชสมบัติสืบสันตติวงศ์

ข้าพเจ้าไม่มีประสงค์ที่จะบ่งนามผู้หนึ่งผู้ใดให้เป็นผู้รับราชสมบัติสืบสันตติวงศ์ต่อไป ตามที่ข้าพเจ้ามีสิทธิจะทำได้ตามกฎมนเทียรบาลว่าด้วยการ

สืบสันตติวงศ์

อนึ่งข้าพเจ้าไม่มีความประสงค์ที่จะให้ผู้ใดก่อการไม่สงบขึ้นในประเทศเพื่อประโยชน์ของข้าพเจ้า ถ้าหากมีใครอ้างใช้นามของข้าพเจ้า พึงเข้าใจว่ามิได้เป็นไปโดยความยินยอมเห็นชอบหรือความสนับสนุนของข้าพเจ้า

ข้าพเจ้ามีความเสียใจเป็นอย่างยิ่ง ที่ไม่สามารถจะยังประโยชน์ให้แก่ประชาชนและประเทศชาติของข้าพเจ้าต่อไปได้ตามความตั้งใจและความหวังซึ่งรับสืบต่อกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ยังได้แต่ตั้งสัตยอธิษฐานขอให้ประเทศสยามจงได้ประสบความเจริญ และขอประชาชนชาวสยามจงได้มีความสุขสบาย

ประชาธิปก ปร.
วันที่ 2 มีนาคม พ.ศ.2477

(ที่มา: Batson, *SPF*, เล่มเดิม, 101-2)

บรรณานุกรม
ข้อสังเกตเกี่ยวกับหลักฐาน

ถึงกระนั้นในปัจจุบันความต้องการทฤษฎีเบื้องต้นสำหรับจำแนกข้อเท็จจริงที่เกี่ยวข้องและไม่เกี่ยวข้องออกจากกัน เริ่มเป็นที่ยอมรับมากขึ้น เราจึงควรจะมีส่วนร่วมในการศึกษาภาคสนามอย่างเช่นในประเทศไทยถ้าเพียงเรามี "กล่องเครื่องมือ" ทางทฤษฎีที่จำเป็นดังที่ปรารถนา

เฟรด ดับบลิว. ริกก์ส์

ข้าพเจ้ารู้สึกว่าวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์มีลักษณะที่ขัดแย้งกันหลายประการ เหตุการณ์ส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์จีน [ไทย] และจมอยู่กับกองเอกสารทุกประเภทเท่าที่จะหาได้ (ข้าพเจ้าใช้คำที่ค่อนข้างกว้าง) ไม่ว่าเราจะเห็นถึงความสำคัญใด ๆ ในเอกสารบางชิ้นหรือไม่ อีกทั้งในขณะที่ข้อดีของสังคมศาสตร์อยู่ที่การนิยามคำถามด้วยความแน่นอน แต่ประวัติศาสตร์กลับไม่เป็นเช่นนั้น

แมรี่ ซี. ไรท์

การศึกษาในปัจจุบันอาศัยเอกสารสำคัญทางประวัติศาสตร์ที่เป็นภาษาไทย อังกฤษ และอเมริกันมากพอ ๆ กับสิ่งตีพิมพ์ประเภทอื่น ๆ ทั้งที่เป็นภาษาไทยและตะวันตก ซึ่งเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญที่สุดที่เก็บรักษาไว้ที่หอจดหมายเหตุแห่งชาติไทย กรุงเทพฯ ได้แก่ เอกสารหมวดรัชกาลที่ 7 และพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เอกสารหมวดรัชกาลที่ 7 ประกอบ

ไปด้วยแฟ้มกรมราชเลขาธิการที่มีการจัดหมวดหมู่ตามกระทรวง และในแต่ละกระทรวงยังแบ่งตามหัวเรื่องและลำดับเวลา เอกสารทางประวัติศาสตร์เหล่านี้สัมพันธ์กับคำถามต่าง ๆ ที่พิจารณาแล้วว่าเหมาะสมที่จะถวายพระเจ้าแผ่นดินในช่วงสมัยการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งเอกสารบ่งบอกถึงทิศทางนโยบายและการบริหารของรัฐบาล แม้กระทั่งสิ่งที่เป็นกิจวัตรประจำวันและไม่สำคัญ ธรรมชาติของเอกสารเหล่านี้คล้ายคลึงกับเอกสารหมวดรัชกาลที่ 5:

> (1) หนังสือราชการจากกระทรวงและแผนกต่าง ๆ ที่ยื่นมายังกรมราชเลขาธิการเพื่อขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตทางด้านการบริหารการปกครอง (2) เอกสารที่เสนอเพื่อขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต รวมทั้งสำเนาหนังสือโต้ตอบระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ ภายในกระทรวง ร่างหมายกำหนดการ สถิติ รูปภาพ แผนที่ ฯลฯ (3) รายงานทั้งที่เป็นประจำ ชั่วคราว และพิเศษเกี่ยวกับการทำงานของหน่วยราชการต่าง ๆ (4) ย่อหนังสือราชการที่ได้รับแล้วถวายเพื่อความสะดวกของพระเจ้าแผ่นดิน (5) พระราชหัตถเลขาที่มีไปยังที่ปรึกษาในพระองค์เพื่อขอความเห็น และจดหมายตอบรับ (6) พระอักษรหรือร่างบันทึกของราชเลขาธิการที่นำไปหรือเตรียมร่างจดหมายที่จะส่งไปเพื่อตอบจดหมายที่ได้รับ (7) ร่างหรือบางครั้งก็เป็นต้นฉบับของจดหมายที่ส่งออกไป[1]

นอกจากนี้เอกสารหมวดรัชกาลที่ 7 ยังมีเอกสารสำคัญอีกประเภทหนึ่ง: ประเด็นสำคัญส่วนใหญ่ที่ถูกส่งไปยังคณะรัฐมนตรี และ/หรืออภิรัฐมนตรีเพื่อการพิจารณา และเอกสารที่เกี่ยวข้องกับรายงานย่อการประชุม จะถูกจัดเก็บรวมไว้ในแฟ้มหัวข้อเฉพาะ

รัชสมัยรัชกาลที่ 7 เริ่มขึ้นอย่างเป็นทางการเมื่อพระองค์เสด็จขึ้นครอง

ราชสมบัติเมื่อเดือนพฤศจิกายน 1925 และสิ้นสุดลงเมื่อทรงสละราชสมบัติเมื่อเดือนมีนาคม 1935 ถึงกระนั้นเอกสารหมวดรัชกาลที่ 7 รวมทั้งเอกสารอื่น ๆ ที่สำคัญตั้งแต่ปีท้าย ๆ ในรัชกาลที่แล้วโดยเฉพาะที่มีเนื้อหาสาระเกี่ยวกับการเงินซึ่งเป็นข้อยกเว้นเพียงเล็กน้อย เอกสารหมวดรัชกาลที่ 7 จบลงเมื่อเดือนมิถุนายน 1932 โดยถือเอาการสิ้นสุดของการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นเกณฑ์ตัดสิน[2]

ท่ามกลางเอกสารหมวดรัชกาลที่ 7 ที่มีหลากหลาย มีหลักฐานที่บ่งชี้ว่ามีเอกสารยังไม่สมบูรณ์ และมีเอกสารที่สูญหาย อีกทั้งมีขั้นตอนในการละเว้นอย่างสะเปะสะปะหรืออย่างจงใจก็ยากที่จะตัดสิน อาทิเช่น แฟ้มเอกสารกระทรวงเกษตราธิการถูกย่ออย่างไม่เหมาะสม แม้ว่าเมื่อเร็ว ๆ นี้กระทรวงเกษตรได้จัดส่งเอกสารเพิ่มเติมมายังหอจดหมายเหตุแห่งชาติ อีกทั้งพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และเอกสารอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เกี่ยวข้องกับคำถามทางด้านการเมือง ก็ไม่พบในสถานที่ที่ควรจะเป็นในเอกสารหมวดรัชกาลต่าง[3] ราวกับว่ามีการย้ายเอกสารที่คัดเลือกแล้วว่ามีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับบุคคลสำคัญออกไป; อาทิเช่น อย่างที่ทราบกันดีว่าบิดานายปรีดี พนมยงค์ประสบความสำเร็จในการถวายฎีกาเพื่อไม่ให้เรียกบุตรชายกลับจากฝรั่งเศสด้วยเหตุผลเกี่ยวกับกิจกรรมทางการเมืองของเขา ถึงกระนั้นแฟ้มฎีกาที่มีอยู่เป็นจำนวนมากและจัดเก็บอย่างรอบคอบกลับไม่มีฎีกาฉบับนี้ ในกรณีที่คล้ายคลึงกันแฟ้มที่หน้าปกระบุว่าเกี่ยวข้องกับคำถามความขัดแย้งระหว่าง S.I.A.M. (สมาคมนักเรียนไทยในฝรั่งเศส ที่นายปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้นำ) และเสนาบดีไทยในปารีสกลับว่างเปล่า มีเพียงบันทึกที่คลุมเครือปิดบนปกไว้ว่าเนื้อหาได้ถูกย้ายไปแล้ว[4]

ในขณะที่เอกสารหมวดรัชกาลที่ 7 ส่วนใหญ่ที่เป็นต้นฉบับหรือสำเนาที่สันนิษฐานว่าถูกต้องตามต้นฉบับ รายงานย่อการประชุมสภาสมัยต่าง ๆ มักจะมีมากกว่า 1 ฉบับ และยังคงไม่แน่ชัดว่าฉบับตรวจแก้ได้ถูกแก้ไขใหม่เพื่อให้มีความถูกต้องและมีลักษณะทางการเมืองมากกว่าเดิมหรือไม่

ควรจะสังเกตไว้ด้วยว่าหอจดหมายเหตุแห่งชาติมีการปรับปรุงระบบการจัดประเภทเอกสารใหม่ ดังนั้นการอ้างอิงถึงเอกสารทางประวัติศาสตร์ในการศึกษานี้อาจจะไม่เหมือนกับผู้ที่ศึกษามาก่อนหน้านี้เคยให้ไว้

เอกสารที่มีความสำคัญอันดับที่ 2 ของหอจดหมายเหตุแห่งชาติที่ใช้กันอย่างแพร่หลาย ก็คือ เอกสารส่วนบุคคลสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ พระองค์ทรงเป็นข้าราชการชั้นสูงเกือบ 50 ปี รับราชการสนองพระเดชพระคุณพระเจ้าแผ่นดินถึง 3 รัชกาล และเอกสารส่วนบุคคลของพระองค์ก็มีลักษณะที่โดดเด่นและมีคุณค่าต่อประวัติศาสตร์ไทย[5] เอกสารเหล่านี้มีอายุตั้งแต่กลางศตวรรษที่ 19 เรื่อยมาและบางชิ้นก็มีอายุไกลกว่านั้น พระองค์สิ้นพระชนม์เมื่อปี 1943 แต่เอกสารทางราชการที่มีคุณค่าอยู่ในช่วงรัชกาลที่ 6 และ 7 อาทิเช่น หนึ่งในบรรดาหมวดที่มีเอกสารมากที่สุดเกี่ยวข้องกับพระกรณียกิจของพระองค์ในฐานะสมาชิกอภิรัฐมนตรี ตั้งแต่ปี 1925-32 ดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้นแล้วว่าเอกสารส่วนบุคคลของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพรวมทั้งเอกสารอื่น ๆ ในช่วงระยะนี้จะไม่อยู่ในเอกสารหมวดรัชกาลที่ 7 นับตั้งแต่เดือนมิถุนายน 1932 เป็นต้นมา เอกสารส่วนบุคคลอันประกอบไปหนังสือโต้ตอบของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และพระนิพนธ์ทางด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม

เอกสารหมวดรัชกาลที่ 7 และเอกสารส่วนบุคคลของสมเด็จพระเจ้าพระบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพส่วนใหญ่เป็นภาษาไทย ส่วนที่เหลือเป็นภาษาจีนและอังกฤษหรือตะวันตกอื่น ๆ เอกสารที่ไม่ใช่ภาษาไทยหรืออังกฤษมักจะแปลให้เป็นภาษาใดภาษาหนึ่งใน 2 ภาษานี้

เอกสารอีกประเภทหนึ่งที่ถูกใช้กันอย่างกว้างขวาง เอกสารเหล่านี้มีคุณค่าควรแก่การเอาใจใส่ สำหรับการรายงานทั้งฉบับเต็มและฉบับย่อถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสยาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเหตุการณ์เกี่ยวกับผลประโยชน์อันมหาศาลทางด้านเศรษฐกิจและการเมืองของอังกฤษ และเพื่อตอบสนองความสนใจเกี่ยวกับ

ข่าวลือและเรื่องซุบซิบนินทา ในระยะเวลานั้นแนวโน้มของประการหลังไปไกลถึงขั้นที่จะถอนคำคัดค้านจากกระทรวงการต่างประเทศที่ลอนดอน[6] ระหว่างปี 1925 เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศของไทยร้องทุกข์ไปยังฟรานซิส บี. แซยร์ ว่า "การปรับบริษัทเดินอากาศจำกัดโดยข้าราชการ ทนายความและนักธุรกิจชาวอังกฤษด้วยข่าวลือที่ไม่มีมูลความจริง ยิ่งเพิ่มความยากลำบากในการตรวจสอบและลงโทษผู้กระทำผิดจริง"[7] ถึงกระนั้นแม้ว่าหนังสือราชการของอังกฤษจากกรุงเทพฯ ยังคงมีอคติและไม่มีลักษณะทางการทูต อีกทั้งบางเรื่องที่รายงานขึ้นไปยังไม่มีมูลความจริงและเกินจริง แต่ก็นับว่าเป็นการเสนอเนื้อหาหรือประเด็นที่ไม่มีในเอกสารอื่น ๆ เอกสารทางการทูตของอังกฤษที่ใช้ถูกบันทึกในรูปแบบของไมโครฟิล์มที่สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กรุงเทพฯ

เมื่อเปรียบเทียบความแตกต่างกับบันทึกทางการทูตของอังกฤษ จะพบว่าหนังสือราชการทางการทูตของอเมริกันจากกรุงเทพฯ ในช่วงเวลาดังกล่าวให้ความเห็นใจแก่สยามมากกว่า วิพากษ์วิจารณ์และมีเรื่องสะเทือนความรู้สึกน้อยกว่า ฉะนั้นสิ่งที่มีเพียงน้อยนิดและไม่พบในหลักฐานชิ้นอื่น ๆ นี้จึงเป็นสิ่งที่มีค่าที่หัวข้อครอบคลุมอยู่ บางครั้งนักการทูตชาวอเมริกันและนักการทูตชาวอังกฤษก็เข้าใจผิดหรือได้รับข้อมูลผิด ๆ เกี่ยวกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ในสยาม แต่ธรรมชาติของหลักฐานในหนังสือราชการที่มีความขัดแย้งน้อยกว่าทำให้มีน้ำหนักมากกว่าเอกสารประเภทอื่น ๆ เอกสารทางการทูตของอเมริกาที่ใช้อยู่ที่หอจดหมายเหตุแห่งชาติ วอชิงตันซึ่งตั้งแต่ปี 1929 ให้บริการในรูปแบบของไมโครฟิล์ม

เอกสารทางประวัติศาสตร์อีกชิ้นหนึ่งที่อยู่ที่วอชิงตันในห้องสมุดรัฐสภาสหรัฐคือ เอกสารของฟรานซิส บี. แซยร์ ซึ่งดำรงตำแหน่งที่ปรึกษากระทรวงการต่างประเทศของสยามในช่วงกลางทศวรรษที่ 1920 และในแฟ้มเกี่ยวกับสยามในเอกสารของเขาประกอบไปด้วยหนังสือโต้ตอบที่เกี่ยวข้องกับสยามตั้งแต่ช่วงเวลาดังกล่าวเรื่อยมาจนกระทั่งทศวรรษที่ 1950

หนังสือพิมพ์ภาษาไทยที่ใช้ส่วนใหญ่อยู่ในแฟ้มเอกสารหมวดรัชกาลที่ 7

แฟ้มดังกล่าวและโดยเฉพาะแฟ้มกระทรวงมหาดไทย รวมทั้งข่าวตัดจากหนังสือพิมพ์มักถูกเก็บรวบรวมเป็นหัวข้อจากหนังสือพิมพ์ฉบับต่าง ๆ หรือจัดเก็บจากหนังสือพิมพ์ฉบับเดียวกันโดยเรียงตามลำดับเวลาอย่างเหมาะสม อีกทั้งหนังสือพิมพ์ในช่วงเวลานั้นที่เก็บไว้ อาทิเช่น หนังสือพิมพ์รายวัน*ศรีกรุง* ในหอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพฯ แต่การใช้เพื่อสืบค้นหาเหตุการณ์พิเศษต้องใช้เวลาและความพยายามอย่างมหาศาล ถึงกระนั้นหนังสือพิมพ์*ศรีเชียงใหม่* ที่มีการใช้อย่างเป็นระบบ เป็นหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นของเชียงใหม่ที่วางแผงทุก 10 วัน และตีพิมพ์แค่ช่วงระยะเวลาสั้น ๆ ใน 1927 ส่วนการจัดเก็บหนังสือพิมพ์อย่างสมบูรณ์ในหอสมุดแห่งชาติเป็นตัวอย่างที่หาได้ยากของหนังสือพิมพ์ประจำจังหวัดในยุคต้น ๆ[8] หนังสือพิมพ์ไทยในช่วงเวลาดังกล่าวจนกระทั่งถึงปัจจุบันมักวางแผงก่อนหน้าวันที่ระบุไว้ในหนังสือพิมพ์

หนังสือพิมพ์ภาษาอังกฤษที่ใช้เป็นหลัก คือ หนังสือพิมพ์*บางกอกไทมส์,* ที่เก่าแก่และมีอิทธิพลสูงสุดในบรรดาหนังสือพิมพ์ภาษาอังกฤษ 3 ฉบับที่พิมพ์จำหน่ายในขณะนั้น และเป็นหนังสือพิมพ์ฉบับเดียวที่จัดเก็บเข้าแฟ้มอย่างสมบูรณ์ที่ให้บริการอยู่ในขณะนี้ หนังสือพิมพ์*บางกอกไทมส์* เป็นการบุกเบิกวงการหนังสือพิมพ์ไทย ก่อตั้งขึ้นในฐานะรายสัปดาห์เมื่อปี 1887 และเป็นหนังสือพิมพ์รายวันในทศวรรษที่ 1890 และตีพิมพ์เรื่อยมาจนกระทั่งปี 1942 ด้วยระยะเวลาการตีพิมพ์อันยาวนานกว่าหนังสือพิมพ์ภาษาใด ๆ ในกรุงเทพฯ ชาวอังกฤษที่อาศัยในกรุงเทพฯ บรรยายถึงหนังสือพิมพ์ฉบับนี้ว่า:

> หนังสือพิมพ์*บางกอกไทมส์* เป็นหนังสือพิมพ์ชั้นแนวหน้าและได้รับเงินอุดหนุนจากอังกฤษ มีบรรณาธิการเป็นชาวสก๊อตแลนด์ชราชื่อมุนดีที่ย่อใจความข่าวให้เหมือนกับว่ามันย่อทุกสิ่งทุกอย่างเอาไว้ เป็นหนังสือพิมพ์ฉบับเล็ก ๆ แต่อยู่ในจารีตของหนังสือพิมพ์*ไทมส์*ของลอนดอน มีความรอบคอบและไม่เน้นหนัก "แผ่นดินไหวใน

ประเทศญี่ปุ่น" จะถูกประกาศว่า "ถูกกล่าวว่ามีความรุนแรง" หัวข้อข่าวเดียวที่หนังสือพิมพ์*ไทมส์* มีท่าทีเน้นหนักไป คือ เรื่องราชวงศ์, ราชวงศ์สยาม

"พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระกำแพงเพ็ชรอัครโยธิน ทรงหวดลูกกอล์ฟจากหลุม 3 (the "cat's whiskers") ที่สนามกอล์ฟเชียงใหม่"

"พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเสด็จพระราชดำเนินเป็นการส่วนพระองค์ในการเปิดพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ" (ภาพประกอบ, เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการทูลเกล้าฯ ถวายประตักทองคำแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว)

ข้าพเจ้าชอบหนังสือพิมพ์*บางกอกไทมส์* ที่มีหัวสูง ถูกต้อง ซื่อสัตย์ และสุขุม[9]

หลักฐานอ้างอิงส่วนใหญ่ในหนังสือพิมพ์*บางกอกไทมส์* นำมาจาก*บางกอกไทมส์วีคลี่เมล์* ที่รวบรวมข่าวรายสัปดาห์จากข่าวในหนังสือพิมพ์รายวัน แต่ระบุวันที่ในแต่ละหน้าแบบวันต่อวัน ข้อความในหนังสือพิมพ์ทั้ง 2 ฉบับจึงเหมือนกัน หนังสือพิมพ์รายวันมีโฆษณาและสารคดีพิเศษเพิ่มขึ้นมา

วารสารภาษาไทยที่อ้างถึง อาทิเช่น *กสิกร* ในหอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพฯ การอ้างถึง *สามัคคีสาร* อันหนังสือพิมพ์ของสมาคมนักเรียนไทยในอังกฤษ ซึ่งแม้ว่าจะมีชื่อเป็นภาษาไทยแต่ก็ตีพิมพ์เป็นภาษาอังกฤษ ก็นำมาจากแฟ้มที่ไม่สมบูรณ์ในหอสมุดกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ที่ตั้งอยู่ถัดไปแต่แยกออกมาต่างหากจากแผนกหอจดหมายเหตุแห่งชาติเก่า อันเป็นที่เก็บพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ[10]

หลักฐานประเภทอื่นๆ ที่ใช้ยังมีทั้งสิ่งตีพิมพ์ทางราชการฉบับต่างๆ บันทึกความทรงจำ ชีวประวัติ บทความทางวิชาการ เอกสารและวิทยานิพนธ์ ถึงกระนั้น

ยังมีความขัดสนของรายงานที่ได้มาโดยตรงจากบุคคลสำคัญในการปกครองระบอบเก่า แม้ว่าเชื้อพระวงศ์ที่มีอำนาจในรัฐบาลตั้งแต่ช่วงปีต้นๆ จนถึงปี 1932 จะแสดงให้เห็นถึงความมีการรับรู้ทางประวัติศาสตร์ที่เข้มข้น พระเจ้าแผ่นดินและผู้ที่แวดล้อมพระองค์กลับเขียนถึงประวัติศาสตร์ในยุคของตนเพียงเล็กน้อย การเขียนพงศาวดารซึ่งเป็นจารีตการบันทึกทางประวัติศาสตร์ได้ยุติลงในสมัยรัชกาลที่ 5 ดังนั้นจึงไม่มีพงศาวดารเกี่ยวกับ 2 รัชกาลสุดท้ายในการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ นักเขียนพงศาวดารทางราชการถูกแทนที่ด้วยนักเขียน อาทิเช่น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และ (ในภาษาอังกฤษ) ดับบลิว. เอ. อาร์. วู๊ด ที่ประวัติศาสตร์มักจะเป็นงานอดิเรกมากกว่าจะเป็นงานอาชีพแบบเต็มเวลา อีกทั้งมีระเบียบวิธีการวิจัยและแนวความคิดอยู่ระหว่างพงศาวดารแบบจารีตและความรู้ทางประวัติศาสตร์ตามแนวคิดตะวันตกในขณะนั้น ทว่าความสนใจของนักเขียนมักจำกัดอยู่ที่ยุคสมัยประวัติศาสตร์ที่ผ่านพ้นมานาน หรืออยู่ที่ประวัติศาสตร์ร่วมสมัยตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์จนกระทั่งถึงรัชกาลที่ 5 ดังเช่น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ที่มีส่วนร่วมในเหตุการณ์สำคัญทั้งหมดของรัฐช่วงปีสุดท้ายของการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ถึงกระนั้นทั้งๆ ที่พระองค์ทรงเป็นนักวิชาการที่แข็งขันมากกว่า 1 ทศวรรษหลังจากการรัฐประหารปี 1932 เป็นต้นมา พระองค์กลับไม่ทรงนิพนธ์ถึงช่วงเวลาดังกล่าวด้วยความไม่พอใจลึกๆ เกี่ยวกับเหตุการณ์ในสยาม ความสนพระทัยของพระองค์จึงมุ่งไปสู่สมัยอยุธยาและก่อนสมัยอยุธยามากขึ้น ส่วนบุคคลสำคัญในรัฐบาลรวมทั้งพระเจ้าแผ่นดินและสมาชิกคณะเสนาบดีและอภิรัฐมนตรียังคงเงียบสงบ ดังนั้นสำหรับหลักฐานชั้นต้นเกี่ยวกับการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในช่วงปีท้ายๆ นักประวัติศาสตร์จึงต้องพึ่งพาเอกสารสำคัญทางประวัติศาสตร์ไทยอย่างมากและงานรวบรวมหนังสือโต้ตอบที่ตีพิมพ์อยู่เพียงเล็กน้อยและกระจัดกระจาย

1. ดู D. K. Wyatt and C. M. Wilson, "Thai Historical Materials in Bangkok", *Journal of Asian Studies* 25, 1 (1965), 105-18, โดยเฉพาะ น.113 ข้อความที่ยกมาอยู่ใน น.117-18

2. บันทึกทางราชการก่อนหน้าเดือนมิถุนายน 1932 ถูกเก็บรักษาโดยกระทรวงต่างๆ สำนักนายกรัฐมนตรี หรือรัฐสภา

3. ดูตัวอย่างในเอกสารที่ 1, 2 และ7 ใน Batson, *SPF*, เล่มเดิม

4. กจช. ร.7 รล.17/27

5. สำหรับบทคัดย่อเนื้อหาของการรวบรวมนี้ดู B. A. Batson, "Sources in Thai History: The Papers of Prince Damrong", *Journal of the Siam Society* 63, 2 (1975), 334-42

6. ตัวอย่างของหนังสือราชการจากกรุงเทพฯถูกอธิบายลักษณะจากข้าราชการอังกฤษว่า "เยิ่นเย้อ น้ำท่วมทุ่ง และเต็มไปด้วยเรื่องซุบซิบ"

7. SP, "Siam", File 1 (1924-9), Prince Traidos to Sayre, 12 September 1925

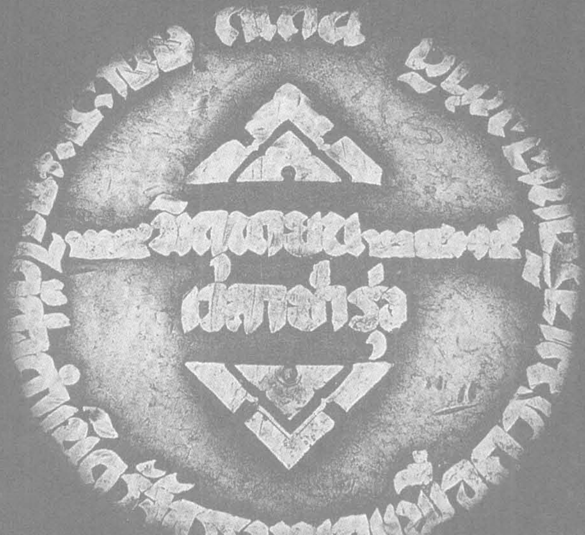
8. หนังสือพิมพ์*ศรีเชียงใหม่* คัดลอกเรื่องราวจากภาษาไทยและอังกฤษตีพิมพ์เกี่ยวกับเรื่องราวต่างๆ ในสยามและรอบโลก ทว่าก็ลงบทความเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และสังคมไทยภาคเหนือด้วย และยังเน้นเกี่ยวกับความจำเป็นของการพัฒนาการขนส่งและการติดต่อสื่อสาร อีกทั้งยังสนับสนุนความพยายามของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวที่จะสนับสนุนสภาผู้แทนราษฎรในสยาม และเตือนเกี่ยวกับการแผ่ของแนวความคิดบอลเชวิคในภาคเหนือ หนังสือพิมพ์ยังให้เหตุผลเกี่ยวกับการยุติการพิมพ์แก่ความอับอายในการเคลื่อนไหวทางการเมืองอาจจะเป็นสาเหตุจากเจ้าของโรงพิมพ์ มิชชันนารีอเมริกัน

9. G. Sparrow, *The Golden Orchid*, เล่มเดิม, 43 Sparrow เป็นทนายความที่เดินทางมาถึงกรุงเทพฯเมื่อปี 1930 เพื่อรับตำแหน่งผู้พิพากษาในกระทรวงยุติธรรม ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้ถูกจำคุกในฐานะชนชาติศัตรู หลังจากสงครามจึงอาศัยในกรุงเทพฯในฐานะทนายความอิสระ W. H. Mundie เป็น 1 ในบรรดาชาวอังกฤษที่มีอายุมากที่สุดที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในสยาม ได้เข้าร่วมหนังสือพิมพ์*บางกอกไทมส์* ในปี 1896 เป็นครั้งแรกในฐานะรองบรรณาธิการ ต่อมาในช่วงทศวรรษสุดท้ายดำรงตำแหน่งบรรณาธิการ

2475 การปฏิวัติสยาม

1932 Revolution in Siam

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ
Charnvit Kasetsiri

ภาคผนวก : เอกสารประวัติศาสตร์ 2475
รวบรวมโดย ธำรงศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
THE FOUNDATION FOR THE PROMOTION OF SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES TEXTBOOKS PROJECT

2475
และ 1 ปีหลังการปฏิวัติ
1932 Revolution and the Aftermath

ธำรงศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์

Thamrongsak Petchlert-anan

หนังสือเล่มนี้เป็นวิทยานิพนธ์ปริญญาโทด้านประวัติศาสตร์ ภายใต้ชื่อเรื่อง "รัฐประหาร 20 มิถุนายน พ.ศ. 2476" ที่แสดงให้เห็นว่า ปัญหาทางการเมืองหลังการปฏิวัติ 2475 นั้น เป็นบทบาททางการเมืองที่มีปฏิสัมพันธ์กันระหว่าง พระมหากษัตริย์ คณะเจ้านาย กลุ่มนิยมเจ้า กลุ่มอนุรักษ์นิยม และคณะราษฎร

จัดพิมพ์โดย

สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ร่วมกับ

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

พิมพ์ครั้งแรก

24 มิถุนายน 2543

อวสานสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในสยาม

ดร.เบนจามิน บัทสัน หรือที่ผู้ที่รู้จักมักคุ้นจะเรียกชื่อสั้น ๆ ว่า "เบน" เป็นนักประวัติศาสตร์อุษาคเนย์ ที่เลือกประเทศไทยเป็นอาณาบริเวณศึกษาเพื่อความชำนาญของเขานั้น เป็นนักประวัติศาสตร์ "ไทย" ที่ดีที่สุดคนหนึ่งที่สังคมในโลกภาษาอังกฤษของตะวันตกจะพึงผลิตขึ้นมาได้

หนังสือเล่มนี้เกี่ยวกับการสิ้นสุดของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 7 หรือที่เราเรียกกันทั่วไปว่าเป็นเหตุการณ์ "การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475" นั้น หนังสือของเบนน่าจะเป็นหนังสือที่ดีที่สุดก็ว่าได้ ไม่ว่าจะเทียบกับงานเช่นนี้ทั้งในภาษาไทยและภาษาเทศ ความเป็นนักวิชาการที่แท้จริง ความเชี่ยวชาญในภาษาไทยทั้งอ่าน เขียน พูด ทำให้เบนสามารถที่จะค้นคว้าจากเอกสารเก่าทั้งจากหอสมุดต่าง ๆ (ทั้งไทยและเทศเช่นกัน) และที่สำคัญคือการค้นลึกลงไปในเอกสารชั้นต้นของหอจดหมายเหตุฯ และนี่ก็ทำให้งานเขียนของเบนล้ำลึก สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามของรัชกาลที่ 7 ที่จะนำสถาบันและระบอบการปกครองสมัยใหม่มาสู่สยาม ต้องล้มเหลวลงอย่างสิ้นเชิง ทั้งความปั่นป่วนและความขัดแย้งในหมู่เสนาบดีของพระองค์เอง เป็นผลทำให้คณะราษฎรยึดอำนาจได้สำเร็จ งานเขียนของเบนกลายเป็น "งานมาตรฐาน" ของเรื่องราวของรัชสมัยสุดท้ายแห่งระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้น...และก็หวังอย่างยิ่งว่างานชิ้นสำคัญของเบน จะช่วยให้ภาพของยุคสมัยแห่งความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของเรากระจ่างขึ้นมากกว่าเดิม บางทีในกรณีของความขัดแย้งและมัวมน "คนนอก" อย่างเบนอาจจะมีทัศนวิสัยที่กว้างไกลกว่า "คนใน" ด้วยซ้ำไป

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ

ISBN 974-91914-0-4

9 789749 191408

ราคา 290 บาท

นตฺถิ ปญฺญาสมา อาภา
แสงสว่างเสมอด้วยปัญญา ไม่มี